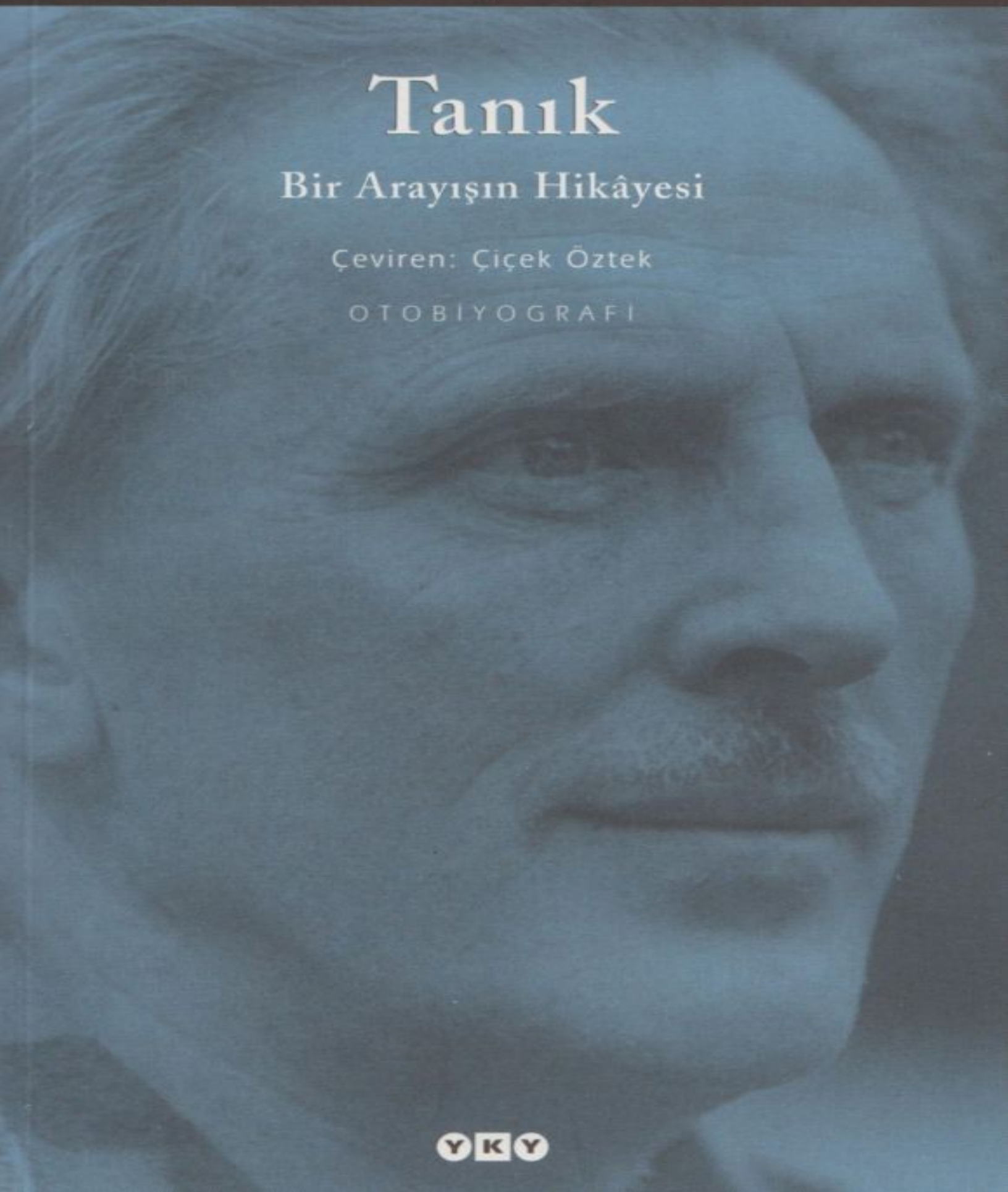
John Godolphin Bennett

Tanık

Bir Arayışın Hikâyesi

Çeviren: Çiçek Öztek

OTOBİYOGRAFİ

YKY

TANIK

Bir Arayışın Hikâyesi

John Godolphin Bennett İngiliz bilim adamı, matematikçi ve düşünür. 8 Haziran 1897'de Londra'da doğdu. Asya dilleri ve dinleri üzerine incelemelerle bilimsel araştırmaları bütünleştiren çalışmalarıyla tanındı.

1919 yılında İstanbul'da İngiliz işgal kuvvetlerinde istihbarat subayı olarak çalıştığı sırada, 16 Mayıs 1919 günü Mustafa Kemal'e Samsun yolculuğu için vize vermesiyle birlikte Türkiye, Türkler ve tasavvufa ilgisi başladı. Ömrü boyunca Orta Asya'dan Güney Afrika'ya kadar pek çok bölge ve ülkede gezen Bennett, bu yolculuklarında, içlerinde Türk mutasavvıfların da yer aldığı, az tanınan ama önemli manevi önderlerle tanıştı. 1920'lerde tanıştığı Gürciyev ve Uspenski, Bennett'in ruhsal arayışında yol gösterici kişiler oldular. Büyük ölçüde Gürciyev'in etkisiyle Dördüncü Yol adını verdiği bir manevi gelişme öğretisi geliştiren Bennett, 13 Aralık 1974'te öldü. Bennett'in *Büyük Bir Gizem, Ne İçin Yaşıyoruz?*, *Yeni Çağ Toplumunun İhtiyaçları* ve *Kutsal Tesirler* gibi birkaç kitabı Türkçeye çevrilmiştir.

Çiçek Öztek Ankara doğumlu, 37 yaşında, evli, bir çocuk sahibi. ODTÜ Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü'nden mezun olduktan sonra Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisans yaparak hayatının akışını oldukça farklı bir yöne çevirdi ve yayıncılık dünyasına girdi, editörlük, çevirmenlik ve dergicilik yaparak geçiniyor. S. Lem'in *Küvette Bulunan Günce*'si, G.K. Chesterton'un *Apollon'un Gözü*, J. Ross'un *Dişi Adam*'ı, M. Bahtin'in *Rabelais ve Dünyası* çevirdiği kitaplardan bazıları. Son üç yılda İspanyolca ve İngilizceden yirmi kadar kitabı yayına hazırladı.

JOHN GODOLPHIN BENNETT

Tanık

Bir Arayışın Hikâyesi

ÇEVİREN:

ÇİÇEK ÖZTEK

OTOBİYOGRAFİ

Yapı Kredi Yayınları

İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 2387
Edebiyat - 740

Tanık - Bir Arayışın Hikâyesi / John Godolphin Bennett
Özgün Adı: Witness - The Story of a Search
Çeviren: Çiçek Öztek

Kitap Editörü: Selahattin Özpalabıyıklar
Düzelti: Filiz Özkan

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Euromat
Sanayi Caddesi, No. 17 34510 Çobançeşme-Yenibosna/İstanbul

Çeviriye Temel Alınan Baskı: Bennett Books, 1997
1. Baskı: İstanbul, Eylül 2006
ISBN 975-08-1134-8

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 1999
© 2006 The Estate of J.G. Bennett

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.yapikrediyayinlari.com
e-posta:ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://yky.estore.com.tr
www.teleweb.com.tr

FOTOĞRAFLAR

Elizabeth ve John Bennett (ölümünden bir gün önce)

Fotoğraf Albümü (içindekiler)

1. Genç John Bennett
2. Prens Sabahattin
3. Genç istihbarat subayı
4. J.G. Bennett ve Bayan Beaumont
5. Piyotr Damien Uspenski
6. Sofiya Grigorevna Uspenski
7. B.C.U.R.A.'nın yeni laboratuvarları
8. Coombe Springs
9. Gürciyev
10. J.G. Bennett Jeanne Salzmann ile
11. JGB çocukların partisinde
12. Coombe Springs'de grup çalışması
13. 16. yüzyıl soğukluğu
14. Çimde hareketler
15. Jamiçunatra
16. Frank Lloyd Wright
17. Coombe Springs'den New York'a yola çıkış
18. J.G. Bennett, Coombe Springs'te
19. Pak Subuh'la
20. Şivapuri Baba
21. Elizabeth Mayall
22. Elizabeth ile nikâh günü
23. Isle of Weight Blues Festivali'nde
24. Hasan Lütfi Şuşut'la
25. Bir sınıfa hareket dersi verirken
26. Sherborne House

27. JGB Şeyh Muzaffer Ozak'la

28. JGB kızıyla

29. Elizabeth Bennett'in yaptığı bir karikatür

"*El eli yıkasın!*"

—G. Gürciyev

John Bennett, ölümünden bir gün önce (12 Aralık 1974) eşi Elizabeth ile Sherborne House'un çimlerinde. *Fotoğraf: Avis Rapaport-Licht*

ELIZABETH BENNETT'in

anısına

Türkçe Basıma Önsöz

Ben Bennett

Tanık ilk defa 1962 senesinde basıldı, iki yeni bölüm eklenerek hazırlanan genişletilmiş basımıysa, yazarının ölümünden az önce, 1974 senesinde yapıldı. O günden bu yana kitap, sonuncusu 1997 senesinde olmak üzere iki baskı daha yaptı. Pek çok öngörü sahibi insanda olduğu gibi, J.G. Bennett'in mesajı, hayatta olduğu dönemden ziyade bugün daha hayati bir önem taşıyor belki de; bu nedenle biz de bu kitabın, İnsanoğlu'nun yeni bir dünya kurma arayışında yeni bir bilinç kazanma yolunda yürüttüğü yaşamsal mücadelenin bir parçası olarak yeniden basılıyor olmasından büyük memnuniyet duyuyoruz.

Okurun bu kitaba, pek çok kanaldan birini seçerek yaklaşmasının mümkün olduğu söylenebilir: Örneğin Bennett'in tarihsel rolü veya bilim dünyasına yaptığı katkılar nelerdi gibi sorularla. G.İ. Gürciyev ve P.D. Uspenski gibi büyük hocalarla yaşadığı tecrübeler nelerdi? Subud adı verilen Doğu kökenli pratiği neden önce benimseyip sonra terk etti? Hayatını kişisel bir arayışa vakfetmiş olanlara nasıl bir rehberlik sunuyor? Bennett'in İnsanoğlu'na verdiği mesaj nedir?

Geçtiğimiz yıllarda şimdi adını hatırlayamadığım bir Türk gazetesinde şu başlık altında bir yazı çıktı: "Bu İngiliz İşgal Subayı Nasıl Derviş Oldu?" Yazı, Nezih Uzel'in 1972 senesinde Bennett ile Üsküdar'daki Özbekler Tekkesi'nde yaptığı bir dizi röportaja dayanarak kaleme alınmıştı. Bennett bu sohbetler sırasında, o hatasız Osmanlı Türkçesiyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde yaşadığı tecrübeleri uzun uzun anlatmış, bugün tarihçiler tarafından bile bilinmeyen bazı çarpıcı gerçekleri dile getirmiş ve hayatının ileri aşamalarında onu dervişliğe götüren olaylardan söz etmişti. *Yedigün*'deki yazının çıktığı dönemde Türk medyasında Yüzbaşı Bennett hakkında bazıları tartışmalı ve düşmanca olan başka şeyler de söylendi, dolayısıyla Bennett'in kendi ağzından anlattığı hikâyesinin, sonunda Türk okurlarla buluşuyor olması sevindirici. İstanbul ve Anadolu, babamın hayatının en önemli bazı olaylarını yaşadığı yerlerdi. Pek çok Türk tarihi öğrencisi, her ne kadar Yüzbaşı Bennett'in 1920'li yılların İstanbulu'nda geçirdiği günlere ait bazı olguları biliyor olsa da, bu olaylar olup biterken onun hayatını kökünden değiştirecek Gürciyev ve Uspenski gibi kişilerle görüşmekte olduğunu, bugün İstiklâl Caddesi denen yerin göbeğinde, karşısına Sonsuzluğa dair bir görü çıktığını pek azı bilir; ki bu görü, daha sonra kitaplarında, özellikle de *The Dramatic Universe*'te [Dramatik Kâinat] açıklayacağı devrimci felsefesinin merkezinde duran fikir olacaktı. Bundan kırk sene sonra, gizemli derviş Hasan Şuşut'la da İstanbul'da tanışmış, bu kişi babamın son yıllarında en yakın dostu ve akıl hocası olmuştur.

J.G. Bennett hayatının erken dönemleri hakkında pek konuşmamıştır, o nedenle *Tanık* ilk defa yayımlandığında, onu tanıdığını düşünen pek çok kimseyi şaşırtmıştı; onun, siyasette, casuslukta ve bilimsel araştırma alanlarında böyle aktif bir hayatı olduğunu bilmiyorlardı. Babamın, otobiyografisini yazarken kendi reklamını yapmayı değil, düşüncelerini belli bir bağlama oturtmayı,

yapıp ettiği ve yazdığı şeylerin ardında yatan nedenleri açıklamayı amaçladığına inanıyorum.

Bennett, yazdıklarının çoğunun, o yaşarken okunmayacağını ve okunanların da anlaşılmayacağını biliyordu. Fakat ölümünden otuz bir sene sonra bugün dünya, ivmelenen bir hızda değişime zorlanıyor ve İnsanlığı şu kaçınılmaz sonuca iten sorular soruluyor: İleriye gitmek için, şu ankinden farklı bir şekilde yaşamayı öğrenmeliyiz.

Bennett, içinde bulunduğumuz yüzyılın hem fiziksel anlamda köklü değişimlere maruz kalacağını hem de sosyoekonomik statükonun büyük altüst oluşlar yaşayacağını tahmin etmişti. İnsanoğlu'nun büyük değişimlere kendini nasıl hazırlayacağına dair pek çok öneriler sunmuştu, sadece onun normalde tek tek öğrenciler ve topluluklarla yaptığı çalışmaların bir uzantısı olan bireysel düzeyde değil, ulusal ve siyasal sınırların da ötesinde büyük nüfuslar düzeyinde de uygulanabilecek önerilerdir bunlar.

Hocaları Gürciyev ve Uspenski'nin yanı sıra Haşan Şuşut'tan, hayatının ve çalışmalarının en büyük temasını, "Dördüncü Yol" diye bilinen öğretisini yarattı. Bu öğreti basitçe şunu söyler: İster çevresel bir felaket olsun, ister savaş, işgal veya ekonomik çöküş, bir tehditle yüz yüze gelen kişiler, yapabiliyorlarsa, daha az birikimli olanları destekleme, onlara rehberlik etme sorumluluğunu üstlenmelidir; fakat bunu, bilinen yönetim, hatta din nosyonlarına dayanarak değil, yeni fikirler, yaklaşımlar, esinler ve ruhsal rejenerasyon düzeyinde yapmalıdırlar. Bennett, pek çok Sufi hocanın yaptığı gibi, maddi dünyadakilerden çok farklı yasaların işlediği bir tecrübeler dünyasına göndermeler yapardı, bazen de bunun tam tersini. Bu bulmacayı çözebilenler, kendilerini kaçınılmaz olarak insanlığa ve dünyanın geleceğine adamak zorundadırlar.

G.İ. Gürciyev, *Beelzebub's Tales to his Grandson* [Beelzebub'dan Torununa Hikâyeler] adlı başeserinin daha en başında, okurlarını uyarır: Bu kitabı okuyanlar, "en sevdikleri yemeğe karşı iştahlarını kaybetme" tehlikesiyle karşı karşıyadır. Söylemek istediği, ellerinde tuttukları eserin kaçınılmaz olarak rahatsız edici olduğudur. Bennett, Gürciyev'den biraz daha ileri gider ve üstlendiğimiz işi yaparken hiçbir ödül beklemeden çalışmayı istemek zorundayız ve yapacağımız şeylerin kişisel olarak bizi sorunlarla ve güç durumlarla karşı karşıya bırakacağının kesinlikle bilincinde olmalıyız, der. Çalışmamız, takdir edilmeyecektir ve üzerimize düşmanlık oklarını yöneltecektir. Gürciyev'in, "bilinçli emek ve isteyerek acı çekme" dediği şey budur. Bu kimseye çıktığı yolculukta bir motivasyon sağlayacak bir şiar değildir, fakat yolculuk boyunca kavrama gücü geliştikçe, yolculardan bazıları, o anki çıkarlarının peşinden koşmak yerine, insanlığın geleceğine hizmet etme yükünü üstlenmeye hazır, istekli ve bunu yapabilecek yeteneklerle donanmış hale gelecektir. Bennett sözlerini bu insanlar için söylemiştir, bu insanlara hocalık yapmış, kendi hayatını onlara örnek göstermiştir.

Babamın hayat hikâyesine yazdığım bu kısa önsözü, onu okuyacak olan herkese karşı hissettiğim iyi dilekler eşliğinde kaleme aldım ve ihtiyacı olan herkese yardım etmeye hazırım.

Petersham, Massachusetts

17 Nisan 2006

ben@jgbennett.net

Önsöz

George Bennett-Ben Bennett

Tanık'ın bu yeniden basımında, "John Bennett'in Otobiyografisi" altbaşlığı yerine kendisinin orijinal baskıya koyduğu altbaşlığa, yani "Bir Arayışın Hikâyesi"ne dönüş yaptık. Zira kitabın konusu, bir otobiyografide pek görülmeyen bir şekilde, yazarın kendisi değil, onun "amacı". JGB'nin ilk öğretmeni G.I. Gürciyev'in fikirleri hakkında gelişigüzel bir malumata sahip herhangi biri, bir amaca sahip olmanın, dönüşümün en önemli ön şartı olarak görüldüğünü takdir edecektir. Ancak, çok azımız bu amacı tüm hayatımız boyunca aklımızda bulundurmayı başarabiliriz; ama JGB bunu başaranlardan biridir, bu kitap da bunun sonuçlarının hikâyesidir.

Tanık çeşitli düzeylere yayılmış bir kitap. En başta, baştan sona okuru sarıp sarmalıyor. İkincisi, pek çok başka düşünürün yanı sıra, Gürciyev, Şivapuri Baba, Pak Subuh ve J.G. Bennett'in fikirlerine bir giriş niteliğinde. Üçüncü olarak da olağanüstü bir adamın ruhsal hayatının içten bir anlatımı. Bir hayat hikâyesi olarak küçük küçük hikâyelerden oluşuyor; ne bir kariyer çizgisi ne de bariz bir devamlılık var hikâyede. JGB ruhsal hayatında bir öğretmenden diğerine dolaşmış gibi görünüyor: Gürciyev, Uspenski, Bayan Uspenski, yeniden Gürciyev, Muhammed "Pak" Subuh, Şivapuri Baba. Bu durumu kimi meslektaşları ve dostları, saçmalıktan ihanete değişen bir yelpaze içinde değerlendirdi. Ancak bu değişimlerin ardında, JGB'nin amacında alışılmadık bir süreklilik yatıyordu: JGB'nin, kitabın ancak son sayfalarında, o da satır aralarında bahsettiği Mutlak Özgürleşme arayışı.

Tanık sırf "bir arayışın hikâyesi" olduğu için, kitapta olağan bir otobiyografide olabilecek pek çok şey söylenmeden geçilmiş. JGB'nin dünyevi işlerle alakası, temel olarak, iç dünyasının yanında ikincil önem taşıyan bir unsur olarak tasvir edilmiş. Kendine paye vermek için şöhretli isimlerden bahsetme gibi bir tarzdan kaçınılmıştır; her ne kadar kimi ilginç tarihi figürlerden bahsediliyorsa da, JGB'nin tanıdığı pek çoğunun da adı zikredilmemiştir. Ailesinden ona yakın fertler bile önemsiz bir rol oynar kitapta. JGB'den iki yaş küçük, dikkate değer bir kadın olan kız kardeşi Winifred, buruk bir şekilde, bu hayat hikâyesinin yirmi bir yaşında başladığını söylemiş; sanki çocukluğu hiç iz bırakmamış gibi. Aslında ikisini de tanıyan biri için mizaç ve ruhsal yapı olarak birbirlerine ne kadar benzedikleri çok açık; neredeyse kesin olarak söylenebilir ki, JGB'nin pek bahsetmediği yetiştiriliş tarzının ürünleridir ikisi de. Bu girişin yazarlarını da içine alan bu tür ayrıntılar, her şey bir yana, gelecekteki başka bir biyografide ele alınabilir; ancak bunlar JGB'nin kendi anlatısının alanına girmiyor. *Tanık*'ın bu baskısının son dört bölümü 1972 yılında, on yıl önce çıkan orijinal baskı gözden geçirildikten sonra yazıldı ve yayımlandı. Bu bölümler biraz aceleye gelmiş olsa da, hayatının son yıllarının olağanüstü deneyimlerinin tadını yine de veriyorlar.

Bu kitabın aceleyle gözden geçirilmiş olması çok şaşırtıcı değil. JGB her zaman çok hızlı yazardı;

ara sıra bir kitabı tamamlamak için bir iki hafta izin almışsa da, genelde yazma işi zaten aşırı yoğun olan iş programına eklemlenirdi. Bu yoğunluk yaşamının sonlarına doğru, yarı yaşındaki bir adam için bile delice denebilecek bir karmaşıklığa ulaşmıştı.

Tanık'ın gözden geçirilip yeniden yayımlandığı günlerde JGB İngiltere, Gloucestershire'da Sherborne House'da dersler veriyordu; bu dersleri kitabının "Hayat Yetmişinde Başlar" adını verdiği son bölümde anlatıyor. Bu derslerin her birine yüz öğrenci katılıyor ve dersler on ay sürüyordu; bu süre zarfında, yaklaşık altmış yıllık araştırmasının meyvelerini örğencilerine aktarmaya çalışıyordu. Sherborne'daki öğrenciler, öğretisini sürekli bir dönüşüm sürecinin bir parçası olarak kullanmayı başarabilecek, her milletten ve yaştan, ama en çok da yirmili yaşlarındaki Amerikalılardan oluşuyordu.

Sanki Sherborne onu yeterince meşgul etmiyormuş gibi JGB son yıllarında, enerjisinin önemli bir kısmını öteki ruhani akımlara köprüler kurmaya harcadı; bunlara, kendisinin ve öğrencilerinin uzaklaşmış olduğu Gürciyev'in takipçileri de dahildi. Hindistan'da Sri Aurobindo'nun onuruna Auroville'in açılışındaki konferansa konuşmacı olarak katıldı; Sherborne'da meditasyon öğretmesi için Muhterem Bhante Dhamawara'yı davet etti; komşu Beşara Sufi örgütüyle yakın ilişkilerini devam ettirdi; Gürciyev'in *Third Series*'inin [Üçüncü Seri] yayımını hızlandırmak için pek çok kez Paris'te Bayan Jeanne de Salzmann'ı ziyaret etti. Bu son tartışmaların bir parçası olarak, Gürciyev Vakfı ile Gürciyev'in ailesi arasında, "Meeting with Remarkable Men" [Olağanüstü Adamlarla Görüşmeler] adlı filmin yapılması için bir anlaşmaya aracılık etti. Ve son yıllarında JGB, hayatının son büyük ve kesinlikle en az bilinen, ruhani etkisinin kaynağı olan Haşan Şuşut ile yakın ve düzenli görüşmelerini devam ettirdi.

JGB'yi o sıralarda tanıyanlar -hatta bizim gibi, yeniyetmelikten henüz çıkmış gençler- hayatının son yıllarında köklü bir biçimde değiştiğini görebildiler; halbuki bunu saklamak için çaba sarf ediyordu. Bu gözden geçirilmiş baskının son sayfalarında bu dönüşümün boyutları hakkında bazı ipuçları veriyor; ancak bunlar sadece birkaç imadan ibaret şeyler.

JGB, Sherborne'da hemen her gün ders veriyordu. Geç dönem konuşmalarının çoğu kaydedilmiş durumda. Bu kasetlerin bazıları ölümünden sonra yayımlanan kitaplarının temelini oluşturdu. En dikkate değerlerinden biri de, o zaman kaydedilmemiş olsa da, *The Masters of Wisdom*(*) [Bilgeliğin Ustaları] adlı son kitabının özünü oluşturdu. Bu, Gürciyev'in bir kehanetinin gerçekleşmesiydi: JGB'nin bir gün Yahuda Iskaryot'un rolü üzerine bir ders vereceğini ve insanların buna minnettar kalacaklarını söylemişti.

Haşan Şuşut, başta, JGB'nin kaderinin akışını engellediği ölçüde Sherborne deneyini onaylamamıştı; ama JGB'nin, öğrencilerini ve *Third Series*'in [Üçüncü Seri] yayımlanmasını kendi ihtiyaçlarının önüne koyması onun tipik bir özelliğinin göstergesiydi. Bu aynı zamanda Sherborne'da insanlara bir şeyler öğretmeye ne kadar çok önem verdiğinin bir ölçüsüdür; dersleri devam ettirebilmek için kendisini yavaş yavaş bilfiil öldürme pahasına olsa da.

Bu çabaları çok azımız fark ettik; gücünün doğuştan olduğunu düşünmüştük basitçe. JGB'nin, hayatının son yıllarında çekilen fotoğraflarına baktığımızda ihtiyar bir adam görmek şimdi şaşırtıcı geliyor. O zamanlar, güçlü ve hayat dolu bir insan görüyorduk; halbuki, en azından fiziksel olarak bu JGB'nin yansıttığı bir yanılsamaymış.

JGB öldüğünde, öğrencilerinin pek çoğunda güçlü bir çalışmalarını devam ettirme misyonu

duygusu bıraktı; ancak çoğumuz, özellikle genç olanlarımız, o zamanlar bunu verimli bir biçimde yapacak deneyime sahip değildik. JGB'nin hayatının son yıllarında tahayyül ettiği Batı Virginia, Claymont'taki deneysel bir cemaat, ölümünün hemen ardından ateşli bir enerjiyle işe koyuldu ancak bir iki yıl içinde sönüp gitti.

Öte yandan, JGB'nin yirminci ölüm yıldönümü dolayısıyla Aralık 1994'te düzenlenen bir konferansa bütün dünyadan yüz elli kadar eski öğrencisi katıldı. Bu geçen yirmi yıl zarfında bunların pek çoğunun, ondan öğrendikleri doğrultusunda gruplar ve cemaatler kurup etkin bir şekilde çalıştıkları ortaya çıktı. Bu grupların, JGB'nin öğretisinin özüne sadık kalıp çok farklı tarzlarda çalıştıkları, oldukça değişik etkiler ve fikirler doğrultusunda deneyler yaptıkları da aynı şekilde gözler önüne serildi. Bu insanlar bu öğretinin gerçek önemini belki ancak şimdi görmeye başladılar.

Bu tip bir deneycilik kesinlikle JGB'nin kendi çalışmasının bir özelliğiydi. Tüm hayatı boyunca, eğer onu amacına yaklaştıracağını düşünüyorsa, hep yeni bir şey denemeye hazır oldu; neredeyse her defasında da meslektaşları tarafından dışlanma pahasına. Öldüğünün ertesi günü, eşi Elizabeth, Sherborne'da öğrencilerine şöyle dedi: "Onu, şu yaşadığımız hayat boyunca ne kadar çok şey başarılabileceğine bir örnek olarak hatırlayın." *Tanık*, sırf bunun ne kadar gerçekleştirilebileceğini görmek için okumaya değer; ancak, kişinin bunun için ne kadar bedel ödemesi gerektiğine hazırlıklı olması konusunda da fikir veriyor.

Londra, Ocak 1997

(*) Santa Fe: Bennett Books, 1996.

"Sadece tek bir soru gerekli: Çalışma nedir?"

—Bayan Uspenski

Birinci Basıma Önsöz

Bu kitabın kökleri, insanın dünya üzerindeki görevinin önemli bir kısmını, kendisine gösterildiği şekliyle hakikate tanıklık etmenin oluşturduğuna dair kanaatte yatıyor. Her insan, hakikat hakkındaki görüşlerini bir kitapta ya da hatta sadece kelimelerle ifade etmek üzere görevlendirilmemiştir. En katışıksız tanıklıklıklar, hayatları, dış görünüşün ardında yatan gerçeğin son derece iyi olduğunun işareti olan insanlarınkilerdir. Benim hayatım tabii ki bu türden olmamıştır; ancak ben, gerçeğin en ilginç ve en önemli kısmının duyularımız ve aklımızın ötesinde olduğuna beni inandıran kendi deneyimlerim içinden çıkan olayların tanığı oldum.

İlk niyetim, bu olayları, hayatımın genel akışıyla ilişkilendirmeden yazmaktı. Kısa sürede bunun olanaksızlığını fark ettim; zira içsel deneyimin en büyük etkisi, dışsal hayattaki sonuçları aracılığıyla anlaşılabilir. Dolayısıyla hayat hikâyemi bir bütün olarak yazmak zorunda kaldım. Bu hikâye, yirmi birinci yaşgünümden on iki hafta önce başlıyor. Doğumum ve çocukluğum konuyla ilgisizdir, zira bildiğim herhangi bir oğlan çocuğundan farklı hatıralarım yok. Ancak Fransa'da, ölümle yüz yüze geldiğimde ölümün ötesini görmeye başladım. O andan itibaren bir tanık oldum. Hikâye bitmiş değil, ancak ben onu bu güne kadar besledim, büyüttüm.

Sanki başkalarına gösterilmemiş olan bir görü bana ihsan edilmiş gibi yazmaya cüret ettiysem Tanrı beni bağışlasın. Görsel imgelem açısından oldum olası yeteneksizimdir; son yıllarda içimde bu gücün uyanışı beni hayrete düşürdü. Yine de görmekten ziyade hissettim ve şayet bana bir tanık denebilirse, bu daha çok bir anda sokakta yürüyen insanları görmeye başlayıp onları ağaca benzeten ve durumu anlamamış da olsa bunun doğru olduğuna ikna olmuş olan bir körün tanıklığına benzetilebilir.

Hayatımın hikâyesini yazma işinin, ancak samimi olduğum düzeyde bir değeri olabilirdi. Hiçbir insanın kendi deneyimlerini samimi olarak tasvir edemeyeceğini uzun zaman önce öğrendim. Hiçbirimiz kendimizi ilginç gibi gösterme arzusuna karşı koyamayız. Şüphesiz ben de bu arzuya mağlup oldum. Yine de, olabildiğince hakikatlere sadık kalma girişimimde, kişinin kendi kusurlarını ve hatalarını samimi bir biçimde yazabileceği ancak başkalarına gelince, onların rızası olmaksızın bu işi çok zor başarabileceği şeklinde bir güçlükle karşılaştım. Bu şekilde eğer bir kimseyi küçük gördüysem, affedilmeyi diliyorum. Birkaç yerde bazı isimleri sakladım ya da değiştirdim; birkaç durumda da, konuyla alakalı olsa da, kimilerine eleştirel gelebilir kaygısıyla ayrıntıları çıkardım.

Amacım, kendi arayışımı ve bu günkü kanaatlerime ulaşmama yarayan aşamaları anlatmaktı. Bu nedenle, kendileri önemsiz gibi de görünseler, derdimle ilişkili olan hadiseleri kitaba aldım; öte yandan daha ilginç olabilecek başkalarınıysa dahil etmedim.

—J.G. Bennett

Coombe Springs, Kinsgston-on-Thames

Mart 1961

"Sen kendi kendine göremezsen, sana kimse gösteremez."

—P.D. Uspenski

1

Ölümün Kıyısı ve Evlilik

Bu, hayatımın hikâyesidir; ancak doğumumla ve çocukluğumla başlamaz, ya da eski hatıralarımla. Hayatımın gerçek başlangıcı, 21 Mart 1918 sabahı ölümün tadıyla birlikte karşıma çıktı. Ölümü yakından ama dışarıdan görmekle, içeriden görmek arasında dünyalar kadar fark var. Hayatım boyunca pek çok kez, çok farklı koşullar altında, ölümün nasıl bir şey olduğunu gördüm. Bu kitap, geçmiş kırk beş yıl yavaş yavaş anladığım ve ikna olduğum şekliyle hayat ile ölüm arasındaki bağlantı üzerinedir.

Her başlangıcın bir öncesi olduğuna göre, ben de 1918 Martının ilk günlerinde buruk, soğuk bir sabahla başlamalıyım anlatmaya; o sabah, çamur deryasını ve siperleri, arada sırada duyulan makineli tüfek takırtılarını, siper savaşının o sıkıcı ve bildik rutini olan barajları ve akınları ardımda bırakıp Roeux'nün kireç mağaralarına inmiştim. Mağara savaşıysa ne sıkıcı ne de bildikti. Roeux'nün kireç mağaraları Fransa'dan Belçika'ya kilometrelerce, bizim o zamanki ön cephe hattımızdan, Alman bölgesinin içlerine uzanıyordu. Karanlıkta ışık belanın habercisidir; insanın gözlerinin yavaşça alıştığı loş ışıkta bir dikit, bir Alman nöbetçi; kireç tavandan damlayan sular, bir kazmanın vuruşları olabilir.

Kim bilir kaç yüz İngiliz ve Alman taburu bu mağaralara sığınmıştır, birbirlerini avlamak için sinsice takip etmiştir, bilmiyorum. Ben, her zaman kendimi güç durumlara düşürmeme neden olan bir zayıflık ânında üstlendiğim özel bir görev için oradaydım. Bu güçlükler, işi yapmak için gereken niteliklerin yarısından azına sahip olup yine de o işe gönüllü olmak ve beceri ve tecrübe eksikliğimi telafi etmek için aşırı bir çaba sarf etmekten kaynaklanıyordu. Roeux mağaralarında, yeryüzünden geçen zayıf elektrik akımlarını yükselten yeni geliştirdiğimiz bir cihaz bulunuyordu; bu cihaz sayesinde Alman bölgesindeki telefon konuşmalarını dinleyebiliyorduk. Cihazı kullanacak kişinin hem Almancası olması gerekiyordu hem de termiyonik dalgalar hakkında bilgisi. Ben, Muhafız Alayı Telsiz Subayı'ydım ve dinleme cihazı Kolordu İstihbaratı tarafından kullanılıyordu, dolayısıyla benim işim değildi. Ama istihbarat subayı, ön cepheye giderken yolda bir baraja takılmıştı; ya ölmüş ya da ağır yaralanmıştı. Muhafız Alayı Karargâhı bizden bir gönüllü istemişti ve ben gönüllü olmuştum. Halbuki okul Almancamın cılız Almanca sesleri anlamaya yeterli olmayacağını düşünmem gerekirdi.

Roeux mağaralarına vardığımda geri dönüş yoktu; zira orada hiç kimse ne cihazı kullanabilirdi ne de Almanca biliyordu. O sıralarda tek konuşulan şey yakında olması beklenen büyük bir Alman saldırısıydı ve düşüncesizce yapılan bir telefon konuşmasından alınacak en ufak bir ipucu binlerce hayat kurtarabilirdi. Ben de karanlıkta oturup gergin bir biçimde dinlemeye başladım; zaman zaman pek çok şey veya hiçbir şey anlamına gelebilecek boşa ümit veren konuşma parçaları duyuyordum.

Saatler geçmişti. Kimse nöbeti devralmaya gelmiyordu. Saat başı yazdığım notları almak üzere haberciler geliyordu. O sırada, garip bir hisle kanal değiştirdim; geldiğim kanaldaysa S.O.S. harflerini duydum. O sıralar eğitimli bir sinyalciydim, mesajı ve ardında yatan dramı anlayabilecek

durumdaydım. Tam o sırada Kuzey Denizi'nde bir gemi isabet almış ve batıyordu. Olayın üzerinden kırk yılı aşkın bir zaman geçtiği halde, hepimizin paylaştığı ölüme çok yakın olmanın korkunç acısını bir hançer gibi hissedebiliyorum; şu anda bu satırları yazarken bile. Oradaydım; yerin altında, o derin kireç mağaralarında; savaşın vahşi çarpışmalarından birinde herhangi bir anda ölebileceğimi, benim gibi yüz binlercesinin de aynı durumda olduğunu biliyordum. Dışarıda, gemi ve mürettebatı yavaş yavaş Kuzey Denizi'nin acı sularına gömülmekteydi. Aramızdaki tek bağ, erken bir ölümün beklentisiydi.

Geminin sinyalleri aniden kesildi ve ben de cihazı Alman subaylarının sert, zor ayırt edilen seslerine ayarladım. Yaşadığım şok beni yeni bir enerjiyle doldurmuştu; bastıran uykum da kaçmıştı.

Beni oradan çıkardıklarında, iki gece iki gün geçmiş olduğunu öğrendiğimde hayret içinde kaldım; ne uyumuş ne de dinlemeye ara vermiştim. Mağaraların çıkışı *Marne et Oise* Kanalı'nın yüksek setlerinin arka tarafında, motosikletimi bırakmış olduğum sığınağın oradaydı. Ancak karargâha doğru yola koyulduğumda üzerime yorgunluk çöktü. Selede uyuyakalmışım; saatler sonra uyandığımdaysa yarı yarıya çamura gömülmüş, çok üşümüş ve yorgun bir durumda buldum kendimi.

Muhafız Alayı'nın ön cephe telsiz bağlantısını sağlamak olan asıl işime döndüm; ta ki beklenen topçu saldırısının o uğursuz sessizliği bozduğu ve büyük Alman taarruzunun başladığı zamana kadar, içinde bulunduğum durum, ileri derecede yorgunluğu yaşamış olanların anlayacağı o tuhaf durumdu. Fiziksel olarak bedenden ayrılma gibi bir hissiyata girilir. Acı verici, hatta korkutucu, ama olağan varoluşun sınırlarının ötesine geçme gibi bir hisse benzeyen bir baş ağrısı olur. İdeal durumlarda, bu hal, olağan benliğin kendisininkinden daha yüksek bir bilincin varlığını fark ettiği bütünsel bir görüşe geçebilir.

Hayat hikâyemin başlamasından önceki bu son günlerde bir olay hafızamda canlı bir görüntü bıraktı. Güvendiğim adamlarımdan, benim teorik olarak öğrendiğim her şeyi pratikte bilen, Onbaşı Jenkins ile aysız bir gecede, bir telsiz anteni dikmek üzere, kullanılmayan bir telgraf direğine gitmiştik. Sinyal vericisinin tırmanmak için kullanılan demir basamaklarını güç bela yerleştirip, olabildiğince sessiz yukarı tırmandım; nihayet ağırlığımı basamaklara verip bir süre durmuştum. Bir ses, sadece 800 metre uzaktaki Almanları harekete geçirdi; o an altımdaki yeri tarayan güçlü bir makineli tüfek atışı başladı. Onbaşı Jenkins bir deliği siper aldı; ama ben aşağı inemiyordum; zira kurşunlar hemen ayağımın altından geçiyordu. Tamamen bedenimden soyutlanmış hissettim kendimi ve aklımdan şu düşünce geçti: "İsa gibi, bir ağaca asılı ölmek ne tuhaf olurdu." Atış ne kadar sürdü bilemiyorum; ama tam kollarım artık beni çekmez olduğunda durdu; birkaç dakika bekledikten sonra aşağı indim. Onbaşı Jenkins ve ben, olayı yara almadan atlatmış olmanın verdiği şaşkınlıkla birbirimize bakakaldık.

Bu olaydan üç gün sonra yaralandım. Olan bitenden hiçbir şey hatırlamıyorum. Alman topçularının korkunç bir saldırısından sonra ıpıssız kalan *Monchy-le-Preux* boyunca motosikletimle gidiyordum. Almanlar o sabah ilerlemeye başlamışlardı; bense o an için görevimi yerine getirmiştim. Hatırladığım son düşünce, korkmuyor olmamın verdiği şaşkınlık idi. Atışlar hâlâ oldukça yoğundu; bense bildik asker kayıtsızlığına henüz ermemiştim. Şöyle dediğimi hatırlıyorum: "Monchy'den geçersem, düze çıkarım."

Bir sonraki hatıram uyanışımla ilgili; ancak bedenimin içinde değil, dışında. Ölmediğimi biliyordum. Hiçbir şey göremiyor, işitemiyordum; ama yine de bedenimin beyaz çarşaflar içinde

uzanmış olduğunu algılayabiliyordum. Yavaş yavaş orada başka insanların da olduğunu fark ettim; bir şekilde onların gördüklerini görüyor, hatta hissettiklerini hissediyordum. Gözlerimin açık olmadığından, bedenimi hissetmediğimden oldukça emindim. Ama yine de art arda gelen sedyelerin farkındaydım; onların hepsine yer yoktu orada. Yatağımın iki yanına sedyeler konmuştu. Orada yaralı ve ölmekte olan insanlar olduğunu biliyordum; ama hiçbir ses duymuyordum. O sırada bombalandığımızı biliyordum; bombaların sesini duyduğumdan değil, oradaki insanların tepkilerinden anlıyordum bunu.

Çok belirgin bir hatıra, yakındaki bir yatakta yatan bir adama ait. Onun bir ordu papazı olduğunu ve ölümden korktuğunu biliyordum. Bir şekilde onun bedenine sıkışıp kaldığını, benimse öyle olmadığımı biliyordum. Aklımdan şöyle bir düşünce geçmişti: "Ne tuhaf, bedeni harap olsa da bunun ona acı vermeyeceğini bilmiyor!"

O an apaçık gördüm ki ölü olmak, çok hasta ya da zayıf ya da çaresiz olmaktan çok farklı bir şey. Kendime baktığımda, bende korkunun zerresi yoktu. Üstelik de asla cesur bir adam olmamıştım ve hâlâ da ağır silah ateşinden korkuyordum. Bedenimin üzerinde büsbütün bir kayıtsızlığın bilincine vardım.

Ama yine de ondan tamamen kopuk değildim. Bedenim ameliyat masasına taşınırken ben de onunla gittim. Ameliyat sırasında bilincimi kaybetmiş olmalıyım. Gerçekten de bana sonradan söylediklerine göre altı gün komada kalmışım. Yine de bazı konuşmaları duymuştum: "İnce iplik, lütfen," ve bir kadın sesi: "Elimizde sadece kalın kaldı." Günler sonra bilincim geri geldiğinde, kafamdaki dikişler alınırken hemşire şöyle dedi: "Neden kalın iplik kullanmışlar acaba?" Ben de şöyle dedim: "Ellerinde ince kalmamıştı." Şaşırdı: "Nasıl bilebilirsiniz? O sırada bilinciniz yerinde değildi ki."

Bu tür sıradan hatıraların yanı sıra, eski olayları hatırladığımda pek hatıra sayılmayacak bir şey kalmış aklımda. Bu, tüm algıların değiştiği ve bedenlerimizin gereksizleştiği bir tür tecrübe alanına girmiş olduğum bilincidir. Bana, "Bedenim harap olduysa ne fark eder?" dedirten şeyin kesinliğini daha sonraları tekrar yakalamak için sık sık uğraştım; ancak bu dünyadan ötekine geçebileceğim bir köprü yoktu. Ölüm şu Çin deyişine tam anlamıyla uyuyor: "Tatmayan bilmez." Ama ben bir adım ileri gidip şunu söylüyorum: "Bilincinde ölmüş olmanın tadını barındırmayan, ölümü bilemez." Öteki hatıraların neredeyse tümü hafızamızda saklanabilir; ancak, ölüp hayata geri dönenler, ölmenin tadını asla yeniden yakalayamazlar, bu kesindir.

Doğumun tadını da unuturuz; ama bu doğal gelir, zira yeni doğan bir çocuğun hatırlayacak hiçbir şeyi yok gibidir. Yine de o da, belki fiziksel bir bedene sahip olma ihtiyacı duymamanın nasıl bir şey olduğunu biliyordur da bir kere ona bu dünyevi hayatta eşlik edecek bedenin içine güzelce ve sadakatle kapatıldığında o tadı devam ettiremiyordur. Benim inancım odur ki, doğumla ölümün pek çok ortak yanı vardır. 21 Mart 1918'de yaşadığım tecrübe, ölüm olduğu kadar doğumdu da; her ne kadar gerçekten ölüp yeniden doğduğumu çok sonra kavrayabilmişsem de.

Bir iki hafta sonra bir sıhhiye gemisiyle İngiltere'ye yollandım. Cambridge Birinci Genel Askeri Hastanesi'ne götürüldüm.

Oraya varır varmaz annem beni görmeye geldi. Ağır yaralandığımı bir Savaş Bakanlığı telgrafıyla öğrenmiş ama ölmeyeceğimi hissetmişti. Sağ tarafıma kısmi felç inmişti. Kafatasımda ciddi yaralanma vardı, ama kırık yoktu. Bedenim şarapnel parçalarıyla dolmuştu; kimi parçalar yıllarca bedenimden çıkmadı. Ama bulunduğum koğuştaki pek çok adamla karşılaştırıldığımda, hakikaten

ciddi cerrahi müdahale gerektiren vakalar olduğu göz önüne alınırsa, çok endişelenecek bir durumum yoktu. Ağır ağır sağ kolumu ve bacağımı kullanabilmeye başladım; yeniden yürüyebiliyordum. Ama ben artık o eski ben değildim. 1917'de İngiltere'den ayrılan delikanlı artık benim bedenimde yaşamıyordu. Ama yine de ben onun hayatını yaşıyordum; bir yabancının hayatını. Onun düşüncelerini hatırlayabilsem de, onun duygularını hissedemiyordum.

Cambridge'de yeni bir hayat başladı. Hastaneye gelen ziyaretçiler arasında, Christ's College Müdürü ve zamanın Üniversite Rektör Yardımcısı Sir Arthur Shipley de vardı. Herhangi bir kitap isteyip istemediğimi sordu. O an anladım ki değişmiş bile olsam, zayıflıklarım hâlâ olduğu gibi duruyordu. Kibirden, yüksekten atarak İtalyanca Benedetto Croce'nin eserlerini sordum. Shipley, beklemediği cevabım karşısında memnun olmuştu; hemen sonra hastaneden nekahet devremi konutunda geçirmem üzere izin aldı. Beni herkese "Benedetto Croce'yi İtalyanca'dan okuyan yaralı subay" olarak tanıttı. Bense, İtalyancam anaokulu seviyesinde olduğundan, Ainslie'nin tercümesiyle idare etmek durumunda kaldım; ve itiraf etmeliyim ki, çok da bir şey çıkmadı o işten.

Shipley insanların en kibarıydı ve benim neslimin genç insanlarının toptan çöküşü onu derinden sarsmıştı. Konutunda topladığı yaralı subaylardan oluşturduğu küçük grubun üstüne titriyordu; benim felsefe ve matematiğe olan ilgimin geçici olmadığını görünce, Cambridge'deki en ünlü hocalarla çeşitli toplantılar düzenledi. Böylece Sir Joseph Thompson ile elektronlar ve görelilik üzerine; Sir Joseph Larmor ile o sıralar birdenbire Einstein ile üne kavuşan tansor kalkülüsü üzerine; en önemlisi Sadleir Kürsüsü Matematik Profesörü J.A. Hobson ile çok boyutlu geometri üzerine baş başa konuşmalarımız oldu.

Daha o zamanlar geometrik üst uzay ile 21 Mart'ta bana işaretleri gösterilen bedensiz dünyalar arasında bir bağlantı olabileceğinden şüphelenmeye başlamıştım. Hobson, beş boyutlu bir uzayda rotasyonlar üzerine yaptığım bir keşfin yayımlanmaya değer olacağını söyleyerek beni cesaretlendirdi. Hayatı Londra'nın loş bir banliyösünde geçmiş bir genç için heyecanlı zamanlardı.

Bir gün, öğle yemeğinde Cambridge'e onur derecelerini almaya gelmiş olan General Sir William Robertson (daha sonra mareşal oldu) ve General Smuts ile birlikteydik. Shipley benimle görüşmelerini sağladı; 21 Mart'taki Alman saldırısı ile ilgili izlenimlerimi sordular. Anlattıklarımla o kadar ilgilenmeleri beni hayrete düşürmüştü. Ancak çok sonraları Robertson'un Lloyd George tarafından koltuğundan edildiğini ve bu haksız itibardan düşme durumunda Smuts'ın onun yanında olduğunu öğrendim. Smuts, bir gün Güney Afrika'ya gelirsem onu ziyaret etmemi söyledi. Tam otuz yıl sonra bu sözümü tuttum.

Savaş hâlâ tüm şiddetiyle devam ediyordu. Yerime geçen Muhafız Alayı Telsiz Subayı'nın iki gün sonra vurulduğunu öğrendim; ondan sonra gelen de bu korkunç savaşta ölümcül bir biçimde yaralanmış. Almanların son büyük çabaları. Ölüm unutulamayacak kadar yakındı. Yeni bir soru kafamı kurcalamaya başlamıştı. Neden hâlâ hayattaydım? Pek çok okul arkadaşım, silah arkadaşım ölmüştü, bense yaşıyordum. Neden?

Ya bu tür düşüncelerden, ya kafamdaki yaradan ya da hâlâ çok zayıf olan bedenime göre aşırı heyecanlarla dolu nekahet devremden dolayı çöktüm ve Edinburgh yakınlarında Craiglochart Askeri Hastanesi'ne gönderildim. Orada ya da başka bir yerde -şimdi hatırlamıyorum- uykumda yürümeye başladım; bir kere pencereden atlamaya çalışmışım. O dönemde de benliğimden kopmuş gibi hissediyordum kendimi. Bedenim yürüyor, delice hareketler yapıyordu; ama ben dert etmiyordum;

neden edeydim ki? Bu durum kısa sürede geçti ve Edinburgh'a zevk için Almanca derslerine gitmeme izin verildi. Almanca öğretmenim beni, o sırada üniversitede, yanlış hatırlamıyorsam "Duygu ve Hissetme" konulu bir ders veren profesör Henri Bergson ile tanıştırdı. Bergson'un söylediği bir şey bende, *dédoublement* tecrübemi anlayabileceği duygusu uyandırdı. Beni kibarca ama fazla ilgilenmeden dinledi; anladım ki ilgisi insanlardan çok fikirlere yönelikti. Bu, iç tecrübemden ilk ve uzun bir süre için de tek bahsetme girişimim oldu.

Craiglochart'ta, 1918 Eylülünün başlarında, o sırada Büyük Britanya'nın nekahet devresinde olan ben ve tüm öteki subayları, Türkçe ve Arapça derslerine başvuruya davet eden bir Savaş Bakanlığı genelgesi aldık. Şüphesiz, herhangi bir savaş heyecanından uzak bir hangarda geçirilecek uzun ayların düşüncesiyle canı sıkılan yüzlerce subay formları doldurdu. Ben de doldurdum; ama Türkiye'ye gitmenin alnıma yazılı olduğuna dair büyük bir inançla. Benim başvurumdan bir şey çıkmadı, ama başka bir subay Londra'ya mülakata çağırıldı. Aksi giden bir şeyler olmalıydı. Beni takip eden Tıbbi Kurul'un "Yurtdışı Hizmetine Uygun Değildir" raporunun bunun nedeni olduğundan şüpheleniyordum. Bir şekilde komutanımı bana acilen başka bir kurul atamaya ikna ettim; daha iyi bir rapor aldım ve hemen Londra'ya gittim. O sırada ne dilbilimci olduğumu ne de dillerle ilgilendiğimi açıkça ifade etmem gerekti. Matematikçi olmakla övündüğümü ve dilbilgimi tek kullanma fırsatının Roeux'nün kireç mağaralarındaki Alman gece nöbetim olduğunu söyledim.

Savaş Bakanlığı'ndan gelen habere göre başvurum reddedilmişti; sağlık nedeniyle değil, ama çok fazla başvuru olması ve sadece önceden biraz Türkçe ya da Arapça bilenlerin başvurularının değerlendirmeye alınmasından dolayı. Orada bir kez olsun zayıflığım bir güce dönüştü. Cesaretle biraz Türkçe bildiğimi söyledim. Adaylarla mülakat yapan subay, besbelli tartışmaktan yorulmuş olarak, beklememi ve Türkçe dil sınavına girmemi söyledi.

Az bildiğimi iddia ettiğim Türkçem bundan daha zayıf olamazdı; tek bir kelime biliyordum: *Bilmem!* Doğal olarak sınavı geçemeyeceğimi düşünüyordum; ancak üç saatlik bir beklemeden sonra çağırıldım, bana geç olduğu söylendi; çarşamba bir daha gelmeliymişim, yani iki gün sonra. Bunu, başarmam için bir işaret olarak yorumladım. En yakın Berlitz Okulu'na koştum; Türkçe öğreten bir Ermeni bulduğum için şanslıydım. Maalesef, hiçbir Avrupa diline benzemeyen bir alfabe ve sözcük dağarcığı öğrenmem gerektiğini söyledi. Yüzeysel bir Türkçenin bile altı aydan kısa sürede öğrenilemeyeceği kesindi. İki günse çılgınca bir şakaydı. Ama onu ikna ettim; sabahtan akşama hummalı bir çalışmaya giriştik.

Savaş Bakanlığı'na döndüğümde, üstlendiğim işin saçmalığından utanıyordum. Mülakat için gittim; karşımda Babıâli'nin eski baştercümanlarından, babamın arkadaşı Bay G. Fitzmaurice duruyordu. Doğu işi halılar konusunda uzman olduğunu hatırlayıp, cehaletimi gizlemek umuduyla, Türkiye'de halı almanın akıllıca olup olmadığını sordum. Küçük oyunum, umduğumdan daha çok işe yaradı. Neredeyse yarım saat, Galata'daki halı tüccarlarını alt etmeyi uman deneyimsiz amatörlerin çılgınlıkları hakkında ders verdi. Sonra birden zamanın dolduğunu fark edip, "Bu arada Türkçeni sınamadım henüz. Tahmin ederim babandan öğrenmişsindir. Her neyse, ders alıp bir şansını dene," dedi. Sonumuzu belirleyen Tanrı'ya nankörlüğümüz yüzünden tek düşüncem şuydu: "İki günlük çalışma ve tatlı beş sterlinim çöpe gitti!"

Böylece kendimi, Doğu Araştırmaları Okulu'ndan [*School of Oriental Studies*] gerçekten yetenekli bir hoca olan Ali Rıza Bey'in verdiği derslerde buldum. Türkçe, tüm Avrupa dillerinden farklı sözdizimiyle beni heyecanlandırdı ve daha önce hiçbir işe olmadığı kadar büyük bir coşkuyla

sarıldım. Ali Rıza Bey'den her gece özel ders alıyor, gündüzleriyse düzenli derslere devam ederken aralarda Türkçe şiirler ezberliyordum. Orta seviyede, gündelik Türkçe ile başlayan ama dilin incelikleriyle ilgilenmeyen tüm öteki öğrencileri geçip birinci olmam çok da şaşırtıcı değil.

O derslerde, tüm düşünce yapımızın dilsel formlarla nasıl belirlendiğini anlamaya başladım. Avrupalılar ile Türklerin aynı şekilde düşünmeleri mümkün değildi. Dilimizin özne-yüklem formu, özne-yüklem tipi bir mantığı kaçınılmaz kılıyor. Türkçenin gelmiş olduğu Turan kök dilinde ise bu yüklem formu yok. Bizim anladığımız anlamda cümleler bile yok; onun yerine konuşanın bir duruma karşı tavrını ya da duygularını ifade ettiği tek bir kelime kompleksi var. Türkçede, olgu belirten cümleler ile görüş belirten ya da duyguları ifade edenler arasında doğal ve kolayca ayırt edilebilen bir ayrım var. Bizse İngilizcede bu ayrımları yapay yollarla yapmak durumundayız; çoğu zaman da bunu yapmayı ihmal ederiz. Avrupalılar ile Türkler arasında tercümanlık yaparken, Türkçede açıkça ifade edilen bir belirsizliğin bir olgu cümlesi olarak söylenmemiş olduğundan emin olmak gerekir. Türklere ve diğer Asyalılara yöneltilen kötü niyet suçlamaları, genelde bu tür yanlış tercümelerden kaynaklanıyor. Bir Türk bir Avrupa dili konuşsa bile, düşünme biçimi Türk kalır.

Bütün bunları ve daha fazlasını Ali Rıza Bey'den öğrendim, ve bu, Türkiye'ye gittiğimde ilişkiye girdiğim Türklerin güvenini kazanmamı sağladı. Ancak şunu da eklemeliyim ki Türklerin düşünme tarzı, içsel ihtiyaçlarıma, okulda öğrendiğim özne-yüklem formundan çok daha yakın gibi görünüyordu. Aristo'yu tanımamın ve onu kahramanlaştırmamın üzerinden üç yıldan az süre geçmişti. Şimdi anlamaya başlıyordum ki, mantık büyük bir aldatıcı olabilirdi.

Doğu beni gittikçe daha çok çekiyordu. Bir oğlan çocuğuyken Doğu bana fazla şey ifade etmezdi. Babam büyük bir gezgin olmasına rağmen Afrika ve Güney Amerika onu Asya'dan daha çok etkilemişti. Bense, kendime rağmen Asya'ya doğru çekiliyordum. Savaş bitmişti; hayatın makul akışı görevimden istifa edip bursumun beni beklediği ve iyi bir kariyer yapma şansımın olduğu Oxford'a dönmek şeklinde olurdu. Bu yol, evlenmek üzere olduğum göz önünde bulundurulursa, kesinlikle en makul yoldu. Gerçekte yaptığım şeyse ne makul ne de tutarlıydı. En kısa sürede Türkiye'ye gitmek için elimden gelen her şeyi yaptım; buna rağmen de, eşimi ardımda bırakacağımı bilerek evlendim.

Bu ilk evlilik tuhaf bir işti. 1917'de Fransa'ya gitmeden önce, bir okul arkadaşımın ablasıyla evlenmek üzere sözlenmiştim. Evelyn McNeil, on altı yaşındaki bir okul çocuğuna dünyada kadın şefkatine dair sunulabilecek her şeyi verecekmiş gibi görünen iri yeşil gözlü, uzun boylu çok güzel bir kızdı. Kendi yaşıtları olan erkeklerdense benim yakınlığımı tercih etmesi gururumu okşamıştı mutlaka. Ancak aramızdaki bağ, neredeyse tüm insan ilişkilerinde var olan kibir ve mülkiyetçilik duygularının ötesindeydi. O benim ilk aşkımdı; gözüm başkasını görmüyordu. O sıralar içimdeki erkek henüz uyanmamıştı; ne okul çocuğu ne de asker olarak kadınlar bana fazla bir şey ifade etmiyordu. Sözlenmem beni şaşırtmıştı: evlilik teklif etmeye niyetim yoktu. Fakat Woolwich, R.M.A.'dayken bir hafta sonu iznimde bu teklifi ederken sesimi dışarıdan bir yabancı gibi dinliyordum.

Fransa'dan yaralı olarak döndüğümde, başıma o zamana kadar gelenler bir düş gibiydi. Evelyn beni hastanede ziyarete gelmişti; onu gördüğüme sevinmiştim. Ancak iç tecrübem hakkında tek kelime edemedim. Bunun için bulunduğum tek girişimde o kadar sarsıldı ki, kafamdaki yaranın beynimi etkilediğinden korktuğunu fark ettim.

Nekahet devresinden sonra bedenim güçlendikçe, küçük bir oğlanken tanımadığım cinsel duygular da hissetmeye başladım. Her şey erken bir evliliğe işaret ediyordu. Annemin beni yetiştiriş tarzı o

kadar katıydı ki, evlilik dışı en ufak bir cinsellik düşünülemezdi. Ama yine de kendisi benim bu evlilik niyetime son derece üzülüyordu. Yıllar sonra Evelyn'in babasına yazdığı bir mektubu gördüm; mektupta evliliğin başarısız olacağını düşündüğünü söylüyor, kızına engel olmasını istirham ediyordu. Tüm bunları görmezlikten geldim. Ben bir değil, iki, hatta üç insandım. Umutsuzca kendini her geçen gün evlilik taahhüdüne götüren genç, sanki yeni uyanmakta olan erkek bedenim ile garip bir anlaşma içinde olan önceki benliğimin ölüm habercisi hayaleti gibiydi. Türkiye'ye gidecek olan adam, bilincimin daha hakiki daha derin katmanlarında yaşıyor gibiydi. Bu ikisinin ardındaysa, ölüm ve ölümsüzlüğü tatmış olan benlik yatıyordu; ne genç ne yetişkin. Kendime şu soruyu sorma noktasına gelmemiştim: "Tüm bu karmaşa içinde, ben kimim?" Düşündüğüm ve yaptığım her şeyde karakterimin aynı değişmez kusurlarının var olduğunun ayırdına varmamıştım. Evlenme teklifimse, kalifiye olmadığım bir işe soyunma eğilimime bir örnek daha teşkil ediyordu. Beni hem korkutan hem heyecanlandıran, aynı zamanda da oldukça gerçekdışı olan bir duruma doğru sürükleniyordum; zira gerçek hayatımı Türkiye'de bulacağımın hep farkındaydım.

Şayet en ufak bir iç muhasebe kapasitem olsaydı, içsel olarak değişmiş olduğumu görebilirdim; bu da hayatımın dışta almakta olduğu yönü değiştirme cesaretini verirdi bana. Ama ben, apaçık ortada olan şeyleri görmekte yavaş kalmıştım, her zaman da öyle oldum.

11 Kasım 1918 Ateşkes Günü'nden 20 Aralık'taki düğünüme kadar, hayatım kırılma noktasında bir gerginlik içindeydi. Günde en az on saatim Türkçe öğrenmeye gidiyordu. Öte yandan babamın hastalığı ölümcül bir viraja girmişti. Orta Afrika'da kaptığı karasu humması hastalığından dolayı ordudan çürüğe alınmıştı. İflah olmaz bir iyimser olduğundan, iyileşeceğine inanıyor ve sürekli yeni yolculuk planları, hepimizi zengin edecek yeni girişim tasarıları yapıyordu.

Babam ve annem birbirlerini derinden severlerdi; ancak annemin New England'lı püriten terbiyesi babamın hem cinsel hem iktisadi konularda görevlerini yerine getirememesini kabul edilemez kılıyordu. Biz çocuklara hastalık bulaşır korkusuyla babamı evden göndermiş, ama onunla gizlice buluşmaya devam etmişti. Annemin hayata karşı tavrındaki stoacı ya da Spartalı unsurları gösteren pek çok hikâye anlatabilirim; gerçekten de son derece gururlu bir insandı. Babam ölürken, parasızlık yüzünden yaşamak zorunda kaldığı Kennington Oval'deki kırık dökük pansiyon odasında onu sadece bir kez ziyaret etmişti.

O kadar dikkatsiz bir insandım ki, olup bitenin pek farkında değildim. Bedeni gözle görülür biçimde yüksek ateşin etkileriyle eriyip giden babamı görmeye sık sık gidiyordum. Yataktan kalkmasına yardım ettiğim o son görüntüsünü hatırlamaya zor dayanabiliyorum şimdi. İnsan bedeninin bu kadar harap olup yine de yaşayabilmesini tahayyül edemiyordum. Ve tüm bunlara rağmen o hâlâ Sicilya'ya gidip, oradaki kükürt madenlerine el atmakla ilgili büyük planlarından söz ediyordu.

Babam ertesi sabah öldü. Düğün günümdü. Sabah erkenden Brixton'a gittim; ilk defa cenaze levazımatçılarına işim düşmüştü; ölümü Nüfus Dairesi'ne bildirmem ve cenazeyle ilgili talimatlar vermem gerekiyormuş. Annem yoksul bir kimsesiz gibi gömülmesinde ısrar ediyordu; nereye ve kim tarafından gömüldüğünü hiçbirimizin bilmesini istemiyordu. Evlilik gerçekleşene kadar kimseye bu olaydan söz edilmemesinde de ısrar etti. Sımsıkı dudakları ve mavi, çakmak çakmak gözleriyle, "Bu evliliği hiç tasvip etmiyorum, elimden gelseydi engellerdim. Ama artık çok geç. Artık geri dönüşün yok," dedi. O tipik pratik yönüyle, ekledi: "Balayı için üç gün izin; bir daha kim bilir ne zaman fırsatın olur."

O günün her dakikası kalbime bir resim gibi kazınmış. Ayaklarımın beni Doğum ve Ölüm Nüfus Dairesi'ne götürüşü; Waterloo'ya otobüs, Wimbledon'a tren yolculuğu; kiralık takımımı giyişim, kiliseye giderken büyükannemin evine uğrayışım... Büyükannem haşmetli bir hanımefendiydi; yüz yirmi kilo olmakla ünlüydü, ama kimse onun kilolu olduğunu söylemeye cesaret edemezdi. Annemi asla kabul etmemişti; görünüşe göre Amerikalı olduğundan; ama asıl neden her zaman taptığı ve şımarttığı biricik oğlunu, Benjamin'ini ondan çalmasıydı. Sırf annem karşı olduğu için, büyükannem evliliğimi onayladı ve bana mutluluklar diledi.

Sıra dik bir yokuştan çıkıp Wimbledon Common'dan geçerek St. Mary Kilisesi'ne yürümeye gelmişti. Zaman yoktu -yaptığım bütün şeylere rağmen, erken gelmiştim- ve ben bunu bilmiyordum bile. Kendimi dokuz ay önceki gibi hissettim; bedenimden ayrıldım. Ama bu sefer bedenim yaşıyordu ve kıyametine doğru yürüyordu.

"Kıyamet" saçma bir söz; zira Evelyn'i seviyordum ve onunla gerçekten evlenmek istiyordum. Umutsuzca birbirimize uymadığımızı söyleyen anneme katılmıyordum. Kıyamet hissinin duygusal bir içeriği yoktu. Bir düşüncenin de sonucu değildi. Tam tersine, düşüncelerim tüm olan biteni çaresiz izliyordu.

Neden arkamı dönüp kiliseden uzaklaşamamıştım? Evlenmem tamamen hataydı; özellikle o gün, o koşullar altında. Babamın ölüsü bile soğumamıştı.

Kiliseye vardım ve ortadaki yoldan yürüdüm. Sanırım bir sürü insan vardı; ama ben kimseyi görmedim. "Şimdi bunu sadece bir deprem durdurabilir." Gelin geldi ve arkamda durdu. "Dilim tutuluverse ne olur?"

Sanırım dışarıdan bakıldığında, iç çalkantılarımdan bir iz görülmüyordu. Bedenim hareket ediyor, konuşuyordu; ama otomatiğe bağlanmıştı. Bedenimin eylemleriyle benim hiçbir ilgim yoktu; onlara söz geçirmek için gücüm de yoktu.

Brighton'daki balayımız tam bir işkenceydi. Bir kocadan ne beklenir en ufak fikrim yoktu. Daha önce bir kadınla sevişmemiştim ve soru soramayacak kadar çekingendim. Eşimle aramdaki uzaklık ya da ayrı tellerden çalışımız hakkında bir fikrim yoktu. Baskın çıkan duygu suçluluktu; ama duygusal olarak o kadar yorulmuştum ki herhangi bir şeyi çok güçlü yaşamaya takatim kalmamıştı.

Strand yakınlarında, Temple Chambers'daki pansiyon odamıza döndük. Eşimle aramızdaki gerilim azalmaya başlamıştı; ancak gerçekdışılık hissi devam etti. Neredeyse her gece, özel Türkçe hocam Ali Rıza Bey ile geç saatlere kadar ders yaptığımız için, dışarıdaydım. Bir gece eve olağandan erken geldim ve şu anda ölmüş olan bir subay arkadaşımı buldum evde. O ve eşim tuhaf bir şekilde, utanmış gibiydiler. Onları rahatsız ettiğim için kendimi suçlu hissettim. Ne o zaman ne sonra, ortada bir sorun görmedim ama hatırlıyorum ki aklımdan şu düşünce geçivermişti: "Şimdi kaçmak için bir bahanem var."

Bu gerçekten komik bir durumdu; zira Evelyn'i seviyordum, o da beni. Onun mutlu olmasını istemiştim; ancak o zamanlar Türkiye ve Türkçe bende öyle bir saplantı halini almıştı ki birbirimizi çok nadir görüyorduk. Bana karşı çok sabırlıydı; öte yandan onu hayal kırıklığına uğratmaya başladığıma inanıyordum.

Evlenmemizin ikinci ayında Türkçe dersim bitti. Birincilikle bitirdiğimden, alayın kıdemli subayı olarak, Türkiye'deki İşgal Ordusu'na katılmak üzere Selanik'e gönderildim. İngiltere'den ayrılırken

eşim arkamdan ağladı; ama annem memnundu. Hayat ve insanlar hakkında, yaşıtım pek çok genç adama göre az şey biliyordum. Ancak hayat ve ölümün, pek çok insanın hayal ettiğinden çok daha ilginç olduğunu da biliyordum.

2

İstihbarat Servisi

Şubat 1919. Avrupa içinde haberleşme hâlâ düzensiz ve tehlikeliydi. Akdeniz henüz Alman mayınlarından temizlenmemişti; Ege Denizi de ulaşım için emniyetsiz görülüyordu.

Boulogne'a vardığımızda, biz yedi subay olarak bir vagonu paylaşacağımızı öğrendik; bu vagon ünlü *Hommes quarante Chevaux huit* efsanesiyle [1] anılıyordu. Boulogne'dan Tarento'ya yolculuğumuz on iki gün sürdü. Benim için bu, daha sonra yapacağım pek çok rahatsız yolculuğun ilkiydi. Şüphesiz yaralanmamdan sonraki son on ayın gerilimine tepki olarak, ağır ishalli ve titremeli bir tür gribe yakalandım. Alplerin o keskin soğuğundan geçtik; ne zaman tren dursa -ki allahtan çok sık duruyordu- trenden atlamam gerekiyordu, zira trenin tuvaleti yoktu. Berbat bir yol arkadaşıydım herhalde. Calabria'ya vardığımızda tatlı, ılık bir havayla karşılaştık; her istasyonda yerel vermutlardan satan İtalyan köylüler vardı. Tarento'ya çok sarhoş bir vaziyette vardım; ama iyileşmiştim. Tarento'nun dışındaki tuhaf dinlenme kampında, kimse nereye gideceğini bilmez bir şekilde, beş gün bekledikten sonra Korinthos Körfezi'ndeki İtea'ya gitmek için denize açıldık. Tesalya'da İtea'dan Bralo'ya Alman savaş esirlerinin inşa ettiği bir dağ yolu vardı. Bir ara şoför, "Sağda yukarsı Delphi," dedi öylesine.

Dikkat edilmemiş düşünceleri hatırlamaya çalışmak zordur; ama bir heyecan şoku içine girdiğimi hatırlıyorum: "Bu, tarih ve ben onun bir parçasıyım. Bir dahaki gelişimde orada kalacağım." O anki zihin halimi en iyi böyle anlatabilirim. Yolculuk boyunca bedenim tuhaf ve daha önce görmediği topraklardan geçiyordu; ama ben bir tür mahrem bağım olan aşina yerlere geri dönüyordum sanki. Bu gün bile, bu tür tecrübeleri açıklayamıyorum. Kimi bunun, geçmiş bir hayata ait gelip geçici görüntüler olduğunu söyleyebilir; ama ben reenkarnasyona şüpheyle yaklaşırım, özellikle popüler anlayışlara. Öte yandan önsezilere ve gelecekle hayatımızı farkında olduğumuzdan daha çok etkileyen kimi bağlantılarımız olduğuna inanma eğilimindeyim.

Selanik'te bir hafta geçirdik. Orduda, Fransa'dakine göre tamamen farklı bir hava hâkimdi. Bu, başka tür bir savaştı. Hastalık ve kötü yemekler, Bulgarlardan daha kötü düşmanlardı. Savaş bitmişti, ama ortada barış hissi yoktu. İlk izlenimlerim, galip müttefikler arasında yaşanan, yakında siyasi manzaranın şeklini bozacak sert çekişmelerdi.

Selanik'i İstanbul'a bağlayan demiryolu kısa süre önce yeniden hizmete açılmıştı; trenimizse kasabalar arasından ağır ağır süzülüyordu. Konserve sığır eti verip karşılığında kızarmış tavuk, özel fiçılanmış şarap ve dünyanın en iyi tütününden sigaralar alarak günümüzü gün ediyorduk. Köylülere kötü bir alışveriş gibi gözükebilir, ama bu fırsatı kaçırmaktansa trenin yanından yüzlerce metre koşuyorlardı. Makedonya Yunanistan'a geçeli sekiz yıl olmasına rağmen, her yerde Türkçe biliniyordu.

Sonunda, İngiltere'den çıktıktan neredeyse bir ay sonra İstanbul Sirkeci Garı'na vardık. Eve dönen

Türk askerlerinden, kaçmaya çalışan Rus sığınmacılardan, Yunanlılar, Ermeniler, Museviler ve geç kalmış üç beş Almandan oluşan bir kalabalık vardı istasyonda.

Ertesi gün, İngiliz Karadeniz Ordusu Merkez Karargâhı'na gittik. Alayın kıdemlisi olduğumdan bana, Harbiye Nezareti'nde [*özgün metinde: Türk Savaş Bakanlığı*] Yardımcı İrtibat Subayı görevi verildi, ki başka seçenek de yoktu.

Diğerleri sansür işlerine atandı; çok kötü, sıkıcı bir işti bu; insanın ancak kendini alkole vererek katlanacağı işlerden.

Harbiye Nezareti'ndeki işim, tüm gün Türkçe okumamı, yazmamı, konuşmamı gerektiren bir işti; hızla ilerledim. Devasa kuruluştaki öteki İngiliz ise baş İrtibat Subayı Binbaşı van M. idi. O sıralar kendisini sürekli yanında isteyen bir Rus hanımefendiyle şaşaalı bir ilişki içindeydi. Böylece ben orgeneraller, korgeneraller ve her kıdemden kurmay subaylar ile uğraşmak üzere yalnız kalmıştım; kuşatma altındaki İstanbul bölgesinden çıkış izni isteyen subaylara izin vermek, İngiliz Merkez Karargâhı'ndan gelen talimatları tercüme edip iletmek ve hepsinden komiği, "Türk Ordusu'nun terhis aşamaları" üzerine haftalık raporlar göndermek ile uğraşıyordum. Türk Genelkurmayının bana vermeyi tercih ettiği raporları tercüme etmek ve imzalamaktan başka ne yapabilirdim?

Ne Fransız ne de İtalyan irtibat subayı pek Türkçe konuşamadığı için, ofisim sürekli sorunlarının çözülmesini isteyen subaylarla dolup taşıyordu; bunların arasında müttefiklerimizi ilgilendiren sorunlar da vardı. Birkaç hafta içinde, çoğu babam yaşında bir grup arkadaş edinmiştim.

Bir gün, istemeden kaderin aracı oldum. 15 Mayıs günü Yunan güçleri İzmir'e girmiş ve beklenmedik bir direnişle karşılaşmıştı. Sultan [*Mehmet Vahdettin*], Türk ordusunun çatışmadan uzak durmasını garantilemek için Gelibolu kahramanı General Mustafa Kemal yönetiminde bir heyet göndermek üzere, İtilaf Devletleri Yüksek Komiserliği'yle anlaşmıştı. 8 Haziran'da, ilginç bir tesadüf eseri yirmi ikinci doğum günümde bir Türk subay odama gelip, Mustafa Kemal ve heyeti için vize istedi.(2)

Listeyi okuduğumda, Türk Ordusu'nun en etkin otuz beş generalinin ve kurmay albayının adını tanıdım. Vizeleri vermek hoşuma gitmedi. Binbaşı van M. her zamanki gibi özel işleriyle meşguldü. Listeyi Merkez Karargâhı'na götürüp talimat istemeye karar verdim. Kurmay subaya, bunun barış heyetinden ziyade savaş heyetine benzediğini söyledim. İngiliz Yüksek Komiserliği olayı görüşene kadar beklemem söylendi. Yaklaşık bir saat sonra çağırıldım; gidip vizeleri vermem söylendi. "Sultan," dediler, "Mustafa Kemal Paşa'ya tamamen güvenmektedir."

Beş hafta sonra Mustafa Kemal Paşa, Sultan tarafından kanun kaçağı ilan edildi. Yunanlılara savaş ilan etmişti ve tam da benim Anadolu'ya göndermem emredilen kurmay subayların yardımıyla Türk ordusundan kalanları toparlamaktaydı. Bu olay benim üst düzey siyasetle ilk buluşmam, aynı zamanda büyüklerin bilgeliğinin yaşattığı hayal kırıklığımın başlangıcıydı.

Öte yandan Harbiye Nezareti'nde işlerim iyi gidiyordu. Bir Haziran sabahı, fincan fincan Türk kahvesi içip bir tabak *mahallebi* yiyerek sohbet ettiğim kıdemli bir subay, ne kadar az insanın İngilizce bildiğinden yakınıyordu; pek çok kişi Almanya'da eğitim almıştı. O vesileyle, bazı subaylara İngilizce dersi vermeyi kabul edip etmeyeceğimi sordu. Her şeyden öte, vakit geçirmeleri için bir meşgale olurdu; zira çoğunun yapacak pek işi yoktu; bazılarınınsa hiç işi yoktu. Olası sonuçları düşünmeden kabul ettim. Bu rica zararsız görünmüştü bana; Türk subaylarıyla arkadaşlık kurmam yönünde aldığım talimata da uygundu.

Ne yazık ki, İngilizce derslerim fazla başarılı oldu. Türk çocuklarının, lisede bile derslerini ezberleyip yüksek sesle tekrar etme yöntemiyle öğrendiklerini bildiğimden, ben de aynı yöntemi kullandım. İlk önce Ali Rıza Bey'den öğrendiklerime dayanan bir konuşma yaptım; daha sonra, özne-yüklem formunda uyaklı bir dizi cümle verdim onlara.

İlk dersimde altmış subay vardı; İkincisinde üç yüz, üçüncüsündeyse dört yüzden fazla öğrencim oldu. Genelkurmay Büyük Ders Salonu bin kişilikti ve birkaç hafta içinde dolma tehlikesi baş gösterdi. Kurmay subaylar çok bunalmışlardı ve samimi olarak, İngiltere ile dostane ilişkiler kurmak istiyorlardı. Türkiye ve İngiltere nesiller boyu dost olmuştu ve herkes, Türklerin bize karşı savaşa sürüklenmesine göz yumulmasının çok büyük bir aptallık olduğunu görebiliyordu - olan olmuş, iş işten geçmişti. İngiliz hükümeti de Türkiye'deki İngiliz Misyonu da, Türklerin bize karşı dostluğunun gücünü ve samimiyetini çok geç idrak etmiştir.

Müttefiklerimiz, özellikle de Fransa, bunu biliyor ve içerliyordu. Durumdan habersiz olduğumuza ve bundan fayda sağlamaya niyetli olmadığımıza pek inanmadılar. Sonuçta, Harbiye Nezareti'nde yüzlerce üst rütbeli kurmay subaya açılan bu İngilizce derslerinin haberi duyulmaya başladığında, hiddetle itiraz çığlıkları yükseldi. İngiliz Merkez Karargâhı'na şikâyet etmek ve bir gecede dersleri durdurtmak yerine Fransız ve İtalyan hükümetleri, Paris'teki Yüksek Müttefikler Konseyi'ne resmi bir protesto çekti. Bu olay, Suriye sorununun, nüfuz alanları hakkındaki Sykes-Picot Antlaşması'nın, pek çok hükümete ağır sıkıntı verdiği bir zamana denk gelmişti. Herkes sabrının son noktasına gelmiş, benim dersler de bardağı taşıran son damla olmuştu.

Olay, General Sir George Milne (daha sonra Mareşal oldu), Fransız ve İtalyan Başkomutanları ve üç Yüksek Komiserlik temsilcisine rapor vermek üzere İngiliz Merkez Karargâhı'na çağırılmamla sonuçlandı; hepsi devasa siyah mermerden bir masanın ardında, mesafeli bir soğuklukla oturuyordu. Yetki almadan yaptığım bu işten dolayı azarlandım. Derhal Harbiye Nezareti'ndeki görevimden alınacaktım. Fransız ve İtalyan Başkomutanlarından özür dilendi.

Bu tuhaf bir tecrübe oldu; zira bu çarpıcı sahneden kendimi oldukça uzakta hissettim. Devletlerin çocukça davranışlarına tanık oluyordum ve bundan bir ders alıyordum. Selam verip dışarı çıktım; aslında tutuklanmadığıma şaşmıştım! Başkomutan'ın bekleme odasında durmam söylendi. Sıkıcı posta sansürü işine sürülmeyi bekliyordum.

Bir saat sonra tüm önemli Müttefik subayları Merkez Karargâhı'nı terk edince, bu sefer Türklerden devralınan büyük Konferans Salonu'na değil, Başkomutan'ın özel ofisine çağrıldım. General Milne, Askeri İstihbarat Şef Yardımcısı ile beraberdi; o kadar üst düzey bir subaydı ki, önceden varlığından bile haberim olmamıştı. Oturmam, hikâyemi anlatmam söylendi.

General Milne'in gözlerinden geçen bir ışıltıdan cesaret alarak, Türk ordusunun Almanlar ile ittifakını bozup İngilizler ile iyi ilişkiler kurmayı gerçekten istediğine inandığımı söyledim. Askeri İstihbarat Şef Yardımcısı, oldukça iyi tanıdığım kimi subaylar hakkında sorular sordu. Başkomutan sessizce dinledi ve o ünlü sert ses tonuyla aniden sözümü kesti. "İzmir'e bir Müttefik Misyonu göndermem gerekiyor. Yunanlılarla Türkler arasındaki şu sorundan bir şeyler çıkarmaya çalışmalıyız. Özel İstihbarat Subayım olarak benimle gelir misin?"

Tek kelime etmeden kabul ettim; halbuki bu lütfundan dolayı şükran gözyaşlarına boğulacak gibi olmuştum. Harbiye Nezareti'ndeki olay hakkında da tek kelime edilmedi; ama Başkomutan'ın gizliden gizliye, Fransızların pireyi deve yapmalarından hoşlanmadığını sanıyorum. Öte yandan, General

Franchet d'Esperey ile arasındaki muhabbette bir eksilme olmadığını da biliyordum. Fransız Başkomutan, hiç de alçakgönüllü olmayan bir tarzda, İstanbul'a adını taşıyan bir hastane bağışlamıştı; Fransız prestijini bizim ve diğer müttefiklerin karşısında ön plana çıkarmak için elinden geleni yapıyordu. Dahası Fransızlar, Türklere Adana civarında, aslında imha edilmesi gereken önemli miktar bir mühimmatı yığma izni vermişti; bu şekilde sınır anlaşmazlıklarına müdahale etmeyi ümit ediyorlardı. Bununla karşılaştırıldığında benim İngilizce derslerinin tehlikeli bir müdahale olduğunu söylemek çok zordu.

O sıralar, Müttefik hükümetler, hatta hükümetler bünyesindeki diplomatik, askeri ve donanmaya ait çeşitli servisler arasındaki acı rekabeti pek az kavrayabiliyordum. Karşımda duran, anlaşılmaz bir rüyaya benzeyen bu dünya gerçekte insan kibri ve iktidar aşkının başrolde olduğu bir kâbustu. Ekilen tohumlar, paketin üzerinde yazıldığı gibi "Barış"ın değil, kaçınılmaz savaşın tohumlarıydı.

Talihimin beni İzmir'e götüren beklenmedik dönüşü, diğer her şey kadar gerçekdışı görünüyordu. Müttefik hükümetler, bölgenin kadınlar için güvenli olduğuna -aslında hep öyleydi- kanaat getirir getirmez eşimi Türkiye'ye aldırmayı ümit ediyordum. İzmir görevi o kadar heyecan vericiydi ki her şeyi unuttum. Başkomutan'ın tüm toplantılarına tercüman olarak katılacaktım. Başkomutan Fransızca konuşamıyordu ya da konuşmuyordu; dolayısıyla onun söylediklerini hem Fransızcaya hem de Türkçeye tercüme etmem gerekecekti. Şunu söyleyebilirim ki ben sıradan bir tercüman değildim. Asyalı ve Avrupalı insanların farklı dil kullanımlarını çok iyi biliyordum. Bir tercüman, kasıtlı olarak belgisiz formda ifade edilmiş bir cümleyi, pozitif gibi görünen bir ifade olarak tercüme ederse tehlikeli yanlış anlamalara neden olabilirdi.

İlk önce General Milne'in, sonra da General Hare'in kişisel tercümanı olarak, insan hayatının oldukça yeni bir yüzünü görmeye başlamıştım. 1919-1921 yılları arasında pek çok ünlü adamla tanıştım; onların da herkes gibi aynı bayağı ve sıradan güçlerin etkisi altında olduklarını gördüm. İnsan doğası her yerde aynıydı: Bir insan akıllı olmuş, ötekiler üzerinde egemenlik kurmakta başarılı olmuş fark etmiyordu. Hatta samimi bir vatansever ya da insansever olsun, yine fark etmiyordu.

İzmir'de, ilk defa gerçekten akıllı bir siyaset adamıyla tanıştım: Bay Venizelos'un yakın dostu, Yunan Yüksek Komiseri Bay Stergiadis. Şüphesiz Batı Anadolu'yu Yunanistan'a katmayı ilke edinen Megali İdea düşünün gerçekleştirilmesi görevine en uygun adamdı. Yunanlıların kötülük yaptıklarına şüphe yoktu. İzmir'in içlerine kadar ilerlemişler ve pek çok irili ufaklı provokasyonla Türkleri silahlı direnişe teşvik etmişlerdi. Neredeyse her gün Müttefik Misyonu toplantılarımız oluyordu; bunlara Bay Stergiadis çağırılıyor, şu veya bu provokasyon faaliyetini açıklaması isteniyordu. Her sorunun altından girip üstünden çıkmadaki hünerine hayran olmamak elde değildi. Kimi zaman, iyi asker olan ama onun diplomatik yeteneklerine pek yaklaşamayanlar kendi sordukları soruyu unutana kadar yarım saat durmaksızın konuşuyordu. Bazen ben General Milne'e gerçek meseleyi hatırlatmak için, bir yolunu bulup Stergiadis'in söylediklerini Türk temsilciye tercüme ediyordum, general buna buldog gibi yapışıyordu. Ama Stergiadis toplantının başından sonuna kadar Yüksek Savaş Konseyi'nde ülkesi aleyhine kullanılabilecek tek bir açık vermedi. Tüm ötekiler suçlamaların ve karşı suçlamaların doğru olup olmadığıyla ilgilenirken, Stergiadis, toplantı raporunun Paris'te nasıl bir intiba uyandıracağını düşünüyor gibiydi. Yine de Bay Stergiadis'in, tüm o hazırcevaplığına rağmen, insan ırkının ortak kusurlarının bir kurbanı olduğu çok açıktı. Her şeyin arkasında, küçük büyük tüm insanları etkisi altına alan aynı kibir, aynı korkular, aynı iktidar arzusu yatıyordu. "İnsanlar neden böyle?" sorusu içimde oluşmaya başlıyordu, ancak bir cevap bekleyemeyecek kadar meşguldüm.

İzmir'deki görevim sadece tercümeyle sınırlı değildi. Anadolu'daki durumla ilgili İstihbarat Raporları'nı da tahlil etmem gerekiyordu. Orada, bir İstihbarat Subayı olarak ün kazanmamı ve Başkomutan'ın yazışmalarında adımın geçmesini sağlayan hak etmediğim bir başarı elde ettim. Yunan İşgal Ordusu'na direnen, Yunanlıların ısrarla kullandıkları terimle, Türk "çeteleri"nin gücünden bahseden bir dolu istihbarat raporu elimden geçiyordu. Yüksek Savaş Konseyi gerçek durumla ilgili acil bir rapor istedi. Müttefik subaylar durumdan pek haberdar değildi; bizimse bu raporlara dayanmaktan başka çaremiz yoktu. Bunların çoğu abartılı tahminler ya da farklı düzeylerde propagandaydı. Belli bir bölgeyle ilgili verilen sayılar onlardan binlere kadar değişiyordu. Türk güçlerinin gücünü ve dağılımını gösteren bir harita yapmam gerekti. Her raporun yazarının yazı tonuna bakarak hangi tarafı tuttuğunu, ya da yazısına göre ne derece abarttığını anlamaya çalışıyordum. Fiyakalı bir harita çizdim; özel ulakla Paris'e gönderildi.

Göndermemin hemen ardından, Türkler müttefik subaylarına, durumu gidip kendi gözleriyle görmeleri için izin vermeyi teklif ettiler. Bu görgü tanıklarının raporları geldiğinde görüldü ki, gözlemleri neredeyse inanılmaz bir keskinlikle benim tahminlerimle çakışıyordu.

İzmir Misyonu bana, asla unutmadığım canavarlık hikâyeleriyle ilgili bir ders verdi. Türk temsilcisi çok iğrenç bir rapor vermişti; bir Yunan müfrezesinin kadın erkek otuz yedi Türkü öldürdüğü ve bir kuyuya attığına dair çok güçlü deliller olduğu söyleniyordu raporda. Kuyu feci derecede pisti.

Bay Stergiadis, vakit kazanmak için olduğunu düşündüğüm bir soruşturma önerdi. General Hare kabul etti; bir Fransız ve İtalyan temsilciyle oraya gitmemi söyledi. Böylece başka tercümanlara bağımlı olmayacaktık. Karma misyonda Türkçe konuşan bir tek bendim.

İzmir-Aydın demiryolu savaştan bu yana işletilmiyordu; ama demiryolunun bozulmamış olduğu söyleniyordu. Dört silahlı adamın korumasında bir drezine bindik; bu, petrolle çalışan üstü açık küçük bir yük vagonudur. Sanırım bu muhafızlar, Başkomutan'ın korumalarından, Bengalli süvari erleriydi.

Yolumuz yeşil bir meyan denizinin arkasından yükselen Efes harabelerinden geçti. Hattın sonunda bizi atlar bekliyordu; vahşet sahnesinin olduğu yere doğru, her köyde soruşturma yapa yapa ilerliyorduk. Herkes hikâyeyi biliyordu; ancak ağızdan ağza değişiyordu. Yaklaştıkça, anlatılar İzmir'dekinden kat kat karışık ve müphem bir hale geldi. Herkes bir kuyunun kirlendiğinde birleşiyordu. Sonunda vahşet mekânına vardığımızda gerçek hikâyenin parçalarını çabucak bir araya getirdik. Kuyuya bir koyun düşmüştü. İnsanlar hayvanın çığlıklarını duymuşlar, cinayet zannetmişler, birkaç gün bakmaya cesaret edememişlerdi. Olaydan sonra kuyu gerçekten de kirlenmişti; zira vakit Ağustos ortasıydı, leş hızla kokuşmaya başlamıştı. Bizim oraya gidişimizden on gün önce temizlenmiş olsa da, leş kokusu öyle felaketti ki kimse kuyudan su içemiyordu.

Hepsi olmasa da savaş zamanına ait pek çok vahşet hikâyesinin bu türden olduğuna inanıyorum. Her zaman bir yerlerde hakikat vardı, ama vahşi hayal gücü ve sabit fikirler, gerçeklerden bazı dehşet hikâyeleri kuruyordu.

Aydın'dan dönüş yolunda, bazı Türkler yardıma çok ihtiyaç olan Söke'yi ziyaret etmemi rica ettiler. Yol arkadaşlarımdan ayrıldım; niyetim ertesi gün İzmir'e dönmekti. Onların da yapacakları soruşturmalar vardı.

Söke, şu anda Anadolu'nun en zengin vadilerinden biri olan Menderes'tedir; ama o zamanlar sıtmadan dolayı, kelimenin tam anlamıyla yaşanamaz bir yerdi. Alçak havzaya geldiğimizde

karşılaştığımız gibi bir manzara ile hayat boyu karşılaşmamıştım. Menderes Nehri'nin içinden geçtiği vadi belki de 30 kilometre kadardı ve soluk mavi bir sinek bulutuyla kaplıydı. Atlarımızı meyan tarlalarının içinden sürene kadar buna inanamadım. O sıralar orada çok az, hatta hiç denecek kadar az ekili arazi vardı; sadece kışın, sineklerin uyuduğu mevsimde meyan kökü toplanıyordu. Vaktiyle Amerika ile canlı bir çiğneme tütünü ticareti yapıyorlarmış; ama Bay Wrigley sakızıyla, tüm bölgeyi farkında olmadan yoksullaştırmış gibi görünüyor.

Söke'ye vardığımda, koleradan ölen iki adamın cesetlerini göstermeye götürdüler beni. Dayanılması zor bir görüntüydü. Kimse yanlarına yaklaşıp gömmeye cesaret edemiyordu; koku tarif edilemeyecek kadar berbattı. Üstlerine kireç atmayı önerdim. Böyle bir önlem hemen alınmamıştı, çünkü kasabalılar önce ölüleri birilerinin görmesi gerektiğini düşünmüşlerdi. Ancak benim varlığım onlara emniyet duygusu verdi. Daha önce hiç kolera ve sıtma gibi hastalıkların verdiği zararı görmemiştim; itiraf etmeliyim ki korktum. Ama yine de, bir haberci İzmir'den hekim getirmek üzere gittikten sonra o kasabada iki gece kaldım.

Söke'de geçirdiğim iki gece, hayatımın tek hakiki kervansaray tecrübesini yaşadım. Orası yüzyıllardır, Akdeniz'den İran'a ve Türkistan'a giden deve kervanlarının uğrak yeri olmuş bir yer. O sırada hâlâ pek çok deve kervanı vardı. Develerin çıngırakları ve kokusu her şeye hâkimdi. Birkaç yıl içinde tüm bunlar yok olacaktı.

1919 yılında dünya çok hızlı değişiyordu; Asya da en az Avrupa kadar hızlıydı.

İzmir'e döndüğümde hastalandım. Öyle veya böyle bir hastalık kapacağım kesindi, sonuçta amipli dizanteri olduğum ortaya çıktı. İzmir'de İngiliz hekim yoktu. Misyonda benim ne kadar hasta olduğumun pek farkında olduklarını da zannetmiyordum. Ayakta duramayacak kadar zayıf düşmüştüm; ancak lazımlığa, o da sürünerek gidip gelebiliyordum. Bir gün, Başkomutanın yaveri beni ziyarete geldi ve içinde yaşadığım pis koşulları görünce dehşete düştü. Derhal İstanbul'a nakledildim ve kısa sürede iyileştim. Ancak dizanteri bende kırk yıl sonra bile tamamen kurtulamadığım izler bıraktı.

Bu arada kaderim başka bir kanala doğru yöneliyordu. İyileşir iyileşmez Askeri İstihbarat Şef Yardımcısı'nın ofisine çağırıldım. Bana seçim yapabileceğim iki iş önerildi. 1919 Eylülüydü. Biri Hazar Denizi kıyısında, Bakû'de İngiliz Kontrol Subaylığı, ötekiyse İstanbul'daki Askeri İstihbarat "B" ofisinin şefliği. Her iki iş de normalde albay rütbesi gerektiren işlerdi; ancak iki iş için de iyi derecede dil bilmek gerekiyordu ve bu koşula uyan başka kimse yoktu. Karar vermem için yirmi dört saat verildi.

Bana seçme hakkı verilmesi ilginç geldi. Sonradan Bakû işinin tehlikeli olduğunu öğrendim; gerçekten de oraya giden subay Bolşevikler tarafından tutuklandı ve bir iki yılını bir Komünist hapishanesinde geçirdi. Bakû, Transhazar bölgesi ve ötesi için bir geçit olma özelliği dışında beni çekmiyordu. Söke'deyken, İran, Türkistan ve Gobi Çölü'nden geçerek Çin'e giden bir kervan yolculuğunun hayalini kurmaya başlamıştım. Öte yandan İstanbul'un hemen akla gelen bir sürü çekici yönü vardı ve ben Genelkurmay İstihbaratı'ndan arkadaşların, baş belası bir görev üstlendiğime dair dostane uyarılarını göz ardı ettim.

Böylece hayatımın en ilginç ve heyecanlı dönemlerinden biri başladı. İngiltere'de kendimi oraya ait hissetmiyordum; halbuki şimdi beraber çalışmak durumunda olduğum Türklerin, Çerkezlerin ve Kürtlerin, Yunanlıların, Ermenilerin, Musevilerin ve bütün o karman çorman Levanten ırkların yanında kendimi rahat hissediyordum.

Eski Galata Tüneli yakınlarındaki apartmanların arasında akıllıca gizlenmiş Agopyan Han'daki yeni ofisime gittiğimde, neden işe bu kadar acele adam aradıklarını anladım. Neredeyse tüm subaylar, önceden yardım için çağırılmışlardı ve şimdi Yakındoğu Danışma Hizmetleri'ndeki olağan işlerine dönmek için ayrılmak üzereydiler. Ordu mensubu olup işi yürütecek derecede Türkçe konuşabilen, okuyup yazabilen subay yoktu.

Görevi münasebetsiz bir zamanda devralmıştım. Yunanlıların Anadolu'yu işgali Türk nüfusu çileden çıkarmıştı; İngiliz ve Fransız işgallerine boyun eğmişlerdi ancak Yunanlılara oldukça şiddetle direniyorlardı. Memnuniyetsizliğin başka, daha öncelikli bir nedeni, zaten haddinden fazla subay kaynayan bir şehirde, her bir Müttefik Komutanının ayrım gözetmeksizin evlere iş yerlerine el koymasıydı. Ayrıca Orta Asya'dan Mekke'ye hacca giden yolcuların arasına karışmış Bolşevik ajanlarından söz ediliyordu. Amaçları İslam yanlısı propaganda yapmaktı. Böylece Müttefiklerin dikkatini o yöne çekip Rusların, Kafkasya'yı işgal edebilmesi için fırsat yaratacaklardı. Buna bir de, Jön Türkler ile işbirliği yaptıklarından şüphelenilen Ermenilerin art arda öldürülmesi yüzünden ayaklanan Ermeni nüfusu ve Kırım ile Ukrayna'dan İstanbul'a akın eden binlerce Beyaz Rus sığınmacıyı ekleyin; işte o zaman İstanbul'daki Askeri İstihbarat'ın siyasi şubesinin başındaki işlerin miktarı hakkında bir fikir edinebilirsiniz.

Bana herhangi bir talimat verilmedi ya da bir tavsiyede bulunulmadı; tek söylenen benden öncekinin yaptığı işlere devam etmemdi. Bir hafta içinde, gizli servis ajanlarının çalışma tarzlarını, nasıl rapor hazırlanacağını, subayların ne dereceye kadar kendi soruşturmalarını yapabileceklerini, Müttefik Askeri Emniyeti ile ilişkilerimizi ve daha pek çok şeyi öğrenmem gerekti.

Bir şekilde her şey iyi gitmeye başladı. İyi sonuçlar almaya başladım; en başta, her gün bir sürü insan uğrayıp bana dedikodu taşıdığı ve bir milyon iki yüz elli binlik nüfusu, yarım düzine ırkı, dört ayrı dinden insanıyla o kocaman dağınık şehrin gün be gün nabzını tutmamı sağladıkları için. Ne kadar yoğun bir çalışma altında olduğum, on iki ayın sonunda benim bizzat yazdığım rapor sayısının binin üzerinde olmasından anlaşılabilir. Gecelerim gizli ajanlara, sabah ve akşamlarım rapor okuma ve yazmaya, arada kalan vakitlerimse değerli dedikoduları dinlemeye ayrılmıştı.

Eşimin yanıma gelebilmesi için izin aldım. Boş vakitlerimi değerlendirdiğim bellibaşlı faaliyet, ordudakilerle, Haliç'e dökülen tatlısuların kenarında ragbi oynamaktı. Eve ayıracak çok az vaktim oluyordu; eşimse, Türkiye'ye gelmelerine izin verilen az sayıda subay eşiyle pek arkadaşlık etmiyordu. Yine de, gelişinin en büyük amacı kısa sürede gerçekleşti. Kısa süre sonra hamile kaldı; oysa ikimiz de öyle cahilmişiz ki, olan biteni anlamamız için dört ay geçmesi gerekti. Bunun üzerine onu bir korku sardı; uygun bir hekimlik için İngiltere'ye gitmesi gerektiğini söyledi. Onu suçlayamazdım. Hayatımda o kadar az yeri vardı ki. O sıralar, evliliğimizin gerçek amacı onun bir çocuk doğurmayı, benim de o çocuğun babası olmamı istemesi gibi gelmişti bana. Daha sonraları bunu daha bariz bir biçimde hissettim. Bu, ikimiz arasındaki tek gerçek bağdı. Bu çok güçlü bir bağdır, ne hayat ne de ölüm onu koparabilir.

Evelyn İngiltere'ye döndükten sonra haftada iki üç kez düzenli yazıyordum ona. Bu mektupları saklamış. Bunları şimdi okuduğumda ne kadar bencil ve anlayışsız olduğumu görüyorum. Kendi yorgunluğumdan ve işle ilgili endişelerimden oluşan figanlarla, sevgi ve sempati sözleriyle dolu bu mektuplar; ama bir kadının ilk hamileliğinde neler hissettiğine dair bir anlayıştan eser yok. Kızımız 18 Ağustos 1920 günü doğdu. Tam o günlerde fark ettim ki, artık eve yazamıyordum. İngiltere, ailem, eşim ve kızım bir dünyaya, ben başka bir dünyaya aittim. Mektuplarım seyrek ve zorlamaydı.

Büyük tereddütler ve çekingenliklerin ardından bir Ermeni kızıyla ilişkim oldu. İçmeye de başladım; bazen ciddi miktarda içiyordum. Tek düşündüğüm şey işimdi. Cumartesi ragbi maçlarım ise gittikçe azalarak sonunda kesildi. Kendimi çok yıpratıyordum, nereye gittiğim hakkında bir fikrim yoktu.

Nasıl bir baskı altında çalıştığımı anlatmak için 20 Mart 1920 olaylarından bahsedeceğim. Eşim daha yeni İngiltere'ye doğru yola çıkmıştı; bense gece de çalışabilmek için yatağımı ofise taşımıştım.

O sıra, haksızlığı aşikâr olan Sevr Antlaşması'nı onaylamak için Müttefiklerin gözetiminde seçilmiş Meclisi Mebusan İstanbul'da toplanıyordu. Mustafa Kemal Paşa etkin bir silahlı güç oluşturmaktaydı, ancak müttefikler onun gücünü anlamaktan hâlâ çok uzaktaydı. Bu noktada şaşılacak bir hata yapıldı. Meclisi Mebusan yavaş yavaş kıpırdanmaya ve Damat Ferit Paşa hükümetini ve Anadolu ile Doğu Trakya'daki Yunan işgaline karşı alttan alan tutumunu açıkça eleştirmeye başlamıştı. Bu tartışmalar Türklerin isyankâr duyguları için çok ihtiyaç duydukları bir kapıydı ve akıllıca bir yönetimle Meclis-i Mebusan, İstanbul'daki Sultan ve hükümeti ile Mustafa Kemal ve ordusu arasında bir köprü görevi görebilirdi.

Bunun yerine, bir panik ânında, tüm mebusları tutuklayıp Malta'ya sürgüne gönderme kararı alındı. Bu karara ait çok gizli bir not almıştım; karar Müttefik Emniyeti tarafından değil, üniformalı ordu birlikleri tarafından uygulanacaktı. 20 Mart, sabaha karşı dörtte, tüm mebusların evleri kuşatılacak ve kendilerine tutuklama emirleri gösterilecekti.

Bu prosedürün saçmalığı, başkasını bilmem ama bana göre çok aşikârdı. Türk evlerinin mimari yapısının, yani selamlık ve haremlik kısımlarının, mebusların her haremde bulunan gizli geçitten elini kolunu sallayarak çıkıp gitmelerini sağlayacağını ve Ordu'nun komik duruma düşeceğini İstihbarat Kurmayı'na rapor ettim. Burada belirtmeliyim ki, İngilizlerin Pera, Galata ve Boğaziçi'nin kuzey kıyıları, Fransızların İstanbul ve Marmara kıyıları ve İtalyanların Asya yakasından sorumlu olduğu düzenlemeye bakılırsa bizim, operasyonun tüm yükünü üstlenmemiz gerekiyordu; zira mebusların çoğu bizim bölgede oturuyordu.

Uyarılarım üzerine gelen tek cevap, evleri Ordu'nun yanı sıra sivil ajanlar tarafından da izleme talimatıydı. En fazla on adet güvenilir ajanım vardı ve yüz yirmi mebus bulunuyordu. Çözümü olanaksız görünen bilmece, en güvendiğim ajanım olan çok cesur ve sadık bir Ermeni beyefendisinin önerisi sayesinde çözüldü. Kendisine Bay P. diyeceğim adamım, emrime bir Ermeni gizli cemiyeti olan korkunç Daşnak Zutyun'un [*Taşnaktzutyun*] kaynaklarını vereceğini söyledi. 20 Mart sabahından itibaren, tüm Türk mebusları gözetleniyordu; herhalde en az üç yüz Daşnak üyesi harekete geçirilmişti.

Bütün gece, ofisimde ayaktaydım. Saat dörtten itibaren ajanlarımdan operasyonun tam bir fiyasko olduğuna dair raporlar almaya başladım. Kendisi gönüllü olarak teslim olan sekiz mebus tutuklanmış, geri kalanlar kaçmış, saklanmışlardı. Hiçbir şey yapmadım.

Sabah sekizde karargâha acil bir çağrı geldi. Tutuklananları teslim alabilir miyim diye soruyorlardı; zira ne yazık ki pek çok kişi kaçmıştı. Tam olarak kaç kişinin tutuklandığını sordum. "Yaklaşık bir düzine," cevabını aldım. Müttefik Emniyetinden resmi tutuklamaları yapmak için yardım istedim. Dostum Bernard Rickatson-Hatt'ın iyi tercümanlar da barındıran, küçük ama son derece disiplinli bir birlik eğittiğini çok iyi biliyordum.

Sonuç olarak, akşam çökerken seksen beş mebus hapsedildi ve şanımız kurtulmuş oldu. Karargâha

çağırıldım ve tebrik edildim. Belki de bir nişan alabileceğim söylendi ama herkesin olayı en kısa sürede unutmak istediğine inanıyordum. Tüm bunlardan ben de hoşnut değildim. Tüm harekât trajik bir hataydı. Yakalanamayan kırktan fazla mebus dosdoğru Ankara'ya gitmiş, geçici bir Türk Meclisi kurmuş, Sultan ile hükümetini kabul etmediğini ilan etmiş ve Müttefiklerin başına ileride onları çok küçük düşürecek bir bela açmıştı.

Olaydaki rolümden dolayı tüm Türk dostlarımın bana sırt çevirmelerini bekliyordum. Ancak gerçek hikâye galiba her yerde biliniyordu, hatta benim tüm olan bitene karşı hararetli ama boşuna protestolarım çarşıda pazarda konuşuluyordu. Dahası, birkaç mebusun iyi koşullarla salıverilmelerini, Malta'ya gönderilmemelerini sağlamıştım. Sonuç, bana durumumun gerektirdiğinden fazla bir otorite vermiş gibi oldu galiba; ofisim sabahtan akşama siyasi tutukluların akrabalarının kuşatması altına girdi. Bana her tür rüşvet teklif edildi. Ofisimde masama bağlanmış bir keçiyle ya da yerlerde vaklayan bir çift kazla karşılaşmak gayet olağan bir şey olmuştu.

Fakat beni bir sürpriz bekliyordu. 20 Mart başarımı mümkün kılan Daşnak Zutyun üyelerine bir borcum vardı. Hakkında neredeyse hiçbir şey bilmediğim Daşnak, Ermenistan'ın Çarlık Rusyası'ndan bağımsızlığını kazanması için Rusya'da kurulmuş gizli bir cemiyetti. Savaş sırasında Türkler karşısında Müttefiklere çok yardımları dokunmuştu. Şimdi, Ermenilerin tehcin ve ölümlerinde rol almış herkese karşı intikamın aracı olmuşlardı. Berlin'deki Talat Paşa, Milano'daki Mahmut Paşa ve hatta belki de ta Türkmenistan'daki Enver Paşa suikastlarından[3] Daşnak'ın sorumlu olduğuna inanılıyordu. Daşnakçılar şimdi de Jön Türk hükümeti ile işbirliği yapan Türkiye'deki önde gelen Ermenileri öldürmeye başlamışlardı.

Cinayetler son derece dikkatli planlanıyor ve gerçekleştiriliyordu. Gündüz vakti, kalabalık sokaklarda işleniyordu. Bir silah sesi duyuluyordu. Bir adam yere yığılıyordu. Suikastçı o sırada kalabalıkta bulunan onlarca belki yüzlerce Ermeni'nin arasında ortadan kayboluyordu. Polis, ancak iş işten geçtikten sonra, sözünü dinletmek için bağırıp, el kol hareketleriyle kabarmış insan kalabalığının içine nüfuz edebiliyordu. Düzinelerce insan tutuklanıp sorgulansa bile, bir sonuç çıkmıyordu. Pek çoğu gerçekten de hiçbir şey bilmiyordu; olaya karışanlar bile, büyük ihtimalle sadece belirli bir saatte belirli bir yerde olmaları gerektiği dışında bir şey bilmiyordu. Her durumda da, başını zalim Daşnak ile belaya sokabilecek tek kelime bile telaffuz etmeye cesaret edebilecek bir kimse bulunamıyordu.

Türk ve Müttefik polislerini tamamen çaresizlik içinde bırakan üçüncü ya da dördüncü suikasttan sonra, sorgulama yapmak üzere talimat aldım. Bu işin arkasında Daşnak'ın olduğunu tahmin ediyordum; Bay P'ye doğrudan örgütlü bir plan olup olmadığını sordum. İnkâr etmedi; ama kendimi onların yerine koymamı istedi. Sonra, kendi ırkından, dininden yüzlerce kişinin ölümüne neden olan Ermenilerin hıyanetiyle ilgili bir sürü hikâye anlattı. Suçlular olağan yasal yollarla adalete teslim edilemediklerine göre, işi gizli Ermeni cemiyetleri üstleniyordu - Daşnak'ın tek başına hareket ettiğini kabul etmiyordu. Hepimizin Daşnak'a borçlu olduğunu söyledim. General Townsend Kutü'l-Amare'de kuşatma altındayken, arada mesaj taşıdıklarını, İngiliz tutukluların Türkiye'den kaçmalarına yardım ettiklerini biliyordum. 21 Mart olaylarından sonra onlara bir borcum vardı. Ancak siyasi suikastlara da göz yumamazdım.

Asıl sorun, önderlerin kim olduğu ve Daşnak Komitesi hakkında kimsenin en ufak bir fikrinin olmamasıydı. Bay P.'nin kendisi güvenilir bir İngiliz ajanıydı ve onun kişisel olarak işe karıştığına dair en ufak bir kanıt yoktu. Karargâha bir rapor yazıp tavsiye istemeye karar verdim. Tabii kimse

harekete geçmek istemedi. Bunun emniyetin işi olduğu, elimi bu işten çekmem ve duyduklarımı da unutmam söylendi.

Bir sonraki suikast sansasyon yarattı, çünkü bu sefer kurban çok zengin bir Ermeniydi; Şark Ekspresi'nde öldürüldüğünde büyük bir ihtimalle ülkeden kaçıyordu. Cenazesi Türkiye'ye getirildi ve korkunç bir durum ortaya çıktı. Görünüşe göre bu adam Ermeni fonlarına büyük bir meblağ yardım yapmaya söz verip sözünde durmamıştı. Cenaze Sirkeci İstasyonu'nda zaptedildi ve ailesinden fidye istendi. Ailesi haftalarca pazarlık yaptı, ama en sonunda ödemek zorunda kaldı. Ermeni Katedralinde müthiş bir cenaze töreni yapıldı.

Konuyla ilgili olarak, Bay P.'nin başını iyi ağrıttım. Daşnak'ın kesinlikle suikastın içinde olmadığını söylüyordu, ancak başkalarının olayda parmağı olduğunu kabul ediyordu. O sıra, Cemiyet'in kimi aktif üyeleri hakkında ipuçları edinmiş durumdaydım; ona harekete geçeceğimi söyleyerek gözdağı verdim. Benden süre istedi ve ertesi gün şaşırtıcı bir öneriyle geldi. Daşnak Komitesi, gelecekteki eylemlerinde benim yargıç olmam konusunda hemfikir olmuştu; önerilerine göre Bay P. önüme tüm olguları -isim vermeden- serecek ve beni adamın ölmeyi hak ettiğine ikna edemezlerse onu bağışlayacaklardı. Buna karşılık olan bitenle ilgili olarak kimseyle, İngiliz Merkez Karargâhı ile bile, konuşmayacaktım. En iyi anlaşmanın bu olacağını düşündüm; dışarıdan yapılacak hiçbir müdahalenin işe yarama imkânının olmadığı açıktı.

Önüme sadece bir dosya geldi. İsimlerin ve yer adlarının verilmediği bir durumda ortaya anlaşılır bir tablonun çıkamayacağı belli oldu, ben de bir hüküm vermeyi reddettim. Neticede, başka bir Ermeni suikastı daha olmadı. Bugün bile, müdahalemin duruma etkisi olup olmadığını bilmiyorum. Ancak bana hayat ve ölüm üzerinde karar verme yetkisi verilmiş olması benim için çok tuhaf ve keskin bir tecrübe oldu. Zihnim hayatın garipliğiyle meşgulken ölümü unutmaktaydım.

O zamanlar hayatım gerçekten çok garipti. Benden önceki görevliden bana, daha önce Alman Başkomutanı Liman von Sanders Paşa'ya ait olan müthiş bir Mercedes araba kalmıştı. Neredeyse her gün Pera, Galata ve İstanbul sokaklarında arabayla dolaşmayı âdet edinmiştim. Öyle çok yüz ve onların ardında yatan hikâyeyle karşılaşmıştım ki, şehrin siyasi hayatını sadece sokaklardaki insanları izleyerek takip edebiliyordum. Türkler bana, gerçeğin çok ötesinde bilgi ve etki bahşetmişlerdi. İngiliz Merkez Karargâhı, sorumlu olduğum sahayı sürekli genişletmek dışında, yaptığım şeylerle pek ilgilenmiyordu. Saha başlangıçta sadece İstanbul ve dış mahalleleriydi. Sonra, Mayıs 1920'de Anadolu'daki bütün İngiliz Kontrol Subayları'nın görevden alınıp tüm sorumluluğun gizli servislere bağlanması kararlaştırıldı. Bana, kullanımıma verilen aylık paranın beş kat arttırılacağı ve yetki sahamın Rus sınırına kadar tüm Anadolu olmak üzere genişletileceği söylendi. Saham daha sonra defalarca genişletildi; ta ki benim Pera'daki gariban ofisim, Dalmaçya kıyılarından İran ve Mısır sınırlarına kadar uzanan, Avrupa genişliğinde topraklardan sorumlu olana kadar. Bazı büyük başarılarım oldu; ama pek çok hata da yaptım. Çok tecrübesizdim; ama yine de, Yakındoğu'da olup bitenler hakkında pek çok üstümden çok daha fazla özel bilgiye sahiptim.

Bir örnek vermem belki uygun olur. Anadolu'daki Türk Ordusu'nun silahsızlanmasının 1919 yılının ortalarında tamamlanmış olması gerekiyordu. Tüm silah ve cephaneler toplanıp imha edilmişti. Bir nedenden dolayı, ağır topların taşınmasının pratik olmayacağı düşünülmüştü; topçuların dediğine göre sadece topların arka kapakları sökülse tamamen işlevsiz kılınabilirlerdi; zira bu parçalar uzmanlaşmış atölyeler dışında imal edilemezdi.

Haziran 1920'de, top kapaklarının, İstanbul ve Ankara arasında büyük bir demiryolu kavşağı olan Eskişehir'deki atölyelerde imal edilmekte olduklarına dair bir rapor aldım. Raporumu gönderdiğimde ne kadar hassas bir zeminde dolaştığımın farkında değildim, zira kıdemli bir topçu subayı kendine bağlı uzmanların, top kapaklarının sökülmesinin yeterli bir önlem olmadığını söyleyen görüşlerini dikkate almamış. Raporum asılsız bir tahmin olarak görülüp geri gönderildi.

Durumu ilgili ajana söylediğimde, yaptığı işten şüpheye düşülmesine kızdı; Türk Ordusu'nun eski bir Arnavut havacı subayı, gerçek bir paralı askerdi. Anadolu'ya dönüp, top kapaklarının imal edildiği atölyelerden sahte olmadığı kesin olan fotoğraflar getirdi. Hemen akabinde, Yunan Ordusu ile irtibat kurduğumuz subaylar, Türklerin, Fransızların sağladığından şüphelenilen ağır toplar kullandıklarını rapor ettiler. Ele geçirilen bir silahta yerli imalat top kapağı bulunmuştu.

Ne kadar büyük bir olay çıktığı tahmin edilebilir. Ben şanslıydım; Başkomutan, silahları sahada bırakmanın ne kadar doğru olacağından şüphe edenler arasındaydı. Olayın ardından, Başkomutanın mektuplarında ikinci kez adım geçti. İyi bir terfi öneriliyordu.

Bu ve bunun gibi başarılar yaşadıkça ne istersem yapabileceğime inanmaya başlamıştım. Sadece yirmi üç yaşındaydım ve dedem yaşında adamlar gelip bana ciddi ciddi, devletin yüksek meseleleriyle ilgili sorular soruyorlardı. Her gün Türk nazırlarla, Sultan'ın Yıldız Sarayı'ndan haremağaları ve kâhyalarla, ajanlar ve muhbirlerle görüşüyordum; siyasi dalavereler, dedikodular duyuyordum. Herkes bana Londra'da nüfuzu iyi, yüksek bir yetkili gözüyle bakıyordu. Daha sonra öğrendiğime göre söylentiler o kadar büyümüştü ki, Tanrı bilir neden, nasıl, İngiliz Kraliyet Ailesi ile bağlantım olduğuna kadar varmıştı. Efsane kulağıma geldiğinde, ciddi ya da şaka yollu itirazlarım sadece söylentileri artırmaya yaradı.

Yaklaşık dokuz ay, 1920 Haziranından 1921 Martına, Türk siyasetinin tam göbeğindeydim. Her türlü gizli bilgi bana veriliyor, en yüksek düzey devlet atamaları için bana danışılıyordu. O günden beri Türkiye'de Mütareke yılları üzerine pek çok kitap yazılmıştır; benim ismimse uğursuz, güvenilmez bir figür olarak geçer. Yine de, en değerli tasvirim bir Amerikan gazetesinde çıkmıştı; gazetenin Türkiye'deki muhabiri benden "kötü şöhretli faal İngiliz hafiyesi" diye söz ediyordu.

Türk nazırlar bana neredeyse her tür konuda danışıyordu; bense gençliğin verdiği cesaretle, özgürce tavsiyemi söylüyordum onlara. Bir keresinde yeni Emniyet Müdürü için bir isim önermemi rica ettiler; bir Arnavut dostum olan Tahsin Bey'i söyledim, en azından dürüstlüğüne güvenebilirdim. Sonraları bana pek çok yardımı dokundu; ancak o sıra, yapılacak atamayı çıkarlarıma kullanma niyetinin aklımın ucundan geçmediğini söyleyebilirim. Tahsin beni Türk bakanlıklarında çalışan, başka türlü asla tanıyamayacağım, taşralı beleşçi bir çevreyle tanıştırmıştı. Emniyet Müdürlüğü makamında verilen bir akşam yemeğinde çekilmiş fotoğrafları saklamışım; onlar kelimelerden daha iyi anlatacaktır bu insanları.

(1) La Société des Quarante Hommes et Huit Chevaux: (Kırk Adam ve Sekiz At Derneği) Kısaca Kırk-Sekiz adıyla bilinen bağımsız bir savaş gazileri dayanışma örgütü. Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa'da çarpışan Amerikalı lejyonerler tarafından, 1920 yılında kurulan örgüte şimdi iki dünya savaşı, Kore, Vietnam hatta Çöl Fırtınası gazileri de katılmış durumda. Örgütün adındaki "kırk adam, sekiz at" ifadesi, Fransa'da savaş döneminde kullanılan ve içlerine askerlerle atların aşırı yüklenerek doldurulduğu küçük vagonlara atfen verilmiş. Askerler arasında, şayet bir asker bu vagonlarda cepheye kadar dayanabilirse, hayatta bütün güçlüklere göğüs gerebilir gibi bir şaka varmış (Ç.N.)

(2) Bilindiği gibi Atatürk Samsun'a gitmek üzere 16 Mayıs 1919 günü vize alıp denize açılmıştır; Bennett herhalde yanlış hatırlıyor (Ed.N.)

(3) Bennett'in "Milano'daki Mahmut Paşa suikastı" ile Enver Paşa ise bilindiği gibi suikasta kurban gitmemiş, çarpışmada ölmüştür (Ed.N.)

3

İslam ile İlk Münasebet

İslam mistisizmi ile ilk tanışmam, günlük işlerin akışı içinde oldu. İslam yanlısı hareket Müttefikleri, özellikle de Hindistan, Malaya ve Afrika'daki Kraliyete bağlı yüz elli milyon Müslüman tebaasıyla İngiltere'yi teyakkuza geçirmişti. Alman baskısı altındaki Türk Sultan ve Halifesi tarafından ilan edilen Cihad, yani Müslümanların kutsal savaşı başarısız olmuştu, ancak yankıları devam etmekteydi. Ben Türkiye'ye geldiğimde, Bolşeviklerin, Müttefiklerin dikkatini Kafkasya ile İran üzerindeki planlarından başka tarafa çekmek için İslam taraftarlığını kışkırttığına dair yaygın bir inanç vardı. Rusya'da henüz güçlü bir merkezi hükümet yoktu; ancak eski Rus gizli servisi, İngiliz olan her şeye amansız düşmanlığıyla, hâlâ iş başındaydı. İşgal Ordumuzun yetersizliğinden dolayı, Türklerin dini ayaklanma adı altında İstanbul'da bir darbe yapabilecekleri korkusu da hâkimdi. O sıralar, bağımsız bir Kürdistan devleti kurma teklifimizle, Kürtlerle paslaşma halindeydik; tabii Türkler bu öneriye büyük ihtimalle silahlı direnişle karşı koyacaklardı.

Dolayısıyla, Türkiye'deki dini ve siyasi akımların nabzını tutmak önemliydi. Dervişlerin nelerle meşgul olduklarını öğrenmek üzere talimat almıştım. Yüzyıllardır dervişlerin, yürüyerek ya da ticaret kervanlarıyla Müslüman dünyayı karış karış gezdiklerini öğrendim. Bir derviş, kılık değiştirmiş bir gizli ajan ya da bir tür dini-siyasi cemiyetin fanatik bir misyoneri olabilirdi. Başka bir önemli unsur derviş cemiyetleriydi; bunlar arasında en etkilisi olduğuna inanılan da Mevlevilikti. Artık hayatta olmayan, Sultan V. Mehmet Reşat, bu cemaatin sadık bir üyesiydi. Abdülhamit zamanındaki uzun fiili hapis yıllarında, Mevlevi tarikatının önderi Konyalı Ahmet Çelebi'nin rehberliğinde Sufi mistisizmi ile kendini avutmuştu.

İşte benim görevim de Mevleviliği araştırmak, Anadolu dışında kolları olup olmadığını bulmaktı. Türk dostlarımdan biri, bir Mevlevi tekkesini, yani ibadethanesini, ziyaret etme arzumu doğal karşıladı. İstanbul'a gelen ziyaretçilerin çoğu Galatasaray'daki "dönen dervişler"i görmeye giderdi. İşin hakikisini orada görüp göremeyeceğimi sordum. "Hayır. Orası şehir turu yapanlar için. En önemli tekke Edirnekapı'nın dış mahallesindeki tekkedir. Orası, merhum Sultan Reşat'ın her hafta gittiği yerdi," diye cevap verdi. Böylece eski şehrin surlarının ötesindeki tekkeye gitmeye karar verdim. Tekke, İstanbul, Türkler tarafından 1452'de [*doğrusu: 1453'te*] fethedildiğinde, bir Mevlevi'nin Bizanslılar ile çarpışmaya öncülük ettiği ve surlardaki ilk gediği açtığı yerde kurulmuştu.

Bir perşembe akşamıydı, cemaat ayininin ziyaretçilere açık olduğu gün. Tek yabancı bendim, ama pek çok Türk vardı. Ayinin adı *Mukabele*, yani Karşılaşma [*Meeting*] idi. İlk izlenimim tam bir şaşkınlıktı. Dünyada böyle bir şeyin var olduğunu bilmiyordum. Daha sonra defalarca bu ayine tanık olmuş, her hareketin, her jestin mistik anlamının açıklamasını dinlemiş olduğumdan, şimdi ilk izlenimimi zor hatırlıyorum. Bu ayinde düşünce ve merak yoktu: Sadece, orada bulunan herkesin paylaştığı derin bir huzur ve şevk hissi vardı. Ağır ağır başlayıp, sonra gittikçe hızlanarak dönen dervişlerin hareketleri, onları bu dünyanın dertlerinden uzaklaştırıyor gibiydi. Müzik de en az

dervişlerin dönüşleri kadar etkileyiciydi.

Mukabele üç kısımdan oluşur ve adı Gök Evi [*Heavenly Mansion*] anlamına gelen *semahane*'de yapılır. Biz içeri girdiğimizde, birkaç derviş bağdaş kurmuş ya da diz çökmüş vaziyette yerde oturuyordu. Beyaz bir gömleğin üstüne kısa, önü açık hırkalar, uzun, bol kumaşlı, kahverengi etekler giymişler, kafaya hafif bir eğimle yerleştirmiş kenarsız, uzun şapkalar takmışlardı. Bellerine sımsıkı bir kuşak sarılıydı. Her yaştan derviş vardı. Hepsi sakallıydı.

Başka dervişler de girdi; eğik başlarıyla ağır ağır yürüyüp, yavaşça selam verip oturdular. Cemaatin başı olan şeyh, arkasında iki dervişle içeri girdi ve müzisyenlerin bulunduğu galerinin altında durdu. Müzisyenler, eski mutlu günlerdeki kasaba hayatı imgelerini hatırlatan canlı bir melodi çalmaya başladı. Dervişler ayağa kalkıp sağa döndüler ve ağır hareketlerle salonda çepeçevre dizildiler. Sema yaptıkları yer, biz ziyaretçilerin halıların, alçak taburelerin üzerinde oturduğu yüksek platformdan, bir parmaklıkla ayrılıyordu. Semahanenin köşelerinden biri nakışlı kumaşlarla kaplı üç dört mezar taşının [*doğrusu: sandukanın*] bulunduğu bir mekâna açılıyordu. Bunlar, o tekkenin kurucusunun ve orada ölen aziz dervişlerin mezarlarıydı. Her derviş mezarların önünden geçerken duruyor, kolları kalbinin üstünde kavuşmuş halde, derinden bir selam veriyordu.

Bu devinim ve müzik dünyevi hayatı sembolize eder. Melodi pek çok kez değişir; her yeni parça, dünya üzerinde özgür ve doğal bir hayatın unutulmuş hatıralarını canlandırır. Mezarların önündeki duruş, bize yaşarken ölüleri de düşünmemiz gerektiğini hatırlatır. Selam verirken derviş sol ayağını, sağ ayak başparmağının üzerine koyar. Bu ona, Tanrı'ya inancında ve güveninde hiçbir engelin olmaması gerektiğini hatırlatır. Bunu anlamak için, tarikatın, büyük mistik, Aziz Celaleddin Rumi tarafından M.S. 1246'da kuruluşunu konu alan efsaneleri bilmek gerekir. Ona Mevlana, yani "efendimiz" deniyor; takipçileri ona İslam'ın ikinci peygamberi olarak hürmet ediyor. Mevlana'nın Ateşbaz adında dindar bir aşçısı varmış. Bir gün, ateşe atacak odun kalmamış ve Mevlana'nm pilavını geciktirmektense, sağ bacağını ateşe sürmüş. Bacağı, başparmağı dışında yanmamış. Bunu inancının yeterli olmadığına dair bir işaret gibi düşünmüş ve yemeğin hazır olduğunu haber verirken başparmağını sol ayağının altına gizlemiş. Mevlana mistik sezisiyle hikâyenin aslını anlamış; tüm dervişleri çağırmış ve şöyle demiş: "Dünyada çok az insan Ateşbaz kadar inançlıdır. Gelecekte tüm dervişlerimiz, inancın aslında ne olduğunu hatırlamak için onu taklit edecekler."

Mukabele'de müzik, *ney* adı verilen kamıştan bir flütle çalınır. Buna davullar, bazen de ziller ve *keman* eşlik eder. Beklenmedik bir anda bir ses patlar, ney'den tiz bir nota gelir. Ve tüm dervişler taş kesilir. Bu, ölüm ânını simgeler.

Müzik bu sefer sabit düz bir vuruşun eşlik ettiği güçlü bir ritimle yeniden başlar. Dervişler üç defa yavaşça selam verirler ve sol ayaklarından güç alıp sağ ayakları üzerinde dönmeye başlarlar. Genç dervişler hızlı döner; çok yaşlılarsa oldukça yavaş. Şeyh, ellerini göbeğinde kavuşturmuş hareketsiz durur. Yirmi kadar dansçıdan oluşan grubun ağır ağır dönmelerini sağlayan hareketin bir düzeni vardır. Bütüne bakıldığında kesin bir düzen ama aynı zamanda tam bir özgürlük izlenimi uyanır. Dervişlerin gözleri kapalıdır ya da alçalmış gözkapaklarının altından yere bakarlar. Birbirlerinin farkında değildirler ancak hareket hızlandığında bile hiç çarpışmazlar. Kesinlikle bir heyecan ya da coşku hissi yoktur. Tam tersi, salona derin bir huzur yayılır.

Bu Mevlevi zikridir, yani ruhun Tanrı'ya yönelmesi. Ruhun bedenden ayrılıp, kusursuz insanların, yani *insan-ı kâmil*'in dünyasına girdiği cennete benzer durumu simgeler. Daha sonra zikrin nasıl

yapıldığını öğrendim; kendim de heyecandan oldukça uzak, zikrin yaşattığı uhrevi saadet durumuna ermeyi başardım.

Zikir üç kez tekrar edildi. Üçüncü ve son kez müzik, öncekinden çok daha az dramatik, güçlü ve haşmetli bir ritme dönüştü. Bu sefer Şeyh de ayine katıldı. Anlayamadığım bir nedenle gözlerimden yaşlar akmaya başladı. Seyredenlerden pek çok kişinin de hıçkırarak ağlamaya başladığını fark ettim. Yeni bir şey olmamış gibi görünüyordu ama her şey değişmişti. O sırada zikir sona erdi ve dervişler aniden durdular; olduğu yerde duran şeyhe üç kez selam verdiler ve sıraya girdiler. Önümüzden geçerlerken tek tek yüzlerine baktım; sanırım daha önce hiç böyle bir sükûnet görmemiştim.

Ayin bende o kadar derin bir etki bıraktı ki tekrar gelip gelemeyeceğimi sordum; istediğim zaman, herhangi bir perşembe akşamı kendim de gidebilirmişim; ancak Galatasaray'a gidebilecek olan Avrupalı ziyaretçileri, buraya gelmeleri için çok da teşvik etmiyorlarmış, orada müzik daha iyiymiş - ayrıca Pera Caddesi'ne de sadece beş dakika mesafedeymiş.

Yukarıda anlattığım ayinin açıklamasını sonradan yavaş yavaş öğrendim. Her şeyi anlatmak için acele etmiyorlardı; ama herhangi bir şeyi saklamak ister gibi de görünmüyorlardı. Dervişlerin sır tutmaya izinleri olmadığını, sorulan her soruya cevap vermek zorunda olduklarını o sırada bilmiyordum. Bilgi vermeye heves etmemeleri, ama onlara sorulandan fazlasını da söylememeleri gerekiyordu. Pek çok insan soru sormasını bilmediği için, çok sayıda gezgin, dervişlerin sırlarını çok az seçilmiş kişi hariç tüm dünyadan sakındıklarını yazar. Soruları ele alış tarzlarına alıştıktan sonra, ihtiyar ve bilge bir dervişe, 21 Mart 1918 günü Fransa'da yaralandığımda yaşadığım tecrübeyi sordum. Çok dikkatle dinledi; tecrübemin unutmuş olduğum bazı parçalarını bana hatırlatan bir iki soru sordu. "*Mukabele*, ölüm korkusunun yok olduğu benzer bir duruma götürür insanı. Biliriz ki tam o an ölsek, tek hissedeceğimiz şey saadettir. En cesur askerlerin dervişlerden çıkması bundandır," dedi. Birden aklıma Sudan Savaşı ve Gordon'a son din savaşında ölümden korkmayan dervişlerin cesaretiyle karşı karşıya gelmesini buyuran garip talih geldi. Ancak insan, ölümden korkmamak için, onun ne olduğunu gerçekten bilmeli. Belki bu dervişler bunun sırrını biliyorlardı.

Dervişlerle bir sonraki tecrübem çok farklıydı. Boğaziçi'nin Anadolu yakasında Rufai Dervişleri'nin tekkesi olduğunu duymuştum. Burası, İran'dan, Orta Asya'dan gelen hacıların, Volga ve Kırım'dan gelen Tatarların sık sık ziyaret ettikleri bir yerdi. Gözümle görmek için oraya gitmek üzere sorup soruştururken, tam zamanı olduğunu öğrendim; zira Türkistanlı, çok ünlü ve muhterem bir şeyh şu sıralar tekkede kalıyormuş. O perşembe akşamı, onuruna çok özel bir *Mukabele* yapılacakmış.

Bu tekkenin salonu, Mevlevilerin semahanelerinin sekizgen salonlarına karşılık, ahşaptan yüksek duvarlı bir kareydi. Galeri yüksekteydi ve dışarıdan merdivenle giriliyordu. Kadınlar için içinin dışarıdan görülmediği, kafesli bir galeri bulunuyordu. Bize ayrılan galeriye gelip önlerde bir yere oturduğumda, ayinin bir süredir, belki üç saattir devam etmekte olduğunu gördüm. Rufai dervişleri dans etmez, yere çömelmiş ya da diz çökmüş vaziyette gövdelerini bir o yana bir bu yana sallar, Allah'ın isimlerinden birini monoton bir makamda okurlar. Müzik aletleri de Mevlevilerinkinden farklıdır; onlardan daha çeşitli ve serttir. Pek çok çeşit vurmalı vardır. Çaldıkları melodiler davetkâr değil tahrik edicidir. Dervişler gittikçe bedenlerini daha vahşice sallar. Ben içeri girdiğimdeyse, çoktan yoğun bir heyecan ve bekleyiş havası oluşmuştu.

Kısa süre sonra sallanma, bedenleri boydan boya parçalamaya, göğüslere vurmaya, saçları, sakalları yolmaya dönüştü. Allah'ın ismi yerini -Ey Sen! [*doğrusu: Ey O!*] anlamına gelen-*Yâ Hû*

çekmeye bıraktı. Şimdi dervişler mırıldanma yerine hızlı hızlı solumaya başlamışlardı.

Yaklaşık yarım saat sonra, üzerinde sadece bir peştemal olan ince, uzun bir adam ayağa kalktı. Tekkenin şeyhine selam verdi ve ortaya gelip durdu. Ellerinde bir ucu toplu uzun çelik çiviler, uzun ince şişler ve ağır zincirlerle yardımcılar geldi. Dervişler sallanmaya ve Yâ Hû çekmeye ara vermeden, gelen çeşitli aletleri aldılar; zincirlerle kendilerini dövmeye, şişleri, çivileri yanaklarına, göğüslerine, baldırlarına sokmaya başladılar. Görünürde korku ya da acı yoktu. Ortada, ayakta duran adamın kılı kıpırdamıyordu; salonda, vahşi heyecana dahil olmayan tek kişiymiş gibi duruyordu.

Bir tür halüsinasyon ya da telkinin kurbanı olmamak için bir bahaneyle dışarı çıktım; birkaç dakika sonra kendimi tamamen sakinleşmiş ve olan bitenden uzaklaşmış hissederek geri döndüm.

Olayın patlama noktası yaklaşıyordu. Dervişler içeri büyük kıvrık bir kılıç ya da pala getirip Mekke yönüne, duvardaki bir nişin belirlediği kıbleye doğru yattılar. İhtiyar adam sessizce, sırtüstü ahşap yere uzandı, palayı eline aldı, keskin kenarını şöyle bir parmağıyla yokladı ve göbeği boyunca yerleştirip, böğrüne soktu. Aniden çok derin bir sessizlik oldu; tapınağın şeyhi öne çıktı, tepeden tırnağa titreyerek ve *Allahü Ekber* diye mırıldanan iki dervişin ellerinden tutarak kılıcın üstüne çıktı. Bedeninin ikiye bölünmüş olması gerekiyordu, zira kılıç yere değmiş gibi görünüyordu.

Tüyler ürperten sessizlikte, sahne sonsuza kadar devam edecekmiş gibiydi. Şeyh sessizce aşağı indi. İhtiyar adam, bedenini hiç kıpırdatmadan kılıcı iki eliyle kaldırdı. Sonra sağ elinin başparmağıyla kılıcın önceden bulunduğu yere, bedeninin üstüne bir çizgi çekti, ayağa kalktı. Herkes, bedeninin üzerinde hiçbir iz olmadığını görebiliyordu.

Herkes tarif edilemez bir heyecanla titrediği halde, mutlak sessizlik devam ediyordu. Kılıç hepimizin görebileceği bir yere asıldı. Dervişler imamın kıldıracağı son namaz için sıraya girdi. Türk arkadaşlarım da gidip onlara katıldı. Bu son namaz günün en uzun namazıdır, on üç *rekât*'tır ve yaklaşık yirmi dakika sürer. İki yönlü bir his hâkimdi: Güç ve huzur. Oturduğum yerde düşüncelerimle baş başa kalmıştım. Ayinden sonra, beni oraya götüren arkadaşım aşağı çağırıp kılıca bakmamı söyledi; ayinden sonra kimse ona dokunmamıştı. Üzerinde kan izi yoktu ve ustura kadar keskindi. Gördüğüm şeye hiçbir açıklama bulamadım. O günden bu güne buna benzer pek çok gösteriye tanık oldum; özel egzersizlerle insan bedeni üzerinde olağanüstü güçler edinmenin mümkün olduğundan şüphe duymuyorum.

İslam dini çok ilgimi çekmeye başlamıştı. Küçükken, Hıristiyan Kiliseleri arasındaki savaşlar bana ters gelirdi. Okulda iki İlahiyat hocamız vardı; biri Yüksek, diğeri Aşağı İngiliz Kilisesi'nden. Yüksek Rahip ılımlı ama toy bir din adamıydı; ötekiyse, tam bir fanatikti. Roma Katolik Kilisesi hakkında, hiçbir okul çocuğunun duymaması gereken şeyler anlatırdı. Bunların yanı sıra bir dizi misyoner hocamız vardı. Bunlar, putperestler ve zavallı durumlarıyla ilgili o kadar kendilerine güvenir bir tonla konuşurlardı ki, ben ve pek çok başka çocuk hemen oracıkta putperest olmak isterdik. Bunları annemle babama anlattığımda, ikiyüzlülükten nefret eden annem, "İngilizlerin çoğu ikiyüzlüdür, özellikle de İngiliz rahipler," demişti. Babamsa, "Rahiplerle misyonerler olmasa din hiç de kötü bir şey değil; ama misyonerler, rahiplerden de beterdir," demişti. Babam Lancing Koleji'nde okumuş ve orada din değiştirme tecrübesi yaşamış. Sonraları kurumsal dine tepki duymaya başlamış; bizi ise çocukken daha sonra isyan edeceğimiz, herhangi sabit bir fikir edinmekten korumak için elinden geleni yapmıştır.

Hıristiyanlık gerçeğinden bihaber yetiştirilmiş olmam şaşırtıcı değil. Kiliseye kabul merasimime

hazırlanırken, rahibimiz, kiliseler savaşı ve misyonların gerekçeleriyle ilgili sorularıma cevap vermekte çok zorlanmıştı. Şarap-ekmek ayininde hiçbir şey hissetmedim ve kiliseye sadece başkalarını memnun etmek için gittim. O sıralar, inancına gerçekten bağlı, rahip ya da sivil, tek bir Hıristiyan tanımamıştım.

Tanıştığım Müslümanlar için durum farklıydı. Herkes gibi onların da karakterlerinde kusurlar vardı, ancak çoğu Tanrı'ya gerçekten inanıyordu. Bir keresinde, dürüst ve cesur kişiliğiyle itibar sahibi, ancak henüz tanışmamış olduğum Adalet Bakanı'nı ziyaret etmek için İstanbul'a geçmem gerekmişti. Büyük salonuna girip, fraklar içinde altı beyefendi tarafından karşılanıp o sıralar Türkiye'de moda olan tarzda selâmlaştıktan sonra Bakan'a baktım; onu daha önce görmüş olduğuma emindim, hem de bir değil pek çok kere. Şaşkınlığımı fark edip güldü: "Geçen perşembe sizi Edirnekapı Tekkesi'nde gördüm," dedi. O an, bir derviş olduğunu anladım; onu Mevlevi ayininde dönenler arasında görmüştüm. Dost olduk. Ondan Müslüman inancı ve Sufi mistisizmiyle ilgili pek çok şey öğrendim.

Osmanlı dönemi Türkiye'sinde mistisizm ile gündelik hayatın böylesi birlikteliği az rastlanır bir şey değildi. Sultan Abdülhamit'in eski kâtiplerinden, ihtiyar bir dostumu, Çamlıca'da ziyaret ederdim. Bana bir keresinde şöyle demişti: "Asyalılar ile Avrupalılar arasındaki fark, bizim hiçbir şeyin çabucak değişemeyeceğine, sizinse kötü bir ağaca iyi bir meyve aşılanabileceğine inanmanız. Bizde bir deyiş vardır: *Def-i mefâsid celb-i menâfiden evlâdır*. Yani, 'İyi bir şey yapmadan önce kötünün kökünü kazımak lazımdır.' Sizse şöyle dersiniz: 'İyi gelsin ki kötünün kökü kazınsın.' İki görüşte de hakikat payı vardır, ancak önce ikisinin farklı olduğunu kabul etmeden, karşılıklı birbirimizi anlayamayız."

O yıl Ramazan temmuza denk gelmişti. Oruç tutmayı denemeye karar verdim; oruç, güneşin doğuşuyla batışı arasında, sigara dahil, bir şey yiyip içmemektir. Bir hafta tutmayı başardım, ancak işlerimi kötü yönde etkiledi. Günün yarısı gelmeden yorgun ve sinirli oluyordum. Çoğu Türk'ün oruç tuttuğu halde, akşam ve gün doğmadan önce çok bol yemek yediğini gözledim. Benden bile daha sinirli olduklarını gördüm - özellikle de sigarasızlıktan. Tabii, tüm İstanbul hayatının Ramazan'da değiştiği inkâr edilemez bir olguydu. Hiçbir Hıristiyan şehrinde böyle bir şey görmemiştim; şunu da kabul etmem gerekir ki, bütüne bakıldığında Müslümanlar dinlerini Hıristiyanların çoğundan daha fazla ciddiye alıyorlar. Örneğin, günün ortasında kapalı bir sürü dükkân görmek olağandır, çünkü dükkân sahibi öğle namazı için camiye gitmiştir.

Ramazan'ın yirmi yedinci gecesinin adı *Leyletü'l Kadr*'dir, yani Kadir Gecesi. Müslüman inanışına göre o gece Tanrı başmeleği Cebrail'i dünyaya, insanların ruhlarını gözlemeye gönderir. O sırada Tanrı'ya inanarak tapınmakta olanlar kurtulur, adları Cennete gideceklerin arasına yazılır.

O gece Ayasofya'da okunacak duayı seyretmek üzere davet edildim; burası dünyanın en büyük kapalı mekânlarından biridir. Orada, o gece, on binden fazla erkek bulunduğunu söylediler. Kadınlarsa ziyaretçilere ayrılmış batı galerisi hariç diğer devasa galerilere yerleşmişti. İki üç saat boyunca, insanlar girdi, çıktılar; tek başlarına dua ettiler, ya da gruplar halinde sessizce oturdular. Gece yarısı müezzin, yüksek sesle herkesi namaza çağırdı. Herkes omuz omuza gelecek şekilde sıraya dizildi. *Allahü Ekber* sesi yıldırım gibi gürledi. On bin baş secdeye vardığında dev bina sallandı. Orada bulunup da böylesine ahenkli bir tapınmanın muhteşem etkisinden hayrete düşmeyen bir insan olamaz. Yatsı namazında yedi toplu, altı kişisel rekât kılındı. Bu geçiş, tuhaf bir güç boşalımı hissi yarattı. O an, kalabalığın üzerinde bir başmeleğin dolaştığına inanabilirdi insan. Ayinden sonra

insanlar hemen dağılmadı. Pek çoğu geceyi camide, günün doğuşunu ve orucun sona erişini bekleyerek geçirdi.

O geceden ne çıkarabilirdim? Yaşadığım tecrübe derin bir etki bırakmıştı. Ama bu kimi değiştirmişti? Yarın hepsi eskisi gibi olacaktı; tüm öteki insanlar gibi aynı tutkular ve zayıflıkların güdümünde. Paskalya'da Roma'yı, aynı gök gürlemesini andıran sesi düşündüm; on binlerce ağızdan çıkan "*Tu es Petrus!*"[1] sözleri. Erkek kadın herkes gözyaşına boğulur, önlerinde cennetin kapıları açılmış gibi olur. Orada da aynı şey değil miydi? Aynı karakterlerle, aynı zayıflıkların yönettiği aynı hayatlara geri dönmezler mi sonra?

Dışarı çıktım. Bütün İstanbul gaz lambalarıyla, minareden minareye, çatıdan çatıya gerilmiş mahyalarla ışıl ışıldı. Eşsiz güzellikteki bir şehir ölmekteydi. Yakında Yıldız'da yaşayan bir Sultan olmayacaktı. Ne kadar büyük değişiklikler olacaktı, fes, çarşaf ne kadar kısa sürede kalkacaktı, o an tahmin bile edemezdim. Kısa zaman sonra, [...][2] emriyle, müezzin başında bir melon şapkayla namaza çağıracaktı insanları. Dervişler yollarda görülmeyecek, tekkeler kapatılacak, önde gelen adamları sürgün edileceklerdi.

Bir çağın kapanışına tanıklık ediyordum, ama bunun farkında değildim. Tek bildiğim, yürekler acısı bir üzüntüyle dopdolu olduğumdu. Nereye gidecektim? Oxford'daki okul müdürüme, bursu kullanmayacağımı yazmıştım. Askeri okula tavsiye edilmiştim, ama askeri kariyerin bana uygun olmadığını biliyordum. Her şeyi bırakıp derviş de olamazdım. Dervişler ölmekte olan bir dünyaya aitti. Onlar, insanların bir zamanlar dış âlemler kadar iç âlemlerde de yaşamayı bildiklerini hatırlatan insanlardı. Ama herkes biliyordu ki o eski ateş sönmüştü.

Tavsiye isteyebileceğim kimse yoktu. En büyük Türk şairi Fuzuli'nin şu gazeli yardımıma koştu:

Dost bî-perva, felek bî-rahm, devran bî-sükûn

Derd çok, hem-derd yok, düşmen kavi, tâli' zebûn

Saye-i ümmîd zail, âfitâb-ı zevk kerim

Rütbe-i idbâr âli, pâye-i tedbir dûn.

Friends do not share my feeling, the sky does not hear my plaint, the rolling spheres are never still.

My sorrows are many and none to share them, foes are mighty, fate daunts my will.

The shadow of hope for that sweet expected dawn grows longer,

The rank of my aspiration is lofty; meagre and wretched, alas, my skill.

Gece yarısı kalabalıkların arasında dolaştım; Babıâli yokuşundan indim, Kapalı Çarşı'yı, Beyazıt Camii'ni geçip Harbiye Nezareti'ne geldim. On beş ay önce orada çalışmaya başlamıştım; o zaman bu kadar kısa sürede başıma bunca şey geleceğini tahmin edememiştim. Ailem uzaktaydı; onların varlığını neredeyse unutmuştum. Artık hiçbir yerde evim yoktu.

Kuzeye dönüp, Süleymaniye Camii'ne kadar yürüdüm. Binlerce caminin ve sarayın mimarı

Kayserili Sinan'ın bu başeserinden daha etkileyici çok az yapı vardır dünyada. Böylesine muhteşem bir kubbeyle, bir grup küçük yapıyı harmanlayan bir maharet, başka hiçbir yerde olmadığı kadar belirgindir. Burada ahenk vardır; büyük bir sanat eserinin yıkılmaz ihtişamı vardır.

Fuzuli'nin ağıtının ardında yatan soru aklımı kurcalamaya başlamıştı. Benim *rütbe-i idbâr*'ım neredeydi? Hayatımda gerçekte nereye varmak istiyordum?

Bu sorular içimde kabardıkça, kalbim, boşluğun verdiği ıstırapla paramparça oluyordu. Ama kısa sürede, müzmin formül arama alışkanlığıyla aklım öne çıkmaya başladı. Şüpheye düşmeyeceğim kimi ilkeler vardı. Süleymaniye'nin büyük, boş avlularında döndüm durdum; ta ki bunları kelimelere dökene kadar.

İlkin, kendime baktığımda şunu gördüm: Herkes gibi hataları olan sıradan bir insandım. Kendimi asla öteki insanlardan farklı ya da onlardan üstün görmemeliydim. Ötekilerden farklı yönlerim olabilirdi ama neden ben doğru, onlar yanlış olsundu? Tanıdığım tüm insanlar benmerkezciydi. Elbette ben de benmerkezciydim. Dolayısıyla asla kendi hakkımdaki yargılarıma güvenemezdim. Kibir ve kendini beğenmişlik, insanoğlunun en büyük düşmanıydı; en azından onlara izin vermemeyi deneyebilirdim.

Nasıl bir yardımın peşine düşebilirdim? Din bana ne verebilirdi? Her yerde insanlar birbirini dışlıyor, ötekinin hakikatini inkâr ediyor, ötekinin inancını reddediyordu. Tek bir dinin tek ve tüm hakikate sahip olduğuna inanamazdım. İçimden atmaya çalıştığım dışlamalarla yaşayan insanlardan yardım dileyemezdim. Burada yine ihtimalleri gözetmek gerekiyordu. Birkaç yüz milyon insanın hakikate sahip olup, bunun dört katı kadar insanın bundan bihaber olması neredeyse imkânsız değil miydi? Bu iddia İslam için olduğu kadar Hıristiyanlık için de, Batı'nın olduğu kadar Doğu'nun dinleri için de geçerli. Tüm inançların uzlaşabileceği tek bir Hakikat, tek bir İtikat bulana kadar durmayacağıma ant içtim.

Bir de ev meselesi vardı. Kendimi nerede evimde hissediyordum? Doğduğum yerde, İngiltere'de mi? Annemin geldiği Amerika'da mı? Kendimi huzurlu hissettiğim Türkiye'de mi? Hakkında hiçbir şey bilmediğim bir hakikatin kaynağı olabilecek Asya'nın bir yerlerinde mi? Neden bir İngiliz olmaktan gurur duyuyordum? Bütün gün farklı ırklardan insanlarla uğraşıyordum: İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar, Yunanlılar, Ermeniler, Türkler, Kürtler, Ruslar, Araplar, Museviler ve tek bir ırktan olduğu söylenemeyecek derecede karışmış insanlar. Hepsi kendi insanlarının üstünlüğünden emindi. Nasıl biri haklı, diğer hepsi haksız olabilirdi? Bu saçmaydı. Ne iyi ya da kötü millet diye bir şey olabilirdi, ne de ayrıcalıklı ya da ayrıcalıksız ırklar. Şayet bir insan olacaksam, İngiliz, dolayısıyla da en üstün olduğum duygusunu bir kenara bırakmalıydım. Burada en azından koşulsuz kabul edebileceğim bir hakikat vardı: İnsan ırkı tek ve bölünmezdi, ben de her şeyden önce hayatımı bir insan gibi yaşamalıydım.

Bir huzur ve başarı duygusu hissettim. Bir *rütbe-i idbâr*'ım, elde edilecek bir amacım vardı artık. Kibir ve kendini beğenmişlikten sıyrılmış, tüm dinlerin kaynağını ve insanlığın birliğini hedefleyen bir insan olmak istiyordum. Her zaman olduğu gibi, cevap hemen hazırdı. Bunlar hoş sözlerdi, bunları yazabilir, tüm hayat boyu taşıyabilirdim. Ama ne ben ne de bir başkası, bu hedefe ulaşmak için bir şey yapabilirdi; hepimiz aynı teknenin hamurundan yapılmıştık.

Ama öyle miydik acaba? Bir yerlerde, yardımcı olacak birileri olamaz mıydı? Hayatımda ilk defa, bilincimde arayış fikri oluştu. Bir şeyler yapmaya soyunmadan önce, bulunması gereken bir şeyler

vardı.

Gün doğmaktaydı. Ofiste beni bekleyenler vardı; gece yarısından önce asla piyasaya çıkmayan gizli ajanlar. Birkaç saat içinde başka raporlar yazmalıydım. Bu gün, Kontrol Subayları'na ve Yakındoğu'nun uzak köşelerine gönderilecek haftalık istihbarat raporumu hazırlama günümdü; birileri bu raporlara "Bennett'in Bıkkın Ahbaplara Parlak Raporları" [*Bennett's Bright Bumf for Bored Blighters*] adını takmıştı.

Bir *araba*'ya -Türk şehirlerinde o sıralar hâlâ temel ulaşım aracı olarak kullanılan iki atın çektiği açık fayton- binip Agopyan Hanı'na döndüm. Hiçbir şey olmamıştı, ama her şey değişmişti.

(1)Latince: "Sen Petrus'sun!" (Ç.N.)

(2)Burada yer alan altı sözcük, yasal nedenlerle Türkçe baskıdan çıkarılmıştır (Ed.N.)

4

Prens Sabahattin ve Bayan Beaumont

Ne zaman kendime bir iki saatlik vakit yaratsam, Kürt Avni Bey'den Türk ve İran edebiyatı dersleri alıyordum. Büyük Bedirhan'a dayanan soyuyla çok gurur duyuyordu; çok uzun boylu, ince yapılı, yoksul ve bilgili bir adamdı. Türkçe ve Farsça, hatta kendine has sınırlı bir edebiyatı olan Kürt dilinde şiir yazıyordu. William Shakespeare'in çağdaşı ve ona göre en az onun kadar iyi bir şair olan Türk şair Fuzuli'nin büyük bir hayranıydı. Bu takdirini kabul edemezdim. Fuzuli, tüm büyük İslam şairleri gibi, insan doğamızın dünyevi unsurlarıyla pek ilgilenmeyen bir mistikti. Şiirinde o kadar çok ince söz oyunu kullanıyordu ki neredeyse tercüme edilemezdi. Çok sık alıntılanan şu beyti ben de bir denedim:

Canı canan dilemiş: vermemek olmaz ey dil
Ne niza eyleyelim: ol ne senindir ne benim.

The Soul of souls begged for my soul. Say, heart, shall we our soul resign?
Why take we anguished thought and pine?
That soul is neither thine nor mine.

Avni Bey beni zamanın şairleriyle, yazarlarıyla tanıştırmıştı; ancak asıl derdi, sonsuza kadar yok olmadan önce, eski Osmanlı kültürünün son unsurlarını bana tanıtmaktı. Türklerin Şeker Bayramı dedikleri *İdü'l-Fitr*'de beni zengin bir Laz tüccarın evine götürmeyi teklif etti.

Ev sahibimiz, eski zaman Müslümanlarından, görkemli bir konağı olan dört eşli bir adamdı. Kadınlar haremlikte kapalıydı. Buluştuğum grup, yediden yetmişe erkeklerden oluşan bir gruptu. Kapıları tüm misafirlere ve özellikle olabildiğince pejmürde ve pis giyimli, bir iki dilenciye açmak gibi eski bir gelenek yerine getirilmişti.

Yemek çok sayıda erkek hizmetkâr tarafından sunuldu ve eski Türk tarzında, yani elle yendi. Tüm misafirlerin önünde yumuşak, mayalanmamış yuvarlak ince ekmeklerden vardı. Parmaklarla başa çıkılamayacak kadar yumuşak ya da sulu olan yemekler koparılan ekmek parçalarıyla yeniyordu. Elbette hiç alkol yoktu; onun yerine kıştan beri saklanmış olan karda soğutulmuş çeşit çeşit şerbet vardı.

Bu ülkelere yolculuk etmiş herkesin bileceği gibi, yemekler karışık bir sıralamayla gelip gider; yemek bitti zannederken bakarsınız yeniden başlar. Tavuklu, kuzu etli, balıklı pilavların, çeşitli sebze yemeklerinin ardından çok şekerli olan tatlılar, şuruplar gelir, siz de yemek bitti zannedersiniz. O

sırada hizmetkârlar biraz daha, bu sefer belki başka bir renk pilav getirir ve yemek yeniden başlar. İnsan, sonraki yemekleri reddetme gibi affedilmez bir kabalık yapmak istemiyorsa, ilk gelen yemeklerden azar azar yemelidir.

Dilencilerden biri bir nüktedandı - büyük ihtimalle işi ev ev dolaşıp, misafirleri eğlendirmekti. Nasrettin Hoca -Türklerin Til Eulenspiegel'i- fıkraları ve şehrin ileri gelenlerine dair açık saçık dedikodular anlattı. Cemaat her zaman gülmedi; yerin kulağı vardı!

Yemekten sonra müzik başladı. Türkiye'deki en iyi şarkıcılar müezzinlerdi; özellikle de en büyük camilerin müezzinleri aranan kimselerdi. O gece, Sultanahmet Camii'nde söyleyen zamanın en ünlü müezzini Nurettin Fahri misafirler arasındaydı. O zamana kadar, geleneksel Türk müziğinin sıcaklığı tüm direnme mekanizmalarımın içine işlemişti; ancak Kürdistan, Kafkaslar ve kuzey İran bölgesindeki en yüksek sanat olarak görülen şiirsel ve müzikal doğaçlamaya daha önce hiç tanık olmamıştım. Demek bu sanatla İstanbul'da karşılaşacakmışım.

Meclisimizde pek çok ünlü şair ve müzisyen bulunuyordu. Herkes, kimi Türk şiirlerinin mistik içeriğiyle ilgili soyut bir tema üzerine tartışıyordu. Ev sahibimiz, düz bir ses tonuyla şairlerden birinden, bir şiirde ne denmek istediğini anlatmasını rica etti. Müzisyenler, tek kelime etmeden ellerine sazlarını aldı. Temaya uyacak makamla ilgili bir iki şey söylendi ve müezzin şiiri okumaya başladı. Tüm bunlar kendiliğinden oluverdi; bu nedenle de çok sarsıcı bir etki yarattı. Ancak dinleyenlerin tepkisi, ölçünün ötesinde abartılıydı. Herkes iç geçiriyor, inliyordu. Bulunanların yarısı hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Kimileri yüksek sesle *Maşallah* çığlıkları atarak vecd içinde yerde titriyordu.

Şarkı bittiğinde, sadece derin iç geçirmelerle kesilen uzun bir sessizlik oldu. İcra pek çok kez tekrar edildi. Sonra sohbet ilk başta konuşulan temaya döndü; şiirler ve müzik bir şekilde meseleyi açıklığa kavuşturmuştu, zira herkes hemfikir olmuştu.

Müzik Asyalı insanlar için, en azından zevki Batı ile temastan dolayı değişmemiş Asyalılar için, Avrupalılardan farklı bir anlam taşır. Müzik onlar için mahrem bir ayindir. Müziğimizin 19. yüzyıla kadar sahip olduğu niteliği modern konser salonları yıktı. Ancak bu kadar derin bir etki yaratan şey, tek başına müzik değildi. Bayramın kendisi bir ayindir, her ânı ayinsel özellikler taşır.

Bu konuyu açtım ve onların fikrini sordum. Oradakilerden biri biz Avrupalıların her meseleye akılla yaklaştığımızı, meselenin arkasında yatan bilincin özünü göz ardı ettiğimizi söyledi. "Siz toplumsal hayatta bize göre çok büyük aşamalar kaydettiniz. Teknik başarılarınıza, siyasal kurumlarınıza hayranız; ancak bize nazaran iç âleme dair çok az şey biliyorsunuz. Nasıl yalan söyleneceğini bildiğinizi, nasıl eğlenip nasıl acı çekileceğini anladığınızı zannediyorsunuz; ama böyle bir müzik duyduğumuzda nasıl bir *Hal* içine girdiğimiz hakkında en ufak fikriniz yok." Çok daha yaşlı bir adam, Fransız kültürünü övdü ve Türkiye'nin diğer bütün milletlerden çok Fransa'ya borçlu olduğunu söyledi. Fransız kültürü, İngiliz ve Almanların bihaber oldukları bir zerafet hissiyatı üzerine kuruluymuş. Şivesinden nereye ait olduğunu anlayamadığım genç bir adam araya girdi ve şöyle dedi: "Dünya üzerindeki en yüksek kültür Anglosakson kültürüdür. Başka hiçbir halk, bireye böyle bir saygıyla, bu kadar güçlü bir toplumsal bilinci birleştirmeyi başaramadı. Biz Türkiye'de geleceğe ait toplumsal ve siyasi planlarımızı İngilizleri örnek alarak yapmalıyız." Bu coşkusu sohbeti bozdu, ben de konuşmanın ucunu kaçırdım.

Oradan ayrılmadan önce, genç adam yanıma yaklaştı ve lideri ve dostu, Türk liberalizminin umudu

Prens Sabahattin ile tanışmam gerektiğini söyledi. Sabahattin iktidardaki Sultan'ın yeğeniydi. Babasıysa, Sultan Abdülhamit'in despot rejimi döneminde muhalefet ettiği için sürgüne gönderilmiş olan ünlü Türk reformcusu Damat Mahmut Paşa idi.

Genç adamın önerisine kulak asmadım, adını bile öğrenmedim. Ancak, kısmetse gelir Hint'ten Yemen'den. Bir iki hafta içinde Prens Sabahattin'in adını bir kez daha, bu sefer Müttefiklerin ünlü bir dostu olan ve yanlışlıkla tutuklanan bir vekille ilgili olarak beni ziyarete gelen Satvet Lütfi Bey'den duydum. Lütfi Bey'in Prens ile tanışmam konusundaki ısrarları ilgisizliğime baskın çıktı ve Lütfi Bey benden ertesi çarşamba akşamı beni akşam yemeğine götürme sözü aldı.

Sıradan rastlantılar gibi görünen olaylar, ileride, hayatlarımıza yön veren bir izleğin varlığına dair işaretler olarak yorumlanabilir. Ertesi çarşamba çok meşguldüm ve neredeyse Prens'le akşam yemeğini unutacaktım. İngiliz Merkez Karargâhı'nı Anadolu'daki Türk ordusunun gücünün çok azımsandığına ikna etmeyi hedefleyen bir rapor yazmaktaydım; daha önce söz ettiğim Eskişehir'deki demiryolu atölyelerinin fotoğrafları tam o sıralarda elime geçmişti. Satvet Lütfi Bey beni çağırmaya geldiğinde, içten gelen bir dürtü baskın çıktı. Her şeyi bir kenara bıraktım, Kuruçeşme'ye gittim. Satvet Lütfi Bey, Prens ile 1908'den önce, bir hukuk öğrencisiyken, Sultan Abdülhamit'e karşı devrime katıldığı zamandan beri dost olduklarını söyledi. Daha sonra Jön Türkler tarafından hapse atılmış, ancak Fransa'ya kaçmıştı. Prens savaşa hararetle karşı çıkmış, ancak İttihatçı Talat Paşa hükümetine karşı herhangi bir komploda yer almayı da reddetmişti. Yine de Satvet Lütfi istemeden kendini çeşitli komploların içinde bulmuş ve iki kez ölüme mahkûm olup kıl payı ölümden dönmüştü. Cesareti ve sadakatiyle ünlü bir ırk olan Boşnaklara mensuptu, yani Sırp Müslüman idi. O sıralar, tanıdığım en yakışıklı erkeklerden biriydi, hâlâ da öyledir.

Kuruçeşme gerçek bir saray değildi; daha çok Boğaz'ın üzerine asılı büyük bir yalıydı. Daha sonra yalı, petrol tanklarına yol açmak için yıkıldı. Fraklar içinde bir uşak bizi karşıladı; ancak görülmekten ziyade hissedilen bir fakirlik vardı orada. Eski İmparatorluk mobilyalarıyla döşenmiş, tipik bir Türk misafir odasına alındık. Birkaç dakika sonra ufacık bir adam girdi içeri. Sabahattin gördüğüm en küçük ve narin adamlardan biriydi, ama öyle muhteşem bir vakar, öyle büyük tavırlarla girdi ki, hemen o an, onun sıradan bir genç prens olmadığını anladım. Mükemmel Fransızca konuşuyor, Fransızcayı Türkçeye tercih ediyordu. Fese yakışan geleneksel bir frak giymişti. O saraylı tavırları, önümde abartılı bir tarzda yapılan yavan bir sohbeti dinleyerek harcayacağım bir gece olduğu endişesi uyandırdı bende.

Prens bir vejetaryendi; zamanın pek çok Müslümanının aksine yemekle şarap içiyordu. Benim için ünlü bir Türk yemeği getirtti: Çerkez tavuğu, yani ceviz sosuyla sunulan tavuk göğsü.

Sabahattin, korktuğum gibi debdebeli bir soylu değildi. Büyük ihtimalle Satvet Lütfi'den yaptığım işleri öğrenmişti ve sohbetin münasebetsiz konulara gelmemesi için fazlasıyla hassas davranıyordu. Konuşma kısa sürede Prens'in merak konusuna geldi: Toplumsal düzende özel girişimi teşvikin önemi. Frédéric le Play, Edmond Desmolins adlarını, Toplumbilim Okulu'nu hayatta ilk defa duyuyordum. Sabahattin müthiş bir yorumcuydu; tezinin bazı noktalarını açıklarken o küçük elleriyle yaptığı hareketleri seyretmek bir zevkti. Konu bana tamamen yabancıydı; ancak yine de tam bir merkezi idareye alışık Türkler için *Teşebbüs-i Şahsî*'nin değerini anlamanın ne kadar zor olacağını görebiliyordum. Prens'in Kuruçeşme'de kitaplarıyla baş başa yalnız yaşaması ve hem Babıâli hem de Ankara'daki Milli Hükümet tarafından yok sayılması şaşırtıcı değildi. Memleketlilerinin, tavsiyelerini dinlemesi ve teorilerini incelemesi için yaklaşık kırk yıl geçmesi gerekecekti. O vakit

geldiğinde Sabahattin öleli on yıl olmuştu.

Gitmek üzere ayağa kalktığımda Prens beni yine davet etti. Beni gerçekten görmek istediğini anladım ve kabul ettim. Kısa sürede Kuruçeşme'de çarşambaları yediğimiz akşam yemekleri hayatımın bir parçası haline geldi. Sanırım bu ilk yemeği 1920 Ekimi'nde yemiştik. Satvet Lütfi, Prens'in ilk önce benimle tanışmaya isteksiz olduğunu, ama ilk buluşmamızdan sonra şöyle dediğini söyledi: "*Ce jeune homme est un génie; je n'ai jamais rencontré un esprit plus fin.*"(1)

Sabahattin, eğitimimdeki eksikleri tamamlamayı kendine görev edindi. Bana okumam için kitaplar veriyor, ertesi hafta okuduklarımı onunla tartışmamı istiyordu. İlk kitaplardan biri Edouard Schur'un *Les Grand Initiés* [Büyük İnisiyeler] adlı eseriydi; tüm dinlerin köken olarak aynı olduğunu, aralarındaki çatışmanın sadece bizim eksik anlayışımızdan geldiğini söyleyen bu kitap beni şaşırtmıştı. Bu, benim kendi kanaatime o kadar benziyordu ki devamını da öğrenmek istedim. Sabahattin bana, dostu olan Rudolph Steiner'den, onun teozofi ve antropozofi öğretilerinden bahsetti. Fransa'da tanıdığı, çıraklık döneminden sonra arayışa geçen kişilerden söz etti; örneğin okültist Charles Lancelin'den.

Tüm bu önemli fikirleri ispat edip edemeyeceğini sorduğumda Sabahattin tanık olduğu, görülmeyen dünyayı keşfetmek için hipnotizma ya da kendi kendini telkin gibi yöntemlerin kullanıldığı deneylerden söz etti. Bana, on beş yıl önce Paris'te tanıştığı Colonel de Rochas'nın kitaplarını verdi.

Sabahattin ile geçirdiğimiz çarşamba akşamları, 21 Mart 1918 günü Askeri Hastane'de yaşadığım tecrübenin ortaya koyduğu soruları ve umutları yeniden gün ışığına çıkardı. Ama işim o kadar çok vaktimi alıyordu ki, ödünç verdiği pek çok kitabı çok ciddi okuyamıyordum.

Kuruçeşme, hayatımın akışını tamamen değiştiren iki olaya sahne oldu. Bunlar, sonradan eşim, yaklaşık kırk yıl yoldaşım olacak hanımefendiyle ve fikirleri ve öğretisi iç âlemimin önde gelen meselesi olacak Gürciyev ile tanışmamdı.

Bir akşam Prens beni bir İngiliz hanımefendiyle tanıştırmak istediğini söyledi; Bayan Winifred Beaumont ile savaş sırasında İsviçre'de tanışmıştı. Bu hanım Prens'in tek çocuğu Prenses Fethiye'ye eşlik etmek üzere Türkiye'ye onunla birlikte gelmişti. Prenses İstanbul'da, sarayın gerektirdiği davranışlardan tamamen özgürleşmiş olmakla ünlüydü. Onu hiç görmemiştim, çünkü babasının akşam yemeği davetlerine hiç gelmezdi; şu İngiliz kadınla da tanışmak istemiyordum. Tamamen Türk işlerine gömülmüş, İngiliz subaylarının küçük cemaatine katılmamıştım. İngiltere'yi düşünmek bile istemiyordum. Ailem, birkaç aylık minik kızım bile beni ilgilendirmezken bana İngiltere'yi hatırlatacak bir şeyleri ne yapacaktım ki?

İnsanın elinden Prens'e kaba davranmak gelmezdi. Durumu kabul edeceğimden emindi ve ertesi çarşamba, sıkılmayı ya da rahatsız olmayı bekleyerek ve tek bir buluşmanın Sabahattin'e yetmesini ümit ederek Kuruçeşme'ye gittim. Misafir odasına girdiğimde Bayan Beaumont oradaydı. İlk izlenimim, vakarda ve soğukkanlılıkta Prens'e denk oluşuydu. Yanlarında kendimi kaba hissettim. Konuşunca, sesi kendime güvenimi yerine getirdi. Sesi insanın içine işleyen, insana hitap eden bir sesti; pek çoklarınınki gibi üstten ve dışarıdan konuşan bir ses değil. Onu konuşurken dinleyen bir kimsede, yeni bir hayat ve umut hisleri uyandırıyordu. Daha sonra yüzünü fark etmeye başladım. Çok güzeldi, gözleriyse hüzünlü. Beyaz saçları vardı; ama yüzü temiz ve gençti. Gözleri kahverengi ve sıcaktı; sesiyle tam bir uyum içindeydi.

O gece az konuştuysa da, varlığı sohbetimize yeni bir nitelik kazandırdı. O geceye kadar, Prens'in

anlattığı her şey ilgimi çekiyor, bende merak uyandırıyordu. O geceyse, konuştuklarımızla, onları sanki dışarıdan değil de içimden duyuyormuşum gibi ilgilenmeye başladım. Bana olanları anlamaktan çok uzaktaydım. Prens daha sonra Bayan Beaumont'a *l'Allumeuse* -ateş yakan kadın- adını taktığını söyledi; o geceki ilk karşılaşmamızda hissettiklerimi anlatıyordu bu.

Bayan Beaumont'un arabası yoktu; onu, Beyoğlu Caddesi'nin benim yaşadığım Agopyan Han tarafının tam ters istikametine düşen Maçka'daki dairesine bıraktım. İlk önce benimle tanışmayı istemediğini, zira İngiliz subaylardan, İngiliz olan her şeyden uzak durmak istediğini söyledi. Türkiye'ye, İngiltere'yi unutmak için gelmişti; ancak nedenini söylemedi. Onun yanında kendimi, pek çok kadınlayken olduğu gibi, çekingen hissetmedim. Aslında, o karşılaşmayı daha önce yaşamışız da bu gece tekrardan görüşüyormuşuz gibi geldi.

Sonraki hafta onu aklımdan çıkaramadım. Prens'in bir sonraki akşam yemeğine gelmesini umuyordum, zira onu ziyaret edip edemeyeceğimi sormayı akıl edememiştim. Tüm bunlar doğal görünebilir, ama herhangi bir şeyin ya da bir kişinin beni son derece büyük bir tutkuyla ilgilendiğim İstihbarat işinden alıkoyabilmesi bana garip geliyordu.

Ertesi hafta Kuruçeşme'de yeniden buluştuk. Bu sefer Sabahattin'in o her zamanki kişisel kanaatlerinden söz etmedeki mesafeli tutumu değişmişti; İsa hakkında, kimseninkilere benzemeyen düşüncelerini anlattı. Elbette bir Müslüman olarak yetiştirilmişti. Doğu dinleri, özellikle de Budizm üzerine çalışmıştı. Ancak İsa'nın düşüncesi dışında bir tatmin bulamamıştı. İsa'nın insanoğluna olan aşkından söz ederken yüzü aydınlanıyordu. İlahi Aşk'ın onun için bir gerçeklik olduğunu görebiliyordum; oysa bana Hıristiyan inancının anlamını öğretmeye çalışan Hıristiyan rahip için bu bir gerçeklik değildi. Bayan Beaumont, onun bu şekilde konuşmasından hoşlanıyordu. Konuşmasını, doğru yerlerde araya girerek yönlendiriyordu. Prens, İslam'ın büyük ve asil bir din olduğunu ve kendisinin asla İslam'ın temel dogmasını -yani Tanrı'nın Tekliği ve bütünsel Ötekiliği'ni- reddetmediğini söyledi. Kutsal Bakire onun için, Tanrı'nın oğlu İsa kadar gerçekti. Ancak, unutulmaması gereken tek şey, hiçbir insanın, "Tanrı'nın Oğlu" ilişkisini asla anlayamadığı ve anlayamayacağıydı.

Bu sohbet benim için muhteşem bir tecrübeydi. O geceye kadar dini hiç ciddiye almamıştım. Ertesi gün söylediklerinin çoğunu yeniden düşündüm. Ancak haftası olmadan, bu düşünceler yavaşça etkisini kaybetti. Kimsenin kimseye inancını aktaramayacağını anlamam için çok zaman geçmesi gerekmedi. Prens'in söylediklerinden çok etkilenmiştim; ancak benim derinliklerime nüfuz etmemişti. Bu kadar yıldan sonra dönüp baktığımda, uzun yıllar boyunca unutup da şimdi o kadar çok şey hatırlamam beni şaşırtıyor.

O hafta içinde Bayan Beaumont'la, oldukça farklı koşullarda, bir kez daha karşılaştık. Bu koşullar, İstanbul'a bir soruşturma görevi ya da sırf meraklarını gidermek için gelen önemli ziyaretçileri ya da grupları ağırlamak üzere sık sık emir almamla ortaya çıkmıştı. Şehri ve dili bilmem, bunun yanı sıra her zaman yapabileceğimden fazla iş yüklenme eğilimim, angaryalar için beni en büyük kurban yapıyordu. Bu işler, örneğin Gelibolu çıkarmasındaki doğrular ve yanlışlarla ilgili bir rapor yazmak üzere gelen Çanakkale Komisyonu'na tercümanlık işi gibi çok ilginç çıkardı. Bu sefer de, Tiflis'e, Gürcistan'daki Sosyal Demokrat hükümet ile görüşmeye giderken İstanbul'a uğrayan İkinci Sosyalist Enternasyonal'e eşlik etme işi vardı.

İngiliz ordusu Gürcistan'ın en önemli limanı Batum'dan kısa süre önce geri çekilmiş, ateşkesten

sonra bir piyade tugayı, Bakû'den denize gelen petrol boru hattını korumak üzere oraya gönderilmişti. Bu, o zamanki gençlik fikirlerime göre, yanlış yönlendirilmiş, bölgenin gerçeklerinden bihaber bir Genelkurmay İstihbarat Şefinin aldığı bir masa başı kararıydı. Kafkasya'da bir İngiliz tugayı -hatta taburu- kaldığı sürece, üç anahtar ülkenin, yani Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın, hükümetlerinin Rusya'daki komünizme direneceğine ve bağımsızlıklarını koruyacaklarına inanıyordum. 9 Temmuz 1920'de tugay geri çekildi ve dört hafta içinde Gürcistan hükümeti, Bolşevik propagandasına karşı koyamadığını Müttefiklere bildirdi. Tam o sırada, güvenilir bir ajan aracılığıyla bana ilginç bir öneri geldi. Gürcü bağımsızlığını asıl olarak tehdit eden şey Ermeni bir Bolşevik Komiserin faaliyetleriydi. Bir Ermeni gizli örgütü, Ermenistan'ın Rusların eline düşmesini önlemek için, ona bir suikast hazırlığı içindeydi; ancak, olaya karışacakları kaçırmak için bizim yardımımızı istiyorlardı. Hemen bir rapor yolladım ve bir iki gün içinde kısa ve öz bir not aldım: "Majestelerinin hükümeti asla siyasi suikaste göz yummayacaktır."

Şimdi garip, neredeyse komik diyebileceğim bir durum çıkmıştı ortaya. Savaş zamanı ve hatta sonrasında, pek çok Müttefik hükümeti tarafından barış yanlısı, yıpratıcı bir oluşum olarak damgalanan İkinci Sosyalist Enternasyonal, şimdi Kafkasya'daki demokratik cumhuriyetlerin koruyucusu rolüne soyunmuştu. Şubat 1919'da Bern'deki kongrelerinde, Bolşevizmi lanetlemişler ve Rusya'ya bir "Soruşturma Komisyonu" yollama kararı almışlardı. Aradan bir buçuk yıl geçmişti ve Müttefik yetkilileri son dakikada, böyle bir komisyonun Kafkasya'ya, Gürcü hükümetini desteklemeye gitmesi için yardım etmeyi uygun bulmuştu. Ancak şu barış taraftarlığı meselesi hâlâ geçerliydi ve ben komisyona yardım etmek için elimden gelen her şeyi yapmak, ancak yine de tetikte olmak gibi çelişkili talimatlar alıyordum.

Delegasyonun yolculuk ettiği gemiyi karşılamaya gittim. Yolcuları taşıyan kayıkta Bayan Beaumont'u gördüğümde şaşırdım; Bern Enternasyonali ile yakından alakası olduğunu, delegasyonun çoğunu tanıdığını öğrendim. Bunlar arasında, Arthur Henderson, Camille Huysmans, Vandervelde, Philip ve Bayan Snowden, Bernstein ve Avrupa'daki sosyalist hareketin tanınmış önderleri vardı. Formaliteler tamamlanana kadar bir iki gün beklemeleri gerekiyordu; ben de onları klasik İstanbul turlarına çıkardım. Çoğu Prens Sabahattin'i tanıyordu; Kuruçeşme'de özel bir resepsiyon verildi. Resepsiyonda bana Türkiye ve Kafkasya meseleleri ile ilgili sorular sordular. Delegasyon üyelerini çok sevmiştim. Camille Huysmans en önde gelenleriydi ve besbelli o ve gruba dahil olan kızı Sarah, Bayan Beaumont'un yakın dostlarıydı. Sağlam bir inançla bağlandıkları ilkeler doğrultusunda hareket eden bu kadın ve erkeklere, dar ve bencil güdülerle hareket eden Müttefik liderlerinden daha çok güvenilebileceği duygusundan kendimi alamıyordum.

Bu toplantıların sonuçlarından biri, her geçen gün Bayan Beaumont'a daha çok bağlanmam oldu. Türkiye'ye bir şekilde şaşkın ve şüpheli bir ruh haliyle gelen bu delegasyonun coşkusunu ateşleme yeteneği beni derinden etkilemişti. Delegasyondakiler Batum'a, görevlerinin değerine olan inançları tazelenmiş olarak hareket ettiler.

Kısa zaman sonra, Bayan Beaumont'u dairesinde ziyaret etmeye başlamıştım. Kendisiyle beraber yaşamayı teklif etmek dünyadaki en doğal şey gibi görünmüştü. Oraya, tanıdığım en sadık hizmetkârım Türk emir erim Mevlut ile beraber taşındım. Tek kusuru, ekmeğe aşırı düşkün oluşuydu. Genelkurmay İstihbarat'ta yemekte bize çok kötü bir ekmek veriliyor, yemek işlerine bakan subay da o ekmekleri masaya çıkarmıyordu. Böylece günde beş altı büyük somun artıyordu; Mevlut da bunların hepsini yiyordu. Türk askerleri çok ender et yiyordu; ancak öyle dayanıklıydılar ki, bizim açlıktan

ölme sınırımızda onlar neşeyle dövüşebilirlerdi. Önlerine sınırsız ekmek konsun, onları kimse durduramazdı.

Mevlut, geceleri asla beni dışarı yalnız bırakmazdı; ama hava nasıl olursa olsun, gittiğim evin kapısında sabırla bekler ve çıkışımda pusuya yatıp beni tuzağa düşürecek birinin olmadığından emin olmak isterdi. Beni öldürmek isteyen düşmanlarım olduğuna inanıyordu. Hayatımı kurtarmış olabilir; gerçekten de tehdit mektupları alıyordum, ama pek ciddiye almıyordum. Mevlut, Bayan Beaumont'u tamamen kabullendi; ikisi birlikte, aylardır acıklı bir şekilde eksikliğini duyduğum bir düzeni kişisel hayatıma taşıdılar.

Bayan Beaumont'la ilk karşılaştığımız andan itibaren, hayatlarımızın birleştiğinden bir an bile şüpheye düşmedim. Pek çok maceradan sonra, ancak 1925 yılında evlenebildik. O ve Prens, benim hakkımda ciddi bir şekilde konuşmuş olmalılar. Sanırım Prens benim için *notre enfant génial* diyordu ve gelecekte önemli özel bir *rôle* üstleneceğimden emindi.(2) Bayan Beaumont'un, daha derinlerde yatan bir gerçeği arayışıma ilgimi canlı tutacağını ve bir başarı mücadelesinin içinde boğulup gitmeme izin vermeyeceğini ümit ediyordu.

Beaumont'un ilgisinin verdiği motivasyonla, matematik çalışmalarıma geri döndüm. Bu çalışmaları, ruhani özgür irade ve maddi determinizm sorunlarıyla ilişkilendirdim. Bunca yıldan sonra şimdi dönüp baktığımda, bu soruya neden o zamanlar bu kadar kafayı takmışım anlayamıyorum. Bu ilgim kesinlikle, iki dünyada birden yaşadığımızın farkında olmamdan dolayı ayakta duruyordu: Biri görülebilir, ölçülebilir ve bilinebilir, ötekisi görülemez, bilmektense hissedilebilir iki dünya. Ben her ikisine de ait olduğuma göre, bu ikisi birbiriyle uyumlu ve bir şekilde birbirine bağlı olmalıydı; ama bunun nasıl olduğunu anlayamıyordum. Bana öyle geliyordu ki, insanlar karşılarına çıkan delillere çok kolay taviz veriyordu. Bir tarafta fiziksel ve biyolojik bilimler, içinde özgür iradeye yer olmayan çok katı mekanik bir açıklama veriyorlardı - kimi kaçamak açıklamalar dışında. Öte yandan ahlak, özgürlük ve sorumluluk gerektiriyordu; din ise daha ileri gidiyor ve özgürlüğün yeterli olmadığı gizemli bir dünyaya inanmayı talep ediyordu. Din, modern bilimlerin vardığı sonuçları ancak, öteki tarafın sunduklarından hiç de az kaçamak olmayan açıklamalarla kabul edebiliyordu. Sorun şuydu ki bu sorular ve çelişkiler benim benliğimin içindeydi ve bir çözüm bulma saplantımdan bu nedenle kendimi alamıyordum.

Bir gün İngiltere'den bana bir deste bilimsel makale geldi; bunlar arasında Albert Einstein'ın ışık saçan esîr [*İngilizce: ether*] üzerine bir makalesi de vardı. Esirin bir tür madde olduğu hipotezini tartışıyor ve eğer bu doğruysa, olanaksız gibi görünen her yöne gidebilme özelliğinin olacağını, dahası bunu da ancak ışık hızıyla yapabileceğini ispat ediyordu. Vardığı bu sonuç beni büyülemişti. Einstein, ışık saçan esirin madde olamayacağı sonucuna varıyordu; ancak beni çarpan şey bunun geometrik sonuçlarıydı. Böyle bir şey geometrik olarak nasıl temsil edilebilirdi?

Ertesi akşam gün batarken, bazı raporları bitirmek üzere ofisime geri dönüyordum; sonuç elektrik şoku gibi kafamda çaktığı anda Franchet d'Esperey Hastanesi'nin önünden geçiyordum. Bir anda, tamamen yeni bir dünya gördüm. Kelimelerin hızı, düşünce akışına yetişemiyordu, ama basitçe şöyle ifade edilebilir: "Eğer uzaya değil de zamana benzer beşinci bir boyut varsa ve bu bildiğimiz uzay-zamana dikse, o zaman gereken özelliği taşımak zorundadır. Bu yönde var olan herhangi bir madde, bulunduğumuz noktadan ışık hızıyla hareket ediyormuş gibi görülmelidir. Dahası, aynı anda her yöne doğru hareket etmelidir. Einstein'in bulmacasının çözümü bu olmalıydı. Eğer öyleyse, beşinci boyut en az bildiğimiz uzay ve zaman kadar gerçek olmalıdır. Ancak, beşinci boyutun yarattığı fazladan

özgürlük, önümüze tüm ihtimalleri açar. Bu, zamanın kendisinin tek olmadığı anlamına gelirdi ve birden fazla zaman varsa, birden fazla gelecek vardı. Eğer pek çok zaman varsa, bunlar arasında seçim yapma şansı da olmalıydı. Her bir zaman çizgisi boyunca katı bir nedensellik olabilirdi, ancak bir çizgiden ötekine geçerek özgür olabilirdik. Sanki demiryolunda gider gibi; kişi tek bir trende kaldığı sürece, varacağı hedef önceden belirlidir. Ancak kişi bir makasta tren değiştirirse, varacağı yeri de değiştirmiş olur."

Aklımda bu fikirler dönüp dolaşırken, benim kendi, özgür irade ve determinizm bulmacamın da, beşinci bir boyutun eklenmesiyle çözülebileceğini gördüm.

Bu gelen ilhamla yükselmiş, benliğimin içinden çıkmış gibi oldum; ve sonra bir görü gördüm, daha doğrusu bilincine vardım. Büyük bir küre gördüm ve biliyordum ki bu, içinde yaşadığımız tüm kâinattı; yani duyularımızla algılayabileceğimiz kâinat. Bu kürenin içi kara, kapkaraydı, dışıysa apaydınlık. Varlık küresinden yokluğa düşen varlıklar gördüm. Uzaklardan gelip kürenin üstüne inen aydınlık şekiller de gördüm. Bunun sonsuzluğun görüsü olduğunu anladım. Özgürlüğün ve determinizmin görüsü; ruhların, bizim görünür kâinatımızdan daha sabit ya da durağan bir hale doğru düşebileceklerini, daha büyük bir özgürlük ve zafere doğru yükselebileceklerini görebildim. Özgür ruhlar kâinata girip sonra oradan tekrar ayrılabilirlerdi.

Tüm bunlar bir dakikadan kısa bir sürede olmuş olmalıydı; zira ben Pera Caddesi'ne gelmeden görü kayboldu ve hatıra oldu. Ofise gitmedim, yaşadığım şeyin etkisiyle titreyerek, geri dönüp, olanları Bayan Beaumont'a anlatmak üzere eve gittim. Ondan anlattıklarımı mümkün olduğunca yansıtacak bir resim çizmesini rica ettim. Bir tahta buldu, ona anlattığım şekliyle iç ve dış kısımlarıyla his algı küremi karaladı hızlıca.

Sabahattin'i bir sonraki ziyaretimizde resmi de yanımıza aldık. Tüm yönlerde ışık hızıyla hareket eden esîr fikri, onun hayal gücünü canlandırdı. Üçümüz de öyle yüksek bir saadet hali içindeydik ki, sohbetimiz gece yarısına kadar devam etti. Dışarı çıktığımızda Mevlut sabırla bizi bekliyordu. Tek kelime etmeden, bizim büyülenmiş halimizi paylaşabildi sanki.

Görmüş olduğum şeyi matematiksel olarak ifade etmeyi denedim; ancak beşinci boyut fikrini, ölçülebilecek, dolayısıyla, kanıtlamak ya da çürütmek amacıyla sınanabilecek herhangi bir şeyle ilişkilendirebilecek bir yol bulamadım. Bu adımın atılabilmesi için otuz yıldan fazla vakit geçmesi gerekecekti.

O sıralar, beşinci boyutu, bilincin özel hallerini uyararak "keşfetmenin" ihtimalleri üzerine fikir yürütüyordum. Esrar içmenin, zaman hissini yok ettiğini duymuştum. Türkiye'de pek çok esrar bağımlısı olduğunu biliyordum; kısa sürede, bu uyuşturucunun nasıl kullanılacağını bana gösterecek birini buldum. Esrarın ağzımda bıraktığı ilk tat kötü ve uyarıcıydı. Boğazımı yaktı; sanki boğazım sıkılır gibi oldu, sonunda nefes alamamaya başladım. Aniden bir rahatlama geldi; sanki havada uçuyordum. Bir özgürlük ve hoşnutluk dalgasıyla doldum; bu bir süre devam etti. Herhangi bir görü gelmedi gözümün önüne, yaşadığım süzülme hissi de herhangi bir şekilde uzay ve zamanın "dışında" değildi. Türk kılavuzumun tavsiyesiyle, yirmi dört saatlik aralıklarla ikinci ve üçüncü defa denedim. Bu denemelerimde rahatlama daha hızlı geldi, deneyimse ilki kadar nahoş değildi; ama beşinci boyutu keşfettiğime dair bir işaret almadım. Sadece, benliğime ait bilincimle bedenime ait bilincim arasındaki bağlantı koptu. Söz ettiğim süzülme hissi, iki buçuk yıl önce tecrübe ettiğim, koma halindeyken bedenimden kopuştan tamamen farklıydı.

Prens'e deneylerimden bahsettim. İlginç sonuçlar almak için çok ileri gitmek gerekebileceğini söyledi. Bu işe devam etmememi tavsiye etti. O da benzer yöntemler denemiş, konu hakkındaki literatür üzerine epeyce çalışmıştı. Bunların, ciddi şekilde insanın "astral beden"inde kalıcı yaralar açma riski olduğuna inanıyordu. Bu, ona göre, fiziksel bedenle, benliğin daha yüksek katmanları arasında bağ görevi görmesine yarayan özel bir hassasiyeti olan yarı-maddesel bir organdı. Sabahattin bunun insan içindeki varlığının deneysel olarak gösterilebileceğine, fiziksel bedenle teması ölümle koptuktan sonra bile bir süre hayatta kalabileceğine inanıyordu.

Astral beden hakkındaki açıklamalarını anlamamıştım, zira o sıralar Kartezyen akıl ve madde temelinde düşünüyordum. Yarı-maddesel organ fikrini kabul edemezdim; bana göre astral beden, şayet varsa, ya madde ya da bilincin bir hali olmalıydı, ikisi arasında bir şey değil. Yine de Prens'in tavsiyelerini dinlemek iyi olmuştu, ben de uyuşturuculardan korkardım. Ondan sonra bir daha asla narkotik maddelerle deney yapmadım, dolayısıyla da bilincin herhangi bir normalüstü halini yaşatacak otantik deneyime bir kapı açıp açmadıkları hakkında bir söz söyleyecek bilgiye sahip değilim.

Akıl ve madde arasındaki sınır bölgesine ilgim hiç azalmadı. Ara sıra dervişleri ziyaret ettim; doğu illerinden, hatta Orta Asya'dan gelen ve olağanüstü güçleri olduğu söylenen insanlarla tanıştım. Ancak, kontrollü deneylere konu olabilecek herhangi bir fenomenle karşılaşmadım hiç. Sonra, 1920'nin sonlarına doğru, istihbarat işlerimle bir şekilde az ilgilenmeye başladığım bir dönemde, adının Radwana de Praglowski olduğunu söyleyen bir Polonyalı'nın hipnoz gösterisine gittim. Meslektaşlarımdan biri onu küçük Genelkurmay İstihbarat grubumuza özel bir şov yapmak üzere çağırmıştı; hipnozcu açıklayamadığım pek çok deney yaptı. Bir İngiliz subayı kataleptik bir hale soktuğu gösterisindeki maharet beni özel olarak etkilemişti; önceden inanmadığını açık açık söyleyen bu subayın bedeni öyle katılaşmıştı ki, kafası bir sandalyeye, ayakları bir başkasına yerleştirildiğinde, üstünde bir adam ayakta durabiliyordu. Tuhaf bir şekilde bu bana, ihtiyar Rufai dervişini ve palasını hatırlattı.

Radwana de Praglowski'yi dairemize davet ettim. Derin hipnotik trans halleri üzerine çalışmış olduğu ortaya çıkınca, bana ders vermesini rica ettim. Hemen kabul etti. Basit deneylerin herhangi bir denekle yapılabileceğini, ancak daha derinlemesine bir araştırma yapmak istiyorsam, özellikle hassas olan iki ya da üç denek seçmek gerektiğini söyledi.

Bayan Beaumont ile Rus sığınmacılarla ilgilendiğimiz sıralarda tanıştığımız bir Rus kız denemeyi kabul ettiler; son derece iyi denekler oldukları ortaya çıktı. Haftada bir iki kez buluştuk ve ben Colonel de Rochas'nın kitabında anlatılan deneylerin pek çoğunu yaptım. Diğer şeylerin yanı sıra, "hassasiyetin açığa çıkarılması" adı verilen etkinin varlığına kani oldum. Bu etki, hipnozla deneğin, tenin hissiyatını kaybettiği ve sadece hipnozcunun sesini duyduğu derinliğe kadar transa geçirilmesiyle ortaya çıkıyor. Sonra, gözleri de kapalı olan deneğin başının etrafına, bedenini göremeyeceği şekilde ışığı geçirmeyen bir ekran sarılıyor. Daha sonra bir nesne, örneğin ince ipek bir ipliğe bağlı bir altın yüzük, bedeninin bir tarafına yavaşça yaklaştırılıyor. Deneğe hissettiklerini anlatması söyleniyor. Yüzük cildine birkaç santimetre yaklaştığında denek bağırıyor, yandığını söylüyor. Bu şekilde, beden üzerindeki hassas kuşakların bir haritasını çıkarmak mümkün. Bu kuşaklar, en yakını birkaç milimetreden, en uzağı bir metreye varan, tenden dışa doğru açılan bir dizi kılıf şeklindedir.

Bu deneyler beni, insan bedeninin, beden içindeki sinir sistemine bağlı olan bir tür güç alanıyla

sarılı olduğuna ikna etti; Sabahattin'in insanın astral bedeni üzerine söyledikleri konusundaki olumsuz düşüncemi bir daha değerlendirmeme neden oldu. Maddenin, bakış ya da dokunuşla algılanamayacak, ancak yine de hayvanların sinir sistemlerine benzer bir hassasiyeti olan halleri olabileceğinden şüphelenmeye başlamıştım.

Bu deneyleri Prens Sabahattin'e anlattığımızda hoşuna gitti; ama benim ilgimi, "hafızanın regresyonu" denen fenomene yöneltmemi söyledi. Burada hipnotize edilen denek, dört ayrı trans aşamasından geçtikten sonra, kendi geçmişinde yaşamaya başlıyor. Yakın zamanlı olayları tamamen unutuyor, nerede olduğunu bilmiyor. Geçmişte belirli bir anda yaşamaya başlıyor. Geriye gidildikçe, ses ve hareketler değişiyor, gittikçe gençleşiyor.

O sıralar kırk yedi yaşında olan Bayan Beaumont, Hindistan'da geçen çocukluğuna döndü ve akıcı bir şekilde Hintçe konuşmaya başladı. Uyandığındaysa, tüm çabalarına rağmen, birkaç kelimeden fazla hatırlayamadı. Rus kız ondan daha geri giderek, yanılgıya yer vermeyecek şekilde anne karnına döndü, tamamen beş aylık bir fetüs halinde olduğu yerde kıvrıldı. Daha da geri gittiğinde uzayda yüzdüğünü iddia etti.

Pek çok kez, her iki denekle de geçmiş hayatlarına gitme denemesi yaptım. Hiçbir denemede, algının öncesine ait herhangi bir hatıra izine rastlanmadı. "Uzayda yüzme" gelişimin gastrula evresiyle açıklanabilir.

Sabahattin, bu sınırlı sonuçlardan en ufak bir hayal kırıklığı duymadı. Reenkarnasyon konusunda çekinceleri vardı ve sanıyorum hepimizi "önceki hayatlarımızın" gerçekliği konusunda ikna edecek birtakım kanıtların çıkacağını ümit ediyordu. Hafızanın regresyonu üzerine yaptığımız kısıtlı deneylerin sonucunda, Colonel de Rochas'nın *Les Vies Successives* [Peşpeşe Hayatlar] adlı kitabındaki iddiaları kanıtlayacak hiçbir şeyle karşılaşmadığımızı söyleyebilirim.

Hipnoz deneylerini yorucu buluyordum ve bana, beşinci boyutu keşfetmede nasıl yardımcı olacaklarını kestiremiyordum. İki deneğim, benim bir zamandan diğerine bakma önerimi destekleyecek hiçbir şey başaramamışlardı. İkisi de beş, on hatta yirmi yıl önceki hayatlarına döndüklerinde, geçmiş ya da gelecekteki herhangi bir zamana ait ne bir şey biliyorlar ne de bununla ilgileniyorlardı.

Tam o sıralarda yeni ve sarıp sarmalayıcı ilgiler girdi hayatlarımıza; ben de kısa sürede hipnotizma deneylerini bir kenara bıraktım.

(1) Fransızca: "Bu delikanlı çok akıllı; onunkinden daha ince bir ruhla hiç karşılaşmadım." (Ç.N.)

(2) Fransızca: "notre en fant génial" ve "rôle": "dahi çocuğumuz" ve "rol" (Ç.N.)

5

Gürciyev ile Uspenski

Kuruçeşme'nin sahne olduğu hayatımın ikinci önemli olayı, yüzyılımızın en önemli insanlarından biri olan Georgiy İvanoviç Gürciyev ile ilk karşılaşmamdır. Hayatımın izlediği yol kesinlikle bu karşılaşmaya ihtiyaç duymuş olmalı, zira üç ayrı şey beni buna götürdü.

Hikâye, imparatorluk Süvari Birliği'nin eski albaylarından Mihail Aleksandroviç Livov ile başlıyor. Yüksek Rus aristokrasisinden geliyordu; Leo Nikolayeviç Tolstoy sayesinde inancını değiştirmiş, ordudan emekli olmuş, 1910'da Tolstoy'un ölümü sırasında da bulunduğu Yasnaya Polyana'ya yerleşmişti. Ayakkabıcılığı öğrenmiş, tüm malından mülkünden vazgeçmiş olduğundan geçimini ayakkabı yaparak sağlamaya başlamıştı. Tolstoy'un devrim sonrası mahkûmiyeti nedeniyle Rusya'dan kaçmak zorunda kalmıştı; 1920 yılında İstanbul'da büyük bir yoksulluk içinde yaşamaktaydı. Beyaz Ruslar'ın gittiği bir klüp olan Ruski Mayak'ın merdivenlerinin altını kendine mesken tutmuştu; bu klüp Pera ile Galata arasında işleyen yeraltı treninin [Tünel] üst durağı olan Tünel'e yakın bir yerdeydi. Bayan Beaumont onunla karşılaştığında, tevazu ve sabrından o kadar etkilenmişti ki, ona gelip kendi dairesindeki küçük bir odaya yerleşmesini teklif etmişti. Adam Mayak'taki mahremiyet eksikliğinden şikâyetçiydi ve gelmeyi kabul etti; kendi ev işlerini yapmasına izin verilip, meditasyon saatlerinde rahatsız edilmemek koşuluyla.

Her ne kadar ikimiz de evde fazla bulunmasak da onu ağırlamaktan mutlu olduk. Bayan Beaumont o sıralar, Türk kızlarının gittiği, çok yakın dostu Sabiha Esen'in müdürü olduğu Bezm-i Âlem okulunda İngilizce öğretmenliği yapıyordu. Türk öğrencilerini seviyor, isteyenlerle geceleri geç saatlere kadar özel ders yapıyordu. Ben de genelde gece geç saatlere kadar ofisteydim; dolayısıyla, kişisel niteliklerinden bu kadar etkilenmemiş olsaydım, Livov'u pek az görecektik.

Hayatımda Livov gibi bir insan hiç görmemiştim. Tevazusu ve yoksulluk sevgisi şüphe götürmezdi. Hiçbir zaman kendi için bir şey istemeyen, hiçbir konuda tavsiye veya bilgi vermeye kendi rızasıyla yanaşmayan bir insandı. Kendisine bir şey söylenmediği sürece tüm gün hiç konuşmaz, fakir Rusların ayakkabılarını tamir eder dururdu; onlardan para da beklemezdi. Sanırım o sıralar elli yaşlarındaydı; ama yumuşak solgun mavi gözleri, zayıf dinç bedeni ve temiz yüzü ona zamanın ötesinde bir görüntü veriyordu. Morali hiçbir zaman bozulmazdı; herhangi bir kimse veya bir şey hakkında kötü bir şey söylediğini hiç duymadım. Özdisiplinle ilgili kendine has katı standartları vardı, ancak başkalarının onlara uymasını asla beklemezdi.

Bir gün, utana sıkıla, bin bir özürle, Piyotr Demianoviç Uspenski adlı bir arkadaşının Pera'da haftalık toplantılar düzenlemek istediğini, ancak bir yer kiralayacak parası olmadığını söyledi bize. Bayan Beaumont'un salonu ihtiyacını karşılayabilecek büyüklükteydi; öğleden sonraları boş olduğundan, acaba kullanmasına izin verir miydi. Beaumont, Livov'un koştuğu şarta rağmen seve seve kabul etti; toplantılar özel olduğundan, konuşulanları dinlememiz rica ediliyordu. Konuşmaların Rusça olduğunu duyunca, zaten tek kelime anlamayacağımızdan emin olabileceğini söyledik.

İşte ileride hocam olacak Peter Uspenski'yi böyle tanıdım. Etkisi, hayata karşı yaklaşımımı oluşturacak önemli unsurlardan biri olacaktı. Toplantılar çarşamba öğleden sonraları yapılıyordu; ancak hep geç başladıkları için genelde onlar bitirmeden Bayan Beaumont ve ben işten dönmüş oluyorduk. Toplantıları kulağa büyük bir kargaşa gibi geliyordu. Herkes bir ağızdan bağırıyordu. Bizse bu küçük Rus grubunu bu kadar heyecanlandırabilen şeyin ne olduğunu merak ediyorduk. Livov siyasi konuların konuşulmayacağı sözünü vermişti. Biz de bu sözün kutsal olduğunu biliyorduk. Uspenski'yi sevmiştik; İngilizcesini zor anlasak da onunla dost olmaya çalıştık. O sıralar eşi ve ailesiyle Büyükada'da yaşıyor, Ruslara İngilizce, çocuklara da matematik dersi vererek az da olsa para kazanıyordu.

Bir keresinde toplantılarında neler konuşulduğunu sordum. "İnsanın Dönüşümü," diye cevap verdi. "Siz, tüm insanların aynı seviyede olduğunu zannediyorsunuz; aslında bir koyun lahanadan ne kadar farklıysa, bir insan da diğerinden en az o kadar farklı olabilir. İnsanlar yedi kategoriye ayrılır," diye ekledi. Küçük bir kâğıt parçasına, aşağıdaki basit diyagramı çizdi.

Mükemmel
İnsan
İnsan-ı Kâmil
7

Bilinçli
İnsan
6

Birleşik
İnsan
5

Duygu İnsanı	İçgücü İnsanı	Düşünce İnsanı	Geçişteki İnsan
1	2	3	4

Tanıyabildiğimiz tüm insanların, alt kısımdaki üç kategoriden birine ait olduğunu anlattı; yani içgüdülerine, duygularına ya da akıllarına göre yaşayanlar. "Eğer bir kişi dönüşümü arzu ederse," dedi, "ilk önce içgüdüleri, duyguları ve düşünceleri arasında bir denge ve ahenk yakalamalıdır. Doğru bir dönüşüm için ilk şart budur. Dönüşmüş olan insan, sıradan insanların anlayamayacağı güçler elde eder. Beş Numara'ya ermiş bir insan bile bize göre üstün insandır."

Bu konuşma aklıma bir fotoğrafın kesinliğiyle kazındı. Bu gün bile, kendimin pencerenin altındaki kanepede, Uspenski'nin solunda oturmuş görüntüsünü hatırlayabiliyorum. Açıklamasını nasıl bir anda bitirdiğini, kelebek gözlüklerinden nasıl miyop miyop beni süzdüğünü hatırlıyorum. Tüm sahne tıpkı o zamanki gibi şu anda da apaçık gözümün önünde; fakat diğer sahnelerden yalıtılmış bir şekilde ayrı

duruyor. Sorularımı devam ettirmekte aceleci davranmak istemedim; ve "dönüşüm" fikrini o zaman kendimle bağdaştırmadım.

O akşam Sabahattin'e yemeğe gittiğimde, Uspenski'nin söylediklerini anlattım ona. Özel bir ilgi göstermedi. İtiraf etmeliyim ki Uspenski'nin modeli bana da yapay ve bilimdışı gelmişti. Beşinci boyut keşfimin çok daha ilginç olduğunu düşünüyordum kendi kendime; ama sanıyorum en başta teorimi destekleyecek elle tutulur bir kanıt gösteremediğim için ondan söz etmekte acele etmedim.

Ya benden bir tepki gelmediği için ya da yeni bir adım atmakta kendi isteksizliğinden, Uspenski insanın dönüşümü konusunu bir daha açmadı. Dost olarak kaldık; onu ve ailesini arada sırada Büyükada'da ziyarete gittim.

İkinci işaret karşıma müzik aşkım sayesinde çıktı. Pera'da konserler düzenlemek için olanaklarını bir araya getiren Müttefik subaylarından oluşan küçük bir grubun içindeydim. Rusya'dan gelen sığınmacılar arasında pek çok müzisyen ve iki ünlü orkestra şefi vardı: Butnikov ile Thomas de Hartmann. Anlayışları farklıydı; ancak iki orkestraya yer olmadığından onları güçlerini birleştirmeye ikna ettik. Bu kolay olmamıştı, zira aralarında büyük bir rekabet vardı. Birinin yanında, Rusya'dan kaçarken içi nota dolu bir sürü sandık kaçırmayı başaran Kiev Orkestrasından bir tromboncu vardı. Ötekinin arkasında ise Moskova Orkestrası'nm şefi vardı. Akıllıca davranmak gerekiyordu.

İki orkestra şefinden Thomas de Hartmann daha çok ilgimi çekiyordu. Eşi, eski bir Rus opera sanatçısı olan Olga, harikulade güzel bir kadındı. Hartmann, savaş sırasında Sibirya'da ölen Aleksandr Skriyabin'in yakın dostuydu. Bana Skriyabin'in, insanın fiziksel bedeninin dışında işleyen daha yüksek melekeleri olduğuna inandığından söz etmişti; bu melekeler müzikle uyandırılabilir, geliştirilebilirdi. Hartmann iki senfonik şiir ile *Prometheus*'u icra etmek istiyordu. Kendisi de besteci olduğu halde, kendi bestelerini ön plana çıkarmazdı.

Butnikov aralarında *chef d'orchestre* olarak daha dinamik, ve belki de daha becerikli olanıydı; ancak Hartmann'da orkestra şefliğinden fazlası vardı. Bayan Beaumont ile ben, onun bir tür gizli bilgiye ulaşmış olduğunu hissetmiştik. Bunun Scriabin ile olan bağlantısından geldiğini düşünüyorduk. Uspenski'yi tanıyabileceği ise aklımıza gelmemişti.

Yapbozun parçaları yavaş yavaş yerine oturdu. Bir sonraki işaret Prens Sabahattin'den geldi. Telefondan nefret ederdi; insanların hayatına davetsiz giren uğursuz bir alet olarak görürdü. Dolayısıyla, bir sonraki çarşamba buluşmamıza eski bir dostunu davet etmek için benden izin istemek üzere aradığında şaşırdım. Adı geçen misafir 1912'den beri görmediği, ancak son derece ilginç olduğunu düşündüğü bir kişiymiş. Adını da söyledi, ancak telefonda anlayamadım. Söylediğine göre Kafkasya'dan Türkiye'ye yeni gelmişti.

Ceyhun Vadisi'nden Çin Türkistanı'na ve Çin'e kadar uzanan bir kervan yolculuğu yapmak ve yolda Orta Asyalı insanlarla tanışmak için elimden geleni yapma fikri aklımdan hiç çıkmamıştı. Yolları Türkiye'den geçen Tacik, Özbek ve Türkmen gezginler ile tanışma fırsatlarını kaçırmamış, onlardan Kafkaslar ve Türkistan'da kullanılan bazı Türk lehçelerini öğrenmiştim. Düşlerimin bu toprakları hakkında bilgi alma beklentisiyle, buluşmaya can atıyordum.

Prens'in ne kadar dakik bir insan olduğunu bildiğimden Kuruçeşme'ye sekize beş kala gittim; akşam yemeklerinden sonra oturup sohbet ettiğimiz küçük salona aldılar beni doğrudan. Prens hemen geldi. Misafirin adının Gürciyev olduğunu ve Prens'in onunla, 1908 Jön Türk devriminden sonra Avrupa'dan Türkiye'ye dönerken şans eseri tanışmış olduğunu öğrendim.

Gürciyev'i hayatında üç ya da dört kez görmüştü sadece; ancak onun uzak diyarlara kapsamlı yolculuklar yapan bir okültist ve kâşif grubuna dahil olduğunu biliyordu. Prens ona, Orta Asya'nın gizli cemaatlerine girmiş ve aralarındaki konuşmalardan yararlanmış olan nadir insanlardan biri gözüyle bakıyordu. Bana daha fazlasını söyleyemeyecekti ya da söylemek istemiyordu.

Hipnotizma konusundaki tecrübelerimden bahsettik. *Akaşik* Kayıtlar'a inandığından söz etti; *akaşa* ya da *esîr*, tüm varoluşu istila eden, hassas ve yok olmayan ince bir maddeydi. Tüm olaylar ve tecrübeler bu madde üzerinde izlerini bırakıyordu. Hassas bir hale yükselmiş bir insan bu işaretleri okuyabilir, böylece kendini geçmiş olaylara götürebilirdi. Her insanın içinde, onu tüm geçmiş hayatlarına bağlayan böyle bir kayıt vardı. Bu teoriyi öyle hemen kabul edemezdim, ancak bana öyle geliyordu ki, gerçekten daha önce de varolmuşsak, bunu anlamanın, sadece bir avuç özel yetenekli insanın erişebildiği *Akaşik* kayıtları okumaktan daha basit yolları olmalıydı.

Aradan biraz vakit geçti, ama Prens herhangi bir sabırsızlık belirtisi göstermedi. Gürciyev geldiğinde saat dokuz buçuk olmalıydı. Durumdan hiç rahatsız olmamış bir havayla içeri girdi; Prens'i, kültürlü Osmanlı ve bilinmedik doğu lehçelerinin tuhaf bir karışımı olan bir aksanla konuştuğu Türkçesi ile selamladı. Tanıştırıldığımızda, hayatımda gördüğüm en garip bir çift gözle karşılaştım. İki göz birbirinden o kadar farklıydı ki, ışığın bana bir oyun oynadığı şüphesine düştüm. Ama Bayan Beaumont da sonradan aynı şeyi fark ettiğini, farkın, gözlerde herhangi bir çarpıklık ya da kusurdan değil ifadeden geldiğini söyledi. Sert bir şekilde yukarı doğru kıvrılmış uzun siyah bıyıkları vardı. Doğu vilayetlerinde çok yaygın olup başkentte pek kullanılmayan kalpak, yani kürk bir şapka vardı kafasında. Ancak, yemekten sonra kalpağını çıkardığında kafasının tıraşlı olduğunu gördüm. Kısa boyluydu ama çok sağlam yapılıydı. Tahminime göre aşağı yukarı elli yaşlarındaydı; ancak Bayan Beaumont, daha yaşlı olduğuna emindi. Daha sonra bana 1866'da doğduğunu söyledi. Ancak kız kardeşi buna karşı çıkıp 1877'de doğduğunu söyler. Yaşı da onunla ilgili diğer her şey gibi bir bilmeceydi.

Fransızca ya da İngilizce bilmiyordu, bundan dolayı sohbetimiz Türkçe olmak zorundaydı; Bayan Beaumont ise Türkçe anlayabiliyor ama konuşamıyordu. Gürciyev'in yanında kendimi rahat hissetmiştim; ama Bayan Beaumont bana daha sonra, bir tür rahatsızlık duyduğunu söyledi; sanki gizli kalmasını isteyeceğimiz bir sırrımızı biliyor gibi gelmiş ona. Bu tür şeyler beni aşardı; ama kısa süre sonra, Gürciyev'in, tanıştığı herkeste farklı bir intiba uyandırma gibi kendine has bir özelliği olduğunu keşfedecektim.

Görünüşe göre, iki aydır İstanbul'daymış. Buraya Gürcistan'ın başkenti Tiflis'ten gelmiş. Tiflis'te araştırmalarının sonuçlarını halka anlatmak amacıyla bir enstitü kurmuş. O sıralar merkezi Almanya, Hellerau'da bulunan Vücut Ritimleri sisteminin kurucusu Jaques-Dalcroze'un davetlisi olarak Avrupa'ya gitmeye niyetlenmişti.

Sabahattin, besbelli beni de sohbete dahil etmek için hipnotizmaya olan ilgimizden söz açtı ve yapmakta olduğum deneylerden bahsetmemi rica etti. Gürciyev dikkatle dinledi; bende sanki sözlerimi fazla izlemiyormuş da tecrübeye doğrudan katılıyormuş izlenimi uyandırdı. Kendimi anladığımdan daha çok anlaşıldığımı daha önce hiç o zamanki gibi hissetmemiştim.

Sözümü bitirdiğimde Gürciyev, Prens ile benim hayranlık ve zevkle dinlediğimiz uzun bir açıklamaya girişti. Hipnotizmanın hem teorisini hem pratiğini bilen bir uzman gibi konuşuyordu. Daha sonra söylediklerini Bayan Beaumont'a tercüme etmeye kalkıştığımda, dehşetle, söylediklerinin

hemen hepsini unutmuş olduğumu gördüm. Bu tecrübe daha sonra da pek çok kez tekrarlanacaktı ve bunun hakiki önemini yıllarca anlayamayacaktım. Bir bilinç halindeyken görme, duyma ve anlama anlarında kullandığımız melekelerle, bir başka halde kullanılan melekeler birbirinden farklıdır. Bir halden ötekine geçerken hafıza bize bir bağlantı vermez; çünkü hafıza, doğası gereği bizi tecrübelerimizin çok dar bir katmanına yani tek bir zaman çizgisine hapseder.

Gürciyev, tecrübe düzeyleri ile hipnotizma arasındaki ilişkiden söz etti. İşe çeşitli madde ya da enerjileri tanımlamakla başladı. Ona göre bunların varlığı, her ne kadar doğal bilimler henüz keşfetmemiş olsa da, gösterilebilirdi. Herhangi bir fiziksel yolla belirlenemeyecek kadar ince maddeler de vardı. Mümkün olan tüm hareketler bu maddelere bağlıydı. Örneğin düşüneceksek, düşünce maddesini kullanmamız gerekirdi. Herhangi bir normalüstü tecrübemiz olacaksa, bu ancak uygun madde varsa mümkün olabilirdi.

Bu ince maddeleri ayırmanın ve kontrol etmenin yolları vardı. Bu yollardan biri, bizim hipnotizma dediğimiz şeydi. Harekete geçirilen madde türüne göre çeşit çeşit hipnotizmalar vardı. Gürciyev hafızanın geri çekilmesini, tüm canlılarda var olan ve "fiziksel beden içinde bir tür ince beden olarak kristalleşme" yeteneğine sahip belirli bir maddenin bir özelliği olarak açıkladı. Prens bu ince bedenin, dünya üzerinde başka insan ya da hayvan biçimlerinde yeniden hayata gelip gelemeyeceğini sordu. Gürciyev buna itiraz etti, ancak Prens'in reenkarnasyonun gösterilebileceği iddiasını ne kabul ne de reddetti. Sadece şunu söyledi: "Reenkarnasyon Batı'da o kadar yanlış anlaşıldı, o kadar yanlış yorumlandı ki, ondan bahsetmenin bir anlamı yok."

Hassasiyetin açığa çıkarılması ve hipnotize edilen deneklerin farklı metallere verdiği farklı tepkiler üzerine yaptığım deneyler hakkında yorumlar yaptı. Her metale karşılık gelen özel bir madde vardı. Bu maddeler, gerçek insan maddesine oranla düşük miktarlarda olmak üzere, insanın içinde de mevcuttu. Her maddenin belirli bir psişik özelliği vardı. Bir denek derin bir hipnoza girdiğinde, farklı maddeler, tıpkı bir mıknatısın etkisi altındaki demir ve pirinç tozları gibi ayrışmaya başlardı. Bu koşulda denek, normalde duyarlı olmadığı maddelere tepki verebilirdi. Dolayısıyla, bir kimse, farklı metaller kullanarak, öfke, korku, aşk, kibarlık, vs gibi farklı psişik tepkiler yaratabilirdi.

Burada açıklamanın ucunu kaçırmış, duymadan dinlemeye başlamıştım. Bu adamın, daha önce karşılaşmadığım bir tür uzmanlaşmış bilgiye sahip olduğu ortadaydı. Okültist yazarların hep başkalarından ödünç almışlar gibi görünen fantezilerinden değil, doğrulamış olduğu olgulardan bahsettiğine emindim. Gürciyev'in örneğin Prens'ten ya da konuştuğum dervişlerden ne anlamda farklı olduğunu açıklamak zor. Kendi yetersizliğimin tamamen farkındaydım. Sorularıma cevap verebileceğinden emindim, ama ne soracağımı bilmiyordum.

Yaralandığımda yaşadığım şeylerden bahsetmek istedim, ama yapamadım. Kendini başkalarından farklı zanneden bir insan gibi görünmekten korktum. Hipnotizma deneylerini tahlil ettiği gibi beni de tahlil etsin istemedim. Onun yerine, beşinci boyut keşfimden, bu boyutun özgür irade bölgesi olduğuna inandığımdan söz ettim.

Gürciyev yine büyük bir ciddiyetle dinledi ve bizim uzayımızın ve zamanımızın dışındaki "yukarı" ve "aşağı" varoluş seviyelerini göstermek için yaptığım çizimi inceledi. Şöyle dedi: "Tahminin doğru. İnsanın yüksek melekelerinin özgürce dolaştığı daha yüksek boyutlar ya da dünyalar mevcut. Ancak bu dünyaları teorik olarak incelemenin yararı nedir? Diyelim, matematiksel olarak beşinci boyutun varlığını ispatladın, sen burada kaldığın sürece bunun sana ne faydası olur?" Çizimi ve uzay ile

zamanın bütününü temsil eden küreyi işaret etti. "Burada kalırsan, aşağı inmek zorunda kalırsın. Özgür dünyaya çıkmak istersen, işte o zaman şimdiki hayatında yapmalısın bunu. Sonra çok geç olur."

İnce bedenin kristalleşmesi ile ilgili söylediklerini hatırlattı ve ekledi: "Bu bile yeterli değildir, çünkü o beden de maddi kanunların hükmü altındadır. Uzayın ve zamanın kanunlarından bağımsız olmak için, sen kendin de değişmelisin. Bu değişim sana bağlıdır ve çalışarak ortaya çıkmayacaktır. Her şeyi bilebilir ama yine aynı yerde sayıklayabilirsin. Bu, birinin para ve banka işleri ile ilgili her şeyi bilip, bankada parasının olmamasına benzer. Tüm o bilgi onun ne işine yarar ki?"

Gürciyev bu noktada aniden konuşma biçimini değiştirdi ve gözlerini bana dikip şunları dedi: "Sende değişme ihtimali var, ancak seni uyarmalıyım, bu kolay olmayacak. Sende hâlâ ne istersem onu yapabilirim fikri var. Özgür irade ve belirlenimcilik üzerine yaptığın onca çalışmaya rağmen bu yerde kalmaya devam ettikçe, hiçbir şey yapamayacağını anlamamışsın henüz. Bu küre içinde özgürlüğe yer yok. Ne bilgin ne de tüm faaliyetlerin seni özgürleştirecek. Zira sende şey yok..." Gürciyev söylemek istediğini Türkçe ifade etmede zorlandı. Kabaca mevcut olma niteliği şeklinde açıklanabilecek olan *varlık* kelimesini kullandı. Kişinin kendi bedeninden ayrılması deneyimine atıfta bulunduğunu düşündüm.

Gürciyev'in nereye varmak istediğini ne ben ne de Prens anlayabildik. Kendimi mutsuz hissettim, çünkü konuşma biçimi, bana son derece önemli bir şeyler söylemekte olduğuna dair en ufak bir şüphe bırakmamıştı. Kırık dökük bir şekilde ona cevap verdim; bilginin yeterli olmadığını bildiğimi söyledim, ancak çalışmaktan başka ne yapılabilirdi? Bana doğrudan cevap vermedi ama, bende, beni görmezden geliyormuş gibi bir izlenim uyandırmadan dönüp Prens'e Tapınak Dansları ve bu dansların eski ilimleri çalışırken ne kadar önemli olduğundan söz etmeye başladı. Tiflis'ten gelirken yanında getirdiği bir grup öğrencisinin yapacakları bir Tapınak Dansı gösterisine üçümüzü de davet etti.

Dönerken Gürciyev'i Pera Caddesi'ne götürdük; gece yarısı bir randevusu olduğunu söyledi, ki bu bize garip geldi. Önümüzdeki cumartesi Yemenici Sokak'taki gösteriye bizi tekrar davet etti.

Prens gitmek istememişti. Gerçekten de, hiçbir şekilde gece dışarı çıkmazdı. Bayan Beaumont ile ben, bize söylendiği gibi akşam saat dokuzda Yemenici Sokak'a doğru yollandık. Oraya vardığımızda, uzun odada bulunan tek kişinin, beyaz kostümlü, sarı kuşaklı, uzun boylu bir adam olduğunu gördük. Bir köşede sırtı odaya dönük durmuş, başını ağır ağır öne arkaya sallıyordu. Daha sonra, kadınlı erkekli bir grup girdi odaya. Hepsinin üzerinde beyaz kostümler vardı. Hem erkeklerin hem kadınların üzerinde boyunlarına kadar düğmeli gömlekler vardı. Erkekler bol beyaz pantolonlar, kadınlarsa beyaz pantolonların üzerine beyaz etekler giymişlerdi. Kimse konuşmuyor, diğerleriyle ilgilenmiyordu. Bazıları bağdaş kurup yere oturdu; diğerleriyse çeşitli duruşlar almaya ve ritimler yapmaya başladı.

Odanın bir tarafına sandalyeler dizilmişti; içeri iki üç misafir girip oturdu. Uspenski'yi görünce çok şaşırdık. Odaya girip, sağına soluna bakmadan yürüdü, bizi fark etmiş gibi görünmüyordu. Hemen sonra Thomas de Hartmann içeri girdi, piyanonun başına oturdu. İkisinin de Gürciyev ile bağlantılı olacağı aklımın ucundan geçmezdi.

Gürciyev de biraz sonra geldi. Siyahlar içindeydi. O girer girmez, tüm dansçılar ayağa kalkıp altı sıra oluşturdu. Farklı renklerde kuşaklar takmışlardı; ışık tayfının renklerine göre dizileceklerini düşünmüştüm; ancak nedense kırmızı yanlış yerdeydi.

Hartmann çalmaya başladı. İlk dans, muhteşem ve ağır bir müziğin eşliğinde yapıldı. Bir Doğu

tapınak dansı müziğinden çok bir Yunan ilahisine benziyordu. Dansın kendisi çok basitti, neredeyse İsveç jimnastik hareketlerine benziyordu. Her dans sadece bir iki dakika sürdü. Hareket her dansta gittikçe yoğunlaşıyordu. Bir süre sonra düz sıralar bozuldu ve dansçılar karmaşık bir düzende durdular. Dans başlamadan önce bir adam İngilizce olarak şöyle dedi: "Şimdiki egzersiz, bir Rahibenin Kabul Töreni'ni temsil ediyor. Hindukuş'taki bir mağara tapınağından." Bu, gecenin en etkileyici ve heyecan verici olayıydı. Egzersiz, diğerlerinden çok uzun sürdü. Rahibe rolünü uzun boylu çok güzel bir kadın üstlenmişti; neredeyse hiç hareket etmedi. Yüzünde, dış dünyadan tamamen soyutlanmış olma duygusunu yansıtan bir ifade vardı. Etrafında karmaşık hareketler yapan kadın ve erkeklerin farkında değilmiş gibi duruyordu. Daha önce böyle güzel bir dans görmemiş, böyle tuhaf bir şekilde insanın kafasını karıştıran bir müzik duymamıştım.

Rahibenin Kabul Töreni'nden sonra, erkekler çeşitli egzersizler yaptı. Sonra, Hartmann bir dizi akor çalarken, herkes odanın karşı tarafında sıraya girdi. Gürciyev bağırarak Rusça bir komut verdi. Bunun üzerine bütün dansçılar havaya zıplayıp tüm hızlarıyla izleyicilerin üzerine uçtu. Gürciyev aniden yüksek sesle "Durun!" diye bağırdı ve herkes olduğu yerde dondu. Dansçıların çoğu, momentumdan dolayı yere düşüp yuvarlandı. Durduklarında, kataleptik transa geçmiş insanlar gibi kaskatı kesildiler. Uzun bir sessizlik oldu. Gürciyev başka bir komut verdi ve hepsi sessizce ayağa kalkıp, en baştaki yerlerine geçti. Egzersiz iki ya da üç kez tekrarlandı, ancak üzerimizde birincisi gibi bir etki bırakmadı.

Soğukkanlılıkla tanımlandığında bu garip hamle, ifadenin aniden daha az etkili bir hal alması gibi görülebilir, ama dansın bütünü düşünüldüğünde yerine oturuyordu. Bu bana, Mevlevi Dervişleri'nin *Mukabele*'sindeki ani duruşu hatırlattı. Gürciyev'e, bu duruş ânının onlarda da ölümü mü temsil ettiğini sormak istedim. Ama o odadan hemen çıktı; dansçılar da birer ikişer dağıldılar. Hartmann yanımıza gelip beni ve Bayan Beaumont'u sıcak bir şekilde selamladı. Etrafta Uspenski'yi arandık, ama o da çoktan kaybolmuştu.

Gürciyev'in sohbetinin ve öğrencileriyle çalışmalarının bizde uyandırdığı büyük ilgiye rağmen, Bayan Beaumont da ben de onun hakkında başka şeyler öğrenmek istemedik. Bizde, fikirlerini kendine saklayan, dışarıdaki insanlarla ilgilenmeyen kapalı bir grupla, neredeyse gizli bir cemaatle tanışmışız izlenimi uyandı. Bu izlenim en başta, Uspenski ile temaslarımızdan doğmuş olabilir. Bize, bir gün Gürciyev'in grubunda bir yerimiz olabilecekmiş gibi gelmemişti. En azından, tanık olduğumuz harikulade yetenek ve dayanıklılığı yaratmak için gereken disipline sahip olmak, bize ancak tüm hayatını bu işe adayan bir insanın başarabileceği bir işmiş gibi geldiği için.

Tarihleri tam olarak hatırlayamıyorum ama Gürciyev Türkiye'de sanırım bir yıl kadar kaldı ve 1921 sonbaharında Almanya'ya gitti. Bu süre zarfında onunla arada sırada karşılaştık, genellikle de grubundan insanların Avrupa vizelerinde sorun çıktığında. O sıralar, Rusların herhangi bir yere gitmesi çok zordu. Elimden geldiğince yardımcı oldum. Ancak Rus mülteciler, Türkiye'deki Müttefik Teşkilatının benim pek ilgili olmadığım bir dairesine bağlıydılar.

1921 yılında bir gün, Uspenski beni ziyarete geldi; yanında kitabı *Tertium Organum*'un İngilizcesinin üç kopyası vardı; Claude Bragdon New York'tan daha yeni yollamıştı. Kitaptan para da almıştı; bu parayla İngiltere'ye gitme planlarını hayata geçirebileceğini düşünüyordu. Sürekli İngilizce öğreniyordu ve onu ilk gördüğüme nazaran çok daha iyi konuşmaya başlamıştı. İngiltere'de, Teozofi Cemiyeti ile bağlantılı arkadaşları olduğunu söyledi; ona, bu arkadaşlarına yazıp resmi bir davet yollamalarını istemesini tavsiye ettim. Bana *Tertium Organum*'un bir nüshasını takdim etti.

Büyük bir ilgi ve hayranlıkla okudum. Bu kitap, insanoğlunun büyük bir değişimin eşiğinde olma ihtimalini ilk defa fark etmemi sağladı. Bu değişim, insanın içinde kuluçkada bekleyen ama mantıksal düşüncesinin ağırlığı altında ezilmiş olan melekeleri ve güçleri yeniden etkin olarak kullanmayı sağlayacaktı. Tam *Tertium Organum*'u bitirdiğim günlerde, Uspenski beni yine ziyaret etti. Bu sefer elinde, New York'tan yollanmış, Leydi Rothermere'den gelen bir telgraf vardı. Telgrafta şöyle yazıyordu: "*Tertium Organum* beni derinden etkiledi New York ya da Londra'da buluşalım tüm masraflar benden."

Uspenski, Leydi Rothermere hakkında bildiklerimi sordu. Eşinin Başbakan Lloyd George'un çevresinde çok etkili olduğuna inanıldığını, ancak kadının vizeler ve izinler konusunda bir şey yapıp yapamayacağını bilmediğimi söyledim. Bu işler, kimi zaman güçlü kimseler için bile bir engel teşkil ederdi. Besbelli Uspenski Londra'ya en kısa sürede gitmek için heyecanlanıyordu. Vize konusundaki güçlükleri de belirterek Leydi Rothermere'in davetini kabul etti. Bir iki hafta herhangi bir gelişme olmadı; yolculuk için gerekecek para geldi, ancak vizeden ses çıkmadı. Tecrübelerime göre, işleri "tepeden" halletmeye çalışmak genelde gecikmeye neden olur; ben de Rusya'dan sorumlu Daire'ye gidip konuştum. Oradan, Uspenski ve ailesine herhangi bir itiraz gelmedi, vizeler kısa sürede çıktı. Londra'ya hareket ettiler.

Kısa süre sonra Gürciyev ve grubu, Hartmann ile beraber, Almanya'ya hareket etti. Gürciyev, Uspenski ve Hartmann ile yaptığım görüşmelerin gelecekte hayatımda nasıl bir rol oynayacağını önceden görememiştim. O sıralar hayatım, Gürciyev'in talep edeceği katı disipline yer açamayacak kadar dolu ve ilginçti.

6

Yüksek Siyaset, Küçük Siyaset

Önceki iki bölümde çizmiş olduğum, tek yönlü bir tablodur. Vaktimin ve enerjimin büyük kısmını hakikati arayışa adadığım zannedilebilir. Aslında, gece gündüz istihbarat işlerimle meşguldüm ve Prens Sabahattin ile yaptığım buluşmalar, büyük bir ilginin sonucu olmaktan ziyade bir rahatlama niteliğindeydi. Türkiye'de geçirdiğim o yıllara dönüp baktığımda, ilişkide olduğum insanlar için ne kadar az şey hissedebildiğimi düşünüp üzülüyorum. Bayan Beaumont ile Prens beni tutkuyla izliyorlardı, ancak siyaset saplantımı anlayamıyorlardı. Prens bir gün Beaumont'a, "*Notre enfant génial a le coeur encore glace*"[(1)] demişti. Buzlar eriyene kadar daha çok şey yapmam gerekecekti.

Kendime ve çevremdeki herkese karşı serttim. Ağustos 1919'dan Ocak 1921'e kadar, bir an bile dinlenmeksizin çalıştım. Yakındoğu'da olan biten her şeyi ve nedenini öğrenmek için bitmek bilmez bir açlık duyuyordum. Türk Ordusu üç cephede savaşıyordu: İzmir, Adana ve Ermenistan. Fransızlar, Suriye'de Araplarla savaşıyordu. Ruslar Kafkasya'ya yaklaşıyordu. Venizelos iktidardan düşmüş, yerine halkın oyuyla Kral Konstantin gelmişti. Büyük petrol şirketlerinin baskısı altındaki Amerikalılar, Mezopotamya'da sağlam bir yer istiyordu. Ermenistan, Azerbaycan ve Türkistan'da mantar gibi yeni hükümetler bitiyordu; kimse de bunların hangi güce yanaşacağını tam olarak tahmin edemiyordu.

Ofisime bilgi yağmur gibi akıyordu; her hafta yirmiden fazla rapor yazıyordum. Ancak asıl derdim İstanbul'daki Türk hükümetiydi. İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Sultanın hükümetinin meşru statüsünde ısrar ediyor, Milliyetçilerin fiili otoritesini kabul etmek istemiyordu. Bana göre, özellikle de Venizelos'un düşüşüyle birlikte Yunanistan ile kurulacak bir barış ortamının önündeki engellerin kalkmasıyla, iki hükümeti bir araya getirmek gerekli ve mümkündü. Pek bir dayanağı olmadan, hayatını kurtardığıma inanan Veliaht Abdülmecit Efendi ile iyi dost olmuştuk.

1920 Mayısında bir sabah çok erkenden telefonum çaldı; hattın diğer ucunda Veliaht vardı. Bu, protokol kurallarına tamamen aykırı bir durumdu; donup kaldım. Çok heyecanlı bir sesle, hemen oturmakta olduğu Dolmabahçe Sarayı'na gelmemi, elden İngiliz Başkomutanı'na bir mektup götürmemi istedi. Sultan'ın kendisini hapsettiğini ve bir suikaste kurban gitmekten korktuğunu ekledi.

Kapımın önündeki koca Mercedes her zaman elimin altındaydı. Şoförüm, savaş zamanı zırhlı araç kullanmış ve şimdi kullandığının öyle olmadığını sık sık unutan bir Rus'tu. Birkaç dakika içinde ofisime geldi; benden isteneni söylediğimde, yanıma dolu bir silah almamda ısrar etti; tabii kabul etmedim. Dolmabahçe'ye vardığımızda, aceleyle konmuş dikenli tellerin arkasında, sarayı çepeçevre sarmış Türk muhafız kordonuyla karşılaştık. Şoförüm, gözü ışıl ışıl arkaya dönüp, arabaya zarar vermeden içeri girebileceğini söyledi. Nöbetteki astsubay "*Dur! Geçme!*" diye bağırdı ve emrindeki askerler biraz da tereddütle tüfeklerini doğrulttular. Karakterimin çok güçlü özelliklerinden biri bana karşı gelinmesinden nefret etmektir; hiç düşünmeden doğrudan içeri girmeye karar verdim. Elbette Türk askerler üniformalı bir İngiliz subayı beklemediklerinden, arkamızdan bağırıp çağırmaktan

başka bir şey yapamadılar. Hemen sarayın kapısına vardım; Veliaht çok büyük ve mühürlü bir zarfla beni bekliyordu.

Evvelki gün yatının hazırlanmasını emrettiğini söyledi; daha yeni bronşit atlatan kızı bebek Prenses Dürrüşehvar'ı, Marmara Denizi'nde küçük bir gezintiye çıkaracakmış. Birileri Sultan'ın kulağına Veliaht'ın asıl amacının Anadolu'ya geçip Milli Ordu'nun başına geçmek olabileceğini fısıldamış olmalıydı; o da durumdan şüphelenip gitmesini engellemek için Saray Muhafızları'nı yollamıştı. Veliaht ayrıca bir zehirden, onu öldürmeyi ve intihar ettiğini ilan etmeyi planladıklarından söz ediyordu; tıpkı kırk yıl önce babası Sultan Abdülaziz'in başına geldiği gibi.

Mektubu İngiliz Merkez Karargâhı'na götürdüm ve Veliaht'ın, Müttefiklere karşı kutsal savaş ilan etmek üzere olduğu söylentisi etrafında alevlenen büyük bir heyecan dalgasıyla karşılaştım. Tüm bunlar, Haliç'teki Türk donanmasının başındaki subayın, Veliaht'ın kendisinden yatını istediğini ve "bilinmeyen bir yere" doğru hareket edeceğini söylemesiyle patlak vermişti. Getirdiğim mektup duruma açıklık kazandırdı ve birkaç gün içinde sular duruldu. Abdülmecit sonuna kadar, kuzeni Sultanın onu öldürtmeyi planlamış olduğuna inandı ve her zaman benden kurtarıcı diye söz etti. Bana hatıra olarak, üzerine Dolmabahçe'nin resminin minelendiği muhteşem bir altın saat ve sarayın dikenli tellerinden bir parça verdi.

Yedi ay sonra durumda çok büyük değişiklikler oldu. Müttefikler, Veliaht Abdülmecit eğer Mustafa Kemal Paşa ile aralarında aracılık ederse minnettar olacaklardı. Bir uzlaşmaya varılması için karmaşık ve gizli pazarlıklar ile uğraşmaya başladım. Bunların sonucu olarak, Harbiye Nazırı Mareşal İzzet Paşa Ankara'ya gitmeye karar verdi. Oraya gittikten sonra da, Müttefikler, Sevr Antlaşması'nın olumsuz maddelerini gözden geçirmeye razı olana kadar oradan dönmeyi reddetti. Anadolu'ya geçmeden önce beni Boğaz'ın Asya yakasında Üsküdar tepelerindeki konağına davet etmişti. İngilizlerin Türkler ile tekrardan dost olmak istediklerine samimi olarak inanıp inanmadığımı sordu. Kendisi buna ikna olursa, Mustafa Kemal Paşa ile İngiliz Başkomutan'ını görüştürmek ve Yunanlıların Anadolu'dan, milli hassasiyetlerini de göz önüne alan bir formülle çıkarılması konusunda bir uzlaşmaya varmak için elinden gelen her şeyi yapacaktı. Savaş sırasında tanıdığı Kral Konstantin'in, düşmanlıklara bir son vermeye can attığına inanıyordu; kendisi de Atina'ya gidip onunla görüşmeye hazırdı.

Bu, benim için ıstıraplı bir görüşme oldu. Benden istediği garantiyi vermeyi umutsuzca istiyordum; ancak Hariciye'nin unutma ve yeniden öğrenme kabiliyeti pek yoktu sanırım. Lloyd George ile Curzon siyaset sahnesinden çekilseler de hükümet kurumu, aynı önyargıları, aynı inatçı siyasetleri üretmeye devam ederdi. İzzet Paşa'ya tek söyleyebildiğim, Türklerle temasa geçen herkesin kısa sürede onları sevdiği, onlara güvendiği oldu; zaman verilirse, halklarımız arasında gerçek bir dostluğun yeşereceğinden emin olduğumu söyledim. Ancak Majesteleri'nin hükümetinin siyaseti hakkında konuşamazdım. Başını üzgün üzgün salladı ve "Sizinki gibi demokratik bir ülkede bile, her şey hükümette bitiyor. Bir yüzyıldan uzun bir süre, İngilizler Osmanlı Sultanlığı'nın devam etmesine izin verdi; bunu yaparak da dünyanın en hayati bölgelerinden birindeki siyaseti dengeledi. İslam dünyasındaki en yararlı müttefikinizi kaybediyorsunuz şimdi. Bir gün, biz ne yapmışız diye şöyle dönüp bir bakmanız ve siyasetinizi, bu sefer güçlü bir Türkiye üzerinden kurmanız gerekecek. Bu arada biz kendi başımızın çaresine bakmak zorundayız," dedi.

Birkaç gün sonra, Sultan'ın resmi temsilcisi olarak Ankara'ya gitti. Emrindekilerle oraya vardığında, Türkiye'nin Sultan'ın hükümdarlığı altında yeniden bir araya gelmesinin Müttefiklere

bağlı olduğunu bildiren bir rapor verdi. Sevr Antlaşması,'nın, bağımsız bir Türkiye'yi imkânsız kılan hükümleri kaldırılana kadar Ankara'da kalacaktı.

Beklenmeyen sonuçları olan o görüşmemiz hakkında bir rapor yazdım. Konuşmanın ayrıntılarını vermek üzere Merkez Karargâhı'na çağırıldım. Edindiğim bilgi her ne kadar değerli de olsa, Majesteleri'nin hükümetinin siyaseti hakkında görüş bildirirken fazla ileri gittiğim söylendi. Bu zamana gelindiğinde yüksek otoritelerin görüşlerine önem verme aşamasını çoktan geçmiştim. Kendimi çok hasta hissediyordum; tek derdimin yorgunluk ve aşırı zorlanma olduğunu anlamamıştım.

Neler söylediğimi hatırlamıyorum, ancak aşırı yorulmuş, asabi bir genç adam intibaı uyandırmış olmalıyım; zira birkaç gün sonra, bana İngiltere'ye gitmek üzere izin verildiği, birkaç hafta tatil yapmam gerektiği söylendi.

Mustafa Kemal Paşa'nın Babıâli'yi artık tanımadığını ilan ettiği gün İstanbul'dan ayrıldım. Aynı sırada, Müttefik hükümetleri, Lord Curzon'un önerisiyle, Yunan ve Türk hükümetlerini Londra'da buluşmaya davet etmeye karar vermişti. Bu buluşmaya "Yakındoğu Barış Konferansı" adı verilmişti. O sıralar bu öneri hakkında hiçbir şey bilmiyordum.

İstanbul'dan ayrılışım garip bir sahneydi. Peron, beni uğurlamaya gelenlerle doluydu. Ne Başkomutan'a ne de İngiliz Yüksek Komiseri'ne böyle bir uğurlama yapılırdı; yine de, ben kimdim ki? Geri dönüp dönmeyeceğini bilmeden evine doğru yola çıkan önemsiz, düşük rütbeli bir subay.

Bayan Beaumont, içi tıka basa çiçek buketleri, kutu kutu lokumlar ve Türk dostlarımın verdiği diğer hediyelerle dolu küçük yataklı kompartımanda yanımda oturuyordu. Peron hınca hınç doluydu. Ağlayan insanları görünce üzüldüm. Ben onlar için onların bana karşı hissettiklerini hissedemiyordum. Aşırı yorulmuş ve ümidim kırılmış da olsa, anlayamadığım bir tür hayat ateşiyle yanıyordum için için.

Bayan Beaumont ile aramızdaki ilişki hakkında yazamam, yazmaya da çalışmayacağım. Bana göre, kadınla erkeğin birleşmesi sadece onları ilgilendirir. Ona sürekli şu sözleri tekrarlıyordum: "Seni asla bırakmayacağım." Bunu, iki kısa yıl önce verdiğim evlilik yemininden çok daha içten bir şekilde söylediğimi biliyordum.

Bayan Beaumont ile dört aydır beraber yaşıyordum. Tarihleri bir daha düşünüp emin olduktan sonra anladım ki beraber geçirdiğimiz zaman bu kadar kısaydı. Bayan Beaumont artık benim "Polly"mdi; kırk yıl onu bu adla çağıracaktım. Benim eşim olacak, erişkinlik yıllarımın tüm zevklerini ve acılarını paylaşacaktı. O sıra, bir erkeğin erişkinliğe ilk adım attığı yirmi dört yaşındaydım. İnsan doğası hakkında çok şey öğrenmiştim, ama insanlar hakkında çok az şey biliyordum. Kafamın içinde yaşıyordum; kalbimse boş bir kabuktu sanki. Kendimi anlayamıyordum. Bayan Beaumont ile aramızdaki bağın kopmayacağından neden bu kadar emindim? Şimdi kırk yıl öncesine dönüp baktığımda bana öyle geliyor ki, bu kesinlik ne kafamdan ne kalbimden kaynaklanıyordu ne de bedenimle bir bağlantısı vardı. Bu daha çok bir önseziye, bir tür geleceği görüşe benziyordu; düşüncelerim ya da arzularımla hiç ilgisi yoktu.

Daha sonra İstanbul'a, ona döndüğümde, Bayan Beaumont, beni bir daha görmeyeceğine, karım ve çocuğumla kalıp onu unutacağıma inanmış olduğunu söyledi. Gerçekten de, ben ona "Seni asla bırakmayacağım," dediğimde, bana "Quien sabe? Unutma ki annen olacak yaştayım, sen şimdi kendi hayatını, kendi yolunu bulmalısın," demişti. *Quien sabe?*, yani "Kim bilir?", onun kendine seçtiği düsturdu. Yazı kâğıtlarının üstünde mavi *fleur de lis*, aşağıda *Quien sabe?* sözleri vardı.

Ayrılık vakti gelmişti. Perona çıktım, bir sürü el sıktım. Bu sevgi gösterisinin nedenini anlamıyordum. Onlar gibi hissetmediğim için utanıyordum; öte yandan Türkiye'ye dönüp dönmeyeceğimi kesin olarak bilmiyordum. Bir şey daha vardı, açıklaması güç bir şey; hayatımın, kendi özgür irademle alakası olmayan bir yol izleyeceğinin ve bu yolda Türkiye ve Türklerin önemli bir yeri olacağının bilincindeydim.

Tren Sirkeci Garı'ndan çıkarken, hayatımın kritik zamanlarında gelen şu gerçekdışılık duygusunu hissettim. Ben önemsiz biriydim ve bunu biliyordum. Kasten kimseyi kandırmamıştım ama yine de Türkler bana, Yüksek Komiser ya da Başkomutan kadar güçlü bir insanmışım gibi davranmışlardı. Yoğun bir üzüntüyle dolup taşıyordum. Gerçek olmayan bir hayat yaşamak istememiştim, ama eylemlerim beni art arda yanlış durumlara götürüyordu.

Londra'ya 4 Şubat 1921 günü vardım; kızım Ann'i ilk defa o gün gördüm. Altı aylık kadardı. Ona hayretle baktım; gerçekten bir baba olduğumu idrak edemeyerek. İki gün onunla hiç baş başa kalmadık. Üçüncü gün pusetiyle onu gezdirmeye çıkardım; Wimbledon Common tepesine, eski okulumun oraya çıktık. Onunla alçak sesle konuştum; zira kelimeleri anlamıyor da olsa, aramızda bir tür iletişim yine de mümkünmüş gibi görünüyordu. Bir an gözlerime baktı. Sanki beni tanıyordu. Bu tek an, neredeyse yirmi yıl boyunca kurduğumuz tek bağ olacaktı. Eşime karşı hiçbir şey hissedemiyordum. Beni içten bir sevgiyle karşıladı. Aynı odada uyuyorduk, ama ona karımmış gibi davranamıyordum. O günlere ait hatıralarım o kadar silinip gitti ki, neler konuştuğumuzu bile hatırlamıyorum; mesafeli davranışlarıma üzüldü mü, şaşırdı mı, onu bile hatırlamıyorum. Tatilimin keyfini mi çıkaracağım, üzülecek miyim, buna karar verememişken, taze bir sürpriz her şeyi değiştirdi.

İstanbul'dan ayrılırken, şefim Albay Gribben, o sıralar hükümetteki alt düzey memurlardan olan Ormsby-Gore'a iletilmek üzere bir tavsiye mektubu vermişti; onu görmemi ve İzzet Paşa ile konuşmamızı ona anlatmamı tavsiye etmişti. Ormsby-Gore ile görüştüğüm gün, Milli Hükümet, Londra Konferansı'na bir delegasyon gönderme niyetinde olduğunu bildirmişti. Bu haber kimilerinde üzüntü kimilerinde sevince neden olmuş olmalıydı. Ankara, çözüm bekleyen sorunların çoğunun anahtarını elinde tutuyordu, ama kimse bunu kabul etmek istemiyordu.

Ormsby-Gore anlattıklarımı ciddiye alıp beni o sıralar Lord Curzon'un özel sekreteri olan Robert Vansittart'a yolladığında çok şaşırdım. Vantissart da İzzet Paşa ile aramızda geçen konuşmayı aktarmamı ve Milli Hükümet'in gücü ve örgütlenmesi hakkındaki kendi görüşlerimi anlatmamı söyledi. Sonra bir telefon görüşmesi yaptı -sanırım Ormsby-Gore ile- ve benim de duyacağım şekilde şöyle dedi: "Şu Bennett ile başbakanı buluşturmak için bir kahvaltı ayarlamalıyız. Türkiye'deki durum hakkında birinci elden bilgi istiyordu. İşte bu bilgiyi verebilecek kişi. Philip Kerr ile ayarlayabilir misiniz?" Lloyd George'un özel sekreterinin adını bile bilmiyordum; sonra Lord Lothian adıyla babasının izinden gidecek, daha sonra da İkinci Dünya Savaşı'nda Birleşik Devletler Büyükelçimiz olacaktı. Vansittart bana dönüp şöyle dedi: "Başbakan kahvaltıda bilgi almaktan hoşlanır. Sizi görmeyi kabul ederse, bana anlattıklarınızı ona da anlatın."

Sonra bana Ankara'daki Milli Hükümet'in yolladığı delegasyondan bahsetti ve başkanları Bekir Sami Bey hakkında bir şey bilip bilmediğimi sordu. Trabzonlu bir Çerkez toprak sahibi olduğunu söyledim; tam, Milli Hükümet'in çeşitli konseylerinde etkili olan gruplardan söz edecekken lafımı kesip aniden, "Ormsby-Gore bana burada tatilde olduğunuzu söyledi. Eğer Savaş Bakanlığı'nı ikna edebilirsem, Ankara delegasyonu ile aramızdaki gayri resmi irtibat subayı olur musunuz?

Hükümetlerini resmi olarak tanımadığımız için, Hariciye'den resmen bu işle ilgilenecek birini atayamayız; ancak bu insanlar Türkiye'de iktidardalar ve onları hesaba katmalıyız," dedi. Dinledikçe, geleceğe dair kaçınılmaz bir durumla karşılaştığım zamanlarda hissettiğim, irademin olayların akışına karşı güçsüz kaldığı o tuhaf gerçekdışılık duygusunu yaşıyordum. İngiltere'ye hastalık izniyle gelmiştim ve gerçekten dinlenmeye ihtiyacım vardı; bunu söyleyip hemen kurtulabilirdim. Türk siyasetiyle yeniden haşır neşir olmanın hatalı olacağını hissettim. Görevi geri çevirmeliydim ama, daha o konuşmasını bitirmeden biliyordum ki kabul edecektim.

Vansittart anlaşmamızı olmuş kabul etti, Savaş Bakanlığı'na telefon etti ve bana, iki Türk delegasyonunun kaldığı Savoy Oteli'nde bir oda ayrılacağını söyledi. Bir jaketatay giymemi söyledi; bende yoktu. Hariciye'den çıkınca, bildiğim tek *Savile Row* terzisi olan Scholte'ye gittim; üç gün içinde kostümümün hazır olacağını söylediler. Bir silindir şapka, altın boynuzlu bir baston, bir çift sarı eldiven aldım; hırpani üniformalar içindeki bir subaydan inandırıcı bir diplomat taklidine dönüşüvermiştim.

Daha sonra Philip Kerr'i görmeye gittim; ancak söylediklerim ilgisini çekmiş gibi görünmüyordu. Başbakan ile kahvaltımız rafa kaldırıldı. Tam o sırada Bay Lloyd George'a, Özel Sekreterlikten ayrılmak istediğini söyleyen bir mektup yazmış olduğunu bilmiyordum. Vansittart, Türk delegasyonunu karşılamamı ve onları rahat ettirmek için elimden gelen her şeyi yapmamı söyledi. Her sabah Hariciye'ye gelip, Türklerin Konferans oturumlarındaki tepkilerini rapor etmemi istedi. Kıyafetim tam 18 Şubat'ta, yani kendi gelişimden sadece üç hafta sonra gelen Şark Ekspresi'ni karşılamak üzere zamanında elime ulaştı.

Sonraki on gün benim için bir tecrübe ve eğitim mahiyetinde oldu. Büyük savaş liderleriyle buluşup onları dinledim. Curzon konferans başkanı seçildi; ancak Lloyd George oturumların çoğuna katıldı ve en baştan itibaren tüm ipleri eline aldı. Üzerimde en olumlu etki bırakan kişi Aristide Briand idi. O sıralar Fransa Başbakanıydı; ama tanıdığım tüm Fransızlardan çok farklı bir tavrı vardı. Dünyanın umudunun, bir Birleşmiş Avrupa Devletleri fikrinde yattığına samimiyetle ve tutkuyla inanıyordu. Siyasi vizyonu zamanının o kadar ilerisindeydi ki, vatandaşları kırk yıl sonra bile onun fikirlerini pek anlayamadılar. Diğer liderler de İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Sforza, Başkan Wilson'un kişisel temsilcisi Albay Edward House ve çok akıllı bir Japon'du. Bu isimler benim için iki yıl boyunca Yüksek Müttefik Konseyi ve Türkiye ile pek çok sorunumuzun doğrudan nedeni olan, aldıkları tuhaf kararlar anlamına geliyordu.

Ünlü insanların da diğer insanlarla aynı küçük hesaplarla hareket ettiklerini gördüm. Lloyd George'a, olgulara neredeyse anlamsızca kayıtsız kalma huyuna rağmen hayranlık duymamak elde değildi. O kadar kıvrak zekâlıydı ki, Konferans'a, gündemdeki meseleden oldukça habersiz gelebilir ve yarım saat içinde kimi zayıf noktaları görür ve tüm tartışmayı kendine uyacak yöne doğru yönlendirirdi. Ama ortaya hiçbir yapıcı fikir koyduğunu görmedim. Briand, bariz bir anlaşmaya varma endişesiyle beni hayrete düşürmüştü; Türkiye'de tanıdığım münakaşacı Fransız hariciyecilere çok benziyordu.

Boş yanlış anlamalarla başım dertteydi. Yunanlıların da Türklerin de savaşmaktan bıktıkları bence çok açıktı. Yunanlılar, gösterdikleri ve İngiliz hükümetinin zannettiği kadar kendilerine güvenmiyordu. Kötü eğitimli, asabi ordusu, Anadolu'da Yunanistan büyüklüğünde bir alanda düşman nüfusu kontrol altında tutuyordu. Avrupa'da ise, Sırp ve Bulgar komşularının tehdidi altındaydılar. Müttefiklerden bekledikleri yardımı alamamışlardı, ancak Konstantin hükümeti, nefret edilen

Venizelos'un kazandıklarından vazgeçmeye cesaret edemiyordu. Türkler kendi hesaplarına savaştan çok usanmışlardı. On iki yıldır savaş halindeydiler; beş savaşa katılmışlardı.

Konferans prosedürü tam bir maskaralıktı. Türk delegasyonları Savoy Oteli'nde, Yunanlılarsa Claridge'de kalıyordu. Yunanlılar Ankara'dan gelen Türklerle görüşmeyi reddetmişlerdi; o yüzden oturumlar iki Türk delegasyonuyla dönüşümlü olarak yapılıyordu; tabii konferans bir yere varamadı. Ben tercüman olarak tüm oturumlara katılıyordum. Lloyd George, temel tarihsel ve coğrafi gerçeklerden bihaber oluşuyla işleri hiç de kolaylaştırmıyordu. Bir gün, Türklerin Haçin'de yaptıkları iddia edilen Ermeni katliamları konu olmuştu. Bu yerin nerede olduğunu sordu; Kilikya'da olduğu söylendiğinde, Türk askerlerinin Şilezya'da olduğunu bilmediğini söyledi.(2) Delegelerden biri müstehzi bir şekilde hatayı belirttiğinde Bay Lloyd George, utancımızı gizlemek için, durumu kanıtlamak üzere resmi olmayan bir Ermeni delegasyonunun çağırılmasını önerdi. Bu kimsenin işine gelmedi; Lord Curzon hemen oturumu erteledi.

İngiliz delegasyonu ile beraber dışarı çıktığımda Lloyd George şöyle dedi: "Şu konferans atmosferinden uzaklaşmalıyız. Türkleri çaya davet edeceğim. Rahat bir ortamda nasıl insanlar olduklarını bilen var mı?" Vansittart konuşmamı işaret etti. Şunları söyleme şansı elde etmiş oldum: "Bu insanların çoğu Batılıdır. Bekir Sami Bey Çerkezdir. Hevesli bir çiftçidir; bana ülkesine götürmek için nereden safkan İngiliz koçu bulabileceğini sordu." Bu, Lloyd George'a yetmişti ve onu heyecanlandırmıştı; onu hiç böyle görmemiştim. Çay davetinin sonlarına doğru, Bekir Sami Bey'i esir aldı; ona, çiftçiliğin siyasetten çok daha önemli olduğuna inandığını söyledi ve emrine en iyi İngiliz koyun yetiştirme uzmanlarını vermeyi teklif etti. Ertesi gün Bekir Sami Bey, üç delegasyonun bir araya geldiği bir oturumda uzlaştırma mahiyetinde bir konuşma yaptı. Müttefikler, meseleyi Yunanlılar ile Türkler arasındaki görüşmelere bırakmaya razı oldu. Konferans da bir uzlaşma havasında sona erdi. Gerçekte hiçbir başarı elde edilmemişti, herkes bunu biliyordu. Dahası, Fransızlarla İtalyanlar Milliyetçi Delegasyon ile harıl harıl gizli anlaşmalar yaptılar. Yine de bu konferans, İngiltere ile Türkiye arasında sonuçta bu günkü Yakındoğu güç dengelerine ulaşan uzun ve yavaş uzlaşma sürecinin başlangıcı olma niteliğindeydi belki de. Tüm uyanıklıklarına rağmen Fransızlar, Adana yöresinin bölünmesi planlarını Türklere kabul ettirmeyi başaramadılar; Bekir Sami'nin Ankara'ya dönüşünden bir iki gün sonra da Fransızlarla Türkler arasında savaş patladı.

Konferans'ın sonunda bir yol ayrımına gelmiştim. Savaş Bakanlığı'nın beni Türkiye'ye geri yollamaya niyeti olmadığı açıktı ve haklıydılar da. Askeri okula tavsiye edildim. Oxford'a dönmek istemiyordum. Öte yandan Wimbledon'da eşimin ve ailesinin yanında kendimi acınacak derecede yabancı hissediyordum.

Bir aylık ayrılıktan sonra, kaderimi Winifred Beaumont ile bağlayan bağın gücünün tam olarak bilincine vardım. İstifamı verdim. Belgelerimi çabucak alabilmek için, bir araba kiralayarak Chatham'daki karargâha kendim gittim. Büyük Daimler'in içinde yalnız başıma oturup, çok değil üç yıl kadar önce bir harp okulu talebesi olduğum Woolwich'ten geçerken, eğitim egzersizleri yaptığım yerleri bir bir hatırlarken aynı kişi olduğuma inanmak imkânsız geliyordu bana. Ama, o anki bana inanmak da eşit derecede zor geliyordu. Ben kim oluyordum da böyle büyük, pahalı bir arabayı kullanıyordum? Neden benim pozisyonumda bir kimsenin yapacağı gibi Chatham'a trenle gitmemiştim? Oxford'dan ayrılıp Ordu'ya girdiğimde yaşamaya başladığım hayattan kendimi tamamen koparıyordum. Hiçbir şey gerçek değildi.

Subay Gazinosu'na girdim ve orada son defa bir kazmacı, bir asker olarak öğle yemeği yedim.

Kimseyi tanımıyordum; kimse de beni tanımıyordu.

Hemen Londra'ya doğru yola koyuldum. Belgelerim yoldaydı ve istifam yakında resmi gazetede duyurulacaktı. Aklım dışında dayanacağım hiçbir şey yoktu. Eşimin ailesinden yardım almamaya kararlıydım; annemse yakında benim yardımıma muhtaç olacaktı. Londra banliyölerinin eteklerindeki Kent taraflarından arabayla geçerken, geleceğe doğru baktım. Artık Türkiye'ye dönme konusunda hiçbir şüphem kalmamıştı; oraya yaşamayı öğrenmek zorunda olduğum için gittiğimi biliyordum. Neredeyse yirmi dört yaşındaydım ve bana öyle geliyordu ki önümdeki altı yedi yıl, ihtiyacım olan tecrübeyi edineceğim yıllardı. Hayat hakkında her şeyi bilmek istiyordum ve kendi kaderimi bulmadan önce pek çok aptallık yapacağımı da rahatsız edici bir açıklıkla biliyordum.

Araba yolculuğu sonunda bitti. Wimbledon'a vardığımda, Evelyn'e Türkiye'ye döneceğimi söyledim. Onu çağırmadım, o da neden diye sormadı. İçinde kendimi yabancı hissettiğim kendi hayatımın dışına çıkıyordum. Gerçekler değişmemişti: Hâlâ bir evlat, bir kardeş, bir koca, bir babaydım. Hatta hâlâ müdürün büyük çabalarla bursumu saklı tuttuğu Oxford'daki Merton Koleji'nde matematik son sınıf öğrencisiydim. Ama tüm değer yargılarım değişmişti. Değer'in saklambaç oyununa kendilerini uyduramayan saatlerin, takvimlerin zamanının içinde var olan gerçeklerle değil, benim beşinci boyutumun zamandışı sonsuzluğundaki değerlerle yaşamakta olduğumuzu öğrenmeye başlıyordum. Yaşadığımız hayat birden fazla zaman çizgisi üzerinde akar. Çizgiler, farklı bilinç durumlarımızla ayrılır; hafızamızsa, diğerlerini dışlayarak tek bir çizgi üzerinden geriye gider. Bu şekilde, geçmiş hayatımızın büyük bir kısmının izini kaybederiz, özellikle de şimdiki ruh halimize yabancı tecrübelerimizi barındıran olayların izini. Bu endişelenecek bir şey değildir; zira değerler önemsediğimiz ve karşılık verdiğimiz şeylerdir, öte yandan gerçekler değişmez. Geçmiş hayatımıza ait gerçekleri, bir değerle bağlantılı olmadıkları sürece neredeyse hiç hatırlamayız bile. Tüm değerler hoşumuza gitmez, ama öyle ya da böyle hepsi bizi ilgilendirir. Bunun bir sonucu geriye dönük hayatın bize genelde ilginç gelmesidir, her ne kadar bunun hikâyesi başkalarına hiç ilginç gelmese de.

Hafızanın "tek-çizgi" özelliğinin başka bir sonucu da, geçmişi yeniden kurma girişimlerimizde tamamen dürüst ve samimi olmanın pek mümkün olmamasıdır. Hayal kırıklığına yol açan sonuç, bir tecrübe ne kadar büyük olursa, bunu başarmayı ne kadar istersek isteyelim hakkındaki tüm gerçeği anlatmakta o kadar âciz olmamızdır. Bu çok da şaşırtıcı değildir.

(1) Fransızca: "Dahi çocuğumuzun kalbi hâlâ buz gibi" (Ç.N.)

(2) İngilizcede Cilicia (Kilikya) ve Silesia (Şilezya) sözcüklerinin okunuşları birbirine benzer (Ed.N.)

7

Sultan Hamit'in Mirasçıları

Kafkaslara yönelik Sosyalist Komisyon üyesi oldukları sıralarda Snowden'lar bana özel olarak dostane davranmışlardı. Londra'ya geldiğimde beni içtenlikle davet ettiklerinden, gelişimin hemen ardından onları görmeye gittim. Beni, Ermenistan'daki durum hakkında birinci elden bilgi almak isteyen Ramsay MacDonald ile tanıştırdılar. İngilizlerin Anadolu'daki Yunan macerasına verdiği desteğe hiç de sıcak bakmıyordu. Türklerin katledildiğine dair raporlar onu çok üzüyordu. Onda, tanıştığım öteki sosyalistlerde sezdiğim entelektüel şevkten farklı, samimi bir duygu yeteneği hissetmiştim. Onunla kişisel sorunlarım hakkında konuşabiliyordum. Siyasete girmemi ve Yakındoğu meselelerine yönelmemi tavsiye etti.

Konferans'ın bittiği günlerde, MacDonald da Woolwich'teki ara seçimlerde mücadele veriyordu. İçimden gelen bir dürtüyle, oraya gidip, seçim kampanyasına katılmayı önerdim. Şansıma orta sınıf bir bölge düştü. Kampanya için kapı kapı dolaşırken savaşın makul insanlara nasıl akıldışı önyargılar aşılayabileceğini öğrendim. Barış için çalışmış olmanın İngiltere'ye ihanet olduğuna, sosyalistlerin ülkeyi, yabancı hâkimiyetine teslim etmeye hazır olduklarına gerçekten inanmışlardı. Daha önce hiç bilmediğim şekillerde hakarete uğradım. Bu da bende kendimi tuhaf bir biçimde etrafımda olup bitenlerden uzak hissetme gibi bir etki yarattı. Seçimler MacDonald açısından tam bir facia oldu. Sanırım yatırdığı tüm parayı kaybetti.

Sonuçlar ilan edildiğinde kalabalıklar, Hükümet Konağı önünde histerik bir coşkuya kapıldı. Üzüldüm ve öfkelendim. Yaşadığım tecrübenin anlamsızlığını artırırcasına, hayatımda ilk ve son defa paramı çaldırdım. Bankadan daha yeni kırk sterlin çekmiştim ve bu o sıralar benim için büyük bir meblağ idi. O gece Wimbledon'a dönen, üzgün ve isyankâr bir genç adamdı.

Ertesi gün kahvaltıda kayınpederim David McNeil, Woolwich'te alınan sonuçlardan çok memnundu. MacDonald gibi o da Morayshire, Lossiemouth'lu bir İskoç'tu. Kişisel olarak MacDonald ve genel olarak sosyalizm hakkında, bana bağnazlık, dar kafalılık gibi görünen bir tarzda konuştu. Kendi kendime İngiltere'den ayrılacağımı ve uzun bir süre dönmeyeceğimi söyledim. Eşime baktım. Anlayıştan yoksun bir sabrı, kalbini açmaktan uzak bir kibarlığı vardı. Çok sayıdaki yeni arkadaşıma kendini uydurmaya çalışıyordu, ama Londra'da geçirdiğim altı hafta boyunca tek bir an bile beraberliğimizde herhangi bir gerçeklik hissi olmadı. Kahvaltı masasında, mama sandalyesinde oturan kızım Ann'e baktım. Babalık rolüne hiç yakışmıyordum; bu kız bensiz daha iyi olur dedim kendi kendime. Yine de kendime bu sözleri söylerken, doğru olmadıklarını biliyordum. Gideceğimi biliyordum; kayınpederimden dolayı değil; bir koca ve baba olamayacağımdan da değil; siyasetten nefret ettiğimden, hatta Bayan Beaumont ya da Doğu'nun gizemli çağrılarından da değil. Sadece gitmek zorunda olduğum için. Seçim yapacak gücüm yoktu.

Dikkatle planlanmış hareketlerimizden daha çok şey ifade eden o rastlantılardan biri de o öğleden sonra, o sıralar Russell Square'de bir otelde yaşayan Uspenski'yi ziyaret edişim oldu. Türkiye'yi

aylar önce terk edişinden sonra ilk görüşmemizdi. Bana Londra'daki başarılarından, bir grup teozof ve psikologa verdiği derslerden bahsetti. Ona İngiltere'den ayrılıp Türkiye'ye dönmeye karar verdiğimi, ancak birkaç dersine girmek istediğimi söyledim. "İstersen gel. Ama karar veremezsin. Türkiye'ye gidersen, bu, karar verdiğin için olmayacak. Seçim yapacak gücün yok. Kimsenin yoktur."

Sabahki düşüncelerimi yankılayan sözleri ve insanın kendi kaderinin efendisi olmadığını söyleyişindeki ağır ciddiyet, beni tuhaf bir biçimde etkilemişti. Bu sözler, geçen yıl gördüğüm ve duyduğum her şeye yeni bir ışık tuttu. Haklı olduğuna ve insanın aptallığının iradesine ya da niyetine bağlı olmayıp, seçim yapamamanın sonucu olduğuna aklım yattı. Bu sohbetin hatırası hep benimle kaldı ve sonunda beni onunla çalışmaya Londra'ya gitmeye sürükledi.

Böylece kaçınılmaz olarak ve çaresiz Türkiye'ye döndüm. Eşim gidişimi üzüntüyle izledi. Evliliğimizin bittiğini benden daha iyi biliyordu sanki, ama hiçbir şey yapamıyordu. Cambridge Road'un köşesinden dönerken dönüp arkama baktım ve onu, babasının evinin önünde, kucağında kızımızla gördüm.

Hiç var olmamış bir hayattan çıkıp gidiyordum, ancak bu kendimi perişan ve suçlu hissetmemi engellemiyordu. Orada bulunduğum tüm haftalar boyunca annem hiç konuşmamış, olanları izlemişti. Barış Konferansı ile çok ilgiliydi, zira tarih severdi. Türkiye'ye dönüşümü onaylamıştı; nedenini açıklamak zor; siyasete girmiş olsam da mutlu olurdu, çünkü özellikle siyasetin bana uygun olduğuna inanıyordu.

Şark Ekspresi ile Calais'den İstanbul'a yolculuğum dört buçuk gün sürdü. Hayatımı ve geleceğimi enine boyuna düşünmek için bol bol vaktim oldu. Pek çok ihtimal şimdi "olmuş olabilirdi'lere dönüşmüştü, ama pişmanlık duymuyordum. Bir yerimin ve beklentimin olmadığı Türkiye'ye gidiyordum ama yine de her şeyin iyi olacağına dair tam bir güven içindeydim.

Tren Sirkeci İstasyonu'na girdiğinde, peronda tanıdık bir kalabalıkla karşılaşmak beni şaşırttı. O kadar çok şey olmuştu ki, geçen zamanın ne kadar kısa olduğunu unutmuştum. Halbuki ben gideli iki ay bile olmamıştı. Sanki hiç gitmemişim gibi davrandılar bana. Artık üniformalı değildim; ama tüm itirazlarıma rağmen beni hâlâ Gizli Servis ile bağlantılı görüyorlardı. Yerime gelen kişiye rapor vermesi gereken ajanlar, hâlâ bana gelip en heyecanlı haberleri anlatmakta ısrar ediyordu. Artık Majesteleri'nin hükümeti adına konuşmadığımı mutlaka biliyor olmaları gereken Türk siyasetçiler, daha da akıl almaz bir safsataya, doğrudan Majesteleri Kral V. George için çalıştığıma inanıyorlardı. Sultan'ın görevlendirdiği gayri resmi aracılar anlamına gelen *Mabeyn* kullanma geleneğinin, hâlâ Türk siyasetiyle bağlantılı herkese hâkim bir düşünce olduğu unutulmamalı. Türklerin bir anayasal monarşinin nasıl işlediğini hiç anlayamadıklarını gözlemlemiş, Buckingham Sarayı'nın, tıpkı Yıldız gibi, entrika yumağının merkezi olduğunu düşündüklerine ikna olmuştum. İstediğim kadar, Buckingham Sarayı *Mabeyn*'inin bir üyesi olduğum ya da Türkiye'de herhangi bir misyonum olduğu iddialarını inkâr edebilir, bunlarla dalga geçebilirdim; karşılık olarak alacağım tek tepki müstehzi bir bakış ve dikkatli olma arzuma saygı gösterileceğine dair sözler oluyordu.

Ankara'dan, hakkımda yeni söylentiler yayılıyordu. Bekir Sami Bey, Lloyd George'un, Türkiye ile aralarında sorun çıkmaması için Saray'dan gelen gizli talimatların etkisi altında kaldığı şeklindeki bir hikâyeyle dönmüş olmalıydı; buna göre ben de bunda aracıydım. Lloyd George'un çay davetinin bu tamamen hayali versiyonu, benim, Bekir Sami Bey ile diğer milliyetçi liderleri ziyaret etmek üzere Trabzon'a davet edilmeme neden oldu.

O sıralar hâlâ Emniyet Müdürü olan arkadaşım Tahsin Bey'in önemli bir görev için bana gönderilen Arnavut temsilciler heyetini kabul etmemi rica etmesiyle absürdlüğün boyutları son raddesine ulaştı. Bana geldiler; uzun uzun Arnavutların ne kadar gururlu insanlar olduğunu anlatıp İngiltere ile bağlarını güçlendirmek istediklerini anlattılar. Arnavutluk için bir kral arıyorlarmış, tahta aday olmaya razı olur muyum diye sordular. Arnavutların hiç olmayacak umutlar peşinde koştuklarını bildiğimden, onlara ciddiyet ve vakarla Warwick Kontu "Kingmaker" Neville'in soyundan geldiğimi, atalarımın sunulan tahtları her zaman geri çevirdiklerini söyledim. Ama kısa sürede, üstü kapalı bir latifenin pek akıllıca olmayacağını anladım; zira benden heyetle beraber Tiran'a gelmemi, hükümetlerinin üyeleriyle görüşmemi rica ettiler. Küçültücü olmadan durumumu izah etmeye çalıştım; öte yandan görüşmeden sonra Tahsin Bey üzerlerinde iyi bir intiba bıraktığımı söyledi, ancak Arnavutlar uzun boylu bir kral istiyorlarmış! Daha sonra Zog kral olduğunda, benim daha hoş bir kral olacağımı düşünmeden edemedim.

Türkiye'ye dönüşümün haftasında, eski bir dost beni ziyaret etti. Sultan Abdülhamit'in gerçek *Mabeyn*'inden Jaques Calderón Bey. Herkesi tanırdı, ve ilginçtir, herkes tarafından sevilir, güvenilirdi. Eski Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa'nın, benim Yakındoğu meseleleri hakkındaki görüşlerimden son derece etkilendiğini söyledi; bin İngiliz altınlık bir hediyeyi kabul eder miyim diye soruyormuş. Ayrıca benimle Mısır meselelerini görüşmek üzere buluşmak istiyormuş. Jaques Bey'e, kendisiyle görüşmekten büyük zevk duyacağımı, ancak İngiliz siyasetiyle yakından uzaktan bir ilişkim olmadığını iletmesini rica ettim. Birkaç gün sonrası için bir buluşma ayarlandı. Eski hıdivin Boğaziçi'ndeki sarayında muhteşem bir şekilde kabul edildim. İngilizlerin Şark siyasetleriyle ilgili çok parlak bir çözümleme dinledim. Mısır'da neden güçlü bir İngiliz yönetici olması gerektiğini açıkladı. Nasıl yanlış anlamalar sonucu görevden alındığından bahsetti. İstanbul'da kendisine bir suikast girişimi olmuş. Kendini toparlamak için İsviçre'ye gitmiş. Düşmanlarının yanlış raporları İngilizlerin onun Türk tarafında olduğunu düşünmelerine neden olmuş. İngiliz himayesi istiyordu ve şu anda bile Zaglul Paşa ve *Vafd* kuruluna karşı denge unsuru olarak kendini öne sürmeyi teklif ediyordu. Kendisiyle İngiliz hükümeti arasında aracılık yapıp yapamayacağımı sordu. Ona açıkça şu anda hiçbir mevkiimin veya yakınlarda Londra'ya gitme niyetimin olmadığını söyledim. Durumu anlayışla karşıladı ve yeniden görüşme temennileriyle ayrıldık.

Ertesi gün Jaques Calderon bir çanta dolusu altınla geldi ve hıdivin, onun için şu anda bir şey yapamasam da bu altınları kabul etmemi rica ettiğini söyledi. Geri çevirmeyeceğimi ümit ettiğini, zira kendisinin de şu sıralar çok parasız olduğunu söyledi ve altınları yarı yarıya paylaşmamızı istedi. Anlaştık; beş yüz altın aldım. Bu, pek de dürüst olmayan bir hareketti, çünkü besbelli ki Abbas Hilmi Paşa, Mısır tahtını yeniden elde etmek için çevirdiği entrikalarda benim desteğimi satın aldığını düşünüyordu. O sırada pek de vicdan azabı duymadım, çünkü Abbas Hilmi'nin çok zengin olduğunu, kendisine yardım edebileceğini düşündüğü insanlara böyle hediyeler verdiğini biliyordum. Zamanla bu meselenin hatırası gittikçe sevimsiz bir hal almaya başladı ve eylemlerimizin sonuçlarını, bizim dışımızdaki tüm etkileri ortadan kalktıktan sonra bile içimizde bir yük gibi taşıdığımızı anlamama yarayan bir şey haline geldi. Geçmişten ancak, geçmişteki o işi yapmış insandan tamamen uzaklaşıp farklı bir insan olunca kurtulabileceğimizi anladım. Dürüst olmayan bir adam, basitçe dürüst olmayan davranışları bir kenara bırakarak değil, ancak öyle davranmasını içten reddedecek bir değişim geçirerek dürüst bir insan olur. Fakat "içsel değişim"in gerçek anlamının kafama dank etmesi için uzun yıllar geçmesi gerekiyormuş.

Eski hıdivin parasını, Anadolu'dan Londra'ya incir ihraç eden ticari bir müesseseye ortak olmak için kullandım; incir o yıl Londra'da oldukça az bulunan bir meyveydi. Sırf doğru insanları tanıdığım için, birkaç hafta içinde çok iyi kâr ettim. Daha sonra eski bir Türk dostum bana kömür madeni ortaklığı teklif etti. Maden, savaş yıllarında da işlemeye devam etmişti; Çanakkale'nin Asya kıyılarında, kendi limanı olan bir yermiş. Bayan Beaumont ile ben madeni ziyaret etmeye gittik, halbuki madencilik ya da kömür hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Küçük bir tekneyle Lapseki'ye geçtik, oradan da sahil boyunca eski bir Ford Tender ile yolculuğumuza devam ettik. Yollar o kadar bozuktu ki neredeyse geçit vermiyordu. Geceleri konakladığımız yerlerde de böcekler bizi rahat bırakmadı. Sözde tehlikeli eşkıyaların tuttuğu bölgelerden geçiyorduk; ama sadece, Yunan ve Türk ordularının gereksiz bir savaşta hâlâ çarpıştığı Balıkesir'in 100 kilometre ötesinde, Türklerle Yunanlıların hâlâ dostça beraber yaşadıkları kasabalarla karşılaştık. Sevr ve Neuilly'i imzalatanlara karşı öfkem, Balkanlar ve Şark'ta ekilen savaş tohumlarını görünce yeniden uyandı. Osmanlı İmparatorluğu topraklarının inanılmaz doğal kaynakları vardı. Buralarda yaşayan Türk, Arap, Kürt, Ermeni, Yunan ırklarının her biri diğerinde olmayan iyi niteliklere sahipti. Irklar arasında, profesyonel tahrikçilerin ve siyasetçilerin kışkırtmalarının doğurduğu nefret dışında bir nefret yoktu.

Ana yolların uzağında yerleşmiş bir köyün muhtarına tüm bunlardan söz ettim. Köye son gelen Avrupalıyı ancak en ihtiyarlar hatırlıyordu. Durumu kavrayışı beni çok şaşırttı. "Bizim Yunanlılarla bir sorunumuz yok. Yüzyıllardır beraber yaşıyoruz ve birbirimize güvenmeyi öğrendik. Size bunu ispatlayacağım. Biz Türklerin toprağı var, meyve ağaçları var, ama sermayemiz yok ve meyvemizi nasıl satacağımızı bilmiyoruz. Yunanlı tüccarlar her ilkbahar köylerimize gelir; beraber tahminen ne kadar hasat yapacağımızı konuşuruz. Sonra onlar bize meyveyi toplamak, paketlemek ve ihtiyaçlarımızı karşılamak için para verir. Sonbaharda meyveleri İzmir'e ya da Bandırma'ya yollarız. Bir Türk asla ürününü para aldığı tüccardan başkasına yollamaz; tüccar da asla meyvemizin satışı sonrası çıkan hesapta payımıza düşeni yollamazlık etmez. Biz birbirimize böyle güvenebiliyorsak neden siyasiler de yapamasın? Bizim Yunanlılara, onların bize ihtiyacı var. Bu aptal savaşlardan iki taraf da mahvoluyor," dedi. Tüm bunları buruk bir şekilde söylememişti; kurulacak uyumun maliyetinin ödemeye değer olduğunu göremeyen siyasetçileri lanetlemekten çok onlara acır gibiydi.

Sonunda madeni buldum; anladım ki ne durumu değerlendirebilir ne de üzerinde çalışabilirdim. Bana kalırsa, bir tepenin eteğinde, vahşi bitkilerin istilasına uğramış bir delikti. Tüm teçhizat gariban bir demiryolu hattı ile yarım düzine küçük vagondu. Bizi madene götüren rehber, orayı işleten ustabaşı'nı bulmayı teklif etti. Adamın bir derviş, dindar, başına ne gelirse Tanrı'dan geldiğine inanmaya hazır bir Müslüman olduğu ortaya çıktı. Birkaç işçi toplayıp kömürü Bandırma'ya gemiyle yollamayı teklif etti; orada iyi bir tuğla ve seramik pazarı varmış. Orada bir hafta kaldım ve masa başı çalışması yaptım. Ustabaşına bir aylık maaşları ödemeye yetecek para bıraktım ve kendimi bir aptal gibi hissederek İstanbul'a döndüm. Bir kömür madeninin ortağıydım. Faal olarak işleyen, kömür üreten bir madendi, ama ben bunun için hiçbir şey yapmamıştım; yapabileceğim bir şey de yoktu. Olduğu haliyle bu iş, bana pek yararı olmayacak kadar küçük bir işti; uygun bir biçimde geliştirmekse benim kaynaklarımın ve bilgimin ötesindeydi. İstanbul'a madenin bir planı ile örnek parçalar getirdim ve dairemizin üzerine bir tabela astım: "Çanakkale Madencilik Şirketi" [*The Dardanelles Mining Company*]. Daha sonra karşıma iyi bir şans çıktı; madeni bir Levanten'e gururumu tamir edecek ve Türk ortağımın ihtiyaçlarını karşılayacak bir paraya sattım.

Bu zaman zarfında Prens Sabahattin ile buluşmalara yeniden başladık; ama o eski bağımsızlık

duygusu kalmamıştı. Sabahattin'in ağır bir borç yükü altında olduğunu ve hükümetin, Prens ve babası sürgüne gönderildiğinde el koyduğu aileye ait bazı mülkleri geri vermediğini öğrendim. Türk ekonomisinin reformu konusundaki tavsiyelerinin yankı bulmaması onu zaten hayal kırıklığına uğratmıştı. Bayan Beaumont bütün buluşmalarda bizimleydi ve Prens'in cesaretini geri kazanması için elinden gelen her şeyi yapıyordu.

Alınyazısı üzerine bir sohbetimizi hatırlıyorum. Prens'e Uspenski'yle yaptığım konuşmadan söz ettim; onunla Prens de tanışmıştı, ancak onu Gürciyev'den daha az ilginç bulmuştu. Uspenski'nin, ne yapacağımıza karar verme gücümüz olmadığını söylerken haklı olduğunu kabul etmiyordu. Bayan Beaumont bunu kabul etmeye meyli olduğunu, ancak başımıza gelen her şeyin kendi hareketlerimizin bir sonucu olduğuna emin olduğunu söyledi. "Ben çok sık acı çektim ve bu genellikle başka birinin adaletsizliğinin sonucu gibi göründü. Ama her zaman açık seçik gördüm ki, yüklenmek zorunda olduğum bütün acılar, hep kendi hatamdan kaynaklandı," dedi. Bunu gözyaşlarını tutamayarak söyledi. Türkiye'ye gelmeden önce canına kıyma sınırına kadar gelmiş olduğunu, ona çok acımasızca davranıldığını biliyordum. Prens de en az benim kadar etkilendi; üçümüzü çok yakınlaştıran, alışılmamış bir sükûnetle öyle kaldık bir süre. Kader, bana göre, hiçbirimizin anlayamadığı ve hiçbir formülün ifade edemediği bir gizemdir.

Ertesi gün kendimi çok kötü hissediyordum; öğleden sonra yalnız başıma Boğaziçi'ni geçip Üsküdar'a gittim. Tepeler üzerinde 1,5-2 kilometrelik bir alana yayılan eski Türk mezarlığına doğru yürüdüm. Manzara tarif edilemez bir güzellikteydi. İlkbahar gelmişti. Adalar ve kubbeleriyle, minareleriyle İstanbul'un profili Marmara Denizi'nin kesif mavisinin üzerinde yükseliyordu. Deniz ayaklarımın altında Kızkulesi'nin etrafından hızla akıyordu. Bana ölümü hatırlatan tüm o hava içinde, öylesine, Hero efsanesini ve kahramanca intihar etme geleneğini düşündüm. İnsanlar neden ölümü seçer diye sordum kendi kendime. Soru bir yankı gibi geri döndü. Daha doğrusu neden yaşamayı seçeriz? Etrafımda mezarlığın ince uzun servileri ve taşa oyulmuş sarıkları, çok güzel Farsça yazılarıyla yıpranmış mezar taşları vardı. Oturdum, güneş usulca denizin üstünden batarken değişen manzarayı seyrettim. Yavaş yavaş dikkatim içime döndü; hayatımın gözümün önüne seriliverdiğini gördüm. Bana geleceğin gösterildiğinden şüphem yoktu; ama her ne kadar şüphelenmesem de, gördüğüme de inanmamıştım.

Bana sanki içimden bir ses konuşuyormuş gibi geldi; ama bunun bir insan sesi mi, yoksa bir insan sesinin sessiz yankısı mı olduğundan emin değilim. Bana hazırlanmak üzere yedi yıl verilecekti ve hayatım ondan sonra başlayacaktı. Büyük bir görev üstlenecektim, ancak altmışıma gelmeden bu görevin ne olduğunu bilmeyecektim. Sonra, en son sönük bir yankıyla, yetmişimden önce gerçek kaderimin ne olduğunu öğrenemeyeceğimi söyledi bir şeyler bana. Sonra bu ses -şayet bu bir sesse- bana şöyle dedi: "İlk önce yaşamayı öğrenmelisin. Hâlâ bu dünya ve üzerindeki her şey konusunda cahilsin. Alınyazını öğrenmeden önce bunu öğrenmelisin."

Bu şekilde anlatıldığında bu tecrübe inandırıcılıktan uzak ve hayalperestçe gelebilir. Tüm sahneyi, sanki şimdi o mezar taşında oturuyor ve aklım başımdan gitmiş bir halde yazıları okuyorken içimden gelen sesi dinlediğim o sahneyi, öylesine canlı hatırlayan bana bile öyle geliyor. Başkası için çok az bir gerçekliği olabilir; ama bu hatıra, hayatım yönünü ve amacını kaybetmiş gibi göründüğü anlarda tekrar tekrar aklıma geldi ve kupkuru bir yeis içinde olduğum uzun yıllar boyunca yaşamama yardım etti.

Ertesi gün korkunç bir diş ağrısıyla uyandım. Sultan'ın özel dişçisi Sami Gunsberg Bey'i tavsiye

ettiler. Evimizden birkaç dakikalık mesafedeki dairesine gittim. Duvarlarında dostları Sami Gunsberg Bey'e ithaf edilmiş bolca sultan, prens, paşa fotoğrafı asılı imparatorluk tarzında döşeli üç salon, sıra bekleyen bir kalabalıkla doluydu. Sami Bey, bekleyen kalabalığı görmezden gelerek beni çağırıp dişçi koltuğuna oturttu. Ağzıma bir bakışta, "Berbat bir apse olmuş, en kolay yolu hemen kazımak, ancak acı verir," dedi. Beni neyin beklediğini bilmeden ve cehaletin verdiği cesaretle, yapmasını söyledim. Herhangi bir anestezi ya da benzeri bir saçmalığa gerek görmeden dişimi deldi. Neredeyse kırk yıl sonra yazarken bile hatıranın acısıyla ürperiyorum. Binlerce ölümün vereceği acı, yaşadığım o acının yoğunluğunu anlatmaya yetmez. Allahtan kısa sürdü ve gerçek bir sanatkârın ellerinde olduğumu anladım. Beni ayrıntılı olarak muayene etmekte ısrar etti; Fransa'da yaralandığımda ön dişlerimden birini kaybettiğimden beri dişlerimi tamamen ihmal etmiştim; yapılacak çok iş vardı.

O zaman, siyasetle ilgili biri için dişçiliğin müthiş bir silah olabileceğini anladım. Sandalyesine, ağzım açık bir biçimde beni bağladıktan sonra, on on beş dakika en çok ilgi duyduğu hobisinden, Osmanlı Sarayı'na yapılan haksızlıklardan bahsetti. Osmanlı soyundan gelen prenslere olan sadakati bütündü. Daha sonra öğrendim ki dişçi olarak kazandığı onca para, ayrım gözetmeksizin, şu ya da bu prense, prensese gidiyormuş.

Jön Türklerin yasadışı yollarla el koyduğu büyük zenginliklerin hikâyelerini anlattı. Tek başına Yüksek Dini Mahkeme'de bir dava açtığını, mahkemenin bu el koymanın geçersiz olduğuna karar verdiğini anlattı. Musul petrol bölgesinden hararetle bahsetti. Esrarengiz bir öngörüyle, Sultan, petrol kıtlığı büyük milletlerin hırsını uyandırmadan çok önce, Irak ve Arabistan kumlarının altında sınırsız bir servetin yattığını görmüştü. Bu hâzineyi torunlarına saklamak istemiş; kendi parasıyla araştırmalar yaptırmış ve adlarına büyük imtiyazlar satın almıştı.

Sami sonra bana büyük planından bahsetti. Saltanat Ailesi beni tanıyor ve bana güveniyordu; onları, bana Barış Konferansında İngiliz devletinin karşısında, kendi çıkarlarını temsil edecek bir vekâletname vermek üzere ikna edebileceğinden emindi. Konferans Sevr Antlaşması'nı gözden geçirmek üzere toplanacaktı. Zavallı hastaları o süslü salonlarda beklerken, sanırım iki saat kadar o dişçi sandalyesinde oturdum.

Birkaç gün sonra Sami telefon edip, akşam saat on birde gizli bir ziyaretçim olacağını, onu içeri benim almamı, kimsenin onu görmemesi gerektiğini söyledi. Bu tür işlere yeterince alışıktım, ancak, adını daha önceden duyduğum ama tanışmadığım Sultan'ın Baş Haremağası'yla karşılaşacağımı da düşünemezdim. Haremağaları yok olmakta olan bir soydu - bunlar genelde çocukken hadım edilip, Saray'a köle olarak satılan Berberilerdir. Abdülhamit zamanında Baş Haremağası, mabeynin en önde gelen üyelerindendi; hatta çekingen Mehmet Vahdettin zamanında bile saray işlerinde söz sahibiydi. Baş Haremağası, bir saray haremağası deyince akla gelen her şeye sahipti. Uzun boylu, koca göbekliydi; o çok bilinen tiz sesle genelde fısıldar gibi konuşuyordu. Ne derse desin, ne yaparsa yapsın, insanda uğursuz bir sırrı açıklıyormuş izlenimi uyandırıyordu. Bana gelmesinin tek amacı bana Sultan'ın yeğenlerini temsil edeceğimi öğrenmiş olduğunu ve her ne kadar Sultan'ın kardeşinin mirasında doğrudan bir payı olmasa da, şayet yasal çıkarları bir şekilde korunursa, *himmet*'ini, yani korumasını sunacağını söylemekti. Herkes benim, bunu ayarlamak için bir yol bulacak kadar zeki olduğumu biliyormuş.

Abdülhamit'in mirası hakkında pek bir şey bilmediğimi ve bu meseleyi hiçbir vârisiyle konuşmamış olduğumu söyleyerek itiraz etmemin hiçbir yararı olmadı. Bu tür inkârlar Asya tipi pazarlıkların geleneksel bir yönüdür. Haremağası süreci tamamen anladığımı kabul etti ve beni tekrar ziyaret etmek

istediğini söyledi. Asıl mesele dışındaki konularda uzun uzun konuşmak da gelenektendi; böylece ben de o gitmeden birkaç ilginç saray dedikodusu dinlemiş oldum.

Bir sonraki girişim prenslerden biriyle akşam yemeği davetiydi. Bu kez, Osmanlı İmparatorluğu'nun eski rejiminin en son toplumsal işlevlerinden biri olması gereken bir olaya katılma şansım oldu. Yemeğe Türk musikişinaslar eşlik ediyordu; en az on beş çeşit yemek vardı. Yemekten sonra göremeyeceğimiz bir yerde, başka bir odada prensesin piyanosuyla muhteşem bir şekilde çaldığı Chopin'den parçalar dinledik. Misafirleri eğlendirmek üzere beş altı tane saray cücesi geldi. Her birinin fesinin üzerine bağlı parlak renkli bir balon vardı. Misafirlerle redingotlu uşaklar arasına karışıp şakalar yaptılar. Meşhur mirasla ilgili tek söz söylenmedi, bana da bu konuda münasebetsiz sorular sorulmadı.

Ertesi gün bir aracı benimle bağlantıya geçti; prenslerin hal ve tavırlarımdan ve hanedanın acıklı durumunu anlamamdan çok etkilendiklerini, onlara beklentilerini karşılayacak bir parayı toplamakta yardımcı olursam beni temsilcileri olarak görmekten çok mutlu olacaklarını söylediklerini bildirdi.

Bu teklifler hem kafamı karıştırmış hem de gururumu okşamıştı; ancak işlerin nasıl yürüyeceğine dair en ufak bir fikrim yoktu. Tüm hikâyeyi Bayan Beaumont'a anlattım. Bana şüphelerinden bahsetti ve beni uluslararası müzakereler konusunda deneyimli bir kişiyle tanıştırabileceğini söyledi; eğer konuyla ilgilenirse, prenslere mali sıkıntıları konusunda da yardımcı olabilirmiş. Adı John de Kay idi; hem Bayan Beaumont hem Prens Sabahattin bu şahıstan bahsetmiş olsalar da, hakkında daha çok şey öğrenmek istememiştim. Beaumont ona tekliflerden bahsettiği bir mektup yazdı; cevap olarak uzun ve coşkulu bir telgraf aldık, ikimizi de Berlin'e davet ediyordu. Bayan Beaumont ilk önce itiraz ettiyse de sonra benimle gelmeyi kabul etti. Sabahattin, John de Kay'den *ami providentiel*[1] diye söz ediyordu. Öğrendiğime göre Prens'e Türkiye'ye dönüş parasını o vermişti.

Yanıma herhangi bir resmi belge alma ihtiyacı duymuyordum, ama Sami Gunsberg resmi bir konumum olması gerektiğinde ısrar ediyordu. Sonuçta bir vekâletname hazırlandı ve dört ya da beş vâris tarafından imzalandı. Bu hazırlıklar haftalarca sürdü. Bu zaman zarfında başıma olmadık bir felaket geldi. Yediğim bir Bulgar peyniri yüzünden şap hastalığına yakalandım. Bu hastalığın bir insanda çıkması, son derece nadir görülen bir olaymış. Beni muayeneye gelen İngiliz Ordusu hekimleri ilk önce bir şey anlayamadılar. Aralarından biri doğru tanıyı koyduğunda ben de tıbbi bir merak konusu oldum. Belki onlarca hekim beni muayene etti.

Bu hastalık insanda, ağız ve boğaz zarlarına saldırıyor, bu zarları tehlikeli bir biçimde şişirip ıstırap veren yaralarla kaplıyordu. Günlerce boğazımdan bir şey geçmedi, nefes alabildiğim için şükrederek korkunç acılar içinde yattım. Hastalığın, dezenfektanlarla gargara yapmak dışında bilinen bir tedavisi yoktu, ki bu da acımı artırmaktan başka işe yaramıyordu. Hastalığın nasıl sona ereceğini hiçbir doktorun bilmiyor olması bu perişan halimi iyice katmerlendiriyordu. Bu ağır durum bir hafta kadar sürmüş olmalı; sonra bir gece, gece yarısından hemen sonra tüm yaralar bir anda patladı. Uzun saatler boyunca kan kustum. Bittiğinde iyileştiğimi biliyordum, ama çok zayıf düşmüştüm. Her neyse, on gün kadar sonra seyahate çıkmaya ve pek çok tecrübe dışında bir şey kazanmayacağım bir maceraya atılmaya hazır duruma gelmiştim.

Seyahat sırasında başıma gelen bir olay, savaş sonrasının o ilk yıllarındaki hayatın genel saçmalığı hissiyatımı doğruladı. Yakın zamanda Macaristan'dan ayrılıp Yugoslavya'ya bağlanan Szabadka'ya varmıştık; Yugoslavlar Subotiça adını vermişlerdi buraya. Yan kompartımanda yolculuk eden bir

krallık habercisi bu sınır istasyonunun hırsızlıkla ünlü olduğunu söyledi ve gözümüzü bagajlarımızdan ayırmamamızı tavsiye etti. Tesadüfen Bayan Beaumont'un yanında değerli antika danteller ve pahalı bir kürk vardı. Gümrük memurunun bunlara manalı manalı dokunduğunu fark ettim. Ancak bagajlar gözümüzün önünde trene yeniden yüklendi, biz de kompartımanımıza döndük. Hava çok sıcaktı, ceketimi çıkardım. Son bir önlem olarak, tren hareket ederken pencereden dışarı baktım ve peronda giden yük arabasında benim sandığı gördüm.

Bir anda kompartımandan atladım ve sandığa yapıştım. Trense sınırı geçti gitti. O anda anladım ki ne param, ne pasaportum ne de kimliğimi ispatlayacak bir belgem vardı ve Sırpça konuşmayı bilmiyordum. Almanca konuşmayı denediğimde söylediğim tek kelimeyi anlamadılar ya da anlamak istemediler. İstasyon şefini sordum ve sandığı ona teslim edip, şehre, şayet varsa, İngiliz Konsolosluğu'nu bulmaya indim.

Şansa bakın ki tam o gün Sırbistan'da komünistlerin bir toplantısı varmış. Ne şapkam ne de ceketim vardı; yolculuğun kiri pası üzerimdeydi ve daha kötüsü kendimi ifade etmek umuduyla Rusça konuşmaya çalıştım. Doğal olarak tutuklandım ve en yakın karakola götürüldüm.

Sonunda Fransızca bilen birini buldum ve durumum biraz daha iyileşti. O sırada vakit öğleyi çoktan geçmişti. Saatlerdir kavurucu sıcakta, aç biilaç dikiliyordum; bir kahve bile alamıyordum. Sonunda beni salıverdiklerinde gün batıyordu. Şehirde İngiliz Konsolosluğu ya da başka bir temsilci olmadığını öğrendim. Belki bana borç karşılığı bir oda verirler umuduyla bir otele gittim.

Ancak Bayan Beaumont'un becerikliliğini hesaba katmamıştım. Kralın habercisinin tavsiyesiyle Macaristan sınırında trenden inmiş, bütün bagajlarımızla Subotica'ya dönmüş, istasyon şefine bıraktığım sandığı bulmuş ve er geç bir otele gideceğimi tahmin etmişti. Böylece otele geldiğimde onu lobide elinde ceketim ve pasaportumla otururken buldum. İki gün sonra geçen bir sonraki trenle Budapeşte ve Prag'a doğru yola çıktık.

Subotica'da geçirdiğim günlerde bazı Macarlarla tanıştım ve o şehir ve çevresinde tamamen Macar ırkından insanların yaşadığını öğrendim. Barış Antlaşması sırasında yapılan bazı özel kulislerle Yugoslavlar Szabadka'yı sınırları içine almışlardı, ama tüm bölge rahatsızdı, kaynıyordu. Sözde "Komünist toplantısı," Yugoslav işgaline pasif olarak direnenleri tutuklamak için bahane edilmişti. Dört bin kişi tutuklanmış, şehirdeki hayat tamamen karışmıştı.

Benzer saçmalıkta ama tehlikeli pek çok olayın tüm Avrupa'da olup bittiğini iyi bildiğim için, geleceğe dair kasvetli önsezilere kapılmıştım. İnsan ırkının liderleri bu kadar sorumsuz, bu kadar anlayışsızlarsa ve kitleler de bu kadar pasif ve kendini ifadeden bu kadar âcizse, gelecek yeni ve daha korkunç savaşlardan başka ne vaat edebilirdi ki? Berlin'e vardığımda sabahın erken saatleriydi; Charlottenbourg İstasyonu'ndan akan işçi selini seyrettim. Her yerde gördüğüm bu asık yüzler bende acınası bir izlenim uyandırdı. Muhteşem arabalarıyla kendilerine kalabalığın içinden yol açarak ilerleyen savaş zenginlerini görmek beni en derin hislerimle yüzleştirdi. Savaşı bir işe dönüştüren insanların olduğunu unutmuştum.

Birkaç gün sonra Berlin-Varşova yolunda başıma gelen bir olay, şimdi hatırladığımda sahici olamayacak kadar yerinde görünüyor, ama gerçekten oldu. Şehirler açlıktan kavruluyordu; bunun başlıca nedeni, ödemelere güvenmeyen çiftçilerin ürünlerini depolamasıydı. Hükümete karşı genel bir grevden söz ediliyordu; işçiler aş istiyordu. Berlin'e gidiyorduk; çok sefil görünüşlü ama yapılı bir işçiyi gideceği yere götürmek için durduk. Konu greve geldi. Bunun yasak olduğunu, o yüzden

yapacak bir şeyleri olmadığını söyledi. Çocuklarına ilerisi için yiyecek bulabilme umutları olsa şimdi açlıktan ölmeye hazırdılar. "Ama durum böyle giderse, bir devrim tehlikesi yok mu?" diye sordum. Üzgün üzgün baktı ve "Ah, hayır! Devrim *polizeilich verboten*"[2] dedi. O an, Alman insanının kendilerini otoritenin eline bırakmaya ne kadar korkunç bir biçimde hazır olduğunu anlamaya başladım. O zamana ait hatıralarım buna benzer resimlerle dolu; bunların hepsi Uspenski tarafından öne sürülen, ilk duyduğumda bende pek etki yaratmayan, insanın iktidarsızlığı öğretisinin göstergeleriydi.

Öte yandan, önümde keşfedilmemiş yeni bir dünya açılmak üzereydi.

[1] Fransızca: "Hızır gibi yetişen dost" (Ed.N.)

[2] Almanca: "Polis tarafından yasaklanmış" (Ç.N.)

8

John de Kay

Kendisini 1921 Mayısında Berlin'de tanıdığımda, John de Kay muhteşem bir şahsiyetti. İhtişamlı gri-beyaz saçları, muhteşem bir öz iradenin sağlam bir ifadesi olan kocaman bir ağzı, açık parlak mavi gözleri vardı. Çok uzun boylu değildi ama çok iriydi. Hiç kimsede olmayan çok güzel elleri vardı. Rodin'in tanıdığıydı. Ona poz vermişliği vardı; Tate Galerisi'ndeki ve Paris'teki Rodin Müzesi'ndeki John de Kay büstleri, heykeltıraşın modelinde neyi sevdiğini gösterir.

1872'de Kuzey Dakota'da doğmuş; ailesi çiftlik sahibi kovboylarmış. Onun en büyük tutkusuysa yazmaktı. İşe on iki yaşında gazete satıcılığı ile başlamış, on dokuzunda editör olmuş, yirmi ikisindeyse üç gazete sahibiymiş. Annesi fanatik bir sofuymuş; de Kay'in yirmi birinci doğum gününde kendini öldürmüş. Kendisi de uyanış ateşiyle yanıp tutuşmuş ama daha çok dinsel değil insani yönleriyle. William Jennings Bryan'ın kariyerini -ki dinsel fanatizm, siyasi fırsatçılık ve büyük cehaletin pek yabancı olmadığımız karışımı olan bir kariyerdi bu- gittikçe artan bir coşkuyla takip etmiş ve tüm gazetelerini 1896 yılındaki Altın Haç kampanyasının emrine vermiş. Yirmi beş yıl sonra hâlâ gözleri yaşararak Bryan'dan şu alıntıyı yapardı: "İnsanoğlunu Altın Haç'ınızda çarmıha germeyiniz." Zamanında görece az sayıda gazete bu kampanyayı desteklemiş, dolayısıyla Kay'in, Şikago mezbahalarına karşı açtığı, iyi ifade edilmiş, iyi belgelenmiş saldırıları geniş yankı uyandırmıştı.

Kahramanı Brian rakibi McKinley tarafından bozguna uğratılınca, siyasetten nefret etmiş, gazetelerini bir rakibine satmış ve Meksika'ya, halkını karışıklıktan refaha taşıyan kahraman yönetici olarak tanımladığı Porfirio Diaz'ı bulmaya gitmiş. Genç fanatik ile yaşlı diktatör birbirlerine çok uyum sağlamışlar ve hemen dost olmuşlar. De Kay, cesur bir plan yaparak Başkent Mexico'da, Şikago'dakiyle rekabete girecek bir et paketleme işi planlamış. Diaz'ı da, temiz insani mezbahaların ve iyi çalışma koşullarının üzerinde yükselen bir işin hayalleriyle dolduruşa getirmiş; bunlar Şikago'daki mezbahalarda olduğu iddia edilen ama olmayan özelliklermiş. Diaz ona elli yıllık imtiyaz sağlamış. Et şirketlerine karşı kampanyasının hâlâ ses getirdiği New York'ta destek bulamayan de Kay, elinde imtiyazlarından, karizması ve misyonu olan bir adamın ikna gücü yüksek belagat sanatından başka pek bir şeyi olmaksızın Londra'ya gitmiş.

Üzerinde orta batı tarzı giysileri, cebinde altıpatları, başında Stetson şapkasıyla Lombard Street'teki en büyük ticaret bankerlerinden birinin ortaklarının yanına çıkmış. Diaz yönetimindeki Meksika, yabancı sermaye için bir Eldorado(*) idi; John de Kay gereken finansı sağlamış, bir model et paketleme fabrikası tasarlayıp kurmuş. 1910 yılına gelindiğinde -en azından kâğıt üzerinde- mültimilyoner olmuştu.

Milyoner olmuş filozof kovboy rolünü oynayacak hayat neşesi ve gücü vardı onda. Winifred Beaumont ile tanışır tanışmaz onu kendisiyle Meksika'ya sürüklemiş. Bayan Beaumont orada ona sekreterlik ve bakıcılık yapmış, enerjisini Diaz ve bazı bakanlarına aktarmış, boş vakitlerinde de

Meksika ve insanlarının resimlerini yapmış. De Kay, kendisiyle o fırtınalı aşklarından birini yaşamış olan Sarah Bernhardt için bir oyun yazmış, Bernhardt da oyunu Amerika'ya götürüp repertuarına katmış. De Kay ikinci bir Marcus Aurelius olmaya aday, hakiki bir stoacı olduğuna inanarak kendi parasıyla şiir kitapları ve vecizeler yayımlamıştı.

De Kay, de Coucy soyundan geldiğini iddia ediyordu; Fransa'da en güzel romanesk şatolardan biri olan Coucy Şatosu'nu satın almak için bir mukavele yapmıştı. Beş yüz yıldan sonra soyağacını orada yeniden kurmayı düşlüyormuş.

Öte yandan Meksika'daki işler iyi gitmemiş. Et işi gelişmiş, ihracat artmış; ancak iyice ihtiyarlayan Diaz güçten düşmüş, sonunda koltuğunu kaybetmiş. John de Kay, dostu ve patronu Diaz'ın yasal artçıları olan yeğeni Feliz Diaz'a ve şu paralı asker General Huerta'ya bağlılığını sunmuş. Bunun sonucunda Birleşik Devletlerin Meksika elçisi, heybetli H.L. Wilson ile başı belaya girmiş; Wilson, Huerta'ya karşı amansız bir kişisel düşmanlık içindeymiş ve Madero yönetimindeki isyancıları desteklemiş. Birleşik Devletler hükümeti Madero'ya silah yardımı yapmaya başladığında, Amerikan emperyalizmi olarak gördüğü olaya isyan eden John de Kay, meşru hükümet adına Avrupa'dan silah alma işini üstlenmiş. Londra ve Paris'te Meksika Devlet Tahvilleri'ni satarak, ünlü bir Fransız silah şirketine yüklü bir sipariş vermiş. Huerta hükümetinin çöküşü ve Avrupa'da savaşın patlak vermesi teslimatı hem gereksiz hem olanaksız kılmış. John de Kay, Huerta'nın sunduğu bir seçeneği kurnazca kullanmış ve silahları Fransız hükümetine yeniden satıp kazandığı parayı da et işi imtiyazları üzerinde iddia ettiği hakta kullanmış.

De Kay ve Bayan Beaumont, Ağustos 1914'te Almanlar Marne'ı işgal ettiklerinde Coucy Şatosu'ndalarmış; arabaya atlayıp Alman ve Müttefik hatlarından geçerek Paris'e gelmişler. Savaşla doğrudan temasın şoku onu militan bir pasifiste çevirmiş. Parasını çeşitli barış hareketlerinde çarçur etmiş. Amerika'nın korkulu rüyası Huerta'ya verdiği destekten dolayı Washington'un duyduğu husumet onu Londra'da yakalamış; 1919'da Meksika hisseleri işine hile karıştırmak suçundan, suçluların iadesi teminatı kapsamında tutuklanmış. Brixton Hapishanesi'ne konmuş. Böyle durumlarda hep olduğu gibi arkadaşları onu yalnız bırakmış, Bayan Beaumont hariç. İlgisiz avukatlar yüzünden Bayan Beaumont, o olanaksızlıklarla savaşın göbeğinde neredeyse yalnız başına mücadele verip, suçlu iadesi teminatının geri çevrilmesi için gereken delilleri toplamış. Beraber İsviçre'ye gitmişler. Burada de Kay, İkinci Sosyalist Enternasyonalin barış programıyla ilgilenmeye başlamış. Düzenlenen toplantılar için çuvalla para akıtmış. İlk önce Şubat 1919'da Bern Konferansı, ondan üç ay sonra Amsterdam Konferansı düzenlenmiş. İkili bu konferanslarda Avrupa'nın pek çok sosyalist lideriyle tanışıp dost olmuşlar.

O sırada Bayan Beaumont, cinsel ahlak anlayışı kusursuz olmaktan çok uzak olan John de Kay'in, ortak bir arkadaşlarından iki çocuğu olduğunu öğrenmiş. O an onun hayatından çıkmaya karar vermiş; İngiltere'ye dönmek istemediğinden İsviçre'ye gitmiş. Orada Prens Sabahattin ile tanışmış. Prens o sırada John de Kay'in parasıyla, Türkiye ile Müttefikler arasında yapılacak ayrı bir barış üzerinde çalışıyormuş. Onu İstanbul'a kendisiyle gelmeye davet etmiş. Hikâyenin devamını biliyorsunuz.

Bayan Beaumont üzerine üşüşen hatıralar ve vesveselerle dopdolu, beni Berlin'in bir banliyösü olan Wannsee'ye götürdü; o sıralar John de Kay yeni ailesiyle burada, *Hansel und Gretel*'in bestecisi Humperdinck'in evinde yaşıyordu. Bayan Beaumont hayatı tanımamı istiyordu; onu hayal kırıklığına uğratmadım. De Kay Türk prenslerinin maruz kaldıkları haksızlıkları duyunca yine o eski coşkusuyla ateşlendi; birkaç gün onların haklarını koruyacak bir plan üzerinde çalıştı ve beni bir referans

mektubuyla Londra'ya, eski bankacı arkadaşlarına gönderdi. Yirmi yıl önce onlar üzerinde öyle bir etki bırakmış olmalı ki teklifini hemen ciddiye aldılar ve ben de kendimi, Lombard Street'in geleneksel müzakerelerinden ne kadar farklı bir iş yaptığımı bilseydim beni çok daha fazla şaşırtacak olan, bir macera içinde buldum.

Bayan Beaumont ile ben Londra'da uzun kalmadık; ama bu kısa zaman zarfında Uspenski'yi bol bol gördük. Toplantılarına katılmaya başladım. O sıralar, on yedi yıl kesintisiz toplanmaya devam edecekleri Earl's Court, Warwick Gardens 38 Numara'ya taşınmışlardı. Uspenski İngilizcesini çok ilerletmişti; derslerine ise ünlü psikologlar ve yazarlar katılıyordu.

Uspenski, dinleyicilerindeki, modern, uygar insanın içinde yaşamaktan hoşnut olduğu yanılsamayı yıkmayı amaç edinmişti. Şunu tekrar edip duruyordu: "Kim olduğunuzu, ne olduğunuzu bildiğinizi zannediyorsunuz; ama şu anda hepiniz nasıl birer köle olduğunuzu ve nasıl özgürleşeceğinizi bilmiyorsunuz. İnsan hiçbir şey yapamaz; o kendi iradesinin değil, dış etkilerin kontrol ettiği bir makinedir. İrade bir yanılsamadır. İnsan uykudadır. 'Ben' diyebileceği kalıcı bir benliği yoktur. Çünkü o bir değil birçoktur; halleri, dürtüleri, tam da kendi varlığını hissedişi sabit bir akıştan fazla bir şey değildir. Size anlattıklarıma inanmak zorunda değilsiniz, ancak kendinizi gözlerseniz bunun gerçek olduğunu görürsünüz. Kendi varlığınızı hatırlama egzersizi yapın; göreceksiniz ki son iki dakikanızı bile hatırlayamayacaksınız. Kim olduğunu, ne olduğunu hatırlayamayan, kendini harekete geçiren güçleri bilmeyen insan nasıl herhangi bir şey yapabilirmiş gibi davranır? Hayır. En başta kavranması gereken hakikat, siz, ben ve tüm insanların birer makineden başka bir şey olmadığımızdır. İnsan kişisel işlerini yönlendirecek güce sahip değildir; toplumsal ve siyasi hayatında da bir o kadar kifayetsizdir."

Bu açıklamalar müthiş itirazlarla karşılandı. Pek çok kimse savaşın sadece, insanlığın evrensel barış ve adalet yolundaki büyük yürüyüşünde karşısına çıkan bahtsız bir olay olduğuna inanıyordu. Bu iyimser argümanları dinlerken donakalmıştım. Hem özel hayatımda, hem de siyasi alanda gördüklerim beni insanların niyet ettikleri şeyi yapmadığına ya da ne yaptığını bilmediğine inandırmıştı. Uspenski'nin tezi, tüm tecrübelerin karşısında çürütülemez bir tezdi. Ama yine de hâlâ insanlar, insanın özgür iradesinin olduğuna ve kendi kaderini kontrol edebileceğine inanıyordu.

Büyük ihtimalle, Uspenski'nin tüm söylediklerinin bariz bir şekilde doğru olduğuna olan zihinsel inancım, öğretisinin yarattığı çok büyük etkiyi, A.R. Orage ile Maurice Nicoll ve birkaç kişiye daha olduğu gibi hissetmemi engellemişti. Tahlilinin soğuk ve kalpsiz olmasına karşı çıkanları da anlayamıyordum. Ünlü yazar A.E. Waite'in ayağa fırlayıp, "Bay Uspenski, sizin sisteminizde sevgiye yer yok," deyip ciddiyetle salonu terk etmesini eğlenceli bulanlardandım.

Bayan Beaumont ise tam tersi bir ruh hali içindeydi. Uspenski'nin söyledikleri ona göre fazlasıyla acımasızca doğruydu sadece; ama o insanın çaresizliği gerçeğini zaten önceden tecrübe etmişti ve kendisine bir çıkış yolu gösterilmesini istiyordu. O sıralar çok sık bir araya gelmiyorduk; annesi çok yaşlı ve hasta olduğu için onunla kalıyordu. Uspenski'nin toplantılarına düzenli katılıyorduk; öğrencilerinden bazılarıyla, özellikle psikologlarla ahbap olmaya özen gösterdim. Londra'da kaldığımız o günlerde eşimi sadece iki ya da üç defa gördüm. Annem Bayan Beaumont ile tanıştı ve aralarında sadece altı yaş fark olan bu iki kadın arasında hemen sıcak bir dostluk kuruldu. Annem, belki de biraz aşırıya kaçarak, aptallığa tahammül edememekle övünürdü; Bayan Beaumont'un tüm arkadaşlarını neşelendiren sohbetlerin keyfini çıkardı.

1921 Temmuzunda Türkiye'ye döndük. Şimdi bir vekâletname, mali garantiler ve prenslere, hakları bağımsız bir otorite tarafından tahakkuk edilene kadar nakit para vermese de, ziyadesiyle adil görünen, John de Kay'in hazırladığı bir mukavele taslağıyla kuşanmış durumdaydım. Sırbistan ve Bulgaristan üzerinden giden Şark Ekspresi ile yolculuk ettik. Yunanistan'da genel grev ilan edildiğinde biz de Sofya'ya varmıştık. İstasyonda bekleyen, Yunanistan'a ve Türkiye'ye gitmeye çalışan bir düzine trenle karşılaştık. Kompartımanlarımızda uyuyabilirdik, ancak yiyecek yoktu.

Vakit geçirmek için at yarışlarını izlemeye gittik. Hayatımda ilk ve son defa at yarışı seyretmiş oldum. Bana sıkıcı geldi; ancak atlar ikinci yarış için dizildiklerinde Bayan Beaumont birini işaret ederek, "Şu at kazanacak," dedi. Ve o at kazandı. Bir sonraki yarış için de aynı şeyi yaptı ve yine onun söylediği kazandı. Bir sonraki yarışta bahse katılmak istedim, ama bu işin nasıl olduğuna dair en ufak fikrim yoktu; bir kez daha onun dediği atın kazanmasını seyrettik. Yanlış hatırlamıyorsam bunu dört ya da beş defa yaptı.

Bilinmez bir nedenle, bu olay bende, kumarın insan için yanlış bir faaliyet olduğu izlenimini uyandırdı. Bu ahlaki bir düşünce değildi; daha çok insanın aptalca kendini kaptırmasında gizli bir tehlike olduğu gibi bir düşünceydi.

Grevin haftalar sürebileceğini öğrenince, bir Türk yolcunun tavsiyesine uyup, Burgaz'a giden bir sonraki trene bindik. O sıralar burası, Bulgar ticaretinin Karadeniz'deki limanı işlevini görüyordu. Kaçak mal ve uyuşturucu ticareti yapan ve polisi bile korkutan denizcilerinin ve eşkıyalarının kanunsuzluğuyla ün salmıştı. Otel yoktu. Geceyi liman yakınlarında bir *Han*'da geçirmemizi tavsiye ettiler. Bu *Han*'lar Bulgaristan'ın Türklere ait olduğu zamanlardan kalmaydı. Asya tarzı inşa edilmişlerdi: Yük hayvanlarının durduğu büyük bir avlu, etrafında üç katlı ahşap bir bina, verandaya açılan odalar. Odaların çoğu tutulmuştu; kadınlarla erkeklere ayrı odalar verilmişti. Avlunun ortasında bir çeşme vardı; yıkanmak için kullanılabilecek tek şey buydu. Oraya bir araba ile gittik. Bagajlarımızı avlunun ortasına yığdılar. Gidip gemi biletlerimizi almam gerekiyordu; bagajlarımızın başını boş bırakmaya cesaret edemeyeceğimizden Bayan Beaumont orada kaldı. Gemicilik şirketinin bürosuna gittiğimde, bana biletlerimizi veren memur, hanımefendinin nerede olduğunu sordu. *Han*'da bagajların başında kaldığını söylediğimde bir korku çığlığı attı: "Onu öldürürler - derhal onun yanına gidin! Orada hiçbir kadın yalnız başına güvenlikte olamaz!" Çökmekte olan karanlığın içinden hızla *Han*'a geri döndüm. *Han*, yağ lambaları ve mumların loş ışığıyla aydınlanmıştı, Bayan Beaumont ise iki murdar görünüşlü Bulgarla duruyordu. Bagajlarsa yoktu. Adamların görünüşünden hoşlanmamış, bagajları odaya çıkarmalarını emretmişti. İlk hamleyi yapışından ve korkusuzluğundan besbelli şaşkına dönmüş, koyun gibi itaat etmişlerdi. Beni gördüğüne sevindi; tedirgin olduğundan değil, yıkanmamış insanların bedeninden çıkan kesif koku onu çok rahatsız ettiği için temiz havaya çıkmak istediğinden.

Ertesi sabah gemiye bindiğimizde geminin keçi yüklü olduğunu gördük. Bu yükün birkaç keçiyle kalmayıp, iki binden fazla olduğunu kısa sürede öğrendik. Her yerde keçiler vardı; kaptan köşkünde bile. O kadar kalabalıktı ki, kaptanın dümene ulaşmak için keçilerin sırtına basarak çıkması gerekiyordu. Yolculuk sadece on saat sürdü; ama hava çok sıcaktı ve keçilerin kokusu öyle dayanılmaz bir hal aldı ki bu koku burnumuzdan asla gitmeyecek sandık.

İstanbul'a vardığımızda, büyük bir rekabetin söz konusu olduğunu öğrendik. İki maden mühendisi, vârislerden iki ya da üçüne destek çıkmıştı. Münasebetsiz bir durumla karşı karşıya kalmıştık. Çünkü prensleri, haklarını kolayca tekrar kazanabilecekleri yanılsamalarından uyandırmak gerekiyordu.

Kendilerini temsil etme onuru için yarışa girenleri görünce, onlar da doğal olarak ağızlarını açmış ve nakit avans istemeye başlamışlardı.

Sonraki dokuz ay benim için son derece öğretici oldu. Hayatımda ilk defa kendi ayaklarım üzerinde durmam gerekti. O zamana kadar hep, Ordu gibi büyük bir makinenin parçası olmuştum; hatta kimsenin buyruğunda olmama sınırına kadar bağımsız olduğum zamanlarda bile hiç kendi başıma kalmamıştım. Şimdi kimsenin bana yardım edemeyeceği bir durumdaydım. John de Kay çok uzaklardaydı; Türkiye ve Türkler hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Londra'daki mali destekçilerimiz, bir mukavele imzalanana kadar hiçbir şey yapmayacaklarını söylemişler, hatta o zamana kadar isimlerinin bile zikredilmemesini istemişlerdi.

Altı ayda çok az ilerleme kaydettim. Sevr Antlaşması'nın, prenslerin temsili olmaksızın yeniden gözden geçirileceğine dair her türlü gösterge mevcuttu. Aralık 1921'de Bayan Beaumont ile birlikte bir kez daha Berlin'e gittik. Wannsee tamamen donmuştu; genç insanlar buz pateni yapıyor, korkunç hızlı buz sörflerine biniyorlardı. Altı ay önceki ziyaretimiz sırasında güneş altında keyif çatarken gördüğümüz şişman Berlinlilerle hoş bir tezat oluşturuyorlardı.

John de Kay, ne karşılaştığım zorluklara ne de gittikçe ciddi hale gelen para sıkıntımıza dair en ufak bir yılgınlık gösterdi. Tüm planı değiştirdi. Bütün malvarlığını satışa çıkarmak isteyen prensleri temsil etmek üzere bize vekâletname yetkisi verilmediğine göre, biz de bu malvarlığını bir Amerikan şirketinin hisseleri olarak almayı önerebilirdik. Bu işi telgraf aracılığıyla organize etmek üzere işe koyuldu. Bir hafta içinde Abdülhamit'in Malvarlığı Anonim Şirketi kurulmuş, yüz milyon dolar sermayeyle Delaware eyaletinde kaydolmuştu. Bu meblağ prenslerin malvarlığının tahmini değeriydi. İstanbul'a dönecek, kendimize yüzde onluk komisyon payı ayırıp hisseleri satışa sunacaktım. Başka bir şirket de malvarlığını serbestleştirme ve gelişmeleri organize edip finanse etme işlerini yüklenecekti.

Sami Gunsberg Bey'e ve avukatlara art arda telgraflar yollayıp yeni ve önemli teklifler getirdiğimi söyledim ve hemen bir randevu istedim. Günlerden cuma idi. Bayan Beaumont ile ben, Budapeşte ve Bükreş üzerinden geri döndük. Bu yolculuğun bende o kadar canlı bir anısı var ki, iki üç olayı mutlaka anlatmalıyım. Bükreş'e pazar sabahı erkenden vardık. Prenslerle randevum sonraki perşembe günüydü ve pazartesi öğleden sonra İstanbul'da olmak üzere Lloyd Trestino posta gemisinde yer ayırtmıştık. Tek transit yolcular bizdik ve bagajlarımızın Bükreş İstasyonu'nda gümrükten geçmesi gerekiyordu. Görev başında bir gümrük memuru falan yoktu. Bir Fransız yolcu, müstehzi bir gülümsemeyle bize, her Rumen memura ve pek çok da sivile rüşvet vermemiz gerektiğini söyledi. İstasyonda, Türkçe konuşan ihtiyar bir hamal gidip gümrük memurunu getirmeyi teklif etti. Aradan bir saat geçti; hamal geldi ve memurun kiliseye gittiğini, bir saat sonra geleceğini söyledi. Dört saat sonra habercimizi yeniden yolladık; bu sefer memurun öğle yemeğinden sonra geleceğini söyledi. Bu, Köstence'ye hareket edecek ekspresi kaçırmak anlamına geleceğinden ben sabırsızlanmaya başladım ve acaba bir hediyeyle bu işi halledebilir miyiz, diye sordum. Hamalın yüzü aydınlandı ve memurun bin leye (*yaklaşık üç sterlin*) geleceğini söyledi. Bu korkunç bir meblağ idi; iki yüz önerdim. Uzun bir pazarlıktan sonra beş yüz leye anlaştık; ancak gümrük memuru yine de çok acele etmiyordu. Sonuçta ekspresi kaçırdık ve gece hareket eden *train conventionelle* [normal tren] ile gitmek zorunda kaldık. Şehirde akşam yemeği yedik ve trenin hareketinden yarım saat önce döndük. Biletçi perona geçmemize izin vermedi; acaba o da mı rüşvet istiyor diye bir düşünce geçti aklımdan. Ancak bu sefer ısrar ettim; sonunda istemeyerek de olsa geçmemize izin verdi. İsteksizliğini daha sonra idrak

ettik. Tren çok eski üçüncü ve dördüncü sınıf vagonlardan oluşuyordu; bizdeyse birinci sınıf biletler vardı. Durumu ayarlamak için, hamallardan biri kompartıman kapısının üzerindeki Roma rakamlarıyla yazılmış III'ün üzerini boyayıp I'e dönüştürmekle meşguldü; Alice'teki bahçıvanlar gibi. Sert tahta oturaklara müteşekkir olduk, zira herhangi bir döşeme böcek yuvası olabilirdi.

O sıralar Almanlar tarafından yıkılan Tuna Nehri üzerindeki Cernavoda Köprüsü yeniden inşa edilmemişti; trenden inmek, teknelerden oluşan bir köprü üzerinden at arabasıyla geçmek zorunda kaldık. Köstence'ye vardığımızda Lloyd Trestino posta gemisi çoktan hareket etmişti. Bir acenteye gittim ve bunun bu hafta giden tek gemi olduğunu öğrendim. Normalde Karadeniz limanları arasında işleyen Yunan vapurlarına, Türkiye ile savaştan dolayı ordu el koymuştu.

Köstence'den ayrılan ilk tekneyle gidebileceğimizi söyledim. Bayan Beaumont ile ben meşhur çamur banyolarını denemeye gittik. Geri dönüp acentaya uğradığımızda, görevli haftanın geri kalanında bir vapur beklememizin boşuna olacağını, limandan ayrılması beklenen tek geminin büyük bir şilebi çekecek bir römorkör olduğunu söyledi. İstersek römorkörde yolculuk edebilirdik; Bayan Beaumont kaptan köşkünde giderdi. Ancak korkunç derecede rahatsız bir yolculuk olacağı konusunda bizi uyardı. Yolculuk sadece 200 deniz mili kadar [*yaklaşık 360 kilometre*] olacağından ve römorkör 6 deniz mili [*yaklaşık 12 kilometre*] hız yapacağından bir buçuk günde varmalıydık - yani tam buluşma vaktinde. Gitmeye karar verdim. Bu hesabı anlatmamın sebebi, benim tekrar tekrar ortaya çıkan zayıflığıma iyi bir örnek teşkil etmesidir: Şansımı asla tesadüflere ve ihtimal dışı olaylara bırakamazdım.

Her neyse, salı akşamı rıhtıma indik. Fransız yolcunun tahminleri doğru çıkmıştı; zira geçiş belgelerimiz tam olduğu halde, nöbetçi memura, rıhtıma geçmemize izin vermesi için rüşvet vermemiz gerekti. Romanya'ya girdiğimiz andan çıkana kadar, karşılaştığım bütün resmi ve resmi olmayan kişilere rüşvet vermek zorunda kalmıştım.

Römorkör, acente memurunun bizi hazırladığından kat kat kötüydü. Birkaç dakika sonra Bayan Beaumont çığlık atarak kaptan köşkünden fırladı. Sadece ranza değil, duvarlar ve yerler de, kelimenin tam anlamıyla böcek kaynıyordu. Yalnızca bir hamak vardı; onu da Bayan Beaumont için güverteye astılar. Gün doğarken demir aldık; iyi gidiyor gibiydik. Ancak birkaç saat içinde Karadeniz'in her yıl onlarca denizcinin canını alan meşhur fırtınalarından birine yakalandık. Bu fırtınalar o kadar ani gelirmiş ki, büyük balıkçı teknelerini bile tepe taklak edermiş. 30 metre boyundaki mavnayı çeken güçlü römorkör fırtınayı tarif edilemez bir devinimle karşıladı. Şiddetle vuran dalgalarla pervane havaya yükseliyor, mavna rüzgârla sürükleniyor, römorkör öne atıldığında palamar geriliyor ve büyük bir çarpışma oluyordu. Kimse ayakta duramıyordu; her an alabora olacak gibi oluyorduk.

Dört beş saat sonra kaptan güvertede bir ipe tutunmuş vaziyette oturduğum yere geldi. Palamarın kopmasından korktuğu için, Burgaz'a demir atmak zorunda olduğunu söyledi. Bayan Beaumont'un yanında yolculuk için taşıdığı bir matara brendi vardı; hiçbir şey söylemeden kaptana uzattı. Nefes almadan brendiyi yuvarlayan kaptan neşelendi ve yola devam dedi.

Daha zor seyahat koşullarını hayal bile edemiyorum. İliklerimize kadar ıslanmıştık. Kumanyamız tamamen deniz suyuna batmıştı ve yenmez hale gelmişti. İçecek su yoktu. Yirmi dört saat boyunca yediğimiz şeyler bir balığın bile midesini bozardı. Cuma günü fırtına dindi. Aysız bir gecede, parlak yıldızların altında yol aldık; hiçbir kuruma ümidi olmadan ve kendimizi iyice aç ve bitkin hissederek. Cumartesi sabahı, güneş arkamızdan yükselirken Boğaziçi'nin kuzey girişini koruyan tehditkâr kara

kayalıkları gördük, yani Argonotların Altın Post ile aralarından geçtiği tarihi Symplegades'i.

Boğaziçi'nden geçerken, küçük bir filika içinden, tertemiz üniformasıyla çok genç bir İngiliz deniz subayı telaşla bizi selamladı. Kir pas içinde, sırsıklamdık; ona İngilizce cevap verince şaşırmış olmalı. Gösterişli bir selam çaktı, bizi götürmeyi teklif etti. Kaptan ve iki tayfasıyla el sıkıştık ve Tarabya'ya çıktık. Orada hayatımızın en müthiş banyosunu yaptık.

Randevumuzu kaçırmıştık; ama öğrendik ki rakip grup geri çekilmişti ve prensler daha ılımlı düşünüyorlardı. Yeni teklifler onların anlayamayacağı kadar karmaşıktı; ancak, Amerikan hisselerinden para ödünç alabileceğine inanmış olan prenslerden biri diğerlerini de imzalamaya ikna etti.

Üç inatçı yüzünden bir sürü hafta kaybedildi, ancak nihayet 22 Nisan 1922'de, yirmi iki vâristen on dokuzunun tüm haklarını Abdülhamit'in Malvarlığı A.Ş.'ye devrettiğine dair mukaveleyi imzaladım; karşılığında da hisse senetlerini aldım. Transfer, kayda değer bir avans aldıklarında kesinleşecekti.

Müzakereler sırasında olan olaylar, prens ve prenseslerle, Kızıl Sultan'ın dullarıyla kişisel ilişkilerim, yetkili ve yetkisiz çeşitli aracıların davranışları ayrı bir hikâye olurdu. Asyalılar hakkında çok şey öğrendim ve bu öğrendiklerim sayesinde, bu insanlarla ne zaman karşı karşıya gelsem kendimi rahat hissettim. Ancak hatırladığım her şeyi burada anlatmaya kalksam, kitabın dengesi bozulurdu.

(*) Altın ülkesi olduğuna inanılan hayali bir Güney Amerika ülkesi (Ç.N.)

9

Garip Müzakereler

Mukaveleyi imzalar imzalamaz, Türkiye'de neyimiz var neyimiz yok toparladık ya da sattık. Elimizdeki para suyunu çekmişti; Londra'ya Berlin üzerinden dönebilecektik. En zoru Sabahattin'den ayrılmak oldu, içimde ruhani bir gerçekliği uyandırmayı başaran ilk adamdı o. Toplumsal reformla ilgili planlarını vatandaşlarının ciddiye almaması onu kırmış, derinden yaralamıştı. En büyük tesellisi haftalık buluşmalarımızdı ama bizim de İngiltere'ye dönmemiz gerekiyordu; ancak o zaman ona ve planlarına katkımız olabilirdi. Meğer Türkiye'ye otuz üç yıl dönmeyecekmişim. Sabahattin İsviçre'de öldü. Alkole başlamıştı. Öldüğünde büyük bir yoksulluk içindeydi. Onu bir daha hiç görmedim, ancak seyrek aralıklarla ölene kadar yazıştık.

Berlin yolculuğumuz olaysız geçti. John de Kay'i gördüğümüzde mukaveleyi yürürlüğe koymak üzere bir sürü plan yapmıştı. Musul İmtiyazları ile ilgilenen büyük Amerikan petrol şirketleriyle temas halindeydi. Filistin'den toprak satın almak isteyen çok zengin bir Musevi aileyle ahbaplık kurmuştu. Bu kişiler Abdülhamit'in, sonradan Musevilere satmak niyetiyle, Araplardan büyük topraklar aldığını biliyorlardı. De Kay, Abdülhamit'in Trablus ve Bingazi'deki zeytinliklerinin sabun yapmaya çok uygun zeytinyağı verdiğini duymuştu ve orada Amerika'ya ihraç etmek üzere kaliteli banyo sabunu üretecek bir fabrika kurmak istiyordu. Bu ve buna benzer tüm fikirler aklına ona gönderdiğim, prenslerin çeşitli ülkelerdeki hak iddialarıyla ilgili raporlar sayesinde gelmişti. Beni kimi projelerini İngiltere'de pazarlamak üzere dikkatle hazırladı; Yakındoğu'nun gelişmesinde İngiliz-Amerikan işbirliği için İngiliz hükümetinin desteğini almayı ümit ediyordu. Onu İngiltere'ye gelmeye ikna etmeye çalıştım; ancak isminin Amerikan hükümetini rahatsız edeceğini, arka planda kalmayı tercih ettiğini söyledi.

Sonunda, 8 Haziran 1922'de, yani yirmi beşinci yaş günümden hemen önce, Londra'ya vardığımda, doğru Dışişleri'ne gittim ve Majesteleri'nin hükümetinin planlarımızı ilgilendiren politikasını araştırdım. Oradaki arkadaşlarım tarafsızdı, Sevr Antlaşması'nın kaderinin belli olmasını beklememi tavsiye ettiler. Milli hükümet her geçen ay daha da güçleniyordu. Müttefikler arasındaki çelişkiler bizim siyasetimize zarar veriyordu. Tüm uzman tavsiyelerine karşın Lloyd George, umutlarını Yunan Ordusuna bağlamıştı. Ortadoğu'nun patlamaya hazır bir yanardağ olduğu o günler, prenslerin hakları meselesini ortaya atmak için yanlış zamandı.

Londra'ya vardığımda, hâlâ de Kay'in dünyanın iyileşmesi üzerine parıltılı hayallerinin etkisi altındaydım; ama İngiltere'de bir süre vakit geçireceğime göre, kendimi tamamen Uspenski'nin derslerine adayabilirdim.

O sıralarda pek çok insan, insanlığa yardım etmek gibi yüksek ideallerle -daha doğrusu düşlerle- doluydu. John de Kay son iki yılını, *lntellectus et Labor* [Zekâ ve Emek] adı verilecek olan uluslararası bir enstitünün kurulmasına harcamıştı. Bu Enstitü İkinci Sosyalist Enternasyonal'in programını hayata geçirmek için gereken kaynakları sağlayacaktı. Devlet, din, finans ve sanayi gibi

bütün güçlü örgütlere karşı sıradan insanın hakları için yürütülecek büyük bir mücadeleden başka hiçbir şeyin barışa ve insanoğlunun ilerlemesine hizmet edemeyeceğine inanıyordu. İnsanın Aklı ile Elinin doğal ortaklar olduğuna inanıyordu; Zekâ ile Emeğin, modern dünyayı tehdit eden iktidar hırsının üstesinden gelmek üzere işbirliği yapması gerekiyordu. Dünyanın bütün ülkelerinde harekete geçireceği büyük planı için kısa sürede çok fazla para kazanmak istiyordu.

John de Kay'in coşkusu ve belagat gücü, fikirlerini bana aşılayamadı; zira ben, güç peşinde koşan oligarşilerin tehdidinden ziyade, insanın çaresizliği ve cehaletinden gelecek tehlikelerden endişeleniyordum. Uspenski Gürciyev'in fikirlerini anlattıkça, gittikçe daha güçlü bir şekilde o tarafa doğru çekiliyordum. Ama paranın da işe yarayacağına inanıyordum. Londra'ya gelmemizden hemen sonra, Gürciyev, İnsanın Uyumlu Gelişimi adlı büyük bir enstitü kurma planlarını açıkladı. Bu planlar için paraya ihtiyaç vardı. Gürciyev'in planları John de Kay'inkilerden daha az heybetli değildi. Gürciyev, enstitüsünden, tüm dünyaya yayılıp insanoğlunu ıslah etmeyi amaçlayan bir proje olarak söz ediyordu.

Kendi düşlerim de çok alçakgönüllü sayılmazdı. Beşinci boyutun görünmeyen âlemine ait gerçeği anlamak üzere dünya çapında yürütülecek araştırmalar tasarlıyordum; bir yandan de Kay'in toplumsal fikirlerini, öte yandan Gürciyev'in psikolojik yöntemlerini bir araya getirecek araştırmalar. Tüm bunlar, Abdülhamit'in toprakları ya da imtiyazları biçimindeki Doğu'nun zenginlikleriyle finanse edilecekti.

İngiltere'ye geldiğimizde, John de Kay emrimize oldukça büyük bir para vermeye söz vermişti; Bayan Beaumont ile beraber Queen Anne Blokları'nda bir daire tuttuk. Orada Amerikalı biyolog T.H. Morgan ile tanıştık; genler ve mutasyonlar hakkındaki gerçeği ispatladığı ünlü Drosophila melanogaster, yani meyve sineği koleksiyonuyla İngiltere'ye daha yeni gelmişti. Onun sayesinde bir grup biyologla tanıştım: Julian Huxley, J.B.S. Haldane, R.A. Fisher ve başkaları. Bu insanlara John de Kay'in Intellectus et Labor projesinden ve tüm hükümetlerden bağımsız olan kendi Araştırma Enstitüsü planımdan söz ettim. Bu planlar heyecanla tartışıldı. Morgan, dünya üzerindeki hayatın geleceğini yapay olarak gerçekleştirilen mutasyonlarla yönetme ihtimalinin önümüzde açtığı muazzam alandan bahsetti. Her birinin kendine ait özel düşleri vardı.

Tüm bu tartışmalar boyunca, söylediklerimizin gerçekdışılığını derinden hissettim. Abdülhamit'in mallarından ya da insanlığın ilerlemesi için tasarlanan çeşitli enstitülerden bir iş çıkmayacağını bir şekilde zaten biliyordum.

Birkaç hafta içinde, John de Kay'in söz verdiği sermayeyi bulamadığı haberini aldık. Çok az paramız kaldığından Bayan Beaumont ile beraber derhal Queen Anne'deki pahalı evden Bloomsbury'de ucuz bir daireye taşındık.

Uspenski'nin Warwick Gardens 38 Numara'daki toplantılarına ve değişik insanların evlerinde bir araya gelen küçük gruplara düzenli olarak katılmaya başladık. Fikirleri hemen kaptığımdan, Uspenski'nin anlattıklarını tekrar etmek ve açıklamak üzere davet ediliyordum. Hafta hafta geliştirmekte olduğu "Sistem", toplantılara düzenli gelen kırk elli kişi üzerinde çok büyük bir etki yaratmıştı. Ben Gürciyev'in o dünyalar ötesinde dünyalardan oluşan kozmolojisi karşısında çok heyecanlanmıştım; zamanımızın felsefe ve teolojisini hantallaştıran yer-merkezli, insanbiçimci fikirlerin sınırlarının ötesine taşıyordu bizi. Öte yandan, insanın içine işleyen psikolojik tahlili, teozofi ve antropozofi öğretilerinin şeklini tamamen değiştiren doğrulanamaz spekülasyon

eğilimlerine karşı bir panzehirdi.

Prenslerin malları üzerine yürütülen müzakerelerdeki kaçınılmaz uzun gecikmeler artık kafamı kurcalamıyordu. Gecemi gündüzümü, tüm vaktimi Gürciyev takipçilerinin çalışma ve uygulama için kullandıkları tabirle "Çalışma" ya adayabilmekten dolayı müteşekkirdim.

O sıralar, en çok "Kendini hatırlama" meselesiyle ilgileniyordum; Uspenski bunu, insan doğası üzerinde geçerli herhangi bir teorinin temeli olarak görüyordu. Bizi, kendimizi hatırlamak için mümkün olan tüm çabayı sarf etmeye teşvik ediyordu. Bu çalışmanın sonuçlarını haftalık toplantılarda anlatıyorduk. Kendini hatırlamanın nasıl olması gerektiği konusunda hiçbirimizin çok açık bir fikri yoktu; ancak kısa zamanda, istemli olarak bir ya da iki dakikadan fazlasını hatırlayamadığımızı fark ettik. Çok büyük bir çaba harcadım. Bu, ilk "kendi üzerimde çalışma" deneyimimdi ve önümde yeni bir dünya açtı. Gürciyev'in ilk tanıştığımızda, bilme'nin yeterli olmadığını, kişinin aynı zamanda olma'sı da gerektiğini söylediğinde ne demek istediğini ilk defa anlamaya başladım. Kendini hatırlama ile seçim gücü arasında çok yakın bir bağ olduğuna inandım. Uspenski şöyle diyordu: "Uykuda olan, kalıcı bir Ben'i olmayan ve kendini hatırlayamayan bir adam için nasıl seçme gücünden söz edebilirsiniz?" Bu soruya kendi adıma bir cevap verdim: "Ben her şans etkisinin oyuncağıyım ve kendimi hatırlamayı başarana kadar öyle kalacağım. Geri kalan her şey vakit kaybı."

Bir keresinde Uspenski şöyle demişti: "Hatırlatıcı bir unsur olmaksızın kendinizi hatırlayamazsınız; uykuya daldığınızda sizi uyandıracak, çalar saat işlevi görecek bir şeylere ihtiyacınız var. En basit hatırlatıcı unsurlar alışkanlıklarınızdır. Kendinizi alışkanlıklarınızdan mahrum bırakıp onlarla mücadele ederseniz, çalar saat görevi göreceklerdir." Hepimiz bunu denedik. Ertesi hafta birinin anlattığı bir sonuç benim için öyle öğretici oldu ki hiç unutmadım. Şöyle dedi: "Sigarayı bırakmaya karar verdim. Bir iki gün bu müthiş bir çalar saat oldu; ama sonra buna da alıştım. Bu gece buraya gelirken metroda, kendi kendime sigarayı bırakmanın düşündüğümden kat kat kolay olduğunu ve bunun hatırlatıcı unsur olarak pek işe yaramayacağını söylüyordum. Halimden memnun, kendi kendime konuşurken bir an gözüm sağ elime ilişti, parmaklarımın arasında yarısı içilmiş bir sigara duruyordu. Bu benim için öyle büyük bir şok oldu ki, hepimizin uykuda olmasının ne anlama geldiğini ilk defa anladım."

Haftalar sonra, alışkanlıklarımızla mücadele etmenin sadece kısa süreli bir hatırlatma unsuru işlevi görebileceğini anladık. O zaman Uspenski şöyle dedi: "Özveride bulunmak şarttır. Özveride bulunmadan hiçbir şey kazanılmaz. Değerli gördüğünüz bir şeyden vazgeçmeye çalışın; o zaman kendinizi hatırlamanın ne kadar zor olduğunu anlarsınız." Ertesi hafta bir kadın derin bir duygulanımla şunları anlattı: "Büyük büyükanneme ait bir çay takımım var. Tek bir fincan kırılmadan dört nesil onu sakladık. Takımı her zaman kendim yıkarım, çünkü kimseye güvenemem. Kendime şöyle dedim, 'Eğer bir fincan kırabilirsem, kendimi hatırlayabilirim.' Ama yapamadım. Bu beni o kadar mutsuz etti ki tüm gece uyuyamadım. Ne zaman aklıma çay takımı gelse titremeye başlıyorum. Ne yapmam gerekir?" Uspenski soğuk bir tavırla cevap verdi: "Eğer bir fincan, kendini hatırlamaktan daha önemliyse, ne yapabileceğini düşünüyorsun ki? Hiçbir şey yapamazsın."

Sonraki haftalar, kırılmayan çay fincanı toplantılarımızın kâbusu oldu. Kendimi o kadar az tanıyordum ki, bir çay fincanını kırmakta ne var, diye düşünüyordum. Çok geçmeden anladım ki hepimizin kendine has, kırmayı başaramayacağı bağlantıları vardı. Yine de bu olay ve bir düzine başkası kendimizi hatırlayamadığımızı anlamama yaradı; çünkü uyku halimizi devam ettiren tüm şeylere fazlasıyla bağlıydık.

Psikolojik çalışmalar, Gürciyev'in evren ve onu yöneten kanunlar hakkındaki fikirlerinin dikkate değer açıklamalarıyla destekleniyordu. Uspenski, açıkladığı fikirlerin öncüllerini ve paralellerini aramamız için bizi teşvik ediyordu. Bu, beni Doğu dinlerini ve dillerini çalışmaya itti. Hinduların ve Budistlerin kutsal kitaplarında inanılmaz bir bilgeliğin yattığına emindim, ancak kısa sürede anladım ki, kimse çeviri ve yorumlarla, Doğu'nun kutsal kitaplarının orijinal anlamını kavrayamaz. En azından orijinal metni anlayacak kadar bu dilleri öğrenmeye kendimi verdim. Doğu Araştırmaları Okulu'nda Sanskritçe ve Pali dili(*) çalıştım. Büyük şans eseri, Benares'ten bir Sama Veda Brahma rahibi olan M.H. Kanhere'yi buldum; gerçek bir hocaydı. Ruhani bir adam ve bir müzisyendi. Dinsel inançlarına bağlı bir Hindu olduğu halde kastını terk edip İngiltere'ye ders vermeye gelmişti. Hıristiyanlık ile Hinduizm arasında bir yakınlık kurmanın görevi olduğunu düşünüyordu.

Bayan Beaumont ile ben onu Baroda Mihracesi Gaekvar'la tanıştırmaya götürdüğümüzde, Asyalıların kutsal adamlar karşısındaki tutumları hakkında bir şeyler öğrendim. Kanhere'nin Barodalı Elliot olarak bilinen babası, Gaekvar'ın hocası, sonra da danışmanı olmuştu ve ihtiyar adam onun hatırasına son derece saygılıydı. Hyde Park Oteli'nde, maiyetiyle beraber bütün bir katta kalıyordu. Sanskritçe öğrendiğimi duyunca benimle çok ilgilendi ve hocamla tanışmak istediğini söyledi. Birkaç gün sonra, Putney'de bir odada zor koşullarda yaşayan Kanhere'yi ona götürdük. Kanhere odaya girdiğinde, Gaekvar onun önünde diz çöküp kendisini kutsamasını istedi. Brahma rahibi ancak alçakgönüllülük ve vakarın ihsan edebileceği bir kaygısızlıkla onu kutsadı.

Sanskritçenin yanı sıra, kocasıyla beraber Pali dilinde yazılmış erken Budist metinlerini Avrupalı akademisyenlerin bilgisine sunan Bayan Rhys Davids ile Pali dili çalışmaya başladım. Surrey tepelerindeki evine haftada bir gidiyordum. Buda'nın hakiki öğretisinin, keşiş gibi yazıcılar ve yorumcular yüzünden çok üzücü bir şekilde bozulduğundan bahsederdi saatlerce. Gautama Buda'nın gerçekte insanın ruhu olmadığını ya da Üstün Varlığın olmadığını söylediğine inanmıyordu. Kesinlikle yenidendoğuşa inanıyordu ve Buda'nın zamanında Gautama'nın en ünlü kadın öğrencilerinden biri, rahibe Dhammadinna olarak yaşadığının ispatı olduğunu düşündüğü tecrübelerini anlatıyordu.

Bayan Rhys Davids, Budist dinsel tecrübenin psikolojisini anlamama yardım etti. Çeşitli psişik hallere denk gelen kelimelerin gerçek anlamları üzerine uzun tartışmalarımız, tüm dinsel tecrübelerin arkasında dinsel inanç ve tapınma biçimlerinden bağımsız, tek bir ortak model yattığına inanmamda önemli bir unsur olmuştur.

Asya'ya ilgim dil ve dinle sınırlı değildi. Doğu'da olup biten her şeye karşı içimde bir yakınlık hissediyordum. Orta Asya Cemiyeti'ne üye oldum. Ne zaman Yakın- ve Ortadoğu ile ilgili bir toplantı olsa katıldım. Sanırım Sir Valentine Chirol başkandı o yıl. Benden hoşlanmıyordu; Türkler hakkındaki yorumlarımı küçümser, Türklerin hiç değişmemesine gönderme yapardı. Baş müttefikim, gayret ve tutarsızlığın tuhaf bir karışımı olan, Deniz Yarbay Kemvorthy, sonraki Lord Strabolgi, idi.

Uspenski'nin toplantıları haftada üç dört geceyi alıyordu; gündüzlerimi ise ya Doğu Araştırmaları Okulu'nda ya da British Museum Kütüphanesi'nde çalışarak geçiriyordum. Kütüphanenin açılmasını kapıda bekleyen, önceki akşamdan ayrılmış koca bir deste kitap alan ve gün boyu oturup notlar alarak okuyan o insanlardan biri olmuştum.

O sıralar Bayan Beaumont ile beraber Bloomsbury'de çok kısıtlı bir bütçeyle yaşıyorduk. John de Kay, güya bize Amerikan şirketi aracılığıyla para gönderecekti, ancak bir süre elimize hiç para

geçmedi. Satabileceğimiz her şeyi sattık. Bayan Beaumont mücevherlerini rehine bıraktı. Nihayet elimizde hiçbir şey kalmadı. İkimiz de ailelerimizden yardım isteme fikrini aklımıza bile getirmiyorduk.

Dairenin son faturasını ödememiştik, fakat hâlâ günde bir öğün yemek alabiliyorduk. Açlığın ne demek olduğunu öğrenmiştik. İnsan doğasını anlamak için şart olduğuna inandığım bu tecrübeye müteşekkirdik. Bir gün, John de Kay'in planlarına bulaşmış Maltalı zengin bir avukat olan Dr. Mizzi bize birlikte Londra Hayvanat Bahçesi'ne gitmeyi önerdi, daha önce oraya hiç gitmemişti. 1922 Ağustosu idi. Çok sıcak bir yazdı. Bayan Beaumont, "En azından öğle yemeği yeriz," dedi. Ama Mizzi geldiğinde, bizimle rahat rahat gezebilmek için öğle yemeğini erken yediğini söyledi. Çay vaktine kadar Hayvanat Bahçesi'ni birkaç kez turladık. O vakte kadar umutlarımız güzel bir fincan çay beklentisine kadar azalmıştı. Elbette kötü durumumuz hakkında bir fikri yoktu ve saat dört buçukta, Hayvanat Bahçesi'ni hakkını vererek gezmiş olmanın memnuniyetiyle yanımızdan ayrıldı. İkimiz de o kadar yorulmuştuk ki eve zar zor ulaşabildik; bir fincan çay alacak paramız bile yoktu.

O gece, sandıklara bakarken, otuz beş Türk lirası buldum ve ertesi gün bu parayı beş altı İngiliz sterlinine çevirdim. Kendimizi ne kadar zengin hissetmiştik! Birkaç gün sonra Almanya'dan bir miktar para geldi.

Yiyecek alacak gücü olmayıp aç kalmakla, gönüllü oruç tutmak arasında bir fark vardır. İleride, akıl ile beden arasındaki ilişkiyi yönetme aracı olarak oruca ilgi duyacaktım. Onun da büyük bir değeri vardır; yine de, düzenli olarak oruç tutmaya başladığımda bile asla tam olarak alışamadım. Salı sabahına kadar ağzıma tek lokma koymamaya karar verdiğimde, pazar akşamının gelmesiyle dehşete kapılırdım. Gönüllü orucun kendimde ve başka insanlarda gözlemlediğim ciddi bir dezavantajı var. Bu, onun içsel olarak yarattığı bir yücelik duygusundan kaynaklanıyor. Oruç tutmaktan gurur duymaya başladığımı ve öteki insanların ne kadar dayanıklı olduğumu fark etmelerinin, hatta bundan söz etmelerinin hoşuma gittiğini keşfettiğimde orucu bıraktım. Bir insanın, zor deneylere girişmeden önce kendini sevmekten tamamen kurtulmuş olması gerektiğine inanıyorum. Bunları öteki insanlardan saklamak yeterli değildir; zira bu da içsel üstünlük duygusunu besler, ki bu ruh açısından açgözlülükten de ölümcül bir hatadır.

Gerçek yoksulluktan doğan gönülsüz açlığın farklı bir etkisi vardır. Bu, yüz milyonlarca kardeşimizle paylaştığımız bir haldir. Tam da bu nedenden dolayı bizi diğerlerinden yalıtmaz, tam tersi bir kardeşlik hissi doğurur. Dahası, bir kimsenin bu yolla öğrendiği acıya her zaman, milyonlarca insanın bizden de kötü durumda olduğu ve çok daha az kurtulma umudu taşıdığı bilinci eşlik eder. Gönüllü oruç, sadece İslam'daki gibi tüm bir cemaat olarak tutulduğunda iyi olur. Ramazanda oruç bir zorunluluktur. Bu oruç özel bir fayda ihsan etmez. Bu zorunluluk, zenginin fakirin duygularını yaşaması ve zenginliğini paylaşması gerektiğini anlaması için konmuştur.

Bu tecrübelerle haşır neşir olduğum ve hafta hafta Uspenski'nin insanın kozmik açıdan önemsizliğini ve birey olarak ne kadar kifayetsiz olduğunu anlattığı öğretisini dinlediğim o günlerde, bir öğlen Ramsay MacDonald beni Athenaeum'da yemeğe çağırdı. O sıralar muhalefetin lideriydi ve dikkate alınması gereken bir şahsiyetti. Bu buluşma bende canlı bir hatıra bıraktı; bir yıl kadar önce Üsküdar'daki mezarlıkta bana gösterilen gelecek görüsü tarafından yönlendirildiğime dair bir duygu ile bir karara vardım. Yemekten sonra, büyük merdivenlerden yukarı çıktık. Yaldızlı Apollo'nun altındaki sahanlıkta oturup kahve içtik. MacDonald, dünyanın geleceğinin, İkinci Enternasyonalin temsil ettiği ılımlı sosyalizmde yattığına inandığını söyledi. İşçi Partisi iktidara gelecekti, ancak

farklı tecrübelere sahip genç insanlara ihtiyaçları vardı. Dış ilişkiler konusunda bilgili insana özellikle ihtiyaç vardı. Ocak 1921'deki ara seçimlerde onun seçim kampanyasında çalıştığımı hatırlamış, gelecek genel seçimde İşçi Partisi için uygun bir aday olacağımı düşünmüştü. Kısa bir zaman önce kurulan Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nün [*Institute for International Affairs*] toplantılarında iyi konuşmalar yaptığımı duymuştu. Parlamento'ya girer ve orada iyi bir intiba uyandırırsam, gözünün üstümde olacağından emin olabilirmişim.

Söylediği her şey akla uygundu. Ona ve Snowden'lere sempati duyuyordum. Teklifini kabul etmemi engelleyen herhangi bir bağlantım da yoktu. Ancak oturup klübün yaşlı, önemli üyeleri merdivenden inip çıkarken -pek çoğu MacDonald'ı selamlıyor, bana ise meraksızca göz atıyorlardı- biliyordum ki tüm bunlar benim hayatımın çizgisine uymuyordu. O sırada, ve daha sonra uzun yıllar boyunca da, şu çok bildik hayır diyememe zayıflığı vardı bende. Bir seçimde mücadele etmek için gerekli miktarda param olmadığı bahanesini öne sürdüm, ancak bir süre sonra biriktirebilirdim. Kararımı verir vermez gelip kendisini görmemi söyledi.

Yapacağım seçim, bu buluşmadan birkaç gün sonra beklenmedik bir şekilde karşıma çıkacaktı. Uspenski, çarşamba geceleri özel bir toplantı dizisi yapacağını ilan etti. Bu, Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nün toplantılarıyla çakışıyordu. Enstitüyü bırakırsam, Yakındoğu işlerinde otorite olma yolunda kazandığım yeri kısa sürede kaybederdim. Arnold Toynbee ile heyecan verici bir konuşmam oldu; Osmanlı Hanedanı'nın özel tarihi konusundaki engin bilgisiyle beni çok şaşırttı. Bunları ben ilk elden öğrenmiştim, o ise okuyarak öğrenmiş olmalıydı. Ortadoğu konusunda makaleler yazmam konusundaki önerisi, Ramsay MacDonald'ın teklifiyle birleşince, çekici ve heyecanlı bir alan açtı önümde.

Meseleyi Bayan Beaumont ile masaya yatırdık. Beni etkilemek istemiyordu, ama siyasete girmemi istediğini de hissediyordum. Onun da bana yardımcı olacak pek çok bağlantısı vardı, örneğin Lloyd George'a muhalefet eden eski Liberal Parti liderleri gibi. Çarşamba Uspenski'nin toplantısına gittim ve onunla, gerçekliğini inkâr ettiği organik evrim konusunda aptalca bir tartışmaya girdim. T.H. Morgan'dan öğrendiğim olgulara dayanarak ona mutasyonlardan bahsettim - Uspenski'nin kabul etmediği ya da etmek istemediği bir kelime.

İtirazlarımı bastırmaya çalıştığım sesimin, tevazu kılığındaki kaba tonunu duyabiliyordum. Kırk, elli kişi vardı ve karşı çıktıklarını hissedebiliyordum. Yaklaşık kırk yıl sonra bir İskoç hanım bana o gece benden gerçekten nefret ettiğini ve Hocamızla nasıl tartışmaya girdiğimi asla unutmadığını söyledi.

O gece Warwick Gardens'dan tek başıma çıktım. Kendime kızmıştım çünkü aptalca zekâm bana baskın çıkmıştı. Kendime şöyle dedim: "Bütün bunlar vakit kaybı. Uspenski'nin toplantılarını bırakıp kendimi dış ilişkilere adayacağım." Bu sözleri söylerken, içimdeki daha derin başka bir bilinç gerçekte neler olabileceğinin farkındaydı. Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nden istifa edecektim. Ramsay MacDonald'a yazıp, siyasete girmemin olanaksız olduğunu söyleyecektim. Gürciyev ile Uspenski'yi takip etmek için her şeyi bir kenara bırakacaktım.

Tüm planlarım, Lozan'da Türkiye ile yeni bir barış antlaşması için müzakereler yapılacağı haberiyle altüst oldu. John de Kay, Amerika'nın en ünlü avukatı Samuel Untermyer'in ilgisini meselemize çekmiş, Türk vârislerin vekili olmaya ikna etmişti onu. Şimdilik, uluslararası büyük iş ve yüksek finans dünyası ile olan ilk heyecanlı temasımın içinde tüm öteki ilgilerim yutulup gidecekti.

Hazırladığı sorulara cevap vermem için Untermyer ile Münih'te bir buluşma ayarlandı. İlk trenle hareket ettim, ancak ben Münih'e vardığımda, Untermyer'i özel vagonuyla Paris'e hareket etmek üzereyken buldum; beni de yanına aldı. Seyahat çok şaşaalıydı. İlk o zaman o garip Amerikan zenginliğiyle tanıştım. Onunki, büyük ihtimalle kendisinden kat kat zengin olan Barodalı Gaekvar'ın spontan müsrifliğinden çok farklıydı. Untermyer, Münih ile Paris arasında tüm hikâyeyi dinledi. Osmanlı İmparatorluğu tarihi ve coğrafyasından başladı anlattırmaya, oradan Hanedan ilişkilerine, Abdülhamit'in toprak ve imtiyaz işlerine, Müttefik hükümetlerin siyaset ve ilişkilerine geldim. Yüce Dini Mahkeme'nin, Abdülhamit'in malvarlığına Jön Türkler tarafından el konmasını yasadışı ilan ettiği ve etkisiz kıldığı kararını kendi okudu.

Paris'e vardığımızda kararını vermişti. Şöyle dedi: "Bu davaya bakacak bir mahkeme yok, dünya kamuoyu dışında. Doğrudan kamuoyu yargısına başvuracağım." Bir uluslararası basın toplantısı düzenledi -o sıralar Avrupa'da yeni ve tuhaf bir şeydi bu- ve önde gelen Amerikan ve Avrupa gazetelerinden onlarca muhabiri toplayıp, Abdülhamit'in vârislerinin kendilerini temsil etmek üzere onu tuttuğunu ve güçlü Amerikan mali çıkarlarının, tüm mağdurların yararına çeşitli imtiyazlar geliştireceğini ilan etti. Yakındoğu'nun potansiyel zenginliği, dünyanın ekonomik dengelerini değiştirecek kadar büyüktü. Bana ait düşleri bu kadar muhteşem bir şekilde dile getirişini hayranlık içinde dinledim. Untermyer'in adı o sıralar John D. Rockefeller ile Pierpoint Morgan arasındaki anti-tröst davalarında yaptığı müthiş soruşturmalarıyla anılıyordu. Gazetelerse iki dudağının arasından çıkacak her hikâyeyi basmaya hazırdı. Dolayısıyla Abdülhamit'in vârisleri meselesi bir gecede tüm dünyada duyuldu.

Untermyer Londra'ya gitti, bense, en az onun kadar ünlü biriyle buluşmak üzere Paris'te kaldım: Birkaç gün sonra Paris'e gelip, Ritz'in lüks bir süitine yerleşen New Jersey Standard Petrol Şirketi başkanı Walter Teagle ile. Sam Untermyer zemini öyle iyi hazırlamıştı ki, Walter Teagle sorgusuz sualsiz, Standard Petrol Şirketi'nin, prenslerin imtiyazları için yüz bin dolar nakit ödemeye ve imtiyazları işleteceklere de yüzde iki buçukluk şirket faizi vermeye hazır olduğunu söyledi. Bir ara yol bulunması gerektiğini düşündüğümü söyledim; başka petrol şirketlerinin işletmeye katılması durumunda bile prenslerin hisselerinin tutulacağına garanti verdi.

John de Kay'e telefon edip, her şeyi anlattım. O noktada, konumumuzun gücünü olduğundan fazla görmek gibi büyük bir hataya düştü ve bir milyon dolar nakit ile şirketten daha büyük bir hisse talep etmemi söyledi. Bir pazarlık olmasını bekliyordum ancak görülen oydu ki Standard Petrol Şirketi pazarlık payı bırakmaksızın tam söylediği miktarı ödemeye hazırdı ve zorlanmaya gelecek gibi değildi. Walter Teagle, "Arkadaşın de Kay'e söyle, şansını kaybetti. Genç adam, sana da tavsiyem, bir daha elindekinden fazlasını oynama," dedi.

Untermyer'in peşinden Londra'ya gittim, ama o çoktan başka işlerle ilgilenmeye başlamıştı. Devam eden Barış Konferansı bitmeden yapılacak bir şey olmadığını söyledi. Konferanstan sonra Amerikan Abdülhamit'in Malvarlığı Şirketi'nin çıkarlarını desteklemesi için Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na baskı yapacağını da ekledi.

Bütün bu olaylar 1922 Ekiminde oldu. Kasım'da Lozan'daydım; Bayan Beaumont ile Beau Rivage Oteli'nde kaldık. Müzakereler devam ediyordu. Noel'de büyük kutlamalar yapıldı. Tüm delegasyon bir maskeli baloda bir araya geldi. Ben, Şerif Ali Haydar'n verdiği başlığı takıp Bedevi kılığına girdim. Türkiye'nin Hahambaşı Haim Nahum Efendi, kulislerde önemli bir rol oynadı. Türklerin onun uluslararası ilişkiler konusundaki olağanüstü bilgisine büyük güveni vardı. Onu tesadüfen tanımış,

sevmiştim; o, ben ve bir Japon baron, bir Rus hanımdan dans dersleri almıştık. Bunlar gülünçtü, ancak konferansın kendinden daha gülünç oldukları söylenemez. Türk Delegasyonu'nun başı İsmet Paşa kesin bir emirle gelmişti ve en ufak bir noktada bile geri adım atmadı. Konferansa başkanlık eden Lord Curzon, kendi çaresizliği karşısında çok öfkeliydi. İsmet Paşa sağırdı, ancak sağırlığı söylenen şeye göre değişiyordu. 4 Şubat'ta Lord Curzon'un verdiği ültimatomu dinlemek üzere büyük balo salonuna gittim: "Daha fazla beklemenin bir değişiklik yapmayacağı bir noktaya gelindi. Bütün Müttefik Delegasyonları başka bir müzakere istemedikleri konusunda hemfikirler." Hem İtalyanların hem Fransızların kapalı kapılar ardında pazarlıklar yaptığını o kadar iyi biliyordum ki. Bunu İsmet Paşa da biliyordu. Sağırlığı konferansın sonuna doğru doruğuna ulaşmıştı. Curzon konferansı bitirdi. İngiltere'ye döndüğünde *Spectator* dergisi şöyle yazdı: "Disraeli, 1878'de onursuz bir barışı getirdi; Lord Curzon ise, barışsız bir onur."

Sonraki üç ay, imparatorluk malları konusunda ufak tefek ayrıntılar dışında bir gelişme olmadı; ancak petrol ve diğer imtiyazlar konusunda çok karmaşık entrikalar ve müzakereler oldu. Bir ara Walter Teagle'ı görmeye Paris'e gittim. Abdülhamit imtiyazlarına geçici bir ilgi gösterdi yeniden. Bir hafta sonu, Fontainebleau'deki Gürciyev Enstitüsü'ne gitme fırsatım oldu. Orada inanılmaz bir faaliyet vardı. Gürciyev egzersizlerinin yapılması için Çalışma Evi'nin inşası bitmişti, ertesi hafta açılışı yapılacaktı. Bu bina, Gürciyev'in yok pahasına satın aldığı, savaş zamanı uçak hangarı olarak kullanılan bir binanın iskeletinden inşa edilmişti, inşaata katılanların yaşadıkları olağanüstü tecrübelerle ilgili bir sürü hikâye anlatıldı bana. Korkunç kış koşullarında Prieuré'de kalan birçok İngiliz vardı. Katherine Mansfield de onlar arasındaydı. Ölümünden bir hafta önce onu orada ilk ve son kez gördüm. Gürciyev'in, inek ahırının üst katındaki samanlıkta onu uyutarak veremini tedavi ettiğini anlattılar. Orada kısa bir ziyaret için bulunan Orage, New Age dergisini satmaya ve kendini tamamen Gürciyev'in çalışmalarına adamaya karar verdiğini söyledi.

Orada, Lozan'daki zavallı yapmacıklığın tam tersi bir heyecan ve ışıl ışıl bir güven atmosferi vardı. Yapmakta olduğum şeyden uzaklaşmaya, kalıcı olarak Gürciyev ile kalmaya can atıyordum. Onunla sadece birkaç dakika konuşmuştum. Beni Katherine Mansfield ile o tanıştırmıştı: "Dostum olan Türk Prens'in dostudur." Mansfield kitaplarından konu açacak diye korktum, zira yazdıklarının tek kelimesini okumamıştım. Onun yerine, "Neden şu Türk Prensini buraya getirmiyorsun? Aradığını burada bulacaktır," dedi. Sesinde öyle bir nitelik vardı ki, teklifini yerine getirmek arzusuyla doldum. Gürciyev bir hafta daha kalıp Çalışma Evi'nin açılışına tanık olmamı istedi; bunun için özel bir tören düzenleyecekti. Lozan'a dönmek zorundaydım; bu yüzden Katherine Mansfield'in öldüğü ve Çalışma Evi'nin hayata geçtiği dramatik ânı kaçırdım, ne de Prens Sabahattin'i Prieuré'ye getirmeyi başarabildim. O ve Katherine Mansfield, bir şekilde hafızamda birbirleriyle bağlantılı kaldılar hep. İkisi de, bu dünya için fazlasıyla kırılgan bir incelik izlenimi vermişlerdir bana.

Pazartesi sabah erkenden Paris'e geri dönerken kendi kendime şöyle dedim: "Bu senin en baş özelliğin: Her zaman daha önemsiz olan işleri yapmak ve seni daha çok ilgilendiren şeyleri ihmal etmek." Her şeyi bırakıp, gidip Prieuré'de yaşamayı istedim. Maalesef, hiç param yoktu ve Prieuré'de yaşayacakların oraya büyük mali katkılarda bulunduğunu biliyordum.

Lozan'a döndüğümde gördüm ki beklediğimiz Amerikan desteği, adaletin yerine getirilmesi umudunun ifadesinden fazla bir şey ifade etmeyecekti. Konferans 5 Şubat'ta bitti ve ben İngiltere'ye döndüm. Bonar Law hükümetinin sallanmakta olduğunu gördüm. Başbakan istifa etmiş, yerine Stanley Baldwin getirilmişti. MacDonald'ın yıldızı yükseliyordu; ama ben köprüleri yakmıştım. İngiliz

siyasetinin daha yapıcı bir hale geldiğine dair işaretler vardı. Lozan'daki Türk ve Amerikan Delegasyonları'nın özel hakların tutulmasının ısrarı konusunda fikir birliğine vardıklarını öğrendim, buna Hanedan ailesinin hakları da dahildi.

22 Nisan'da Lozan'a yine gittim, yani prenslerle mukavele imzalayışımızdan tam bir yıl sonra. Bu sefer atmosferde büyük değişiklik vardı. Dışişleri Bakanlığı Chester İmtiyazlarını garanti altına almıştı ve işler iyi gitme eğilimindeydi. İnisiyatif İtalyanların eline geçti. İtalyan delegesi Sinyor Monragna İsmet Paşa ile öyle yakın bir dostluk kurmuştu ki, diğer delegasyonlar onun liderliğinin altına girmek durumunda kalmışlardı. Benim de, bizim mesele için desteği tartışılmaz olan İsmet Paşa ile pek çok görüşmem oldu. Ne yazık ki, Ankara'daki Türk Millet Meclisi, Saltanat'ın yeniden kurulması için yapılacak herhangi bir faaliyeti vatan hainliği ilan eden bir kanunu yeni geçirmişti. İsmet Paşa, prenslerin haklarını, gidip başka güçlerden koruma isteme durumuna düşürmektense bizim korumamız şeklindeki argümanımdan pek etkilenmişe benzemiyordu.

Amerikan Delegasyonu kendi petrol ve demiryolu gruplarının konumunu garanti altına aldıktan sonra ilgisini kaybedince, bir oturum yapılması şansı da iyice azaldı. Yine de, Türk Delegasyonunun düşük kıdemli üyelerinden eski bir dostumun yardımıyla, Sevr Antlaşması'nın, tüm hanedan malvarlığını işgalci devletlere devreden korkunç maddesi yerine, daha tarafsız bir maddeyi koydurmayı başardık; bu yeni madde "Hanedan adına kayıtlı mal ve mülklerin yasal durumu değiştirilemez," şeklindeydi. Bu madde bize, prenslerin unvanlarını Türk kanunları altında ispatlamamız konusunda hareket sahası tanıyordu ve umut edebileceğimiz de en fazla buydu.

8 Temmuz'da Barış Antlaşması karara bağlanır bağlanmaz Lozan'dan ayrılıp hemen Londra'ya döndüm. John de Kay bu gayri resmi delegasyonumuzu finanse etmişti, ama kendisi Lozan'a gelmemişti. Londra'ya döndüğümüzde çok az paramız kalmıştı. Trablus'tan Yunanistan'a, Irak'tan Filistin'e yarım düzine ülkede yürütülecek davalar için paranın nasıl bulunacağı konusunda da herhangi bir fikrim yoktu. Sekiz ay süren siyasi manevralardan sonra, her şeye karşı korkunç bir tepki duydum. Bu kısa zaman zarfında, aracın amacı gölgede bıraktığını görmeye başlamıştım. Tüm çabalarımın, kendisine hizmet ettiğini düşündüğüm ruhani amaçlarla hiçbir temasım kalmamıştı.

Tecrübelerim konusunda Uspenski ile konuştuğumda, Fontainebleau'deki Gürciyev Enstitüsü'ne uzun bir ziyaret yapmamı tavsiye etti.

(*) Budizmin kutsal metinlerinde kullanılan Hint-Arî dili (Ç.N.)

10

Gürciyev ile Fontainebleau'de

Fontainebleau'ye yalnız gittim. Bayan Beaumont gelmedi; Biarritz yakınlarındaki Dax'a gidip, tedavi gören annesiyle ilgilenme gereği hissetti. Prieuré'den ona her gün yazdığım, o da mektuplarımı sakladığı için, orada kalışımı, hayatımın diğer bölümlerine nazaran daha iyi canlandırabiliyorum şimdi. Başımdan o kadar çok şey geçti ki, sadece hafızama güvenseydim, orada sadece otuz üç gün kaldığıma inanamazdım.

Oraya vardığımda yorgundum, çekingendim. Londra grubunda, Prieuré hayatının zorluklarıyla ilgili bir sürü hikâye anlatılıyordu. Ellerini asla iş için kullanmamış olan gazeteci ve eleştirmen, eşsiz entelektüel Orage güçlü kaslar geliştirmiş, derisi köylülerin, balıkçılarınki gibi nasırlaşmıştı. Psikanalist Maurice Nicoll, Harley Sokağı'ndaki hayran kitlesini bırakmış ve bir işçiye, karısıysa bir ev kadınına dönüşmüştü. Uspenski grubunun zengin, unvan sahibi üyeleri gitmiş, yerine oda hizmetçiliği yapmaktan zevk alır hale gelmenin şaşkınlığı içinde olan insanlar gelmişti. Bense kendimi böyle bir hayata hiç uymazmışım gibi hissediyordum, ancak içine düşmüş olduğum ruhsal hapishaneden kurtulmaya yönelik mutlak bir ihtiyaç hissediyordum.

İlk ziyaretimden sonra geçen sekiz aylık sürede Prieuré çok değişmişti. Çalışma Evi tamamlanmış ve bir Rus hamamı inşası için çalışmalar başlamıştı. Çalışma Evi'nde, bana İstanbul'da Edirnekapı'nın dışındaki Mevlevi Tekkesi'ni hatırlatan bir atmosfer oluşmuştu. Bu sadece ilk izlenimimdi; kısa sürede insan asıl numaranın Gürciyev'de olduğunu anlıyordu. 30 metre kadar derinliği, 12 metre genişliği olan hangarın bir ucunda derin bir sahne ve öğrencilerin çıplak toprak üzerinde minderlere oturdukları alanı çevreleyen 3-3,5 metre genişlikte alçak bir galeri vardı. Sahnenin karşısında bir perdeyle kısmen örtülü iki bölme vardı; burada Gürciyev'in eşi Madam Ostrovska oturup "egzersizler"i seyrederdi. Köşelerde çeşmeler vardı. Pencerelerse elle, renkli cama benzetilerek boyanmıştı. Tüm bina genel olarak irticalen yapılmış havası uyandırıyordu, kalıcı bir yapıdan çok bir sahne dekoruna benziyordu. Ama yine de öyle güçlü, öyle seçkin bir karakteri vardı ki içeri giren kimse etkisinden kurtulamazdı.

Oraya, İstanbul'da gördüğüm gibi beyaz kostümler içinde egzersizlerin yapıldığı bir cumartesi akşamı geldim; Paris'ten gelen ziyaretçiler performansı izliyordu. Egzersizler daha önce gördüğüm ritmik hareketlerden ve törensel danslardan oluşuyordu. O sıra beni çok etkileyen çeşitli telepatik iletişim gösterileri de yapılıyordu. Daha sonra bu sonuçların elde edilmesinde kullanılan numaraları bana gösterdiler.

Yirmi beş-otuz Rus, bir o kadar da İngiliz ziyaretçi vardı o gece. O sıra Fransız ya da Amerikalılar yoktu; Ruslarla İngilizler arasındaysa -en başta dilden kaynaklanan güçlüklerden dolayı- çok az iletişim vardı.

Bu anlamda ben şanslıydım. Oraya vardığımda Madam de Hartmann beni şatonun giriş katındaki şık

kabul salonunda ağırladı ve Georgiy İvaniç'in -Gürciyev'e Ruslar böyle diyordu- beni o öğleden sonra kabul edeceğini söyledi. Gürciyev ile Türkçe konuştuğumuzdan tercümana ihtiyacımız yoktu. Bana Prens Sabahattin'i sordu ve neredeyse iki yıl kadar önce, Kuruçeşme'deki ilk konuşmamızda yarım bıraktığımız yerden doğrudan söze devam etti; yani Varolmak ile Bilmek arasındaki ayrımdan. Onunla tüm konuştuklarımı not aldım, dolayısıyla onca yıldan sonra bu gün bile oldukça doğru biçimde hatırlayabiliyorum.

Şöyle dedi: "Senin zaten fazlasıyla bilgin var. Bunları aklınla değil, kalbinle, bedeninle anlamayı öğrenmediğin sürece bu bilgiler sadece teoride kalacak. Şu anda sadece aklın uyanık; kalbinle gövdense uykuda. Bu şekilde devam edersen, aklın da yakında uykuya dalacak ve artık yeni hiçbir şey düşünemez olacaksın. Duygularını uyandıramazsın, ancak bedenini uyandırabilirsin. Bedenine hâkim olmayı öğrenirsen, Varlığı kazanmaya başlayabilirsin.

"Bundan dolayı, bedenine hizmetçi gözüyle bakmalısın. Bedenin sana itaat etmeli. O cahil ve tembeldir. Ona çalışmayı öğretmelisin. Çalışmayı reddederse, ona acımamalısın. Kendini iki olarak düşün - sen ve bedenin. Sen bedeninin efendisi olduğunda, duyguların sana itaat edecektir. Şu anda hiçbir şey sana itaat etmiyor, ne bedenin ne duyguların ne de düşüncelerin. İşe düşüncelerinle başlayamazsın, çünkü henüz kendini düşüncelerinden ayırabilir durumda değilsin.

"Bu Enstitü insanlara, kendileri üzerinde çalışmakta yardım etmek üzere var. İstersen az, istersen çok çalışırsın. İnsanlar buraya çeşitli nedenlerle geliyor ve aradıklarını buluyor. Sadece meraktan gelmişlerse, o zaman onları şaşırtacak şeyler ayarlıyoruz. Şayet bilgi edinmek için gelmişlerse, onlara yol gösterecek pek çok bilimsel deney yapılıyor burada. Ancak Varlığı kazanmak için geliyorlarsa, o zaman iş kendilerine düşüyor. Bu işi onlardan başka kimse yapamaz. Ancak gereken koşulları kendilerinin yaratamayacağı da bir gerçek. Bu yüzden koşulları biz yaratıyoruz."

O anda olduğum gibi olmaktan yorulduğumu, değişmek istediğimi söyledim. Şöyle cevap verdi: "En baştan başlamalısın. İlk önce mutfakta çalışacaksın, sonra bahçede, sonra başka bir yerde... Ta ki bedenine hükmetmeyi öğrenene kadar." Ne kadar kalabileceğimi sordu, bense bilmediğimi, Türkiye ile yapılan Barış Antlaşması'na bağlı olduğunu söyledim. Fazla ilgili görünmedi: "Fark etmez. Şimdi başla da, sonra bakarız."

Orta yaşlı bir Rus olan Dr. Çernval ile tanıştırıldım. Muhteşem, uzun sakalı ve Gürciyev'den daha az etkileyici olan kafa yapısı hariç, biraz Gürciyev'e benziyor gibi geldi bana. Bana odamı gösterdi; şatonun hizmetçiler bölümünde küçük bir hücreydi bu. Oda pek temiz sayılmazdı, mobilya namına da pek bir şey yoktu. İlk gün beni kendi başıma bıraktılar, ben de etrafta dolaştım. Şatonun arkasında nilüferli havuzlar olan düzenli bir bahçe vardı. Bahçenin ilerisinde iki tarafı ıhlamur ağaçlı bir patika uzanıyordu, iki tarafında da çayırlara bakan banklar vardı. Ihlamur ağaçlarının bittiği yerde büyük yuvarlak bir havuz bulunuyordu. Sağ tarafta Çalışma Evi, soldaysa, ileride Rus hamamı olması hedeflenen taş ocağı. Etrafta ineklerin, koyunların, keçilerin ve büyük bir tavuk sürüsünün gezindiği küçük otlaklar vardı, ancak domuz yoktu. Sen Nehri yönünde, otlakların arkasındaki topraklar, köknar, kayın, meşe ağaçlarıyla Fontainebleau Ormanı'na doğru uzanıyordu. Ormanın içinden giden ince bir yol odunların kereste haline getirildiği kocaman bir bıçkı hendeğine açılıyordu.

Üçüncü gün mutfakta çalışmaya başladım. Tahminime göre Gürciyev bazı fikirlerini dervişlerden almıştı. Çünkü Mevlevi tekkesinde de ileride Dergâh'a katılacak herkes yirmi bir aşamadan geçer; bu aşamalarda cemaate hizmet eder. Acemiye verilen ilk iş ise mutfak işidir.

Mutfaklar, hatta herhangi bir ev işi hakkında hiçbir şey bilmiyordum. İlk görevim mutfağın ve kilerin taşlarını silmekti. Taşlar çok kirliydi; taşlara döktüğüm sıcak su kirleri kolayca çıkardığı için kendimle gurur duydum. Ancak yeri kaplayan sudan nasıl kurtulacağım konusunda bir fikrim olmadığı gerçeğiyle yüz yüze kaldım birden. Tam o sırada heybetli Madam Uspenski, karalar içinde, kestane rengi saçları, parıldayan gözleriyle eşikte, yerden oldukça yüksek bir basamakta belirdi. İki yıldan uzun zaman önce Büyükada'da tanıştığımızdan beri onu görmemiştim. Bir genç kız gibi kahkahalar atarak eline bir iki mutfak bezi aldı; dizlerinin üstüne çöküp yerin suyunu alarak bir kovaya sıkmaya başladı.

Bu kadar basit bir şeyi bilemediğimden dolayı kendimi çok küçük ve beceriksiz hissettim ve hemen onu taklit ettim. Her gün buna benzer düzinelerce basit şey öğreniyordum; böylece pratik konulardaki cehaletim ve akli kibrim acı vererek çarpışıyordu. Mutfak işlerime, insanların sabah işlerinden döndükleri saat sekizden önce kahvaltıyı hazırlamak da dahildi. İlk üç gün, insan doğası hakkında pek tahmin etmediğim bir şey öğrendim. Yemek azdı ve herkes açtı. Çıkarmama izin verilen ekmek, yağ, reçel ve yulaf lapası oradaki insanların üçte ikisini doyuracak kadardı. Adı güya "kahve" olan nahoş bir içecek vardı; sanırım Gürciyev'in kendisinin verdiği bir tarife göre kavrulmuş meşe palamudundan yapılma bir içecek.

İnsanlar işten erken dönüp, haklarından fazlasını alıyordu. Tabakları, çatalları toplamak ve yıkamak için masaların yanında beklerken izleme ve dinleme firsatım oluyordu. İnsanların genelde çok derinlerinde saklı bencilliklerinin, umarsızlıklarının ve kötü niyetlerinin kahvaltı etmek gibi basit bir olayda böyle bütün çıplaklığıyla ortaya serilmesine inanamıyordum. Gürciyev'in Enstitü'deki her şeyin insanın kendisi üzerinde çalışmasının koşullarını sağladığını söylerken ne demek istediğini anlamaya başlamıştım.

Bir gün, havanda saatlerce tarçın öğütmek için yer fırçalama işinden alındım. Bana söylendiğine göre o sıralar Gürciyev ekşi krema ve toz tarçından başka bir şey yemiyormuş. Beklenmedik, genelde açıklanamaz çeşitli olayların olmadığı tek bir gün geçmiyordu.

Birkaç gün sonra bıçkı hendeğine geçtim. Orada Alexander de Salzmann'ın emri altında çalıştım. Uzunluğu yaklaşık 3,5 metre olan kocaman iki kollu bir bıçkı aleti, biri çukurun içinde diğeri de tehlikeli bir platform üzerinde duran iki kişi tarafından kullanılıyordu. Yarım metre çapında ağaç gövdeleri, sekiz santimetre kalınlığında keresteler haline getiriliyordu. Sıcakta çok yorucu bir işti. Yukarıda durursanız, bıçkının tüm ağırlığını kaldırmak zorundaydınız. Aşağıda, çukurdaysanız, kereste tozları dökülüp terli suratınıza yapışıyordu. Hızı de Salzmann tayin ediyordu. Orman işçilerinin kancalı aletiyle kütükleri o kadar iyi idare ediyordu ki, Ruslardan birine nerede öğrendiğini sordum. Büyük bir vakarla cevap verdi: "Tüm hayatı Kafkasya ormanlarında geçmiştir; savaştan önce de orman müfettişiydi." Aslında Moskova'da ünlü bir sahne tasarımcısı daha sonra da Jaques-Dalcroze'un dostu olan Salzmann, Gürciyev benim gelişimden bir ay önce ona öğretene kadar eline hiç bıçkı almamıştı. En kısa sürede tamamen yeni beceriler edinmek, Gürciyev Enstitüsü'ndeki eğitimin bir parçasıydı.

Bıçkı aletinden taş ocağına geçtim sonra; Rus hamamı inşaatında kullanılmak üzere Fontainebleau Ormanı'nın aman vermeyen sertlikteki kireçtaşı burada işleniyordu. Bu işin başında Çehov Çehoviç adlı iri yarı, genç bir Rus duruyordu. Bu işte çalışmaya başladığımın ikinci günü, çok büyük bir kireçtaşı bloğu kırıldı. Çehoviç, bu bloğun Gürciyev'in tam da Rus hamamının kapısının başlığı olarak düşündüğü taş olduğunu söyledi. Bizim kaldıramayacağımız kadar ağırdı, biz de taş keskileri

ve manivelalar yardımıyla kırmaya çalıştık. Herhangi bir ilerleme kaydedemediğimiz iki saatin sonunda şehir kıyafetleriyle Gürciyev çıkıp geliverdi. Sonradan öğrendim ki Paris'ten yeni gelmişti ve gece hiç uyumamıştı. Tek kelime etmedi, çukurun başında durup bizi seyretti. Taşı yeniden yontmaya başladık. Birden üzerindeki ceketi çıkardı, çukura atlayıp Rus işçilerden birinden bir çekiç ve keski aldı. Taşı dikkatle inceledi, keskiyi özenle üzerine yerleştirdi ve üç dört kez vurdu. Etrafında bir yarım daire çizdi ve dikkatli bir incelemeden sonra bir daha vurdu. Belki elli kilogram ağırlığında devasa bir parça kırılıp düştüğünde eminim henüz bir düzineden fazla vuruş yapmamıştı. Bu işlemi üç dört kez tekrar etti ve sonunda, orijinalin yarısından küçük bir parça kaldı geriye. "Kaldırın," dedi. Tüm gücümüzü verip taşı kaldırdık ve hamama taşıdık.

Bu, hafızamda gördüğüm gün kadar canlı kalan öğretici bir beceri gösterisiydi. Ancak hikâye burada bitmiyordu. Yirmi beş yılı aşkın bir zamandan sonra akşam yemeğinde, Paris'teki dairesinde Gürciyev'in yanında oturuyordum; karşımızda da saçları iyice beyazlamış ve dökülmüş olan Çehoviç vardı. Gürciyev Ju-jitsu'dan bahsediyor, Orta Asya'da Japonlarınkinden kat kat ileri bir sanat öğrendiğini söylüyordu. Bunun adı Fiz-lez-Lou imiş. Bunu Avrupa'ya tanıtmayı düşündüğünü, hoca olarak yetiştireceği birini aradığını söyledi. Gençliğinde güreş şampiyonu olan Çehoviç, doğal bir adaydı. Sonra Çehoviç'e şöyle dedi: "Prieuré'de, Rus hamamını inşa ettiğimiz zamanı hatırlıyor musun? Kapı çerçevesi için kullanacağımız o taşı nasıl kırmaya çalışmış, başaramamıştın? O zaman seni izlemiş ve nasıl bakacağını bilmediğini görmüştüm. Taşın nereden kırılacağını tam olarak görebiliyordum ama sen, ben sana gösterdiğimde bile göremedin. Ben de Fiz-lez-Lou'yu Avrupa'da öğretmekten vazgeçtim."

Gürciyev'e kutsal bir varlıkmış gibi hayran olan Çehoviç hareketsiz durdu ve "Evet, Georgiy İvaniç, hatırlıyorum," dedi. Sonra yanaklarından yaşlar süzülmeye başladı. Bense sempati duygusuyla titredim. Sonu yirmi altı yılda bağlanan bu olay, sadece insanın kifayetsizliğinin tipik bir örneği değil, kendi durumuma da korkutucu bir biçimde uyan bir olaydı.

Günlük işler sabah altıda başlıyor, akşam altıya kadar sürüyordu; arada sadece kahvaltı ve öğle yemeği molaları veriliyordu. Yemek, pazar akşamları hariç yetersiz ve lezzetsizdi; o zaman zengin bir şölen sofrası kurulur, kapılar ziyaretçilere açılırdı.

1923'te Prieuré'de çalışan bir kişi, Gürciyev'in vereceği her yeni işi beklemenin verdiği heyecan ve merak duygusunu asla unutamaz. Her şey baş döndürücü bir hızla gidiyordu. Birkaç hafta boyunca üzerinde çalıştığımız tema çeşitli türlerde ve derecelerde oruçlardı. Daha sonra psikolojik testlere geçildi. Bu testler insanın içine o derece nüfuz eden şeylerdi ki, herkes ruhen çırılçıplak soyunmuş gibiydi.

Oruçla ilgili bir örnek, Gürciyev'in isterse ne kadar hassas dersler verebildiğini gösterecektir. Prieure'de Rahmiliyeviç adında, savaştan önce St. Petersburg barosunun başkanlığını yapmış olan ünlü bir Rus avukat vardı. Gürciyev'e 1911'de katılmıştı ve eski bir öğrenci olarak kendi kurallarını koymak istiyordu. Bir gün Gürciyev tam oturma odasına girdiğinde Rahmiliyeviç'i başka bir Rus'a şöyle derken yakalamış: "Georgiy İvaniç'in ne demek istediğini en iyi ben anlarım, çünkü ben onun yanına senden beş yıl önce geldim." Gürciyev alçak sesle şöyle demiş: "Rahmil, bu söylediğinden sen kendin utanmıyorsan, benim adıma utan en azından. On iki yıldan sonra beni bu kadar az anladıysan o zaman benim hocalığıma halel getiriyorsun demektir." Bu olaydan kısa bir süre sonra yoğun bir oruç dersinin başlayacağı duyuruldu. Rahmiliyeviç gizlice bir ağaca yiyecek sakladı. Çoğumuz bunu gördü, ama kimse bir şey demedi. Orucun başlayacağı vakit Gürciyev her kişiye programını açıkladı.

Rahmiliyeviç'i en sona bıraktı ve "Rahmiliyeviç'in oruca ihtiyacı yok; o zaten fazlasıyla biliyor," dedi. Bunu duyduğumda şiddetli bir üzüntü hissettim, zira Rahmiliyeviç'in Gürciyev'i takip etmek için nasıl her şeyini feda ettiğini görmüştüm; kendisi hariç.

Oruçlardan sonra Gürciyev, zihinsel egzersizleri, toprakta yapılan el işleriyle bağlantılı hale getirdi.

Gürciyev'in "Bilinçli Emek ve Niyetli Acı Çekme" öğretisi genelde, Avrupalı ve Amerikalıların, Asyalı inceliğiyle karşı karşıya kaldıklarında üzerlerine çöken o komik düz mantıklarıyla anlaşılırdı. Ben Prieuré'ye geldiğimde, zihin egzersizleri Tibetçe kelimelerden oluşan uzun bir listenin öğrenilmesiydi. Hanımlar -çoğu orta yaşlı İngiliz kadınlar- erkeklerin kestiği ağaçların köklerini eşeliyorlardı. Görev, derin delikler kazmadan ya da vinç gibi aletler kullanmadan olanaksızlığı aşikâr bir görevdi. Hanımlar sığ çukurlarda oturmuş, küçük el kürekleri ve hatta alet yokluğundan kaşıklarla toprağı kazıp, çıkan toprağı çöp yığınını eşeleyen tavuklar gibi arkaya atıyorlardı. Kol saatlerinin ya da bileziklerin arasına, birkaç dakikada bir gizlice çekiştirdikleri kâğıtlar sıkıştırılmıştı. Hanımlar, kızgın tavuklar gibi, kelimeleri tekrar edip duruyorlardı. Onlara baktıkça, Fontainebleau'ye ne bulmaya geldiklerini merak ediyordum. Samimiyetlerinden şüphe yoktu, ama sağduyularını nerede bırakmışlardı?

Gürciyev'in, istemediklerinden kurtulmak için acımasız yöntemleri vardı. Her kelimesini, hareketini kimi ilahi hakikatlerin sembolü haline getiren aptalca bir hayranlığa hem davetiye çıkarıyor hem de bundan nefret ediyor gibi görünüyordu. Hanımlardan biri ona özel olarak delilik derecesinde hayrandı; Gürciyev'in ona oynadığı oyun bana, hiçbir şeye, hiç kimseye ve özellikle kendisine güvenmememiz konusunda yaptığı uyarıyı nasıl ciddiye almamız gerektiğini gösterdi.

Her cumartesi öğlen yemeğinden sonra tüm işler bir kenara bırakılır, haftalık ziyafet ve kabul için gereken hazırlıklar yapılırdı. Öğleden sonra, şatonun terasında klasik İngiliz çayı servis edilirdi. Bir keresinde Prieuré ineklerinin taze kremasından yapılmış dondurma vardı. Gürciyev, kendisini başkalarından ayıran o hafif yürüyüşüyle etrafta dolaşıyordu. Bu hanımın oturduğu masanın yanına geldi ve "Dondurma en güzel neyle gider bilmiyorsun. Hardalla." dedi. Kadın, görev bilinciyle ayağa kalktı ve mutfağa gidip bir kap hardalla döndü. Gök gürlemesi gibi bir sesle Gürciyev kadına işaret ederek, "Şu aptallığı görüyor musunuz? Bu kadın hep böyle aptallıklar yapıyor. Senin ne işin var burada kadın?"

Zavallı kadın kıpkırmızı oldu ve gözyaşlarına boğuldu. Pılısını pırtısını toplayıp gitti; kimse onu bir daha görmedi.

Başka bir gün, Gürciyev'e sorgusuz sualsiz hayran olmaktan mustarip Metz isimli bir Amerikalı'ya Gürciyev'in arabasına yeni bir far takması söylenmişti. O gece Gürciyev'in Paris'e gitmesi gerekiyordu. Arabası çıkarıldığında farın değişmediğini görünce Metz'e bağırarak Paris'e kadar kaportanın üzerinde oturup fener tutmasını söyledi. Metz uysalca çamurluğun üstüne oturdu; ta ki Gürciyev hakir gören bir sesle ünlü kelimesini söyleyip onu oradan itene kadar: "Aptal!"

Finch isimli muhteşem elleri olan bir konser piyanisti, Prieuré'ye kalmak üzere gelmişti; elleri sanki paha biçilmez bir hazineymiş gibi üstüne titriyordu. Ona tavuklara bakma görevi verildi. Günler geçtikçe daha huzursuz görünmeye başladı. Nihayet Gürciyev'e, tavuklara bakmaya başladığından beri hayvanların pek iyi yumurtlamadıklarını söyledi. Gürciyev şöyle cevap verdi: "Elbette iyi yumurtlamazlar. Çünkü onları sevmiyorsun. Buradaki tavuklar insanı tanır. Onları seven insana

yumurta verirler. Onları sevmeyi öğrenmelisin."

Ertesi gün kümesin oradan geçerken zavallı Finch'i gördüm; nasıl yapılacağını bilmeden, diz çökmüş tavukları seviyordu.

Her akşam, yemekten sonra yeni bir hayat başlıyordu. Hiç acelemiz yoktu. Kimisi bahçede yürüyüş yapardı. Kimisi sigara içerdi. Akşam dokuz sularında tek başına ya da küçük gruplar halinde Çalışma Evi'ne doğru yollanırdık. Dışarıda giyilen ayakkabılar çıkar, yumuşak ayakkabılar ya da mokasenler giyilirdi. Hepimiz sessizce, yerde bir halka oluşturacak şekilde minderimize otururduk. Erkekler sağda, kadınlar solda otururdu; hiçbir zaman bir arada oturmazdık.

Bazıları doğrudan sahneye çıkar, ritmik egzersizleri yapmaya başlardı. Her yeni gelen, kendisine hareketleri öğretecek öğretmenini seçme hakkına sahipti. Ben Vasili Ferapontoff'u seçmiştim; uzun boylu, üzgün ve dikkatli bir ifadesi olan genç bir Rus'tu. Kelebek gözlük takardı; *Vişne Bahçesi*'ndeki ebedi öğrenci Tromifov'un resmine benziyordu. Her ne kadar parlak bir uygulamacı olmasa da vicdanlı bir öğretmendi. On yıl sonraki erken ölümüne kadar arkadaşlığımız güçlenerek devam etti. İlk sohbetlerimizden birinde bana genç yaşta ölmek istediğini söylemişti.

Egzersizler, üç yıl önce İstanbul'da gördüklerime oldukça benziyordu. Benim gibi yeni öğrenciler, Altı Zorunlu Egzersiz denilen seriyle başlıyordu. Bunları son derece heyecan verici bulmuş, çabucak genel sınıfa geçebileyim diye, hemen öğrenmek için çok çalışmıştım.

O sıralar Gürciyev halka açık gösteriler yapmak amacıyla özel bir sınıf hazırlıyordu; bu sınıfın neredeyse tamamı Ruslardan oluşuyordu. Genel sınıf her tür yeni egzersizi öğrenebilirdi, ancak gösteri sınıfı için düşünülen özel eğitimde yer almazdı.

Gürciyev'in yeni egzersiz yaratmadaki yöntemi, hocalığının başarısının sırlarından biri olan, canlı bir kendiliğindenliğe dayanıyordu. Yeni öğrenciler sahnede çalışırken, bazı Ruslar, Thomas de Hartmann'ın bir kuş gibi dik duran o kel kafasıyla başında oturduğu piyanonun çevresinde toplanırdı. Gürciyev piyanonun üstünde bir ritim vurmaya başlardı. Herkes ritmi anladığında, bir melodi mırıldanır ya da tek elle piyanoda çalar, sonra oradan uzaklaşırdı. Hartmann ritim ve melodiye uyacak bir tema geliştirirdi. Yanlış çalarsa Gürciyev ona bağırır, Hartmann da ona öfkeyle karşılık verirdi.

Sonra daha kıdemli sınıf sıraya girer, bizse kenarda durur, seyreder ya da yerimize dönerdik. Gürciyev egzersizlerdeki duruşları ve hareketleri, bazen kendisi yaparak öğretirdi; ya da şayet karmaşık bir hareketse, farklı sıradaki, pozisyondaki kimselerin farklı hareketlerinden oluşan bir şeyse sahneye gelir ve her öğrenciyi gereken duruşa sokardı. Ateşli tartışmalar olurdu. Sahne, öğrenciler gereken hareket dizisini yapmaya çalışırken bir tartışma, el hareketleri ve bağırış çağırış kaosuna dönerdi. Gürciyev aniden otoriter bir şekilde bağırır ve her yeri ölüm sessizliği kaplardı. Birkaç açıklama olur ve Hartmann o zamana kadar armonik olarak zenginleştirmiş olduğu temayı yeniden çalmaya başlardı. Bazen sonuç çok görkemli olurdu; daha önce hiç görülmemiş muhteşem bir birliktelik, sanki büyü eseri gibi ortaya çıkardı. Başka zamanlarda iş çok zor gelir, egzersiz, ertesi günlerde saatlerce çalışılmak üzere yarıda kesilirdi.

Egzersiz dizilerine ek olarak, Hartmann'ın doğaçlama çaldığı müzik eşliğinde saatlerce ayakla ritim vurulurdu. Kimi zaman Gürciyev ünlü Durma Egzersizi'ni de yaptırırdı. Günün ya da gecenin herhangi bir ânında "Durun!" diye bağırabilirdi; o zaman herkes onu duyduğu anda donmak zorundaydı. İlk önce gözler, o sırada bakmakta oldukları nesneye kilitlenmeliydi. Beden, "durun"

kelimesinin duyulduğu andaki duruş tam neyse onda hareketsiz kalmalıydı; ve o sırada akıllardan geçen düşünce de tutulmalıydı. Kısacası, her hareket durdurulmalı ve tutulmalıydı. Duruş birkaç saniye, beş, on dakika ya da daha fazla sürebilirdi. Duruş acı verici, hatta tehlikeli olabilirdi; ama şayet kişi ciddi ve vicdanlıysa, durumunu düzeltmek için bir şey yapmamalıydı. Gürciyev, "*Davay!*" yani "Devam!" diye bağırana kadar beklememiz gerekirdi. Sonra yapmakta olduğumuz şeye devam ederdik.

Ritmik egzersizler genelde o kadar karmaşık ve doğadışıydı ki, öğrenemeyeceğim umutsuzluğuna düşerdim. Ama yine de, art arda küçük mucizeler olurdu. Sonuçsuz, saatler süren delirtici mücadeleden sonra beden birden izin verir ve olanaksız hareket yapılıverirdi. Çalışma Evi'ndeki çalışmalar mutlaka gece yarısına, çoğu zaman da daha geç saatlere kadar sürerdi; öyle ki sabah işlerine başlamadan önce uykuya sadece üç dört saat vaktimiz kalırdı. Gece yarısına doğru Gürciyev bağırırdı: "*Kto hochet spat, mojet itti spat*" yani "Uyumak isteyen, gidip uyuyabilir." Bir iki kişi ayağa kalkıp giderdi, ancak büyük çoğunluk kalırdı. Bilirlerdi ki genelde en ilginç açıklamalar ve gösteriler, olağan işler yapıldıktan sonra gelirdi.

Gürciyev bazen ders verirdi. Bunlar çok büyük olay olurdu, zira herkes kendisine olan tüm bu garip şeyleri anlamaya can atardı. Derslerden birini kelimesi kelimesine tekrar edebilirim.

Bir gece eski İngiliz istihbarat subaylarından Binbaşı Pinder bir ders yapılacağını bildirdi; Gürciyev'le 1919 yılında Tiflis'te tanışmıştı ve çok iyi Rusça bildiğinden onun tercümanlığını yapıyordu. Her zamanki gibi hepimiz Çalışma Evi'ne gittik, ancak egzersizleri yapacağımıza, salonda çepeçevre minderlerimizin üzerine hevesle oturduk. Zaman geçiyordu; saat on, on bir, on iki oldu. Sonunda Gürciyev geldi -besbelli Paris'ten geliyordu- yanında Madam Ostrowska, Madam Uspenski ve Binbaşı Pinder vardı. Gürciyev durdu, uzun süre bize baktı ve İngilizce, "Sabır iradenin annesidir. Anneniz olmadan nasıl doğabilirsiniz?" dedi. Çalışma Evi'nden çıkıp gitti. Bu ders üzerimde çok derin bir etki yarattı; çünkü bende hem sabrın hem de iradenin az olduğunu biliyordum.

Her gün olan ve olağanüstü bir gerilim durumu yaratan düzinelerce olaydan sadece birkaçını verebiliyorum burada. Bu olaylarla insanlar olağan dünyalarında yaşadıkları tüm psikolojik korumalardan sıyrılıyorlardı. Kimileri delirdi. Hatta intiharlar bile oldu. Çoğu umutsuzluğa kapılarak bıraktı. Bazıları kendi düşlerinde o kadar kaybolmuştu ki, içinde yaşamakta olduğumuz olağanüstü koşulları hiç fark edemedi.

Bu şekilde on beş gün kadar yaşadıktan sonra, özellikle de dört yıl önce İzmir'de yakalandığım dizanterinin nüksetmesiyle kendimi çok hasta hissetmeye başladım. Gürciyev'in, bedenin itirazlarını göz ardı etmek konusundaki sözlerini kelimesi kelimesine anlayıp, kendimi diğerlerinden de çok çalışmaya zorladım. O sıralar, uzun süren bir kuraklığın içindeydik ve her akşam, gıdamızın büyük bölümünü ürettiğimiz mutfak bahçesinin sulanmasına hepimizin yardım etmesi gerekiyordu. Mutfak bahçesinin sadece 90 metre ilerisinde geniş bir dere fark ettim; su seviyesi sulamaya uygundu. Bunu pek çok öğrenciye söyledim; istisnasız hepsi, işimizi hafifletecek bir tasarıyı nasıl önerebildiğime çok şaşırdılar. Bir gün Gürciyev mutfak bahçesine gelmişti; korkudan titreyerek, ona Anadolu'dakiler gibi sulama kanalları yapıp yapamayacağımı sordum. Tartışmasız kabul etti. Ertesi gün bir baraj inşa ettim ve bir kanal açmaya başladım. Ancak kanalın yüksek bir seviyeden geçmesi gerektiğinden, öğleden sonraları kalan kısa zamanımda bu kanalı açma işinin haftalar süreceğini gördüm. Fakat, Gürciyev ne der, diye düşünmedim. O akşam mutfak bahçesine geldi ve bu kadar yakından bir dere akarken su taşımanın aptallığından bahsetti. Herkes kanal kazma işine verildi; sulama sistemi ertesi

gün işlemeye başlamıştı. Sonraları Gürciyev su sisteminden İran'da gördüğü özel bir sistem olarak bahsederken duydum; sistem Prieuré'nin şaheserlerinden biri haline geldi ve Gürciyev'in akıl almaz bilgeliğinin bir örneği olarak ziyaretçilere gösterildi.

Her sabah yataktan kalkmak gittikçe daha zor bir iş oluyordu, bedenimse kızgın güneş altında ağır iş yapmaktan çökmeye başlıyordu. Sürekli ishal beni çok zayıf düşürmüştü, ama bir şekilde devam ediyordum.

Nihayet bir gün geldi ki ayağa kalkamadım. Ateşten titriyordum ve başarısızlık duygusuyla kendimi çok sefil hissediyordum. Kendi kendime tam, "Bu gün yatakta kalacağım," derken, bedenimin ayağa kalktığını hissettim. Her gün yaptığım gibi giyinip işe gittim; ancak bu sefer, kendime ait olmayan bir üst iradenin beni bir arada tuttuğu gibi garip bir his vardı.

Her zamanki gibi tüm sabah çalıştık. O gün öğle yemeği yiyemedim; yere uzanıp, acaba ölecek miyim diye endişelendim. Gürciyev, daha yeni açık havada, ıhlamur korusunda öğleden sonra egzersizlerini vermişti. Öğrenciler ıhlamur ağaçlarının altında toplanmaya başladıklarında ben de onlara katıldım. Gürciyev ile Hartmann beraber dışarı çıktılar. Piyano da Çalışma Evi'nden dışarı altı adam tarafından taşındı. Ben de onların arasındaydım; sendeledim, neredeyse diğerlerini de düşürüyordum. Alev alev yanıyordum ve berbat bir durumdaydım.

Çalışmaya en deneyimli Rus öğrencilerin bile beceremediği, son derece karmaşık bir egzersizle başlamıştık. Egzersizlerin yapısı tahtaya sembollerle çizilmişti; baş, ayaklar, kollar ve beden birbirinden bağımsız hareket dizileri yapmalıydı. Hepimiz için bir işkenceydi.

Gürciyev kızmış gibi yaptı ve bizi durdurdu; ritimleri çalışmamız gerektiğini söyledi. Hartmann, ayağımızla takip etmemiz gereken ritimleri art arda çalmaya başladı. Kendimi çok hasta ve zayıf hissediyordum. İngiliz öğrencilerden biri durdu ve oturdu. Sonra bir başkası, bir başkası daha... Kısa sürede müzik ve kendi zayıflığım dışında her şey silindi gitti. Kendime şunu deyip duruyordum: "Bir sonraki hareket değişiminde duracağım." Hartmann çalıyor, çalıyordu. Tüm İngiliz öğrenciler ve Rus kadınların çoğu bir bir bıraktı. Sadece altı yedi adam ve sanırım Jeanne de Salzmann ayakta kalmıştı.

Gürciyev dikkatle izliyordu. Önce ve sonra duygusunu kaybetmiştim. Geçmiş ve gelecek yoktu, sadece şimdi bedenimi hareket ettirme ıstırabı vardı. Yavaş yavaş fark ettim ki Gürciyev tüm dikkatini benim üzerimde toplamıştı. Ortada, aynı anda hem teşvik hem vaat olan, dile gelmemiş bir talep vardı. Ölsem de bırakmamalıydım.

Aniden, içime akan çok büyük bir güçle doldum. Bedenim ışığa dönüşmüş gibiydi. Varlığını bilinen yollarla hissedemez olmuştum. Ne çaba, ne acı, ne bezginlik duyuyordum; hatta ağırlığını bile hissetmiyordum. Gürciyev ile Thomas de Hartmann'a karşı çok yoğun bir şükran duyuyordum, ama sınıfı dağıtmışlar, beni yalnız bırakıp sessizce gitmişlerdi. İçinde bulunduğum durum, hiç bilmediğim türden bir mutluluktu. Cinsel birleşmenin verdiği coşkudan oldukça farklı bir şeydi bu, zira bedenden tamamen bağımsız, ayrı bir şeydi. Dağları yerinden oynatacak bir sevinçti.

Herkes çay içmeye eve gitmişti; ama ben tam aksi yöne, mutfak bahçesine gittim. Elime bir kazma alıp kazmaya başladım. Toprak kazmak, fiziksel güç kapasitesini ölçen bir testtir. Güçlü bir adam kısa süre çok hızlı, ya da uzun süre yavaş kazabilir; ancak hiç kimse, olağandışı bir talimi olsa bile, uzun süre hızlı kazamaz. İçime giren gücü sınamak istedim ve o yakıcı öğleden sonrası, normalde iki dakika devam ettiremeyeceğim bir hızla bir saatten fazla kazdım. Ne yorgunluk hissettim ne de aşırı bir çaba harcadım. Zayıf, isyankâr, acı çeken bedenim güçlü ve itaatkâr olmuştu. İshal durmuş,

günlerdir çektiğim, içimi kemiren karın ağrıları kesilmişti. Dahası, önceden sadece nadiren ve istencim dışında tecrübe ettiğim bir düşünce berraklığı yaşadım, ama bu sefer benim emrimdeydi. Düşüncemde Grande Rue de Pera'ya döndüm ve beşinci boyutu hissedebileceğimi keşfettim. "Akıl gözüyle" deyişi yeni bir anlam kazandı; baktığım her şeyin içindeki sonsuz düzeni "gördüm": Ağaçlar, bitkiler, kanaldan akan su, hatta elimdeki kazma ve nihayet kendi bedenim. "Kendim" ile "düzenim" arasında değişen ilişkiyi kavradım. Bilinç halim değiştikçe, "Ben" ile "düzenim" birbirine yaklaştı, ayrıldı ve aralarındaki temas koptu. Zaman ve Sonsuzluk deneyimimizin koşullarıydı ve Gürciyev'in bizi götürdüğü İnsanın Uyumlu Gelişimi, gerçek özgürlüğün sırrıydı. Yüksek sesle şunları söylediğimi hatırlıyorum: "Tanrı'nın neden kendini bizden sakladığını şimdi anlıyorum." Ama şimdi bile, bu çığlığın ardında yatan sezginin ne olduğunu hatırlayamıyorum.

Kuruçeşme'deki ilk buluşmamızda Gürciyev bana, başka bir dünyanın var olduğunu bilmenin yeterli olmadığını söylemişti; kişi bu dünyaya iradesiyle girebilmeliydi. Şimdi ebediyette yaşıyordum ama yine de zamanla olan bağım kopmamıştı. Hayatın, düşünen aklımızın bilebileceğinden çok daha zengin ve geniş olduğunun bilincine varmıştım.

Öğrenciler akşamüstü sulama işi için bahçeye dönerken ben kazma işini bırakıp ormanda dolaşmaya gittim. Taş ocağını, bıçkı çukurunu geçip, Avon'un arkasındaki tepeye giden patikaya çıktım. Kocaman ağaçlar, gri kayalar, bulutsuz gökyüzü ve akşam böceklerinin mırıltısı, iç âlemimle harmanlandı. Dış ile iç arasında bir ayrım kalmadı: Her şey olduğu yerdeydi, yani başka bir şeyin ne içinde ne dışında. Artık bir şeyi sınamak ya da ispatlamak istemiyordum; nasılsam öyle olmak bana yetiyordu.

Patikada, büyük gri bir kayanın olduğu bir kıvrımdan dönerken Gürciyev ile karşılaştım. Her ne kadar ormanın o kısmında daha önce hiç bulunmamış da olsam karşılaşmamız kaçınılmaz görünüyordu. Lafı fazla dolandırmadan, insanın içindeki enerjilerden bahsetmeye başladı:

"Kişinin kendi üzerinde çalışması için gereken belli bir enerji vardır. Kimse, kendisinde bu enerji yoksa bir çaba sarf edemez. Buna Yüksek Duygusal Enerji diyebiliriz. Herkes, bu enerjiden ufak bir parçayı her gün doğal bir süreçle üretir. Doğru kullanılırsa, insanın kendini mükemmelleştirmesine yardımcı olur. Ancak kişi bu şekilde bir noktaya kadar gelebilir. Varoluşunun hedefini yerine getirmek isteyen insan için kaçınılmaz olan Varlığın gerçek, tam dönüşümü, kendisine doğal olarak verili olandan kat kat fazla bir Yüksek Duygusal Enerji yoğunlaşmasını gerektirir.

"Dünyada, bu enerjinin Büyük Kaynak'ı ya da Birikim'i ile bağlantılı bazı insanlar var, ancak bunların sayısı çok az. Bu Kaynak'ın sınırı yok. Bu enerjiyi depolayabilenler, diğerlerine yardım edecek aracılar olabilirler. Diyelim bir kişinin, dönüşümünü gerçekleştirmek için bu enerjiden yüz birime ihtiyacı olsun, ancak kendisinde de sadece on birim bulunsun ve daha fazlasını da kendi kendine elde edemesin. Bu insan çaresizdir. Ancak Büyük Birikim'den enerji çekebilen birinin yardımıyla, doksan birim ödünç alabilir. O vakit çalışması verimli bir hal alır."

Bu söylediklerini sindirmemi bekledi ve durup gözlerimin içine baktı: "Kendisinde bu nitelik olanlar, insanlığın en yüce kastının özel bir kesimine aittirler. Sen de bir gün öyle olabilirsin, ancak uzun yıllar beklemen gerekecek bunun için. Bu gün yaşadığın şey, senin için mümkün olanın bir parçasıydı. Şu âna kadar bunları teorik olarak biliyordun, ama şimdi tecrübe ettin. Bir insan Gerçek'i tecrübe etmişse, hayatında yaptıklarından sorumludur."

Bir iki gün içinde, benimle gelecek planları hakkında konuşacağını ve eğer istersem bu planlarda

nasıl bir yerim olabileceğini bana anlatacağını ekledi sözlerine. Bir soru sorma gereği duymadım. O an için daha çok şey öğrenmek istemiyordum; bu kadar müthiş bir şekilde gelen o tecrübeyi yaşamaktan mutluydum. Gürciyev başka bir şey söylemeden gitti; ben de ormandaki yürüyüşüme devam ettim.

Uspenski'nin yaptığı bir konuşma geldi aklıma. İşlevlerimizi kontrol edebileceğimiz çok dar sınırlardan bahsedip şöyle devam etmişti: "Duygularımız üzerinde kontrolümüz olmadığını göstermek çok kolay. Bazı insanlar canları istediğinde öfkeli ya da hoşnut olabileceklerini hayal eder; ancak herkes iradesiyle şaşıramayacağını gösterebilir." Bu sözleri hatırlayınca kendime şöyle dedim: "Ben şaşıracağım." O an, şaşkınlıktan boğulacak gibi oldum; sadece kendi durumum değil, baktığım, düşündüğüm her şey beni şaşırtıyordu. Her bir ağaç o kadar özgün bir biçimde kendisiydi ki, ormanda sonsuza kadar yürüsem, bir an bile şaşkınlığım geçmezmiş gibi hissettim. Sonra "korku" fikri geldi. Bir anda dehşet içinde tir tir titremeye başladım. Adsız korkular, her taraftan beni tehdit ediyordu. "Sevinci" düşündüm ve sanki kalbim mutluluktan patlayacak gibi oldu. "Sevgi" kelimesi geldi aklıma; öyle narin şefkat ve tutku dalgaları kapladı ki içimi, sevginin derinliği ve kapsamı hakkında daha önceden en ufak bir fikrim olmadığını gördüm. Sevgi her yerde, her şeydeydi. Her tür ihtiyaca tam olarak uyum sağlama yetisi vardı. Bir zaman sonra, tüm bunlar bana fazla geldi. Sevginin sırrına daha fazla dalarsam, yok olacakmışım gibi geldi. İstediğim şeyi hissetme gücümden kurtulmak istedim ve bu güç bir anda beni terk etti. Bu güç gittiğinde ve ben yeniden kendi gözlerimle görmeye başladığımda, kendi düşüncelerimle düşündüğümde, Blake'in bir beyti içimde konuştu:

Grown old in love, from seven till seven times seven,
I oft have wished for hell for change from heaven.
[Yediden yedi kere yediye kadar, aşkla yaşlandım,
Cenneti verip cehennemi almadığıma çok hayıflandım]

(Çev. Selahattin Özpalabıyıklar)

Bu beytin Blake için sadece kelime cambazlığı değil, gerçek bir tecrübenin ifadesi olduğunu kavradım. İçine girmiş olduğum dünyanın yalnızlığın olmadığı bir dünya olduğunu biliyordum, çünkü bu Ebedi Kaynak'a giren herkes, orada kardeş gibi karşılanır. Her şey huzura ve açıklığa kavuştu; bedenimin bilincine vardım, ama tamamen "dışarıdaydı." 21 Mart 1918'de askeri hastanedeki deneyimimi çok net olarak hatırlıyordum. Tamı tamına aynı bilinç; bedenim mahvolsa da benim için hiç fark etmezdi.

O akşam Çalışma Evi'nde, o öğleden sonra beni zorlayan o çok karmaşık egzersiz üzerinde çalıştık. Nasıl yapılması gerektiğini hemen gördüm. Ritimlerden biri, bedenimde mevcut olan zekâ tarafından yapılabilirdi. Bir başkası için, sadece müziği duymam ve kendimi onun ellerine bırakmam yeterdi. Bir üçüncüsü vardı ki aklımın içinde taşıyabilirdim. Hareketin birliği, ifade ettiği duygu halinden geliyordu. Çünkü bu farklı güçleri ayırmayı başardığımdan, çaba sarf etmeden tüm hareket düzenini takip edebiliyordum. Düzen, daha önce yapmaya çalıştığım gibi akıldan bedene geçemezdi. Egzersizi yapabildiğimi kimse fark etsin istemedim ve bu da bana ilginç geldi, çünkü genelde başkalarının karşısındaki başarı ve başarısızlıklarıma karşı beni hassas kılan o saçma kibrimin farkındaydım.

Kısa süre sonra Gürciyev egzersizi durdurdu ve bir ders vermek üzere kara tahtayı getirdi. İnsan bedeni ve bellibaşlı işlevlerinin şematik bir temsili olan çok karışık bir diyagram çizdi. Buna, çeşitli büyüklüklerde miller ve makaralardan oluşan bir mekanizma ekledi. Sonra Rusça bir ders anlattı. O dersi dinlerken, söylediği her şeyi takip edebildiğimi, hatta Pinder'in tercüme hatalarını yakaladığımı fark ettim. Gürciyev, çalışma kapasitemizin, içimizdeki ve dışımızdaki enerji kaynaklarına bağlanış biçimlerimize bağımlı olduğunu anlatıyordu. Söylediği tüm şeyler benim yaşadığım tecrübeye ışık tutuyordu. Gürciyev'in açıklamaları bana, onun kelimeleri ve benim duyuşumdan değil de içimden geliyormuş gibi doğrudan ulaşıyordu sanki. Söylemekte olduğu şeylerin önemi, kendi durumumun fersah fersah ötesine geçmişti; içimden akmakta olan enerjiye susamış olan tüm insanlığın suretini gördüm. Gürciyev Büyük Ebedi Rezervuarlardan söz etti; bunlar, dünyaya, insanlığa yardım etmek üzere gelen Kutsal Varlıklar ile bağlantılıydı. Sonra, Tanrı İradesi'nin yaratma faaliyeti sırasında nasıl farklı yoğunluktaki enerjilerden güç aldığını gösteren başka bir diyagrama geçti. Bu yardım kaynaklarının gerçekten var olduğunu görebiliyordum ve biz insanların bunlarla daha önce var olan temasımızı koparmak gibi büyük bir hataya düştüğümüzü anlayabiliyordum.

Dersten sonra öğrenciler dağılıp yataklarına gitti. Ben dışarı, bahçeye çıktım. Hava hâlâ sıcaktı ve gece parlaktı. Uyumak olanaksızdı. Bir kez daha beklenmedik bir şekilde Gürciyev ile patikada karşılaştık. Sadece, "Şimdi uyku zamanı," dedi İngilizce. Bense Türkçe, uyuyamadığımı söyledim. Uyuyabileceğimi söyledi, uyumakla bir şey kaybetmezmişim. Yatağa gittim ve hemen uyudum. Ertesi sabah, yaşadığım tecrübenin hatırasından başka bir şey kalmamıştı geriye; bir de bir gün, bir şekilde, kendimi insana böylesine muhteşem güçler ihsan eden Büyük Akümülatör'e bağlama gücünü tatmakla kalmayıp, aynı zamanda içselleştirmem gerektiği kanaati.

Gürciyev'in dersinin ilginç bir neticesi oldu; zira ertesi gün Maurice Nicoll ve başka birkaç kişi, Gürciyev'in neyin peşinde olduğunu anlamadıklarını söylemeye geldiler bana; benim bir şekilde takip edebildiğimi hissetmişler. Onlara açıklamaya çalıştığımda, dersinden tek kelime hatırlamakta ya da dün yaşadıklarımdan söz etmekte zorluk çektiğimi gördüm. Tüm hayatımın en muhteşem, en önemli günüydü, ama başkalarıyla paylaşılacak bir şey değildi bu. Otuz yıl sonra *The Dramatic Universe*(*) [Dramatik Kâinat] adlı kitabı yazarken bana Yaratıcı Süreç'i yorumlama olanağı sağlayan diyagramını tekrardan çizmeyi becerdim; bu diyagram olmadan bunu anlamam olanaksızdı.

Bu büyük tecrübeden iki üç gün sonra Gürciyev bir sabah beni kendisiyle arabayla Melun'a gelmeye davet etti; orada işleri varmış. Dönüşte arabayı bir orman yoluna soktu; sonra kendimizi Prieuré Şatosu'nun 30 metre, belki daha da yukarısında bir açıklıkta bulduk. Bunun en sevdiği manzara olduğunu söyledi. Yan yana bir banka oturduk; bana daha fazla arazi alıp bir gözlemevi kurma planlarından bahsetti. Gezegenlerin hareketlerinde astronomi biliminin göz ardı ettiği pek çok gerçeğin yattığını, otuz yıl önce Orta Asya'da başladığı araştırmalarına devam etmek istediğini söyledi. Gürciyev'in kaç yaşında olduğuna dair bir fikrim yoktu; sanırım altmış, yetmiş olmalıydı, halbuki çok daha genç görünüyordu. Bir an kendinden bir ihtiyarmış gibi bahsediyor, başka bir an ise gençliğiyle, erkekliğiyle iftihar ediyordu. Ne zaman ciddi konuştuğunu, ne zaman münasebetsiz şakalar yaptığını kestirmek imkânsızdı.

Her neyse, ben gözlemevi ve bilimsel araştırmalar merkezi planlarını oldukça ciddiye aldım. Bunlar kendi düşlerimle çakışıyordu, acaba Gürciyev benimle dalga mı geçiyor diye de düşünmedim.

Prieuré'ye, kendimi çok önemli bir kimse gibi hissederek döndüm, çünkü Gürciyev bana gizli planlarını açmıştı. Prieuré'de, duymayı umduğum haberleri veren bir mektup bekliyordu beni: Bayan

Beamuont iki gün içinde geliyordu. Ona sürekli yazıp gelmesi için ısrar ediyordum. Gürciyev bana onu sormuş, burada başımızın üstünde yeri olduğunu söylememi istemişti; ancak Bayan Beaumont anlayamadığım bir nedenle tereddüt ediyordu. Nedenin basit olduğu ortaya çıktı; Prieuré'deki cefalı hayatı öyle bir anlatmıştım ki, buna dayanacak gücü olmayacağını düşünmüş ve beni de işimden geri bırakmak istememişti.

Ağustosun sonlarına doğru geldiğinde Gürciyev onu kendisi karşıladı ve istediği kadar kalabileceğini söyledi. Ancak Bayan Beaumont beni görünce dehşete düştü. Dizanteri iğnesi yapan Rus doktorun hijyen kurallarına özen göstermediğini, kirli ellerle ahırdan gelip sterilize edilmemiş bir şırınga kullandığını görünce de küçük dilini yuttu. Aslında, Prieuré'deki her şey onu dehşete düşürdü. Mutfağa gidip oranın karasineklerle dolu olduğunu görür görmez doğrudan kasabaya gidip düzinelerce sinek kâğıdı aldı ve gelip bunları mutfağa kendisi astı.

İngiliz ziyaretçiler ona küçümser bakışlarla baktılar. Mutfaktaki sineklerin, üstesinden gelmek zorunda olduğumuz bir "sınav" olduğu, sorgusuz sualsiz kabul edilen bir şeydi. Gürciyev'e karşı saygıdan yoksun tavırları da Rusları kızdırmıştı. Gürciyev ise durumdan memnundu; sineklerle mücadele etme hassasiyetini gösterdiği için müteşekkir olmuştu.

Yaşadığım büyük tecrübenin üzerinden birkaç gün geçmişti ki dizanterim nüksetti; kendimi hiç olmadığım kadar zayıf hissettim. Bayan Beaumont beni biraz dinleneyim diye Paris'e götürmek için ısrar etti. Bir iki gün sonra kendimi daha güçlü hissettim ve yapacak başka işim olmadığından Gürciyev'in Rusça öğrenmek için tavsiye ettiği yöntemi denemeye karar verdim. Bir akşam yemekte, dil öğrenme yönteminin, her gün iki yüz kelime ezberlemek olduğunu söylemişti; her sabah, önceki listeyi unutmadığından emin olması gerekiyordu. O zaman, Champs Elysee'de, Rond Point'dan Etoile'e kadar yol boyu banklar vardı. Bunların sayısının yirmi olduğunu görünce şöyle bir karar aldım; her bir bankın üzerinde oturup on kelime öğrenecek, sonra ötekine geçecektim. Bondar'ın Rusça gramer kitabından iki yüz kelime seçtim. İlk gün listedeki kelimeleri iki saatte öğrendim. İkinci gün altı saatimi aldı. Üçüncü gün korkunç bir baş ağrım vardı, bu girişimimi bir yana bırakmam gerekti. Toplam beş yüz kelime öğrenmiştim. Ancak ilginçtir, bu temelle Rusça okuyabiliyor, bana söylenenleri anlayabiliyordum; bu çok hoşuma gitmişti.

Bu sırada, John de Kay'den en kısa zamanda Londra'ya gitmem gerektiğini yazan bir mektup aldım. Lord Curzon'un Dışişleri'nden ayrıldığını duymuştu. Böylece Türklerin talepleri konusunda yeni dönemde daha dostane yaklaşımlar bekleyebilirdik. Ertesi sabah Prieuré'ye döndüm; sağlığım çok daha iyiydi, ancak ruhum karmakarışıktı. Önceki haftanın mucizevi tecrübelerinden sonra gelişen bir tepkimeden mustariptim. Ertesi gün Gürciyev benimle görüştü. Ona John de Kay ve umutlarından bahsettim; eğer Abdülhamit'in vârislerinin talepleri tanınırsa, gözlemevinin inşasında ona yardım etmek için yeterli param olacağını söyledim. O sıra ise elimde avucumda hiçbir şey yoktu. Anneme de yardım etmek zorundaydım, zira babam, hem kendisinin, hem annemin parasını kaybetmiş ve beş kuruş bırakmadan ölmüştü. Başka zorunluluklarım da vardı ve biraz para kazanmam gerekiyordu. Hayatta benim için en önemli şeyin ne olduğunu bulduğum Prieuré'de kalmak isterdim. Gürciyev bana şöyle dedi: "Şu âna kadar burada kalışın bir denemeydi. Sana bir şeyler verildi. Ama buraya çalışmak için gelirsen, hiçbir şeyin verilmediğini anlaman gerekir. Kendine ait bir şeyler edinmek istiyorsan, çalmayı öğrenmelisin. Sana vereceğim şeyin karşılığını ödeyemezsin; bunun bedeli ölçülemez. Dolayısıyla, eğer ihtiyacın varsa çalmalısın.

"Çalışmayı öğrenme imkânın var. Hakikat şu ki, modern dünyada çok az kimse bu imkâna sahip; pek

çok insanın önünde aşamayacağı engeller var. Herkes için geçerli bu; bu engeller insan doğasının bir parçası. Tüm mucizelerin kaynağı Büyük Enerji Akümülatörü'ne doğrudan bağlanmanın mümkün olduğunu gördün. Bu kaynağa kalıcı bir biçimde bağlanabilsen tüm engelleri aşardın. Ama bunun nasıl yapıldığını bilmiyorsun ve bunu görmeye henüz hazır değilsin. Yapman gereken her şey hâlâ önünde duruyor; ancak şu anda bunun mümkün olduğunu biliyorsun. Sana bir günlüğüne ödünç verilen o gücün esaretine girebilmen belki yirmi, otuz, hatta kırk yılını alacak. Fakat böyle bir ihtimal varsa tüm bir hayat nedir ki? Ben küçüklüğümden beri böyle bir gücün ve insanları ondan ayıran engellerin varlığından haberdarım; bu engelleri aşmanın yollunu bulana kadar aradım. Bu, insanın, insan doğası ile ilgili keşfedebileceği en büyük sırdır. Pek çok insan özgür olmak ve gerçeği bilmek ister; ancak bu gerçekle aralarındaki engelin farkında değildir. Bana gelip, yardım istiyorlar, ancak bedelini ödemek istemiyorlar, ya da belki ödeyemiyorlar. Onlara yardım edemiyorsam bu benim hatam değil."

Yine Varlık ile Bilgi'den ve sadece bilgiye bel bağlarsam her şeyi kaybetme tehlikem olduğundan söz etti. "Fazla bilgi, içsel engeli aşılamaz hale getirebilir," dedi merhametsizce.

Şöyle dedim: "Seninle kalırsam ne kadar zamana ihtiyacım var?" Biraz önce söylediği şeylerin ışığında, yirmi yıl alabileceğini söylemesini bekledim, ama şöyle cevap verdi: "Tüm enerjini bu işe verirsen, iki yıl içinde kendi başına çalışacak duruma gelebilirsin. O zamana kadar bana ihtiyacın olacak, zira gereken koşulları kendin yaratamazsın. Fakat daha sonra bana ihtiyacın olmayacak. Ancak bu iki yıl süresince her şeye hazırlıklı olmalısın."

Ona param olmadığını ve orada para ödemeden kalamayacağımı hatırlattığımda şöyle cevap verdi: "Paran değil yapacağın işler beni ilgilendiriyor. Bana para verecek dolu insan, fakat çalışacak çok az kişi var. İhtiyacın olan parayı sana vereceğim. Yakında Amerika'ya gideceğim ve eğer Rusça öğrenip tercümanım olursan bana büyük yardımın dokunur. Kısa sürede istediğim şekilde ders verecek duruma gelirsin. Şimdi sadece almak zorundasın, çünkü verecek bir şeyin yok. İleride, işe faydalı olmak için, ben nasıl hazırsam, sen de üzerindeki gömleği bile vermeye hazır olacaksın."

Gürciyev beni büyük bir karar ile karşı karşıya bırakmıştı; ancak teklifini kabul edemeyeceğimi biliyordum. Kendi kendime gidip para kazanacağım, sonra da döneceğim dedim. Benden bir karar almamı istemedi; yapmaya hazırlandığı şeyi söyler söylemez bana olan tüm ilgisini kaybetmiş gibiydi. Onu vedalaşmak için bile bulamadım ortalarda. Son kez, Fontainebleau istasyonunun bulunduğu tepeye çıkıp Paris trenine bindiğimde 1923 Eylülü başlarıydı. Hayatımın bir sayfası kapanıyordu ve ona geri dönene kadar oraya başka bir şey yazılmayacaktı. Gürciyev'i bir daha görmem için aradan yirmi beş yıl geçmesi gerekecekti ve ben o sırada bunu bilmekten çok uzaktım. Ancak Gürciyev hayatının sonuna geldiğinde, hayatının izlediği yolun, kendisine en faydalı olacak kimseleri kendinden uzaklaştırmasını gerektirdiğini anladım. P.D. Uspenski'yi, Alexander de Salzmann'ı, hatta en sadık dostu Thomas de Hartmann'ı kendinden uzaklaştıracaktı. A.R. Orage, Maurice Nicoll ve başka pek çok kimseyi de kendinden kaçıracaktı. Her ne kadar pek çoğu denediyse de bu insanların hiçbiri bir daha ona dönemedi. Ben Gürciyev'e geri dönebildiğim için aralarında en şanslısıydım. Bunun nedeni benim sahip olduğum değer değildi şüphesiz; büyük ihtimalle diğerlerinden çok daha genç olduğum ve yirmi beş yıl sonra bir kez daha şansımı denemek üzere hâlâ hayatta olduğum içindi.

(*) Dört cilt. Şu andaki baskı: Londra: Bennett ve Luck, 1997.

11

Çelişen Etkiler

Londra'ya döndüğümde hasta ve yorgundum, ama kısa sürede gücümü geri kazandım. Uspenski'yi görmeye gittim; neler gördüğümü sordu. Ona muhteşem tecrübemi anlatmak istedim, ama bundan bahsedemediğimi fark ettim. Olay, o günkü benim değil de bir gün olacağım benim başımdan geçmişti sanki. Yaşadığım tecrübeden bahsetmeye utandım, sanki olduğumdan farklı davranmak gibi geldi bana bu. Uspenski'ye elimden geldiğince Gürciyev'in enerjiler ve hız değişimleri dersinden söz ettim. Çok fazla ilgisini çekmedi.

Bayan Beaumont, Gürciyev hakkında bir fikir yürütememekten dolayı rahatsızdı. İnsanlar hakkında kesin ve genelde doğruya çok yakın yargılara varmaya alışıktı, ancak Gürciyev bu kuralın dışında kalmıştı. Bayan Beaumont, ertesi gün bana anlattığına göre, Uspenski'ye gitmiş ve şöyle demiş: "Bana Gürciyev hakkındaki hakikati anlatmanı istiyorum. Sıradan bir adam olmadığını biliyorum, fakat çok iyi mi çok kötü mü, karar veremiyorum. Onu hem seviyor, hem ondan nefret ediyorum. Etkisi altına girmek istemedim. Sen onun hakkında ne düşünüyorsun, samimiyetle söyler misin?" Uspenski çok basit ve açık bir cevap vermiş: "Gürciyev'in iyi bir adam olduğuna güvenebilirsin. Ama Bennett geri dönmekle iyi etmiş; o çalışmaya henüz hazır değil."

1923 yılının sonbahar ve kışında düzenli olarak Uspenski'nin toplantılarına gittim ve küçük gruplarla çalıştım. Uspenski'nin anlattıklarının muhteşem rüzgârına kapılmıştık. Kendini gözleme, kendini hatırlama ve alışkanlıklarla, özelliklerle mücadele etme gibi temel psikolojik yöntemleri uygulamaya geçirmek için çok çalıştım. Küçük gruplarda, Gürciyev'in kozmolojik fikirleriyle modern bilimin bulguları arasında bağlantılar aradık. Bu çalışma neredeyse tüm boş vaktimi dolduruyordu. Gün boyu, tek başıma işlettiğim, Abdülhamit'in Malvarlığı Şirketi'nin Londra ofisine gidiyordum. John de Kay'in her tarakta bezi vardı ve her gün görüşülmesi gereken kimseler oluyordu. Londra finans çevrelerinden bir grup insan, projeyle ilgileniyordu; bu insanların sorularına cevap vermek için Türkiye'den ve başka yerlerden bilgi toplamam gerekiyordu.

22 Ocak 1924'te, Ramsay MacDonald'ın Başbakan ve Dışişleri Bakanı olduğu ilk İşçi Partisi hükümeti kurulmuştu. İşçi Partisi Genel Sekreteri Henderson, perdenin arkasındaki asıl iktidar sahibi olarak görülüyordu. Philip Snowden Maliye Bakanı idi. John de Kay İngiltere'ye gelmeye karar verdi; Zürih ve Amsterdam'daki İkinci Sosyalist Enternasyonal'de bu arkadaşlarına çok yardımı dokunmuştu, onların da kendisine, prenslerin, İngiliz mandası altındaki Mezopotamya, Arabistan ve Filistin topraklarındaki talepleriyle ilgili karar alınmasını sağlamakta yardımcı olacaklarına inanıyordu.

Halbuki ev sahiplerini hesaba katmamıştı. Göreve yeni gelen İşçi Partisi hükümeti, en bellibaşlı meseleler hariç tüm konularda idareyi devlet memurlarına bırakmıştı. Dışişleri uzun süredir Türk Hanedan ailesine düşmandı ve MacDonald'a birileri, bu hakemlik teklifinden uzak durmasını tavsiye etmişti. John de Kay çok ısrarcı bir insandı; doğası gereği ezilenlerin isteklerini dinlemeye hazır olan

Arthur Henderson'a taleplerini bastırıyordu. Türk Hanedan ailesi kısa zaman önce, Cumhuriyeti ilan eden Milli Hükümet tarafından Türkiye'den sınır dışı edilmişti. Aile fertlerinin çoğu beş parasız, çok zor koşullarda Avrupa başkentlerine yerleşmişlerdi. John de Kay, haksızlığa maruz kalmış kişileri savunma konusunda birinciydi. Prenslerin taleplerinin yasallığına o kadar inanıyordu ki, tek istediği İngiliz hükümetinin kabul edeceği herhangi bir mahkemenin hakemlik yapmasıydı. 1924 Nisanı ortalarına gelindiğinde, Dışişleri'nin hukuk danışmanları, doğrudan Abdülhamit'in vârisleriyle değil, bir Amerikan şirketiyle görüşmek için talimat aldıklarını söylediklerinde, ilerleme sağlanmış gibi görünüyordu. Bu durum Washington'daki Dışişleri Bakanlığı'na iletilince John de Kay'in İngiltere'de bulunduğu da ortaya çıkmış oldu.

De Kay'in, Meksika'da General Huerta'yı desteklemesinden doğan büyük kin henüz sönmemişti. Meksika hükümeti hisselerinin satışıyla ilgili dolandırıcılık iddiasıyla, de Kay'in iadesi için Londra'ya yeni bir başvuru yapıldı. Tutuklanıp Brixton Hapishanesi'ne kondu. Hemen onu ziyarete gittim. De Kay'in İngiltere'ye gelişine çok karşı çıkan ve onun karışık işlerine karıştığım için üzgün olan Bayan Beaumont, o müthiş cesaret ve beceri niteliklerini gösterdi. Onun sayesinde de Kay kefaletle bırakıldı ve böylece Amerika'ya iadesine karşı uzun ve umutsuz mücadelemize başladık. Bow Street Sulh Mahkemesi Başhâkimi Sir John Campbell konuya çok da olumsuz bakmıyordu; ancak de Kay, Amerikan Elçiliği'nin iyi niyetine saldırarak durumunu kötüleştirmekten başka bir şey yapmadı.

Davası, haliyle tamamen belgesel kanıtlara dayanıyordu. Kendimi, sanki konu benim özgürlüğümmüş gibi olaya adadım. O zamana kadar yasal işlerin ne kadar heyecanlı olduğu konusunda bir fikrim yoktu. Hukuk, benim için tamamen yeni bir dünyaydı ve bu konuyu anlamaya kararlıydım. Bu durumda bir prima facie[1] davası açılamayacağını anlatmak için göbeği çatlayan avukatlarla saatler geçirdim. Sanırım hepimiz -Başhâkim de dahil- de Kay'in kasti dolandırıcılık niyeti olmadığına emindik. Ancak iyimserliğinin, sonradan yerine getiremeyeceği sorumluluklar yüklenmesine neden olduğu da ortadaydı. De Kay siyasi bir yargının kurbanı olduğunda ısrar ediyordu ve MacDonald ile İkinci Sosyalist Enternasyonal'den dostlarının yardımına bel bağlıyordu.

Bana, hükümet üyelerine ricacı olmak gibi küçültücü bir görev düşmüştü; onlardan meseleye müdahale edip, suçlunun iadesi başvurusunu bir duruşma yapılmadan geri çevirmelerini isteyecektim. De Kay'e umutsuzluk içinde İngiliz yasalarına göre bunun olanaksız olduğunu anlatmaya çalıştım. Durumu şüpheliydi, zira General Huerta, de Kay ona ajanlık yaptığı sırada İngiliz ve Amerikan hükümetleri tarafından artık tanınmıyordu. Dava dört ay sürüncemede kaldı. Küçültücü durumlarda pek çok iyi insanın nasıl alçaldığını görmek bana acı bir ders oldu. Sir John Campbell dürüst ve sabırlı bir insandı ve Amerikalıların davaya yaklaşımlarının ardında siyasi bir kin yatıyor olması şüphesi besbelli aklını kurcalıyordu. Sonunda, suçlunun iadesine karar verdi. John de Kay yeniden tutuklandı ve Birleşik Devletler'e götürüldü. Onu bir daha hiç görmedim. Olayların gelişimi onu gücendirmişti, aşırı içmeye başlamıştı. Amerikan adaletine güvenmiyordu; kendi deyişiyle çok uzun bir hapishane hayatına doğru yola koyuluyordu. Ama işler oldukça farklı gelişti. Onu Amerika'ya aldıran Birleşik Devletler Adalet Bakanlığı suçunun ispatlanamayacağına karar verdi ve de Kay kısa bir duruşmadan sonra salıverildi.

John de Kay ile arkadaşlığım iki yıldan biraz daha uzun sürdü. Ondan çok şey öğrendim, özellikle her soruna geniş kapsamlı düşünerek bakmayı. Söylemek istediğini basit terimlerle ifade etmek konusunda az bulunur bir yeteneği vardı. Her şey bir yana, toplumda bir parazit olmamak için kişinin

sadece kendine bel bağlaması gerektiğini öğretti bana. Sınır dışı edildiğinde sadece yirmi yedi yaşındaydım ve ona fazlasıyla bel bağlamıştım. Pek çok açıdan aslında benim tam tersimdi. Yüreği soğukluktan o kadar uzaktı ki, gerçek olsun olmasın, her adaletsizlikte hemen alevlenirdi. Ancak, sıradan bir insan olmadığını düşünmek gibi oldukça ölümcül bir yanılgı içindeydi. Uspenski'den öğrendiklerim ışığında, de Kay'in zayıflıklarını çok açık bir biçimde görebiliyordum. Bayan Beaumont da ben de bu iki insanın tanışmasını istemiştik. Sonunda ikisini yan yana getirmeyi başardık, ama bu görüşmeden fazla bir şey çıkmadı. John de Kay başkalarına yardım etme arzusuyla yanıp tutuşuyordu, fakat kendisinin ne kadar yardıma ihtiyacı olduğunu göremiyordu. Bayan Beaumont da ben de Gürciyev'in bu adamla ne yapabileceğini merak ediyorduk, ama Gürciyev o sıralar ulaşamayacağımız kadar uzaktı. Rus öğrencileriyle Amerika'ya gitmişti.

Bir gece Uspenski beni Ralph Philipson'un Portland Place'teki dairesinde bir toplantıya çağırmıştı. Sayımız ondan fazla değildi ve besbelli olağan bir toplantı değildi bu. Uspenski, lafı dolandırmadan konuşmaya başladı: "Sizi buraya çağırdım, çünkü size, Bay Gürciyev ile tüm temasımı koparmaya karar verdiğimi açıklamak istiyorum. Bu şu anlama geliyor; bir seçim yapmalısınız. İster gidin onunla çalışın, ister benimle kalın; ama benimle kalacaksanız, hiçbir şekilde Bay Gürciyev ya da öğrencileriyle görüşmeyeceğinize dair bir taahhütte bulunmanız gerekiyor."

Uspenski ile Prieuré arasında bir şeylerin iyi gitmediğinin farkında olsam da, bu kısa ve net açıklama beni afallatmıştı. (çoğumuz Uspenski'ye saygıyla karışık bir korku beslediğimiz için, nedenini sormaya cesaret edemedik. Sadece, Uspenski'nin parasal olarak bağımlı olduğu çok zengin ve lafını sakınmayan bir kuzeyli olan Philipson hepimizin aklındaki soruyu sordu. Belli ki Uspenski bu soruyu bekliyordu; ağır ağır, dikkatle şunları söyledi: "Bay Gürciyev olağanüstü bir adam. İmkânları, bizim gibi insanlardan kat kat fazla. Fakat o da yanlış yöne sapabilir. Şu anda sonucunu kimsenin önceden bilemeyeceği bir kriz içinde olduğuna inanıyorum. İnsanların çoğunun birçok 'Ben'i vardır. Şayet bu 'Ben'ler birbirleriyle savaş halinde olursa ortaya büyük bir zarar çıkmaz, çünkü hepsi zayıftır. Ancak Bay Gürciyev için sadece iki 'Ben' var: Biri çok iyi, biri çok kötü. Sonunda iyi 'Ben'in galip geleceğine inanıyorum. Fakat bu sırada onun yakınında olmak çok tehlikeli. Hiçbirimiz ona yardım edemeyiz ve şu durumda onun da hiçbirimize faydası olamaz. Dolayısıyla ben tüm temasımı kesmeye karar verdim. Ama bu, ona karşı olduğum ya da yaptıklarının kötü olduğunu düşündüğüm anlamına gelmiyor."

Biri, "Kötüye giderse, ne olabilir?" diye sordu.

Uspenski şöyle cevap verdi: "Aklını yitirebilir. Ya da belki, etrafındaki herkesi etkileyecek bir faciayı üzerine çekebilir."

Hatırladığım kadarıyla ben bir şey demedim. Orada bulunan herkesten çok gençtim ve ortada anlayamadığım bir şeyler vardı. Ben umutsuzca, Gürciyev'in yanında olmak istiyordum. Tanıdığım hiç kimseye benzemiyordu ve içimde, daha önce hiç tatmadığım bir sevgi hissi uyandırmıştı. Hayatımın en büyük tecrübesini ona borçluydum. Duygularım bir o yana bir bu yana savrulurken Gürciyev'e gitmeyeceğimi biliyordum. Hayatımı o sırada yaşamakta olduğum gibi yaşamaya devam etmeye mahkûmdum.

Sonraki yıllarda bana sık sık neden Gürciyev'i takip etmediğim sorulmuştur. Uspenski'nin uyarısından etkilendiğimi zannetmiyorum. Daha çok Gürciyev'in kendisi beni bırakmış, onu takip etmeme izin vermemiş gibiydi.

Çok çok sonra, o sıralarda Gürciyev'in korkunç bir kaza yapmış olduğunu öğrendim; Paris'ten Fontainebleau'ye dönerken çok hızlı gidiyormuş, tam karşıdan bir ağaca çarpmış. O sıralar Prieuré'de yaşayan pek çok kişiden, bu kazanın ve Gürciyev'in ölümle hayat arasında bilinçsiz yattığı günlerin, üzerlerinde yarattığı çok büyük ruhsal etkiyi anlatışını dinledim; Gürciyev başından o kadar büyük bir yara almıştı ki hayatta kalması mucize gibi görünüyordu. Bu kazayı ve bu kazaya yol açan olayları, *Life is real only then when I Am*(2) [Hayat Ancak "Ben Olduğumda" Gerçektir] adlı yayımlanmamış kitabının çok güzel yazılmış otobiyografik bir bölümünde anlatır. Şayet bu kitap bir gün yayımlanırsa, pek çok insanın Gürciyev sisteminin insanlık tarihinin akışını değiştirebileceği umutlarını yıkan ya da en azından uzun yıllar boyu ertelenmesine neden olan güçlerin yoğunluğunu, benim yapabileceğimden çok daha etkin bir biçimde ortaya çıkaracaktır.

1924 yılı boyunca Uspenski ile bolca vakit geçirdim ve kitaplarını Rusçadan İngilizceye çevirmesine yardım ettim. Sık sık İngiltere'den uzakta olsam da, Uspenski'nin çalışma gruplarında etkin bir rol üstlendim. Bu çalışmaların, benim için her şeyden daha büyük bir anlam ifade ettiğine ve Uspenski'nin önümüze koyduğu bilinçli birey olma hedefine ulaşabilmek için her şeyi feda etmeye hazır olduğuma inanıyordum. Son iki yıldır uygulamaya çalıştığım kendini gözleme egzersizi sayesinde kendimi ve zayıflıklarımı tanıdığımı düşünüyordum. Otuz yıldan uzun bir süre geçtikten sonra, şimdi dönüp baktığımda, tüm bunların ne anlama geldiğini daha anlamaya bile başlamadığımı görebiliyorum.

Dış dünyadaki durumum çok parlak değildi. John de Kay sahneden çekilmişti. Amerikan Şirketi, prenslere karşı yüklendiği sorumlulukları yerine getirememişti ve mukavele de onlar adına resmi olarak sonlandırılmıştı. Proje ya bir kenara bırakılacaktı ya da her şeye baştan başlanacaktı. Prenslere karşı, böyle bir girişim yapma zorunluluğu hissettim. Hayatımda ilk defa, tavsiye ve destek almak için kapısını çalacağım bir kimsenin olmaması anlamında, gerçekten tek başıma kalmıştım.

Bayan Beaumont'un eski bir arkadaşı aracılığıyla birçok kişiyle tanıştım; ve savaşta büyük paralar kazanan, yeni ülkelerde sermayelerini yatıracakları alanlar arayan bir grup insan kendiliğinden bir araya geldi. Bana prenslerle yeni bir mukavele yapma görevini verdiler. Bu iş için Paris, Nice, Roma, Viyana ve Budapeşte'ye yolculuklar yapmam gerekti. Prensleri eğlendirmek ve gerektiğinde onlara küçük avanslar vermek için cebime bir miktar para konmuştu cömertçe. Sonraki altı ay dışarıdan bakınca çok başarılı görünse de iç âlemim açısından iyi olmadı. Yarım düzine şehrin kabarelerine, gece klüplerine girdim çıktım. Çok içtim, daha önce hiç bilmediğim garip dünyalardan kadınlarla gönül eğlendirdim. Sonunda mukaveleler imzalanıp İngiltere'ye zaferle döndüğümde, sürdürmekte olduğum hayatı, ancak eğitimimin bir parçası diyerek meşrulaştırabildim. Bu gün bile bunun doğru olup olmadığını bilmiyorum. Daha önce tecrübe etmemiş olduğumuz bir şeyi anlayamayız, ancak hareketlerinin en büyük dürtüsü arzularının hemen tatmin edilmesi olan insanların nasıl bir hayat sürdüğünü anlamak gerekli midir, bunu kesin olarak bilemiyorum. Bunların insanlara itiraf edilmesinin pek bir değeri yok, ancak yaşadığım tecrübeleri anlattığım bu kitap, 1924 Temmuzu ile 1925 Şubatı arasında sürdürdüğüm hayat tarzıyla önüme koyduğum yüce ideallerin uzaktan yakından ilgisinin olmadığını açıklığa kavuşturmadığım sürece, tam bir anlatı olmayacaktı.

Mukaveleler tam zamanında tamamlandı. Lozan Antlaşması onaylanmış ve galip devletlerle uzlaşmak için yürütülecek münazaraların yolu açılmıştı. Budapeşte'ye gittiğimde prenslerden biri, beni Yunanistan'ın eski Adalet Bakanları'ndan Mâitre Simos ile tanıştırdı; Simos bana Yunan hükümetinin, Sultan tarafından satın alınmış malları tanıyacağı garantisini verdi. Uzlaşma sağlamanın

en basit yolunun, İngiliz sermayesinin malların geliştirilmesinde kullanılacağını taahhüt eden bir teklif vermek olduğunu söyledi; bu mallara Makedonya'daki tarım arazileri, maden hakları ve emlak da dahildi.

Bu, cesaret verici bir gelişmeydi; Nice'de Türkiye'den eski bir dostumla karşılaşmam da beni Yunanistan'a çeken bir başka unsur oldu. Bu şahıs, Mâitre Aristidi Yorgiadis adlı Yunanlı bir avukattı. Abdülhamit'in Mabeyn'indendi ve arabuluculuk yeteneğiyle ünlüydü. Bana Yunan hükümetinin, kişisel olarak tanıdığı Mâitre Simos'un teklifine dayanarak, prenslerin taleplerini tanımasını sağlayabileceğini söyledi. Bizi Londra'nın Yunan Elçisi'ne gönderdi; elçi, Yorgiadis'in Yunan hükümeti tarafından persona grata[3] kabul edildiğini doğruladı. Böylece patronlarım, Yunanistan'da müzakereleri başlatmak için ilk adımımızı atmaya karar verdi.

Müzakereleri yürütmek üzere oraya gitmemi söylediklerinde bir ikilemle karşılaştım. Yolculuklarım sırasında Londra'dan hiç birkaç haftadan uzun süre uzak kalmamıştım ve Uspenski'nin çalışmalarını yakından takip ediyordum. Bu sefer haftalar, hatta yıllar boyu uzak kalabilirdim. Uspenski'ye gidip ondan tavsiye istedim. Bana doğrudan cevap vereceğine bir hikâye anlattı: "Büyük bir maceraya atılan bir şövalyeyle ilgili bir Rus masalı vardır. Yolun üçe ayrıldığı bir kavşağa gelmiş bu şövalye. Hangisini seçeceğine karar veremiyormuş ki, ihtiyar bir adamla karşılaşmış. Sağ tarafa giderse atını kaybedeceğini söylemiş ihtiyar; sola giderse kendini, orta yolu seçerse hem atını, hem kendini kaybedecekmiş. Atı olmayan şövalyenin bir hiç olacağını, şövalyesiz atın da bir işe yaramayacağını düşünmüş ve ikisini de riske atmaya karar vermiş adam. Orta yolu seçmiş ve ihtiyarın kehanetinin doğrulandığı umutsuz bir sürü maceradan sonra, sonunda hedefine ulaşmış." Uspenski sözüne şöyle devam etti: "Sen şu anda bu durumdasın. Ancak sana şunu da söyleyebilirim, asker diğer yollardan birini de seçmiş olsaydı, sonuç aynı olurdu. Tek gereken bir şeye sarılmak ve asla bırakmamaktır. Tek koşul budur."

Bu konuşma hafızamda çok canlı kalmış. İngiltere'de kalmam için çok güçlü sebepler vardı. Madam Uspenski İngiltere'ye yeni gelmişti; o bana Rusça öğretiyordu, ben de ona İngilizce öğretiyordum. Uspenski, çalışmalarında daha büyük bir rol almama izin veriyordu. Dr. Maurice Nicoll ile bana, kendisinin olmadığı toplantılarda sorulara cevap verme görevini vermişti. Öğretisiyle çok ilgileniyordum ve bir katkıda bulunabilmek konusunda umutluydum. Fakat İngiltere'de kalırsam, geçinecek hiç param olmayacaktı.

Uspenski'ye şöyle dedim: "Bu çalışmanın Bilinç ve Ölümsüzlüğe varacağından eminim, ancak bunu ben başarabilir miyim, emin değilim. Kendi hakkımda ne kadar şey öğrenirsem, kendimi o kadar az şey başarabilecekmiş gibi hissediyorum. Aslında son bir yılda ileri gideceğime gerilediğimi düşünüyorum."

Uspenski'nin Batı Kensington'da, Gwendwr Road'daki evinin küçük oturma odasındaydık. Sırtını gaz sobasına vermiş, her zamanki gibi kelebek gözlüklerinin arkasından dikkatle bakıyordu bana. Derinden bir iç geçirdi: "Bu çalışmanın bilinç ve ölümsüzlüğe varacağına emin olduğunu söylüyorsun. Bense emin değilim. Ben hiçbir şeyden emin değilim. Fakat hiçbir şeyimiz olmadığını biliyorum; bu yüzden de kaybedecek bir şeyimiz yok. Benim için bu bir umut meselesi değil; başka bir yol olmadığından emin olma meselesi. Çok denedim, herhangi bir şeye inanamayacak kadar çok şey gördüm. Ama mücadeleyi bırakmayacağım. İlkesel olarak aradığımız şeyi elde etmenin mümkün olduğuna inanıyorum; ancak henüz doğru yolu bulduğumuzdan emin değilim. Ama beklemek de yararsız. Bir Yüce Kaynak'tan gelen bir şeylerimiz olduğunu biliyoruz. Aynı Kaynak'tan daha başka

şeylerin gelmesi de muhtemeldir o halde."

Uspenski'nin, bulunduğumuz yoldan hâlâ emin olmadığını itiraf edişi beni derinden etkilemişti. Bu bana, herhangi bir olumlu onaydan daha çok güven vermişti. Eve dönüp Bayan Beaumont'a açıldığımda, bana tavsiyede bulunamayacağını, hatta fikrini bile açıklayamayacağını söyledi. Kendim karar vermeliydim. Yunanistan'a gidersem, durumum belirginleşene kadar Londra'da kalacaktı.

Bu onun açısından kahramanca bir öneriydi, çünkü daha yeni boşanmıştım. Davalar ikimiz için de acı vericiydi, zira kayınpederim karımı ve çocuğumu ziyaret etmeye gittiğim son seferde odamda Bayan Beaumont'un mektuplarını bulmuştu. Bu mektuplar mahkemede okundu ve basında pek çok yerde yayımlandı. Kendi açımdan onunla evlenmek konusunda en ufak bir şüphem yoktu ve bunu ilk fırsatta yapardım. Arkadaşları onu böyle bir adım atmaması için uyardılar; kendisinden yirmi iki yaş küçük biriyle yapacağı bir evliliğin fazla sürmeyeceğini söylüyorlardı. İlginçtir, Bayan Beaumont'tan altı yaş büyük olan annem onunla yakın arkadaş olmuştu ve tamamen evlenmemizden yanaydı.

Bu fikirler ve karşı fikirler beni etkilemedi. Onun, hayatımı paylaşacağım kadın olduğunu biliyordum. Benden önce öleceğinin ve yalnız kalacağımın da farkındaydım. Ancak onu asla terk etmeyeceğimden oldukça emindim; hayat da bunu gösterdi zaten.

Böylece 1925 Nisanının başlarında beraber Atina yollarında bulduk kendimizi; niyetimiz oraya varır varmaz İngiliz Konsolosluğu' nda evlenmekti.

(1) Latince: Karşıtı ispatlanmadıkça geçerli olan bir delile dayanan dava (Ç.N.)

(2) Şu andaki baskı: New York, Viking Arkana, 1991. (Çevirmenin notu: Daha yeni baskısı: Londra, Penguin Arkana, 1999)

(3) Latince: Saygıdeğer kişi, makbul şahsiyet (Ç.N.)

12

Yunanistan - Bir Çevrimin Sonu

Yunanistan'a varışımız alışılmadık bir şekilde oldu. Kendimizi bir demiryolu grevi içinde bulduk. Trenimiz günlerce Larissa'da tutuldu; burası Olympos Dağı'nın Tesalya Ovası'ndan, Tempe Vadisi boyunca, Ossa ile Pelion'u gördüğü yerdi. Tesalya'da bahar, bir şairin düşü gibiydi; iki gün Olympos'un çiçeklerle kaplı eteklerinde dolaştık. Keşke rötarın üç gün olacağından emin olabilseydik, o zaman Olympos'a çıkar, oradan Termopilae'yi seyrederdim. Geçmişte yaşamaya ve o zamana kadar birer kelime olmaktan öteye geçmeyen isimleri duymanın tuhaf hazzını tatmaya çoktan başlamıştım.

Grevin haftalar sürebileceği ortaya çıkınca ve Selanik'ten gelen trenlerin arkası kesilince, bizi Atina'ya karayolundan götürmeyi teklif eden Yunanlı bir şoförün önerisini kabul ettim. Fiat marka eski ama yeterince sağlam görünen bir arabası vardı. Biz de bagajımızı arkaya bağladık ve yola koyulduk.

Elimizde harita olmadığından ve okulda öğrendiğim Yunanca iletişim kurmada bir işe yaramadığından, şoför aklına estiğinde bulunduğumuz kasabanın adını söylemediği sürece nerede olduğumuza dair en ufak bir fikrimiz olamadı. Her bir antik yerleşim ya da şehir beklenmedik bir keşif oluyordu bizim için. İkinci günün sabahı, Akhilleus'un doğduğu yer olan Lamia'ya vardık. Şoförümüz, tüm kasabaya hâkim, en az 25 metre yüksekliğinde bir kayayı göstererek, "Akropolis Lamia" dedi.

Bir köşeyi döndüğümüzde birden karşımıza kayanın dimdik yüzü çıkıverdi apaçık; daha da açık olan, her biri en az üç metre boyunda kocaman harflerle yazılı *Ford!* kelimesiydi. Zaman, Myrmidonlardan intikamını almıştı.

Ertesi gün, bir servi korusunda yapayalnız duran Khaeronea Arslanı'nın önünden geçtik. Sitaron üzerinden Tebes'i geçip, akşamüstüne doğru Eleusis'e vardık. Salamis Körfezi'ni boylu boyunca geçtiğimiz sırada dolunay, Atina'yı doğudan koruyan tepelerin üzerinden yükseliyordu. Bayan Beaumont'a "Biz Yunanistan'dan ayrılmadan önce kaç dolunay doğacak, merak ediyorum," dedim. O sıralar tahminim dört beş dolunaydı. Meğerse Yunanistan maceramızın bitmesi için elliden fazla ay doğup batacakmış.

Bayan Beaumont ile oraya varışımızın haftasında evlendik. Her ne kadar birtakım dostlar kanalıyla bağlantılarımız olsa da, boşanmamın ardından kamu önünde düştüğüm küçültücü durumdan sonra elçiliğe gitmek istememiştim. Sonuçta bu tavrın aptalca olduğu ortaya çıktı; zira orada bizi bekliyorlardı ve kendimizi tanıtmamamız kendi hükümetimize karşı düşmanca bir tavır olarak yorumlanmıştı. Zaten zor bir görevim vardı, Yunanistan'daki İngiliz kolonisinin antipatisini çekmek çok gereksizdi.

Durumumun güçlüğü kısa süre sonra kendini belli etti. Yunan hükümeti ile tek bağlantım, hakiki bir

Mabeyinci'de olması gereken dolambaçlı ağzı sıkılığın tüm gereklerini yerine getiren Aristidi Bey idi. Küçük, zeki gözleri, küçük derli toplu gri sakalıyla, kendisi de ufak tefek bir adamdı. Ne Fransızca ne İngilizce biliyordu ve Türkçeyi Yunancaya tercih ediyordu. Her devrin adamıydı; üç sultanın hükümdarlığı boyunca Saray'daki yerini muhafaza etmiş, hatta Hanedan sınır dışı edildiğinde de yerini kaybetmemişti. Her yerde bağlantıları vardı ve gördüğüm kadarıyla herkes onu sözünün eri biri olarak tanıyordu.

Aristidi'nin müzakereden anladığı, karmaşık entrikalardı. Yunan hükümetinin, Türkiye'yi teskin etmesinin gerekliliğinden, hükümete bağlı çeşitli daireler arasındaki kıskançlıktan, bakanların hırslarından dem vurdu; açık açık rüşveti küçümsemediğini söyledi. Ben, oynadığı oyunda sadece bir piyondum.

Şayet işine gelirse beni bakanlarla, yüksek bürokratlarla tanıştırıyordu; bana ne zaman ne söyleyeceğimi, ne zaman susacağımı söylüyordu. İngiltere'den getirdiğim plana itiraz etmedi; yani malların geliştirilmesi için İngiliz sermayesinin devreye sokulması planına. Böylece ülkesi bu malları elinde tutmaktansa devrederek daha çok kazanç sağlayacaktı; ancak planı herkese açıklamak istemiyordu. Bunun, siyasetçilerin ağızlarını sulandırmaktan başka işe yaramayacağını düşünüyordu, ki büyük ihtimal haklıydı. Eğer İngiliz sermayedarlarının Yunanistan'a büyük meblağlarda yatırımlar yapacağı bilinirse bizi bir kenara atabilirlerdi. Dolayısıyla plan, sadece Aristidi'nin tamamen güvendiği kimselere açıklanmak üzere aramızda gizli kaldı.

İlk işimizin prenslerin unvanlarının kabul edilmesini sağlamak olduğunda ısrar ediyordu; ancak bu sağlandıktan sonra, hızlı bir uzlaşmayı sağlamak için gelişim teklifini bir silah olarak kullanabilirmişiz. Tavsiyesini Londra'ya bildirdiğimde patronlarım buna tamamen katıldılar ve Aristidi'nin benimle işbirliği içinde müzakerelere katılacak avukatımız olmasına karar verdiler.

1925-1927 arası, Yunanistan'da çok büyük siyasi istikrarsızlığın olduğu bir dönemdi. Bu dönemde, General Pangalos ile Kondylis'in diktatörlükleriyle sonuçlanan iki devrim olmuştu. Ordu sürekli olarak desteğini kaydırıyordu. Komünist propaganda çok güçlüydü, özellikle de Yunanistan'a nüfus mübadelesi anlaşmasıyla gelen ve çok güç koşullarda yaşayan çeyrek milyon Anadolulu sığınmacı arasında. İstikrarlı bir hükümet olsaydı bir iki ay sürecek müzakereler, yıllarca sürüncemede kaldı.

Bunlara ek bir sorun da, Amerika'daki davayı kazanan John de Kay'den geldi; eski mukaveledeki haklarının peşine düşmüştü. İyi bir girişimin temellerini atma umutlarıyla dolup taşan zengince bir Amerikalı bulmuştu; bu kişi, vârislere yapması gereken ödemeleri yapmadığından mukavelesi feshedilen Abdülhamit'in Malvarlığı Şirketi'nin temsilcisi olarak Atina'ya geldi. John de Kay artık geri dönülmez biçimde benim karşımdaydı ve haklarını elinden almakla suçluyordu beni. Basın aracılığıyla yapılan reklamın alt edilemez bir silah olduğuna inanan de Kay, Amerikan sermayesinin Yunanistan'a büyük faydalar sağlayacağı vaadini veren basın açıklamaları yaptı. Böylece, Aristidi'nin savuşturmaya çalıştığı büyük tehlike, Atlantik'in öte yanından bize yapılan büyük baskı şeklinde karşımıza çıkmıştı. Eşim, de Kay'in vefasızlığından dolayı çok üzüldü. Bense durumu de Kay'in açısından görebiliyor, ne kadar haklı olarak benim ne büyük bir hıyanet içinde olduğumu düşündüğünü çok iyi biliyordum. Genelde insanların, durumları, kendilerinkinden başka bakış açılarını göz önüne almadan yargıladıklarını artık öğrenmeye başlamıştım. Ben de aynı tuzağa düşmek istemiyordum.

Şu doğrudur, bu yanlıştır yargıları vermenin aptallığını görebiliyor olmama rağmen, herkese zarar

veren ve Aristidi'nin dikkatlilik ve gizlilik politikasının ne kadar doğru olduğunu gösteren bir kampanya içinde buldum kendimi. Kendi adıma herhangi bir şiddet türünün yararsızlığının farkındaydım, ancak hâlâ, kişinin kendi içindeki şiddet dürtülerinden özgürleşmiş olması gerektiğini öğrenmiş olmaktan da çok çok uzaktım. Bundan nefret ediyordum, fakat kişinin, eğer diğer insanlarla çatışmaya girmek istemiyorsa, onlardan önde olma arzusunu feda etmesi gerektiğini görememiştim.

Uzun aylar geçti. Başka bir ülke olsa, beklemek sabırsız doğamı fazlasıyla zorlardı, ancak Yunanistan'da sonu gelmez ilgi odakları vardı. Eşim meslekten gelme bir ressamdı. Brüksel'de Clausenaar'dan ders almış, on beşinde bir Slade Bursu kazanarak Henry Tonks'la seksenlerin doksanların öteki büyük Slade hocalarıyla çalışmıştı. Empresyonist tarzda resim yapıyordu; parlak güneş ışığı etkilerini yakalamada nadir bir gücü vardı. 1911'de Meksika'da bulunduğu zamanlardan beri resim yapmamıştı; onu yeniden başlamaya ikna etmekte bayağı zorlandım. Bir kez işe girişti mi onu kimse durduramazdı. Yunanistan'ın ışığı ve renkleri, tarzına mükemmel uyuyordu. Model olarak saf, klasik bir güzelliğe sahip, on dört ve on altı yaşlarında iki Yunanlı kız kardeş buldu kendine. Yunanistan'da kaldığımız süre boyunca, bazılarını Brook Street Galerileri'nde kişisel bir sergide sergilenmek üzere yolladığı yüze yakın resim yaptı. Resimleri çok cesaretlendirici eleştiriler aldı.

Bense eski Yunanca çalıştım ve Amerikan Arkeoloji Okulu'nda amatör olarak asistanlık yaptım. Kendi zevkim için Parthenon üzerine derinlemesine bir inceleme yaptım; umudum, binanın uyandırdığı masif izlenimi güçlendirmek amacıyla binayı yapanlar tarafından konan, gözle fark edilemeyen eğrilerin geometrisini aydınlatmaktı.

Yunanistan'da geçirdiğimiz dört yıl boyunca başımızdan bir sürü macera geçti. Bir tanesi oraya varışımızın hemen ertesinde olmuştu, sanırım mayıs ayıydı. Bir arkadaşımdan, eski adı Thyra olan Santorini Adası'ndaki volkanın patladığını ve birkaç saat içinde volkanı seyretmek isteyenler için oraya bir geminin hareket edeceğini söyleyen bir mesaj aldım. Fransız Elçiliği'nden arkadaşlar ve birkaç Yunanlı'dan oluşan on iki kişilik bir grup olduk. İlk patlamadan yirmi dört saat sonra Santorini'ye ulaştık ve böylece çok nadir karşılaşılabilecek bir olay olan denizden yeni bir adanın çıkışına tanıklık ettik. M.O. 196 yılında, Thyra Adası, ortasının tamamen denize çöktüğü korkunç bir faciaya sahne olmuş, çevresinde adalardan oluşan ince bir yüzük bırakmıştı. 1860 yılında bir yeraltı patlaması bir toprak parçasının deniz yüzüne çıkmasına neden olmuş. Volkan altmış beş yıl uykuda beklemiş ve şimdi yeniden patlamıştı.

Biz vardığımızda, körfezin ortasındaki yaklaşık 30 kilometre uzunluğunda yeni adadan dalga dalga duman ve is yükseliyordu. Deniz merkeze doğru akıyor, sonra patlayan çok büyük bir duman basıncı yaratıyordu; bu da çok yükseklere kadar fırlayan büyük magma kütleleri yaratıyordu; bunların bazıları bir ev büyüklüğündeydi. Bundan daha korkunç bir doğal gösteri hayal etmek çok zor olurdu. Biz, 300 metre kadar yükseklikteki bir uçurumun altında bulunan küçük Santorini Limanı'na sığındığımızda volkanın patlaması kesildi ve biz de yeni adayı ziyaret etmek için iki kayık kiraladık.

Deniz ısısı gittikçe artıyordu; birkaç yüz metre ötede kaynadığını görebiliyorduk. Haşlanmış balıklar, süngertaşı öbeklerinin ve sarı sülfür parçalarının arasında yüzüyor, hayatın içinde ölümün olağanüstü bir resmini çiziyordu. Bir adam ve ben giysilerimizi atıp, sıcak suya atladık. Kayıkçı yeni adaya demirleyip bizi fotoğraf çekmeye davet etti. O sıra adanın eni birkaç yüz metre, boyu ise belki 800 metre kadardı; hâlâ su basıncının etkisi altındaydı, ayağımızın altında hâlâ sıcaklığını hissedebiliyorduk.

Fotoğraf çektikten sonra kayığa atlayıp geri döndük. Ancak kıyıya yaklaştığımızda, aldığımız aptalca riski fark ettik; çünkü ada arkamızdan patlamıştı ve yirmi dakika önce durduğumuz yer beyaz, sıcak, erimiş bir lav haline dönüşmüştü. Patlamalar yeniden başladı ve sonraki pek çok hafta kimse adaya yaklaşmaya cesaret edemedi.

Ertesi akşama kadar geri dönmeye niyetimiz yoktu, böylece ertesi sabah katır kiralayıp ada boyu, rehberde kelimelerle anlatılmayacak kadar güzel denilen volkanik kaya oluşumlarını görmek üzere bir geziye çıkmaya karar verdik. Adada ne otel ne de restoran vardı; gemimizde de birkaç yüz yolcuya yetecek yiyecek yoktu. Keşfe çıkmadan önce, grubumuza yemek hazırlaması için adadaki tek kahve sahibiyle pazarlık yapma tedbirliliğini gösterdim. Adadaki tüm tavuklar kesildi ve bana on iki kişilik tavuk kızartması sözü verildi. Pazarlığımdan, kendimce emin, ödemeyi peşin yaptım ve yola koyulduk. Sadece firavun inciri ve ödağacı yetişen bomboş arazide kilometrelerce katır sürdük. Santorini'nin doğu kıyısı fanteziden çok kâbusa benziyordu. Yumuşak volkanik kayalar üzerinde korkunç şekiller oluşmuştu, deniz kıyısıysa sülfürlü bir balçıkla kaplıydı. Cehennem sıcağına rağmen kimse düşman görünüşlü suya girmeye cesaret edemedi ve güneş tam on ikideyken Santorini kasabasına döndük; sıcaklık gölgede 43 derecenin üzerindeydi.

Umutlarla dolu bir şekilde kahveye girdik; besbelli bizi unutmuş olan utanç içindeki ev sahibimizle karşılaştık. Ancak çok inandırıcı bir şekilde tüm öteki yolcuların yemeklerini yediğini, bizimkinin de birkaç dakika içinde hazır olacağını söyledi. Misafir odasına girdiğimizde, içinde böcekler yüzen on iki su bardağı, on iki ince ekmek dilimi ve üzerinde çeşitli şekillerde ama eşit derecede iğrenç biçimde dizili on iki tavuk boynunun bulunduğu tabaklarla karşılaştık.

Daha sonraları başımıza buna benzer pek çok macera geldi ve Yunanlıları sevmeyi öğrendik, özellikle misafirperver, dürüst, hayat dolu, şakacı köylüleri.

1926 sonbaharı ve kışı geldi geçti ve John de Kay ile aramızdaki tartışma, temsilcisinin Amerika'ya dönmesiyle sona erdi. 1926 baharında Nikola Nikolopulos adlı beklenmedik bir ziyaretçi geldiğinde, kendimi gerçekten çok çaresiz hissetmeye başlamak üzereydim; Nikolopulos, savaş zamanı Compton Mackenzie için çalışmış, yazdığı savaş kitaplarından birinde Davy Jones takma adını kullanan eski bir gizli servis ajanıydı. Çanakkale Savaşı'ndaki olağanüstü istismarların kahramanıydı. Daha sonraları İstanbul'da benim adıma çalışmış, o sıralar adı Bayan Beaumont olan eşimle tanışmış ve aralarında garip bir arkadaşlık filizlenmişti. Her ikisinde de yüzyılımızda pek az rastlanan tehlikeye kibarca tepeden bakma ve hayat neşesi vardı. Niko eşime hayrandı ve şimdi evlenmiş olduğumuzu duyunca çok mutlu olmuştu.

Niko bir Yunanlı için uzun boylu sayılırdı; o muhteşem bıyıkları, parıltılı kara gözleriyle çok yakışıklıydı. İngilizcesi iyiydi ve dağarcığında bitmek tükenmek bilmez hikâyeler vardı; bunların pek çoğu gerçek hikâyelerdi. Müttefiklerin zaferlerinde kendi gösterdiği kahramanlıkları ve üstlendiği görevlerle ilgili hikâyeler. Ateşli bir Venizelosçuydu. Palavralarına rağmen insanda sevgi ve güven uyandıran bir kimseydi; fakat yanlış zamanda doğmuştu. Savaştan sonra, maceraperest ruhu için pek az malzeme bulabilmişti.

O bildik gizem havasıyla Atina'daki dairemize geldi ve lafı iyice dolandırıp sonunda ağzındaki baklayı çıkardı; Osmanlı Malvarlığı Listesi'ne ait, Kavala Tapu Kadastrosunun usulüne uygun şekilde onayladığı yarım düzine toprağın tapu senedini gösterişli hareketlerle çıkardı önümüze. Bana aracılık yapma teklifinde bulundu; ona malların bir listesini verirsem tapu senetlerinin tümünü bulup getirme

işini üstleneceğini söyledi. Bu, Aristidi'nin üzerinde çalışmakta olduğu "ilkesel olarak" kabulü almamızdan önce olmasını beklemediğim bir adımdı. İş için alçakgönüllü bir komisyon istedi; yerleşmek istiyormuş ve becerisini bize ispatlayarak, mülklerden birinin yöneticiliğini almayı ümit ediyormuş.

Durumu Aristidi'ye açtığımda, kendinden başka işe yarar bir müttefik bulduğum için besbelli bana darıldı; ancak tapu senetlerinin değerli olduğunu inkâr edemezdi, özellikle orijinal kayıtların özenle saklanmadığı, bunların herhangi bir an kaybolma, imha edilme ihtimali olduğu düşünülürse. Abdülhamit'in mülküne Jön Türkler tarafından el konulduğu halde, hiçbir mülkün Türk hükümetine ya da yeni kurulan Yunanistan Devleti'ne devredilmediği gerçeğine dikkat çekti.

Atina'da oturup Aristidi'nin bir sonraki hamlesini beklemem gerekmiyordu artık. Makedonya ve Trakya'da gezip, mülkleri incelemeye başladım. Bu yolculukların hepsine eşim de benimle geldi ve resmi için yeni perspektifler bulma fırsatı oldu.

Ziyaret ettiğimiz yerlerden biri, Selanik'in güneybatısındaki Golema Reka Dağı'ydı. Bu ad Bulgarca "Büyük Gedik" anlamına geliyordu. Burası çok seyrek ziyaret edilen bir yerdi, zira herhangi bir arkeolojik ya da tarihi özelliği bilinmiyordu, Yunanlılar tarafından bile. Belki yüzyıllar boyu, etraftaki dünyada olup biten siyasal ve ekonomik değişimlerden etkilenmemiş bir Bulgar kasabası bulmuştuk. Kasabalılar Bulgarca konuşuyordu, ancak bir iki ihtiyar Türkçe biliyordu; Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıldığını bilmiyorlardı galiba. Yüzyıllar öncesinden kalmış tezgâhlarda dokuma yapan kadınlar gördük. Aklımda kalan en canlı hatıra, katır sırtında çok dik bir vadiden dönerken olan bir olaydır. Sırtında neredeyse kendi ağırlığında bir odun demeti, tepeyi kocaman adımlarla tırmanan bir Bulgar kadını gördük; aynı zamanda bir keçi sürüsüne çobanlık ediyor ve elindeki iğle yün eğiriyordu. Bu, dengenin ve kendine güvenin resmiydi; bedeninin her bir lifi, ellerinin ve ayaklarının hareketiyle mükemmel bir ahenk içindeydi. Sürüsünü kocaman adımlarıyla belli bir ritimde idare etmesine sadece gözleri yetiyordu. İnsan bedeninin doğal güçlerinin böyle bir gösterisini ancak yirmi yıl sonra bir daha Doğu Transval'in uzak vadilerinden birinde, Basuto köylülerinin çalışmalarını izlerken gördüm. Hiçbir dansçı, hiçbir akrobat ya da atlet, bu dengeli hareketlerin mükemmeliyetine erişemez. Biz, bu fiziksel mükemmeliyet hissini kaybetmişiz. Uygarlık için ödediğimiz ağır bedelin bir parçası bu. Bu kadın motorlu bir araca ya da belki modern tuvaletlerimize oturmaya zorlansaydı, elli kiloya yakın ağırlıktaki çalı demetini dik yamaçta taşırken bir yandan ellerine bile bakmadan ince hareketlerle küçük bir yün çilesini eğirmesini sağlayan o şaşmaz denge hissini kaybedebilirdi.

Bu yolculuklara rağmen, bekleme gerginliği beni olumsuz yönde etkiliyordu. O kadar sabırsız bir tabiatım vardı ki, herhangi bir bekleme bana asırlar sürüyormuş gibi gelirdi. İlerleyen yaşlarımda oldukça büyük bir değişime uğrayan ben, şimdi, beni haftada iki üç defa Aristidi'nin, Kipissia'daki şık döşeli villasında düzenlediği akşam konferanslarına sürükleyen sinirsel gerginlik hissini anlamakta güçlük çekiyorum. Ancak nihayet nasıl sinirlerimin kopma noktasına geldiğini ve bir gece, eşimle beraber Atina'ya dönerken bağırmaya başladığımı ve o beni sakinleştirmeye çalışırken nasıl ona yumruk attığımı hatırlıyorum.

Bu olay ikimiz için de şok oldu, zira tanıştığımızdan beri bir kez bile tartışmamıştık. Kırılma noktasına gelecek kadar gerildiğimi biliyordum ve iki haftalığına oradan uzaklaşma teklifini kabul ettim. 1926 Paskalyasıydı, yani Yunanistan'a gelişimden tam on iki ay geçmişti. Paskalya'yı, Arkadia'da, Megaspelion'da geçirdik. Platonos'tan Korinthos Körfezi'ndeki Kalavrita'ya giden dağ

demiryolu muhteşem manzaraların içinden geçer; Lethe sularının önünden geçerken, yolculuğumuzun ilk yirmi dördüncü saatinde tüm gerginliklerimi unutmuştum. Paskalya'yı Megaspelion Manastırı'nda geçirdik; buradaki rahiplerin vadideki kasabadan kızlarla yaşadıkları skandal aşklar anlatılıyordu. Megaspelion'da, Aziz Luka tarafından resmedilmiş Kutsal Bakire'nin mucizevi ikonunun bulunduğu iddia edilir.

Başka bir hatıram Miken kale burcunda durup, ova boyunca doğuyu seyredişimdir. Yunan efsanelerinin tarihi hep baki kalacak. Agamemnon ile yorgun takipçilerinin dönüşlerini, Klytemnestra'nın çalkantılı heyecanını, Aiskhylos'un trajedisindekinden çok daha canlı görebiliyordum. Yunanistan'da, geçmişin ölümsüzlüğünü ilk defa tecrübe etmeye başladım. Tarihin olgulardan fazla bir şey olduğunu ve yalnız akıl ile bilinemeyeceğini gördüm.

Atina'ya döndükten sonra aklımı başıma topladım; Aristidi'yi harekete geçirmek için kendimi parçaladığım ardı arkası gelmez toplantılarımızı bir yana bıraktım ve vaktimin çoğunu eski Yunan eserlerini incelemeye adadım. Atina Akropolisi'ne defalarca gittim. Böyle sanat eserlerinin nasıl olup da yaratılabildiğini anlamak arzusu içindeydim. Diyebilirim ki Akropolis'i taş be taş inceledim. Pentelikon Dağı'nı ziyaret ettim ve taş bloklarının nasıl işlendiğini gözlerimle gördüm; makaralardan kurtulan kaç tanesi hâlâ tepenin eteklerinde yatmaktaydı. Taşları demir ve kurşun kazıklarla birbirine bağlama tekniğini inceledim. Her bir taşın yerleştirilişindeki inanılmaz hassasiyeti gördüm. Parthenon ile aynı tarihlere denk düşen öteki Yunan yapılarını karşılaştırınca, inşaatçılarının hemen bir nesil sonra kaybolan sırları bildiklerini düşündüm.

Arkaik heykelcilikten de bir o kadar etkileniyordum; ancak Parthenon'un doğusunda Perikles öncesi yapıların temellerini keşfedince işler değişti. Bu klasik dönemin heykelleriyle, yedinci yüz yılınkilerini karşılaştırınca, salt bir tarz değişimiyle açıklanamayacak mucizevi bir dönüşümle karşı karşıya olduğumu gördüm. Nasıl ki Solon'dan Perikles'e, Hesiodos'tan Euripides'e geçiş salt olgularla izah edilemezse, Yunan sanatında da, basit bir gelişim modeliyle açıklanamayacak derecede büyük ve hızlı değişimler olmuş.

Pentelikon Dağı'nın kuzey yamaçlarında, Orpheus kültünün az bilinen bir tapınağı vardır. Arkeologlar sitenin M.Ö. 500'de, Yunan dramasının eski ayinlerin yerini almaya başladığı dönemde terk edildiğini düşünüyorlar. Gizli kült eski devre aitti. Tapınaktan kalan harabelerde otururken, uzun uzun hazırlık gerektiren, gizli yapılan tapınmanın gücünü hissettim; gizin kendi içinde bir fayda olduğu, ilahi sırlara sadece seçilmiş bir avuç kişinin katılabileceği inancının benim kanaatime ne kadar yabancı bir şey olduğunu fark ettim. Bütün Atina yurttaşlarını, kültün açık tiyatrolarda yapılan kutlama törenlerinde eşit kılan ruhsal devrimin ne kadar büyük bir şey olduğunu anlamamız bu gün çok zor.

O sıralar olan küçük bir olay bende izi hiç silinmeyen bir etki bırakmıştır. Atina'daki, pek çok insanın öldüğü korkunç sellerin ardından bir gün Omonia Sokağı'nda yürüyordum; o sırada vebadan ölen ya da can çekişen insanların temsil edildiği balmumundan figürlerin bulunduğu korkunç bir vitrine takıldı bakışlarım. Bir koruyucu aşılama kampanyasını desteklemek için yapılmıştı, ancak bu itici figürler bende farklı bir düşünce silsilesine neden oldu: "Ben burada bu sağlıklı bedenimle duruyorum, ama ya içim nasıl? İç dünyam en az bu figürler kadar hasta ve iğrenç, ama bunu dış dünyadan saklıyorum. Hırs ve kötülük doluyum ve kendimi değiştiremiyorum. Kişinin hastalanmış bir ruhu varsa, sağlıklı bir bedenin ne faydası var? Bedeli ne olursa olsun değişmeliyim. Tüm öteki seçenekleri görmezden gelip Gürciyev ile kalmalıydım. En azından bir yöntemi var onun, benimse

sadece teorilerim. Onu ilk gördüğümde de son gördüğümde de bana *Varlık*'tan söz etmişti. Her geçen gün daha çok şey öğreniyorum, ama henüz bir şey *değilim*. Tüm bunlardan kurtulup, kendi üzerimde çalışmaya geri dönmeliyim." O sırada tam otuz yaşımdaydım. Aklımdan şunlar geçiyordu: "Arayışa koyulalı neredeyse yirmi yıl geçti ama hâlâ elimde bir şey yok. Durumum, yeryüzündeki hemen her insanla aynı. Hepimiz içimizi ve diğerinin için görebilseydik, benim şu anda gördüğüm gibi, her şey değişirdi. Neden göremiyoruz? Görüyorsak nasıl unutabiliyoruz?"

Eve döndüğümde eşime bu tecrübemi anlattım. Uspenski ile Gürciyev'den öğrendiklerimizi daha ciddi bir biçimde uygulamaya geçirmeye çabalamamız gerektiğine karar verdik. Ama maalesef, dış etkenlerin üzerimizde fazlasıyla baskısı vardı. Peşinde olduğum işe öyle bir bulaşmıştım ki, öyle ya da böyle bir karar çıkana kadar kaçış yoktu.

Aristidi ile arama mesafe koyuşumun beklenmedik bir sonucu oldu. Bu sefer o alarma geçti. Durumdan yararlandım ve patronlarımın beklemekten yorulduklarını, başka bir ülkeye gitmemi istediklerini çıtlattım. Şans eseri, hükümet değişikliğinden sonra Aristidi'nin yakın bir dostu anahtar bir konuma gelmişti. Neredeyse tamamen umutsuz bir durumdan kendimi birkaç hafta içinde, prenslerin ilkesel olarak haklarının kabul edilip imzalandığı bir toplantıya davet edilmiş buldum.

Öte yandan Niko Nikolopulos tapu senetlerinin üçte dördünün onaylı kopyalarını ele geçirdiğinden, Londra'ya, prenslerin unvanlarını ve yüzlerce büyük mülke sahip olduklarını ispatlayan bir deste etkileyici belgeyle dönebildim; bu mülklerin toplamı birkaç milyon sterlin ediyordu ve Batı Trakya'daki en kıymetli tütün tarlaları da bu mülke dahildi. Bu belgeler patronlarımın hoşuna gitti ve yıllık 5000 sterlin maaşla bana Ege Tröstü Genel Müdürlüğü teklif ettiler; Atina'da, bize toprakların ve binaların mülkiyetini vermeyi kabul etmek koşuluyla, Yunan hükümetinin de onaylayacağı bir gelişim planı geliştirmek üzere bir ofis kurma yetkisi verdiler. Otuz yaşımda, iş dünyasından erken emeklilik düşlerim gerçek olabilirmiş gibi görünüyordu bana.

Londra'dayken Uspenski'yle pek çok defa görüştük; Gürciyev'in eski öğrencilerinden Prieuré'de bana hocalık yapan Ferapontoff ile genç bir Rus muhasebeci olan İvanof'u yanıma işe almaya teşvik etti. Ferapontoff Avustralya'ya göç etmişti ve beklenen temasları kurmakta başarısız olmuştu. Avrupa'ya dönme konusunda çekinceleri vardı. Yanıma İngiliz bir sekreter ile tarım uzmanları aldım; bu kişiler Yunan hükümetinden gereken izinler alındıktan sonra peşimden geleceklerdi. Annem bizi ziyaret etmek üzere Atina'ya geldi. Aristidi, bir dizi başka alengirli müzakerenin peşindeydi ve doğrudan resmi bir yaklaşımın sponsorluğunu yapmaya oldukça isteksiz görünüyordu. Yunan hükümetinin dostane yaklaşımı, Türkiye'den gelen sığınmacıların baskısıyla düşmanlığa dönüşmüştü; hükümet, Anadolu'ya geri gönderilen Türklere ait olmasını bahane ederek -ya da belki buna samimi bir şekilde inanarak- prenslere ait yerleşilmemiş toprakların çoğuna el koydu. Birden, pazarlıkçı olarak ne kadar yetersiz olduğumu fark etmeye başladım. Aristidi Yorgiadis'e bağımlı olarak geçirdiğim iki buçuk yıl, şu anda çok kıymetli olan, Yunan hükümeti memurlarıyla doğrudan temasa geçme şansımı elimden almıştı.

Her neyse, 1928 Martı başlarında, toprak gelişimini Edessa Gölü suyunun kullanımına dayanan bir sulama projesiyle birleştirme planına olumlu ve samimi bir cevap alabilmiştim. 21 Mart sabahı her günkü gibi ofisime gittiğimde, yarım düzine Yunanlı polisin işgal etmiş olduğunu gördüm. Kavala'daki Yunan Sorgu Hâkimi'nden gelen telgrafı gösterdiler; tapu senetleri üzerinde tahrifat yapma suçlamasıyla çıkarılan tutuklama emrimdi bu. Kimseyle konuşmama izin verilmeden karakola götürüldüm. Becerikli sekreterim Bayan Pearson eşime haber verdi, o da Aristidi'yi durumdan

haberdar etti. O ise hemen korkuya kapılıp, meseleye bulaşmayı reddetti. Eşim başka bir avukat bulup, salıverilmem için mücadele etmeye başladı.

Atina sıcakları çoktan başlamıştı; karakoldaki hücrede, tahta bir yatak ile sandalyeden başka bir mobilya yoktu. İzlenimlerimi çok canlı hatırlayabiliyorum. Niko Nikolopulos'un her şeyi yapabilecek bir insan olduğunu biliyordum; bilgim dışında birtakım yasadışı işlere karışmış olması muhtemeldi ve böyle bir durumda ben, yaptığı şeylerden habersiz olduğumu hiçbir şekilde kanıtlayamazdım. Suçlu bulunup hapse atılabilir, yardım için de İngiliz hükümetine başvuramayabilirdim. Tüm olanlar Yunan hükümetinin taleplerimizi geçersiz kılmak için düzenlediği bir oyun olabilirdi. Durum buysa, bana karşı kullanılacak tüm kanıtlar çok iyi düzenlenmiş olabilirdi.

O an bilinç halim bir anda değişiverdi ve tüm bunların aslında hiç önemli olmadığını gördüm. Kendimin gerçek amacından uzaklara sürüklenmesine izin vermiştim ve bunca entrikalı işlerle uğraşmaktansa hapse girmek bile benim açımdan daha iyi olabilirdi. Bunlar, başarılı olsam da bana asla hakiki bir özgürlük vermeyecek işlerdi. Yatağa uzanıp huzur içinde uykuya daldım. Uyandığımda, Kavala'dan Sorgu Hâkimi'nin gelmesini beklemek üzere Atina cezaevine götürüleceğimi söylediler.

Sonraki birkaç hafta, tüm hayatımın en ilginç ve kıymetli haftalarındandı. Ne zaman çıkarılacağını bilmeden cezaevine girmemiş biri bir tutuklunun yaşadığı tecrübeleri asla anlayamaz. 1928 yılının Atina cezaevi kesinlikle modern hapishane anlayışına uymuyordu. Orada katillerle haydutlar, uyuşturucu bağımlılarıyla hayat kadınları, siyasi suçlularla sadece suçlanan ve mahkemesini bekleyenler, hepsi bir arada yüzlerce kişilik gruplar halinde yaşıyorlardı. Oradaki tek yabancı bendim, fakat o sıralar Yunancayı İngilizce kadar rahat konuşabildiğim için yabancılık hissetmedim. Cezaevi içinde hakkımda en olmadık korkunç söylentiler dolaşıyordu: Bir anarşist, katil, dolandırıcı, kundakçı, İngiliz ajanı. Yakıştırmadıkları şey kalmamıştı bana. Bunların hiçbirini dert etmedim; kesin bir şey vardı ki o da, demir parmaklıkların arkasındaki kardeşliğe dahil olmuştum. Mahremiyetten tamamen yoksun oluş, geceleri insanın üstüne kitlenen hücre, hep yanık olan ışıklar, tüm bunlar binlerce insanın bildiği dünyaya ait, ancak oraya ilk defa giren birine yine de garip gelen şeylerdi.

Benim durumumda olanlar gibi hâlâ sadece "şüpheli" olan kimselerin gün boyu cezaevi içinde dolaşma, arkadaşlarını kabul etme özgürlükleri vardı. "Cezaevi yemeği" diye bir şey yoktu ve tutuklular yiyeceğe para vermek zorundaydı. Böylece, örneğin küçük bir suçla içeri girmiş bir tutuklu, cezasının sonunda oradan çıkarken ödeyemeyeceği bir faturayla karşılaşabilirdi. Dışarıda kendilerine yardım edecek arkadaşı olmayanlar aylarca orada kalmak zorunda kalabiliyordu, tabii zengin bir tutuklu borçlarını ödemeyi kabul etmezse. Tüm İngilizler *eo ipso* zengin kabul edildiğinden, oraya girer girmez, şu veya bu arkadaşın durumuyla ilgili uzun acınası ayrıntıları anlatıp benden yardım isteyen temsilci heyetlerini kabul etmeye başladım. Yapacak daha iyi bir iş bulamadığımdan her davayı incelemeyi kendime iş edindim; amacım gerçekten ihtiyacı olanlara yardım etmekti. Ancak o zaman, Yunanistan gibi bir ülkede olabilecek en ileri düzey yoksulluğun farkına vardım. Pek çoğu, kelimenin tam manasıyla açlıktan çalıyordu, ve genele bakıldığında, cezaevinden çıkma ve faturayı ödeme zamanı gelene kadar bu insanlara kibar davranılıyordu.

Atina cezaevinde, muhafızlarla gardiyanlar da dahil bir arkadaşlık duygusu mevcuttu. Böyle bir cezaevine giren bir kimse bir tür özgürlüğü kaybederken bir başkasını kazanıyordu. Olağan hayatta dert olan pek çok şey insanı cezaevinde hiç etkilemiyor.

Hüküm giymiş tutuklular, bir ucunda yerden tavana demir parmaklıklı kapıyla kapalı dar uzun,

mağara gibi hücrelerde kapalı tutuluyorlardı. Bu hücrelerden birinde elli, altmış kadar uyuşturucu bağımlısı ve doğru hatırlıyorsam, cinsel suçlardan hükümlü kimseler kalıyordu. Burası bana, birkaç ay önce Omonia Sokağı'nda yaşadığım tecrübeyi çok canlı bir biçimde hatırlatan iğrenç bir dehşetti. Burada en azından insan tabiatını kirleten başkaldırı nitelikleri dışarıdan görülebiliyordu. Pek çok kez o demir parmakların önüne gidip, paçavralara sarılmış kıvrım kıvrım yatan insan kitlesini seyrettim. Bazen adamın biri bağırmaya başlar, kendini ötekilerin üzerine atardı; diğerleriyse onu eşek sudan gelinceye kadar döverdi. Adam duvar boyu uzanan tahta sıranın üzerine bitkin düşerdi. Kitle sürekli kıpır kıpırdı, tek tek insanlara ait özelliklerin yok olduğu, balçık içinde debelenen bir canavar izlenimi uyandırırdı bende. Hem dehşetten donakalmış hem de etkilenmiştim, zira daha önce hiç, uyuşturucu kullanma gibi maddi bir nedenden dolayı bozulan insan tabiatına dair bir şey görmemiştim. Hırsızlarla dolandırıcıların koşulları daha normal gibi görünüyordu. Ama yine de insan ahlaki bir değerlendirme yapmaya başladığında, umutsuzca uyuşturucu kullanma alışkanlığına kapılan zavallı bir adamın, sağlıklı olup belki de masum insanların hayatıyla oynayan bir dolandırıcıdan daha az ahlaklı olduğunu söylemek çok da kolay değildi.

Bense fazla bir güçlükle karşılaşmadım orada. Eşim her gün, beni bir kahraman olarak gören hevesli ve coşkulu bir Yunanlı aşçının hazırladığı yemekleri getiriyordu; adam "Venizelos yüzünden" hapse düştüğüme inanıyordu. Avukatım Kavala'ya gitmiş ve basit bir hata olduğunu görmüş. Sorgu Hâkimi genç ve tecrübesizmiş; aracım Niko Nikolopulos'un, köylüleri tütün tarlalarından tahliye ettirmek için sahte tapu senetleri ürettiğine dair söylenti üzerine beni tutuklatmış. Yine de durum son derece tuhaftı. Olay etrafında o kadar fırtına kopmuştu ki davayı düşürmek Yunan prestijini zedeleyebilirdi ve dahası bizim için çok iyi olurdu, zira tapu senetlerimizin sağlam olduğunun bir kanıtı olurdu. Hiçbir şekilde bir dolandırıcılık ya da kandırma yoktu ortada, ancak yerel kadastro memurları, kendilerinden onaylı kopyalar istendiğini rapor etmiş olmalılar ve durum böyleyse, büyük ihtimal onlara bu talebi geri çevirmeleri söylenmiş olmalıydı. Nico yasalar çerçevesinde hareket etmişti, fakat kadastrocuları düşüncesizce hareket etmeye teşvik etmişti.

Bu zaman zarfında ben cezaevinde kaldım. Eşimle annem her gün beni ziyaret etti. Zavallı küçük annemin sinirleri korkunç derecede bozuldu. Olan bitenden hiçbir şey anlamadı ve kimsenin de ona açıklamaya fırsatı olmadı. Yönetici meslektaşlarımdan Shirley H. Jenks Ege Tröstü çıkarlarını takip etmek üzere Londra'dan geldi. Anneme dosdoğru İngiltere'ye dönmesini tavsiye etti. O ise Floransa'daki kız kardeşine gitmeyi tercih etti ve eşim annemi sakinleştirmeye kalmadan Jenks onu aceleyle bir gemiye bindirip yolladı. Annemin sinirleri olayın kendinden değil, babamın zayıflığını miras almış olmam ve başımı belaya sokmam korkusundan bozulmuştu; biz çocukken babam bunu sık sık yapardı.

Avukatlarıma çeşitli çözümler önerildi ve bunlar onayımı almak için bana getirildi. Bunlardan biri, ülkeyi terk etmeyi kabul etmem koşuluyla Yunan hükümetinin davayı düşürmesiydi. Bu elbette kabul edilemezdi, çünkü geçerli bir sebep olmaksızın taleplerimizden vazgeçmemiz anlamına geliyordu. Daha da şaşırtıcı başka bir öneri o sırada Kavala'da tutuklanmış olan zavallı Nico'nun günah keçiliğini kabul edip rüşvet ve görevi kötüye kullanma suçlamasına razı olması, benimse aracımın yaptıklarından habersiz olduğumu söylemem şeklindeydi. Yaptığımız bu dalavereler sırasında Nico'nun herhangi birine rüşvet verdiğine dair bir kanıt olmadığından, suçu ona yüklemek son derece adaletsiz bir şey olurdu. Gerçekten de, Nico'nun yönteminin, kanun dışı bir ödeme bir yana, bir iki matara şaraptan öteye geçmeyeceğinden emindim. Benden hiç, rüşvet ödeyebilecek kadar para

almamıştı.

Sonra bana kefaletle serbest bırakılmayı önerdiler. Bu yeterince basit bir yol gibi görünüyordu, ama o sırada Aristidi Yorgiadis yeniden piyasaya çıktı. Bir hata yapıldığını fark edip yüz seksen derece dönmüş, Yunan hükümetinin, tartışmalı tapu senetlerinin özel olarak tanınması konusunda baskı yaparak çıkardığı güçlükleri istismar etmeye niyetlenmişti. Şartsız tahliyem konusunda baskı yapalım diye ısrar etti. Münakaşayla geçen pek çok haftadan sonra bir çözüm bulunamadı. Eşim duruma el koydu. Kızılhaç hemşiresi Yunanlı bir arkadaşı, kolayca hasta numarası yapabileceğimi söylemiş ona, bu durumda yetkililer alarma geçip beni derhal serbest bırakırmış. Önerilen yöntem kişisel olarak bana hiç kabul edilemez görünüyordu. Apandist numarası yapacaksam, belli belirtileri göstermem ve ateşimin de yüksek olması gerekecekti. Doktor muayenesine yıkmadan bir iki saat önce iyi bir miktar tentürdiyot içersem, ateş meselesi kolaylıkla çözülebilirdi.

Tentürdiyotun gizlice içilebileceği tek yer tuvaletlerdi, ki tuvalet konusunu açmak bile istemem; zira kelimelerin ötesinde pis yerlerdi. Buraları mahpusların temizlemesi gerekiyordu, ama hiç teftiş edilmiyordu. Bu tuvaletleri kullananlara ciddi hastalıkların bulaşmaması gerçekten çok şaşırtıcıydı. İtiraf etmeliyim ki korktum. Birkaç dakika için doğacak etkilerin pek hoş olmayacağı konusunda uyarılmıştım; tentürdiyot içmenin ciddi bir zarar vermeyeceğine inanmış olsam da, planın tamamına aklım pek yatmamıştı. Yine de bir kez deneyeyim dedim ve ilk fırsatta o yerin dibindeki dehşet yere gidip, verilen miktarı yuvarladım. Tentürdiyot gırtlağımı yakarak indi ve nefesim kesildi, bir dakikadan fazla süre zor nefes aldım. Titremeye başladım ve hücreme zar zor döndüm; orada ani ateşin tüm belirtileriyle kasılmış bir vaziyette yattım. Doktor iki saat sonra gelecekti - ancak kendimi gerçekten hasta hissederek beklediğim dört saatten sonra bir muhafız gelip doktorun başka işi çıktığını, ertesi gün geleceğini söyledi.

Bu işi bir kez daha tekrarlama düşüncesi neredeyse cesaretimi tamamen kırıyordu. Çok hasta görünmüş olmalıyım ki, bekçi telaşlandı, cezaevi doktorunu çağırmayı teklif etti. Beni bağımsız bir doktorun muayene etmesi planlandığından, teklifini geri çevirmem ve son derece nahoş bir gece geçirmem gerekti. Ancak sabah olduğunda tentürdiyotun etkisi geçmiş ve eşim beni ziyarete geldiğinde dışarı çıkıp onu görebilecek duruma gelmiştim. Beni görünce dehşete düştü ama gidip elinde küçük bir şişe tentürdiyotla döndü, her ne pahasına olursa olsun beni oradan çıkarma arzusundaydı.

Kişinin kendini soğukkanlılıkla acıya tâbi tutması zordur ve ben hâlâ bir şeylerin yanlış gitmesinden korkuyordum. Dahası tuvaletlere geri dönme fikrinin kendisi bile bende korkunç bir tiksinme uyandırıyordu. Ancak böyle hoş olmayan tecrübeler, iç âlemle dış âlemin bir derece birbirinden ayrılmasına da yarardı. Böylesine kötü muamele gören bedenimin içinden bir ayrılma hissetmeye başladım; sonra, aynı sürece, sanki bir yabancının başından geçiyormuş gibi girme gücü buldum kendimde. Numara işe yaradı. Aynı akşam, tıbbi rapor verildi ve bir bakımevine alındım. O kritik haftalar boyunca kendisi de ağır bir bronşit geçiren eşim bir gün bile ziyaretini aksatmadı ve benden kendi çektiği acıları sakladı; serbest bırakılana kadar onun hastalığından haberim olmadı. Annem Floransa'ya gitmişti, Villa Lemmi'de, kız kardeşiyle birkaç hafta geçirmeye.

Sonra meseleyi mahkemeye taşımak için başka bir karmaşık girişimler dizisi başladı. İşlemlerin sürüncemede kalması Yunanlı yetkililerin hepsinin işine geliyordu. Bunlar askıda beklerken müzakerelerde ilerleme kaydetmek imkânsızdı ve her ne kadar Köy İşleri Bakanlığı sulama planlarına sıcak baksa da, bazı çiftlikleri yasadışı yollarla işgal etmiş olan mültecilerin çıkarlarına karşı hareket

edemiyordu.

Sorgu Hâkimi incelemelerini tamamladı ve dolandırıcılığa dair bir kanıt bulamadı. Öte yandan Niko Nikolopulos Kavala'da cezaevinde öldü; ölümünün ardında yatan gerçekler asla aydınlatılamadı, ancak ölüm nedeni kalp krizi olarak belgelendi, ki son derece muhtemel bir sebepti bu. Nico'nun ölümünü duyunca çok üzüldüm, zira onu kefaletle kurtarabilirdim ve onu bir adaletsizliğin kurbanı olarak gösterebilirsek mahkeme karşısında daha güçlü oluruz görüşünde ısrar eden avukatlarım etkili olabilirdi.

Yunanlı yetkililere baskı yapmak amacıyla, Kavala'ya gidip orada yaşamam tavsiye edildi; bunun nedeni de ilginçtir, orada dava küçük bir mahkemede görülecekti. Eşimle ben bu küçük Yunan limanında altı ya da sekiz hafta geçirdik. Yunanlılarda, gerçekler zayıflık ve fakirliğe işaret etse de, büyük düşler kurma kapasitesi vardır. Bu da onların gücünün geldiği yerdir, zira bunlar Byron zamanı Türk boyunduruğundan ilk kurtulan Sultan tebaasıydı. Ama bu özellikleri bazen komik de olabiliyor. Bir keresinde eşimle ben, alçakgönüllü Kavala kasabasının dış mahallelerindeki beyaz kireç boyalı küçük evlerin önünden yürüyorduk; üstünde "Pan-Kozmik Dans Okulu" yazılı kocaman bir tabela çıktı karşımıza! Yunanlılara işi düşen biri, bu insanların Pan-Kozmik düşlerini her zaman göz önüne almalıdır, ancak bunu çok ciddiye almaması gerektiğini de unutmamalıdır.

Kavala'da, kelimenin tam anlamıyla yapacak hiçbir işi olmadan beklerken, kendime, Upanişad sözlüğü çıkarma gibi bir uğraş edindim. Yanımda altı temel Upanişad'ın Sanskritçe metni ve İngilizce tercümesi vardı; günde birkaç saat çalışarak, hâlâ sakladığım ve kullandığım bir sözlük hazırladım. Fikirlerin tuhaf bir biçimde art arda gelmesinin psikolojik önemini de görmeye başlamıştım o günlerde. Bana öyle geliyordu ki, Batılı öğrenciler, bu eski eserlerden öğrenilebilecek pek çok şeyi kaçırmışlardır; bu insanlar Schopenhaur'i takip edip Upanişad'ı mağrur bir monizmin ifadesi olarak okumuşlar ya da eserden bin yıl sonra yorum yapıp, ayinin psikolojik anlamını kaybeden Şankaraçarya gibi kişilere bel bağlamışlardır.

Kavala, ilerisinde, batan güneşin parıldadığı yüksek zirvesiyle Thasos Adası'nın bulunduğu geniş bir körfezde uzanır. Güneybatı tarafında, parlak Yunan güneşi altında pek çok gün görülebilen Kutsal Athos Dağı bulunur. Athos Dağı'nı ziyaret etmek çok istedim; ancak Kavala'nın serin sonbaharını bekleyip planladığım yolculuğu sürekli erteledim. Bir gün, patronlarımla bir görüşme için Londra'ya çağırıldığımı bildiren bir telgraf aldım. Athos Dağı'nı ziyaret edilmeden ardımda bırakarak ve karşımıza çıktıkları vakit şanslarımızı değerlendirmemiz, daha uygun bir "yarın"ı beklememiz gerektiği dersini alarak ertesi gün oradan ayrıldım.

Londra'ya vardığımda, açıkça benden kurtulmak isteyen küçümseyici bir grup adamla karşılaştım. Gerçekte pozisyonumun sorumluluklarını yerine getirmiştim. Ne yasal ne de ahlaki olarak yanlış bir şey yapmıştım, yine de tüm projeyi bir facianın kıyısına sürüklemiştim. Bana Nikolopulos öneride bulunmuş, Aristidi de bir uzlaşma olana kadar tapu senetlerini askıda bekletme tavsiyesini vermişti. Bu tipik bir insan özelliğidir; çelişkili tavsiyeler verdiğimizde, sonradan doğruluğu kanıtlananı hatırlama eğilimi içinde oluruz. Ben de Genel Müdürlükten istifamı sundum; Yönetim Kurulu Başkanı da şirkette payıma düşen hisseleri satın almayı kabul etti. Şirket müdafaam için gereken parayı üstlenmeyi kabul etti. 1928 Noel'inde İngiltere'de kaldım; içimde tüm hayatımın askıya alındığı hissi ve bir sonra yöneleceği yerin neresi olduğu hakkında en ufak bir fikrim olmaksızın. Boş vakitlerimi satranç oynayarak, Hastings Noel Kongresi'ne katılarak ve Kent'te maç yaparak doldurdum. İkinci ligde oynamak, İngiltere'nin en iyi oyuncularıyla tanışma fırsatı verdi bana. Bu tecrübe, tabiatıma ait

çok ciddi bir kusuru daha iyi görmemi sağladı. Pozisyonları ve gerçekten iyi oyuncuları değerlendirebiliyordum, ancak basiretsizliğim mutlaka kazanacağım oyunları kaybetmeme neden oluyordu. Ben hep böyleydim ve hep böyle kaldım. Kişinin kusurlarını görmesi, onlara çare bulmada yolun yarısıdır deyişi doğru değil. İnsanlar genelde hatalarından, başkalarının kendilerine gösterdiğinden fazla bir ders almıyor. Bir dereceye kadar deneyimlerimiz bizi -Pavlov'un köpekleri gibi- şartlandırıyor ancak bunlardan öğrenmiyoruz.

Yıl 1929, dünya ekonomik sistemlerinin sarsıldığı yıl. Hayatımı kazanmak için hiçbir şey yapmıyordum; eşimle ben Londra'da basit bir hayat sürüyorduk. Bir sonraki bölümde anlatacağım sebeplerle Uspenski'yle bir bağım kalmamıştı. Annem de dönmüş, o bildik huzurlu hayatını devam ettirmekteydi. Bu bekleyiş ayları boyunca yazmaya başladım; görülmez potansiyeller dünyasının gerçek olaylar dünyasıyla sürekli bir bağlantı içinde olduğuna dair kanaatlerimi ifade etmeye çalışıyordum. Böylece, sekiz yıl bir kenara bıraktığım matematik çalışmalarıma sürüklenmiş oldum.

Kış bahara, bahar yaza döndü ve sonunda duruşma günümün 27 Eylül olarak kararlaştırıldığını bildiren bir telgraf aldım; bu Makedonya'nın başkenti Selanik'te yapılacak Temyiz Mahkemesinden önce olacaktı. Eşimle ben, pek çok defa seyahat etmiş olduğumuz Şark Ekspresi'yle Atina'ya döndük. Mahkeme on altı gün sürdü; üç günü tanık sandalyesinde geçirdim. Avukatlarımın tavsiyelerine rağmen, tercümanı geri çevirdim. O sıralar modern Yunancayı gerçekten çok iyi konuşuyordum, ancak avukatlarım bir yanlış anlamaya kurban gitmemden korkuyorlardı. Duruşmanın daha başından, geçen tüm bu aylar boyunca bana karşı bir kanıt bulamadıkları belli oldu; tehlike sadece benden gelebilirdi. Ama ben dik kafalıydım, kendime malik olduğumdan da çok emindim. Sorgulamalarım saatler sürdü ve sonunda Savcı Yorgi Eksarhopulos ayağa kalkıp, suçlu olduğuma dair hiçbir kanıt bulunamadığını ve beraat etmem gerektiğini söyledi. Mahkeme masraflarını Yunan hükümetine yükledi ve ünlü "Sahte Tapu Senetleri Davası", başladığı gibi sallapati bitti.

Mahkeme kararının bir etkisi prenslerin taleplerini güçlendirmek oldu. Ege Tröstü'nü finanse eden grup, dünyada herkes gibi, büyük bunalımın ilk işaretlerini hissetmeye başlamıştı. Yunanistan'da yapılacak tüm büyük sermaye yatırım umutları yok oldu. On binlerce Yunanlı mülteciye iş imkânı sağlayacak olan büyük bir fırsat da kaybolmuş oldu. Yunan hükümeti de büyük bir krizin içindeydi ve yıl sonunda Venizelos istikrarlı bir hükümet umutlarıyla tekrar iktidara geldiğinde, yapacak pek bir şey kalmamıştı.

Yine de Ege Tröstü müzakerelere devam etti. Onlara bir yardımım olamayacağı açıktı artık ve mukavelemin sona ermesinden dolayı yüklüce bir tazminat aldığım için mutluydum. Kendim için, başkalarının hakkımda düşündüğünden çok daha ağır şeyler düşünüyordum. Hayatımın sekiz yıl süren bir dönemi başarısızlıkla noktalanmıştı. Yirmi dört yaşımdan beri Abdülhamit vârislerinin işleriyle uğraşmıştım. Şimdi otuz iki yaşımdaydım ve Uspenski'nin kehaneti doğru çıkmıştı; hem atımı hem kendimi kaybetmiştim. Taze bir güçle yeni bir başlangıç yapmak kolay değildi, zira son on iki ayın olayları bende derin bir yara açmıştı. Fiziksel olarak çok zayıf düşmüştüm; dört yıl sonra ciğerlerime yayılacak verem büyük ihtimal o sıralarda kök salmaya başlamıştı; arkadaşlarımı endişelendiren sıska, hastalıklı bir görüntüm vardı. Kendime güvenimi kaybetmiş, elimi attığım her şeyin kuruyacağı duygusuna kapılmıştım. Uspenski'yle çalışmalara dönmek çok istiyordum; öte yandan İngiltere'de hayatımı kazanma ümidim hiç kalmamıştı.

13

Bilime Dönüş

1929 ile 1933 arası, hayatımın büyük dönüşümlerinin dönemi oldu. Bu dönemde, on dört yıldır süren Yakındoğu bağlantım koptu. Uluslararası bir maceracıdan, sanayii araştırmalarında özel bir alanda çalışan bir bilim adamına dönüştüm. İç âlemimdeki değişimiyse anlatmak daha zor; bu değişimin daha belirgin olmadığı kesin. O vakte kadar sadece kişisel olarak kendimi gerçekleştirmek için çalışmıştım; bu dönemdeyse artık kendimi başkalarının refahından sorumlu hissetmeye başladım.

Eski bir geleneğe göre, bir insanın ruhu ancak otuz üç yaşında doğmaya hazır olurmuş. Şüphesiz bu geleneğin, İsa'nın ölümü ve yeniden dirilişiyle gizemli bir bağlantısı olmalı; fakat bunu yazmamdan yıllar sonra bir Müslüman kaynaktan duydum bunu ilk. Yine de bu gün dönüp baktığımda, acı Atina tecrübelerim bir tür ölüm gibi görünüyor bana şimdi, İngiltere'ye dönüşüm de yeni başlayan bir hayat gibi.

Yunanistan ile kişisel bağlantım henüz bir nihayete ermemişti. Selanik'teki duruşma sırasında, Yunanlı bir mühendis beni ziyaret etmişti; Dimitri Diamandopulos adlı Atina'da tesadüfen tanıştığım biri. Bana, Venizelos karşıtı bir komplonun kurbanı olduğuma inandığını söyledi; Türk mülklerinin geliştirilmesi ile ilgili mahkemede anlattığım planlarımızdan etkilenmiş. Vevi Linyit Madeni'ne ait imtiyazların tek sahibiydi, ancak mali bağlantıları olmadığından işi çok fazla büyütemiyordu. Bana maden hisselerinin yarısını karşılıksız önerdi; karşılığında Londra'ya dönmeden madeni bir ziyaret etmemi ve orayı geliştirmek için kendisine yardım etmemi istiyordu.

Mahkeme biter bitmez hemen dönmemizi gerektirecek bir sebebimiz olmadığından, eşim ve ben madene gitmeye karar verdik. Bana gösterilen bu güvenden gururumun çok okşandığını itiraf etmeliyim, özellikle de kendime karşı o kadar kötü hislerle dolu olduğum bir zamanda. Yunanistan için yapıcı bir şeyler yapma fikri de beni çekiyordu; tüm o çalkantılı günlere rağmen sevdiğim bir ülkeydi.

Mahkeme bittiğinde eşimle ben trenle Edessa'ya gittik; burası Arnavutluk'un yüksek yaylalarında kurulmuş, erken Hıristiyan mitolojisinde adı geçen ünlü bir kasabaydı. Diamondopulos bizi orada karşıladı ve arabayla Vodena Vadisi'nden, Selanik'in 180 kilometre kadar batısına düşen, deniz seviyesinden 600 metre kadar yüksekteki Ostrovo Gölü'ne götürdü. Burası her açıdan kayda değer coğrafi bir bölgedir. Yaklaşık 27 kilometre uzunluğunda, 12 kilometre eninde olan bu göl son derece derindir; aslında o zaman daha en derin noktası ölçülmemişti bile. Derin sularında yüz kiloya kadar ağırlıkta dev kedibalıkları avlanır bazen. Yaklaşık yetmiş yıllık bir çevrimle, seviyesinin dokuz metre kadar değişmesi gibi önemli bir özelliği var. Bu olay, Golema Reka'daki derin kireçtaşı mağaralarının varlığıyla açıklanıyordu, ki buraları daha önceden doğu yönünden gelip gezmiştim. Bir tür sifon mekanizmasıyla bu mağaralar periyodik olarak, denizle doğrudan bağlantısı olmayan Ostrovo sularıyla dolar, boşalır. 1880'de Tirnovo'ya demiryolu geldiğinde su seviyesi düşüktü. 1910 yılında yükselmiş ve demiryolunu içine alarak taşmıştı. 1929'da ben oradayken seviye yine düşüyor,

eski raylar yeni yeni ortaya çıkıyordu.

Ostrovo'nun kuzeyinden, vahşi, seyrek yerleşimli bir platoya girdik; burada yüzeye yakın geniş linyit yatakları vardı. O sıralar yirmi kadar evden oluşan Vevi adlı küçük bir köyde kaldık; bizi bir Yunanlı köylü aile ağırladı. Şehir hayatından, tanıdığımız insanlardan böyle uzakta olmak müthiş bir rahatlama oldu bizim için.

Otuz yıl önce kuzeybatı Makedonya, vahşi, gelişmemiş bir yöreydi. Ostrovo yakınlarındaki bataklıklar, her tür bataklık kuşunun doğal yuvasıydı. Dağ kuşları da vardı. Oradaki ilk sabahımızda, Arnavutluk dağlarından, 50-60 kilometre öteden süzülen bir çift büyük beyaz kartal gördük. Muhteşem yaratıklardı; yetişkin bir koyunu, keçiyi pençeleriyle taşıyabilecek güce sahipti bu kuşlar. Verdikleri zarara rağmen köylüler bu kuşları vurmuyorlardı, çünkü köylerine şans getirdiğine inanıyorlardı.

Vevi Linyit Madeni, dik bir kanala bağlanan basit bir yatay galeriden oluşuyordu. Ana bağlantı 12 metre kadar genişlikteydi ve temel olarak odunsu linyitten oluşuyordu. On milyon yıl önce Güney Avrupa'yı kaplayan ağaç kütükleri büyük sellerle buraya taşınmış ve atılmıştı. Üst üste yığılmış, karbonlaşmış ağaç kütükleri şeklinde hâlâ ayırt edilebiliyorlardı. Büyük bir kömür yığınını ilk görüşümdü ve tüm beklentilerimin ötesinde heyecanlandırmıştı beni. Milyonlarca yıl toprak altında saklanmış ve insanın gelip kullanmasını bekleyen bu devasa enerji rezervlerinin çizdiği tablo, daha önce hiç karşılaşmadığım bir meydan okumaydı. Diamondopulos'a yardım etmek için elimden ne gelirse yapmaya karar verip hemen İngiltere'ye döndüm.

Tanıdığım tek madencilik uzmanı, Abdülhamit vârisleriyle yürütülen müzakerelerde rakiplerimden biri olan James Douglas-Henry idi. Sonra iyi arkadaş olmuştuk; o da Uspenski'yle tanışmış, o an ona hayran olmuştu. Ben Yunanistan'dayken, o ve eşi Uspenski'nin çevresine girmişti.

Uspenski ile kişisel ilişkim kötü gitti. Sonunda 1929 sonbaharında Londra'ya döndüğümde ona telefon edip randevu istediğimde korkunç bir şokla karşılaştım. Bay Uspenski beni görmek istemiyormuş ve herhangi bir bahaneyle öğrencilerinin beni görmelerini, benimle konuşmalarını yasaklamış. Reddedilişimin sebebini ancak 1930 yılında görebildim. Tutuklandığımda Uspenski bana dostane bir telgraf yollamış, şöyle demişti: "Doksan altı yasanın hükmündeki Bennett'e sevgiler." Bu, Gürciyev, insanın yeryüzünde, özgürlüğünü kısıtlayan kırk sekiz tür sınırlama ve engel altında yaşadığını söyleyen doktrinine bir göndermeydi. İnsan kendi aptallığından ve zayıflığından dolayı çok daha fazla sınırlamaya maruz kalabilirdi. Son sınıra, doksan altı yasaya ya da sınırlamaya gelindiğinde dayanılıyordu, çünkü bu noktadan sonra kişi seçme şansını tamamen kaybetmiş oluyordu.

Telgrafta ima edilen serzenişin haklılığının çok iyi farkındaydım ve kendimi hiçbir şekilde müdahale edebilecekmiş gibi hissetmiyordum. Ferapontoff ile İvanof kısa sürede İngiltere'ye dıindü ve ben de 1928 sonbaharında döndüğümde, onları Uspenski'nin yanında gördüm.

Ancak sonradan ortaya çıktı ki 1928 Martında Yunan polisi evimi bastığında buldukları tüm mektuplara el koymuş. Bunlar arasında Uspenski'den gelen iki üç mektup da vardı; polisler Rus ismini görünce bir komünist bağlantısı olabileceğini düşünmüş. Mektupları bana iade etmeyip, onun yerine siyasi bir anlamı varsa diye İngiliz Elçiliği'ne teslim etmişler.

Bunun sonucu olarak, ben Kavala'dayken Uspenski Göçmenler Ofisi'ne çağırılmış ve Bolşevik Rusya ile bağlantısı var mı diye sorguya çekilmiş. Bolşevizm nefreti fanatikliğe varan bir kişiydi ve komünizm ile en ufak bir ilişkisi olduğu iması bile onu o kadar kızdırmıştı ki beni affetmedi. Dahası,

Rusya'da yaşadığı şeyler onu polis konusunda çok şüpheci yapmıştı ve benim gibi tedbirsizlik yapan kişilerle ilişkisini tamamen kesmenin en güvenli yol olacağını düşünüyordu.

İlk önce büyük bir yeis içine düştüm. Gürciyev'e dönmeyi düşündüm. Bir Paris'e gitme fırsatı doğduğunda Prieuré'ye gidip onu sordum. Evin Fransız bakıcısı Rusların gittiğini söyledi, hiçbirinden haber almıyormuş. Paris'te sağa sola sordum ama hiçbir haber alamadım. Daha sonra öğrendim ki o sıralar Birleşik Devletler'deymiş ve gelişiminin kritik bir dönemine girmekteymiş. Yazma işini tamamlamış, gençliğinden bu yana geliştirdiği psikokozmik sistemi uygulamaya geçirmek üzere yeni bir girişimde bulunuyormuş. Avrupa'daki öğrencileriyle temas halinde değilmiş. Böylece ruhsal hayatımdaki tüm yardım kaynaklarından yoksun kalmış bulunuyordum.

Eşimle ben Pimlico'da çok ucuz bir daireye yerleştik, böylece küçük sermayemi çarçur etmemeyi düşünüyorduk. Bunalıma rağmen -ya da belki bunalımdan dolayı- çok az bir masraf gerektiren linyit madeni projesi için mali destek bulmakta güçlük çekmedim. Douglas-Henry beni Yahudi bir finans uzmanıyla tanıştırdı; iyi teknik raporlar hazırlarsak, gereken tüm sermayeyi bulabileceği konusunda bana garanti verdi.

Birkaç ay sonra eşimle ben Yunanistan'a döndük ve Vevi'ye çıktık; bu sefer yanımızda maden uzmanı Douglas-Henry de vardı. Kömür rezervinin miktarını görmek için bazı sondaj çalışmaları yapması gerekiyordu. Rezervler yüzeye yakın olduğundan, işi fazla uzun sürmedi. Bu zaman zarfında ben de linyit pazarı, taşıma olanakları, işçi bulma gibi meseleler hakkında bilgi topladım. İş hoşuma gitmişti, çünkü Abdülhamit vârisleri işinde olmayan nesnel bir niteliği vardı.

Vevi'deyken, şüphesiz sağda solda sıkça anlatılan ancak benim için yeni ve son derece etkileyici bir olaya şahit olduk. Ostrovo bataklığı o yaz tüm Avrupa'dan leyleklerin buluşma yeri oldu. Leylekler Makedonya'da çok görülen kuşlardır. Biz oradayken altılık, onluk, yirmilik, belki daha büyük gruplar halinde gelmeye başladılar. Bu, bataklıkta gittikçe artan bir heyecan atmosferi içinde dört beş gün sürdü. Her defasında daha kalabalık sürüler uçuş denemeleri yapıyordu; bitmek tükenmek bilmez leylek çığlıkları her yeri sarmıştı. Sonra bir sabah erken vakit çok büyük bir ses duyduk ve kendimizi dışarı attık; tüm bataklık karşımızda ayağa kalkmıştı havalanan kuşlarla. Bulunduğumuz yer bataklığın güneyine düşüyordu; bataklık kuzeye doğru kilometreler boyu uzanıp gidiyordu. Büyük kuş kalabalığı kocaman yoğun bir sütun şeklini almıştı; ana gövdeden 100 metre kadar uzakta uçan tek tek gözcüler vardı. Tam tepemizden uçuyorlardı ve kelimenin tam manasıyla gökyüzünü karartmışlardı. Saymaya çalıştım, fakat altı yüze geldiğimde saymaya devam edemedim; etki, sayılarla ifade edilemeyecek kadar güçlüydü.

Karşımdaki şeyin, insan aklından oldukça farklı işleyen bir zekâ olduğundan şüphem yoktu. Kuşlar geçip gittikten uzun süre sonra ben hâlâ şaşkınlık içinde ayakta duruyordum. Leylek hayatının karmaşık izleğini hatırlayan, gören ve bilen fakat ne düşünen ne de bunu kelimelerle ifade eden ortak bilincin farkına varmıştım. Bu ortak bilinç, hayat ve amacın birliği içinde yaz boyu Avrupa evlerinin çatılarına dağılan on binlerce leyleği bir şekilde bir arada tutuyordu. Bu bilinç, fertlerini bir arada tutuyordu; Leylek Varlığı, bir nefeste telaffuz edilmiş bir bütün olarak görünür hale geldi ve sonra Mısır'ın, Etiyopya'nın nehir kenarları boyunca dağıldı.

Bu tür toplumlar ve paylaştıkları ortak bilinç hakkında çok az şey biliyoruz. Bu büyük kuşların arkalarında bıraktığı derin sessizlikte öylece dururken, insanoğlunun geleceğine dair bir an yakaladım. Bir gün biz de insanlığın ortak bilincinin farkına varacaktık. Bu, milyonlarca yıl

alabilirdi, ancak bir geldi mi, yaşayan tüm türlerinkilerle karşılaştırılamayacak bir güç doğacaktı. Bu görüde, insan ırkının ileri bir adım atıp, millet, ırk, din gibi dar bağlarının ötesine, uzak, insanlığın birliği hedefine doğru bakmaya başlayacağı zamanların çok uzak olmadığı vaadi de vardı.

Gördüğüm şey içimde uzun günler süren bir coşku hali doğurdu. Gördüğüm şeyi ve Londra'ya döndüğümde bunları başkalarıyla paylaşma isteğimi eşime anlattım. Bu, Gürciyev ile Uspenski'den bir şeyler öğrendiğimin ve artık daha fazla bir şey öğrenemiyorsam, başkalarıyla çalışmam gerektiğinin bir göstergesiydi daha çok. Yalnız çalışmanın yararsız olduğunu anlamıştım. Eşimse, benim cesaret edebileceğimden daha ileri giderek şöyle dedi: "Sana bu görü gösterildi, çünkü yapman gereken sana ait işler var. Fazlasıyla başkalarına bel bağladın, Uspenski senden yüz çevirdiyse bu belki kendi başına çalışman gerektiğini bildiğindendir. Kendi insanlarını etrafında toplamalı, kendi okulunu kurmalısın. Kendine ve sahip olduğun güçlerine güvenmemekle hata ediyorsun."

Söylediğini kabul edemezdim. Kusurlarımın son derece farkındaydım. Sekiz yıl önce Üsküdar'da karşıma çıkan görüyü de hatırlıyordum; hayatımın gerçek öneminin, altmış yaşıma kadar ortaya çıkmayacağı şeklindeki görüyü. Hazırlık dönemimin devam etmesi gerektiğine ve kendime ait bir ruhani çalışmayı üstlenmek için daha kırk fırın ekmek yemem gerektiğine kanaat getirdim.

Yine de, içime doğan bu çok yoğun bilinç halinin, elle tutulur bir sonucu oldu. Ertesi gün linyit madenine gittim ve Douglas-Henry'nin daha yeni kestiği bir parçaya bakınca odunların bir kısmının mangal kömürüne dönmüş olduğunu gördüm; besbelli milyonlarca yıl önceki orman yangınlarından olmuştu bu.

Bakarken aklıma şu düşünce geldi: "Bunun tamamı neden mangal kömürüne döndürülmesin? Kömür, tüm Yunan köylerinde, kasabalarında yemek pişirmede kullanılan en temel yakıt değil mi? Ormanlar, mangal kömürü elde etmek için harap edilmekte. İşte burada ucuz ve bol bir kaynak var."

Douglas-Henry'yi görür görmez fikrimi açtım ve hemen, bazı kuru linyit parçaları üzerinde yakarak kömürleştirme deneyi yaptık. Sonuçta elde ettiğimiz şey öylesine çarpıcı bir biçimde mangal kömürüne benziyordu ki, ikimiz de coşkuya kapıldık. Yunanistan o sıralar, Yugoslavya'dan ithal ettiği mangal kömürüne bağımlıydı; ve burada da sadece ülkenin kendine yetmesi için bir fırsat değil, hâlâ yakıt olarak geniş çapta kömür kullanan tüm Akdeniz ülkelerine ihraç şansı da doğuyordu.

İngiltere'ye yanımda bolca linyit örneğiyle döndüm ve beni hiç yalnız bırakmayan bilgi kaynağım British Museum kütüphanesinin yolunu tuttum. Kömür hakkında birkaç kitap bulabildim ancak; bunlarda da linyitten bahsedilmiyordu. Ben de kendim deney yapmaya karar verdim. Lisede, her ne kadar gönlüm matematikte idiyse de en iyi dersim kimyaydı. Northern Polytechnic Institute'un özel araştırmalara olanak sağladığını biliyordum ve kömür kimyası dalında araştırma öğrencisi olarak oraya kaydoldum. İlk deneylerim umut kırıcıydı. Zira, mangal kömürü elde ettiysem de, yanarken korkunç bir koku çıkarıyordu ve açık mangallarda yemek pişirme amaçlı yakıt olarak oldukça yararsızdı. Yaptığım şeye ilgi duyan Bölüm Başkanı, yakıt Araştırma Kurulu'na danışmamı tavsiye etti ve beni ileride Dr. C.H. Lander olacak olan müdürle tanıştırdı; bu şahıs, kendi işini bırakıp bana yardımcı olan son derece kibar ve verici bir insandı.

Bir ön rapor hazırladım. Rapor o kadar iyi karşılandı ki, Yunan Maden ve Geliştirme Şirketi adı altında bir şirket kuruldu; sermaye sağlandı ve beni Genel Müdür yaptılar. Ionia Bankası Müdürü, Venizelos'un yakın bir dostu, Sir John Stavridi'ye gidip hikâyemi anlattım. Son derece cesaret verici

davrandı. Douglas-Henry'nin bir arkadaşı, emekli general Sir Sydney Lawford şirketin Yönetim Kurulu Başkanı oldu ve London Wall yakınlarında bir ofis açıldı.

Eşimle ben Bryanston Square yakınlarında konforlu bir daireye taşındık ve eski dostluklarımızı tazelemeye giriştik. Bu insanlardan bazılarının benimle çalışmaya ilgi duyabileceğini ümit ediyorduk. Bu planlardan bir iş çıkmadı, ancak tesadüfi gibi görünen iki üç toplantı işin rengini değiştirdi. Eşim Prens Sabahattin'i görmeye ve ona biraz para vermeye İsviçre'ye gitti. Trende Lucien Myers adlı bir gençle tanışmış; ona fikirlerimizden bahsetmiş ve onu galeyana getirmiş. Delikanlı çalışma grubumuza girmek istemiş. Londra'ya dönüşünün hemen ertesinde eşim, Hyde Park Gorner ile Victoria arasında işleyen 16 numaralı otobüste, Bayan Beeban Dobie adlı bir bayanla tanışmış; kadın, beraber çalışma teklifine büyük şevkle karşılık vermiş. Ben de Northern Polytechnic'te genç ve parlak bir kimyacıyla tanıştım; bilimin sunacağından daha geniş bir dünya anlayışı arıyordu. Bir opera sanatçısı olan eşimin kız kardeşi, İngiltere'de yaşamak üzere daha yeni Paris'ten gelmişti ve iki müzisyen arkadaşıyla grubumuza katıldı.

Böylece, tamamen rastlantısal olarak, plansız programsız, kişisel sorumluluğunu yüklendiğim ilk çalışma grubum 1930 yılının başlarında toplandı. Bir ya da iki ön toplantı için bizim dairede bir araya geldik. Bu insanlarda ciddi bir çalışma aşkı görünce, kendi durumumu derinlemesine tarttım. Gürciyev'den ya da Uspenski'den izin almadan Gürciyev Sistemi'ni anlatma işini üstlenmenin doğru bir şey olmayacağı gibi bir duygu vardı içimde. Sonunda devam etmeye karar verdim ancak her toplantıdan sonra ayrıntılı bir rapor yazıp Uspenski'ye yollayacaktım. Yolladığım raporlarda, eğer onaylamadığı bir şey varsa bana söylemesinin yeteceğini, toplantıları hemen sona erdireceğimi söyledim.

Aylarca tek kelime cevap gelmedi. Grup yavaş yavaş genişledi. Toplantılar kişisel olarak benim için büyük teşvik kaynağıydı. Kendi zayıflıklarımla, alışkanlıklarımla mücadele etmek için yıllardır göstermediğim çabayı göstermeye başlamıştım. O sıralar Uspenski'ye gönderdiğim pek çok raporun kopyalarını sakladım. Söylediğim şeyler doğru ve genelde ilginçti, ancak bunları neredeyse otuz yıl sonra yeniden okurken, hâlâ hakiki insan duygusundan uzak olduklarını acıyla görüyorum. Sadece zekâmla çalışmış, öğretmişim. Kalbim buz gibiydi ve Vevi'de bana ihsan edilen insan birliği görüsü bile, insan kardeşliğinin sıcaklığını bana hissettirmemişti. Okul mezuniyetimde verilen son raporda benim için söylenen şeyi hâlâ hak ediyordum. Başöğretmen benim için şöyle yazmıştı: "Entelektüel kibirden mustarip."

Bilmek ile olmak arasındaki ayrımdan ikna edici bir biçimde bahsediyordum derslerimde. Gürciyev'in benimle yaptığı her bir konuşmanın bu tema etrafında dönen değişkeler olduğunu hatırlayabiliyordum. Ancak kendi dediğimi kendim anlamıyordum henüz. Bana, olmanın hazzının verildiği, fakat özünün verilmediği şeklindeki basit hakikati kavrayamıyordum. En az tüm insanlar kadar zayıf ve tutarsızlıklar içindeydim, kafam karışıktı. Bir o kadar da kendimi bilmiyordum.

1930 yazı geldi geçti. Linyit projesinde çok iyi ilerlemeler kaydediliyordu. 1928 yılında kaybettiğim kendime güvenimi geri kazanmaya başlıyordum. Ekim başında, Uspenski'nin sekreteri Bayan Kadlubovski'den beklenmedik bir telefon aldım. "Bay Uspenski, eşiniz, siz, Bay Myers, Bayan Dobie, Bay Binyon ve Binbaşı Turner'ı, gelecek çarşamba Warwick Gardens'daki derse davet ediyor." Bu, Uspenski'nin şu âna kadar yazdığım raporları okuduğuna dair ilk ve tek belirtiydi.

Ders, hatırladığım kadarıyla "Nesnel Bilinci Arayış" adlı bir dizinin ilk dersiydi. Bu dersler

Londra'da büyük ilgi topladı daha sonra. Uspenski'nin, Gürciyev ile ilişkisini koparmasından bu yana neredeyse yedi yıl geçmişti. Bu zaman zarfında kırk elli öğrenciyle olağanüstü bir gizlilik içinde çalışmalarına devam etmişti. Şimdi, çalışmasını daha geniş kitlelere tanıtmasının zamanı geldiğine karar vermişti. Geçmişte olanlarla ilgili tek kelime etmeden, sadece toplantılara katılmama izin vermekle kalmadı, kısa süre sonra onun da bulunduğu toplantılarda derslerini yüksek sesle okuma görevi verdi bana. Sık sık, aynı dersin bir hafta içinde iki üç kez tekrar edilmesi gerekiyordu, zira derslere, ilgi duyduğundan ya da sadece meraktan, akın akın insanlar geliyordu.

Uspenski, Gwendwr Road'da, beş yıl önce yaptığım gibi kendisini ziyaret etmeme izin verdi. Bu mahrem sohbetlerden birinde bana şöyle demişti: "Tüm bu yıllar boyunca bekledim, çünkü Bay Gürciyev'in ne yapacağını görmek istiyordum. Çalışmaları beklediği sonuçları vermedi. Sistemimizin geldiği Büyük bir Kaynağın olduğuna her zamanki kadar eminim. Bay Gürciyev'in bu Kaynak ile bir teması olmuş olmalı, ancak bunun tam bir temas olduğuna inanmıyorum. Bir şeyler eksikti ve o da bunu bulmayı başaramadı. Onun kanalıyla bunu bulamayacaksak, tek umudumuz Kaynak ile doğrudan bağlantıya geçmek olabilir. Ancak bunu bakarak bulma şansımız yok, ki ben neredeyse yirmi yıl buna inandım. Kaynak, insanların tahmin ettiğinden çok daha iyi saklanmış durumda. Öyleyse, tek ümidimiz Kaynağın bizi arayıp bulması. Londra'da bu dersleri vermemin nedeni de bu. Gerçek bilgiye sahip insanlar onlara yararlı olabileceğimizi görürlerse, bize birini yollayabilirler. Sadece yapabildiğimizi gösterip, bekleyebiliriz. Fakat şunu anlamalıyız ki, kendimiz için gerçekten hiçbir şey yapamayız. Asıl sır hâlâ gizli. Kendimizi ve başkalarını buna hazırlayabiliriz, ancak olumlu başka bir şey yapamayız."

Bu sohbetimizde Uspenski'nin söylediklerinin önemini anlamam için yirmi yıl kadar geçmesi gerekiyormuş. Ben kendi açımdan daha kişisel bir sorunla meşguldüm: Öz iradeden feragat etme sorumluluğunu kabul ile uzlaşma sorunuyla. Ruhsal hayatımı derinleştirmeye yönelik umutsuz bir ihtiyaç hissediyordum. Dünyevi işler beni çok kolay mutsuz edebiliyordu ve bana öyle geliyordu ki en önde gelen başarısızlığım maymun iştahımdı. Böylece kendime bir günlük tutma görevi vermeye karar verdim. O zamana kadar günlük tutma işini hiç beceremediştim; içimde bir şeyler, beni geçmişe bağlayacak her şeye itiraz eder gibiydi. 1931 yılbaşı yaklaşırken, durumum hakkında derin derin düşünüyordum. Üç yıl içinde maddi endişelerimi halledebilirim gibi görünüyordu, sonra kendimi tamamen ruhani çalışmalara adamak istiyordum.

Sonunda 1 Ocak günü, üç gün sonra, önümdeki bin gün süresince günlük tutmaya başlamak üzere derin bir nefes aldım; her gün ruhani çalışmalarımı canlı tutmak için yaptıklarımı, nerelerde başarısız olduğumu yazacaktım. 1 Ocak 1933 günü şöyle yazmışım: "Kendime verdiğim süre doldu ve çalışmalarımı sergileyeceğim elle tutulur hiçbir sonuç almadım. Yine de kendim için düşündüğüm asgari şeyleri kazandım."

Beni daha pek çok acı dersler bekliyordu; bunların ilki Yunan linyit projesinden gelecekti. Kimyasal araştırmalarım linyit kömüründen gelen berbat kokunun küçük sülfür bileşeni damarlarından geldiğini göstermişti; bu sonuçlardan hoşnuttum ve az da gururlanmamıştım. Kömürleştirme işlemi 900 santigrad derecenin üzerinde yapıldığında, bu bileşenlerin yok olduğunu bulmuştum. Mesele bu işlemi ticari olarak yapabilmekteydi.

Dr. Lander beni o sıralar, sürekli dikey tepkili gaz üreticiliğinin öncülerinden Woodall-Duckham Şirketi'nin Teknik Müdürü olan Dr. E.W. Smith ile tanıştırdı. Bu yöntem, tam da benim süreç için gereken koşulları sağlıyordu ve Birmingham Gaz Dairesi, o çok değerli deney düzeneklerini,

kullanımımıza cömertçe açtı. Son derece başarılı sonuç veren bir denemeden sonra üç gün sürecek daha geniş ölçekli bir teste karar verdik; bunun için Yunanistan'dan kırk ton linyit getirildi.

O sıralar Yunanistan Başbakanı Bay Venizelos şans eseri İngiltere'ye geliyordu. Londra'ya testleri izlemek için yanında Yunanlı bakanıyla geldi. Bardaktan boşanırcasına yağan bir yağmurun altında verilen bir öğle yemeği ve Austen Chamberlain'in konuşmasının ardından Nechells gaz çalışmalarına bir ziyaret yapıldı. Gösteri son derece büyük bir başarı oldu. Şirkete kuşkuyla katılan Sir Sydney Lawford şimdi memnun olmuştu. Venizelos onu hükümet davetlisi olarak Yunanistan'a çağırdı.

Sonuçları rapor haline getirdim; Yunanistan'ın yakıt pazarı olarak ihtiyaçları ve potansiyelini de veren ayrıntılı bir incelemeyi de içeriyordu rapor. Rapor, *Problems of the Greek Fuel Industry* [Yunan Yakıt Sanayinin Sorunları] adı altında yayımlandı. Bu, yayın dünyasında ilk ortaya çıkışımdı ve beni çok gururlandırdı. Ev yakıtı olmaya uygun olmayan ince kömürü kullanmak için çimento işliği, Selanik'e elektrik verecek bir santral ve buna bağlı olarak Edessa şelalesini kullanacak bir hidroelektrik santral dahil devasa bir gelişim planı için her şey hazırdı.

Sanayii gelişim projemizle bağlantılı olarak Yunanistan'a yaptığım nadir gezilerden birinde Douglas-Henry kendisinden, Selanik dağlarında olduğu bilinen altın madenlerini ziyaret edip rapor yazması istendiğini söyledi, işimize birkaç gün ara verip gidip gözlerimizle görebiliriz, dedi. Avustralya'daki altın madenlerinden tecrübesi vardı ve bir damara rastlarsa anlayabilirdi.

Gençliğinde Colorado'ya göç etmiş ve altın arayıcılığı işine girmiş bir Yunanlı, memleketine dönüp yerleşmiş, dağlarında altın aramak için yanıp tutuşuyordu. Makedonyalı Philip zamanında başlanan çalışmaların yarım bırakıldığını araştırmış, öğrenmişti; kuartz içeren bir altın damarı bulduğunu iddia ediyordu.

Bu gün bile tüm bu işin bir aldatmaca olup olmadığını bilemiyorum. Bize zengin kuartz parçaları gösterdi; tabii bunlar Makedonya'dan olduğu kadar herhangi bir yerden de geliyor olabilirdi. Londra'ya döndüğümde, küçük bir tarih araştırması, Selanik'in kuzeyindeki dağlarda eski çağlarda kesinlikle altın işi yapılmış olduğunu gösterdi; eski insanların, buldukları damarı, üzerinde çalışmaya değmeyecek kadar cılız bulmuş olmaları muhtemeldi. Bunlar modern yöntemlerle maliyetine değecek bir çalışmayla çıkarılabilirdi. Douglas-Henry, altın madenciliği konusunda tecrübeliydi ve Yunanlıyla altın keşfine çıkmayı kabul etmişti.

Uzak, insan yaşamayan vadiden nehir boyu uzanan kum teperi vaat edici görünüyordu. Douglas-Henry bana ilk yıkayarak altın çıkarma dersimi orada verdi. Başarısız pek çok girişimden sonra, "renk" bulma başarısını gösterdim sonunda. Altın bulmada, tüm insanoğlunun bu mucizevi metali bitmek tükenmek bilmez arayışıyla bağlantılı özel bir tür heyecan vardır. İnce sarı taneciklere bakınca gözümden yaşlar süzüldü ve asıl altını bulana kadar aramak için akıl almaz bir telaşa düştüm. Bu hal neredeyse o an hemen geçti, ancak, bana başkalarının güdülerini, kendimiz de tecrübe etmeden asla hemen yargılamamız gerektiğini hatırlattı. Altın hırsı anlatılamaz bir tecrübe ve ne var ki bir o kadar da gerçek bir şey.

Douglas-Henry, bir zamanlar bu dağlarda çok zengin bir altın madeni olduğuna karar verdi, ancak çoktan tüketilmişti. Ben de, gittikçe artan bir coşku ve umutla bizim kendi büyük projemizin planlanması işine döndüm.

Sonra fevkalade ani bir şekilde olayın rengi değişti. Venizelos iktidardan düştü. İktidara gelen Tsaldaris hükümeti İngiliz olan her şeye şüpheyle yaklaşıyordu, özellikle Venizelos'un mali destek

verdiklerine. Dahası, Birmingham denemelerinin başarısıyla ilgili Yunan Basını'nda çıkan mübalağalı yazılar, orada çıkarılmayı bekleyen muhteşem bir hazinenin olduğu yanılsamasını yaratmıştı. Hükümet imtiyazlarımıza bir müdahale edemeyeceğini anlayınca, madenin gerçek maliyetinin iki katı kadar ağır bir linyit ve kömür vergisi koydu. Aylarca mücadele ettik, her geçen gün para kaybediyorduk. Benim durumum da her geçen gün durum güçleşiyordu. Douglas-Henry, Vevi'de, üretim yöntemleri geliştirmekle uğraşıyordu, ancak sermaye olmadan bir ilerleme kaydedemiyordu. Ona elimden geldiğince para gönderdim ama bu sefer ben parasız kaldım. Bu girişime inanıyordum. Bu, benim ilk yaratıcı girişimimdi ve onu seviyordum. Öteki yöneticilerin cesaretini ayakta tuttum; halbuki başarısızlığı çok önceden kabul etmeliymişim.

1931 kışı da geldi geçti. Yunanistan'da yıllarca yaşamış, Yunanlı bir karısı, ailesi olan Evans adlı gürbüz bir Galli sorumlu müdürümüz işi devam ettirebilmek için gereken linyit satışını yapmaya çalışıyordu ancak Atina'dan, Maden Dairesi'nden gelen ardı arkası kesilmez can sıkıcı haberler işini olanaksız bir hale getirdi. Sonunda 1932 Haziranında Evans'ın maaş ödemekle yükümlü olduğu bazı öfkeli işçiler, haksız bir şekilde maaşlarını almadıklarını iddia ettiler. Evans tutuklandı. Haziran'ın on yedisinde günlüğüme şöyle yazmışım: "Bu gün -daha doğrusu öğleden sonra iki saat- dışarıdan gelen zorlukların tüm ağırlığı üstüme çöktü. Evans'ın tutuklanması, Green'in reddedişi, Drosopulos'un işleri sürüncemede bırakması, hepsi birbirinin ardı sıra geldi, ve tüm bunların arkasında da, yaşayacak paramın kalmamış olması, tüm bu parayı gelecek haftaya kadar ödememe imkân olmaması şeklindeki acı gerçek. Tabii elimizde avcumuzda kalan bir iki parça mülkü satmak dışında." Şöyle eklemişim: "Bu öğleden sonra, kalbimin acısı tüm geçmiş ve gelecek duygumu boğdu. Ama yine de her şey bir yana, acının asıl kaynağı gelecek günlerdi."

Aslında hayatım o sıralar, pek çok açıdan acı çekeceğim bir döneme girmekteydi. 1929 Ekiminden bu yana bir yılı aşkın süredir küçük öğrenci grubumla yürüttüğüm çalışmaların bana verdiği tatmin duygusu yerini, Uspenski ile yürüttüğüm çalışmalar sırasında sürekli yüzüme vurulan kusurlarıma bırakmıştı. Kendi başlangıcımın nostaljik hatıralarıyla, Uspenski'nin gruplarına katılan yüzlerce insanın coşkusunu izliyordum. Geçen on uzun yıl boyunca, derin bir hayal kırıklığı dışında elime hiçbir şey geçmemişti. Uspenski ile 1922'den beri çalışan pek çok kişi aynı durumdaydı. Üzerinde çalışılacak çeşitli yeni temalar verip duruyordu bize; ve şüphesiz bunların amacı bizi cesaretlendirmek değildi. Uspenski ile ilişkim, son birkaç yıl boyunca iç âlemimin ana teması olduğundan, bu konuya bir bölüm ayırmak istiyorum kitabımda.

14

Bay ve Bayan Uspenski

Bu noktada yeniden Sofiya Grigorevna Uspenski giriyor sahneye. O, her hareketiyle müthiş bir hanımefendiydi. Uspenski onun ikinci eşiydi; bir kızı ve bir erkek torunu vardı, Leonid Savitzki. Bütün aileyle ilk defa 1920 yılında Büyükada'da karşılaşmıştım. Prieuré'de ise bir kız torunları dünyaya gelmişti. Bayan Uspenski'yle son görüşmemin 1959 yılında olduğu düşünülürse, hayatımda çok büyük bir yeri olduğu anlaşılır. Üzerimdeki etkisi, gelişimimde en önde gelen etkenlerden biridir; ve her zaman olumlu olmuştur bu etki, öyle ki ona çok büyük bir şükran borçluyum.

Uspenski ile Gürciyev'in yolları 1924'te ayrıldığında, bayan Uspenski Prieuré'de kalmıştı. Hafızamda kaldığı kadarıyla o zaman yazdığı bir mektubunda şöyle bir şeyler demişti: "Georgiy İvanoviç'i anlama iddiasında değilim. O benim için Bay X. Tüm bildiğim öğretmenim olduğu. Onu yargılamak haddim değil, ne de onu anlamam gerekiyor. Kimse gerçek Georgiy İvanoviç'in kim olduğunu bilmiyor, çünkü o kendini hepimizden saklıyor. Onu anlamaya çalışmamız faydasız, ayrıca onun hakkında bir tartışmaya girmeyi de reddediyorum."

1929 yılında Prieuré kapanıp Gürciyev Amerika'ya gidince, Bayan Uspenski İngiltere'ye geldi. Önceleri biraz ihtiyatla yaklaşarak orada kalmaya ve Uspenski'nin bazı öğrencileriyle çalışmaya karar verdi. Bu, zaman geçtikçe kendilerini daha çok hissettiren sorumlulukların bölüşülmesi gereğini ortaya çıkardı.

Bayan Uspenski kendini çalışma koşullarını sağlamaya verdi, öte yandan eşi eğitim, öğretim ve, yazarlık işlerine devam ediyordu. Uspenski'nin fazla şeyde gözü yoktu; on yıl Batı Kensington'da, Gwendwr Road'da alçakgönüllü bir dairede yaşamaktan memnuniyet duydu. Tek ihtiyacı, toplantılarını yapabileceği bir yerdi. Bayan Uspenski'nin işlerini yapabilmesi içinse, bir eve ve insanların beraber yaşayıp çalışabileceği bir mekâna ihtiyacı vardı; savaş zamanı Rusya'da, Devrim sonrası Kafkasya ve İstanbul'da ve yaklaşık yedi yıl Prieuré'de olduğu gibi.

Bayan Uspenski'nin kendi rolü konusunda net bir kavrayışı vardı. En başından sonuna kadar hoca olmadığında ısrar etti ve yanlış bir yere konmayı reddetti. Pek çok kimseyle çalışamazdı ve sonuna kadar yürütemeyeceğini düşündüğü görevleri almayı reddederdi. İlk önce işe küçük ölçeklerde başladı ve ancak iki yıl sonra uzun vadede bir evin satın alınabileceğini kabul etti. Bu ev Kent bölgesinde, Gadsden in Hayes'deydi; Londra'nın merkezinden arabayla bir saatten kısa mesafede. Gadsden, üç dönümlük bir araziye yapılmış Victoria tarzı büyük bir evdi. Bayan Uspenski'yle yaşamak ve çalışmak üzere sekiz on İngiliz öğrenci oraya yerleşmişti. Ben, oraya davet edilmemiştim, davetsiz de gidemezdim; zira ne boş vaktim vardı, ne olanağım. Ancak her pazar, arada sırada bütün bir hafta sonunu orada geçirmeye teşvik edildim.

Bu, kısa sürede tahammül edilmez bir durum yarattı, çünkü ilk ziyaretinden sonra eşimin bir daha gelmesine izin verilmedi. Bu sert kararın nedenini hiç anlayamadım. Bu, haftanın tek boş olduğum

gününde eşimle beraber olamayacağımız anlamına geliyordu. Bu iş birkaç ay sürseydi katlanabilirdik, ancak neredeyse üç yıl sürdü ve eşim için büyük bir üzüntü kaynağı oldu. Gadsden'de, daha sonra Virigina Water yakınlarında Lyne Place'deki, çok daha büyük ve heybetli evde yapılacak pazar işleri fırsatını geri çeviremezdim; Uspenski de 1934 yılında Lyne Place'e taşındı. Çalışmalar, Prieuré'de yaptıklarımıza çok benziyordu; ağır fiziksel uğraşlar ve rahatsız edici psikolojik şartlar. Sırf bu nedenlerle bile eşimin acı çekmesine izin vereceğim bir karar almama engel teşkil etmiş olabilir. En baskın etken, Uspenski ne derse, sorgusuz sualsiz yapmak yolundaki kararlılığımdı. Onu hocam kabul etmiştim ve bir öğrencinin ilk görevinin sadakatinin tam ve sorgusuz olması gerektiğini düşünüyordum.

O zamanki tavrımda çarpık bir şeyler vardı. Bana gizli bir niyetle verilen ve bilinçli olarak üzerimde yürütülen bir sınava tabi tutulduğumu verili bir şey olarak kabul etmiştim. Uspenski'nin her şeyi bildiğini, kendimin bir gün olmayı istediğim üstün adam olduğunu ta baştan kabul ediyordum. Onun sınırlarına karşı tamamen kördüm. Her hafta eşimi yalnız bırakmam gerektiğini söylüyorsa, bunun iyi bir nedeni olmalıydı ve nihayetinde bizim iyiliğimiz içindi.

Kusurlarımla zayıflıklarımın üstesinden gelmek için yıllarca süren kendi kendime çalışmaların ve mücadelem tamamen de meyve vermemiş değildi. Erişilmesi çok değerli bir şey olan üst bir bilinç halinin verdiği hazzı birden çok kez tatmıştım. Dahası, dış dünyadaki girişimlerimde dönüp dolaşıp hep başarısız olmam, hayatımın, kendim değişmediğim sürece hep yanlış gideceğinin bir kanıtıydı. Bu dürtülerin karışımı şüphesiz, bir üstün adam olma özlemimi besleyen bir tür ruhsal tutkuydu. Gürciyev'in, biz insanların üst bir varoluş düzeyine ulaşmak için kuluçkada bekleyen bir potansiyelimiz olduğu fikrine kalpten inanıyordum. Prieuré'deki tecrübem, böyle bir erme için gereken güçlerle ilgili bir şeyler göstermişti hatta.

Hedeften hâlâ çok çok uzaklarda olduğumu görebildiğim halde, Gürciyev ile Bay ve Bayan Uspenski'nin ve belki başkalarının da buna çoktan erdiklerini tartışmasız kabul ediyordum. Dolayısıyla bu insanlar yargılarında ve hareketlerinde yanılmaz olmalıydılar.

Böyle bir tutumun akılsızlığını çok sonraları gördüm, özellikle başkalarının beni uyarmasıyla. Ortalama standartlarda büyük görülen adamların, sık sık kifayetsizliğe varan yanılgılarına çok önceleri ikna olmuştum; ancak ruhsal hocalarımı bu yargımın dışında tutmuştum. Kendimi ruhsal bir hoca konumuna geldiğimde, en kötü düşünülmüş tavsiyelerimin bile nasıl büyük ilham sözleri olarak algılandığını gördüğümde, insanlara ruhsal konularda rehberlik etme görevini üstlenen kişilerin, kendi hatalarını, eksikliklerini saklamaktan kaçınmaları ve kimsenin kendilerini "otorite" olarak görmemesini sağlamaları gerektiğini fark ettim. Gürciyev bu konuda hepimiz arasında istisnadır; kendisine öğrenmek için gelen insanları şok etmeyi, hatta kendisinden nefret ettirmeyi kendine görev edinmiştir.

Gürciyev, yayımlanan ilk ve en tartışmalı kitabı *The Herald of the Coming Good*'da [Yaklaşan İyiliğin Müjdecisi] Babil Mitraizminde imanın bir parçası olan, Eski Ahit'in tarihsel kitaplarında ve İsa'nın üçüncü ayartılmasında da görebileceğimiz *Hvareno*'ya -krallığın gizemli niteliğine- gönderme yapar. *Hvareno* sıfatına sahip olan ve dışsal bir hâkimiyeti değil ruhani önderliği amaçlayan bir insan, bunu diğer insanlardan saklamak için elinden gelen her şeyi yapmalıdır.

1931 yılında bunları anlamaktan hâlâ çok çok uzaktaydım; ve bana öyle geliyordu ki, eğer öz irademin üstesinden gelmeyi başarmak istiyorsam kendimi tamamen ve sorgusuz sualsiz hocama

adamalıydım. Uspenski'nin söyledikleri ve bir yere kadar hareketleri de bu tavrı teşvik eder nitelikteydi. Sıradan bir insan olarak kendisiyle, zaman zaman üstlendiği hocalık rolünü ayırdığını görememiştim. Sonuçta gevşediği, bana arkadaş gibi davrandığı zamanlarda bile, mutlak boyun eğme saplantısı içinde kaldım hep.

Ne demek istediğimi bir örnek daha iyi gösterecektir. Uspenski'de eski fotoğraf koleksiyonu yapma hobisi vardı. Çalışma odasına asmak için St. Petersburg ile Moskova fotoğrafları istiyordu ve bir gün benden eski fotoğrafların hangi dükkânda satıldığını sordu. O sıralar Oxford Street'te dünya çapında en büyük ve bol çeşitli koleksiyona sahip Bay Spencer diye birinin olduğunu keşfetmiştim. Uspenski'ye söylediğimde memnun oldu ve bir öğleden sonra saat ikide kendisiyle oraya gelmemi istedi. Tesadüf, o gün önemli bir müşteriyle bir görüşmem vardı. Bunu da sınavın bir parçası gibi gördüm. Müşteriyi ekmenin bir yolunu buldum ve öğleden sonramı Uspenski'yle geçirdim. Tüm zaman boyunca çok eğlendi, birkaç fotoğraf aldı ve bir hafta sonra yine geleceğini söyledi. Beni çaya davet etti; Twinings'den kendi elleriyle özenle seçtiği Çin çayından özenle bir çay demledi. Bense komik bir biçimde gergindim, Uspenski'nin de arkadaş sohbetinden keyif alan bir insan olduğunu daha önce fark etmemiştim.

Bu tür yollarla kendime hayali düşmanlar yaratmıştım. Boyun eğme üzerindeki vicdanımla umutsuzca mücadele ediyordum. Uspenski'ye itaat edebilirdim, fakat boyun eğemiyordum. Kendimi suçlu hissediyordum, ama yine de bana ait yargımı taşımaya devam edecektim; içimdense isyan etmeye devam ediyordum ve edecektim.

Bu durum çok ciddi bir soru sormaya itti beni: "Eğer bir insana boyun eğemezsem, Tanrı'ya eğebilir miyim?" Böyle bir sorunun, bırakın bir cevap bulmayı, ne manaya gelebileceği hakkında bir fikrim olmadığını gördüm. O gece Bryanston Square'de dolaştım, dolaştım, bu soruyla güreşerek, kendimi kayıp, umutsuz hissederek. Çıkış yolu göremiyordum. Bir tarafta, kendi irademden çok daha derinlerde herhangi bir insana boyun eğmeyi bir reddediş vardı. Öte tarafta, kendi anlayışımdan çok daha derinlerde, Tanrı'ya boyun eğmenin ne anlama gelebileceğini görememe.

Sonunda eve döndüğümde eşim beni bekliyordu. Göğsüne yaslanıp deliler gibi ağlamak istiyordum. Ama bunun olmasına izin veremezdim. Ona sadece umutsuz, çaresiz olduğumu söyleyebilirdim. Kadın zekâsıyla şöyle dedi: "Üzgünsün, çünkü işlerin kötü gidiyor." Bu söylediğine büyük tepki gösterdim ama aynı zamanda doğru olduğunu da biliyordum. Acı çeken kendi yıpranmış öz irademdi; erişilmez bir mükemmeliyeti içten bir özleyiş falan değil.

Hakikati kabullenmeyi başaramadım, fakat eşimin sevgi dolu şefkati hislerimi yumuşattı ve şükranla ona döndüm. Gönülsüz de olsa tüm o ihmallerime rağmen asla benden uzaklaşmamıştı, ne de içinden geçmekte olduğum işkenceleri anlamakta kusur etmişti.

Kaderimizi şekillendirmede büyük rol oynayan rastlantılardan biri ertesi akşam Uspenski'nin verdiği yeni tema oldu; bu, önümdeki on iki yıl boyunca hayatımı çok fazla etkileyecek bir şeydi. Asya ve Doğu Avrupa'daki gizli okullara ait, dikkati toplama ve aklı boş imgelemlerden koruma amacıyla kullanılan yöntemlerden söz etti. Bunlar, hafızanın tek bir hat üzerinde çalışabildiği olgusuna dayanıyordu. Bir şey hatırlıyorsak diğerlerini unutuyorduk. Hafızamızı çalıştırarak, rastgele düşünceleri dışarıda tutmayı sağlayabilirdik. Bu ya ezberlemeyle ya da tekrarla yapılabilirdi.

Bu söyledikleri, bana bir şey ifade etmişti, çünkü ben de kendime sık sık neden Hinduların, Müslümanların ve Hıristiyanların kutsal metinleri ezbere öğrenmeye devam ettiklerini sorardım.

Bunları sözel olarak koruma gereğinin ortadan kalkmasından binlerce yıl geçtiği halde. Sanskritçe hocam Kanhere, Hindistan'daki Brahminlerin, Vedaları ve Brahmanaları ezberlemek için kullandıkları yöntemi göstermişti. Kuran'ı ezbere bilen, Peygamber tarafından yapılan tüm gramer hatalarıyla birlikte yeniden yazabilen Hafız'larla tanışmıştım. Ortodoks Yunan manastırlarında, kendilerini Kitabı Mukaddes'in tamamını ezberlemeye adayan rahipler vardı. Aslında 19. yüzyılda bile bu tür girişimler Batı Hıristiyanlığı'nda da az yaygın değildi. Bu tür çabalar bana her zaman, okumanın yazmanın nadir yapılan işlerden olduğu, zor bulunan birkaç el yazmasının da kolayca kaybolduğu, tahrif edildiği zamanlarda anlamsız bir işmiş gibi görünmüştür. Ama bu gün görüyorum ki metinleri ezberleme işi aslında önemliymiş, üstelik sadece cahil bir çağ için değil, insanın çok fazla düşüncelerinde yaşamanın tehlikelerini anladığı bir çağ için de geçerliymiş bu.

Uspenski sonra tekrar üzerine konuşmaya geçti. Yürekten dua etmeyi anlattı; yani şu duanın sürekli tekrar edilmesi: "Efendimiz İsa Mesih, Tanrı'nın Oğlu, bana acı." Ortodoks Yunan manastırlarında bin yıldan da uzun zaman önce ilk söylendiğinde bu dua, muhteşem sonuçlar doğurmuş: Aziz Pavlus'un kelimenin tam anlamıyla durmaksızın dua etme emrine uyarak aydınlanma haline eren binlerce rahip ve rahibe. Uspenski, yürekten dua etmenin orijinal haliyle sadece rahiplere uygun bir şey olduğunu söyledi, ancak bize duygularımız açısından daha az rahatsız edici olabilecek bir tekrar yararlı olabilirmiş.

Böylece aramızdan bazılarının Dağdaki Vaaz'ı ya da hatta tüm İncil'leri ezberleme görevini üstlenmesini önerdi. Diğerleri de Rabbin Duası'nı sürekli tekrar etmeyi deneyebilirlerdi, ama bunu yapacakların Yunancalarını ezberlemesini tavsiye etti, zira İngilizcesi orijinalinin verdiği ritmi veremiyordu.

Sonra odada dolaşıp kimin hangi egzersizi yapacağını söyledi. Beni pas geçti ve sonunda şöyle dedi: "Bu egzersiz Bennett'e uygun değil." Bu tür şoklara alışıktım ama bu sefer gerçekten üzülmüştüm çünkü tutunacak bir şeylere gerçekten çok ihtiyacım vardı. Dağdaki Vaaz'ı öğrenmeye niyetlendim ama o an bir şey söylemedim, ancak sonra ona itaat etmeye karar verdim ve kısa bir kendimle mücadeleden sonra başardım da. Ertesi hafta herkes egzersizi yaparken yaşadığı tecrübeleri anlatırken ben sessiz oturdum ve içime büyük bir içsel huzur ve şükran duygusu geldi. Mülkiyet duygusundansa mahrumiyetin ne kadar daha iyi bir duygu olduğunun bilincine varmıştım. Belki Uspenski içinde bulunduğum hali hissetti; her neyse, toplantının sonunda, "Bennett, şimdi istersen tekrarı deneyebilirsin," dedi.

O günden itibaren dört beş yıl boyunca, gün boyunca olabildiğince sık Rabbin Duası'nı Yunanca tekrar etme işine devam ettim. Kısa süre sonra, okurken ya da başkalarıyla konuşurken aklımdan tekrarlayabiliyordum. Üç yıl sonra, nefes alış verişimle bir oldu ve farkında bile olmadan sürekli tekrar edip durdum. 1931-1935 yılları arasında tuttuğum günlükler, tekrar egzersizine atıflarla dolu. Örneğin, duanın Yunancasını ve Latincesini aynı anda, farklı hızlarla tekrar etmeyi öğrendim; hatta, çok kısa bir parçası için Almanca ve Rusçada da yaptım bunu. Bu, kontrollü bir ayrılma hali yarattı; zekâya ait, duygusal ve sezgisel işlevlerim arasındaki olağan bağlantı askıya alındı ve bunlar yeni tür bir bağ ile bağlandı; saf bir bilinç durumu.

O sıralar, İncilleri de ezbere öğrenmeye verdim kendimi ve bu egzersiz sayesinde bu muhteşem metinlerle kurduğum yakın bağa hep minnettar oldum.

Ezberleme ve tekrar egzersizlerini ilk söylediğinden birkaç hafta sonra Uspenski bunları

toplantılarında tartışmayı reddetti; bunların yanlış anlaşıldığını ve devam edilirse yanlış sonuçlar doğurabileceğini söyledi. Bize net olarak durmamızı söylemediğinden, ben ve pek çok başka kişi devam ettik. Tekrar egzersizini çok mahrem ve kişisel bir şey olarak gördüm ve neredeyse on beş yıl hemen hemen kimseye bahsetmedim bundan.

Uspenski art arda buna benzer çok şey vaat eden yeni temalar verir, sonra besbelli ilgisi kalmadığından birkaç hafta ya da ay içinde bunları bir kenara bırakırdı.

O dönem Bennett Grubu diye bilinen toplantılarım düzenli devam etti. 1931 yılında, Yunan Madencilik Şirketi'nin işlerinin iyi gittiği bir dönemde, bu güne kadar aralıksız devam eden bir egzersiz verdim. Egzersiz, grubumun, çok yoğun bir çalışma dönemi için gelip bana katılmasını gerektiriyordu. 1931 Ağustosunda Shoreham-by-Sea taraflarında, bir düzine insanın içinde uyuyabileceği ucuz bungalovlar olan bir yere gittik. Ertesi Ağustosta, Yunan Madencilik Şirketi'nin tasfiyesinden hemen sonra oraya bir kez daha gittim, bu sefer yirmi kişilik bir grupla. Eşimle ben Londra'dan bir otobüse atladık; son ayların olaylarından o da çok yorulmuştu. O yıl Shoreham'da geçirdiğimiz dört haftaya ait günlüklerimi okuduğumda, insanların bana nasıl tahammül ettiklerine şaşıyorum. Sefil bir durumdaydım ve sefaletimden bir gurur yaratmıştım. Diyelim yüksek meralar boyunca Chanktonbury Ring'e yürüyüş yaptığımız harika bir günün ardından günlüğüme yaza yaza şöyle yazmışım: "İnsanın hoş şeylerden zevk duymasında öyle isyana sürükleyen, öyle küçültücü bir şey var ki, kişi bir uyanış ânı geldiğinde kendinden tüyleri diken diken olup uzaklaşıyor." Ertesi gün şöyle yazmışım: "Bu sefil dünyadan kaçma işi, şeyler hoşa gitmektense acı verici olduğunda daha kolay değil."

Bu yılların hikâyesine devam etmek, her şey günlüklerimdeki kadar kötü olsaydı çetin bir iş olurdu. Halbuki, aydınlanma ve umudun yeniden uyandığı zamanlar da oldu. Yunan Madencilik Şirketi'nin içine girdiği krizin en tırmandığı zamanlarda, öğle yemeği vakti Finsbury Square'de bir yürüyüşe çıkmıştım. Düşüncelerim, aklımı on iki yıldır kurcalayan beşinci boyutun somut bir ifadesi meselesine yöneldi. 1920 Haziranında olduğu gibi, dünyayı beşinci boyut haliyle "görmeye" başladım. Beşinci boyutun içine girdikçe, zaman durdu, hayat akmaya devam etti. Hayatı bir enerji, daha doğrusu bir enerji niteliği olarak gördüm. Beşinci boyuta doğru yükselirken bu nitelik değişti, inceldi ve aynı zamanda yoğunlaştı. Hiçbir şey olmuyordu ama yine de her şey değişiyordu. Enerjinin azalmadığını gördüm. Bir an çakan bir ışıkla, bunun zaman donup kalırsa, beklenebilecek bir sonuç olduğunun farkına vardım. Formül kelimelere döküldüğünde şöyle oluyor: "Ebediyette termodinamik yasaları tersine döner. Kapalı bir sistem içinde, entropi sonsuza kadar korunur, ancak enerjininse pek çok farklı değeri vardır."

Aklıma bu formülün gelmesi içimde aşırı bir sevinç doğurdu; formül o an bana o kadar aşikâr görünüyordu ki onca yıl bunu nasıl gözden kaçırmıştım, anlayamıyordum. Var olan her şeyin ebedi izinin nasıl kendine has gelişim yasaları olduğunu gördüm. Bunların açığa çıkması belli bir tempoyla olmuyordu sadece; yani bunlar birbirinin ardından gelme özelliği taşımıyorlardı. Daha çok varoluşun tam da kendisinin bir yoğunlaşmasıydı bu. Gürciyev'in şöyle dediğini hatırlıyorum: "İki insan dıştan aynı görünebilir, fakat birinin ötekine göre kıyas kabul etmeyecek kadar çok Varlığı olabilir. Siz bunu göremezsiniz, çünkü hâlâ Varlığa karşı körsünüz." Sonunda bu ifadesinin kelimelerin doğrudan anlamlarıyla yorumlanabileceğini anlamıştım. "Daha çok olmak," sonsuz enerjiler ölçeğinde üst seviyelerde bulunmak demekti.

Ertesi gün, Uspenski'nin haftalık toplantılarından birinde, görmüş ve anlamış olduğum şeyi

anlatmaya çalıştım, ancak Uspenski söylediklerimi "şekille ilgili düşünceler," yani beynin birleştirici mekanizmasının otomatik işlemesinin bir sonucu diyerek bir kenara itti. Tecrübe ettiğim şeyi kelimelere dökmeye çalışmakla, içerdikleri parlak kesinlik niteliğini kaybetmekten başka bir şey yapmayacağımı biliyordum. Uspenski'nin azarını kabul etmeye hazırdım, ancak kendi görümü inkâr edemezdim. Uspenski'yle çalıştığım on yıl boyunca, kimi iç tecrübelerimden bahsetmeye çalışmıştım pek çok kez, örneğin Fontainebleau'de 1923 yılında olan şey gibi; fakat ya hiç konuşamamıştım ya da Uspenski söylemeye çalıştığım şeylere itiraz etmişti.

O sıralar kendim ve teorik olarak mutlak biçimde inandığım şeyleri uygulamaya koyma girişimlerim konusunda öyle bedbindim ki, ben hariç herkesin haklı olduğunu düşünmeye hazırdım. 1932 yılında ben ve eşim Shoreham'da dört hafta geçirdik. Uspenski'ler de hâlâ Sevenoaks'taydılar, ancak Gadsden'e taşınma hazırlıkları içindeydiler. Bir pazar, grubumdan iki üç kişiyle oraya davet edildim. Eşim, Lucien Myers ve bir başka kişi benimle geldi. Öğle yemeğinden sonra Bayan Uspenski sorularımızı kabul edeceğini söyledi. Ortam gergindi, bizse sessizce bekliyorduk. Nihayet Lucien Myers başladı; Bayan Uspenski bir iki soruyu tereddütsüz cevapladı. Daha sonra Myers bir elyazmasından bir parça okuyup başka bir soru sordu, fakat Uspenski sözünü kesti: "Sadece tek bir soru gereklidir: Çalışma nedir?" Bizimkisi istifini bozmadan ve Uspenski'ye vakarla bakarak, "Bu yirmi üçüncü sorum olacak," dedi. Herkes güldü ve ortam rahatlamış oldu böylece.

Benim sorularım Bayan Uspenski'nin "Sen kendini bilmiyorsun ve henüz mekanikliğinin bile farkında değilsin," demesiyle geçiştirildi. Bu azarı da olgunlukla karşıladım, fakat ertesi gün eşim gereğinden fazla yumuşak başlı davrandığımı söyleyerek beni suçladı; Bayan Uspenski'nin, insanların öyle vazo gibi durmasından hoşlanmadığını söyledi.

Sonra Londra'ya döndük. Kendimi öylesine fazla suçlar bir haldeydim, öyle çok kendimle meşguldüm ki, bu durumun eşimin omuzlarında nasıl ağır bir yük olduğunu fark etmemiştim bile. Sonunda -1 Eylül 1932 günüydü- onun ne kadar acı çektiğini fark ettim. İki gün sonra grubumdan iki kişi gelip bana içlerini döktüler; eski dünyaya ait hayal kırıklığı ile yeni dünyayı kavrayamama arasında kaybolduklarını ve çok mutsuz olduklarını söylediler. Durumlarının bana göre bir açıklamasını yaptım ve neden böyle olması gerektiğini anlattım onlara. Eşim konuşma sırasında sessiz kaldı. Onlar gittikten sonra bana şöyle söyledi: "Sana içlerini döktüler, sense kendi içindekilerle cevap verdin onlara. Ne kadar acı çektiklerini ve bunun nedenini göremedin mi?"

Bu olayları, başka insanları, hatta herkesten çok bana yakın olan, tüm üzüntülerimde tek tesellim eşimi anlamaktan ne kadar uzak olduğumu göstermek için anlatıyorum, insanlar bana geliyordu, çünkü sorularının cevabının bende olduğunu düşünüyorlardı; fakat ruhlarının derinliklerinde yatan soruların arkasındakileri anlayamadığım için, onlara fazla bir yararım olamıyordu.

Öte yandan hayat da devam etmeliydi. Yunan Madencilik Şirketi artık çalışmıyordu. Talihsiz yöneticimizi büyük zorluklarla kurtarıp İngiltere'ye getirebilmiştik. Hayatımın bir dönemi kapanmıştı. İçimden bir şeyler kopmuş, yerineyse henüz bir şey doğmamıştı.

Sadece tüm paramı kaybetmekle kalmamış, bir yığın da borca girmiştim. Neredeyse bir yıldır, şirketin genel müdürü olarak almam gereken maaşı almamıştım; kendi borçlarımı ödemektense şirketin pek çok harcamasını cebimden ödemiştim. Bryanston Mansions'daki dairemizden taşınmaya ve her şeyimizi satmaya karar verdik. Bechstein piyanom ile iki bin kadar kitaptan oluşan kütüphanemin en iyi parçalarıyla vedalaşmam gerekti. Eşim mücevherlerini tereddütsüz sattı.

Muhteşem bir hanımefendi olan kayınvalidem, ilk Hindistan yüksek mahkeme reisi Sir Elijah Impey'in büyük büyük torunu Constance Alice Elliot'un yanına yerleştik. İlginç bir rastlantı eseri kocası da, meclisteki Impey and Warren Hastings davasında, Sir Gilber Elliot gibi, yargılanan Lord Minto'ların birincisinin büyük büyük torunuydu. Bayan Elliot, ait olduğu Anglo-Hint toplumunun tüm asalet ve cesaretine sahipti. Ufak tefek bir insandı fakat vücudu mükemmel bir biçimde orantılıydı, hâlâ da çok güzeldi. O dimdik duruşuysa, zamanında Hindistan'ın en iyi kadın binicisi oluşunun bir hatırasıydı.

Kayınpederim Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ölmüş. Bayan Elliot ise Baron's Court'ta küçük bir evde yaşıyordu. En büyük ilgi alanı Londra İlçeler Konseyi'ydi; Kuzey St. Pancras'tan üç defa konseye seçilmişti. Bana karşı son derece kibardı; böylece eşimle ben Baron's Court'a taşındık ve kayınvalidemin bir odasına yerleştik.

Şirketin kapatılmasıyla uğraşmam gerekiyordu. Bir ajansa Yunancadan ve Türkçeden tercümeler yaparak karınca kararınca paralar kazanıyordum. O sırada beklenmedik bir fırsat çıktı karşıma. Vevi için büyük gelişim programımızı hazırlarken bana yardımcı olan, toz kömür madenciliğinde uzmanlaşmış mühendislik müteahhitlik şirketlerinden biri de H. Tollemache and Company idi. Şirketin Genel Müdürü Binbaşı Humphrey Tollemache bana çok dostane davranmıştı, ancak onu sadece iki üç kez görmüştüm. Ondan bir öğlen yemeği daveti almak beni şaşırttı. Haksız başarısızlığımıza karşı bir sempati duyduğunu söyledi; zor durumda olabileceğimi düşünmüştü ve kendi şirketinde bana hesap mühendisi olarak bir iş teklifinde bulundu. Önerdiği maaş, üç yıl önce Ege Tröstü Genel Müdürü olarak aldığım maaşın onda birinden azdı, Yunan Madencilik Şirketi'nden aldığımınsa dörtte biri kadardı. Ama eninde sonunda bir işti ve bana tamamen yeni bir şeyler öğrenme fırsatı verebilirdi; yani, yetkisi ve hareket özgürlüğü olmayan küçük bir memur olarak çalışmayı öğrenme fırsatı. Eşim, teklif edilen az maaşla geçinebileceğimizden emindi. İşi kabul ettim ve ertesi hafta işbaşı yaptım. Günlerden 9 Eylül 1932 idi; Uspenski'nin Sevenoaks'tan Gadsden'e taşındığı gündü bu aynı zamanda.

İş benim için oldukça yeniydi, ilginç ve heyecan verici buldum. Muhteşem bir planın gölgesiyle güreştiğim o yıllardan sonra, gerçekleştirilebilecek programlar çerçevesinde çalışmak çok tatmin ediciydi. İlk sözleşmem imzalanıp iş başladığında, somut başarılara ne kadar büyük bir açlık duyduğumu anladım. Şirkette görevim çok önemli değildi; başka bir deyişle, karar mekanizmasında bir yerim yoktu. Ben sadece bir hesap adamıydım, fakat yaptığım hesaplamaların doğrulandığını, seçtiğim ekipmanın alındığını, kurulduğunu görüyordum.

İşin acı veren, fakat faydalı bir yönü vardı. Her zaman hata yapmaya meyilli bir insan olarak bilinirdim, fakat şimdi hatalarım hemen dönüp dolaşıp bana çarpıyordu. Yaptığım hatalardan dolayı ciddi eleştiriler aldıkça, hiçbir seçkinci gizli okulun öğretemeyeceği dersleri, insanın günlük hayatta nasıl öğrenebileceğini gördüm. O günlerde şöyle yazmışım: "Kendini, seni sevmeyenlerin gözüyle gör." Kendi gözlerimiz asla kendini-sevme ve kendinden-nefret duyguları arasındaki çatışmadan bağımsız olamaz ve kendimize sabırla bakmak istiyorsak başkalarının gözlerini ödünç almalıyız.

1933 yılında, kendi başıma bazı araştırmalar yapma fırsatım oldu. Tollemache, Birleşmiş Çelik Şirketi Başkanı ile dostane ilişkiler içindeydi ve ona, kömürlerini yıkamadan önce tozdan arındırma işleminden geçirmeyi ve elde edilen tozu da ısıtıcıları yakmak için kullanmayı önerdi. Sıra önerisini değerlendirmeye geldiğinde, kimsenin kömürün toz muhteviyatı hakkında bilgisi olmadığı ortaya çıktı. Bunun üzerine bir çalışma yapmayı teklif ettim ve maden kömürü ocağında bayağı bir zaman

harcadım. Raporum başarılı oldu, dahası, kömürdeki toz miktarının, büyük boyutlardaki parçalar içindeki dağılımdan tahmin edilebileceğini keşfettim. Bu, kırılan malzemelerde boyut dağılımı konusuna merak salışımın başlangıcıdır; bu uğraş önümüzdeki on yıl boyunca bana bir sanayi araştırmacısı olarak mütevazı bir ün getirecek sonuçlar üretti.

Kömür tozu parçacıklarının boyutları üzerine çalışmamın sonucunda, dökümhanelerde, uygun biçimde öğütülen kömür tozunun, öğütülmemiş toz parçacıklarına göre daha etkin olarak kalıpları koruma amaçlı kullanılabileceği düşüncesi doğdu. Bu fikri uygulamaya geçirdim ve başarılı oldum. O sıralar Tollemache and Company, Yorkshire'da Grimethorpe Maden Ocağı'nda toz kömür üretmeye başlamıştı. Kömür tozlarını kâğıt torbalarda ambalajlayıp, dökümhanelere satmaya başladık. İşi genişletmek için, pazarlamayı üstlenmeyi teklif ettim.

Edindiğim tecrübeler son derece aydınlatıcı oldu. Kapı kapı dolaşıp siparişleri toplamak bana ilginç bir biçimde itici geliyordu. Satıcılar bana yaptıkları işten aldıkları hazzı anlatmışlardı. Bana göreyse bu iş, acı çekmenin âlâsıydı. Karşıma iyi siparişler çıktığında bile, müşteriyi yanlış yönlendirdim, yerine getiremeyeceğimiz vaatlerde bulundum korkusuyla acılar içinde kıvranıyordum. Öylesine çekingen bir insandım ki her ziyaretim ateşten bir gömlekti benim için; ama yine de İngiltere'nin sanayi bölgelerini karış karış gezip, kömür tozu sattığım o ayları hiçbir şeye değişmem. Bu aylar bana, yapabildiğim bir işte aslında ne kadar sınırlı olduğumu gösterdi. Bu tecrübe iç ve dış âlemim arasında, önceden hiç olmadığı kadar yakın bir bağ kurdu.

1933 yılı boyunca, Uspenski'yle yaptığım çalışmalarda olumlu sonuçlar alamamanın üzüntüsüyle yanıp tutuştum. Sürekli kendimi bir derdin içinde boğuşurken buluyordum; her defasında da Uspenski'nin en büyük amacının, bana takdir edebilme yetisini kazandırma olduğunu düşünüyordum. Ne pahasına olursa olsun başkalarına da anlatma heyecanı olmaksızın, bana ilginç ve değerli gelen bir şey hissedemiyordum. Genelde de bunun bedeli pek hoş olmayan şekillerde ödeniyordu. Böylece haftalarca, aylarca mücadele ettim, bazen umutla, genelde de çaresizlik içinde.

1933 Ağustosunda, grubumla üçüncü defa Shoreham'a giderken Bayan Uspenski beni kişisel olarak ziyaret etti ve şunları söyledi: "Şimdi kendi grubunla gidiyorsun. Kendin olmaya çalış. Neden her şeyde Bay Uspenski'yi taklit ediyorsun? İngilizce hatalarını bile taklit ediyorsun. Neden? Kendine göre bir çalışma biçimin var. Başkalarını taklit ederek asla başarılı olamazsın. Bu öğleden sonra sana okuttuğum Bhagavad Gita'nın deyişini hatırla." Bu, üçüncü Adhyaya'nın otuz beşinci dizesiydi:

"Faziletten yoksun olsa bile, kişinin kendi hayat biçimi -*dharma*- bir başkasınınkinden iyidir, o başkasınınki daha iyi yaşansa bile. Başkasının tarzı çok tehlikelidir; kurtuluş ancak kendi tarzına uymaktadır."

Kendime güvenemediğimi, yanlış şeyler söylemekten korktuğumu söyledim. Şöyle cevapladı: "Elbette kendine güvenemezsin, başkasına da güvenemezsin. Kendinde neye güvenebileceğini öğrenmenin tek bir yolu var, kendi niyetlerinden gelen kendi hareketlerin. Başkalarını taklit ettiğinde, kendin hakkında hiçbir şey öğrenemezsin ve asla güçlenemezsin. İş için büyük bir değer potansiyeli var sende, ancak bunun için kendini hazırlamalı, kendi tecrübelerini kazanmalısın."

Bu konuşmayla son derece umutlanmış olarak Shoreham'a gittim, zira Yunan Madencilik Şirketi Yönetim Kurulu'na, borçlarımızı ödeyemeyeceğimizi, Şirketin iflasını açıklamamız gerektiğini açıkladığım zor günden bir iki gün sonra olmuştu. Kaybettiği parayı kolayca karşılayabilecek bir yönetim kurulu üyesi çok sinirlenmiş ve onları yanlış hayallerle kandırmakla suçlamıştı beni.

Meslektaşlarımı kasten asla kandırmadığımı bildiğim halde, kendimi korkunç suçlu hissettim. İşi daha iyi yönetebilirdim gibi geldi bana o sıralar.

Eve gelip Bayan Uspenski'yle yaptığımız konuşmayı eşime anlattığımda, acı acı güldü ve şöyle dedi: "Sana defalarca söylediğim şey buydu. Neden ben hariç herkesi dinliyorsun? Halbuki seni sevdiğimi, sana herkesten çok inandığımı biliyorsun. Neden bana daha çok güvenmiyorsun?"

Birbirimizi derinden sevdiğimiz doğruydu ve sadece birbirimizle mutlu olduğumuz. Hayatta neredeyse önemli olan her şeyi paylaşabiliyorduk ve ikimiz de öğrenci grubumla yaptığım çalışmalara çok fazla önem veriyorduk. Ama tüm bunlara rağmen hiçbir zaman onun sözünü dinlemiyordum. Bunun nedenini anlamaya çalıştım. Günlüğüme, beni gerçekten düşünen insanlara karşı küstah ve duyarsız, sadece beni sevmeyenlere karşı dikkatli olduğumu yazmışım. Fakat meseleyi böyle ifade etmek, olduğundan basit göstermek olur. Hakikat şu ki, kendimle öylesine büyük bir savaş halindeydim, yetersizliklerim karşısında öyle sersemlemiş, öyle mutsuzdum ki, bana güvenen, hakkımda iyi konuşan insanlar bana yanlış yönlenmiş ya da kasten körmüş gibi geliyordu.

1933 yılında Shoreham'da geçirdiğimiz günlerde iş için Londra'ya gelip gitmem gerekiyordu; dönüş yolunda Lyne üzerinden geçip Uspenski'yi ziyaret ediyordum. O sıralar, gece yarılarına kadar oturup kırmızı Bordo şarabı içmek ve neredeyse her defasında da, Rusya'daki gençlik günlerinden bahsetmek gibi bir alışkanlık edinmişti. Sanki 1915'te Gürciyev ile tanışmasından önceki hayatına geri dönme saplantısı içindeymiş gibi bir hali vardı.

O gece ikimiz baş başaydık. Tüm gece geçip gitmişti. Sabaha doğru, dört beş şişe Bordo'yu devirmiştik; bir mesele hakkında konuşuyor, kendi görüşümü anlatıyordum; konu neydi tamamen unutmuşum. Ancak konuştukça, yavaş yavaş kendimin içinden çıktım ve kendi sesimi dışarıdan duymaya başladım; hatta kendi düşüncelerimi, sanki bir başkasının içinde akıyorlarmış gibi seyrettim. Kendimi tamamen yapmacık buldum; ne görüşlerim ne de kelimelerim bana aitti. "Ben" -o sırada "Ben" nasıl biriyse-oyunu seyreden tamamen kaygısız bir seyirciydim.

Aniden konuşmam kesildi ve kendi "içime" geri döndüm. Uspenski'ye, "Şu anda, kendini gözlemenin gerçekte ne olduğunu biliyorum. Tüm bu yıllar boyunca, gerçek Bennett'i hiç görmemişim, ta şu âna kadar," dedim. Büyük bir ciddiyetle, "Tüm gece burada oturmaya değdi mi?" dedi. "Evet kesinlikle; hatta gerekirse yirmi akşam da otururdum." Sözlerine şöyle devam etti: "Ancak, tam şimdi gördüklerini hatırlarsan çalışabileceksin. Fakat sana bunda kimsenin yardımı dokunamayacağını anlamalısın. Bunu kendi kendine göremezsen, sana kimse gösteremez."

Kısa süre sonra o yatağına gitti, bense gün doğarken arabayla Shoreham'a doğru yola koyuldum. O yaz sabahının yoğun güzelliği, daha önce nadiren tattığım bir neşeyle doldurdu içimi. Ama tam o anda bile biliyordum ki, yeni kazandığım şeyi kaybedecektim. Onu unutacaktım ve hayatı, benim hakiki hayatıma yamalanmış bu "Bennett" kimdi, neydi artık bilmeyecektim. Tüm bunları sakin bir kabul edişle gördüm ve gözlerimin gerçeği görmek üzere açık olması neşemi bozmadı, bir saat için olsa bile. Sabah tarlalarının üzerinde seken kırlangıçları seyrettim ve kendi kendime şöyle dedim: "Bir görü bilinçli bir adam yaratmaya yetmez." Yine de, o günlerde yaptığımız çalışmalarda, daha önce çalıştığım insanlarla hiç ulaşamadığım bir bütünlük hissine ulaştık.

15

Ölüm Kapıyı Yine Çalıyor

1 Ocak 1933 günü, günlük tutmak için önüme koyduğum bin günlük süre doldu. Bu günlük bana bu işi yapmamın mümkün olduğunu gösterdi ve aynı zamanda sürekli dalgalanan hallerimi sürekli bana hatırlatan bir şey oldu. Devam etmeye karar verdim. Sonraki iki üç yıl, Rabbin Duası'nın sürekli tekrar egzersizi, iç âlemimde önemli bir yer tuttu. Kimi zaman kaç kez tekrar ettiğimi sayıyordum ve görüyordum ki günde üç yüz, dört yüz ile bin defa arasında, bazen daha bile fazla tekrar ediyordum duayı. Bu benim kurtuluş ümidim, sığındığım limandı.

Bu tarihten sonra eşimle ben Bayswater'da küçük bir giriş katı tuttuk ve orada az bir parayla kıt kanaat, ama mutlu yaşamaya başladık. Ancak 1934'ün başlarında, göğüs hastalığım nüksetti ve başıma bela oldu. 6 Mayıs'ta şöyle yazmışım: "Sağlık sorunuyla karşı karşıya getirildim. En az bir ay yatakta kalmalıydım." Sonra kendimi çok yorgun hissetmeye başladım, Tollemache'deki işim ağır bir yük olmaya başladı. O kadar zayıfladım ki eşim çok panik oldu. Bir doktora gideyim diye ısrar etti.

Uspenski'nin grubundan iyi bir arkadaşım, Dr. Francis Roles, verem konusunda ünlü bir otoriteydi. Sol ciğerimde aktif bir verem enfeksiyonu olduğunu tespit etti. Üç ay tamamen hareketsiz yatarsam, asla nefesimi zorlamazsam iyileştirebileceğini söyledi. Bunu başaramazsam, İsviçre'deki bir sanatoryuma gitmem gerekirmiş. Tollemache, büyük bir cömertlikle bana üç aylık ücretli izin verdi, ben de kendimi o her zamanki aceleciliğimle hemen tam bir hareketsizliğe bıraktım. Bu hareketsizlik yeni bir tecrübeydi. Tüm hayatım boyunca hareketli bir insan olmuştum, özellikle de 1923 Temmuzunda Prieuré'de Gürciyev ile yaptığım konuşmadan sonra. Hareketsiz durmanın nasıl bir şey olduğunu bilmiyordum, üstelik okumanın ya da zihinsel faaliyetin bile yasak olduğu bir durumda. Evimizin arkasında küçük bir çimenliği olan küçük kayalık bir bahçe vardı. Tüm gün bir şiltenin üzerinde yatıyor, minyatür dağ bitkilerine bakıyordum. Bu bana büyük mutluluk veriyordu ve vaktin kolay geçmesine yarıyordu.

Yaz sonuna doğru, o kadar iyi olmuştum ki Roles normal faaliyetlerime geçebileceğimi söyledi. Gördüğüm tek olağandışı tedavi, Uspenski'nin tavsiyesi üzerine verilmişti. Günde iki defa, Güney Afrika'dan bir arkadaşın taze taze yolladığı ödağacı yapraklarının özünü içiyordum. Uspenski hastalığım boyunca çok endişeliydi. Ödağacı özü mü, öteki tedaviler mi bu kadar çabuk bir iyileşme sağladı bilemiyorum. İnancıma göre, 1929'da başlayan ölme ve yeniden doğma sürecinin bir aşamasıydı bu.

İşe döndüğümde, İngiltere'de kömürün yakılma yönteminden gelen verimsizlik sonucu çıkan atıklarıyla gitgide daha çok ilgilenmeye başladım. 1914'ten önce kömür o kadar ucuz ve boldu ki, verimli kullanımı meselesiyle pek kimse ilgilenmiyordu. Tollemache için yaptığım işin büyük kısmı, kömürün verimli yakılmasıyla çıkacak büyük parçalar yerine toz elde edilmesiyle nasıl para tasarrufu yapılabileceğini göstermekten oluşuyordu. Farklı kömür yakma aletleri üreticileriyle tanıştım ve her geçen gün tükenen kömür rezervlerimizin daha iyi kullanımı konusunda sanayii ve yerel tüketicileri

eğitecek bir üreticiler derneği fikrini geliştirmeye başladım.

O sıralar kömür sanayii bunun tam tersi bir sorunla karşı karşıyaydı; gittikçe artan gaz, elektrik ve petrol pazarlarının tehdidine karşı geniş kömür pazarları yaratma sorunu. Kömür üreticileri ve dağıtımcıları tarafından bir Kömür Kullanımı Konseyi (CUC) kurulmuş ve finanse edilmişti. Kısa sürede Konsey'in alet üreticilerinin de işbirliğine ihtiyacı olduğu anlaşıldı. CUC'nin ilk başkanı Kenneth Gordon'da bir müttefik buldum, beni Kömür Yakma Aletleri Üreticileri Derneği'ni kurmaya teşvik etti. 1934'e geldiğimizde bu dernek o kadar etkili oldu ki, işimi bırakıp derneğin ilk başkanı olmam istendi. Böylece hayatımın on altı yıl sürecek bir aşaması başlamış oldu; bu dönemde dış dünyaya ait en önde gelen ilgim, kömür kullanımının iyileştirilmesi oldu.

Isı, mekanik enerji ve elektrik üretme amacıyla kömür yakma o sıralar, bütün dünyada yürütülen sanayi çalışmalarının temelini oluşturuyordu. Hâlâ da öyledir. Böylesine hayati bir süreçle ilgili bu kadar az bilimsel çalışma yapılmış olduğunu keşfetmek beni şaşırtmıştı. Kömürün gelişiminden çok öncelere dayanan zamanlardan beri, bizim ülkemizinki gibi iklimlerde kışı çıkarabilmek için en önde gelen kaynak, odun ateşi olagelmiştir. Odun yakmak için tasarlanmış açık ocaklarda kömür yakmak sadece israfa değil, aynı zamanda şehirlerde çok fazla kirliliğe ve dumana neden olur. Buna rağmen Romford Kontu zamanından yani 18. yüzyıldan bu yana, kömür kullanımını hem verim hem de temizlik açısından geliştirmek için çok az şey yapılmış. Sistematik bir araştırmanın kömür yakma ve ilgili aletler konusunda harikalar yaratabileceğinden emindim.

Gordon'a düşüncelerimden bahsettiğimde o da heyecanlandı ve Kömür Kullanım Konseyi'nden bana mali destek bulma sözü verdi. Kömür madeni sahipleri önceleri şüpheyle yaklaştılar, fakat zamanın Lancashire Kömür Madeni Sahipleri Başkanı Sir Robert Burrows'u ziyaret ettiğimde bana bu yolda devam etmemi söyledi ve Kömür Yakma Aletleri Üreticileri Derneği'nde bir Araştırma Bölümü kurmam için bin sterlin verme sözü verdi. Victoria Street'teki ofisimizin arka odalarından birinde alçakgönüllü bir biçimde başladık işe. Dumanı azaltmaya yarayan küçük bir alet ile elde ettiğimiz küçük bir başarı başlamamız için itici güç oldu. Galli insanların bütün o coşku kapasitesine sahip, İngiltere Madencilik Derneği Başkanı Sir Evan Williams, kömür madeni sahiplerinin önüne çıkarmak üzere bir plan hazırlamamı istedi.

O çağın ve bütün çağların en büyük deneysel bilim adamlarından biri olan Lord Rutherford o sıralar hükümete bağlı Bilimsel ve Sınai Araştırmalar Danışmanlık Konseyi Başkanı idi. Onu ziyaret ettim; ona en büyük doğal kaynağımızın ne kadar korkunç biçimde israf edildiğini anlattım. Kömür üretiminde kullanılacak aletler üzerine çalışmanın önemini ilk solukta anladı; halbuki o zamana kadarki araştırmalar çoğunlukla kömürün kendisinin özellikleri üzerineydi. Kömür Yakma Aletleri Üreticileri Derneği'nin yıllık yemeğinde Onur Misafiri olarak bir konuşma yapmayı kabul etti; yemeğe tüm önde gelen kömür madeni sahipleriyle bilim adamlarını çağırmıştık. O kadar ikna edici bir konuşma yaptı ki, birkaç hafta içinde kömür madeni sahipleri çıkarılan her ton kömür için inceleme zorunluluğu koydu ve hükümet de bunun maliyetini kuruş kuruş ödedi. Bizse kendi çapında mücadele veren küçük bir araştırma bölümüyken, İngiliz Kömür Kullanımı Araştırmaları Derneği (B.C.U.R.A) oluverdik. Ben de derneğin başına getirildim. Bir hamlede, ülkedeki ikinci büyük sanayi araştırma derneği olmuştuk. İngiliz kömür madeni sahiplerine "araştırma bilinci" aşılamaktan dolayı tebrik edildim, halbuki gerçek şuydu ki nehir kendi hızıyla akmaktaydı. Powell Duffryn, United Steel gibi kimi büyük kömür madeni sahipleri zaten oldukça büyük araştırmalar yapmaktaydı, ancak bunları pek ortalığa dökmemişlerdi. Benim tek yaptığım şeyse, araştırma nehrinin, kömür madeni sahipleri,

kömür tüccarları ve kömür yakma aletleri üreticilerinin beraber çalışabilecekleri gerçek bir işbirliği çabası olarak akmasını kolaylaştırmak için bir kanal açmak oldu.

Her şey yeni ve heyecan vericiydi. İşimde mutluydum. Sadece Danışma Konseyi başkanı değil aynı zamanda Cambridge'de Cavendish Profesörü olan Lord Rutherford bana fikirler verdi ve doğrudan üniversiteden eleman göndererek destek oldu. Pratik ekipman tasarımında bir dahi olan J.S. Hales ile de tanışmam büyük şans oldu. O, kömür ateşi üzerinde çalışmayı üstlendi; amacı verimi artırıp, çıkan dumanı azaltmaktı. İngiliz Kömür Kullanımı Araştırmaları Derneği'nde (B.C.U.R.A) başlatılan öncü çalışmanın ürünü şimdi İngiltere'nin her yerinde, yeni kömür ve kok ateşi konvektörlerinde görülebiliyordu. Pazara onlarca yeni tasarım girmişti. Kömür ateşinin verimi, Hales'in çalışmasının sonucunda yüzde otuz kırk artmıştı.

1936 yılında, kömürün fiziksel göstergeleri üzerine araştırmalarımın iyi olması nedeniyle, Kömür Araştırma Klübü'ne davet edildim. Bu klüp, aralarında Dr. Marie Stopes ile Dr. Margaret Fisherden adlı iki önde gelen kadının da bulunduğu küçük bir bilim adamları klübüydü. 1921 yılında, hepsi de kömürün kimyasal yapısının bilmecesine tutkuyla bağlanmış Dr. Lessing, Dr. Wheeler ile Dr. Sinnatt'ın girişimleriyle kurulmuştu. Benim klübe seçilmem ise kömürün fiziksel özelliklerinin de bir o kadar bilmece olduğunun kabul edilmesi anlamına geliyordu. Profesör Wheeler, B.C.U.R.A'nın kurulmasına gönülsüz olan az sayıda kişiden biriydi, zira kömür araştırmalarının fazla vereceği bir şey kalmadığını düşünüyordu. Çok parlak fakat umudu kırılmış bir adamdı. Kömür Araştırmaları Klübü'ne ilgim asla kesilmedi, tüm o bilim adamları arasında yaygın olan görüş darlığına rağmen. Önemli bir istisna, Kömür Sistematiği'nin kurucusu, doksan iki yaşında daha yeni vefat eden Dr. Clarence Seyler idi. İlgi alanları benimki kadar genişti ve en yakın dostlarımdan biri oldu.

1936 ile İkinci Dünya Savaşı'nın patladığı yıl arasında Uspenski'yle ilişkimin rengi değişti. Viriginia Water yakınlarında Lyne'deki büyük evine düzenli gidip gelsem de, en yakın çevresine dahil değildim. Bayan Uspenski'yle ise durum farklıydı; bu yıllar süresince ondan inanılmaz büyük yardımlar aldım. Uspenski'yi, seçilmiş bir öğrenci grubunun Gürciyev'in eski öğrencilerinden biri yönetiminde Gürciyev egzersizlerini yapmalarına izin vermesi için ikna etmişti. Bu sınıfa katılmama izin verildi ve on dört yıl önce Prieuré'de öğrendiğim ve çok faydalı olduğuna inandığım çalışmalara tekrar dönme şansı buldum. Bu sınıf 1937 Ekiminde başladı ve iki yıl kadar sürdü.

Bu derslere katılma şansını elde etmek demek iki akşamı evden uzakta geçirmek demekti. Buna bir de Uspenski'nin Londra'daki haftalık bir iki toplantısını ve her pazar Lyne'e yaptığım ziyaretler eklenince, eşimi büsbütün yalnız bırakmak gibi bir tehlike çıkmıştı ortaya. Bayan Uspenski'ye eşimin de Lyne'e gelip gelemeyeceğini sorduğumda kabul etti ve o da oraya gidip gelmeye, çalışmaya başladı.

Yine de eşim o sıralar, bana engel oluyormuş korkusuyla azap çekiyordu. Pek çok kez istersem gidebileceğini söyledi; daha genç bir eş ve birçok çocuk sahibi olabilirmişim. Bu teklifini elbette ciddiye alamazdım çünkü her ne olursa olsun o yaşadığı sürece beraber kalacağımız konusunda bir şüphem yoktu. Onunla beraber olmak benim en büyük mutluluğumdu ve onun da benim gibi hissettiğine emindim.

Kadınların kafasının içinde dolaşan tilkileri hiçbir zaman anlayamadım. O anki gerçekliğim, kendi içsel sorunlarım karşısındaki neredeyse çaresiz aczimdi. Eşim kendi yetersizliğinden bahsettiğinde bana anlamsız konuşuyormuş gibi geliyordu. Halbuki o yetersiz değildi ve ona bunu söylemekten ve

elimden geldiğince ona cesaret vermekten başka bir şey gerekmediğini düşünüyordum. Sorununun, durumun mantığıyla hiçbir ilgisi olmadığını anlayamıyordum. Bir keresinde bana şöyle demişti: "Seninle muhteşem bir hayat yaşıyorum. Biz tanışalı neredeyse yirmi yıl oldu ve her zaman doğru yerini bulacağından ve büyük işler başaracağından emin oldum. Şu anda başarıdan başarıya koşacağın yoluna girdin. Artık bana ihtiyacın yok. Uspenski'yle yaptığın çalışmalar senin için her şeyden önemli. Bense kendime orada bir yer göremiyorum; ne onlar beni istiyorlar ne de bana ihtiyaçları var. Sırf senin eşin olduğum için oraya davet edilmek istemiyorum. Tamamen yok olup gitsem çok daha iyi bir şey olacak."

Buna benzer pek çok konuşma geçti aramızda; her defasında da ona güvence verdiğimi, onu rahatlattığımı sandığım bir biçimde bitti bu konuşmalar. Pek çok erkek gibi ben de onun belki de diğer kadınları kıskandığını düşündüm ve benim davranışlarımdan hayatımdaki yerinin güvencede olduğunu, hayatımı paylaşabileceğim tek kadın olduğunu bildiğini zannettim, en az hayatımı paylaştığım başka insanlar kadar. Söylediklerinde ciddi olduğuna, hayatımdan çıkıp gitme zamanını geldiğini ciddi ciddi düşündüğüne bir an bile ihtimal vermedim. Ancak şimdi, yirmi yıl sonra geriye dönüp baktığımda görüyorum ki hâlâ insanlar, özellikle de kadınlar hakkında ne kadar acı verecek kadar cahilmişim. Eşim benim iyiliğimi kendi hayatından çok düşündüğünü söylediğinde bunu, bir olgunun değil, bir duygunun ifadesi olarak anlamıştım. Yani olacak şeylere tamamen hazırlıksız yakalandım.

O sıralar Bayswater'da yaşıyorduk. 24 Ocak 1937 günü her zamanki gibi Victoria Street'teki ofisime gitmiştim. Nedenini bilemediğim bir huzursuzlukla, öğleden sonra dört sularında eve telefon ettim. Cevap gelmeyince endişelenip hemen eve gittim. Eve varınca, "Polly, neredesin?" diye bağırdım. Cevap alamayınca yatak odamıza koştum ve yatakta sere serpe uzanmış zar zor nefes alırken buldum onu. Bana yazılmış bir not ve boş bir uyku hapı kutusu vardı. Evden dışarı fırladım, bir taksi çağırdım, onu yataktan taşıdım ve doğru St. Mary Hastanesi'nin yolunu tuttum.

Oradaki aile doktoru Dr. Smiter hemen geldi, kısa bir tetkikten sonra onu bir koğuşa götürüp bana beklememi söyledi. Müthiş bir şans eseri iyi bir nörologla uyku haplarının sinir sistemine etkileri üzerinde çalışıyordu. Bu, çok radikal adımlar atmasını sağladı. Yanıma gelip şunları söyledi: "Neredeyse onu kaybediyormuşuz. Ona, beyin sistemi üzerindeki baskı azalana kadar bel omurlarından girmeyi öneriyorum. Siz bekleseniz iyi olur."

Ancak o zaman yeniden düşünebilmeye başladım. Ne kadar büyük bir ıstırap içinde olduğunu hiç anlayamamıştım. Böylesi uç bir noktaya sürüklenmesinin tek suçlusu bendim. Birbirimizi bu kadar derinden sevip, bu kadar yakın olup, yine de birbirimizi anlayamamamız inanılmaz bir şeydi. Onsuz yaşayabileceğimi nasıl düşünmüş olabilirdi? Ya ben, gitme vaktinin geldiğini söylerken ciddi olmadığını nasıl düşünmüş olabilirdim?

Akşam saat on birde koğuşa girmeme izin verildi. Derin komadaydı. Elini tutup yatağının kenarında oturdum. Dr. Smiter dedi ki, "Herhangi bir hareket belirtisi gösterirse onunla konuşun ve onu ayağa kaldırmaya çalışın." Çok yakınına geldim ve sürekli konuştum onunla; ona ihtiyacım olduğunu söyledim, bana dönmesi için yalvardım. Saatler geçti, tek bir hareket gelmedi. Nefesi gittikçe ağırlaşıyordu, bense gittikçe paniğe kapılıyordum.

Ertesi gün boyu ve gece ve bir sonraki gün boyunca yanı başında oturdum, onunla konuştum, ona yakardım. En ufak bir işaret vermese de orada olduğumu bildiğinden emindim.

Üç gün, üç geceden sonra sonunda gözlerini açıp bana baktı. "Sen" mi [*"You"*] "Evet" mi [**"Yes"**] ne dediğini ayırt edemedim ama o, gözlerini kapattı ve normal bir uykuya daldı. Tüm marifetleriyle kendini bu hastaya adayan Dr. Smiter çağırıldı. Bana gidip dinlenmemi söyledi. Üç gün boyunca yatağının başından neredeyse hiç ayrılmamıştım ve hayalle gerçek arasında bocalıyordum. Gücü yavaş yavaş geri geldi. Ertesi gün uyandı ve bana şöyle dedi: "Bir mucize gördüm. Bedenimden ayrıldım. İlahi bir müzik duyduğum bir yerdeydim. Dünya üzerindeki hiçbir müziğe benzemiyordu bu. İsa oradaydı. Biliyorum. O'nu göremesem de varlığından oldukça emindim. Orada kalmak istedim. Sonra beni çağıran sesini duydum. Beni çağırmamanı söyledim sana ama sen beni duymadın. Beni bedenimin içine geri dönmeye çağırdın. Geri dönmek istemedim ama isteğin çok güçlüydü. Bedenimin dışında kalamadım. Geri döndüğümde sesini duyabiliyordum, ama seni göremiyordum. Sonra her şey geri geldi; sonra uyandığımda mavi bir ışığın içinden yeniden bedenimin dışına çıktım. Büyük bir huzur içindeydim, fakat burası İsa'nın olduğu yer değildi. O zaman geri dönüp hayatımı sonuna kadar yaşamam gerektiğini anladım. Ama mutluydum çünkü beni gerçekten istediğini biliyordum." Uzun süre sessiz kaldı ve şunları ekledi: "Ben ölene kadar bunları kimseye anlatmamanı istiyorum. Belki Bayan Uspenski'ye anlatırım - ama beklemeliyim."

Uspenski durumdan haberdar edildi, öte yandan kimseye, aşırı doz hakkında bir şey söylenmedi. Bana her gün durumunu soruyordu ve eşimi en kısa sürede görmek istediğini söylüyordu. Eşim, Lyne'e gidecek gücü bulduğunda götürdüm ve Uspenski'yle özel bir görüşme yaptı. Sonra bana Uspenski'nin söylediklerini aktardı: "Başına önemli bir şeyler geldiğini biliyorum. Bana anlatmak ister misin?" Ona, bir yıl beklemeye karar verdiğini söylemiş; yaşadığı tecrübenin gerçekliğinden hâlâ eminse o zaman anlatacakmış. Bu kararını kabul etmiş Uspenski. Bu olaydan sonra eşime daha fazla önem vermeye, eşim de Lyne'de kendini daha iyi hissetmeye başladı.

Bayan Uspenski için yorganlamalı perdeler ve yatak örtüleri dikme işini üstlendi. Tüm boş zamanlarında, aylarca bu işle uğraştı. Dünyada en çok sevdiğim iki kadının arasında gerçek bir arkadaşlığın kurulmasını görmek beni çok mutlu etti. Aşağı yukarı aynı yaştaydılar ve belki de sırf ikisi de çok güçlü insanlar olduklarından o zamana kadar böyle ihtiyatla yaklaşmışlardı birbirlerine.

Yaşadığı ölüm tecrübesinden sonra eşimde büyük değişiklikler oldu. Onda daha önce hiç görmediğim kadar ileri düzeyde bir dünyadan kopukluk duygusu geldi. Yaşama coşkusu ve neşesi kayboldu demek istemiyorum. Tam tersi, hiç olmadığımız kadar mutluyduk onunla, fakat yararsız olduğu duygusunun verdiği acıyla kavrulmuyordu artık.

1938 yılında ilk eşim Evelyn öldü. Kızımı on sekiz yıldır görmemiştim. Annesinin ölümünden sonra Ann'i görme izni istediğimde, anneannesi Wimbledon'daki evlerine davet etti beni. Birbirimize tamamen yabancıydık. Onunla herhangi bir iletişim kurma konusunda kendimi çaresiz hissettim. Fakat yine de, yeniden onunla beraber olabilirmişim gibi bir şefkat ve şükran duyduğumun farkındaydım. Tüm o geçmiş yıllar boyunca onu yeniden görmeme, hayatına müdahale etmeme kararımı bir kez bile bozmamıştım. Şimdi görüyordum ki bu son derece zalim ve yapay bir şeymiş. Annesi kibar bir insandı ve babayla kızı uzak tutmak istemezdi. Ama işte burada da, kadınları anlamaktan ne kadar uzak olduğum görülüyor.

Her ne kadar insanları anlayamasam da, bana ait görülere karşı ilgilerini ve güvenlerini uyandırma gücü vardı bende. İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde dışsal hayatım bir başarıya dönüştü. Tipime ve tabiatıma en çok uyan faaliyetler içerisindeydim; yeni ve hayatla kaynaşan bir şeyler inşa etmek. Günlerim dopdoluydu ve yine de bilim ve sanayi alanlarında yaptığım her şeyin, Uspenski'yle

yaptıklarımın yanında saman alevi gibi olduğundan şüphem yoktu.

Görünmeyen dünyanın, görünenden daha gerçek olduğuna dair derin kanaatim, eşimin yaşadığı tecrübeyle güçlenmişti. Olay hakkında konuşmaya fazla istekli olmadığından ben de düşüncelerimden uzaklaştırdım o olayı. Hiç beklenmedik bir unda Uspenski'den bir mesaj geldi; bir yılın dolduğunu, gelip kendisini görmesini istediğini söylüyordu. Lyne'e gitti ve onunla uzun bir görüşmesi oldu. Eve geldiğinde üzülerek şunları anlattı bana: "Onun için çok üzüldüm. Ne kadar acı çektiğini daha önce anlayamamışım. Başıma gelen her şeyi anlattığımda gözyaşlarını tutamadı ve gençliğinden beri kendisine öteki dünyanın varlığını kanıtlayacak bir tecrübenin gelmesini beklediğini ve ümit ettiğini ama bunun olmadığını söyledi." Daha sonra ona nasıl kendini onun annesi gibi hissettiğini anlatmış ve ona gücünden bu kadar gurur duymaktan vazgeçmesini söylemiş. Sözlerine şöyle devam etti: "O büyük bir adam ve her zaman ona saygı duydum, ama şimdi farklı şeyler hissediyorum. İlk defa ona karşı bir sıcaklık hissediyorum içimde. Yalnız onun için üzülüyorum, çünkü beklediği şeyi asla bulamayacağına inanıyorum. Bu bana geldi çünkü ben ölmek istiyordum. Beni anladı ama tamamen değil ve işte bu yüzden onun için üzülüyorum. Çünkü o korkunç derecede yalnız bir adam." Yanından ayrılırken Uspenski ona şöyle demiş: "Seni çok fazla yoksaydım; bana daha sık gelmelisin."

Derinden etkilendiğini gözlemledim; sanırım bu Uspenski'yle konuşmasının sonucuydu. Sonunda şöyle dedi: "Yaşadığım tecrübede sana anlatmadığım başka şeyler de vardı. Sen ve geleceğinle ilgili şeyler. Ama bunları henüz anlatmamam gerektiğini biliyorum. Gerçek şu ki sana bunları nasıl anlatacağımı bilemiyorum, çünkü söylediklerime inanmayacaksın." Bana söylediği her şeye inandığıma yemin ettim ama buruk bir şekilde şöyle dedi: "Evet, kendimle ilgili söylediklerime inanıyorsun, ancak seninle ilgili söylediklerime inanmıyorsun. Bir gün şayet seninle konuşabilirsem, bunu yapacağım, ama şimdi değil."

Bu olaylar iç âlemimde derin izler açtı. Neredeyse yirmi yıldır sadece zekâmla öğrenmiştim ve hâlâ bir içsel hassasiyetten yoksundum. Bu keşfin hayatımda bir dönüm noktası olması beklenirdi. Fakat henüz buna hazır değildim. Daha çok uzun yıllar o aptal zekâm tarafından yönetilecektim.

1939 baharında Uspenski bir keresinde aramızdan birkaç kişiye, Gürciyev'in fikirlerinin kaynağıyla bir temas kurma umudunun söndüğünden söz etti. İçimden gelen bir dürtüyle, Suriye'deki Halep'te sürgünde olan Mevlevilerin Baş Çelebi'sine bir mektup yazdım. Beni kendisini ziyarete çağıran sıcak bir cevap aldım ondan. Konuyu Uspenski'ye açtığımda memnun oldu. Benden mektubu alıp Lyne'dekilere gösterdi. Eşimle ben, 1940 baharında Suriye'ye bir aylık bir yolculuğa çıkmak üzere hazırlıklara başladık. Savaşın patlaması erken davranıp yolculuğumuzu engelledi.

Öte yandan B.C.U.R.A.'da işler iyi gidiyordu. Fulham'daki yeni laboratuvarlarımızda yürüttüğümüz çalışmalarımız dolu dolu bir patlamaya doğru giderken savaş geldi. 3 Eylül 1939 günü eşimle ben Güney Kıyılarında yoldaydık; bir benzin istasyonunda durduğumuzda radyodan Chamberlain'in açıklamasını duyduk. Bir iki gün dinlenmek, Bognor'da anneannesiyle kalan kızımı görmek niyetindeydik. Londra'ya, büyük değişiklik ve çalışanlarımın büyük kısmını kaybedeceğim beklentisiyle döndüm. Onun yerine, hükümet tarafından, araştırma kuramlarının savaş çalışmaları açısından faydalı olacağı haberini aldık. Kısa sürede yeni bir araştırma programı tasarladım; denizaltı yoluyla gelen ithal petrolün kesilmesi durumunda motorlu taşıtların kok gazıyla çalışmasını sağlamayı amaçlayan bir proje.

Savaş zamanı görevimizin ne olacağının bildirilmesini beklerken, uzun yıllardır olmadığı kadar az

işim oldu. Düşüncelerim yeniden beşinci boyuta ve ebediyetin özelliklerinin matematiksel ifadesi işine döndü. Bunun yanı sıra Gürciyev Sistemi üzerine yazmak, bu sistemi bilim ve tarihöncesi döneme dair modern gelişmelerle ilişkilendirmek gibi bir heyecan duyuyordum.

1940 yılı boyunca elimi neye attıysam iyi gitti. Eşimle ben Chelsea'de, Tite Street'te kiraladığımız büyük bir stüdyoya taşındık. Eşim evimizi çok konforlu bir hale getirdi ve daha önce hiç tatmadığım bir tarzda yaşamaya başladık. O sıralar ikimiz de pazarları Lyne'e gidiyorduk. Grubumuzdan pek çok kimse de oraya çalışmaya gidiyordu. B.C.U.R.A.'daki işimle Uspenski'yle yürüttüğüm çalışmalar arasında daha doğal bir denge tutturdum; önceki yıllarda olduğu gibi kendimi öyle çok akıldışı bir biçimde kaptırmadım. Savaşa ve hava akınlarına rağmen, evlilik hayatımızın en mutlu dönemlerinden biriydi bu.

4 Ocak 1941 günü Bayan Uspenski Amerika'ya gitti. Eşim, onu istasyondan uğurlayan küçük grubun arasındaydı. Yanıma döndüğünde, geride bıraktıklarının nasıl bir üzüntü içinde kaldıkları konusunda şöyle bir yorum yaptı: "Bu insanlar ona fazlasıyla bağımlı. On, on beş, yirmi yıl kendi üzerlerinde çalışıp da, hâlâ, onca yıl geçmesine rağmen ilk günkü gibi Bay ya da Bayan Uspenski'ye böyle bağımlılarsa, tüm o çalışmaların ne yararı var? Bay Uspenski izin verseydi sen de en az onlar kadar kötü bir durumda olurdun, fakat senin kesinlikle pasif olma hakkın yok. Sen kendi çalışmandan sorumlu olabilirsin ve olmalısın."

On beş gün sonra Uspenski'nin, eşinin peşinden Amerika'ya gideceği haberini aldım. Almanya'nın savaşı kazanabileceğine, bunun da bir devrimin başlangıcı olabileceğine inanmıştı. Bize, komünizmin Avrupa'yı mutlaka bir gün kasıp kavuracağını, tek umudun uzakta, Amerika'da olmakta yattığını söylüyordu. Onunla vedalaşmaya gittiğimde üç soru sordum. Birincisi şöyleydi: "İlerleme kaydetmememin nedeni, az çaba sarf etmem mi, yoksa biraz da olsa henüz bilmediğimiz, keşfetmediğimiz bir yöntemin, tekniğin oralarda bir yerlerde bizi bekliyor olması mı?" Cevabı şaşırtmadı: "Yöntemlerle hiç ilgisi yok. Senin sorunun her zaman yanlış başlangıçlar yapman. Tüm işlerin yanlış başlangıçlardan oluşuyor. Sürekli dönüp dolaşıp başlangıç noktasına gelirsen nasıl ilerleme kaydetmeyi ümit edebilirsin?" Daha sonra şu soruyu sordum: "Buradaki grubun içinde beni nerede görüyorsun?" Planlarından çok bahsetmedi: "Sadece Lyne'deki çalışmaları düşünebilirim. Bana kalırsa geri kalanlar çözüldü. Lyne'deki çalışmaların olabildiğince devam ettirilmesi talimatını verdim. Elbette eşinle sen buradaki çalışmalarla bağlantınızı sürdürebilirsiniz." Daha sonra aylardır kafamı kurcalayan soruyu sordum: "Aklımda kalan şekliyle Sistem'i yazmama bir itirazın var mı?" "Sistem," Gürciyev'den, Uspenski'nin aktardığı şekliyle öğrendiğimiz öğretiye ve yöntemlere verdiğimiz addı. Cevabı umut kırıcıydı: "Görüşüme göre yazmak yararsız bir şeydir. Zihinsel özetleme daha iyidir. Zaten Sistem olağan bir formda yazılamaz. Yazsan bile, bu sadece kendini yazılamayacağına inandırmaya yarar."

O zaman için, Sistem'in bir anlatısını yayımlamaya niyeti olmadığını ekledi sözlerine; öte yandan belki de ileride fikrini değiştirirdi.

29 Ocak 1941 günü Uspenski Birleşik Devletlere gitti. Onu bir daha hiç görmedim. Bunun fiziksel bir ayrılıktan fazla bir şey olduğunu hissetmiştim. O daha gitmeden, gelecekte ondan bağımsız çalışmam gerektiğini anlamıştım. Günlüğüme şöyle yazmışım: "Bu ayrılış keskin bir kopuş ya da ona olan saygımdan, derin şükran duygumdan en ufak bir eksilme değildi. Bana her şeyi o öğretti ve onun çalışmalarıyla bağlantı içinde olmanın, kendi zayıflıklarımı, aptallıklarımı öğrenmemde çok büyük yararı oldu."

O sıralar benimle, Sistem'e göre çalışmaya devam etmek isteyen otuz, kırk öğrencim vardı. Londra'ya yapılan şiddetli hava akınlarına rağmen düzenli bir araya geliyorduk. O sıralar hayat tehlikelerle doluydu. Bir keresinde eşimin öldüğü haberi geldi; *Daily Telegraph*'ta. onun ölüm ilanını görmek gibi olağandışı bir tecrübe yaşadım. Eşimin kuzeni Mareşal Lord Birdwood beni bir gün Londra'daki Türk Elçisiyle öğlen yemeğine davet etmişti ve özel bir görevle Türkiye'ye gitme ihtimalim doğmuştu. Baş Çelebi'yle yaptığım yazışmalar geldi aklıma, acaba Halep'e de geçebilir miyim diye düşündüm. Ama planlar suya düştü ve Türkiye görevine benim yerime Sir Denison Ross gitti.

O sıralar yedi yıldır yapmakta olduğum Rabbin Duası'nın sürekli tekrarının önceden öngörülemeyen bir etkisi oldu; çünkü ölüm korkusundan tamamen arındırdı beni. Aslında ölüme genelde yakındık ama yine de Rabbin Duası'nı tekrarladığım sürece, sanki tehlikelere karşı bir dokunulmazlık içindeymişim gibi bir hissediyordum. O şekilde ve o zamanda ölmenin alnıma yazılmadığımı düşündüğümden ölümü kafama takmıyormuşum gibi değildi tam bu. Yine de hava akınları laboratuvarlarımızı tehdit etmeye başlamıştı. Bir gece yanı başımızdaki mezarlığa kocaman bir bomba düştü ve büyük bir mezar taşını çatımıza firlattı. Sabah geldiğimizde onu kırılmış aletlerin ortasında öylece bulduk.

Alman bombardıman uçaklarının hedef alanı içindeydik ve laboratuvarlarımızı Londra'nın dışına taşımamız tavsiye ediliyordu. Hükümet resmi olarak bize bir yer vereceğini söyledi, uygun yeri bulma işini de bize bıraktı. Tehlike ve konforsuzluğa rağmen o zamanlar mutlu zamanlardı. 10 Nisan'da eşimle ben, Malvern Hills'de bir haftalık bir tatile çıkmıştık. Daha önce birbirimize hiç bu kadar yakın, bu kadar mutlu olmamıştık. Şöyle yazmışım: "O hafta yaşadığım, düşünebileceğim en mükemmel mutluluğa olabildiğince yakın bir mutluluktu, ta ki tamamen değiştiğim zamanlar gelene kadar." Ertesi gün Londra'ya döndük. Tite Street'in üstüne bomba düşmüştü; etraftaki evler alev alev yanıyordu. Olaydan burnumuz kanamadan kurtulmuştuk. Eşimle ben, önceki bir tecrübemizin bize verdiği kanaati paylaşabilmiştik: Fiziksel bedenin yıkımı, ruhun da felaketi olmak zorunda değildir.

Her ne kadar bizim daire tamamen yıkılmadıysa da, orada kalmamız mümkün değildi. Eşimle ben laboratuvarların hemen yanında küçük bir eve taşındık. Londra üzerindeki hava akınları son raddeye gelmişti. Komşularımız gelip bizim sığınağımızı kullanıyordu. Gerçek bir kenar mahalleydi; hayatımda ilk defa adi suçlularla, fahişelerle karşılaştım orada; şirin çocuklarıyla, alt alta üst üste yaşayıp giden o insanlarla. Çocuklardan bazılarını laboratuvarlarda işe aldık. Eşim kütüphaneci oldu ve işinden hep memnun kaldı, özellikle de küçük asistanlarını eğitirken.

Yaşayacak ve çalışacak yeni bir yer bulma ihtiyacı gittikçe acil bir hale geliyordu; bense boş vaktimi Londra'nın dış mahallelerindeki evleri, Almanların bombardıman alanının dışında olmayı umabileceğimiz bir yer bulmak amacıyla, gezerek geçiriyordum.

16

Coombe Springs

Ayaklarım beni Kingston Hills'e sürükledi. Savaş nedeniyle boşaltılmış pek çok büyük evi ziyaret ettim. Ama hiçbiri bize uygun değildi. 5 Mayıs 1941 Cumartesi günü bir emlakçı telelon etti ve eline üç dönüm kadar bir arazisi olan, savaş süresince kiralanacak büyük bir ev düştüğünü söyledi. Eşimle arabaya atlayıp oraya gittik ve kendimizi Coombe Springs'de bulduk. Loş, fakat yıpranmış, paslı kapılardan geçip eve giden kısa bir yokuşu çıktık. Kingston ile Wimbledon arasındaki otoyolun, yani Coombe Lane'in görüş alanı dışında kalıyordu ev. Korkunç durumdaydı; içi kedi köpek kokuyordu. Yedi öfkeli köpek yavrusu ile yirmi iki kedi giriş katın paylaşımı konusunda kavga etmekteydi. Hayvanların kavga etmesini önlemek için ev ikiye bölünmüştü.

Bayan Hwfa Williams neredeyse tamamen sağırdı. Onunla konuşmamızda herhangi bir ilerleme kaydedemedik. Bize mukaveleyi görüşmek istediğimiz avukatlarının ismini ya söyleyemiyordu ya da söylemiyordu. Onun yerine, Coombe Springs'in geçmişteki zaferlerinden, Kral VII. Edward ile arkadaşlarının gelip, hafta sonları kendisiyle zaman geçirdikleri güzel günleri anlatmakta ısrar ediyordu. Bize oranın ziyaretçi defterini gösterdi; defterde Avrupa'nın asilzadeleri, kraliyet çevrelerinden adlarla Kral çevresinden adlar birbirine karışmıştı. Bir zamanlar kocasının Calridge Oteli'nin sahibi olduğunu, ünlü bir yarış atı olduğunu anlattı. Ölümünden sonra kendisine kalan tüm mirası Monte Carlo'da kumarda kaybetmişti, şimdi de İtalyan hizmetçisiyle yalnız yaşıyordu.

Araziye bakmak için dışarı çıktık; etrafı saran böğürtlenlerden, devedikenlerinden yolumuzu zor bulduk. Gül bahçesine küçük bir bomba düşmüştü. Bahçedeki seralar metruktu. Mekân bizde çok büyük bir hüzün hissi uyandırabilirdi, ama tam tersi, akıl almaz bir biçimde heyecanlandık. Eşim de ben de gelip burada yaşamamız gerektiğini, buranın büyük bir ruhsal merkez olabileceğini düşündük.

O gece günlüğüme şöyle yazmışım: "Coombe Springs'i gördük. Kalbim, gitmemiz gereken yerin burası olduğunu söylüyor. Çalışmalarımızın bir kısmını aktarabileceğimiz bir yer bulmak için tekrar tekrar Kingston Hill'e gittim. İşte umut edebileceğim her şeyin, hatta fazlasının bulunacağı yer bu. Eğer bu doğru çıkarsa, beni bir şeylerin buraya yönlendirdiğini söyleyeceğim, zira o bölgeye gidip bakmak için içimde aralıksız, hataya yer vermeyecek bir dürtü vardı; diğer iyi seçenekleri, mantıklı bir neden bile olmadan geri çevirdim. Polly ile ben o kadar mutluyduk ki, üzerinde daha fazla düşünmeye cesaret edemedik. Coombe Springs'e yerleşebilirsek, önümüzde öyle fırsatlar açılabilir ki, biraz aşama kaydetmeyi gerçekten ümit edebilirim. Öte yandan bizi büyük tehlikeler, büyük sorumluluklar bekliyor."

Grubumdakilere Coombe'dan bahsettiğimde, pek çoğu araştırma laboratuvarları için değil, çalışmalarımız için orayı tutmayı istedi; fakat böyle bir taahhüte giremeyeceğimiz açıktı. B.C.U.R.A. Konseyi araştırma laboratuvarları için geçici bir yer olarak orayı uygun buldu ve Bayan Hwfa Williams ile yapılan pazarlıklardan sonra saçmalığın daniskası bir sözleşme imzaladık; sözleşme "savaş süresi" için geçerliydi. Orada geçici laboratuvarlarımızı kurma izni de aldık.

Artık İngiltere'nin en büyük, dahası savaş sanayiinin temel taşlarından biri olan kömür sanayiine hizmet eden sanayi derneğinin yöneticisiydim. Diğer dernekleri yöneten meslektaşlarım gibi ne akademik niteliklere sahiptim ne de araştırma eğitimi almıştım; fakat fikirlerim vardı. Güçlü olduğum taraf, bir durumun içinde saklı potansiyelleri diğerlerine göre daha derinden ve daha çabuk görebilmemdi. İngiltere'nin sanayideki üstünlüğünün son yüzyıl boyunca dayandığı ucuz kömür çağının sonunun geldiğini açıkça görebilmiştim; gelecekte kömür madencilerine verilmesi gerekecek yüksek ücretler ile daha iyi yaşam koşullarını, ancak verimi artırarak karşılayabileceğimizi düşünüyordum. Bu kanaat beni, tek bir temayla ilintili çeşitli faaliyetlere yönlendirdi: Kömürün daha verimli kullanımının geliştirilmesi teması. İngiliz Standartları Enstitüsü'nde Katı Yakıt Sanayileri Komitesi'nin kurulması için çok çalıştım ve savaş yıllarının çoğunda bu komitenin başkanlığını yaptım. İki Parlamento'dan ve yüzden fazla bilimsel örgütten gelen yaklaşık dört yüz üyesi bulunan, çok etkili bir kuruluş olan Parlamento Bilim Komitesi'nde B.C.U.R.A.'nın temsilciliğini yaptım. Sir John Anderson'un Başkanlığı'ndaki Komite beni Onur Haznedarı seçti. Komite'nin Milli Yakıt Politikası raporunu kaleme almaktan sorumluydum ve işlerin büyük kısmını üstlendim. Yakıt ve Enerji Bakanı beni, Emperial Kimya Sanayii'nden Dr. E.S. Grumell'in başkanlığındaki Yakıt Verimi Komitesi'ne atadı. Yakıt sanayiinin işleriyle ilgili Alt Komite'nin ve aynı zamanda yakıt ekonomisi alanında yapılan yenilikleri takip etmek ve rapor etmekten sorumlu başka küçük bir komitenin de başkanlığını yaptım.

Faaliyetlerimin bu listesi, kamusal hayatta görece önemli bir konuma doğru emin adımlarla yürüyen, kendine güveni tam bir adam izlenimi uyandırmış olabilir. Komik ama, gerçek durum farklıydı. Yaptığım her şey birbiriyle ilgisiz, gereksiz şeylerdi; hakiki kaderimin işaret ettiğinden çok farklı dünyalarda. Yirmi yıl önce, Ramsay MacDonald'ın, İşçi Partisi'nden siyasete atılma teklifini geri çevirdiğimde, kamusal başarı umudumu elimin tersiyle itmiş olduğumu biliyordum. Duyduğum tek tatmin, savaşın başından sonuna kadar, insan hayatına kastedecek herhangi bir şeye bulaşmamış olmamdır. Personelim arasında pasifistler vardı ve samimi olduklarına inandığım sürece, Vicdani Redciler Mahkemesi'nde onlar lehine tanıklık etmeye hazırdım. Savaşa karşı benim görüşümse, sürekli bir pasifizmin mümkün olmayacağı yönündeydi. Şiddeti ancak, kendimizi şiddetten uzak tutmak ya da başkaları üzerinde uygulanan şiddetten herhangi bir kâr sağlamadığımız durumlarda eleştirebilir, muhalefet edebiliriz düşüncesindeyim. Bunun için bir gerekçe gösteremem. Öte yandan savaşın kendisini iğrenç bulurum. Ülkemizin propagandasına inanmıyordum; Almanların da kendilerine göre haklı olduklarını düşündüklerini biliyordum, tıpkı bizim gibi.

Ön plana çıkan kanaatim oydu ki, savaş bir hata değil bir aptallıktır. Pek çoğunu pasifist yapan, insan hayatının kutsallığına da inanmıyordum. Dolaylı yollardan da olsa insan hayatına kastetmek günahtı benim için, ama korkunç değildi. İnsan ruhunun hayatının, bedeninin varlığına bağlı olmadığından emindim. Modern insanın savaş korkusu bence ölüm korkusundan geliyordu; buysa inancın zayıflamasının bir sonucuydu. Pek çok ateistin pasifist olduğunu gözlemledim; Tanrı'ya, İlahi Takdir'e, ruhun ölümsüzlüğüne içten inanan pek çok kimsenin de pasifist olmadığını.

Büyük bir çabalama halindeydim. Savaş ve bombardımanlar hayatımın en büyük rahatsızlıkları değildi. Tabiatıma ait uzlaşılamaz çelişkiler, yaptığım her şeyi kaplıyordu. Nereye baksam insan hayatının saçmalığını görüyordum, en basit şeylerde bile. Ancak söylemem gereken bir istisna var; eşim ve benim o sıralar bağlantı içinde olduğumuz müzik ve müzik dostlarımızın etkisi. Başkanımın kendisi de iyi bir müzisyen olan eşi, yetenekli piyanist Hilda Dederich sayesinde Herman Lindars,

Denise Lassimone, Myra Hess ve büyük hoca Tobias Matthay'ın diğer öğrencileriyle tanışma fırsatım oldu. Eşimle ben, kendisini Haslemere'de High Marley'de sık sık ziyaret ederdik. Ben Hilda Dederich'ten piyano dersleri aldım; o bana dokunma sanatı hakkında bir şeyler öğreten insandır. 1941 Noeli'ni Matthay ve yakın dostlarıyla beraber geçirdik. Şöyle yazmışım: "Müthiş bir gün geçirdik: Zerafet, müzik, neşe, uyumlu ve huzurlu bir atmosfer. Orada var olan tek şey iyilik ve güzellikti sanki. Dahası bu pasif bir şey değildi; sanki faydalı etkisini tüm dünyaya yayıyor gibiydi. Tobs Amca her şeyin tek kaynağı, pınarıydı. Ondan güzele karşı duyulan hakiki aşk yayılıyordu; alabilen öğrencilerine yeni değerler sunan sarsılmaz bir içtenlik."

1945 yılında ölene kadar Tobs Matthay Amca ile yakın dost kaldık. Bizle sık sık vakit geçirmek istemesi bizim için daima büyük bir şaşkınlık ve mutluluk kaynağı olmuştur. Onu son ziyaretimiz ölümünden bir hafta önceydi. Bir agnostik olduğunu açıkça söylerdi. Koşullu bir ölümsüzlüğe inandığımı bilirdi ve bana sık sık ruhtan söz ederdi. Öldüğünde, High Marley'in arkasındaki tepelere küllerini savurma kutsal görevi bana verilmişti. Dünyevi etkilerden, kendisini ölümden sonra tam bir varoluşa taşıyacak derecede bir özgürleşme içinde olduğuna emindim. Onunki gibi bir ruh dünya sahnesinden çekildikten sonra bile iyi etkiler yaymaya devam eder.

1942 yılında bir Fen ve Edebiyat Klübü'ne üye seçildim. Oraya ilk gidişimde, yirmi yıl önce MacDonald ile paylaştığım koltuğa oturdum. Hayatım bir film şeridi gibi gözümün önünden geçti. 1922 yılında kaçınılmaz olduğuna inandığım ikinci dünya savaşı şimdi üzerimize çökmüştü. Siyasi gayretlerin ne kadar boş olduğu şu anda da tıpkı o zaman olduğu gibi aşikârdı benim için. Etrafım, öyle ya da böyle savaşın yönetilmesi ile ilgili meseleleri tartışan dürüst, yaşlı kimselerle çevriliydi. Bu insanlardan, sanki bu dünya üzerinde fiziksel bir beden içinde yaşamıyormuşum gibi uzak hissediyordum kendimi. Tüm bu saygın ve ünlü adamlardan ne daha akıllı ne de daha iyiydim; ancak görülerini engelleyen şeyin ne olduğunu açıkça görebiliyordum: İnsan zekâsı, insan hayatının temel sorunlarını asla çözemeyecek.

Savaş en büyük suç değilse bile, insanın yapabileceği en büyük çılgınlık belki de. Müttefiklerin savaşı kazanacağından emindim. Bu düşüncem ne Müttefiklerin davalarının doğruluğu ne de planlarının akıllıca olduğu inancına değil, evrensel egemenlik için yapılacak tüm girişimlerin er geç başarısız olacağı şeklindeki soyut ilkeye dayanıyordu. Fakat Müttefiklerin zaferinin barış getireceğine de büyük bir umudum yoktu. Yirmi yıl önceki barış girişimi tecrübelerimi unutmamıştım. Dünyanın uzun bir sorunlar dönemine girdiğine inanıyordum. Bu, tüm insanlığı ilgilendirecekti ve o sıralar, bireyler ya da küçük gruplar bu işlere karışmaktan kendilerini alıkoyabilirlerdi. Bu inanç, benimle çalışan otuz kırk kişilik grubun savaştan çok az etkilenmiş olması gözlemiyle doğrulandı. Kimse, ne hava akınlarında ne de silahlı kuvvetlerdeki görevleri sırasında öldü, ciddi olarak yaralandı. Bu, savaş faaliyetinden kasti olarak kendini çekme gibi bir durumun sonucunda olmadı; kendi iyiliğimizin ötesinde bir amaca hizmet etmeyi görev edinmenin bir sonucu olarak ortaya çıktı. O günden bu güne geçen zaman zarfında, büyük bir amaca hizmete davet edilen kimseleri görülmez bir şeyin koruduğuna dair başka kanıtlar da gördüm.

Bu düşünceler, kendime verdiğim, Gürciyev Sistemi'nden hatırladığım her şeyi yazma görevi sayesinde gün ışığına çıktı. Uspenski İngiltere'den ayrıldıktan sonra tüm boş vaktimi yazmaya adadım. Bir haftada bir bölüm çıkarabiliyordum; sonra bunu gruba okuyor, onlardan gelen sorular ve yorumlar ışığında gözden geçiriyordum. Bu iş bana özellikle gerekli görünüyordu, zira Gürciyev Sistemi hakkında hiçbir yayın yapılmamıştı. Uspenski, büyük ihtimal yazdıklarını yayımlamayacağını

söylemişti; ve el yazmalarının tahrip olması tehlikesi vardı. O sıralar, Gürciyev'in kendi versiyonunu, yani anıtsal *All and Everything* [Herkes ve Her Şey][(*)] eserini yazmakla yıllardır uğraştığından habersizdim; sonradan bu kitabın binlerce kopyası üç kıtada yayılacaktı.

Uspenski, Gürciyev öğretisinin sistematik bir temsilinin olanaksız olduğunu söylemişti; ancak ben, bunun merkeze bir tema alarak yapılabileceğine inanıyordum. Böylece tutarlı ve yapısal bir şey çıkabilirdi ortaya. Bu temayı, üçleme fikrinde buldum, yani kâinatta varolan ya da vuku bulan her şeyin, üç bağımsız unsurdan oluştuğuna dair teoride.

Bu Üçler Kanunu'nun üzerine çalışmak, yirmi yılı aşkın süre düşüncelerimde büyük bir yer işgal ettiğinden, bu kanunun bana ilk defa önemli geldiği zamanlara dönmem gerek. Yıl 1934 idi; Uspenski öğrencilerinden bazılarının üçler kanunu üzerinde çalışmayı üstlenmelerini istemişti ve benim, bu kanunu kutsal Hint yazılarında araştırma teklifimi kabul etti. Vedalar, Upanişadlar ve Mahabharata üzerine yaptığım pek çok okuma, büyük destanın 6. Kitap'ındaki bir bölüme yönlendirdi beni. Burada, tüm varlıklarda içkin olan değişkenliğin, üç *guna*'nın, yani doğanın üç niteliğinin altı olası kombinasyonundan geldiği söyleniyordu: Sattvas yani saflık, Rajas yani hükmetme, Tamas yani süredurmak. Eski bir Sanskritçe baskısından çalıştığım Sankhya Karika'da da benzer bir tartışma buldum; bunlara ek olarak üç *guna*'nın sadece birincil Varoluş dünyasında mükemmel bir denge içinde ve birleşmiş olduğu söyleniyordu.

Bu bulgularımı Uspenski'ye aktardığımda, tüm varoluşu yöneten altı ya da belki de yedi temel kanun olması gerektiği sonucuna vardığını söyledi bana; bunlar Gürciyev'in söyleyen, inkâr eden ve dengeleyen güçler diye tanımladığı üç niteliğin altı olası, bir olasılık dışı kombinasyonlarıydı. Genel toplantılarından birinde Uspenski bunlardan söz etti ve bizi altı kanunun biçimi üzerinde çalışmaya davet etti. Beni, araştırmalarımı anlatmaya teşvik etti; bu benim için, kendime ait fikirleri söyleme girişimlerimde yediğim onca tokattan sonra sürpriz ve bir tatmin olmuştu.

Yaklaşık iki ay, tüm toplantı ve tartışmalarımız bu temayla geçti. O sıralar tarzı olduğu üzere Uspenski aniden bir gün, konuyu bir kenara bıraktı ve bir daha üzerinde tartışmayı reddetti. Benim ilgimse konuyu bırakmayacak kadar çok uyanmıştı; ben de yalnız çalışmaya devam ettim.

Uzun zaman önce, bir ilerleme kaydedemediğimi fark edip çalışmayı gönülsüzce bir kenara bırakmıştım. Sanırım Uspenski bu konuyu, soyut kanunu somut olgulara yaklaştıracak yeni fikirlerin gerektiği bir noktaya gelindiği için bıraktı; bu fikirse zamanı gelmeden kendini ortaya çıkarmamıştı.

Aradan yedi yıl geçtikten sonra, 1941 yılında, Uspenski'nin Amerika'ya gidişinin hemen ardından, üçleme fikri yeniden dikkatimi çekmeye başladı. Ben bunu Coombe Springs'e taşınmamıza bağlıyorum. 1941 Temmuzuydu; eşimle ben yeni evimizde yaşamaya başlamıştık. Evin araştırma amaçlı kullanılmasıyla, terk edilmiş o topraklara güzellik getirmek için harcanacak gönüllü çabaları birleştirmek istedim. Evi buluşumuzdaki ve bağlayışımızdaki tuhaflık, asla anlayamadığım bir üçleme canlandırdı kafamda. İçimde yeni fikirler mayalanıyordu ve ben bunları harekete geçirme ihtiyacı hissediyordum. İlk adım olarak, B.C.U.R.A Yürütme Komitesi'ne şöyle bir teklif verdim: Arkadaşlarım hafta sonları gelip çalışacaklardı, böylece araştırmaya ayrılan paraya dokunmadan bahçe güzelleştirilecekti.

3 Ağustos günü Coombe'a yirmi kişilik bir grup getirdim. Tüm gün bahçede çalıştık. O gece eşimle ben orada yalnız kaldık; ertesi gün de yalnızdık. Günlüğüme şöyle yazmışım: "Tüm hayatım boyunca herhangi bir yere bir bağlılık hissetmemiş olduğumu fark ettik; ne de bir evim olsun istemiştim.

Düşüncesi bile bana yabancı gelirdi, zira geleceğimi her zaman Doğu'ya bir kaçış olarak hayal ederdim. Sonra aniden bu yer çıktı karşıma ve buranın, olmam gereken yer olduğuna dair en ufak bir şüphem olmadı."

13 Ağustos günü, Londra'da kızım Ann'in yirmi birinci yaş günü için küçük bir aile partisi düzenlemiştik; parti bir hava akınıyla yarıda kesildi. Onunla nasıl doğru bir ilişki kurabileceğimi üç yıldır düşünüp duruyordum. Başkalarının duygularını anlamaktan hâlâ ne kadar uzak olduğumu biliyordum. Kızım bir baba istiyordu, iyi bir hami değil; ben, bu ikisinin aynı şey olmadığını tahmin bile edemiyordum. Halbuki kendi babam çok iyi bir baba, kötü bir hamiydi. Kız kardeşim için geçerli değildir bu. Ama ben babamı ondan farklı algılamıştım.

Birkaç gün sonra küçük bir grupla Kuzey Galler'de Pen-y-Pas yakınlarındaki Snowdon'a gittik. Eski bir Packard ile yaklaşık 450 kilometre yol almak çok da az bir başarı değildi. O sıralar vesikayla gıdım gıdım dağıtılan benzin yerine vesika ile dağıtılmayan kok ile yaptığımız yolculuk bayağı bir ilgi topladı. Gaz üreteci, B.C.U.R.A. çalışanları tarafından tasarlanmış ve yapılmıştı.

Genci yaşlısı hepimiz çadırlarda kamp kurduk. Yaklaşık bir düzine kadarımız yolculuğu tamamlamayı başardı. Bu insanlarla beraber on iki gün geçirdik. O zaman zarfında, bana o zaman hayatımın, felsefik akıl yürütme alanında en önemli yaratıcı çalışması gibi görünen çalışmayı yaptım; bu görüşüm hâlâ da geçerlidir. Bu, altı temel varoluş kanununun ve bunların nasıl bir düzeyden bir başkasına geçerek ikincil kanunları ürettiğinin açıklanmasıydı. Bu çalışmanın sonuçları, *The Dramatic Universe*'ün [Dramatik Kâinat] ikinci cildinde ayrıntılı olarak verildiğinden, burada bahsetme gereği duymuyorum. Ancak tüm bunların nasıl içime doğduğu çok ilginçtir ve anlatmaya değerdir.

Asıl niyetim psikolojik temalar üzerine çalışmaktı, ancak oraya gelişimizin ilk sabahında, gün doğarken uyandım ve Snowdown'ın doğusuna uzanan at nalı şeklindeki tepelere doğru yürüdüm. Yalnızdım. Tek bir ses yoktu, sadece usul usul meleyen koyunlar ve ara sıra öten bir kuş. Gün doğuşu muhteşemdi ve ben Alman bombardımanı altında kıvranan talihsiz Londra ile bu huzur ve güzellik mekânı arasındaki tezat karşısında hayrete düşmüştüm.

Yürüyüşüm boyunca, tüm bu süreçleri yöneten kanunları görmeye başladım. Karışıklığı ve evrimi gördüm: Yukarı'dan inen Gücü gördüm ve Kaynağına dönme mücadelesi veren Varoluş'u gördüm. Varolan her şeyin nasıl sonsuz ve bozulmaz bir şekilde ve yine de her zaman değişerek başka şeylerle kaynaştığını ve kâinatı bitip tükenmez bir hareketle doldurduğunu gördüm. Evrensel Düzen'i gördüm ve son olarak Aşk'ın ve Özgürlüğün her şeyi nasıl kurtardığını gördüm. Tanrı'ya bana bu harikaları gösterdiği için şükrederek coşkuyla bağırdım o yalnızlığımda.

Kampa döndükten sonra kahvaltı edip yazmak üzere oturdum. Diğerleri tırmanışa gittiler. Gördüğüm şeyler üzerine yazdıklarımı, bizimle gelen Hylda Field adlı bir kız akşam daktilo etti. O akşam bunları yüksek sesle okudum ve hepimiz büyük bir coşkuyu paylaştık.

Ertesi sabah yine kendi başıma dolaşmaya çıktım ve bu sefer nasıl her kanunun biri saf biri saf olmayan formu olduğunu gördüm. O zaman, sekiz yıl önce neden üçlemelerden bir yere varamadığımızı anladım. Uspenski çoğu üçlemenin kozmik karakterini anlayamamıştı. Bunları da yazdım ve Hylda daktilo etti.

Bu, o günü izleyen günlerde de böyle devam etti. Kimi zaman gördüklerimin karmaşıklığı, kaldıramayacağım kadar fazla geliyordu bana ve bunları yazıya dökemiyordum. Üçlemenin

basitliğinden nasıl varoluşun bilmeceli iç içe örülmüş izleğinin çıktığını gördüm. Gördüklerimin sadece küçük bir kısmını formüle edebildim, ancak bunlar, sonraki on beş yıl üzerine inşa edeceğim şeylerin temelini kurmaya yetti.

Bu tecrübelerimin son aşaması çarpıcı bir zirve oldu. Kömür işi için Glasgow'a gitmem gerekmişti bir gün. Gaz üreteçli araba beni Bangor'a götürdü ve uzun, yavaş yolculuğum başladı. Londra-Glasgow treninin gelmesinden dört saat önce Crewe'e vardım. İstasyon bekleme odası kötü aydınlatılmıştı ve kirliydi; konuşan, bağırıp çağıran, uyuyan, çoğu sarhoş askerlerle doluydu. Bu keşmekeş içinde oturdum ve uykuya daldım. Uyandığımda kendimi şunları söylerken buldum: "Negatif üçlemeler de var." Cümlenin anlamı o an benim için anlaşılır oldu ve hemen bir kâğıt parçası bulup, altı negatif üçlemenin tanımlarını yazdım.

İşim tamamlanmıştı. Negatif üçlemeler, tüm diğerleri arasında en muhteşem keşifti. O zaman bu üçlemelere verdiğim adlar şöyle: İmgelem, ya da Negatif Karmaşa; Kendine Tapma ya da Negatif Evrim; Korku ya da Negatif Kimlik; Atık ya da Negatif Etkileşim; Öznellik ya da Negatif Düzen ve Özdeşleşme ya da Negatif Özgürlük. Bunlar İrade'nin merkezi kusurlarıydı ve bunların önemini gördükçe perdenin aralandığını, insan günah ve acılarının gizlerinin ortaya çıktığını gördüm.

Ertesi gün Glasgow'dan döndüğümde, oradaki ziyaretimiz de neredeyse bitmişti. Negatif kanunlarla ilgili yazdıklarımı okudum. O ziyarete katılanların, o on iki günü asla unutmayacaklarına inanıyorum. Ortak bir tecrübeyi paylaşmıştık. O görüler, bana daha önce gelenlerden farklıydı. Bu sefer, sadece benle ilgili olmayan hakikatler gösterilmişti bana.

Londra'ya döndüğümde, Snowdon'da yazdıklarımı bir kenara koydum. Bunlar üzerinde çok çalışmak için kendimi hazır hissetmiyordum. Üzerimdeki baskı çok büyük olmuş olmalı, zira cerahatli bir deri hastalığına yakalandım. Tüm bedenim yaralarla kaplandı ve bir hafta kadar kendimi çok rezil hissettim. 17 Eylül'de işbaşı yaptım. Bedenlerimizle ruhlarımızın koşulları arasında çok yakın bir bağ olduğuna inanırım. Bir süre için büyük hakikatleri kavrayabileceğim bir hale gelirsem, saf olmayan psişik halimi yansıtan bayağı bedenim bunun sonuçlarını çekmek zorunda kalıyordu. Geriye baktığımda görüyorum ki, ne zaman üst gerçekliğe dair psişik bir tecrübeden geçsem, tarif edilemez fiziksel rahatsızlıklar çekmişim.

Günlüklerime bakılırsa, 1941 sonbaharı boyunca, son derece berbat bir haldeymişim, insandaki Yüksek Merkezler üzerine bir bölüm yazmaya çalışıyordum ve kendimi, içimde işleyen güçlerle hayal gücümün beni alıp sürüklemesi korkusu arasında ikiye bölünmüş olarak bulmuştum. Hayatım boyunca pek çok kez olduğu gibi. Doğu'nun ve Batı'nın mistik edebiyatlarındaki anlatılarda kendime sığınacak bir yer buldum; fakat okudukça, cinsel işlevle mistik tecrübe arasında bir tür gizemli bağ olduğu kanaati içimde gittikçe büyüdü. Uspenski, cinsellikle ilgili sorular karşısında her zaman ketum olmuştu ama yine de *A New Model for the Universe* [Kâinatın Yeni Bir Modeli] adlı kitabında, cinsel faaliyetin cismani değişiminden, bireysel alınyazısının gerçekleşmesi için gerekli bir şey olarak söz eder.

Cinsel işlev konusunda bir alt başlıkta yazdıklarımı eşime okudum; dikkatle dinledikten sonra şöyle dedi: "En önemli unsuru kaçırmış olabilirsin. İnsanın cinsel güçlerinde tahmin edeceğimizden fazla şey olabilir. Uzun zaman önce anladım ki, modern insanın trajedilerinden biri, cinselliğin gerçek anlamını kavrayamaması. İnsanlar cinselliği seçkin ve ayrı bir şey gibi düşünüyor, halbuki aslında cinsellik insanların birleşebileceği bir güç olabilir. Bu bölümü grubuna okumasan daha iyi olur,

çünkü yanlış anlayabilirler. Cinselliğe karşı olumsuz bir tutumun var ki bu çok da akıllıca değil bence; kendini bundan kurtarmadıkça kadınları asla anlamayacaksın." Tavsiyesine uydum.

Aramızda bu konuşma geçtiğinde Coombe Springs'de yaşamaya başlamıştık. 1 Kasım 1941 günü, Uspenski'den gelen bir mesajı almak için Lyne'e davet edilmiştik. Franklin Çiftliği adında, New Jersey'de ekilebilir çok geniş toprakları olan muhteşem bir arazinin, oradaki Amerikalı grupları tarafından kentlisiyle Bayan Uspenski'ye hibe edildiğini yazıyordu. Tecrübeli yardımcıları olmadığından orada bir düzen kurmakta güçlük çekiyormuş. Ancak Birleşik Devletlerde kalıcı bir grup kurmak umuduyla orada kalmaya karar vermiş. Lyne'deki çalışmaların, mümkün olan en üst düzeyde yürütülmesini istiyordu; böylece her grup ötekine yardım edebilirdi. Dünya güvenliğinin en büyük tehlikesinin Bolşevizm olduğuna inandığını ekliyor, Müttefikler savaşı kazansa da Avrupa'nın geleceğinden hiç de ümitli olmadığını söylüyordu.

Birleşik Devletlerdeki çalışmalarla yakın temas içinde olma planı orada bulunan herkese heyecanlı bir sempati hissi verdi. Benimse kişisel olarak Uspenski'nin siyasi yaklaşımından umudum kırılmıştı. Gelecekte kendi kaynaklarıma doğru her geçen gün daha çok itileceğim aşikârdı. Lyne'in, bir yandan herhangi bir girişimde bulunmak yasakken, "mümkün olan en üst düzeyde" devam ettirilmesi isteği bana yerine getirilemeyecek bir şeymiş gibi geliyordu. Bana göre Çalışma, ancak geliştiği sürece hayatta kalabilecek, dinamik bir şeydi. Dinler ve ruhani hareketler tarihi, araştırma ve ileri gitme güdüsü yerini durma ve olanı korumaya bıraktığında, ölüm çanlarının çalmaya başladığını gösteriyordu. Lyne'de önceki gün yaşadığımız yüce, heyecanlı duygular, hiçbir şey yapmadan geçirdiğimiz bu uzun dönemden sonra yaşadığımız anlık bir heyecandan başka bir şey değildi. Kısa süre sonra, olan olayların da gösterdiği gibi, tüm bu heyecan yerini yavaş fakat kararlı, kaçınılmazlığı ta en baştan tahmin edilebilecek bir gerilemeye bırakacaktı.

Birkaç ay içinde Uspenski'yle ilişkilerim kötüden çok kötüye doğru gitmeye başladı. Grupları arasında "hocamızdan gizli bir şey olmaz" ilkesine dayanan bir alışkanlık baş gösterdi; diğer üyelerin gerçek ya da hayali kötülüklerinin rapor edilmesi ile sonuçlandı bu. Bu, Uspenski'yle kişisel temas halinde olunduğu sürece ciddi bir sorun yaratmadı; böylece yanlış anlamalar düzeltilebiliyordu. Fakat o Amerika'ya gittikten sonra, kötü niyetli raporlar büyük zarar verdi. Ben pek çok kurbandan sadece biriyim. Uspenski'de benim düşüncesizliğime karşı zaten varolan ve doğrulanmış olan güvensizlik, dersler verdiğim ve Sistem üzerine bir kitap yazdığıma dair raporlar sayesinde daha da ağırlaştı. Son görüşmemizde yazmamı sadece teşvik etmemekle kalmayıp, yasaklayan konuşmasına dair ilk ima 1942 Mayısı'nda geldi; kimsenin izni olmadan yazamayacağı kuralını hatırlatan bir mesaj aldım ondan. Birkaç hafta için yazdıklarımı bir kenara bırakmayı ve toplantılarımda hiçbir şey okumamayı denedim. Bu deneme bana yazmamın hem gerekli hem yararlı olduğunu gösterdi. Uspenski'ye, o İngiltere'den ayrılmadan meseleyi ona açtığımı hatırlatan bir mektup yazdım ve yazmaya geri döndüm. Ve o sıralar sadece öğrencilerimin tavsiye ettiği kişilere dersler de vermeye başladım. On beş günde bir Coombe Springs'e bir grup geliyordu; beraber çalışıyorduk. Prieuré ve Lyne'de öğrendiğim, şimdi bir şekilde "Gürciyev Hareketleri" adını almış olan ritmik egzersizleri de öğretmeye başlamıştım.

Uspenski'ye en yakın öğrencileri görmek savaştan dolayı zor oluyordu. Zaten Coombe Springs'deki yeni laboratuvarlarda işim başımdan aşkındı; bana bir araştırma İstasyonu planlamak üzere tam yetki verilmişti. Savaş zamanının inşaat sınırlamalarına rağmen Fulham'de öğrendiğim çeşitli fikirleri uygulama şansım oldu; böylece laboratuvarlar, küçük ölçekli masa üstü deneylerin yapılmasından, ticari fabrikaların inşasında kullanılabilecek pilot düzenekler kurmaya kadar çeşitli işlerin

yürütülebileceği şekilde tasarlandı. Laboratuvarlar 1942 yılında tamamlandı ve zamanın başbakanına bağlı çalışan Bilim ve Sanayi Araştırmaları Sekreteri Sir Edward Appleton tarafından açıldı. Bizim başkanımız Büyük Britanya Kömür Madeni Sahipleri Derneği'nin bilgili ve tecrübeli başkanı İlahiyatçı Sir Evan Williams idi.

Savaş zamanı araştırmalarının güç koşulları altında emrimde topladığım personelimden çok gurur duyuyordum. İşe büyük bir hevesle sarılıyordum ama yine de bunun en iyi ihtimalle geçici bir ilgi ve değer olduğu duygusundan kendimi kurtaramıyordum; öte yandan ruhani gruplarımın, küçük ve mükemmellikten uzak da olsa, ruhani değerleri arayan insanların edebi refahı için bir katkı yapabileceğini düşünüyordum.

Her neyse, B.C.U.R.A. görünür ilerlemeler kaydetmeye devam ediyordu. Kömürün evlerde kullanımına yönelik daha verimli araçlar üretilmesi için yoğun bir çaba harcanması gerektiği konusunda hemfikirdik. O sıralar, Emperyal Kimya Sanayii'nin araştırma bölümüyle, karayolu taşımacılığında kullanılan gaz üreteçlerinde koku daha reaktif, dolayısıyla daha verimli yapmak için alkali kullanımı konusunda işbirliği içindeydik. Personel sayımı artırmak ve yeni ekipman kurmak için bana daha çok mali destek verildi.

O aylarda, kusurlarımdan, özellikle düşünce ve eylemdeki verimsizliğimden dolayı üzülüp sıkılmaya devam ettim. Geriye dönüp baktığımda bu üzüntülerim aptalca geliyor bana. Hakikat şuydu ki, başarabileceğimden çok daha fazlasını yapmaya girişiyor, kendimi çok zorluyormuşum.

Görünürdeki uyuma rağmen, benle B.C.U.R.A.'nın geleceğini ellerinde tutan güçlü kuruluş Kömür Sahipleri Derneği arasında doğacak yanlış anlamaların tohumları o günlerde atılıyormuş. Kişisel umutlarım ve heyecanlarım, kömür araştırmalarına bir son verip, tüm enerjimi Sistem üzerine eğitim verme ve yazmaya yöneltmek şeklindeydi. Ancak sanayi araştırmalarında hızlı bir büyümeyi savunmam kimilerine imparatorluk kurma, yani kömür sahiplerini B.C.U.R.A.'ya parasal destek vermeye zorlama, bu parayı da kendi çıkarlarım için kullanma amaçlı hırslı bir plan gibi görünmüştü.

Bir keresinde, Yakıt Enstitüsü'nün Kuzey Şubesi'nde, ucuz kömür çağının geri gelmemek üzere kapandığı gerçeğiyle yüzleşmek zorunda olduğumuzu söylediğim bir konuşma yapmıştım; gelecekte sanayinin ancak verimi büyük ölçekte artırmak suretiyle, ağır yakıt maliyetlerinden kurtulabileceğini söylemiştim. Bunun kaçınılmaz olarak, kömür tüketiminde azalmaya neden olacağını eklemiştim sözlerime. *The Times* gazetesinde haber olan ve hakkında iyi yorumlar yapılan bu konuşmam, Madencilik Derneği'nin iğneli sözlerle beni azarlamasına neden olmuştu. Kömür sanayiinin ücret politikalarının benim işim olmadığı söylendi.

Arif olanın anlaması gerekirdi, ama benim vicdanım rahattı. Savaş sonrası için kendime iyi bir yer hazırlamaya çalışmadığımı ben biliyordum, fakat her zamanki başkalarının duygularını anlayamama özelliğimden dolayı, hareketlerimin neden olduğu kıskançlık ve güvensizliğin farkında değildim.

1941-42 kışı böylece geçti. Londra'nın en kötü bombardıman günleri geride kalmıştı. Savaş durumu çok ciddiydi, ama yine de biz daha o zamandan yeniden yapılanmaya hazırlanıyorduk; herkes Müttefiklerin zaferinin belli olduğu kanaatindeydi. B.C.U.R.A.'daki işlerim gelişti, serpildi. 1942 yılında Bilim ve Sanayi Araştırmaları altında Araştırma Dernekleri Konferansına Başkan seçildim. Bu şaşırtıcı bir onurlandırmaydı; ülkenin önde gelen sanayilerini temsil eden yirmi beş kuruluşun tek başkanıydım ve ne akademik niteliklerim vardı ne de araştırmada iyi bir tecrübem. Seçilmiştim, çünkü İngiltere'de sanayi araştırmalarının geleceğini, on yirmi yıllık kazançlar için mücadele veren

derneklerin yöneticileri olan meslektaşlarımdan daha uzun vadeli görebiliyordum. Savaşın yıkımının İngiltere'yi mali yönden çok zayıf bırakacağını, ayakta kalmak için tek umudumuzun insanımızın bilimsel ve teknik zekâsını kullanmakta yattığını görüyordum. Sanayinin üvey evladı olan araştırma, en gözde çocuğu olacaktı. John de Kay'den aldığım dersi unutmamıştım; büyük projelerin kabul görmesi küçük projelerden daha kolaydır. Sanayi araştırmalarının milyon sterlin düzeyinde düşünülmesinde ısrar ediyordum, halbuki diğerleri daha on binlerde dolaşıyordu. Parlamento Bilim Komitesi'nin Onur Haznedarı olarak, bilimsel ve sınai araştırmalarda da daha cesur yaklaşımlara ihtiyaç olduğunu savunmak için pek çok fırsatım oldu.

Yıl sonunda, en güçlü İngiliz Kömür Şirketi'nin Başkanı beni Galler'deki evine birkaç günlüğüne misafir etmişti. İngiliz Kömür Sanayii'nin araştırma politikaları konusunda fikirlerimi anlatmamı istedi. Eve, içimde, içsel heyecanlarımı boğacak bir kamusal hayata büsbütün yuvarlandığım hissiyle döndüm, Trende şu duayı yazmışım: "Yüce Yaratıcı ve İlahi İrade'nin kendini gösterdiği tüm Vicdani Güçler, beni uykudan, mekaniklikten ve kölelikten kurtarın, bana hiçbir kötülüğün gelemeyeceği vicdani Faaliyetler içinde bir sığınak verin. Tekten Bütün'e, geçici şeylerden ebedi şeylere, kendimden Sana dönmeme izin ver Tanrım."

Bu duam karşılık buldu, fakat bedelini çok acı tecrübelerle ödemek suretiyle. Bilincimin en derinlerinden doğru olduğunu bildiğim yola dönmeyi başarana kadar tüm dünyamın harap olması gerekiyormuş.

(*) En son gözden geçirilmemiş baskı: *First Series: Beelzebub's Tales to His Grandson* [Birinci Seri: Beelzebub'dan Torununa Hikâyeler], Aurora, Oregon: Two Rivers Press, 1993.

17

Kozmik Kanunları Kavrama

Coombe Springs'de bir yıl kadar bir süre yaşadıktan sonra, çeşitli ilgilerimi ve etkinliklerimi bir yere kadar, bir tür uyuma ulaştıran bir ritim kuruldu. Bu, o zamana kadar, yaşamımın ne derece bölgelere ayrılmış olduğunu gösterdi bana. Kömür sanayiindeki işimin, Uspenski ve grubu ile yürüttüğüm işlerle uzaktan yakından ilgisi yoktu. İleri boyutları içeren geometriye ilgimin ve Sonsuzluğun en az Zaman kadar gerçek olduğuna dair kanaatimin de işimle bir alakası olamazdı. Yakındoğu'dan arkadaşlarla arada sırada yazışmaya devam ediyordum; ve Asya'ya yapacağım uzun, gizemli yolculuk hayallerimden de hiç vazgeçmemiştim. Ancak hâlâ bir hayalden ileri bir şey değildi bu. Bildiğim dilleri unutmamak için çalışıyordum, ancak bunları çok az kullanma fırsatım oluyordu. Daha mahrem, özel yaşamımda da daha az bölünmüş değildim. Eşim ve kızım benim için iki ayrı şevki temsil ediyordu; bu ikisinin yanı sıra, hiçbir modele uymayan başka şevkler vardı hayatımda. Kısacası ben tek değil birçok adamdım; aynı gövdeyi paylaşan ama ayrı ayrı hayatlar süren.

Bu ayrı hayatların hasıl ettiği iç çatışmalarımın boyutlarını, bunlar tek vücut olmaya başlayana kadar tam olarak görmedim. Bu apaçık bir duyguyla ortaya çıkıvermişti; çünkü Coombe'da hafta arası kömür araştırmaları ile uğraşıp hafta sonları öğrencilerimle çalıştığım bir hayat sürüyordum. Eşim B.C.U.R.A.'nın kütüphanecisi olmuştu. Daha önce bilmediğimiz bir tarzda beraber çalışmaya başlamıştık. Daha ilginci de, B.C.U.R.A. çalışanları arasında matematikçiler ve fizikçilerle tanışmıştım. Bu kimseler sadece beş-boyutlu teorimle ilgilenmemiş, teorimin üzerine benimkinden kat kat ileri düzeydeki analitik yeteneklerini ekleyebilmişlerdi.

Bana Lord Rutherford tarafından önerilen Cambridge'den M.W. Thring ve R.L. Brown adlı iki bilim adamı sonsuzluğun beşinci boyut olarak temsil edilebileceği geometri üzerine çalışmak için çok değerli boş vakitlerini ayırdılar. Onların yetenekleri sayesinde çok önemli sonuçlar elde ettik, bunları somutlaştırıp, ortak bir makale olarak yayımlamayı tasarladık. Öte yandan, köklerini ve prestijlerinin büyük kısmını Albert Einstein'dan alan teorilerden öylesine radikal bir şekilde ayrılan bir teori ortaya atmış olmaktan dolayı çok çekingendik. Çok aziz dostum Profesör Marcello Pirani sayesinde Profesör Max Born'u duymuş ve kendisine son derece hayran olmuştum. Born makalemizi okumayı kabul etti. 14 Ağustos 1943 tarihinde, korkudan tir tir titreyerek gönderdik makaleyi. O zamanlar çalışmamıza karşı büyük umutlar besliyordum. Şöyle yazmışım: "Bu makale tarihin akışını değiştirebilir." Fakat şunu da eklemişim: "Ama ancak kendi bilimsel değerine göre, bilim adamlarının kabulünü alırsa. İşte bu yüzden bu an böylesine çok şeye gebe ve bir o kadar da tuhaf."

Yazın, yirmi beş kişilik bir grupla Göller Bölgesi'ne gittim, Langdale'de, eski bir barut fabrikasının ardında bıraktığı düzinelerce sağlam taş kulübenin ve bir büyük evin otele dönüştürüldüğü hoş bir yer bulduk. Etrafta bir sürü dere vardı. Neredeyse yapayalnızdık. Her gün tepelerde dolaşıyor, sonra kaldığımız yere dönüp skuaş kortunda Gürciyev egzersizlerini yapıyorduk. Akşam yemeği sonrası toplantı vaktiydi. O zaman farklı Varoluş Düzenleri arasındaki ilişkilerle çok ilgileniyordum.

Darwin'in *Origin of Species* [*Türlerin Kökeni*] kitabı, filozofların ilgisini, Aristoteles'ten Cuvier'ye kadar biyologların geliştirdiği Varlık Ölçeği'nden uzaklaştırmıştı; yine de ben, insanoğlunun kaderini anlamamıza yarayacak anahtarlardan birini gerçekliği herkese aşikâr olan bu doğal hiyerarşi içinde bulacağımızı hissediyordum. O sıralar, daha sonra *The Dramatic Universe*'ün [Dramatik Kâinat] 35. Bölümü olacak bir deneme yazıyordum.

Langdale'deyken Profesör Max Born'dan bir mektup aldık. Şöyle diyordu: "Makalenizi çok ilginç buldum. Ancak yorum yapmak için bol vakte ihtiyacım var." Coombe Springs'e gelip benimle kalmaya razı oldu, ve geldi de. Makalenin matematiksel açıdan bir hatası olmadığını söyledi. Ancak, zaman ve mekânın sadece varoluş koşullarına bağlı olduğu temel varsayımımızın doğruluğuna inanmamıştı. Bunların maddenin doğasında bulunduğunu düşünüyordu; ya da daha açık söylemek gerekirse, madde, algılarımıza zaman ve mekân içinde verdiğimiz addı sadece. İlgisinden cesaretlenmiştik; ancak temel varsayımlarımızı sunuş tarzımızda daha dikkatli olmamız gerektiğini görmüştük. Makalemizin *Proceedings of the Royal Society*'de yayımlanması için daha beş yıl kadar çalışmamız gerekeceğini o zaman tahmin edemezdik.

Langdale'daki seminerden sonra Londra'ya döndüğümde, İngiltere Madencilik Cemiyeti'nin kaderini elinde tutan güçlerin, hareket ve konuşmalarımı engellemenin akıllıca olacağı kanaatine vardıklarını gördüm. İlk tepkim pozisyonumu elimde tutmak için direnç gösterip, stratejik davranmam gerektiği şeklinde oldu. Engellenmeye boyun eğmemin çıkarıma olacağını anladım; çok çalışıyordum, faaliyetlerimi azaltmam gerekiyordu. Bense öyle yapacağıma, daha çok iş üstlendim. Coombe'daki hafta sonu toplantılarıma ek olarak kendimi, Londra, Westminister'da Church House'da verdiğim *İnsan ve Dünyası* adlı bir dizi derse adadım. Dersler iyi gitti; grubumuz her ay daha güçleniyordu. Ama Madencilik Cemiyeti ile ilişkilerimi yürütmeyi beceremiştim. Başkanım Herman Lindars ciddi olarak dertleniyordu. Fazla çalıştığıma ve savaş koşullarının gölgesinin muhakeme yeteneğimi etkilediğine inanıyordu. Ona karşı tutumumda hem kadir bilme hem de erdemde eksilme vardı. Yedi yıldan fazla zamana dayanan yakın dostluğumuz ve işbirliğimize, herhangi bir engelleme karşısında gösterdiğim sabırsızlıktan dolayı gölge düşüyordu.

Ne akılsız davrandığımı görebiliyorum şimdi. Beni bağlayacak şeylerden bağımsız olmak istiyordum; ama yine de her şeyi elimde tutmak için büyük bir savaş veriyordum. Eşime Egoist'ten alıntıladığım şu sözleri söylediğimi hatırlıyorum: "İnsanın kurtulmaya can attığı şeyden vazgeçmesi zordur." Kendi deliliklerimi görüp de nasıl başka türlü hareket etmediğimi anlayamıyordu.

O sıralar öz irade sorunuyla çok derinden ilgilenmeye başlamıştım. Öz iradeli bir insan olduğumu görmüştüm. Böyle bir insan olmak istemiyordum ve yapabileceğim hiçbir şey yoktu. Dokuz yıl okuduğum Rabbin Duası'nın bitmez tükenmez tekrarı benim için sürekli bir uyarıydı. Günde yüzlerce kez tekrar ederdim: *Fiat Voluntas Tua* [İraden Gerçekleşsin]. Ama Tanrı İradesi'nin her şeyde bulunduğunu tasarlayıp tasarlayamayacağımı kendime sormaktan vazgeçtiğimde, her zaman bazı sakıncalar olduğunu gördüm. "Evet," dedim kendime, "Tanrı'nın İradesi olsun istiyorum, ama bu ya da şu koşulda, O'nun İradesi'nin benimkiyle bir olsun istiyorum."

"Tanrı'nın dediği olur," diyerek uzun bir yol katedebilirdim; ama asla koşulsuz değil. Bu oldukça yararsız görünmüştü bana. "İnsan Tanrı ile pazarlık yapamaz," diyordum kendime, ama bu pazarlık bitmek bilmiyordu.

Bunun üzerimde o kadar güçlü bir tesiri oldu ki bu şekilde devam edemedim. Halka açık

toplantılarımdan birinde adamın biri karşıma dikilip şu soruyu sordu: "Duanın öğretinizde nasıl bir yeri var?" Şöyle cevap verdim: "Dua çok büyük bir şeydir, ancak nerede başladığını anlamalısın. Tüm öteki duaların üzerine kurulduğu ilk dua 'Tanrı'nın dediği olur sözlerinde ifade bulur. Eğer ben tüm benliğimle bu sözleri söyleyemezsem, dua etme hakkım nasıl olabilir? Kendimle bir mücadele içindeysem, içimden bir ses 'Tanrı'nın dediği olur, başka bir ses de 'benim irademolsun' diyorsa, duamın ne anlamı olabilir? İnsanın, kendini ve çelişkilerini tanıyana kadar duayı bir kenara koyması iyi olur. Şu anda, içinde bulunduğumuz koşullara uyan tek dua, kendimizi olduğumuz gibi görmemize yarayan dua olabilir."

Bu cevap, insani sorunlara karşı ne kadar ödünsüz, ne kadar uzlaşmaz olduğumun bir resmini veriyor. Kendimi boğuyordum ve asla tatmin olmuyordum. 7 Eylül 1943'te şöyle yazmışım: "Madam Uspenski bana her zaman 'Kendine karşı fazla iyisin' derdi. Bunun doğru olduğunu biliyorum. Ama daha kötüsü diğerlerinin iyiliğine karşı fazlasıyla kayıtsızdım." Böylesi bir dış görünüşle, *Fiat Voluntas Tua* dememe yarayan öz irademden başka bir silahımın olmaması kaçınılmazdı. Durumun saçmalığını fark etmiyordum. Hatta eşim, davranışlarımın bariz bir şekilde tutarsız olduğunu söylediğinde bile anlamamıştım. Ona sadece âşık değildim, onun insanın içine işleyen anlayışına da son derece hayrandım. Onun anlayışının benimkinden fersah fersah hassas olduğunu kabul ediyordum; ama konu bana gelince ona inanmıyordum. Hem içte hem dışta hayatım çelişkilerle delik deşik olmuştu.

Sadece maden sahipleriyle ilişkilerim bozulmuyor, Uspenski'yle olan ilişkilerim de kopma noktasına geliyordu. Born'un eleştirilerini aldıktan sonra Thring ve Brown ile yeniden yazdığımız makalenin bir kopyasını göndermiştim ona. Noel'den hemen önce kendi eliyle yazdığı bir cevap aldım, ki bu, ondan aldığım son mektuptu. On yedi yıl sonra bir daha okuduğumda, mektupta o zaman göremediğim bir anlam görüyorum şimdi. Özetle beş boyutlu fizik üzerine makaleyi bir kenara atıyordu: "Başarılı olsa bile, sadece yeni bir termodinamik teorisinden başka işe yaramaz." Mektubuna, sadece entelektüel süreçlerle yeni hiçbir şey bulunamayacağını ve sadece tek bir umudun olduğunu söyleyerek devam etmiş: O da yüksek düzey bir heyecanla çalışmanın yolunu bulmak. Buna şu acıklı yorumu eklemiş: "Ve bunun da nasıl yapılacağını bilmiyoruz." Sözlerini, derslerinin içeriğinde ister bulunsun ister bulunmasın, Sistem'in herhangi bir fikrinin kullanılmasını kategorik olarak men ettiğini söyleyerek bitiriyordu. Ondan alıntı yapmak istersem, yalnızca *A New Model for the Universe* [Kâinatın Yeni Bir Modeli] adıyla yayımlanmış kitabını kullanabilirmişim.

Uspenski, Sistem'in olası bozulmaları ya da yanlış temsilleri konusuna sarmıştı. Bu, arkadaşları ve öğrencileri arasında en güvendiklerinden birine yolladığı mektuptan açıkça anlaşılıyordu: "Londra'da herkes, Sistem'in arkamda bıraktığım yazılarımdaki halinden en ufak bir sapmadan kaçınması gerektiğinden emin olmalıdır."

Bu mesajlar, tüm öz irade ve bundan feragat etme sorunlarıma karşı yeni perspektifler açılmasına yol açtı. Uspenski'nin, öğrencilerinden tüm kişisel girişimlerinden feragat etmelerini isterken haklı ya da haksız olmasının bu konuyla ilgisi yoktu. Esas konu şuydu ki öteki insanlar gibi ben asla bağımsızlığımdan feragat etmemiştim ve edemezdim. Şöyle yazmışım: "Benim için tam bir feragat ya da tam bir itaat gerçekte ne anlama geliyor bilmiyorum. Elbette, dış dünyaya karşı hareketlerimde çeşitli şeylerden feragat ettim yıllarca. Uzun zaman -belki 1933-1938 yılları arasında- en ufak da olsa herhangi bir başkaldırım olmadı; Çalışma'nın gereklerine neden niçin diye sormadan boyun eğdim. Ama tüm bu dış görüntüye ait uyum, çok daha inatçı bir içsel öz-kararlılığı maskelemeye yaradı."

Yazmanın görevim olduğundan hiç şüphem yoktu. Uspenski'yle ilk tanıştığımızda *grow or die* [ya büyü ya öl] ilahisini söyletiyordu. Peki sonra neden büyüme hakkımızı reddetmişti? "Acaba," diye sormuştum kendime, "hareketsiz kalabilmek için sonsuza kadar mücadele edebilir miyiz?"

1943 yazı geçmişti. Eşim hastalandı. O sırada altmış dokuz yaşındaydı ve bu hastalık onun faal günlerinin sayılı olduğunun habercisiydi. Kendisi Tibet vecizeleri kitabından şu vecizeyi not almış: "Zamanın bize, ölümcül bir yara almış bir adamın son anları gibi ölçüyle verilmiş olduğunu mutlaka ama mutlaka anlamak şarttır." Bu vecizeyi kırmızı bir çerçevenin içine yerleştirip her an görebileceği bir yere koymuştu.

Gittikçe yoruluyor, dolayısıyla işimde hatalar yapıyordum. Herman Lindars olabilecek en dostane tarzda bir aylık bir tatile çıkmam gerektiğini söylüyordu: "İstirham ederim artık bir iş alma. Biraz dinlen." Durum pek parlak değildi. Hurley'deki Old Bell Inn'e gittik eşimle. Ama yazılarımı da yanıma aldım ve tüm gün çalıştım. Nasıl dinlenilir ya da huzura kavuşulur, Hiç öğrenmemiştim. Yine de Hurley'deki tatilimiz ikimiz için de iyi oldu. Eşim sağlığına kavuştu; bense yeniden kendimi huzur içinde hissettim. Ama yine de dinlenmiyordum, dinlenemiyordum.

Gelecek planlarımız üzerine uzun uzun konuştuk. Savaş biter bitmez kömür araştırmalarından ayrılmam gerektiği çok açıktı. B.C.U.R.A. gittiğinde eminim Coombe Springs'i satın alabilirdik. Geleceğimin, maddi başarılar peşinde koşmakta değil, ruhani değerleri aramakta yattığından şüphem yoktu. Bu zaman zarfında Lyne Place'e gittik ve Uspenski'nin halen İngiltere'de kalmış olan, en yakın öğrencisiyle uzun ve ciddi tartışmalarımız oldu. 'Koruma' ile 'gelişim' arasındaki, herhangi bir fikir ya da değere karşı statik ve kinetik tavırlar arasındaki çelişki benim için şüphe götürmez bir şeydi. Yollarımızın ayrıldığı açıktı. Derin bir üzüntü içindeydim. Kısa zamanda Uspenski'nin benimle tüm bağlarını reddedeceğini ve yine yalnız başıma mücadele etmek zorunda kalacağımı görüyordum daha o zamandan.

Paskalya'nın hemen ardından Coombe Springs'e döndüm ve yokluğumda otoritemi biraz daha azaltan kararlar alınmış olduğunu gördüm. Bu arkadan bıçaklama, duygularımı derinden yaraladı. Dış dünyada olan olayların beni ne kadar üzebileceğini görmek beni dehşete düşürdü. Günlerce kendime ve bana ait olan her şeye karşı bir nefretin içine battım.

14 Nisan 1944 Perşembe sabahı erken bir saatte uyandım ve her gün yaptığım gibi Springs'e indim. Gün ağarmaktaydı, ama güneş henüz doğmamıştı. Kötü bir uyku uyumuştum ve Uspenski ve öğrencilerine; Lindars ve B.C.U.R.A. Konseyine; hatta kendi grubuma (içinde bulunduğum zorlukları anlamadıkları için) gücenmişliğimin verdiği kızgınlık ve başkaldırı duyguları içindeydim. Ağaçlık patikadan aşağı doğru yürürken kendime şunları söyledim: "Tüm bu kendine aşkın ve acımanın kurban edileceği zaman geldi." *Fiat Voluntas Tua* sözlerini yüksek sesle söyledim; hayatımda ilk defa herhangi bir çekince olmaksızın bu sözleri söylemenin bilincine vardım. Düşünceyi arkada topallayarak, düşe kalka gider bırakan bilinçüstü görüşün o korkunç hızıyla geleceği gördüm; tek bir gelecek değil, olası tüm gelecekleri. Kendimi işimi kaybetmiş olarak gördüm. Kendimi zaferlerle dolu başarıların sarhoşluğu içinde gördüm. Uspenski'nin beni reddedişini gördüm ve tüm öğrencilerinin beni sokakta gördüklerinde başlarını çevirişlerini gördüm. Beni seven ve bana güvenen insanların peşimden geldiklerini gördüm. Tüm bunlar ve daha başkaları çok kısa bir anda bana sunuldu. Ve ben hepsini kabul ettim. Tanrı bana her ne geleceği layık görürse, sorgulamadan boyun eğmeye hazırdım.

Bu kararı aldığım tam o anda aşk dolu bir coşkuyla boşaldım. Yüksek sesle: "Yüce İsa!" diye haykırdım. İsa her yerdeydi. Söğüt ağaçlarının üzerinde baharla yeşeren her bir yaprak İsa ile doluydu; henüz yeşermemiş olan büyük meşe ağaçları da. Örümcek ağları sabah kırağılarının altında parıldıyordu. Gökyüzü doğudan yükselmekte olan güneşle kızarmaktaydı. Tanrı her yerdeydi; her şeyi aşkıyla dolduruyordu. Biliyordum ki İsa Tanrı'nın aşkıydı.

Her bir ayrı parçanın çok küçük oldukları için, Tanrı'nın ancak çok küçük bir parçasını içerebileceğini de gördüm. Kendime şunu dedim: "Konsantrasyon olmadığı sürece O sanki orada değilmiş gibi gelir." Ben konuştukça kelimeler anlamla doluyordu, ama şimdi ne anlama geldiklerini unuttum, bir şey hariç: Tanrı Aşkı ile -yani İsa ile bütünleşmiş olarak- yaşamak için durmaksızın dua etmeliyiz. Bunca özenle yıllarca yaptığım bu iş bir hiçmiş; zira aşksız dua boşmuş.

Eve döndüm; çay yaptım. Eşime çay götürüp onu uyandırdım; ona gördüğümü anlattım. Coşkuma katıldı. Ölüme çok yaklaştığı ama şuurunu kaybetmediği anda İsa'nın Tanrı Aşkı'yla aynı anlama geldiğini kendisinin de anladığını söyledi.

Üç gün, bu tecrübenin verdiği vecit hali içinde kaldım. Daha önce bildiğim hiçbir şeye benzemiyordu bu; çünkü çok büyük bir çabayla gücümü yoğunlaştırmaktan değil, öz irademden feragat etme gibi basit bir eylemden ortaya çıkmıştı. Bu hal üzerimdeyken, Tanrı'nın yüce İradesi'ne karşı bir hareket yapamazdım. Örneğin, ertesi gün sabah postasında hem adaletsiz hem tehlikeli bir mektup geldi. Mektuba sert bir cevap verebilirdim; mektubun yazarının hakikatleri kasten çarpıttığını gösterebilirdim. Meseleyi düzeltecek birine kişisel bir mektup yazacak oldum. Kalemi elime aldığımda içimden bir ses şunu söyledi: "Bu kalemin içinde İsa var. Onu nasıl kötüye kullanabilirsin?" Üzerime bir huzur çöktü; kendimi müdafaa etmemem gerektiğini gördüm.

O günlerde yaşadığım tecrübeleri yazmamış olsaydım, şu anda hafızama güvenemezdim. Kısa bir zaman için Kutsal Aşkın bir hakikat olduğu alanı görmüş hatta içine girebilmiştim. Ama göremez olduğum vakit kendime döndüm; bu hakikatin doğrudan farkına varmam için pek çok yıl geçmesi gerekecekti.

Şimdi bile, günlüğümde hakiki Varlık ile ilgili yazdığım şeylere zor inanıyorum. Şu sözler yazılı: " 'Ye, iç; bu Benim gövdem...' gibi sözlerin harfiyen doğru olduğunu görebiliriz." Büyük dinsel doğruların sonsuz nitelikleri içime işlemişti. O sabah şunları yazmışım: "Hepimiz, benim gördüğüm gibi, İsa'nın nasıl kişisel varoluşun son raddede hakikati olduğunu ama aynı zamanda hiçbir şekilde insan kavrayışınca anlamlı olan bir kişi olmadığını, gerçekten görmeliyiz." Simgeleri anlamadan, jestlerle katılıma giden yolda bir adım atmıştım. Bu tecrübe beni, Varoluş-Dili olarak Sembolizm ile İrade-Dili olarak Jestler arasında bir ayrım yapmaya itti (*The Dramatic Universe* [Dramatik Kâinat] adlı kitabımın 1. Cildi, s. 71-3).

1944 yılının o Nisan günleri çok yoğun anlık olaylarla dopdoluydu. Kimya Mühendisleri Enstitüsü'nün J. Arthur Reavell dersini vermek ile onurlandırılmıştım. Bu, Enstitüde, onurun Royal Society'den bir meslektaşıma verilmesini isteyen bir grup içinde oldukça büyük bir kıskançlığa ve eleştirilere neden olmuştu. *Kömür ve Kimya Sanayii* temasını işleyen dersi hazırlamak için çok çalıştım. Ders, feragat edişimden dört gün sonra, 18 Nisan'da verilecekti. Eleştirel hatta düşman bir dinleyiciler kitlemin olacağını biliyordum, ama bu duruma karşı oldukça kayıtsızdım.

Beni sunacak olan Başkan, keskin espri anlayışıyla ünlüydü ve bana verilen bu görevden duyduğu tiksinmeyi açıkça söylemekten geri kalmadı. Dersi notlarıma bakmadan anlatabileceğimi fark ettim;

salonda yavaş yavaş tansiyon yükseliyordu. Ders tam bir başarıydı. Tezim, İngiliz kömür sanayiinin sadece ucuz enerji satıcısı olarak ayakta kalamayacağı fikrine dayanıyordu. Kömürün, kimyasal hammadde olarak taşıdığı sonsuz potansiyeli kullanmak şarttı; bu olasılıklar hakkında hayal gücü geniş belki biraz fazla cesur bir tablo çizdim. O zaman makaleme fazla bir ilgi gelmemişti, sadece teknik basından biri şöyle bir tanım kullanmıştı: "Yeni Kömür Çağı'nın projesi". Hükümetin, bu derste sunulan şekliyle kömürün potansiyelini incelemek için bir Komisyon kurması için on yedi yıl geçmesi gerekecekti.

Reavell'de verdiğim dersin hemen ardından, Gürciyev Sistemi üzerine halka açık bir ders dizisi başlattım. Bu derslerde onun adını vermediğim için dinleyicilerden bazıları açıkladığım fikirlerin bana ait olduklarını zannetmiş ve bana 'Yeni Hoca' demeye başlamışlardı. Alelacele böyle bir rolü ya da onlara anlattığım şeylerin orijinal olduklarına dair en ufak bir yaklaşımı reddettim. Yine de, dersler büyük ilgi topladı ve pek çok kimse benimle çalışmak istediğini bildiren mektuplar yazdı. Savaş bittiğinde ne yapacağım sorusuyla karşı karşıya kalmıştım. Bu meseleyi en eski öğrencilerim ve arkadaşlarımla konuştuk; yaşamın ruhla birleştiği alanlarda araştırmalar yapacak bir Enstitü ya da Dernek kurabileceğimiz fikrinde birleştik.

Savaşın sonu için hazırlıklar etrafımı saran atmosferi kaplamıştı. Planlama sınırlamalarından dolayı B.C.U.R.A.'nın Coombe Springs'de kalamayacağı anlaşılmıştı. Uzun bir araştırmadan sonra Letherhead'de geniş bir arazi alınıp, yeni, heybetli laboratuvarlar tasarlanacaktı. Bana, özel ilgi alanımın içinde yürüteceğim araştırmaları takip edebileceğim özel bir Yönetici Laboratuvarı önerildi. Planlar sonunda onaylanıp ilk binalar kullanıma hazır olduğunda, İngiltere'de Kömür Araştırmaları'nın duayeni aziz dostum Dr. Clarence Seyler'in açılış kurdelesini kesmesine tanıklık etmek üzere küçük bir grupla Leatherhead'e gittim. Yeni laboratuvarların liderliğini yapmama nasıl umutlar bağladığını anlatırken, daha önce pek çok kereler olduğu gibi ben gövdemden ayrılıp, sahneyi başka bir boyuttan gözleme tecrübesini yaşıyordum. Asla Letherhead'e gitmeyeceğimi ve Yönetici Laboratuvarı'nın hiçbir zaman inşa edilmeyeceğini apaçık gördüm.

Bunu görmek için peygamber olmak gerekmezdi. Zira B.C.U.R.A.'daki durumum hızla kötüye gidiyordu. Projenin başlatılmasında iyi iş yaptığım ancak iyi bir yönetici olamayacak kadar güvenilmez ve bencil olduğum her yerde konuşuluyordu. Bir sürü düşman yaratmıştım, çoğu da kendi hatamdı. Kömür Kullanımı Araştırmaları'nın amaçları konusunda da ciddi boyutlarda fikir çatışmaları vardı. Uzağı fazla göremeyen bir görüşe göre amaç kömür pazarlarını, benzin ateşlemesi tehdidine karşı korumak olmalıydı. Bunun için, aletler kullanımları daha kolay, daha verimli ve daha az duman çıkaracak şekilde yapılmalıydı. Bu sahada çalışmalarımız iyi gidiyordu; ancak bu, yeni kömür pazarları yaratamazdı. Bilakis, üç ton kömürün yapacağı işi iki tona indirmek tüketimin azalmasına yol açardı. Savaş sonrası tecrübesi bu öngörüyü tamamen doğruladı. O zaman, pek çok, kömürü kimyasal hammadde olarak kullanma olasılığının keşfedilmemiş olduğuna inanıyordum, hâlâ da inanıyorum. Bu inanç kömür madeni sahiplerinin çoğuna göre asla hayata geçirilemeyecek bir bilim adamı rüyasıydı ve bu yüzden de buna para harcamaya çekiniyorlardı.

Bu mesele, savaşın ilk zamanlarında bir dizi araştırmayla oldukça geliştirilmişti; bu araştırmaların amacı kömürün, reçine gibi bir tür doğal plastik olduğu gerçeğinin kullanıma konulması için yollar aramaktı. Savaşın ilk zamanlarında, plastik sanayii hammadde sıkıntısı tehdidi altındaydı. Malzeme Bakanlığımız'a, kok kömürü madenlerimizde sınırsız plastik malzemesi olduğunu ve elektrik ve diğer ekipmanın üretiminde doğrudan kullanmak için yöntemler geliştirilebileceğini bildirmiştim.

Peşinde olduğum etkileri tanımlamak zor değil. Termoplastik malzeme ısıtıldığında yumuşar, soğutulduğundaysa yeniden sertleşir. Bu malzeme sıcakken kalıplara sokulup kullanılabilecek biçimlere sokulabilir; ancak aşırı ısıtılırsa çözülür ve bir daha birleşmez. Kömürse yumuşadığı halde aynı zamanda çözünür. Kok bu şekilde oluşur; bu kokta, kömür yumuşakken açığa çıkan gazlardan dolayı gözenekler meydana gelir. Bana öyle geliyordu ki kömüre, çok ince toz haline getirip, tam doğal yumuşama derecesinin altında preslenirse, istenen biçim verilerek çok sağlam bir şekilde sertleştirilebilir.

Bazı deneyler yapmam istenmişti. Araştırmada sık sık olduğu gibi bu deneyler umut vaat ediciydi ve B.C.U.R.A.'ya bu yöntemi geliştirmek için bir sözleşme önerilmişti. Önceden söylediğim nedenlerden dolayı, B.C.U.R.A. Konseyi bu öneriye çok da coşkuyla yaklaşmamıştı; zira kömürün yakıt olarak kullanılmasına eğilen geniş programlarının dışında kalıyordu. Projeme bağımsız kaynaklardan finans aramayı talep etmiş ve bu konuda izin almıştım. Emperyal Kimya Sanayii'nin yönetimi altındaki dört büyük sanayi şirketi, 'Kömürün Ayrıştırılması' adını verdiğimiz araştırmamıza arka çıkma konusunda fikir birliğine vardılar. Bu adın ardında yatan fikir, kömürü önce en ince elemanlarına ayırmak sonra da yeniden bir araya getirmekti. Araştırmayı, ilk bilimsel makalemde meslektaşım olarak bahsettiğim Profesör Marcello Pirani'nin yönetimine verdim. Pirani, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, Alman Osram Werke Araştırma'nın Başkanıyken, lambalar için kömürden çok sağlam lamba telleri yapmayı keşfetmişti ve aynı şeyi daha büyük biçimler için yapmak konusunda orijinal fikirlere sahipti.

1944 Haziranına gelindiğinde bu araştırmalar çok iyi aşama kaydetmişti. Birkaç patent başvurusu yapılmış ancak savaş koşullarından dolayı tamamlanamamıştı. İş benim çocuğum olarak görülüyordu; Dernek Konseyi ise aşamalara belirgin bir ilgi eksikliği içindeydi. Bu durumu kendimi B.C.U.R.A.'dan bağımsız kılacak olası bir yol olarak görmüştüm.

Hayatımda her şey akış içindeydi. B.C.U.R.A.'nın Leatherhead'e taşınmasına karar verilmişti, Coombe Springs bomboş kalacaktı. Bayan Hwfa William'ın avukatları, burayı çok uygun fiyata satın alma teklifinde bulundular. Sistem üzerine verdiğim halka açık derslerim iyi gidiyordu ve her pazar pek çok insan Coombe Springs'e, bahçeye yardım için gelen eski gruba katılmak için geliyordu.

Hâlâ pek çok işi bir arada yürütmeye çabalıyordum; 1944 Mayısı'nın sonunda ağır hastalandım. Eşim ve ben yine Hurley'e gittik, bu sefer niyetimiz bir ay kalmaktı. Yenilgiyi kabullenemeyen, otorite ve önemli bir pozisyonda olmak isteyen 'benlik' ile o bahçede yaşadığım tecrübeyi bana hatırlatan, gerçek alınyazımın dış dünyaya ait başarılardan ve iktidar arzumdan feragat etmemde yattığını bilen 'benlik' arasında kopan mücadele beni ikiye bölmüştü. İkincisi yavaş yavaş kazanıyordu. Ne zaman kendimi arzudan bağımsız hissetsem ve "Tanrı'nın dediği olur," demeye hazır olsam, iç huzurum geri geliyordu; ancak şu öz irade canavarı içimden çıkmaktan çok uzaktaydı. Alınyazımı kabul edebilirdim, ama kendimi onu değiştirme mücadelemden alamazdım. Bu mücadele beni hasta düşürmüştü.

O zamanlar toplantılarımı hafta arası Park Studio'da, evini ve bahçesini cömertçe çalışmalarımıza açan Bayan Primrose Codrington'un evinde yürütüyordum. Stüdyolarından birinde Gürciyev egzersizlerini de düzenli olarak yapıyorduk.

8 Haziran günü, kırk yedinci yaş günümde, artık belli bir noktaya gelmiş olduğumu fark ettim, iktidar arzusundan vazgeçmeyi ve en azından sabırlı olmayı başarmıştım. Bu, kulağa kolay bir şeymiş

gibi gelebilir, ama sabır ve eylemsizlik doğama o kadar aykırı şeylerdi ki kendimi parça parça hissediyordum. Haziran başlarında, B.C.U.R.A. yöneticiliğinden istifa edersem oldukça iyi bir tazminat alacağım ve eğer istersem kömür plastikleri alanındaki araştırmalarımı da alıp götürebileceğim söylendi bana. Eşim ve ben, iki yıl kadar yaşamış olduğumuz ama buna rağmen evimiz gibi benimsediğimiz Coombe Springs'den ayrılmaya hazırdık. Baş başa Langdale'e gittik; grup bir hafta sonra gelecekti. Yetmiş yaşında bile eşim şaşırtıcı şekilde hareketliydi. Benimle vadiler boyunca uzun yürüyüşler yapardı. O sıralar Sistem üzerine yazdığım kitabın son bölümü üzerinde çalışıyordum. Bölümün konusu, insanın kendini düşük niteliklerine bağlayan güçlerden özgürleşmesi olarak anladığım 'Kurtuluş' idi.

Günler geçtikçe ve beraber baş başa kalmanın verdiği mutluluğun tadını çıkardıkça, geçen yılın gerginliğini üzerimden attım. Ne huzur ne de ruhsal refah bulabileceğim bir yolda boğulup gitmekten kurtulmuştum.

Langdale'deki seminer hepimiz için eğlenceli olmuştu. Bu, Londra'dan kurtuluştu; sadece hava akınlarından ve savaşın sıkıntılarından değil belki daha çok kavgalarla, yanlış anlamalarla dolu gergin atmosferden de bir kurtuluştu. Son aylarda öylesine zayıflayan Tanrı Aşkı'nın Varlığının farkında oluşum ile aramdaki bağ yenilenmişti. Daha az ben-merkezci ve öz iradeli olma umudunun başlangıcını görmüştüm. Önümdeki on yılı ve bana getireceklerini ne kadar da az görebilmişim o zamanlar.

O sıralarda dünyanın durumu çok karanlık görünüyordu. Günahkârlık rüzgârları dünyanın üzerinde dolaşıyordu ve ruhani değerleri arayış insan hayatlarından kopmuş gibi görünüyordu. İşimi, insanın kaçınılmaz görünen yıkımdan kaçabileceği Nuh'un Gemisi olarak görüyordum.

20 Ağustos'ta Coombe Springs'e döndük. Planım hazırdı: En kısa sürede B.C.U.R.A.'dan emekli olmak, Psikokinetik Araştırmaları Enstitüsü'nü kurmak ve 1946'da Coombe Springs'e geri dönmenin yolunu hazırlamak. Beni bir sürpriz bekliyordu. Büyük bir sanayi şirketinin yöneticileri beni görüşmeye çağırıyordu; hayatımda hiç görmediğim kadar yüksek bir maaşla Yönetim Kurulu'na Bilimsel Danışmanlık teklif ediyorlardı. İş Londra'dan ayrılmamı ve tüm vaktimi ve enerjimi adamamı gerektiriyordu. Mukavele ise en az beş yıllık olacaktı. Eğer başarılı olursam, genel müdürün sağ kolu olacağım ima ediliyordu. "Sanayi Kralı" olma ihtimali yaralanmış gururuma merhem gibi geldi. Bu iş, B.C.U.R.A.'da yürüttüğüm işleri aklayan bir şeydi.

Eşimle her şeyi enine boyuna konuştuk. Tüm hikâyeyi dinledikten sonra şöyle dedi: "Neden tereddüt ediyorsun? Para ve statüyü ne kadar düşünüyorsun? Oraya gitmenin tek nedeni bu ikisi olabilir. Kendin için istediğin hiçbir şeyi elde edemezsin gidersen." Ona sormasam da olurdu aslında, kararımı çoktan vermiştim. Bu benim yolum değildi. Gerçek dürtülerimi bulmaya çabaladığımı hatırlıyorum. Para ve statüyle ilgilenmediğim doğru değildi; ya da bunları başarının göstergeleri olarak görmediğim. Bu iş teklifini yapan insanları sevmiştim ve onlarla çalışabileceğimi biliyordum. Sadece kırk yedi yaşındaydım ve on yıl sonra istediğim şeyleri yapma özgürlüğüne kavuşmayı umut edebilirdim.

Gerçek şu ki, artıları ve eksileri tartacak bir durum söz konusu değildi. İş bana göre değildi, bu kadar basitti. Teklifi reddettikten sonra bir başkası geldi. Bu sefer, iki güçlü sanayi grubunun desteğiyle yürütülecek bir kömür ayrıştırma projesi. İş Londra'dan yürütülebilirdi; işin yarı zamanlı olmasını şart koşabiliyordum. Ücret de dolgundu. Kabul ettim.

Ekim ayında Bayan Hwfa Williams'ın avukatlarıyla anlaşmaya vardık; böylece savaş sonunda Coombe Springs'e dönüşümüz de garantilenmiş oldu. Grubumun üyelerinin yardımıyla, ücretin bir kısmını verdim. Eşim ve ben Park Studio'ya yerleştik ve orada on sekiz ay kaldık. Hayatımızın bir dönemi kapanmıştı. Son on iki ayın tecrübeleri çok tatsızdı. Kötü hatalar yapmıştım ve bunların bedelini de ödemiştim. 5 Ekim'de şöyle yazmışım: "Zayıflıklarımı ve kendi başıma hayatımı kontrol etmedeki yeteneksizliğimi anladığım bir yıllık bir aklanma sürecinden geçtim."

Savaş dalgası geri çekilmeye başlamıştı. Önümdeki bir buçuk yılı bir hazırlık devresi olarak görmeye karar verdim; gücümün ötesinde taahhütlerden kaçınma konusunda başarılı olacağımı umut ediyordum.

18

İşaretler ve Alametler

1945 yılbaşında, hayatımın ve meyvelerinin dürüst bir değerlendirmesini yapmaya karar verdim. İlk eşim Evelyn'in Türkiye'den dönüp kızımızı doğurmasından bu yana çeyrek yüzyıl geçmişti. O ayrılıştan itibaren hayatım başka bir yönde ilerledi. Beni Sabahattin, Uspenski, Gürciyev ve ikinci evliliğime yöneltecek bağlantıları ilk o zaman kurdum. Varoluşumun üst düzeyine ermek için kendi üzerimde çalışma fikri, arada geçen bunca yılda vuku bulan onca değişik olayı birbirine bağlayan bir hat oldu. Bunu başarmanın mümkün olduğundan ve Uspenski'nin öğrettiği şekliyle Gürciyev Sistemi'nin bu işte anahtar rol oynadığından asla şüphe duymadım. Bu artık beni şaşırtan bir teori değil, kendi tecrübeme dayanan bir kanaatti. Ama yine de kendime Yüksek Varoluş hedefine doğru etkili bir ilerleme kaydedip etmediğimi sorduğumda, olumlu bir şey göremiyordum. Pek çok yönden değiştiğim kesindi, fakat, hadiselerle dolu bir hayat yaşamış bir adamın doğal olgunlaşmasıyla açıklanamayacak herhangi bir şey var mıydı bu hayatta? Düşüncelerimi kaleme almıştım ve bu gün onları okurken, kendi ilerlememe hiç de güvenmemiş olduğumu görüyorum. Ama eşimin gerçekten de çok değişmiş olduğuna eminim. Ancak onun durumu biraz farklı, yedi yıl kadar önce yakalandığı ölümcül hastalığı ve bunun ona hayat ile ölümün gizlerini göstermesi ile bağlantılı olabilir bu değişimi.

Uspenski hepimizi, bir insanın varoluşunun en hayati sınavının, kendini hatırlama yeteneği olduğuna inandırmıştı. Uykuda olan insan bir makineydi; içinde bulunduğu ortamın yardıma muhtaç bir kölesi. Ancak iç bilinci, dış âlemdeki faaliyetlerinden bağımsız olan bir insan kendini sorumlu bir varlık olarak adlandırabilirdi. Bu sınava bakıldığında ben hiçbir yere gelememiştim. Uspenski'nin Londra'da ders verdiği o çabalamalarla geçen eski günlerde becerdiğim gibi kendimi hatırlayamıyordum bu gün. İçinde bulunduğum ortamdan, ders verdiğimi söylediğim insanlara nazaran daha bağımsız değildim.

Bir şeyler kökten yanlıştı. Bunu eşime açtığımda şöyle dedi: "Düşündüğünden daha çok değiştin sen, fakat hâlâ kendini çok fazla zorlama hatasına düşüyorsun. Kendine güvenmiyorsun ve bu iyi bir şey değil. Bu, belki kibrin seni yiyip bitirmesinden daha iyi, ama yine de bir zayıflık. Neden daha çok kendi çizgini izlemiyorsun, neden Bay Uspenski'yi taklit etmeye çalışmaktan vazgeçmiyorsun? Sen onun gibi değilsin ve asla da olmayacaksın; fakat kendin gibi olduğun sürece daha değerlisin ve kendini hatırlamayı kendine bu kadar da dert etmemelisin. İyi ve yararlı çalışmalar yapıyorsun ve bu seni tatmin etmeli."

Her zamanki gibi onu dinlememiştim, kendi kafama göre yeni bir çizgiye yöneldim. Kendi kendime şöyle dedim: "Zorla kendimi hatırlama çabalarım çuvalladı; bu sefer de tatlı dille deneyeyim." Her sabah uyandıktan sonra yarım saatimi sessizlik içinde kendimi yoğunlaştırma işine ayırmaya başladım. Böylece sabırlı olmayı başarmayı umuyordum.

Bu işe başladığımdan çok kısa bir süre sonra, Uspenski'nin eski öğrencilerinden birinden

Gürciyev'in hayatta olduğunu, savaş boyunca Paris'te bulunduğunu öğrendim. İnsan olarak Gürciyev, düşüncelerimden o kadar uzaklaşmıştı ki haberi duyunca, şok etkisi yarattı. Hayatımın yönünü belirleyen adamı neredeyse unutmuş olmak çok garipti; savaş biter bitmez Paris'e gidip onu bulmayı aklıma koydum. Bir iki yıl önce, Uspenski'nin, Gürciyev ile hiçbir alakamızın olamayacağı konusunda ısrarcı baskısı altındaki tutumumdan dolayı böyle bir düşünce bana çok yabancı geliyordu. Ancak geçen yazdan beri eşimle ben, Uspenski ve çevresindeki insanlardan her geçen gün uzaklaşmıştık. O yıl, Park Studio'da tüm grubumuza bir Yeni Yıl partisi verdik. Geçmiş yıllarda Yeni Yıl'ı hep Lyne Place'de kutladığımızdan bu, üzüntülü bir dönüm noktası olmuştu. On iki yıldır ilk defa oraya davet edilmemiştik.

İyi, kötü tüm hallerimiz gibi benim de depresyonum kısa sürede geçti, kaybolup gitti, unutuldu. İşim ilginçti. Vaktimin ve gücümün yetemeyeceği kadar çok işim vardı. Yine de yavaş yavaş şekle girmeye başlayan kitabı tamamen bırakmak istemiyordum. Şubat ayında eşimle ben daha sonra pek çok kez gideceğimiz Sussex'te Crowborough'ya gittik ilk kez. Bu muhteşem bir uyumu yakaladığımız hoş bir kaçamaktı, beraber mutlu olduğumuz nadir zamanlardan biriydi. Yazmaya ara verdiğim vakitlerde parlak şubat güneşi altında Ashdown Ormanları'nda yürüyüşler yapıyorduk. Karamsar halimi hatırlamıyordum bile. Günlüğüme şöyle yazmışım: "Bana sunulan bu mutluluğun bedelinin onda birini bile ödeyebilir miyim, bilemiyorum! Dünyaya borcum ne kadar da çok gibi bir hissiyata kapılıyorum sık sık. Başıma ne kadar güzel şeyler geldi ve ben bunları ne kadar az değerlendirdim. Tüm bunlara daha çok layık olmayı ne kadar çok arzu ederdim."

1945 yılının ilk altı ayı, kömür araştırmalarında yavaş bir ilerleme dönemiydi. Pek çok kıymetli özelliği olan yeni bir karbon formu üretebileceğimizi keşfettik. Başka kâşiflerle birleşip pek çok patent başvurusu yaptım. Bir ara, elliden fazla İngiliz ve yabancı patentin ortak sahiplerindendim. Yeni malzemeye, kimi açılardan metal gibi davrandığını ifade etmek için Delanium adı verilmişti. O sıralar, iyi bir itibarı olmayan sanayi firmalarının araştırmaya yönelik bir zihniyete sahip olmaları ve birinci sınıf bilim adamlarını kendilerine çekmeleri güç bir şeydi. Ortodoks olmayan bazı yöntemler kullanarak, sıra dışı bir orijinaliteye sahip birkaç genci kapmayı başarmıştım ve büyük sonuçlar beklediğim bir takım kuruyordum.

Sistem üzerinde çalışacak insanları çekme konusunda da daha az başarılı değildim. Bahar boyunca, hiç olmadığı kadar geniş ve ilginç bir dinleyici kitlesine Gürciyev Sistemi üzerine yeni bir ders dizisi verdim. O sıralar grubumuza pek çok Amerikalı katıldı. Bunların bir kısmı Birleşik Devletlere döndü; onlara Uspenski'ye gitmeleri için referans mektubu verdim. Londra'da yaptıklarımı ona biraz çarpıtıp anlatmış olmalılar. Ancak uzun zaman sonra, verdiğim derslerin, Uspenski'nin savaştan önce verdiği dersleri taklit ettiğini söylediklerini öğrendim.

O zamanki nedeni ne olursa olsun, Uspenski'nin gittikçe artan şüpheleri ve memnuniyetsizliği taşma noktasına gelmiş. İlk işaret Uspenski'nin Londra'daki avukatından gelen bir mektup oldu; "dersleri dahil Bay Uspenski'ye ait tüm malzemenin iade edilmesi" isteniyordu mektupta. Hemen sonra, Lyne'e, Uspenski'nin öğrencilerine benimle tüm ilişkilerini kesmelerini ve hiçbir konuda benimle asla görüşmemelerini söyleyen bir mektup gittiğini duydum.

O sıralar hâlâ Park Studio'da oturuyorduk; George Cornelius ile eşi Mary de kapı komşumuzdu. George, Orta Batı'dan gelen, Donanma Ataşeliği'nde çalışan bir Amerikalıydı. Toplantılarıma pek çok denizci subayı getirmişti, eşiyle kendisi de yakın ahbabımız olmuşlardı. Bir gün burnundan öfkeyle soluyarak geldi; elinde yakın tarihte ABD'ye dönen bir Amerikan Donanma Komutanı'nın

mektubu vardı. Onu bir şarlatanlığın kurbanı olduğu için uyarıyordu. Cornelius'a, Uspenski'nin derslerini çaldığımı ve kendiminmiş gibi göstererek anlattığımı söylüyordu mektupta. Benimle ilişkilerini hiç zaman kaybetmeden hemen koparmasını tavsiye ediyordu; bunu yapmazsa Uspenski'nin öğrencileri arasına asla kabul edilmeyi ummasındı.

Benim için çok acı bir gündü. Uspenski'nin peşinden gitmek için Gürciyev'i ve Prieuré'yi bırakmış, bunca yıl disiplinine boyun eğmeye çalışmıştım. Başıma buyruk olduğumu, yazmaktan vazgeçmem emredildiğinde itaat etmediğimi çok iyi biliyordum. Fakat yazmaktaki temel amacım, ödünç aldığım fikirleri değil kendi fikirlerimi dile getirmekti. Uspenski'yi, bilge bir adam gibi görmeye alışmıştım ve aptalca dedikodulara değer verebileceğini hayal bile edemezdim. Bu davranışının daha güçlü başka bir dürtüsü olabilir mi diye çok düşündüm ama bulamadım.

Yaptığım şeyi ispatlamama ya da açıklamamaya kararlıydım. Eğer Uspenski, beni sınavdan geçirmek, denemek için bir takım gizemli dürtülerle hareket ediyorsa, kendimi ispatlamaya çalışmanın bir manası yoktu; sadece şüphe ve öfke içindeyse, durumu bir mektupla düzeltmeye çalışmak vakit kaybı olurdu. Şimdi, bu akıl yürütmede bir tür kendini kurban etme unsuru bulunduğunu çok iyi görebiliyorum; sanki şöyle der gibiydim: "Tüm dostlarım bana sırtını çevirsin, yanlış anlaşılayım, yanlış tanıtılayım; böylece sessizlik içinde acımı çekerim."

Bu acının kendisi yeterince hakikiydi. Onca yıla dayanan dostlarımın, gereksiz bir gösterişle, koyun gibi bana sırt çevirmelerini görmekten hiç de hoşlanmamıştım. Bir şarlatan, bir hırsız olarak tanımlandığım mektubu grubuma yüksek sesle okumaktan da hoşlanmadım. Herkesin düşünüp taşınması gerektiğini söyledim. Tamamen yalnız olduğumu, yol göstericiden, hocadan mahrum edildiğimi bilerek benimle kalabilirlerdi ya da gidip Uspenski'nin öğrenci grubuna katılabilirler ve beni bir daha asla görmeyebilirlerdi. Tepkileri, yaralanmış duygularımı avutma yönünde oldu; hemen hepsi bana güvenlerini dile getirdi.

Kararlarının bana inançlarına ya da Uspenski'ye inançsızlıklarına değil, Çalışma'nm ilkeleri hakkında kendi anlayışlarına dayanması gerektiği konusunu açıkça belirtmeye çalıştım. Uspenski'ye itaat etmemekteki kendi sebeplerimi onlara anlatıp etkilemek istemedim. Benim için açık olan şuydu: Ruhani hayata karşı statik ve dinamik bir yaklaşım arasında, tutuculuk ve yaratıcılık arasında bir seçim yapmalıydım. Her ne kadar çok kendime ve dürtülerime güvenmesem de, hiçbir şey yapmamaktansa her şeyi riske atmanın daha iyi olduğundan emindim.

Büyük bir karmaşa, insanların daha çok yüreklerinin sesini araştırmalarını bekliyordum. Çok az tepki geldi. Yirmi üç yıl devam eden hoca öğrenci birlikteliğinin kopmasının benim için ne kadar ciddi, ne kadar acı verici bir şey olduğunu anlayamamışlardı. Aralarında çok azı Uspenski'yi görmüştü, yine çok azı onun düzenli gruplarının üyesi olmuştu. Tüm bu insanların bundan böyle bana bağımlı olması gerçeğiyle yüz yüze kalmak benim için bir şoktu. Yüzden fazla erkeğin, kadının ruhani kaderlerini etkileme sorumluluğunu üstleniyordum; ve ıstırap verici bir şekilde kendiminkinden emin değildim.

Çeşitli olağanüstü tecrübelerime rağmen, ruhsal meselelerde kendimi çocuk gibi hissediyordum. Kendimi keşfettiğim o gece Uspenski'nin bana söylediklerini hatırlıyordum: "Bayan'a benziyorsun, ikinizin de ruhları genç. Bu dünya üzerinde pek çok kez yaşama tecrübeniz yok." Pek çok öğrencisinin kelimenin doğrudan anlamıyla anladığı Ebedi Tekrar teorisini kastediyordu. Bense o kadar emin değildim, ancak önemli bir hakikat unsuru taşıdığına da inanıyordum bunun. Eşim, bu teoriyi, eski

varoluşlarından birinde canına kıymış olduğunu açıklamanın en iyi yorumu olarak kabul ediyordu. Uspenski'nin de kendiyle ilgili böyle bir inancı vardı; o halde pek çok kimsenin tarif ettiği "ben daha önce bunu yaşamıştım" tecrübesinde bir tür cevher varmış gibi görünüyordu.

Uspenski'nin Ebedi Tekrar teorisinin büyük bir faydası, popüler olarak anlaşıldığı şekliyle naif reenkarnasyon doktrininin pek çok saçmalığından kaçınmaktır. Akıl yürütebildiğim kadarıyla, "ben daha önce bunu yaşamıştım" tecrübesi, farklı bir zamanda ve mekânda yaşanan bir başka hayata atıfta bulunmaz. Dahası reenkarnasyon inançları, bireyin kaderi üzerinde kalıtımın etkisini göz ardı etme eğilimindedir. Bana göreyse, ebeveynler ile çocukların organik bir bağ ile birbirine bağlı oldukları, dolayısıyla da doğal kanunlara tabi oldukları açıktır. Bu, "önceki hayatlar" ile açıklanamaz.

O sıralar benim inancım, zamandan, yani "önce-sonra" gibi bir ilişkiden bağımsız duran tecrübenin derinleşmesi, kemale ermesi yönündeydi. Birkaç yıl sonra, geometri ve fizik alanlarında yaptığım araştırmalar, ileri boyutlar fikrimi genişletmeye, adına Hyparxis dediğim üçüncü bir zaman türünü dahil etmeye yöneltti. Bu boyut, "olabilme-yeteneği" dediğim varoluşun derinliği ve niteliği ile bağlantılıydı.

Kemale erme niteliği, pratik terimlerle ifade edilmesi neredeyse imkânsız bir şey. Bunu Yunan trajedilerinde ve en büyük şairlerin şiirlerinde bulabiliyoruz. Örneğin Shakespeare bunu *King Lear*'da [Kral Lear] Edgar'ın ağzından söyletmiş:

> Men must endure their going hence, even as their coming hither. Ripeness is all, come on.
>
> *Gloster.* And that's true too.

> İnsanlar bu dünyadan göçüp gitmeye de katlanmalıdır, tıpkı bu diyara gelişlerine katlandıkları gibi. Mühim olan, ölüme hazırlıklı bulunmaktır. Gel hadi!
>
> *Gloster.* Doğru, hakkın var.
>
> *(Çev. Prof. İrfan Şahinbaş, MEB Yayınları, Ankara, 1959)*

Şimdi gerçekle karşı karşıyaydım; hiçbir teori, üzerime aldığım sorumlulukta bana destek olamazdı. Tecrübe ile kemale erme arasındaki farkın farkındaydım. Edgar, her ne kadar yaşı küçük de olsa, etrafı kötülükler, görmezlikler, deliliklerle sarılı, trajedideki kemale ermiş yalnız bir ruhtur ve son sözü o söyler. Gürciyev'in bana Prieuré'de 1923 yılında söylediği şu sözler, "Daha şimdiden fazla şey biliyorsun, fakat bilgin, Varoluş olmaksızın hiçbir işe yaramaz," ise bana geri dönmüştü. Kırk sekiz yaşındaydım ve Üsküdar Mezarlığı'nda karşıma çıkan görüye bakılırsa, altmış yaşıma kadar hakiki alınyazımla karşılaşmayacaktım; üstelik o yaşa geldiğimde bile henüz başlangıç olacaktı benim için.

Hakiki alınyazısı ya da değil, geri dönüş yoktu artık. Böylece 1945 yazı boyunca Park Studio'da yapılan çalışmalar en yüksek yoğunluğuna erişti. O sıralar düzenli olarak, Primrose Codrington bahçesinde çalışıyorduk. Yanımızda Onslow Square'deki bombalanmış evlerin metruk bahçeleri vardı. Tavuk satın aldık, sebze yetiştirdik. Alman savaşının sona ermesiyle Londra'ya çöken huzur ortamında sık sık bir araya gelmelerimiz, beraber canla başla çalışmamız hepimizin içini bir

yenilenme, bir yeni ve umut dolu hayat hissi ile doldurdu; bu yeni hayatta çalışmalarımız yayılacak, yeşerecekti. Ancak dışarıdan bakıldığında her şey her ne kadar iyi gidiyor gibi görünüyorduysa, ben yine alttan alttan korku ve güvensizlik duygusu içindeydim. Nereye doğru götürülüyordum?

Temmuz sonunda, otuz beş kişilik bir grupla, Langdale'e üçüncü ve son ziyaretimizi yaptık. Almanya ile savaş bittiyse de Japonlar acı sona kadar savaşı sürdürmek istiyordu. Grubumuzdan biri, Temmuz 1945'te Potsdam Konferansı'na katılmıştı. Seminer'e, Rusya hakkında, Uspenski'nin önceden söylediği her şeyi doğrular gibi görünen kasvetli tahminlerle geldi. Stalin ile gemileri yakmıştık ve savaştan sonra dostane bir işbirliğine dair en ufak bir umudumuz kalmamıştı.

Langdale'de kalışımızın dördüncü gününde, Hiroşima'ya atom bombası atıldığı haberi geldi. Başımdan kaynar sular döküldü. Atom bombası araştırmaları hakkında bazı şeyler biliyordum. Bunun gerçek hayata geçirilebileceğine inanmayı reddetmiştim. Kömürün geleceği üzerine bir konferansta, atomik fizyonun, samanlıkta iğne aramak gibi zor bir iş olduğunu söylerken fazla aceleci davranmıştım. Belki de, bunun mümkün olabileceğine inanmayı reddedişimin altında, gelecek tablosunu kabul etmeyi reddediş yatıyordu.

Şimdi bu olmuştu. Sabah radyoda anlatılanları dinlerken olayın çok büyük sonuçları bana zaten bildiğim bir şeymiş gibi göründü. İnsanoğlunun iki bin beş yüz yıldır içinde yaşadığı çağın ölüm çanlarıydı bu olay; akıl ve insan bilgeliğine güven çağının. O andan itibaren delilik, insan kaderinin efendisi olacaktı. İşte olmuştu; görmüştüm ve yine de bunun bir çaresi, bir çıkış yolunun olmaması anlaşılmaz görünüyordu.

Süpürgeotlarının, eğreltiotlarının arasından yürüyüp bu meseleyi düşünürken, çalışmalarımızın önemini başka bir gözle görmeye başladım. Çalışmalarımız, atom bombasının korkunç sonuçlarını alaşağı edecek bir dünya hareketinin öncüsü olmalıydı. Bunlardan oradaki gruba da bahsettim, onları yüzyılın olayları arasından adım adım ilerlettim. Onlara, on on iki yıl içinde -bin dokuz yüz ellilerde- şu anda sadece küçük bir parçasını gördüğümüz Çalışma'nın dışa dönük bir manifestosunun olacağına inandığımı söyledim. Bizi bekleyen görev ise buna hazırlanmaktı. Şimdiye kadar Öğretimiz gizli kalmış, sadece küçük bir grup insan tarafından bilinmişti. Halka açıklanması ve pek çok kimse tarafından takip edilmesinin zamanı gelecekti. O zaman geldiğinde ortaya çıkacak en büyük ihtiyaç diğerlerini eğitebilecek insanlar olacaktı. Bizim ilk amacımız, grup çalışmalarının yönetimi konusunda tecrübe edinmekti. Onlara, Londra'ya döndüğümüzde olabildiğince çok kişinin bu görevi üstlenmesini ümit ettiğimi söyledim.

Langdale ziyaretimiz, bu anlattıklarıma bakılıp kasvetli bir yolculuk zannedilmesin. Bu bizim ilk savaş sonrası çıkışımızdı. Karne uygulaması hâlâ çok yaygındı. Kasabalarda et neredeyse hiç bulunamıyordu. Ancak ücra çiftliklerde karne uygulamasının hükmü çoktan kalkmıştı. Donanma Ataşeliği'ndeki ünü, istenen herhangi bir şeyi, daha doğrusu her şeyi tedarik etme konusunda rekabet kabul etmez yeteneğine dayanan George Cornelius, bütün bir koyun satın almayı becerdi. Lakeland'in o nadir güzel günlerinden birinde tepelerde cümbüşlü bir mangal yaptık. Savaş bitmişti; eski rejim sona ermişti. Hepimiz, ileriye güvenle bakıyorduk, Coombe Springs'e, yeni bir çağın başlangıcına.

İlk elden planlarımız Coombe Springs etrafında kurulduysa da, içimde bir kez daha çok güçlü bir şekilde Doğu'nun çekimini hissettim. Nedenini bilmeden ayaklarım beni, Tibetçe dersleri ile ilgili bilgi almak için Doğu Araştırmaları Okulu'na götürdü. Orada, Tibet'te uzun yıllar yaşamış Çinli bir akademisyen olan Bay Wu ile tanıştım. O da Osmanlı Türkçesi ile ilgileniyordu. İlginç bir anlaşma

yaptık. Okul'da haftada bir Tibetçe derslerine girecektim, o da benden özel Türkçe ders alacaktı. Bir Çinliye Türkçe öğreten ve ondan Tibetçe öğrenen bir İngiliz. Sıradışı bir birliktelik.

Eşim de bana katılmaya karar verdi ve 9 Ekim'de çalışmaya başladık. Hâlâ neden Tibetçe öğrenmek istediğimi bilmem. Konuşma açısından kolay bir dil fakat edebi formları fevkalade karmaşık. Aradan on beş yıl geçti ve ben o çok az Tibetçe bilgimi ancak iki kez kullanma şansı buldum.

Yeni yıla umut dolu, her şeye hazırlıklı girdik. Genele bakıldığında beklentilerimiz yerine gelmişti. O sıralar Kömür Plastiği Şirketi'nin Genel Müdürü olarak çok iyi kazanıyordum. B.C.U.R.A. Leatherhead'e taşınmıştı. Coombe Springs ile mukavele imzalanmıştı ve gereken para bulunmuştu. Yeni enstitümüzün inşasıyla uğraşıyorduk. Pek çok ad öneriliyordu. Sonunda, fazla anlamlar çıkarılmayacak, şaşaalı bir şey olmamasını teklif ettim. Telaffuzu öyle tuhaf olmalıydı ki kısa sürede kullanımdan çıkmalıydı. Onlara Enstitü'nün sadece bir dış görünüş olduğunu, içeriğininse kendi Çalışma gruplarımızdan geleceğini hatırlatmak istedim. Sonunda şu ad seçildi: *Karşılaştırmalı Tarih, Felsefe ve Bilimler Enstitüsü Limited Şirketi.* Sıra dışı isteklerimizi yeterince iyi karşılıyordu.

Coombe Springs'e dönüş tarihimizi 6 Haziran olarak belirledik. Kırk dokuzuncu yaş günümde orada olmak istiyordum. Oranın ilk sakinlerini seçmemiz gerekiyordu. Gruptan pek çok kimse gelmek istiyordu; fakat eşim olabildiğince evli çiftlerin gelmesini istiyordu. Bizim yanımız sıra dört çift seçildi ya da daha doğrusu kendileri seçtiler. Erkeklerden biri fikrini değiştirdi, fakat son dakikada eşi yalnız başına gelmeye karar verdi. İlk sakinler on iki kişi oldu böylece. Pek çoğumuz Park Studio'da ya da oraya yakın yerlerde oturuyorduk. Böylece 6 Haziran büyük göçü, olay oldu. Sonraları Coombe'un direklerinden biri olacak Bayan Kate Woodward arabasının arkasına, içine Elizabeth Mayall ile George Cornelius'un gözetiminde bir kümes ve bir düzine tavuk koyduğumuz bir römork bağlamıştı. Tavuklar yol boyu yumurtlama konusunda ısrar ettiler. Römork oraya vardığında her tarafı sarı lekelerle doluydu. George, hamallardan biri kendisine kanepenin "ağaca çıkarılıp çıkarılmayacağını" sorduğunda, Cockney ağzının gerçekten hâlâ konuşulduğunu görüp, hayretler içinde kaldı ve çok eğlendi. O gün hepimiz için elektrikli bir gündü; ilk defa, tamamen ruhani çalışmalar için bir merkezin yaratılmasına adanacak kendimize ait bir mekânımız oluyordu.

Prieuré hatıralarıyla dolup taşarak, çaba, daha çok çaba teşvik etmek için kendimi parçalıyordum; akli, fiziksel ve duygusal. İlk gecemizde, hepimiz taşınmanın yorgunluğunu daha üzerimizden atamamışken duvarları yıkamaya başladım. Gece yarısına kadar diğerleri de bana katıldı. Günlerden perşembeydi; ayın sekizi, cumartesi bir doğum günü partimiz olacağını ilan ettim. Tüm eski grubun elemanlarını çağırdık; yaklaşık kırk kişi çoluğuyla çocuğuyla geldi. Yeme içme işlerini üzerine alan Mary Cornelius, umutsuzluğa düşer gibi oldu. Yanımızda çalışan ücretli elemanımız yoktu. Yapılması gereken işleri aramızda bölüştük. Herkes yeni hayatın heyecanının tadını çıkarıyordu. Yemeklerde konuşma yapmama konusunda hemfikir olduk. Gün, Spring House'a, buz gibi kaynak suyuna dalarak, kutsal bir ziyaretle başladı.

Annem, tek kız kardeşim Bayan Winifred Udale ile beraber bana yakın bir yerde yaşıyordu. Tüm hayatı boyunca hareketli bir insan olmuştu; fakat şimdi, geçen yıl geçirdiği bir felçten sonra yatalaktı. Coombe'a gelişimizin hemen ertesinde ona bir yuva sunmayı başarmıştım; tedavi ve kız kardeşimin evini ziyaret için kısa sürelerle ayrılmaları dışında, hayatının sonuna kadar yanımda kaldı. Cemaatimizin ilk üyelerinden Olga de Nottbeck, annemin son hastalığında ona bakıcılık yaptı.

Coombe Springs'deki ilk seminerimizi Ağustosta verdik. Üzerinde çalışmak için seçtiğim tema Varoluş ve Bilinç idi. Yaklaşık kırk kişi katıldı seminere. 1946 yılının o kavurucu yaz sıcağında sabahtan akşama çalıştık. Sert zeminli tenis kortunun oradaki bir laboratuvarı yıktık. Gün boyu, boğucu bir toz bulutu altında saatler geçiyordu. Bu, pek çoğu için aşırı fiziksel güç harcadıkları ilk tecrübeydi. Her gece, Varoluş ve Bilinç temasının çeşitli yönlerini tartıştığımız uzun toplantılarımız oluyordu. Her ne kadar az derecede de olsa, işlerden sorumluluk alanlardan bazıları, ileri düzeyde fiziksel yorgunluk sayesinde farklı bir bilinç düzeyine geçme tecrübesi yaşadı. Kimileri korktu ve güçlerini daha ileri götürmekte isteksiz oldu. Fiziksel çalışmalara ya da akıl egzersizlerine hiç ara vermeden iki tam gün oruçla pekiştirildi.

Tüm bunlarda orijinal bir şey yoktu, zira 1923 yılında başka bir kavurucu yaz göğünün altında Prieuré'de gördüklerimi sadece kopya ediyordum. Oraya gelen öğrenciler içinse yaşadıkları tecrübeler en az benim yirmi üç yıl önce yaşadıklarım kadar yeni ve şaşırtıcıydı. Bu evrelerden ben kendim geçmiş olmasam, başkalarına yaptırmaya cesaret edemeyebilirdim.

Seminer, Coombe Springs'de yaşayanlarla sadece haftalık grup toplantılarına gelenler arasında kaynaştırıcı bir bağın kurulmasında beklenmedik bir katkıda bulundu. Küçük cemaatin dünyadan yalıtılmış olması gibi bir tehlike söz konusuydu. Orada hayat o kadar faaldi ki, dış dünyaya ait herhangi bir ilgiye vakit yoktu. 1946'nın Haziranı'ndan Eylülü'ne kadar Coombe'da yaşayan kadınlardan hiçbiri kapı dışına çıkmadı; evin ihtiyaçlarının tedariğinden sorumlu kadınlar hariç. Gün, sabah altıda başlıyordu; keçilerin sütünün sağılması, tavukların beslenmesi, kahvaltının hazırlanması gerekiyordu. Genelde gece yarısına kadar ayaktaydık; aynı Prieuré'deki gibi günü Gürciyev'in ritmik egzersizleriyle bitiriyorduk. Ağır fiziksel işler, faal bir emek ortamı yaratmanın unsurlarından sadece biriydi. Eşim de ben de, kendini hatırlama ve kendi üzerinde çalışma koşullarını yaratmakla uğraşıyorduk. Bu, başka koşullarda açık bir isyana yol açabilecek zayıflıkların bir dışavurumu şeklini alıyordu genelde. En fena saldırılar kendi üzerinde çalışma için gereken araçlar olarak kabul ediliyordu ve kimse şikâyet etmiyordu. Aslında sonradan öğrendiğime göre, o sıralar sayısı yirmiye ulaşan cemaatin üyeleri kendilerini o kadar yetersiz hissediyorlarmış ki, asıl korkuları oradan kovulmakmış.

Bense kendi adıma, fiziksel çaba ile duygusal baskının yeterli olmadığı hissiyatı içindeydim. Akli bir uyanıklık halinin devamı için yollar da arıyordum. 1946 Eylülü'nde, kafamda bu dertle, her gün bir meditasyon teması önerme görevi koydum önüme. Bu temaların adı "Günlük konular" idi. Önümüzdeki bin gün için, her güne ait farklı bir konuyu formüle etme işini yüklendim. Günün konusunu her sabah veriyordum. Üyeler bunu öğrenmek için telefon ediyorlardı. Görev, kontrolsüz akan düşünceleri ve boş gündüz düşlerini engellemek için kişinin temayı sürekli düşünmesiydi. Bu işi, belirsiz geleceğimizde bizi bekleyen dağınık tecrübeler boyunca devam ettirdim, ta ki bin günün bittiği 16 Mayıs 1946 gününe kadar. Bu çabanın sarf edilmeye değer olup olmadığını söyleyemem. Benim için çok ciddi bir öz disiplin aracı oldu, başkaları içinse kendi yön ve amaçlarını devam ettirmeye yaradı. Bu tür pratiklerin anlaşılması gereken başka bir yönü de var. Bunlar kolayca, Gürciyev'in tabiriyle "işten kaçmak için çalışma"ya kayabiliyordu, yani, kişinin gerçekten fedakârlık yapması gereken görevden kaçması için kolay işleri yapması. Dini hayatta ve ruhani değerleri arayışta bu çok büyük bir gizli tehlikedir. En kötü durumda, "Tanrı'ya şükür ben öteki insanlar gibi değilim," deme ikiyüzlülüğüne giderdi bu. Ancak en iyi durumda bile, tehlikeli bir kendini aldatma olurdu. Akıp giden pek çok iyi ruhani hareket gördüm, bunlar sonuçta, düzenli dua, meditasyon, oruç,

özeleştiri ve tabii dayanışma ve yardım işleri gibi yollarla atıl bir hale gelmişlerdi. Bütün bunlar, gerçek hedefi gizleyen sis perdelerine dönüşebilirlerdi kolayca, ki bu da hiçbir gücün fethedemeyeceği çok derinlerde yatan bir egoizm ve kendini sevme demekti.

Dolayısıyla, kendime ya da diğerlerine, çeşitli ruhani egzersizler göstererek iyi mi ettim kötü mü, bilemiyorum. Her ne kadar bunların amacı, mükemmeliyet arzularımızın gücünü alacağı bir dayanak noktası olmak idiyse de, kolayca kendileri birer amaç haline gelebilirlerdi.

Ruhani hayat, dünyevi hayattan kat kat zor bir şeydir, zira ikincisinde kendini sevme en güçlü müttefik olabilir. Ben bunu, başarı arzumun kendim için iyi düşünme ihtiyacı tarafından güdülendiği kömür araştırmalarımdan çok iyi görebiliyorum. Hâlâ pek çok bilimsel faaliyetle ilgiliydim. Hâlâ Onur Haznedarı olduğum Parlamento Bilimsel Komitesi'ne ilgim sürüyordu. Aralık 1946'da, *Üniversiteler ve Bilimsel İnsan Gücünün Yükselişi* adlı bir rapor hazırladık. On dört yıldan sonra bu raporu bir daha okurken, Komite'nin teşvik ettiği bilim adamları ile milletvekilleri arasındaki işbirliğinin değerini görüyorum. Bilim alanlarında yüksek eğitim için hedef koyduğumuz yıllık 10.000.000 sterlinlik ek harcama pek çoğuna büyük bir israf gibi gelmişti. Bu günse, 43.480.000 sterlinlik bütçe az bulunarak eleştiriliyor. Geleceğin sorunlarına karşı cesur yaklaşımların pek de hatalı görünmediği bir çağda yaşıyoruz.

Parlamento Bilimsel Komitesi'ne yararlı olduğum günlerin sonuna geldiğimi hissettim ve kendimi bizim Enstitü'nün işlerine adamak istedim. 1948 yılında üyelikten ayrıldım.

Coombe Springs'de hayatımız hareketli ve çok renkliydi. 1187 Chartres Katedrali Yangını ve tüm bölgede harcanan inanılmaz çabalarla yeniden kuruluşu üzerine bir oyun yazdım. Oyun sonbaharda çalışıldı ve Coombe Springs'deki yılbaşı partimizde sergilendi. Oyunda herkes, kişisel amaçlarının ötesinde, ortak bir hedefte birleştiğinde bir insan cemaatinden nasıl bir gücün çıkabileceğini anlatmaya çalıştım.

Oyunu yazarken içime, Meryem Ana'nın, Hıristiyan Çağı'nın ikinci milenyumuna girerken, insan kaderini etkilemeye başlayacağı kanaati doğdu. Chartres'ın yeniden inşasında, insanoğlu ile Kutsal Bakire arasında büyüyen bir sevgi duygusunu aktarmaya çalıştım.

Annem oyunu tekerlekli sandalyesinde seyretti. Aylardan sonra en çok eğlendiği gece oldu. Ertesi hafta bir felç daha geldi ve bu sefer tüm hislerini kaybetti. Çok az konuşabiliyordu. Bu yardıma muhtaç vaziyetinden nefret ettiğini ve ölmek istediğini açıkça söylüyordu. Büyük ihtimal eşim, annemin iç âlemini herkesten çok anlıyordu ve sık sık onu avutmak için odasını ziyaret ediyordu. Kayınvalide-gelinden çok iki kız kardeş gibiydiler. Annem belki de ona şöyle soruyordu: "Polly, çok uzun sürecek mi?" Oysa şöyle cevap veriyordu: "Hayır, çok sürmeyecek."

Annemin hayatı sonuna yaklaştıkça, ilk defa ruhani arayışlarıma ilgi duymaya başladı. Neden dünyevi başarılar elde etmem konusunda bu kadar hevesliydi de iç âlemim konusunda öyle değildi, bir türlü anlayamıyordum. 1920'lerde bir ya da iki defa karşılaştığı Uspenski'yi hiç sevmemişti ve ondan "şu senin Kuspenski" diye bahsetmekte ısrar etti. Çocuklarından arta kalan vaktinde en büyük ilgisi her zaman tarih ve biyografi okumak olmuştu; onda, 1940'larda modası geçmiş, 1890'ların New England entelektüelliği vardı. Bitmek tükenmek bilmez bir cesaret, bir fedakârlık anıtıydı; çok dürüst bir insandı, yapmacıklığın, ikiyüzlülüğün her türlüsünden nefret ederdi. Üç çocuğu için her şeyini feda etmiş olduğu ve üçümüzü de şefkatle sevdiği halde, her türlü yapmacık sevgi gösterisinden cüzam gibi kaçardı. Onun entelektüel duruşunun yarattığı engelin arkasına geçmek benim için çok

güçtü.

Benden, ebediyetten ne anladığımı açıklamamı, ölüm ile ruh hakkında nasıl bir inancım olduğunu anlatmamı istediğinde hem şaşırmış, hem son derece duygulanmıştım. Basit terimlerle anlatmak ve o, babam ve biz çocukları arasındaki ilişkinin asla kırılamayacağını göstermek için elimden geleni yaptım. Aklı bulandığı zamanlarda beni, otuz yıl önce ölmüş olmasına rağmen asla sevmekten vazgeçmediği babamla karıştırdı.

Coombe Springs'deki evimizde öldü. Ölümünden yarım saat önce onunla beraberdim. Sonra bir yürüyüşe çıkmıştım. Döndüğümde artık nefes almıyordu. Uzun süre ölüsünün yanında oturdum ve hayatımda ilk defa ölü bir insanın durumuyla gizemli bir bağlantı kurabildim. Onun şaşkınlığını görebiliyordum; benimle, geçmişle ya da gelecekle bir ilgisi olmayan, yürek parçalayıcı bir üzüntü her yanımı kapladı. Bu, onun, inancını yanlış şeylere yönelttiğini, hakiki alınyazısına göre yaşamanın yollarını en baştan öğrenebilecek olduğunu fark ederken sönüp gitmesinden gelen üzüntüydü.

Bu tecrübe aniden durdu ve onunla temasımın koptuğunu hissettim. Üzüntü gitti, yerini huzurlu bir sessizlik aldı. Bu tecrübenin ne anlama geldiğini anlama yolunda bir adım atabilmek için iki yıl geçmesi gerekecekti.

Arada geçen bunca yıldan sonra geriye dönüp baktığımda, annemin ölümü ile bendeki bazı değişiklikler arasında bir bağlantı görüyorum; birkaç ay sonra, tüm hayatıma yeni bir yön verecek son derece heyecan verici tecrübelere yol açacaktı bu değişimler.

1947 yılının başlarından itibaren, sabahın erken saatlerinde yapılacak meditasyonlar başlattım; Coombe'da kalan ya da bizi ziyaret eden herkes katılıp katılmamakta özgürdü. Gruplarımın bazı üyelerini, Uspenski'den öğrendiğim tekrar pratiklerine başlatmıştım. Gürciyev'in ritmik hareketleri ile törensel danslarını da düzenli yapıyorduk. Coombe'da hayat gittikçe zenginleşiyor, çeşitleniyordu; ancak cemaatimizin kimi kurucu üyeleri bunun semeresini çekmeye başlamıştı. Gruplarımıza ilgi artıyordu. 1947 baharında Londra'da yaptığım toplantılara katılan kadınlı erkekli bir sürü insan, Gürciyev Sistemi'nin fikirlerini, yöntemlerini gerçekten çok ciddiye almaya başlamıştı.

Bu arada, *The Foundations of Natural Philosophy* [Doğal Felsefenin Temelleri] adlı kitabım için yayıncılarımla bir mukavele imzalamıştım; ki bu daha sonra *The Dramatic Universe*'ün [Dramatik Kâinat] ilk cildi olacaktı. Bana kalsa yayına hazırdı, ancak son defa gözden geçirmek için her elime alışımda çok ciddi kusurlar buluyor, her defasında yeniden, yeniden yazmam gerekiyordu. Yayıncılarıma *The Crisis in Human Affairs* [İnsan İlişkilerinde Kriz] adlı ders notlarını gösterdim, ilk önce bunların yayımlanması konusunda hemfikir oldular. Notları kâğıda döken Bayan Rina Hands, editörlüğünü de yapmayı üstlendi. İleride kitaba gelen açık bir dille yazıldığı şeklindeki övgüler, benden çok Rina Hands'in sayesindedir. Yayımlanmasını kabul etmek cesur bir girişimdi aslında, zira Gürciyev Sistemi'nin kimi temel özelliklerini anlatan ilk kitap olacaktı bu. Hem maddi hem ruhani potansiyeller alanı olarak Ebediyet kavrayışımın da ilk defa yayımlanması anlamına geliyordu. Şöyle söylemek belki daha açık olur: Ebediyet'i anlamak suretiyle, ruh ve maddenin sadece bilinç şekillerinde ayrıldığını anlayabiliriz.

1947 yazı boyunca içinde bulunduğum ruh hali garipti. Her şey iyi gidiyordu. Araştırma laboratuvarlarımızda geliştirdiğimiz yeni karbon malzemesi delanium çok umut vericiydi. Hami şirketimizin Yönetim Kurulu, ticari üretime erken bir geçiş yapma kararı aldı. Bu amaçla Hayes'de iyi bir fabrika satın alındı. Coombe Springs serpiliyordu. Derslerime hiç olmadığı kadar insan geliyordu.

İnsanları uyandırmak, onlara esin vermek konusunda güçlerini Coombe'da yönlendirme şansı bulan eşimle çok mutluydum. Fransız Direniş hareketinde kahramanca bir rol üstlenen fakat sonra toplama kamplarının vahşetinden ve tüm öteki yürek paralayıcı tecrübelerden sinirleri allak bullak olmuş vaziyette kaçan Kanadalı Fransız genç doktor Bernard Courtenay-Mayers'ı kanatları altına almıştı. R.A.M.C.'de takma adla subay olarak görevdeyken M.C. payesini almıştı. Bernard gelip Coombe'da yaşamaya başladı; ve daha sonra o ve onun gibi gençler, özellikle Elizabeth Mayall, eşimin etrafında bir grup oluşturdular. Coombe Springs'deki cemaatin bütününe bakıldığında, iyi dengelenmiş olduğu söylenebilirdi. Yirminin altı, yetmişin üstü insanlar vardı. Pek çok ırk temsil ediliyordu; ayrıca bizi ziyaret edip, çalışmalarımızı öğrenmek amacıyla kısa müddet kalan pek çok misafirimiz oluyordu. Nereden bakılırsa bakılsın girişimimiz büyüyor, yeşeriyordu; üye sayısı artıyordu. Araştırma ile psikolojik faaliyetler anlamında çok yoğun bir çalışma temposu içindeydik.

Tüm bu ümit vaat eden dışsal koşullarla beraber, ben, iç âlemimde bir uğursuzluk hissi içindeydim. Yalnızdım ve insanlara yardım etmek, onları yönlendirmek konusundaki yeteneklerimin, anlayışımın kıtlığıyla sınırlı olduğunu, bu yeteneklerimin kusurlarımdan dolayı engellendiğini biliyordum. Yeniden Gürciyev'i bulma fikri düştü aklıma. Cornelius bir görev için Paris'e giderken ondan orada sorup soruşturmasını istedim. Paris'te kesinlikle bu isimde bir adamın yaşamadığı bilgisiyle geldi; Birleşik Devletler Elçiliği kanalıyla Fransız polisine sormuştu; Gürciyev Rus asıllı bir göçmen olduğundan, polisin mutlaka haberi olmalıydı. Bernard Courtenay-Mayers aracılığıyla yapılan soruşturmalardan da artık bir şey çıkacak gibi değildi.

1947 Ağustosu yaklaşıyordu, dolayısıyla Coombe Springs'de vereceğimiz ikinci seminerimiz de. Geçen yılki insafsızlıklardan dehşete düşen pek çokları uzak durdu. Önceden katılmamış olan diğerleri, "süper çabalar" konusunda bir şeyler öğrenme umuduyla geldi. Bense içimde yine o uğursuz bir şeyler olacakmış hissiyle, kendi yetersizliğimi çok keskin bir şekilde bilerek geldim.

Seçtiğim tema *İdeal Cemaat* idi. Daha şimdiden, savaşın ve yıkımın kaçınılmaz göründüğü İngiltere'den ayrılma planları içindeydik. Güney Afrika gidilebilecek, en ümit vaat edici yer gibi görünüyordu. Ruhani bir cemaatin nasıl bir şey olması gerektiğini tartışacaktık.

Gelişmeler gösterdi ki, seminer oldukça beklenmedik kanallardan gelişti. Evi boyama ve bahçeyi ayrık otlarından ve dikenlerden temizleme işine giriştik. Geçen yılki gibi oruç tuttuğumuz günler oldu. Fakat tartışmalar, sanki görünmez bir güç yönetiyormuş, yönlendiriyormuşçasına ellerimden kayıp gidiyordu. Her geçen gün tema daha bir açıklığa kavuşuyordu, ama yine de bir formüle dökemiyorduk. Mesele, dünya üzerindeki tüm hayati süreçlere, Biyosfer'e gelmişti. İnsanın özel bir yer işgal etmesi gerektiğini görüyorduk ama bu yeri dünyanın ötesinde bir şeylerle dolduramıyorduk.

O yıl toplantılarımızı, arazinin ortasında, her yere hâkim büyük meşe ağacının altında yapıyorduk. Bu meşe, hâlâ ayakta olan diğerleriyle beraber, Kardinal Wolsey, Spring Houses'ı 1513'te kurduğunda dikilmiş. Bin metrekarelik bir alana düşen gölgesi, bu ağacı İngiltere'nin en güzel meşe ağaçlarından biri yapar. Coombe Springs'e gelen ziyaretçiler onun o muhteşem varlığından etkilenmeden edemezdi.

1947 seminerinin son günü hep beraber oturduk; her birimiz, tüm seminer boyunca neler tecrübe ettiğini çekingen, karışık bir dille anlatmaya çalıştı. O gün tuhaftı; orada bulunan elli kişi son derece önemli bir şeyler olduğunu hissettiğinde hemfikirdi, fakat hiçbiri söylenenlerden tek kelime hatırlamıyordu. Hepsinin söylediklerini derleyip özetlediğimde şu sonuca varıyordum: Dünya

üzerindeki tüm hayatı, ruhsal alıcılığında büyük doğurganlık ve kısırlık döngüsü içinde dönen dişi bir Varoluş olarak görüyorduk. Doğurganlık ânı geldiğinde, kozmik eril Güç dünyaya iniyor ve tüm hayat yeni bir ruhsal güçle dölleniyordu. Bundan yeni bir Çağ doğuyordu. Sadece insanoğlu değil, yaşayan her şey bu kozmik ayinde yerini alıyordu.

Bu şekliyle anlattıklarım, hayal ürünü izlenimi uyandırıyor olmalı. Kısa bir yaz öğleden sonrasında bu tecrübeyi paylaşan bizler için ise, şimdiye ait bir gerçeklikti. O gün geçtikten sonra hiçbirimiz bunu konuşamadık; hatta şimdi, on üç yıl sonra bile ben yazıyla ifade etmekte güçlük çekiyorum. O seminerin ilginç bir özelliği de, orada bulunan üyelerden Gerald Day'in, tartışmalarımızı kâğıda dökme işini üstlenmiş ve bunu gerçekleştirmiş olması. Ancak iki yüz sayfa kadar el yazması, kopyalanamadan, geri getirilmez biçimde kayboldu.

Seminer biterken, hepimiz sanki bir gizem, bir şaheserler dünyasından geri dönüyorduk. On beş gün içinde Coombe Springs gizemli bir mekân olmuştu; bizse, bize gösterileni bir sır gibi saklamaya yemin etmiş gibiydik. Bir anlık da olsa perdenin kalktığı o günü hatırlamak için, bir öbek eğreltiotu diktim ve Coombe'da yaşadığım sürece onlara bakmaya söz verdim. Eğreltiotlarının önünden geçtiğimde, sık sık tüm olanlar bir düş müydü diye düşünürdüm. Ancak o yılın garip olayları henüz bitmemişti.

15 Eylül'de, Victoria İstasyonu yakınlarındaki Dension House'da vereceğim bir dizi konuşmanın ilkini verecektim. İlkbahardaki derslerime gelenlerden, çalışmaya neden devam etmek istediklerini yazıp ve açıklamalarını istedim. Soruma seksen cevap aldım ve hayretle gördüm ki, şüphelerim ve tereddütlerim kendilerini dinleyicilerime göstermemişlerdi. İlk konuşmam üzerinde çalıştım; fakat kâğıda yazdıklarım oradan bana boş gözlerle bakıp durdu.

Dersi vereceğim sabah, yolumu bulmaktan çok uzaklardaydım. Bernard eşimi endişelendiriyordu. Bana biraz hastalıklı bir hayal gücünün yarattığı kuruntular gibi gelen, savaştaki kimi yenilgilerden kendini suçlu bulma gibi bir dertten mustaripti. Onunla konuştum; ama gördüm ki hiçbir tavsiye işe yaramıyor. Ben zaten kendim yerimde duramıyordum, hatta sinirliydim; öğle yemeğinden sonra Wimbledon Common'da bir yürüyüş yapmaya karar verdim. Orası anılarımla dopdoluydu, zira oraya yakın bir yerde doğmuş, güneybatısına düşen bir yerdeki King's College'e devam etmiştim; ilk eşimle gençliğimde oralarda yürüyüşler yapmıştım ve yakın tarihte de, karmakarışık hayatımıza bir sığınak aramak üzere Coombe Springs'e yerleşmiştim.

Ormanlarda yürümek âdetimdi; fakat bu sefer kendimi kırlardan geçerken, King's'in kapısından girerken buldum. 1917 yılından beri okuluma hiç uğramamıştım, tam otuz yıl olmuştu. Nedendir bilmem. Bahçeden, ragbi takımının kaptanı olarak futbol oynadığım sahadan geçip, laboratuvarlara uğradım. Çok az şey değişmişti. Rüyada gibi, bir anıta doğru yürüdüm. Öylesine bakarken fark ettim ki, Akropolis'in eteklerindeki Lizikrales anıtına benzeyen bu anıt, birinci dünya savaşına aitti. İsimleri okumaya başladım. Beraber ragbi ya da kriket oynadığım çocukların isimlerini birbiri ardına okudum. Kurtulan çok az olmuştu. Okuluma neden hiç gitmediğimi anladım; onca yakın arkadaşımı kaybetmiş olma fikriyle asla uzlaşamayacağım için.

Büyük futbol sahasında tek başımaydım; fakat orada öyle durdukça yavaş yavaş artık yalnız olmadığımı hissettim. Tüm o çocuklar oradaydı, hâlâ yaşıyorlardı, tüm enerjileriyle. Büyük bir Mevcudiyet hepimizi sarıp sarmalamıştı. Muhteşem bir saadet aktı içimden. Tüm anlayışlar bir yana, ilkel haliyle ölüm illa da bir facia olmak zorunda değildi. *Potansiyeller ölümle yıkılamaz.* Oldukça

akıldışı bir şekilde, bu hakikati görmem için bana bir meleğin gönderildiğini hissettim.

Geri dönüp Common'dan geçerken o meleğin hâlâ benimle olduğundan emindim. O gece ölümden, onun neyi yıkıp neyi yıkamayacağından söz etmem gerektiğini anladım.

Coombe Springs'in kapısına geldiğimde beni Elizabeth bekliyordu: "Bayan B. sizi hemen bekliyor." Eşim merdivenlerin başındaydı: "Bernard'ın hemen sana ihtiyacı var." Odasına girdim. Darmadağınık bir vaziyette yatağında yatıyordu; yüzü karışmıştı, yakaran inlemeler, ani çığlıklar atıyordu. Bir an başucunda bekledim ve şöyle dedim: "Bernard, acı çekmemelisin - onlar iyi." Sakinleşti, derin bir iç geçirdi ve uykuya daldı. Ona gereken şeyi ve onun da inandığı şeyi söylediğimi biliyordum.

O gün Coombe Springs, bir Büyük Mevcudiyet tarafından ziyaret edilmişti. Bu bir melek ya da daha üst bir Varlık olabilirdi. O akşam Denison House'da konuşan ne bendim ne de sesim. Tüm gün boyunca, son derece anlaşılmaz bir şekilde okulda benimle beraber olan ve savaş meydanlarında canlarını veren çocukların en az benim kadar canlı olduklarından tamamen emindim. Bu tecrübe, ölüme çok yaklaştığım tecrübemden oldukça farklıydı. Bu kişisel bir tecrübe değildi, ne de onlarla doğrudan kurulan herhangi bir iletişim türüne benziyordu; zira nerede ve nasıl yaşadıklarına dair ne bir fikir ne bir görüntü vardı. Tek bildiğim, bu insanların potansiyellerinin el değmeden, bozulmadan saklı kaldığıydı.

O akşam neler anlattığımı hatırlayamıyorum, herhangi bir kayıt falan da yapılmadı. Fakat sonradan savaşta oğlunu kaybeden pek çok insan gelip, tüm üzüntülerinin yok oldğunu söyledi bana.

Ertesi gün, Coombe Springs'de bulunan herkes kendini hafiflemiş hissediyordu; pek çokları da huşu içindeydi. Günler geçtikçe fark ettim ki pek çok başkaları da bir Büyük Mevcudiyet'in, bir takdisin geldiğinin bilincine varmıştı.

Birkaç hafta sonra, yeğenim gelip Uspenski'nin öldüğünü söylediğinde, Springs'e inmiş sabah banyomu yapıyordum. İngiltere'ye döndüğünü ve hasta olduğunu biliyordum. Ona yazıp, onu görmek istediğimi söylemiş ama bir cevap alamamıştım. Şimdi ölmüştü.

Bir saat sonra, New York'tan gelen bir telefona çağırdılar beni. George Cornelius, Uspenski'nin ölümünü haber vermek için arıyordu; Uspenski'nin en yakınlarından, yazar Rodney Collin'in eşi Collin-Smith'i görmem gerekiyormuş. Onu pek tanımıyordum, nerede yaşadığını da bilmiyordum. Çabucak adresini buldum ve dosdoğru Londra'ya indim. Beni evinin kapısında, en az böyle bir mesaj gönderilmekten benim kadar şaşırmış bir vaziyette karşıladı; zira, diğerleri gibi onun da benimle konuşması yasaktı. Mesajı kabul etti ve Uspenski'nin son saatlerinden bahsetti. Tüm gün boyunca, sanki daha önceden Uspenski'yi hiç tanımıyormuşum gibi ona büyük bir sevgi hissettim. Yine de, bu dünyada sürülen uzun bir hayattan sonra ölmekle, erken bir ölüm arasındaki farkın son derece farkındaydım. Uspenski'nin potansiyeli zamana taşınmış, geri dönüşü olmayan bir dönüşüme uğramıştı. Anlayamadığım ve anlamaya çalışmamam gereken bir şey vardı. Hayatımın neredeyse yirmi yedi yıl süren uzun bir dönemi kapanıyordu. Uspenski'ye karşı sevgi ve şükran duyguları besliyordum, fakat kendimi ona eskisi kadar yakın hissetmiyordum.

19

Güney Afrika, Smuts ve Afrikalılar

Elli yaşımdaydım. Şimdi Enstitü'deki derslerimi düzenli takip eden iki yüzden fazla öğrencim vardı. Sadece İngiltere'den değil Fransa'dan da Psikokinetik Felsefe dersleri vermek için davetler alıyordum. Eşim onu tanıdığımdan beri hiç olmadığı kadar mutluydu. Coombe Springs'i sevmişti. Sonunda yapabileceği gerçek bir iş bulmuş olma duygusu içindeydi. Yetmiş iki yaşına basmıştı; bu, diğerlerinin kendi hakkında düşündüklerini önemsemediği, aklına eseni söyleyip yaptığı bir yaştı. Bunun sonuçları bazen muhteşem, bazen felaket oluyordu; ama asla sıkıcı değildi.

Coombe'daki arazide verdiğim dersler, toplantılar, çalışmalar dahil hafta sonu yaptığım tüm faaliyetlerle, Battersea'daki Araştırma Laboratuvarları'nda yürüttüğüm sıkı çalışmaları bir arada yürütmek zor gelmiyordu. Delaniumu ticari ölçekte üretmeye hazırlanıyorduk. Şirket müdürü ile öteki yöneticilerin bana karşı güven ve nezaketlerinin karşılığını, ticari bir başarıyla ödemek istiyordum.

Tüm bu iyi alametlere rağmen, son derece tatminsiz ve kendine güvenden yoksundum. Üçüncü bir dünya savaşı bana kaçınılmaz görünüyordu. Tarihte hiçbir zaman, silahların tırmanışı savaşı engellememişti; ne de insan doğası, korku, kıskançlık ve kişisel hırs günahlarından kendini alabilmeyi başarabilmişti. Neden tehlike hattında yaşayalımdı ki? Uspenski ölmüştü, Gürciyev kayıplara karışmıştı. Bizi Avrupa'da tutan hiçbir şey yoktu.

Düşüncelerimiz ve tartışmalarımız, Nuh'un Gemisi simgesi etrafında yoğunlaşmıştı. Çok şey öğrenmiş, bir cemaat olarak bir arada kalabileceğimizi ispatlamıştık. Uzak bir yerlere gidip bağımsızlığa kavuşmak doğru bir hareket olmaz mıydı? Böylece yaklaşan fırtınadan sakınmış olurduk. Sonra da dönüp yeni uygarlığın inşasında çalışırdık.

Bir araya gelen çeşitli etkiler, dikkatimizi Güney Afrika'ya çekti. İki dostumuz, Cecil Lewis ile eşi Olga göç etmeye karar vermişlerdi, Rodezya ile Güney Afrika'daki olanakları araştırıp bize aktarmayı teklif ettiler. Cecil havacı, aynı zamanda yazardı. Bir uçak satın alıp Afrika'ya uçmaya ve uçağı da orada satmaya karar vermişti. Uspenski'nin ölümünden bir hafta sonra uçağıyla Coombe Springs'in üzerinde bir tur atıp güneye doğru uzaklaşmasını seyrettik, yeni bir dünyayı keşfe doğru.

Kısa süre sonra benim de karşıma oraya gitme fırsatı çıktı. Powell Duffryn, denizaşırı ülkelerde kömür madenlerine yatırım yapma niyetindeydi; oraya gidip bir rapor hazırlamayı teklif ettiğimde sonuna kadar desteklediler. Keith Thorburn adlı başka bir dost da, yöneticisi olduğu büyük bir finans grubu adına Güney Afrika ile ilgileniyordu. Bir uçak ayarlayıp, beni de yanında götürmeyi teklif etti. Ocak 1948 başında hareket etmeyi planladık.

Bir yandan da Bernard Courtenay-Mayers aracılığıyla Paris'te dersler vermek üzere angaje edilmiştim. Çoğu, General Leclerc'e bağlı Fransız Direniş hareketiyle bağlantılı geniş bir çevresi vardı. Konuşacağım temayı "psikokinetik" kelimesinin etrafında kurdum. Derslerden biri Psikokinetizm ve Psikoanaliz üzerineydi. Dersin sabahında Paris'e uçacaktım, fakat uçak tüm gün

süren kesif sisten dolayı hareket edemedi. Dersi telefondan, konuşmanın yöneticisi olmayı kabul eden Dr. Godel'e dikte ettirmek zorunda kaldım; o da hayal kırıklığına uğramış dinleyicilere okudu. Bu istenmeyen olaya rağmen, Psikokinetizm Pratiği konulu ikinci derse katılım iyi oldu. İki ders de, profesörlerden birinin nezaketi sağ olsun, Ecoles de Sciences Politique'de verildi.

Paris'teyken, bizzat Gürciyev'i sorup soruşturdum. Fakat kimse onu tanımıyordu. Bu, açıklanması güç bir durumdu, zira yirmi beş yıl yaşadığı bu şehirde bir zamanlar çok ünlüydü.

Derslerim hararetli tartışmalara neden oldu. Onlarca kişi, Enstitü'nün Fransa'da bir şubesini açıp açamayacağımı sordu. Birkaç hafta içinde Afrika'ya uçacak olduğumdan o konuda bir girişimde bulunamadım.

Lancaster bombardıman uçağından bozma bir uçakla uçtuk Afrika'ya; o zaman için çok hızlıydı, fakat çok rahatsızdı. Keith'in Sudan'da bir işi vardı, o yüzden Hartum'da bir iki gün mola verdik. Böylece Omdurman'ı ziyaret etme, Ak ve Mavi Nil'in kesiştiği yeri görme şansımız oldu. Omdurman şehri üzerimde büyük bir etki bıraktı. İstanbul'da Ayasofya'da gece duacılarını dinlediğimden bu yana yirmi beş yıldan fazla zaman geçmişti. İslam dininin üzerimdeki etkisini neredeyse unutmuştum, fakat orada, Omdurman şehrinde bu etkiyi her zaman olduğundan fazla hissettim. Bir milyon kişinin yaşadığı bu şehirde beyazlar da olmalıydı, ama tek bir tane bile göremedim. Gündüz duası dramatik bir tecrübe oldu benim için. Bu vakitlerde tüm şehirde hayat duruyordu. Erkeklerin çoğu camiye gidiyordu; binlercesi de dışarıya seccadelerini atıyor ve Nil kıyılarında, sokaklarda, orada burada her yerde namaz kılıyordu. Bunlar akşam da tekrarlanıyordu. Daha önce günlük hayatı dinsel vecibelerle yönetilen böyle büyük bir şehir görmemiştim.

Etiyopya ile Uganda'dan gelen suların altından aktığı, Nil'deki köprünün üzerinde dururken geçmişe gittim; eski Yunan'dan da eski zamanlara. Sekiz bin yıl önce dağlardan inip Mısır'a gelen Baharyan kolonicileri bu noktadan geçmiş olmalıydılar. Yazılı tarihten çok öncelere denk gelen o zamanlarda, insanlık dünyevi iktidarın vaat edilen topraklarına girdikçe benzer göçler dünyanın her yerinde olmuş olmalıydı. "Bu sekiz bin yıl boyunca," diye sordum kendime, "bu cahil Sudanlıların içten tapınmalarından daha değerli bir şey başarabildik mi? Bu insanların ne arabaları, ne radyoları var; modern dünyanın başarılarından çok az haberdarlar, ama Tanrı'ya bizden daha yakınlar."

Hartum'a, hükümet ile Sudan'daki İngiliz yöneticilerin ofisleri etrafında kurulmuş küçük, yapay dünyaya döndüm. Burada, görev ve adalet duygusu olan iyi insanlar vardı. Bunların çoğu Sudanlıları seviyordu ve sanırım sevgileri karşılıklıydı da. Ama hiçbiri, ötekinin içinde yaşadığı değerler dünyasını anlayamıyordu. Uzun zamandır Afrika'yı ziyaret etmek istiyordum, çünkü Afrikalılarla tek tük temaslarım, dünyanın geri kalan kısmında kaybolmuş bir şeylerin orada saklı olduğuna inandırmıştı beni. İstanbul'da, Tracy Phillips adlı garip bir adam tanımış, Orta Afrika'da gördüğü ve kişisel olarak doğruladığı aşırı duyarlı algı güçleri üzerine hikâyelerini dinlemiştim. O sıralar gezegenimizin kuzey yarıküresinin kötü bir talihin pençesinde olduğunu düşünüyordum ve güneyden yeni bir uygarlığın yükseleceğine inanıyordum. Bu, Yeni Çağın ilk uygarlığı olacaktı ve bu uygarlıkta ırklar dengesi bugünkünden oldukça farklı olacaktı. Söylemeliyim ki zaman geçtikçe, bu fikre gittikçe daha az önem verme eğilimine girdim.

Yine Thorburn'un bir iki günlük bir işi için Nairobi'ye gittik. Orada boş vaktim oldu. Nairobi'de kendimi son derece rahatsız hissettim. Nereye gitsem etrafımı oradan kaçmak isteyen insanlar sarıyordu. Kimisi savaştan, kimisi toplumsal koşullardan kimisi de ailevi skandallardan dolayı

kaçmak istiyordu. Daha önce ziyaret ettiğim yerlerde, insanların içine düştüğü, sadece kendi güvenlerini ve rahatlarını düşündükleri bir durumdan böyle bir üzüntü duyduğumu hiç hatırlamıyorum.

En kısa sürede ben de kaçtım oradan. Bir araba kiralayıp, eski bir arkadaşın çiftliğine gittim. 500 metre aşağı uzanan, kaktüs ve dikenli armuttan başka pek bir şeyin yetişmediği vadiyi kesen Büyük Gediğe yaklaştıkça manzara muhteşem bir hal aldı. Bu gezimden yüreklendim, çünkü Nairobi'nin çürümüşlüğünün tüm Kenya'yı temsil etmediğini gördüm. Gezdiğim yerlerde, toprağı yaşatmak, ürün almak için canla başla çalışan İngilizler de vardı.

Bir sonraki durağım milli park ve av sahalarıydı. Vahşi zürafaların, kalabalık zebra sürülerinin, bataklıklardaki hipopotamların, ağaç tepelerindeki akbabaların görüntüleri benim için yeni ve heyecan verici tecrübelerdi. Fakat hiçbir şey yol kenarındaki kayalıkların tepesinde güneşlenen yarım düzine aslanla karşılaştığımız anla karşılaştırılamaz. Şoförümüz aslanların arabalara asla saldırmadığını söyledi; böylece açık pencereden onlara bakarken kendimi tamamen güvende hissettim; onlara o kadar yakındım ki sanki elimi uzatsam tüylerine dokunabilirdim. Zebra avıyla geçen bir geceden sonra huzur içinde dinlenen bu kocaman hayvanları seyrettim; bazen umarsızca gözlerini aralayıp, doğrudan gözlerimin içine bakıyorlardı. Kendi kendime şöyle dedim: "Eğer güvenebilseydim, bu hayvanların arasından yürürdüm ve ne onlar benden, ne ben onlardan korkardık." Ama böyle bir tevekkülüm olmadığını biliyordum, daha kötüsü bunu arzulamama yol açan dürtüler hiç de saf değildi.

Kenya ve Afrika'nın diğer bölgelerindeki av sahalarına yaptığım geziler sırasında, daha önce fazla bir şey hissetmeden yazdığım bazı şeylerin hakikatine vardım (*The Dramatic Universe* [Dramatik Kâinat], Cilt II, s. 310-11). Şöyle ki: Her hayvanın zekâsı, dünya üzerindeki bütünsel hayat tecrübesine kendine has bir tür duygu katar. Aslanlar bir gün dünyadan yok olsa, Biyosferin ihtiyacı olan bir şeyler de kaybolur ve bu yok oluştan biz insanlar sorumluysak, bir gün yerde kalan bu kanın bedelini ödememiz gerekir. Hayvan ve bitki soylarının tükenmesini önlemek için pek çok güzel ve fedakârca çalışma yapılmakta, halbuki bu çalışmaları yapanlar bile, yaptıklarının insan türünün devamı için ne kadar hayati önem taşıdığının pek farkında değil. "... Kılıç tutanlar kılıçla helak olacaktır," deyişi, insan hayatından da öte bir şeyleri anlatır aslında.

Kahve plantasyonları ile meyve bahçeleri arasından geçerek Nairobi'ye döndüğümde, şehrin sağlıksız havasını hiç olmadığı kadar fazla hissettim. 1948'in Ocak ayıydı; Mau Mau sorunlarının başlamasından çok önceydi; henüz Kikuyu'ların şikâyetlerini de duymamıştım. Beni üzen ırk ayrımı ya da sömürü değildi; sorun, hayatı, erkeklerin, kadınların yüzleşmesi gerektiği gibi yüzleşemeyenlerden olduğumun farkında olmamdı.

Otel odama çekildim ve neredeyse yirmi dört saat yalnız kaldım. Kafamın içinde bir sürü şey savaş halindeydi. Ben de kaçmıyor muydum? İngiltere'nin başına belalar sarılmadan önce orayı "terk etmekle" kendini akıllı zanneden o insanlardan daha iyi miydim sanki?

O gece uyuyamadım; doğruyu görebilmek için yakardım. Sabaha karşı iki sularında alt kattan gelen müzik ve dans sesleri kesildi. Gece ağır ağır sessizleşti. Birkaç ay önce King's'deki okul bahçesinde bana ölümden bahseden o Mevcudiyetin bilincine yine vardım. Bu sefer kişisel bir mesaj, bir talimat şeklinde oldu: "Sen Afrika'da yaşamak için yaratılmadın. Senin yerin Londra. Dertler gelecek, fakat düşündüğün şekilde değil, farklı bir biçimde; sen de bunların içinde bulunmak zorundasın. Nuh'un

Gemisi gerekmeyecek, çünkü bu sefer tufan olmayacak. Seni bekleyen görev, düşündüğünden hayli farklı."

Kelimelerle ifade etmeye çalıştım, halbuki gelen sözsüz bir mesajdı. Anlamı kelimelerin ifade edebileceğinden daha açık bir biçimde ortadaydı.

Neredeyse hemen uyuyakaldım. Uyandığımdaysa kendimi sakin ve güvende hissediyordum. Bunu anlatıp anlatmamam gerektiğini bilmiyordum. Mesajda söylenenler bana yönelikti sanki; başkaları Afrika'ya gidip bir koloni finanse etmek isterse, karşı çıkacağıma, onlara yardım etmem gerekiyormuş gibi geldi bana.

O gün Rodezya'ya hareket ettik; orada ilginç bir şey olmadı. Sonra da Johannesburg'a geçtik. Thorburn ile İngiltere'deki diğerleri sağ olsun, pek çok kömür madenini ziyaret etmek, kimyasal analizler, maliyetler ve pazar bilgileri, kısacası raporumu yazmak için gereken her şeyi ve üzerinde çalışmak için gereken izinleri toplayabildim. Programımın ayarlanması bir iki hafta alacağından, Natal ile Doğu Transvaal'de hızlı bir geziye çıktım; amacım yalıtılmış bir vadide bir koloni kurmak üzerine bir fikir geliştirmekti.

Toplam beş kişiydik: Lewise'ler, Thorburn'ler ve ben. Bayan Thorburn, düşmüş, sırtında ciddi hasar olmuştu; kıpırdayamıyordu. Büyük Basutoland platosunun eteklerinden güneye doğru yaptığımız ilk keşif gezimize gelmedi. Satılık, iyi işlenmiş bir çiftlik bulduk; fakat arazi pahalıydı ve anayola yakındı; aranan yalıtılmışlık yoktu orada.

Döndük ve Durban'da buluştuk. Ortam hiç elverişli gelmedi bana. Duygular içimde çarpışma halindeydi; kendi planlarımın değişmiş olması işleri güçleştiriyordu. Lewise'lerin favorisi, Doğu Transvaal'e doğru hareket etmek üzereydik. Durban'da bir serbest günümüz vardı; ben, her şeyi bir kenara bırakıp bir piknik yapma teklifi attım ortaya. Drakensberg Dağları eteklerindeki Umzimkulu vadisinin güzelliğini duymuştuk; o gün oraya gitmeye karar verdik.

İki araba kiraladık ve dağlara doğru yola koyulduk. Şu anda Umzimkulu Vadisi kelimelerini yazarken, burada oturup o muhteşem günün hatıra cümbüşünü hayal ederken yerimde zor duruyorum. Durban'dan Drakensberg Dağları'na giden yol, belki de tüm dünyada en görülmeye değer yoldur. Kavurucu Güney Afrika yazı sıcağında boğularak Durban'dan Pietermaritzburg'a uzanan Bin Tepeler Vadisi'nden geçtik. Sonra çiçek açmış mimozaların arasından geçerek 900-1200 metre yüksekliğinde bayırlara tırmandık. Koku o kadar keskindi ki, her şeye nüfuz ediyordu. Sonra da Umzimkulu Vadisi'ne doğru başka uçurumları tırmandık döne döne; tabiat burada her şeyi, vahşi kaya formları ve bin bir çeşit bitki şeklinde bir araya toplamıştı.

Piknik yapmak üzere durduk; Matta İncili'ndeki "Gerçek Mutluluk" bölümlerini söyleyerek bir iki saat meditasyon yapmayı teklif ettim. İncil'deki "Dağdaki Vaaz" ile Gerçek Mutluluk diye bilinen pasajları, içimde bulunduğum durumu değerlendirecek en nesnel sınav olarak görmüşümdür. Her birimiz sırayla on on beşer dakikalığına gidip Gerçek Mutluluk ile meditasyon yaptık; döndüğümüzde de izlenimlerimizi anlattık. Sanırım, o öğleden sonra o tecrübeyi paylaşan altı kişiden hiçbiri, ruh halimizin nasıl yavaş yavaş değiştiğini, rahatsızlıkların, kuruntuların nasıl uçup gittiğini unutmadı. Sonraki haftalarda grubumuz güzel bir ahenk içinde çalıştı ve vadi ile ilgili atılması gereken adımlar üzerinde fikir birliğine varabildik.

Johannesburg'dan geçip, deniz seviyesinden 2000 metre yüksekliğiyle Güney Afrika'nın en yüksek şehri olan Belfast'a oradan da ondan sadece 300 metre alçakta olan Machadodorp'a gitik. Timsah

Vadisi'ni ve vadiden binlerce dönüm araziyi çok ucuza kapatma imkânımız olduğunu orada duyduk. O andan itibaren diğerleri, orada kalıcı olmadığım fikrini kabullenmeye başladı; öte yandan o sıralar, bir cemaat kurulması halinde oraya düzenli ziyaretler yapabileceğimi düşünüyordum.

Lewise'ler çoktan kendi malikânelerinin yerinde karar kılmışlardı. Thorburn kendi hesabına geniş bir arazi almak ve arazinin bir kısmını, yerleşecek insanlara açmak istiyordu. Aklımızda bu fikirlerle vadiye doğru yola çıktık. Machadodorp ile Belfast'ın yüksek bozkırlarının 500-1000 metre altında uzanan ve oraya, alçak bozkırın etrafını saran gür tropik ormanın derinliklerinde gizli Timsah Şelaleleri ile bağlanan Timsah Vadisi'nin güzelliği beni alıp götürmüştü. Güzelliğiyle, yalıtılmışlığıyla, zengin toprağıyla ve bol su kaynağıyla birkaç yüz aileden oluşan bir cemaate yuva olacak ideal yer gibi görünmüştü bana orası. Thorburn, yukarı bozkırdaki çiftlik yatırımını güvence altına alabilecekse, Timsah Vadisi'ndeki o arazinin satın alınabileceğini söyledim.

Orada uzun süre kalamazdım çünkü Powell Duffryn'in işi beni bekliyordu ve o işi hakkıyla yapmak istiyordum. Müthiş şanslıydım. On gün içinde, neler yapılabilir konusunda açık bir fikre sahip olmaya yetecek kadar bilgi toplamış, Transvaal ile Orange Free State'ine ait yeterince kömür madeni ve kimya sanayii görmüştüm.

İngiltere'den ayrılmadan, bundan tam otuz yıl önce Cambridge, Christ kolejinde Başrahibin misafiri olarak nekahet dönemimi geçirdiğim günlerde tanışmış olduğum Birliğin Başbakanı Mareşal Jan Smuts'a bir mektup yazmıştım. Kendisini ziyaret etmemi istemişti; bu fırsatı kaçırmak istemiyordum. Böylece, kömür sanayii hakkında ona söyleyebilecek bir şeyim olduğuna kanaat getirince Cape Town'a uçtum. Sekreterini aradım, ertesi gün için bir randevu aldım. *The Crisis in Human Affairs* [İnsan İlişkilerinde Kriz] adlı kitabımın taslak metninin bir kopyasını bıraktım; bu kopyayı yayıncılarımdan bu amaçla almıştım. Smuts'ın Masa Dağı'nı yürüyerek çıkmamış bir insana pek iyi gözle bakmadığını duymuştum; ben de bu işe girişmeye karar verdim. Bu çıkış Snowdon'un zirvesine giden Pen y Groes rotasından daha zor olamaz diye düşünüyordum. Dağın Körfez'e hâkim, güneşli yüzünde bir rota seçtim. Kavurucu bir yaz günüydü; tırmanışın ne kadar sıcak ve susuz olacağı konusunda en ufak fikrim yoktu. Beş saat süren mücadeleden sonra zirveye vardım; güneye, Antartika'ya doğru baktım ve korkunç yorulmuş şekilde inişe geçtim. Fakat değdi.

Smuts geceleyin, okuduğunu söyleyerek kitabımı iade etti. Şöyle dedi: "İnsani meselelerde büyük bir krizden geçmekte olduğumuz konusunda size katılıyorum. Bazı çekincelerim olmakla beraber Çağlar teorinize de katılıyorum. Ancak insan tabiatına karşı aldığınız kötümser tavrı onaylamıyorum. Aksini gösteren tüm göstergelere karşın entegrasyon süreci devam ediyor. Şimdi söyleyin bana neden Güney Afrika'ya geldiniz?"

İşimin maden araştırmaları olduğunu, Powell Duffryn'in beni yatırımları konusunda bir rapor hazırlamak üzere gönderdiğini söyledim. Araştırmalarım sonucunda, Güney Afrikalı sanayicilerin, Transvaal kömür madeninin potansiyelini son derece azımsadıklarını gördüğümü söyledim. "Burada altın madenciliği o kadar hâkim bir durumda ki, dünyanın en ucuz enerji kaynaklarının burada olduğunun farkında değiller. Güney Afrika, en azından elli yıl, dünya üzerindeki tüm ülkelerden daha ucuza kömür üretebilecek durumda; bunu, yüzeye yakın, masif kömür yataklarına ve bunların makineleştirilmesinin kolay olmasına borçlular. Kanada'nın Niyagara Şelaleleri'nde yapabileceği her şeyi Güney Afrika daha ucuza yapabilir. Kariba Barajı inşa edilirse, sermaye yatırımları o kadar yüksek olur ki, Zambesi enerji üretimi, Transvaal ile yarışamayacak düzeye çıkar. Dünyanın en büyük elektro-kimya sanayii Güney Afrika'da olmalı."

Smuts sözümü kesti: "Bana anlattıklarınız ilginç ve değerli şeyler; bunların bir kısmı benim için yeni de. Bunları gidip Hofmayr'a anlatmanızı istiyorum. Maliye Bakanımdır. Yakında emekli oluyorum, ancak onun tüm bu projeleri yürütecek kadar iktidarda kalmasını ümit ederim. Onlara sadece şükranlarımı sunabilirim."

Bunu, oraya gelişimin kişisel sebeplerinden söz etmek için bir fırsat olarak gördüm ve kitabımdan bahsetmeye başladım: "Avrupa uygarlığının çökme tehlikesiyle karşı karşıya olduğuna inanıyorum. Yanımda iki yüz kadar kişiyle, göç edip, Afrika'da uzak bir vadiye yerleşerek bir koloni kurmanın doğru olup olmayacağını tartışıyorduk; böylece şu âna kadarki birikimimizi koruyup, fırtına dindikten sonra bu birikimi tekrardan çıkarabilirdik."

Smuts bir iki soru sordu bana; sonra arkasına yaslanıp çok ciddi bir edayla konuştu: "Benim görevim göçü teşvik etmek, özellikle de İngiltere'den. Bunu yapıyorum da. Ancak siz ve arkadaşlarınız sıradan göçmenler değilsiniz. Görüşüme göre, dünyanın durumuyla ilgili yanlış bir fikir içindesiniz. Avrupa uygarlığı yıkılırsa, hâlâ bir şeylerin korunabileceğini düşünüyorsunuz. Bense buna inanmıyorum. Avrupa hâlâ, insan ırkının umutlarının taşıyıcısı olmaya devam etmektedir ve en azından bir yüzyıl daha edecektir. Avrupa'da kökü eskiye dayanan, çok istikrarlı bir kültür kurulmuş durumda. Buna İngiliz Adaları'nı da dahil ediyorum. Dünya üzerinde bu kültüre benzer bir başkası yok.

"Yakın bir tarihte, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ni imzalamak üzere San Fransisco'daydım. Bu iyi bir başlangıç ve pek çok yönüyle Milletler Liginden daha umut verici. Ancak bu da dünyayı faciadan kurtarmayacak. Dünyayı sadece Avrupa kurtarabilir. Güney Afrika'ya gelmenin ne faydası var? Burası daha yeni doğmuş bir ülke. Henüz gelişmeye bile başlamadık. Henüz önümüzde bizi bekleyen sorunlar var. Önümüzdeki yüz yıl Güney Afrika'da kültür olmayacak. Daha ileri giderek aynı şeyi Birleşik Devletler için de söyleyeceğim. Amerika ziyaretimin en sarsıcı ve rahatsız edici izlenimi, ülkenin olgunlaşmamış olmasıydı. Dünyanın en güçlü ülkesi haline geldiler ve dünyanın önderliğine oynuyorlar. Halbuki henüz bu göreve uygun değiller, bu da büyük bir tehlike oluşturuyor. Bana göre insani meselelerin içinde bulunduğu kriz, insanoğlunun akıllıca kullanamayacağı güçleri erken bir zamanda ele geçirmesidir. Ancak bu kriz, kaçılarak çözülemez. Eğer durumu diğerlerinden biraz daha iyi anladıysanız, o zaman yeriniz evinizdir. Geri dönün ve Avrupa mirasınızın büyük önemini telkin edin."

Kısmi sonuçları bakımından tavsiyeleri, Nairobi'de karşılaştığım şeylerle -her ne kadar oradaki sebeplerim iç âlemimle ilgili, kişisel şeyler olsa da- uyum içindeydi; onunkiler ise siyasi ve geneldi. Ona, iki barış konferansına katıldığımı ve Briand'ın aşağı yukarı kendisi gibi konuştuğunu anlattım. Bu, yirmi sekiz yıl önceydi ve Briand kendi görüşünün kurbanı olmuştu. Smuts oldukça üzgün, şöyle dedi: "O zaman ben de kendi görüşümün kurbanı olacağım. Ama şu anda Avrupa'da benim gibi düşünen insanlar var, etkili insanlar; biz Avrupa kültürünün kurtuluşu için tüm güçlerimizi birleştirmeliyiz, diye düşünüyoruz. Bu, ancak Avrupa'nın siyasi bağımsızlığının korunmasıyla olabilir."

Bu noktada sekreteri odaya girip başka bir randevuya yarım saat geç kaldığını söyledi. Smuts kibar bir gülümsemeyle bana dönüp şöyle dedi: "Bu, benim ne kadar ilgimi çektiğinizin bir ölçüsüdür. Gidip Hofmayr'ı görün; ona kömürle ilgili her şeyi anlatın. En azından o konuda bir şeyler yapabiliriz."

Hofmayr beni hemen kabul etti; kömürle ilgili raporumu daha ayrıntılı dinledi. Bana miktarlar ve fiyatlar konusunda bazı sorular sordu, ki bunlar beni şaşırttı. Kafadan hesaplar yapma konusunda çok hızlıyımdır; konuyu enine boyuna çalışmıştım önceden. Fakat Hofmayr benden de hızlıydı. Hayatımda tanıdığım en iyi üç dört beyinden biriydi. Besbelli çok iyi ve içten bir adamdı.

Maden damarlarının makineleşme açısından ideal olduklarını, Bantu madencilerini işbaşında gördüğümü, makineleri kullanmayı hemen kapacakları konusunda emin olduğumu söyledim. Makineleşmenin bu kadar alt düzeyde olması beni şaşırtmıştı. Şöyle dedi: "Bizim sanayicilerimizi anlamıyorsunuz. Transvaal'in refahı, bol ve ucuz iş gücü üstüne kuruludur. Sanayiciler bunun dışında bir şey düşünemezler. Bu ülkenin geleceği, Afrikalıların hayat standartlarında çok büyük bir gelişmeyi gerektirmektedir. Bundan herkes faydalanabilir. Ancak çok az kişi bunu görebiliyor. Belki iş işten geçene kadar göremeyecekler de. Yine de söylediğiniz her şey çok ilgimi çekti. Gidip Sir Ernest Oppenheimer ile görüşmenizi istiyorum; o ve oğlu, zenginlerimiz arasında en akıllılarıdır, sizi dinleyeceklerdir." Sekreterini çağırıp Oppenheimer'e bir mektup yazdırdı.

Yanından ayrıldıktan sonra, ona misyonumun ruhani kısmından bahsetmediğime üzüldüm. Bana sadece pratik tavsiyeler vermekle kalmayıp, daha derinlerdeki araştırmalarımızla da ilgileneceğinden emindim oysa.

Sonuçta Johannesburg'a döndüm ve Oppenheimer ile Güney Afrika'nın diğer önde gelen sanayicileri ile buluştum. Söylediklerimi dikkatle dinlediler, fakat besbelli ellerindeki ucuz iş gücünü kullanarak zaten iyi para kazanıyorlardı. Daha fazla genişlemeye henüz hazır değillerdi. Güney Afrika'daki bu çok zengin adamlar bende iyi izlenimler bıraktılar. Afrikalılara karşı sıcak duygular içindeydiler ve tüm kalpleriyle Smuts ile Hofmayr'ın, Afrika'yı ileriye götürme siyasetlerinin arkasındaydılar. Pek çok kimse, Smuts gittikten sonra bu siyasetin devam edeceği konusunda karamsar olduğunu söyledi bana. Hofmayr'ın yeteneğini takdir ediyorlardı, ancak o, ülkede popüler desteğin nasıl kazanılacağını bilmiyordu.

Görevimi yerine getirdikten sonra Machadodorp'u ikinci kez ziyaret etmeye gittim. Lewise'ler çoktan yerleşmişti. Thorburn'lar da yaklaşık 1000 dönümlük arazi satın almıştı. Thorburn, Johannesburg'daki karşılanışından o kadar cesaret almıştı ki, grubuna Güney Afrika'da büyük yatırımlar yapmaları konusunda tavsiyeler verdi. Bu tavsiyeyi tuttular ve inanıyorum ki hiç de pişman olmadılar.

Bu sefer Timsah Vadisi'nde kaldım. Orayı yalnız başıma hissetmek istedim. Avrupalı ya da Asyalı ikametçi yoktu orada; sadece iki bin kişilik bir Basutos kabilesi, başlarında da yüzünü geçmiş haşmetli bir kadın Şefleri vardı. Bu insanlar Avrupalı sakinlerden kaçmak için Natal'i altmış yıl önce terk etmişlerdi. Beş altı köyde geleneksel kabile hayatı sürüyorlardı.

Bir sabah, Timsah Şelaleleri'ne yürümek üzere çok erkenden yalnız başıma yola koyuldum. Elimde bana rehber olacak şüpheli bir haritadan başka bir şey yoktu. Arkadaşlarım yılanlara dikkat etmemi söylediler; kışkırtılmadığı halde saldıran kara mambanın saçtığı dehşetten bahsettiler. Bu hikâyeler, vadinin sık çimenleri arasında şortumla ve yeleğimle gezinmenin vereceği hazların bir kısmını engelledi. Tüm gördüğüm, kanatları elim büyüklüğünde inanılmaz kelebeklerdi; tek duyduğumsa, ortada görünmeyen Habeş maymunlarının şamatasıydı.

Fazla çiğnenmemiş bir patikayı izleyerek bir Basuto köyüne vardım. Tüm sakinleri çapaya gitmişti. Yaşları yediden yetmişe değişen insanlardı bunlar; şarkı söylüyor, kendi müziklerinin ritmiyle çapa

yapıyorlardı. Beni görünce hepsi işini bıraktı ve şaşkınlık içinde ayağa dikildi. Sonra hepsi bir ağızdan gülmeye başladı. Böyle bir gülüş daha önce hiç duymamıştım. Bu, salt neşe ve dostluktu; içinde kötülük, başka düşünceler barındırmıyordu. Onlara katıldım; dakikalar boyunca beraber güldük. El sallayıp yürüyüşüme devam ettim; onlarsa ciddiyete ve çapalarına döndüler.

Bu, hayatımın unutulmaz anlarından biridir. Tüm hayata yayılan tecrübeme göre, mutluluk en çok maddi refahın en az olduğu yerdedir. Mutlu bir zengin adam pek görmedim, fakat Küçük Asya'nın, Yunanistan'ın en fakir köylerinde pek çok mutlu insan gördüm. Omdurman'da mutluluk gördüm; fakat şu gözlerimin önüne serilen mutluluk, tüm diğerlerinin ötesindeydi. Burası, uygarlığın en ufak bir nimetinden bile tamamen yoksun bir köydü. Bir sabanları, at arabaları bile yoktu. Ama yine de gördüğüm en mutlu insanlardı. Korkuları da yoktu, kibirleri de.

Johannesburg'un kenar mahallelerinde yaşayan çözülmüş kabilelerin Afrikalıları, hatta Transvaal'in çok daha mutlu kömür madencileriyle onları karşılaştırmadan edemedim. Ama yine de, bu karşılaştırmayı yapsam da, geri dönüş olmadığını biliyordum. Bu mutlu Basuto kabilesini dünyada hiçbir güç uygarlıktan koruyamazdı. İyi niyetli bir hükümetin oraya gidip okullar, mağazalar açması, oraya araç gereçler, traktörler götürmesi bir iki yıllık bir meseleydi sadece.

Ani bir spazm gibi şu soru geldi aklıma: "Dünya üzerindeki son mutlu insanları mı gördüm yoksa? Tüm insanoğlu, maddi başarı boyunduruğu altına mı girecek? Smuts ne biliyor? Avrupa, Amerika ile karşılaştırıldığında daha mutluymuş. Avrupa olgunmuş, bir geleneği varmış. Ama ya bu Afrikalılar? Geri kalan tüm insanlardan daha olgun değiller mi? Gelenekleri daha köklü değil mi bu insanların? Amerikalılar belki yirmi bin yıllık bir geleneğin taşıyıcıları Kızılderililere ne yaptı? Hepimiz ne yapıyoruz? Gelişim uğruna mutluluğu satıyoruz; bir makine yığını için insanların doğuştan gelen haklarını satıyoruz!"

Vadinin güzelliği bana huzurumu geri verdi. Ormana daldım; Timsah Nehri'nin kıyıları boyunca yukarı yürüdüm; pınarına yaklaştıkça iyice cılızlaştı nehir. Şelale içimdeki son acı kırıntılarını da sildi süpürdü. Bu sadece dünyanın en büyük ve gür şelalelerinden biri değil, en muhteşemlerinden de biriydi kuşkusuz ve o sıralar hâlâ el değmemişti. Gürleyen sesinin içinde dua ettim: İnsanlar şehirleri yaratmış olsalar da, tabiat yine de Tanrı'nın elinden çıkmıştı.

Bu vadinin neden üzerimde böyle güçlü bir çekim etkisi olduğunu anladım; ancak asla orada yaşamayacağımı biliyordum. Kendimi melankolik hissettim, çünkü dünyada hiç bu kadar muhteşem, bu kadar yalıtılmış ve bu kadar mutlu bir yer görmemiştim.

Kısa süre sonra İngiltere'ye döndüm ve raporumu yazdım; Güney Afrika'ya bir daha hiç gitmedim. Orada bir cemaat kuruldu. Bunun için para toplama konusunda yardımcı oldum. Ancak oraya gidenler fazla tecrübeli değildi ve iki üç yıl sonra orası satıldı. Sanırım, Timsah Nehri'nin ününü borçlu olduğu alabalıklarını avlama amaçlı kullanılmak üzere satın alınmış. Büyük ihtimal zengin Güney Afikalılar Johannesburg'un gürültüsünden kaçmak için hafta sonları oraya gidiyorlardır.

Londra'ya tek başıma döndüm. Beni karşılamak için yapılan çok büyük hazırlıklarla karşılaştım. Eşim bir parti düzenlemişti; bir de onun yönetiminde, seçilmiş yirmi dört öğrencinin hazırladığı Gürciyev egzersizleri ve ayin danslarından oluşan bir gösteri sundular. Kostümler tıpkı Prieuré'dekilere benzetilmişti. Çok şaşırmıştım, olup bitenleri hiç anlayamıyordum. Coombe'a dönmeden önceki zamanlarda bile yüksek bir yere konmaktan, üstün bir varlıkmışım gibi davranılmaktan korkuyordum. Bundan, kendi açımdan korkuyordum; insanların güçlerini kendilerinde

değil bende aramalarının en zararlı şey olacağını düşünüyordum. Bu, eşimle en fazla ayrıldığımız noktaydı. Diğerlerinin bana saygı göstermelerinin onların iyiliğine olduğunu düşünüyordu; sürekli değerimi azaltmaya çalışmamı, üstesinden gelmem gereken bir zayıflık olarak görüyordu.

Pek çok defa, rolümle ilgili bu çelişen yorumlarımızın arasında bir denge kurmayı başarabilmiştim, ama bu sefer tamamen aklıselim sınırını aştım. Harcanan gerçekten büyük çabaya teşekkür edeceğime, neredeyse hiç konuşmadım; gösteri biter bitmez de odama çıktım. Eşim canla başla çalışan herkesin gönlünü almak için elinden geleni yaptı; o insanlar da kasten, kendileri üzerinde uyguladığım bir sınav olarak algıladılar bu davranışımı. Yaptıklarını kendileri için mi yoksa ödül ve takdir almak için mi yapıyorlar sorusunu sınayan bir sınav. O günden sonra, o sıra Coombe'da bulunan kişilerin pek çoğu bana o eski günleri hatırlattı; hepsinin benim tavrımın bilinçli olduğunu, yüce ve belirsiz bir amaca hizmet ettiğini düşündüklerini söylediler.

Samimi olarak söyleyebilirim ki böyle aptalca bir tavrı teşvik edecek hiçbir şey yapmadım. Tam tersi kendi hatalarımı, kusurlarımı saklamaktan kaçınmak için elimden gelen her şeyi yaptım, ki bunların sayısı çoktur. Kadınlarla ilişkilerimle ilgili bu kitapta birkaç atıfta bulundum. Kimi kadınlara güç durumlarında, yalnız hayatlarında yardım etmeye her zaman hazırdım; sevgiyle ya da bazen sevgiden de öte duygularla. Kendi adıma söyleyebileceğim tek şey, hayatımda hiçbir zaman bir kadınla kocası arasına girmeye çalışmadığım ya da bu yöndeki herhangi bir girişime karşılık vermediğimdir. Ancak bağlantısı olmayan kadınlarla her zaman ilişki kurma eğilimim oldu. Bunlardan ikisi uzun yıllar sürdü ve hayatımda önemli unsurlar olarak kaldı. Eşim bu kadınlardan hoşlanmadı ancak bana, benim tabiatım ve aramızdaki yaş farkı düşünüldüğünde bunları kaçınılmaz gördüğünü söyledi. Fakat arada öğrenci öğretmen ilişkisinin söz konusu olduğu durumlarda bu tür ilişkiler daha bir affedilemez olur; ve ben de bu tür durumlardan kendimi uzak tutmak için kendimle sürekli bir mücadele içinde oldum.

Hayatımın sadece bu kısmından bahsediyorum çünkü bana öyle geliyor ki ne saklamak ne de gösteriş yapmak istemediğim hareketlerimi, özel saygı gerektiren üstün bir varlık olduğum illüzyonunu yıkmalıdır. Bariz başka bir hatam özellikle itici olan, yalan söyleme alışkanlığımdır; ister insanların hoşuna gitme arzusundan kaynaklansın, ister sıkıcı durumlardan kurtulma amacıyla olsun. Herkes bu alışkanlığımın farkındaydı ve yine de hareketlerime, sanki üst düzey bir zekânın yönlendirmesiymiş gibi karşılık veriyorlardı.

Benimle işi olanlar bir huyumdan dolayı çok kızarlardı bana; herhangi bir insan beni bir iş konusunda kolayca ikna edebilirdi ama sonra üzerinde biraz düşündükten sonra eğer hatalı olduğunu hissedersem tamamen farklı hareket ederdim ve bu konuda da herhangi bir uyarı ya da açıklama yapmazdım. Bu hatamı ve diğerlerini görebiliyordum; kendimle ilgili bazı illüzyonlar içindeydim.

Birkaç hafta sonra İngiltere'ye döndüğümde, eşimin sadece yorgun değil, sağlığında da büyük bir sorun olduğunu gördüm. Coombe Springs'in idaresini iki yıldır, tek bir tatil yapmaksızın o üstlenmişti; ona Fransa'da bir araba gezisine çıkmayı önerdim.

Lascaux'da paleolitik mağara resimlerinin olduğunu duymuştum; prehistorya her zaman ilgimi çekmiştir. Bu nedenle oraya gidip görmek istiyordum. Mağaraların keşfedilmesinden hemen sonra görmek büyük bir şanstı; sarkan kayaların altından zar zor ilerleyerek, resimleri meşale ışığı altında görmek. Etki muhteşemdi. Orada gözlerinizin önünde, en yüksek kültüre ait, çok büyük teknik beceriye sahip insanların en azından yirmi bin yıl önce yeryüzünde yaşamakta olduğunun kanıtı olarak

durur bu resimler; haklarında o kadar şey söylendi ki ekleyecek fazla bir şeyim yok. Tek şunu söyleyebilirim: İki çok ayrı kültür düzeyi var. Bunlardan biri yeraltı sığınaklarının amacını ve içinde yaşadıkları çağın fersah fersah ilerisinde teknik kaynakların kullanımını bilen ezoterik bir toplumun kültürüdür. Ötekisiyse Les Eyzies civarındaki mağara yerleşimlerinde resmedilmiş kültür düzeyidir; bu düzeyde her şey, popüler olarak Eski Taş Devri insanına atfedilen ilkel özelliklere sahipti. Dordogne'da bir hafta kalışım ve Paris'teki Musée de l'Hom-me'a yaptığım ziyaretler bana eski zamanlarda ezoterik cemaatlerin var olduğunu, ancak bunların Prens Sabahattin'in çok sevdiği teozofik ve okült literatürde verilen abartılı tanımlamalardan farklı olduğunu düşündürdü bana. Büyük geyik ve bizon sürülerini, geri çekilen buzulları takip eden avcı kabilelerini ve arka planda da mirasçısı olduğumuz geleceği hazırlamakta olan bilge adamı gözümde canlandırabiliyordum.

Eşim eve daha mutlu döndü, fakat hâlâ açıklanamaz bazı acılar çekmekteydi. Onu birçok doktora götürdüm. Ancak net bir tanı konulamadı. Mayıs ayında, Powell Duffryn'in Birleşik Devletler'de kömür araştırmaları konusunda bilgiye ihtiyacı olduğunu öğrendim; kömürden petrol üretilmesi amaçlanıyordu. Oraya gitmeyi, bir rapor hazırlamayı teklif ettim. Bu onaylandığında Bayan Uspenski'ye bir mektup yazıp onu görmek istediğimi söyledim; fazla bir teşvik beklemiyordum. Ne mutlu bana ki, beni Mandham'da kalmaya davet eden samimi bir cevap aldım.

7 Haziran'da, elli birinci yaş günümden bir gün önce oraya vardım. Bayan Uspenski'nin torunu Leonide'in de yaş günü aynı gündü; beni de partisine çağırdılar. Orada Uspenski'nin, gruplara her türlü faal katılımdan elini ayağını çektiklerini duyduğum iki eski öğrencisini görünce şaşırdım. Bayan Uspenski daha o zamandan odasına kapanmış, çok az kimseyle görüşmeye başlamıştı.

Odasına davet edildim. Eşimin sağlığını sorduktan sonra bana aniden şu soruyu sordu: "Bay Uspenski artık yok, ne yapacaksın?" Sonradan öğrendim ki aynı soruyu başkalarına da sormuş. Bay Gürciyev'i bulmayı ümit ettiğimi, fakat izini bulamadığımı söyledim. Ya ölmüştü ya da bana birilerinin söylediği doğruysa delirmişti. "O deli değil. O hiç deli olmadı. Şu anda Paris'te yaşıyor. Neden ona gitmiyorsun?" dedi.

Sözlerinin üzerimdeki sarsıcı etkisini hiçbir şey ifade edemez. Bir anda, daha sistematik biçimde Gürciyev'i aramamakla ne kadar aptallık ettiğimi fark ettim. Onunla yaptığım son konuşmayı hatırladım, aradan neredeyse yirmi beş yıl geçmişti. O vakit çok korkmuştum. Artık genç bir adam değildim. Gürciyev'in yöntemlerine dayanabilir miydim? Kim bilir şimdi benden neler isterdi? Ve tüm bu soru yağmurunun ardından müthiş bir rahatlama hissi geldi. Artık yalnız değildim. Tanıdığım tüm insanlar bir yana, kendiminkinden çok daha derin bir sezgisi olan bir insan vardı ve orada, bana yine yardım edebilecek bir yerdeydi.

Bayan Uspenski'ye, "Amerika'da bitirmem gereken bir iş var. Bitirdiğimde, bana ne yapmam gerektiğini söylerseniz yaparım," dedim.

"O kadar basit değil. Bunu tek isteyen sen değilsin. Bay Gürciyev'in içinde bulunduğu durumu bilmiyorsun," dedi. Yardımcısı Bayan Darlington'a Lyne'e kendisinin yolladığı bir mektubu okumasını söyledi; oradaki gruba da aynı soruyu soruyor, Gürciyev'e geri dönmeyi tekrardan düşünmelerini söylüyordu. Bu mektup bir fırtına etkisi yarattı. Kimisi, Uspenski'ye verdikleri, bir daha asla Gürciyev'i görmeme sözüne bağlı hissediyordu kendini. Sadece iki kişi -bunlar Amerika'ya gelmiş olanlardı- yeniden Gürciyev ile çalışma girişiminde bulunma kararı vermişlerdi şimdiden. Bayan Uspenski'nin beni davet edişi, Uspenski'nin söylediği her sözü sarsılmaz bir kanun olarak görüp, bu

kanunu ihlal eden bir kişiyi kutsal bir inanışa ihanet eden biri olarak gören fanatik bir grubun öfkesini çekti. Uspenski, "Kimse Bennett ile konuşmayacak, haberleşmeyecek," demişti. Bu sözü, o hayatta da olsa, ölmüş de olsa tutulmalıydı bu fanatiklere göre; Uspenski ister yanlış bilgilendirilmiş olsun, ister olmasın.

Tüm bunlarda beni şaşırtan bir şey yoktu, çünkü tarih göstermiştir ki, büyük ya da küçük ruhani bir lider ne zaman dünya sahnesinden ayrılsa, takipçileri mutlaka fraksiyonlara ayrılır. Bunların her biri, hocalarının söylediklerini korumak ve yaymak ister. Ancak bir fraksiyon bu görevi kelimenin doğrudan anlamıyla algılar, her kelimeyi, her hatırayı, her emri, bunlar sanki kristalleşmiş, sonsuza kadar sabitlenmiş gibi korumaya çalışırlar. Bir başka fraksiyon ise, gizliden ya da açıkça hocanın mevcudiyetinin getirdiği sınırlamalardan özgürleşmek ister ve güdüleri onları nereye sürüklerse oraya gider. Bir başkasıysa, kendilerine verilenin ruhu canlı tutmak ister ve değişen şeyleri -bu, bozulma yönünde de olsa- göğüslemeye hazır olur, yeter ki yeni bir şeyler yeşersin.

Bu şekilde tanımlanınca sanırım herkes üçüncü yolu onaylar. Bu, becerilerle ilgili meseldeki duruma uyuyor: Meselde, hizmetkâr, beyinin parasını bir mendile sarıp toprağa gömer. Ancak gerçek asla bu kadar basit değildir. Pek çokları, sadece kendi iradesi ya da inatçılığıyla hareket ettiğinde, Hayat Yolu'nu takip ettiğine inanır. Birinci yolu seçenler, kendilerine sunulan yeteneği gömdüklerini öfkeyle reddederler.

Geçmişin derslerine yeniden dönerek, büyük bir adamın tüm takipçilerinin nasıl onun hatırasına haksızlık yapılmasın istediklerini görebiliriz. Ancak tarih perspektifinden ayrılan fraksiyonları açık bir biçimde görebiliriz. Uzun vadede, pasif korumacılar ölür gider; tıpkı Kudüs'teki Musevi-Hıristiyan cemaat gibi, ya da Mekke'deki Ehlibeyt, "Evin İnsanları" gibi. Aziz Pavlus ya da beşinci Halife Muaviye gibi heretik düşünceye yakın kişiler dış şekilden öte mesajın büyüklüğünü görebilmiş ve onu yaşatmayı, insan hayatlarında meyvelerini vermesini sağlamışlardır. Budist yazıtları, yakın takipçisi Ananda'nın çelişkili resimlerini çizer; ustanın söylediği her kelimenin hatırasına kendini adayanlar ve araştırmacı Sariputta gibi tehlikeli dalgalara neden olanlar. Ananda ve onun gibiler Buda'nın ölümüyle unutuluşa terk edildiler. Faal araştırmacılar, heretik düşünceye yakın olanlarsa Dharma'yı yaşattılar.

O sıralar Bayan Uspenski, kocasının takipçilerinin çoğuna heretik geliyorsa, bu, onun öğretinin dış görünüşüne değil, yaşayan içeriğe önem verdiğini gösterir. Bir adamda başlayıp biten bir öğretinin yaşama gücü olmadığını biliyordu o. Uspenski'nin ötesinde Gürciyev'e, Gürciyev'in ötesinde de, tüm iyi yeteneklerin, mükemmel yeteneklerin geldiği Büyük Kaynağa bakıyordu.

Bir an bile tereddüt etmedim. Gürciyev'in hayatta olduğunu ve gücü olduğunu öğrenir öğrenmez hemen ona gitmek istedim. Ancak ilk önce kendi işimi yapmalıydım. Birleşik Devletlerdeki kömür araştırma laboratuvarlarına bir tur düzenledim. Her ne kadar annem, iki tarafta, dördüncü kuşaktan Amerikalı olsa da, daha önce ABD'de hiç bulunmamıştım ve her şey bana heyecan verici geliyordu. Bu büyük ülkenin çelişkilerini bana iki olay gösterdi.

Maden Araştırmaları İstasyonu Ofisi'ni ziyaret etmek üzere, o sıralar kahverengi kömürün karbonlaştırılması üzerinde çalışan Colorado, Golden'e gitmem gerekiyordu. Golden, tarihi eski ümit vaat eden günlere giden bir madencilik kasabasıydı. Colorado o sıralar uzak bir eyaletti. Denver'ın arkasında, Rocky Dağları'nın eteklerinde, deniz seviyesinden yaklaşık 2500 metre yükseklikte bir kasabaydı burası. Rocky Dağları'nda biftekleriyle ünlü özel bir et lokantası olduğunu duymuştum.

Sahibi, kurucusunun torunuydu. Etin daha ilk işlenmeye başladığı zamanda kurmuştu adam burayı. Orayı bulmam güç olmadı; oturdum, bir biftek istedim. Bifteğin kırk beş dakikada hazırlanacağı söylenmişti bana. Kasaba içinde şöyle bir dolandım ve yirmi dakika sonra döndüm, ki hâlâ zaman vardı. Menüye bakarken Rocky Dağı alabalığını gördüm ve zaman geçsin diye ondan da istedim. Belki yedi yüz elli gram ağırlığında devasa bir balık önüme kondu kısa süre sonra ve anladım ki bu bütün bir yemekti zaten. Balık çok lezzetliydi; bitirdim. O zaman, et lokantasının gediklilerinin bana tuhaf tuhaf baktıklarını gördüm. Bifteğim büyük bir oval tabak içinde geldi. Bir buçuk kiloya yakın ağırlıkta bütün bir kaburgaydı; bu, İngiltere'de karneyle dağıtılan beş haftalık yemeğe karşılık geliyordu. Böyle lezzetli bir biftek hiç yememiştim hayatımda ve ona haksızlık yapmamak için o kadar çaba sarf ettiysem de, Avrupa ve Asya'daki toplama kamplarında açlıktan kıvranan kadınlı erkekli milyonlarca insanı düşünmeden edemedim.

Ertesi gün, Araştırma İstasyonu'nun Müdürü Doktor Perry arabasıyla beni Rockies'den Rifle'a, batıya doğru 360 kilometre götürdü. Haziran sonuydu ve Denver fırın gibiydi. Yükseldikçe hava serinledi; fakat ben bizi bekleyen görüntüyle karşılaşmaya kendimi hazırlamamıştım: Karlarla kaplı devasa bir panorama ve yamaçlarında vahşi bir bizon sürüsünün otladığı büyük bir buzul. Lascaux'daki mağara resimlerindeki bizonlara o kadar benziyorlardı ki kalbim duracak gibi oldu. O an, Amerika yerlilerinin, uzak antikite -belki de buz çağları- ile bir bağlantıları olduğunu düşündüm. Onlardan bir şey öğreneceğimize, kültürlerini yok etmekle korkunç bir hata işlemiştik.

Rifle, yüzlerce kilometre uzanan büyük düz tepesiyle, Colorado'nun kuş uçmaz kervan geçmez bir bölgesindeki bir madencilik kasabasıydı. Amacım dünyanın en büyük petrol kaynaklarından birini ziyaret etmek, nasıl işlendiğini görmekti. Bu, pek çok ziyaretten sadece biriydi. O gezide ülkenin pek çok yerini gördüm.

Bilim adamlarının okuyacağı bir rapor yazıyor olsaydım bu yolculuğa bir bölüm ayırmam gerekirdi. Pek çok arkadaş edindim. Amerikan araştırma ve teknolojisinin hem güçlü hem zayıf yönlerini gördüm. Fazlasıyla aletlere bağımlı olmak onların esnek olmalarını ve yeni girişimlere atılmalarını engelliyordu. Öte yandan, işletme kapasitesi on ile -ya da yüz ile- çarpıldığında ortaya çıkabilecek sorunlar konusunda İngitere'deki sanayi araştırma kuruluşlarının çoğundan çok daha ilerideydiler. Biz İngiltere'de hüsrana uğruyorduk, çünkü araştırma aşamasından geniş ölçekli üretime geçmekte aceleci davranıyorduk.

Aynı hatayı biz Powell Dufryn'de de yapıyorduk ve bunda benim suçum da büyüktü. Delanium gerçekten iyi bir keşifti, çok az bir sermaye riskiyle büyük bir ticari başarıya ulaşabilirdi. Ama biz fazla hızlı gittik ve zamanla Powell Duffryn Karbon Ürünleri'nin büyük sorunları çıktı ortaya. Bunu önceden görmeliydim, fakat yöneticilerin coşkularını kırmak istemedim. Genelde, bir girişim için ne kadar para gerektiği, işin en sonunda ortaya çıkar; fakat ben de tedbir eksikliğimin bedelini ödemeliydim.

Tüm bunlar daha sonra oldu; bunlardan şimdi söz ediyorum çünkü İngiltere ve Amerika'nın teknik sorunları arasındaki farkı anlamak için bunların önemli olduğunu düşünüyorum. Bizim için tek önemli şey doğru fikirdir. Amerikalılar içinse doğru makineye sahip olmak önemlidir. Maddi sorunlarla uğraşmak durumunda kaldıklarında, makineleri, ardında yatan fikirden daha çok hesaba katıyorlar. Rusların ise ikimizden de üstün tarafı, düşünce ile mekanik arasında bir denge kurmak konusunda daha dikkatli davranmaları.

İngitere'ye dönerken Mendham'a yeniden uğradım ve iki arkadaşımın Gürciyev'e gitmek üzere çoktan oradan ayrıldığını gördüm. Her gün eşime yazıyordum. Gemiye binmeden önce yazdığım son mektupta şöyle yazmışım: "Bu son yön değiştirişimiz. Coombe'a yalnız gidemem, gitmeyeceğim. Bayan Uspenski, kendisine bir hoca gözüyle bakılmasına asla izin vermediğini, vermeyeceğini söyledi. Gürciyev'in bizden aşırı isteklerde bulunabileceği konusunda uyardı beni. Mendham'daki gruptan herkese şu soruyu sordu: 'Daha Yüksek bir Hoca gelirse ne yaparsınız?' Bu sorunun cevabı, kişinin koşulsuz kendini onun ellerine bırakması olmalı kesinlikle. Ya Gürciyev'in *The Herald of the Coming Good*'da [Yaklaşan İyiliğin Müjdecisi] yazdıkları doğruysa ve gerçekten insanları gönderdiği İran'da gizli bir okulu varsa? Ya benden İngiltere'yi, Coombe'u ve seni terk etmemi ve oraya gitmemi isterse? O zaman ne yaparım?"

Mauretania ile yolculuk ettim; gemide geçirdiğim altı günü Powell Duffryn'e vereceğim raporu yazmakla geçirdim. Gemideki dördüncü günümde eşimden bir telgraf aldım: "Sonsuza kadar uzaklara gitmek demek de olsa onun dediğini yapmalısın." Bu kahramanca bir cevaptı, çünkü ben gidersem hayatta kalamayacağını çok iyi biliyordum.

Haziranın sonunda eve vardığımda, sağlığının endişe verici düzeyde kötüleştiğini gördüm. Sürekli acılar çekiyordu. Bernard büyük bir mutsuzluk içindeydi. Onu bir uzmandan ötekine götürüyordu. Birisi sorunun böbreklerinde olduğunu, bir başkası omurgasındaki bir yaralanmadan kaynaklandığını, bir üçüncüsü kanser olduğunu söylüyordu. Geceleri can çekişerek geçiriyordu. Sabah dörtlere, beşlere kadar uyuyamıyordu; sonra çok sıcak bir banyo yapıyor, bu onu rahatlatıyor, birkaç saat uyuyabiliyordu. Acılarına ve gittikçe artan güçsüzlüğüne rağmen benimle Paris'e gelmekte ısrar etti.

6 Ağustos 1948 günü gittik. Bernard yolculuğu çıkaramayacağından korkuyordu. Bir doktor arkadaşına bizi Gare du Nord'da bir ambülansla karşılaması için telefon etmiş. Eşimin cesareti muhteşemdi. Taşınmayı kabul etmedi ve taksiye kendi yürüdü. Left Bank'te bir otele götürdüm onu; zira ertesi gün Boulvard St. Germain yakınlarındaki Rue du Bac'a Bayan de Salzmann'ı ziyarete gidecektik; on yedi yıl önce Gadsden'e yaptığı kısa ziyaret dışında onu hiç görmemiştim. Beşinci katta oturuyordu; binada asansör yoktu. Eşimin aşağıda beklemesini istedim ama hiçbir şey onu yolundan alıkoyamadı. Ağır ağır, acılar içinde tırmandı merdivenleri.

Bayan de Salzmann ile buluştuk. Ufak tefek ve dimdikti; saçları bembeyaz olmuştu. Prieuré'de 1923'te Gürciyev egzersizlerinin en iyi öğrencisiyken tanıdığım genç kadın çok değişmişti. Oraya gelir gelmez, Bay Gürciyev ile öğle yemeği yemek isteyip istemediğimizi sordu. Bunun bu kadar kolay olabileceğine çok şaşırarak, hemen kabul ettik. Günlerce bekletilmeyi ve onu görmeye izin verilmeden önce her türlü taleple karşılaşmayı bekliyorduk.

20

Gürciyev'e Dönüş

Eşim 44 Rue de Bac'in eski bahçesine kıvrıla kıvrıla iner dik, dar merdivenden ağır ağır, acıyla indi. Ağır ağır bir taksiye bindi. Yola koyulduk; Seine'i Pont d'Alma köprüsünden geçip, Etoile'ın etrafından dolanıp, Avenue Carnot boyunca çiçek açmış katalpa ağaçlarının arasından geçtik. O kızgın yaz günü kalbimin ürpertisini azaltmadı. Eşimin metaneti bana doğal görünmedi; daha çok, hani şu ölüme çok yaklaşmış insanların sahip olduğu gizemli güce sahipmiş gibiydi.

Bay Gürciyev'in 6 Rue de Colonels Renard'daki dairesi giriş katında sol taraftaydı. İçeri girdiğimizde, safran, tarhun ve daha zor ayırt edilebilen Asya kokuları, sanki bir anda başka bir dünyaya geçmişiz izlenimi uyandırdı. Daire Prieuré ile tuhaf bir tezat oluşturuyordu. Burada her şey ufak tefek ve karanlıktı, ne Avrupalı ne de Asyalı olan bir tür yoksulluk izlenimi uyandırıyordu. Prieuré'nin muhteşem salonlarını, bahçelerini, o süslü dekorasyonu ile Büyük Evi ve 1923 yılının pırıl pırıl güneşini hatırlayınca, Gürciyev'in sırtını sadece şaşaaya değil güneş ışığına da dönmüş olduğunu anlıyordum. Vakit öğleyi henüz geçmişti, ama tüm pancurlar çoktan kapatılmış, lambalar yakılmıştı.

Bayan de Salzmann eşimin sağdaki oturma odasına girmesine yardım etti ve kendisi sola giden bir koridordan gidip, birkaç saniye sonra Gürciyev ile geri döndü. Arkamı döndüğümde onu havı dökülmüş halının üstünde, etrafını saran her şeyden de daha değişmiş bir şekilde, ayakta dururken gördüm. O kara gür bıyıkları aklaşmıştı; parlak, alaycı yüzüyse sağlam yapısını kaybetmişti. İhtiyar ve hüzünlüydü; ancak cildi düzgündü. Her zamanki gibi dimdik kalmayı başarmıştı. Ona karşı o anda bir sıcaklık kapladı içimi; bu duygu, Prieuré'deki gençlik korkusundan ve çekingenliğinden çok farklıydı.

Mısırlıların ya da Faslılarınkinden ziyade Osmanlı Türkleri'nin kullandıkları tarzda kırmızı bir fes takmıştı. Yakası açık gömleği ve buruşuk pantolonu tipine, 1923'te giydiği hoş Fransız takımlarından daha çok uyuyordu. Her zamanki gibi bir ağırlıkla, hareketten tasarruf ederek ilerledi, ki sırf bu özellikler bile yakınındaki insanlara bir rahatlama, kendini iyi hissetme duygusu verirdi.

Bayan de Salzmann, Prieuré'den hatırlayacağını söyleyerek beni takdim etti. "Hayır, hatırlamıyorum," dedi. Sessizce birkaç saniye bana baktı ve "Sen On Sekiz numarasın. Büyük değil, küçük On Sekiz numara," diye ekledi. Ne demek istediği konusunda en ufak bir fikrim yoktu ama tavırları kendimi mutlu ve evimde hissetmemi sağladı. Beni hatırlamamış olabilirdi; beni kabul etmesi bile bana yeterdi. Bir ay sonra Prieuré'den ayrılmamın yirmi dördüncü yılı olacaktı, fakat onu görünce zaman ortadan kalkmış, sanki ben onu hiç terk etmemişim gibi geldi bana.

Bulunduğumuz dairede birkaç kişi vardı sadece. Saat ikiyi geçtiği halde öğle yemeği başlamamıştı. 10 metrekareden fazla olmayan küçük salona geçtik. Duvarlar çok çirkin, uyduruk yağlıboya resimlerle doluydu. Tepeleme değersiz biblolar, süslü püslü giysiler içinde bebekler, nereden geldiği

belli olmayan kıvır zıvır süslerle dolu iki vitrin vardı. Mutfaktan gelen kokular oradaki her şeyi ele geçirmişti.

Bir Amerikalı yüksek sesle daktilo edilmiş bir sayfadan İngilizce bir şeyler okuyordu. Her kelime tane tane telaffuz edildiği halde çok azını anlayabildim. Kısa bir süre sonra genç bir bayan başını kapıdan uzatıp, "Sıraya," dedi. Gürciyev tekrar etti: "Sıraya!" Hiçbir açıklama olmaksızın odadakilerin çoğu ayağa kalkıp, mutfaktan yemek odasına uzanan yaklaşık bir metrekarelik yerde sıraya girdi. Bayan de Salzmann eşimi aldı ve onunla beraber masaya oturdu. Alçak sesle ona sorular sormaya başladı. Bense, ne olacağını bilmeden diğerlerine katıldım. Gürciyev mutfağa gitti. Çeşitli büyük tencerelerden tabaklara servis yaptığını görebiliyordum. Düz tabaklar altta, çorba kaseleri üstte yan yana dizilmişlerdi. Elden ele geçirilip masaya diziliyorlardı. Bu servis yönteminin avantajını birkaç hafta sonra, altı kişilik yemek odasına kırk kişinin doluştuğu, sıkışıklıktan tabakları getirip götürmek için kıpırdanamadığı vakit gördüm.

Beni Gürciyev'in sağına, eşimi karşısına, Bayan Salzmann'm soluna oturttular. Öğle yemeği Gürciyev'in kitaplarında anlatıldığı gibi törensel kadeh kaldırmalar, paylaşılan lokmalarla yendi. Bir süre sonra yemeyi bıraktı ve eşimle İngilizce konuşmaya başladı: "Acı mı çekiyorsun?" "Evet." "Çok mu kötü?" "Evet." Masadan kalktı, elinde içinde iki hap bulunan bir kapla geri döndü. "Bunları yut. Acın dinerse, sana ne yapılması gerektiğini biliyorum. Dinmezse, söyle." Yemeğine döndü, bir daha eşimle ilgilenmedi.

Tüm dikkatimiz çeşitli kadeh kaldırmalara çekiliyordu. Gürciyev'in, Prieuré'deki cumartesi partilerimizde çeşitli İdiyotlara kaldırdığı kadehleri hatırlıyorum, fakat şimdi bu ayin çok daha ayrıntılı bir hale gelmiş ve görünüşe göre bir set halini almıştı. Gürciyev oturmuş dinliyordu. Kadeh kaldırma konuşmaları, demin kâğıttan bir şeyler okuyan Amerikalı tarafından öneriliyordu. Gürciyev'in solunda oturuyordu, ona "Yönetici" diyorlardı. Gürciyev bunun Orta Asya'da iyi bilinen eski bir töre olduğunu ve aynısının Yuhanna İncili'nde anlatılan Celile'nin Kana Köyü'ndeki düğün hikâyesinde bulunabileceğini söyledi; o hikâyedeki Şölen Başkanı yani Chamodar, şu anda Gürciyev'in yemeklerindeki Yönetici ile aynı görevleri üstlenir.

Bu açıklamaları verirken birden sözünü kesip eşime döndü: "Acı şu anda nerede?" Eşim cevap verdi: "Gitti." Israrla bir daha sordu: "Şu anda nerede diye soruyorum." Eşimin gözleri yaşla doldu ve "Onu sen aldın," dedi. Gürciyev şöyle cevap verdi: "Sevindim. Şimdi sana yardım edebilirim. Kahveden sonra Bayan Salzmann sana bir egzersiz gösterecek."

Yemek neredeyse beşe kadar sürdü. Masadan kalkarken beni daha da küçük bir odada kahveye davet etti. Burası onun ofisi ve salonuydu; yerden tavana kadar kurutulmuş otlar, balıklar, sosisler asılıydı; tüm duvarları çepeçevre saran raflardaysa tenekeler, kavanozlar dolusu yemek vardı. Gıda İngiltere'de hâlâ ciddi ölçüde karneye bağlıydı ve bunca erzağın burada bulunması olağandışı bir görüntü arz ediyordu. Ancak Gürciyev hemen dikkatle baktığımı sezdi ve şöyle dedi: "Tanrı'nın insana ilk Emri nedir, biliyor musun?" Ben cevabını düşünürken kendisi söyledi: "El eli yıkasın!" Bu sözü sindirmem için duraksadı ve sonra şöyle dedi: "Senin yardıma ihtiyacın var, benim de. Ben sana yardım edersem, senin de bana etmen gerekir." Ne isterse yapmaya hazır olduğumu söyledim.

Paris'te çektiği sıkıntılardan söz etti; kendisi için çok önemli olan Cannes gezisine gitmek için para bulamadığını anlattı. Oraya zaten elimdeki tüm parayı vermeye hazır olarak gittiğimden bu isteği beni şaşırtmadı. Sonra şöyle dedi: "Sen benden ne istiyorsun?" Şöyle cevap verdim: "Kendi Varoluşum

üzerinde nasıl çalışmam gerektiğini bana gösterir misin?" Onaylamasına konuştu: "Doğru. Şimdi fazlasıyla Bilgin var, ama Varoluşa gelince bir sıfırsın. İstersen sana nasıl çalışman gerektiğini gösteririm, ama bunu sana söylediğim şekilde yapmalısın."

Bu sohbette korkunç bir şeyler vardı. Bu, Prieuré'de bana söylediklerinin tamı tamına devamı gibiydi; yirmi yedi yıl önce Prens Sabahattin ile beraber Kuruçeşme'deki ilk görüşmemizde söylediklerinin de. Ona şöyle dedim: "Olduğum gibi devam edersem durumumun umutsuz olduğumu biliyorum. Sana geri gelmemin nedeni de bu." Bana şöyle dedi: "Söylediğim gibi yaparsan sana nasıl değişeceğini göstereceğim. Tek yapacağın düşünmeyi bırakmak. Sen fazla düşünüyorsun. Duyularına kulak vermeye başlamalısın. Duyularınla algılamak ile duyumsamak arasındaki farkı anlıyor musun?" Birinin fiziksel, birinin duygusal olduğunu söyledim. "Aşağı yukarı öyle. Ama bunu aklınla biliyorsun. Tüm varlığınla anlamıyorsun. Öğrenmen gereken bu. Git ve Bayan Salzmann'dan sana ve Bayan Bennett'e duyularınla algılama ve duyumsama egzersizini göstermesini iste," dedi.

Odadan çıkarken arkamdan seslendi: "*Beelzebub*'u okudun mu?" Öğle yemeğinden önce yüksek sesle okunan kitabı kastettiğini anladım. Bu kitabı daha önce görmediğimi söyledim. "Pek çok defa okumalısın bu kitabı. Şimdi Aşiata Şiemaş ile ilgili bölümleri al ve bu akşam yemeğe gelmeden üç kez oku," dedi.

Eşimi Bayan de Salzmann ile oturmuş sohbet ederken buldum; ona Coombe Springs'i anlatıyordu. Duyularla algılama ve duyumsama egzersizini öğreneceğimizi söylediğimde Bayan de Salzmann doğru anlayıp anlamadığımı sordu; zira bu egzersiz hazırlık gerektiriyormuş. Sonuçta Gürciyev'in istediğinin bu olduğuna karar verdik ve Salzmann bize çok açık ve basit bir şekilde egzersizi, hangi sıklıkta ve uzunlukta yapmamız gerektiğini anlattı. Gürciyev'in okumamı söylediği kitabın üç bölümünü de verdi. Avenue d'Eylau'daki daireye döndüm ve defalarca okudum onları. Mistik peygamber Aşiata Şiemaş'ın, "İnsanın Varoluşunun Düzenlenmesi" öğretisinin anlatıldığı kısımlar, üzerimde derin bir etki yarattı. Burada, olacak olayların bir öngörüsünü gördüm. Gürciyev daha sonra bu yorumumu doğruladı.

Eşim yaşadığı tecrübeden sarsılmıştı. Ben kendi gözlerimle onun sorunlarından kurtulduğunu görmüştüm, geçici de olsa. Masasından o bildiğim vakarıyla kalkmıştı; son aylarda olduğu gibi ağır ağır ve acıyla değil. Ertesi gün Gürciyev ile özel bir görüşmesi oldu; ki bu konuşmadan bana hiç bahsetmedi. Sadece kendisinden çok benimle ilgili olduğunu ve Gürciyev'in bana gerçekten yardımcı olabileceğine inandığını söyledi, o kadar.

Bernard bizi iki yakın dostun evine götürdü; Fransız Direnişi'nin kahraman savaşçılarından genç bir evli çift. Bernard, Gürciyev'i görme konusunda çok küçük bir umutla gelmişti. Elizabeth Mayall da bizimle yolculuk etti, ama sonra güneye, Dordogne'ye devam etti. Bizi öyle çok etkileyen Lascaux mağara resimlerini kendi gözleriyle görmek istiyordu.

Avenue d'Eylau'ya döndüğümüzde Bernard eşimin durumundan memnun oldu. Hemen iyileşmedi, fakat birkaç gün en azından acısız uyudu ve gizemli hastalığı düzeldi. Hayatının sonuna kadar o acı bir daha geri gelmedi. Hep Gürciyev'in kendisini iyileştirdiğini düşündü.

Aynı akşam yemeğe davetliydik. Gürciyev, ertesi gün Cannes'a hareket edeceğini bildirdi. Ona oldukça yüklü bir para vermiştim, paranın gezisini yapmasına yeteceğini umuyordum, beni de çağırdı ama arabamı getirmemiştim. "Arabanı istet ve beni takip et," dedi. Eşimin yeğeni Pierre Elliot'a telefon ettim. Ertesi gün geleceğini söyledi.

Gürciyev ödünç aldığı bir arabayla yola çıktı; yanında ilk gece bir şeyler okuyan Amerikalı, Rus şoförü George ve Lise Tracol adlı genç bir kız vardı. Eşim ile bense ertesi gün onların peşinden gidecektik. Gürciyev'i uğurladıktan sonra eşim, ben ve Bernard sakin bir gün geçirdik. Bernard bize çok yakındı; onun, tecrübemizi ilk elden paylaşmasını istedik. Bu uzun zaman mümkün görünmedi; zira Bayan Uspenski'den anladığım kadarıyla, eşimle ben Gürciyev'i ziyaret edebilirdim ama öğrencilerimden hiçbirini getirme izni bile isteyemezdim.

Ertesi gün ayarladığımız gibi telefon edip arabamın getirildiğini ve benimle gelmek isteyenin olup olmadığını sordum. Gece büyük bir kaza olduğunu, Bayan de Salzmann'ın Gürciyev'i bulup eve getirmek üzere gittiğini söylediler. Bu haberleri ilettim. Hepimiz şaşkındık. Tam onu yeniden bulduğumuzda ölseydi?

Arabam geldiğinde güneş batmıştı; Pierre Elliot son sürat Dieppe'den alıp getirmişti. Bir yardımım olabilir mi diye arabayla Rue des Colonels Renard'a gittim. Aynı anda iki büyük araba yanaştı kapıya; onlar da tam o an dönmüşlerdi. İlk aklıma gelen, onlara yük olmamak için hemen oradan uzaklaşma fikriydi. Sonra düşündüm ki, korkunç yorgun olmalıydılar; bavulları taşımaya yardım edebilirdim.

Kontağı kapattım, indim. Henüz alacakaranlıktı, ama sanki doğal olmayan bir karanlık bastırmıştı. Yoldan geçen kimse yoktu. Durdum, seyrettim ve bekledim. Arabalardan birinin kapısı açıldı, Gürciyev ağır ağır indi. Üzerindekiler kan revan olmuştu. Yüzü isten kapkaraydı. Ama daha fazla bir şeyler vardı; sanki ölmekte olan bir adama bakıyordum. Bu kelimeler hissettiklerimi ifade etmeye yetmiyor. Bu arabadan çıkan ölü bir adamdı, bir cesetti ama yürüyordu.

Hayalet görmüş gibi ürperdim. Dik durabilmesine inanamıyordum. Ama kapıya ulaştı, sonra asansöre; sonra da birinci katta, soldaki dairesine. Hipnotize olmuş gibi onu takip ettim.

Odasına girdi, oturdu. "Şimdi tüm organlar mahvoldu. Yeni yapmak lazım," dedi. Beni görünce gülümsedi, "Bu akşam yemeğe gel. Ben bedensel çalışma yapmalıyım." Büyük bir acı spazmı geçti içinden ve kulağından kan aktığını gördüm. "Beyin kanaması var. Bedenini hareket ettirmeye devam ederse kendini öldürecek," diye düşündüm. Bayan de Salzmann'a, "Falanca nasıl?" diye sordu. İsmi duyamadım. Amerikan Hastanesinde olduğunu söyledi. "Onu görmeye git. O nasıl?" Sonra ekledi: "Canım kavun istiyor. Dönerken kavun al."

Kendi kendime şöyle dedim: "Tüm bunları yapmak zorunda. Bedenini hareket ettirmekten vazgeçmezse ölecek. Bedeninin onun üzerinde iktidarı var." Bayan de Salzmann'ı götürmeyi teklif ettim. O an, Salzmann'ın o muhteşem cesaretine dair bir şeyler gördüm. Yorgunluktan rengi kaçmıştı ve onu böyle bir zamanda bırakmaya dayanamıyordu. Ama karşılık vermeden itaat etti.

Salzmann, "Yavaş sürer misin, dayanamıyorum," dedi. İyi zamanlarda da araba sürüşüm, yolcularıma pek hoş gelmezdi ve o akşam da araba kullanacak durumda değildim. Her neyse bir şekilde gittik ve döndük; dönüşte kavun almak için Place Saint Ferdinand'ta bir markette durduk. Ama bütün dükkânlar kapalıydı.

Bir anda Pierre peyda oldu; kapının önünde sinirli bir şekilde haber bekliyordu. Gürciyev, bu kim diye sordu: "Ona söyleyin kavun getirsin. Getirirse, her zaman evime gelebilir." Kriz durumlarında her zaman soğukkanlı olan Pierre, Halles'e gitti ve bir dolu kavunla döndü. Ben de eşimi almaya ve Bernard'a, Gürciyev'in acısını azaltsın diye morfin iğnesi istediğini söylemeye gittim.

O akşamki yemek tarifin ötesinde ıstırap vericiydi. Doktor geldi ve Gürciyev'in kesinlikle kıpırdamadan yatması gerektiğini söyledi; yaralanmadan olmasa da zatürreeden ölmesinin muhtemel olduğunu söyledi. Gürciyev tüm tavsiyeleri yok sayıp akşam yemeğine geldi. Birkaç lokma yedi ve dört kadeh konuşması dinledi. Sonra da yatağına gitti. Bernard elinde morfinlerle geldi; bulana kadar doktor arkadaşlarını kapı kapı dolaşmıştı. Gürciyev ise artık gerekmediğini, zira "acıyla beraber nasıl yaşanacağını" bulduğunu söyledi.

Ertesi gün çok hastaydı. Kafatasında bir çatlak vardı. Sade bu olsa yine iyiydi; pek çok kaburgası da kırılmıştı ve akciğerleri kan dolmuştu. Montargis Kasabası'ndan geçerken sarhoş bir şoför küçük kamyonuyla ara yoldan birden karşısına çıkmış tam göbekten çarpmış. Kamyon şoförü ve yanındaki yolcu olay yerinde ölmüş. Gürciyev'in arabasıysa akordeon olmuş, Gürciyev de tekerlekle koltuğun arasına sıkışmış. Onu oradan çıkarmak bir saat sürmüş. Kurtarış sırasında bilinci tamamen yerindeymiş ve tüm hareketleri yönlendirmiş; böylece ciddi bir kan kaybı önlenmiş. Gürciyev'in arabasındaki diğer üç yolcu hafif yaralarla kurtulmuş.

Yılın o zamanı Gürciyev'in Fransız öğrencilerinin hemen hepsi tatildeydi. Onun Cannes'a gitmesini fırsat bilip, ülkenin farklı yerlerindeki arkadaşlarını ziyaret etmek istemişlerdi. Olayın ikinci günü, o sıralar Paris'e yerleşmiş olan Elizabeth ile Bernard davet edildi, ki bu onları çok şaşırttı, şükrana boğdu. Gürciyev ölene kadar, onunla geçirebilecekleri en ufak bir fırsatı bile kaçırmadılar. Evinde o sıra beşimizin, yani eşim, ben, Elizabeth, Bernard ve Pierre dışında çok az kişi vardı. Yemeklere beşimiz davet ediliyorduk. Kazanın ilk çarşambası geldiğinde vakarla şunları söyledi: "Asla bir doktorun penisilin vermesine izin vermeyin. İnsan ruhunun zehri o." Çok hasta olduğu sırada, zatürree için bir iğne daha vermiş, fakat o, birinci günden itibaren doktoru reddetmişti. Profesyonel bir Fransız hemşire gelip gerekli bakımları yapıyordu. İlk başta umutsuzdu: "Yani ölmek mi istiyor? Kendisini öldürüyor," demişti. Her yemekte bize katılmakta ısrar ediyordu.

Eşimle ben inanılmaz bir değişim gözlemledik. Kazadan önce o hep bildiğimiz, hakkında onca hikâye anlatılan bilmece adamdı Gürciyev. Kazadan dört beş gün sonraysa, kendini bir maske arkasına saklama, rol yapma gereği hissetmeyen ya da bunu başaramayan bir adam intibaı uyandırdı bizde. O zaman o muhteşem iyiliğini ve insanlık sevgisini hissettik. Şekli bozulmuş yüzüne ve uzuvlarına -kelimenin tam anlamıyla tepeden tırnağa kara ve mavi bir renkteydi- ve bedeninin korkunç güçsüzlüğüne rağmen, o kadar güzeldi ki sanki başka bir dünyaya, daha iyi bir dünyaya ait bir insandı. Onu daha önce görmemiş olan Bernard ile Elizabeth, izlenimlerini onun hakkında daha önce duydukları, okudukları şeylerle bağdaştıramıyorlardı.

Birkaç gün içinde gerçek Gürciyev hakkında bir ışıltı yakaladığımıza inanıyorum; tüm o tuhaf ve itici hareketleri, insanların kendi üzerlerinde çalışmaktansa Gürciyev'i idolleştirmelerini engellemek için bir perdeymiş. Ertesi hafta ayağa kalkmıştı ve ikinci çarşamba, önceden öngördüğü gibi günlük faaliyetlerine geri döndü: Sabah her zaman gittiği kahveye gitmek, alışveriş etmek, sayısız ziyaretçilerini kabul etmek ve her şeyden öte, günde en az iki kez insanları yemeğe davet etmek. Gittikçe artan sayıda insanı. Yeniden, eskiden tanıdığımız Gürciyev'e daha çok benzemeye başladı, her zamanki gibi muammalı Gürciyev'e. Kazanın üçüncü ya da dördüncü günü, "İngiltere'de kaç kişi var?" diye sordu. İki yüz kadar olduğunu, şu anda seksen kadarının Coombe Springs'deki bir seminer için toplandığını söyledim. Onlara üç dört günlük bir program bırakıp ayrılmıştım; hesapta hemen dönüyordum. Pek çoğunun Paris'e gelebileceğini duyunca, "Hepsi gelsin. Şimdi Fransız grubum tatilde. Vakit kaybetmemek lazım. Evine git ve isteyen herkesi topla, getir."

Arabaya atlayıp eşimle İngiltere'ye döndük, seminer için Coombe'da olanları ve telefonla aceleyle bulabildiklerimizi topladık. Onlara şöyle dedim: "Ben ve Bayan Bennett'in Bay Gürciyev'i görmek için Paris'e gittiğimizi aranızdan bazıları biliyor. Onu görmeyi başardık, hatta onunla Cannes'a gitme niyetimiz oldu. Neredeyse ölümüne neden olacak korkunç bir kaza tüm planlarımızı altüst etti; ancak kaza aynı zamanda oraya gidip onu kendi gözleriyle görmek isteyenler için bir imkân yarattı. Hepinizin bildiği gibi Bay Gürciyev'i, Sistemimizin yaratıcısı olarak, Büyük Hoca olarak gördüm her zaman. Eğer şimdi kendimizi onun rehberliğine verebilirsek, şu anda imkânsız gibi görünen bir ilerleme kaydedebiliriz. Ancak sizi uyarmalıyım ki pek çok güçlükler olacak."

Daha sonra onlara oraya gidişimizi, kazayı ve Gürciyev'in Varoluş üzerinde nasıl çalışılacağını gösterme arzusunu anlattım. Konuşmama şöyle devam ettim: "İngiltere'den uzak olduğum on gün boyunca, bir mucize oldu diyebilirim. Şimdi umudum var; bu, kör bir umut değil, Nesnel Umut diyebileceğim bir umut, yaklaşık otuz yıldır amacım olan varoluşun dönüşümünü başarabileceğim yönünde bir umut. Hepiniz için aynı nesnel umudun olduğuna inanıyorum. Sizi Gürciyev'in hayal edebileceğinizin de ötesinde bir muamma olduğu konusunda uyarmalıyım. Son derece iyi bir insan olduğuna, insanoğlunun iyiliği için çalıştığına eminim. Ancak yöntemleri genelde anlaşılması güç yöntemlerdir. Örneğin iğrenç bir dil kullanır, özellikle de böyle şeylere burun kıvıran bayanlara. Para konusunda ve kadınlara da utanmazca davranmak gibi bir ünü vardır. Onun masasında alkol içmemiz gerekecek, genelde sarhoşluğa varacak kadar, insanlar onun bir sihirbaz olduğunu ve güçlerini kendi amacına hizmet edecek şekilde kullandığını söylüyor. Tüm bu söylentilerden hangisi doğru hangisi eğri bilemem. Tek bildiğim, çalışmalarımızdan bir sonuç almamız için nasıl etkin bir çalışma yürütmemiz gerektiğini gösterebileceğidir. Kendini hatırlama anlayışımı tamamen dönüştüren bir egzersiz gösterdi bana. Paris'e, kendini hatırlamanın insan için hem kaçınılmaz hem de ulaşılması olanaksız bir şey olduğuna inanarak gittim, ama şimdi bunun başarılabileceğinden eminim; dahası, bedenlerimizde kuluçkada bekleyen güçlerin basit kullanımları konusunda da eminim.

"Görüşüme göre, risk ne olursa olsun, ödenecek bedel ne olursa olsun, oynamaya değer. Ama hiçbirinizin beni bilinçsizce takip etmesini istemiyorum. Prieure'deki Çalışma Evi'nin giriş kapısında yazanı hatırlayın: 'İyi gelişmiş bir eleştirel melekeleriniz yoksa buraya gelmenizin bir faydası yok.' Gelecekseniz, gözleriniz açık olmalı. Gürciyev hakkında anlatılan skandal hikâyelerin doğru olduğuna inanmıyorum; ancak bunların doğru olabileceğini hesaba katmalı, ona göre davranmalısınız."

Pek çoğu konuştu ve konuşmamdan etkilendiklerini söyledi; söylediklerimden çok bendeki bariz değişiklikten etkilenmişlerdi. Gece sona ermeden, orada bulunanların çoğu kendilerini Paris'e götürmemi istedi.

1948 Ağustosu'nda, altmış kadarını Gürciyev'in dairesine götürdüm. Onlarca başkası da gitmek için ısrar ettiler, fakat Rue des Colonel Renard'daki ev, taş çatlasa altmış kişiden fazlasını alamazdı. O sıra da Gürciyev'in eski yeni, dünyanın dört köşesinden öğrencileri evine akın ediyordu. Sakin bir dönem yakaladığımız ve en son müthiş ölümcül kaza tecrübesine denk geldiğimiz için son derece şanslıydık.

Fransız grup tatilden dönünce, uzun hafta sonları boyunca, elimizden geldiğince Paris'e gittik geldik. Öğrencilerimden bazıları Paris'te yapılması gereken işleri üstlendi, özellikle de *Beelzebub*'un çoğaltılması işini. O sıralar kitap hâlâ daktilo edilmiş durumdaydı ve çok fazla da talebi vardı. Biz İngiliz grup olarak Fransız gruba çok teşekkür borçluyuz; kendilerini geri planda tutup bizim Gürciyev'e yaklaşabilmemiz için ellerinden geleni yaptılar. Yedi yıl boyunca Gürciyev neredeyse

tamamen onlara aitti ve önceki öğrencilerinin hiçbirine vermediği kadar tutarlı ve sürekli bir eğitim vermişti. Gürciyev'den bir şeyler öğrenmeyi amaç edinen herkesin girişimlerinde karşılaştığı şaşkınlığı idare eden Bayan de Salzmann'a karşı derin bir saygı duyuyorlardı.

Coombe Springs akınından kısa süre sonra, Kenneth Walker, Mendham'da tanıştığım iki kişiyle birlikte Gürciyev'i görmeye geldi. Oraya geldiğinde mutsuz ve şaşkın bir ihtiyardı. Gürciyev onu hakiki bir coşkuyla karşıladı; inanç ve umudunu, aklından çok duyguları aracılığıyla yeniden kazanmasına yardım etti. Gözlerimizin önünde olan dönüşümü izlemek büyük zevkti. Birkaç gün içinde Walker gençleşti, yeni bir umutla doldu. İngiltere'ye döndü ve Uspenski'nin eski öğrencilerinden dinlemeye hazır olanlarla konuştu. Sonuçta bunların çoğu Paris'e geldi. Kısa süre içinde ahenkli bir biçimde birbirine karışan, Londra ile Paris arasında üç kanaldan akış başladı. Üçüncü kanal, Jane Heap adlı bir kadın sayesinde oldu; Little Review'un kurucularından, kırk yıl önce Amerika'daki avangard çevreler tarafından iyi tanınan bir kadındı. Neredeyse yirmi yıl Londra'da sadece Gürciyev'in bayrağını taşımış, Uspenski ve çevresindekilerle herhangi bir ilişkiyi tahammülsüz bir şekilde reddetmiş, onları dönek olarak görmüştü. Her grup Gürciyev'in sofrasına farklı bir yönden geliyordu ve "Gürciyev" kelimesinin ne anlama geldiği konusunda farklı fikirler taşıyordu.

Gürciyev'in sofrasında tüm bu farklılıklar unutuldu. Yeni ve tamamen olağanüstü bir şeyler öğreniyorduk: İnsanın fiziksel bedeni ile kuluçkada bekleyen güçlerinin derin anlamı. Gürciyev bize o kadar yeni ve etkileri açısından o kadar şaşırtıcı egzersizler gösteriyordu ki, hepimiz önümüzde yeni bir dünyanın açıldığını hissediyorduk. Kişinin kendi üzerinde çalışmasının, kişinin illüzyon halinden, bağımlılık halinden özgürleşmesi açısından önemini ve aciliyetini anlatıyordu; ama tabii oraya samimi olarak bunu arzulayarak gelenler için geçerliydi bu. Her yemekte yönetici, Tüm Umutsuz İdiyotlar konuşmasını yapmak için çağırılıyordu; amaç kendi hiçliklerinin tamamen farkında olan öznel olarak umutsuz kişilerle, günahlarından pişmankar olmayı beceremeyen, böylece de köpekler gibi yok olmaya mahkûm olan nesnel olarak umutsuz kişiler arasındaki ayrımı açıkça ortaya sermekti.

Gürciyev'in o ateşli gözleriyle, Yeremya'nın heyecanlı tonlarıyla açıkladığı bu ayrımın korkunçluğunu kelimelerle ifade etmek imkânsız. Tamamen sinirleri boşalan, hüngür hüngür ağlayan ihtiyar adamlar gördüm; bunlar belki de çocukluklarından beri böyle sarsılmamışlardı. Kimi zaman etki fazla güçlü oluyordu. Gürciyev ile geçirdikleri bir hafta sonundan sonra Paris'i terk eden pek çok kadın ve erkek o kadar sarsıldı, ruhsal tedavi görmeleri gerekti. Gürciyev de sarf ettiği çabayı hiç azaltmadı; her gün sabahtan akşama ziyaretçileri kabul ediyor, okumaları dinliyor, gündüz ve akşam sofralarına katılıyor, ritmik egzersiz dersleri veriyor ve genelde günü, bir el orguyla çaldığı dünya dışı ezgilerle bitiriyordu.

Akşam yemekleri, kahve ve müzik muhabbetleri gecenin geç saatlerine kadar sürüyordu. Genelde ikiden, üçten önce oradan ayrılmıyorduk. O saatten sonra da, gün boyu Gürciyev'in söyledikleriyle o kadar dolmuş oluyorduk ki bir türlü uyku tutmuyordu. Üç dört kişilik gruplar, bazen bir düzine insan yakında bir kahveye gidip bir iki saat oturuyor, Gürciyev'in söyledikleri üzerine konuşuyordu. Bu, hepimizin katıldığı garip bir gözleme neden olmuştu. Birinin, Gürciyev'in bir konu hakkında söyledikleri üzerine açık ve net bir yorumu oluyordu. Bir başkası ise buna tamamen karşıt başka bir yorum getiriyor, aslında tamamen farklı bir şey söylenmek istediğini söylüyordu. Kimi zaman kimi insanlar Gürciyev'in özel olarak kendilerine hitaben bir şeyler söylediğini, kendilerine çok derin ve önemli bir mesaj verdiğini söylüyordu. Bir metre uzakta oturan başka bir grupsa konuşulandan tek

kelime duymamış olabiliyordu.

Bir süre sonra, Gürciyev'in, herkese farklı görünmek gibi bir şey yapmasını sağlayan özel bir tür mayası olduğu sonucuna vardık. O, Bayan Uspenski'nin de ortaya koyduğu gibi X'ti, bilinmeyendi. Onun o sonsuz çeşitliliğinin bir izlenimini aktarmak için, onu hayatının değişik dönemlerinde tanımış kadınlı erkekli kırk kişi kırk ayrı kitap yazmalıydı. Maalesef, onun hakkında bir şeyler yazabileceklerin çoğu ölmüştü; arkalarındaysa tecrübelerine dair çok az şey bırakıp, hatta belki de hiçbir şey bırakmadan gitmişlerdi.

Gürciyev'in ruhsal egzersizlerinin herhangi birini betimlemek konusunda ben de çekingenim; zira bunların, tecrübeli bir rehber olmaksızın asla yapılmaması gerektiğini düşünüyorum. Gürciyev'in yönteminin yayıldığı bölgelere ulaşmak konusunda en bellibaşlı engel şudur. Öğrencileri genel olarak, bir grup lideri olabilmek için onunla en az yedi yıl çalışmak gerektiği konusunda hemfikirler. Ancak bu eğitimi alanların büyük çoğunluğu yarı yolda kalırlar ya da kendi eksiklerinin o kadar sert bir biçimde farkına varırlar ki başkalarının sorumluluğunu almayı reddederler. Sonuçta da, çeşitli zamanlarda başkalarına rehberlik etme işini kabul edenler aşırı çalışmak, aşırı zorlanmak durumunda kalır. İleri düzeyde eğitilmiş ve nadir bulunan hocalara bağımlılık ciddi bir kusur ve buna bir çare bulmak da çok güç.

Önümde yeni bir anlayış alanı açan egzersizlerden birini açıklayabilirmişim gibi geliyor; ancak meraklı okur tarafından kolayca taklit edilebileceği düşünülmesin. Bir gün Gürciyev beni odasına çağırdı ve annem hakkında sorular sordu; ne zaman ölmüştü, neler hissetmiştim, gibi sorular. Sonra şöyle dedi: "Yardıma ihtiyacı var, çünkü kendi başına yolunu bulamıyor. Benim annem zaten özgürleşti ve ona yardım edebiliyorum. Onun kanalıyla senin annene de yardım edilebilir; fakat o ikisini temasa geçirmelisin." Bana yirmi dört yıl önce Prieuré'de ölen annesinin bir fotoğrafını verdi. "Her gün yarım saat sana söyleyeceklerimi yapacaksın. İlk önce bu fotoğrafa dikkatle bak, öyle ki gözlerin kapalıyken de annemi gözünde canlandırabilesin. Sonra iki sandalyeyi yan yana koy; sağdaki sandalyeye annemin hayalini, soldakine de kendininkini yerleştir. Sen de karşılarına geç ve tüm dikkatini ikisinin buluşması ve annenin yardım alması arzusuna yoğunlaştır. Bu çok zor bir egzersizdir ve annene yardım etmek konusunda çok büyük bir arzunun olması gerekir. Ona sen yardım edemezsin, ama annem kanalıyla ben ona yardım edebilirim."

Bu egzersizi, bana verdiği diğer egzersizlerden de çok ciddiye aldım. Annem öldüğünde onun yardıma ihtiyacı olduğunu çok iyi biliyordum; fakat bu yardımın ona nasıl verileceğini bilmiyordum. Görevim beklediğimden çok daha fazla acı vericiydi. Birkaç hafta sonra, boş iki sandalye önünde ayakta durma çabası neredeyse katlanılmaz hale geldi. Tepeden tırnağa tere batmış buluyordum kendimi, sanki ağır bedensel bir iş yapıyormuşum gibi. Bir gün yarım saat katıla katıla ağladım. Ama hiçbir şey de olmuyor gibiydi. Her yanımı şüphe sarmıştı; tüm bunların Gürciyev'in bana yaptığı acımasız bir şaka olduğunu düşünmeye başlamıştım. Sonra bir değişim başladı. Egzersizi yapmaya başladıktan bir ay kadar sonra, odada birtakım mevcudiyetler hissetmeye başladım. İlk başta havada uçuşan, bulutsu gibi olan bu mevcudiyetler bir zaman sonra annemin ve Bayan Gürciyev'in şeklini almaya başladı. Açıkça annemin direnç gösterdiğini hissediyordum, sanki başını sola çevirmeyecekmiş gibi geliyordu. Sonra bir gün temas, hataya yer vermeyecek şekilde gerçekleşti. Bir rahatlama ve şükran dalgası geçti içimden. O an sanki Gürciyev benimle Coombe Springs'deki odamdaymış gibi geldi.

Birkaç gün sonra Paris'e gittim ve ona olanları anlattım. "Çok memnun oldum. Şimdi ailemin bir

parçasısın. ikimiz hiç ayrılmayacağız," dedi.

Kendimi onun oğlu gibi hissettim ve elini öptüm. Sertçe elini çekti, "Sen benim değil, ben senin elini öpmeliyim," dedi. Bununla ne demek istediğini hiç anlamadım; o da aniden konuyu değiştirdi ve şu anda hatırlayamadığım bir meseleden bahsetmeye başladı. O günden itibaren o egzersizi bir daha yapmayı beceremedim. Öte yandan annemle kırılgan, varla yok arası temaslarım sık sık oldu.

21

Gürciyev'in Son Günleri

Bu arada Gürciyev de Birleşik Devletlere gitme planları yapıyordu. En büyük engel pasaporttu. Hiçbir ülkenin üst düzey yetkilileriyle yakın ilişki kurmamıştı. Washington'daki nüfuzlu arkadaşları bile savaş öncesinde Amerika'dan sınırdışı edilmesini önleyememişti. Fransız polisi ona tehlikeli bir şüpheli gözüyle bakıyordu. Savaş sonrası, yabancı para bulundurmaktan tutuklanmış; Paris Emniyeti ile Valilik'teki dosyaları, her tür yasadışı faaliyet raporlarıyla doluymuş. Gürciyev ise yarattığı bu izlenime karşı oldukça kayıtsızdı, hatta bunlara özellikle izin veriyormuş gibiydi.

Tutuklanma hikâyesini Fransız grup anlattı. Polisle ilişkisi olan bir Fransız arkadaşı onu, evinde yabancı para bulundurma konusunda uyarmış. Savaştan sonra onu ziyarete gelen yabancı öğrenciler, özellikle de Amerikalılar ona para verirlermiş, bazen bin doları geçen paralar. Kanuna göre bunların hemen franka dönüştürülmesi gerekiyormuş. Ama Gürciyev yabancı paraları saklamayı severmiş. Bir gün polisin evine baskın düzenleyeceği söylenmiş; şüphe çekici hiçbir şey olmasın diye yalvarıp yakarmışlar. Şöyle diyormuş: "Evimde hiçbir şey bulamazlar." Aynı gün polis gelmiş ve döşeğinin altında çeşit çeşit yabancı banknotlar bulmuş. Karakola götürülüp, adi suçlularla aynı yere konmuş. Sonra hikâyeyi kendisi anlatırken, birinin yanına gelip şöyle konuştuğunu anlatıyormuş: "İhtiyar, kaç defa girdin?" İlk defa olduğunu söyleyince adamın yüzü değişmiş. Daha sonra soranlara şöyle cevap veriyormuş: "On sekiz kere!" ve herkesin hayranlığını kazanmış. Hikâyenin tadına varabilmek için Gürciyev'in muhteşem tonlamasıyla dinlemek lazım. Hele o "*Dix-huit!*" deyişi. Bu sayının gizli bir anlamı vardı aslında; zira Gürciyev'in idiyot serilerinde bu sayı, kâinattaki herhangi bir bireyin kendi çabalarıyla ulaşabileceği en üst düzeyi temsil ediyordu.

Yargıcın karşısına çıkarıldığında Gürciyev yabancı paradan hiçbir şey anlamayan, doğru dürüst Fransızca konuşamayan zavallı bir ihtiyar rolünü mükemmel oynamış. Serbest bırakılmış ve gelip öğrencileriyle dostlarına hikâyeyi ballandıra ballandıra anlatmış. Uyarılara neden kulak asmadığı sorulduğunda, "Daha önce hapse hiç girmemiştim. İnsan her tür tecrübeyi edinmeli," diye cevap vermiş. Bunu ve kendi aleyhinde pek çok başka hikâyeyi anlatmayı severdi; biz de pek çok kez onun ağzından dinledik bu hikâyeyi. Paraları döşeğinin altına sakladığı yere gelince hep çocuksu bir gülümsemeyle odaya bakar, "İyi yer ama değil mi?" derdi.

Bu tür olaylar, öğrencileri için istediği kadar eğlenceli ve öğretici olsun, onu polise sevdirmemişti. Fransız vatandaşlığını asla alamadı. Hep Beyaz Rus göçmenlerine verilen Nansen pasaportuyla yolculuk etti. Ellerinde bu pasaport olanlar, girdikleri ülkeden sonra kendilerini başka bir ülkenin kabul edeceğini ispatlamadıkları sürece hiçbir ülkeye kabul edilmezlerdi. Gürciyev Fransız polisine başvurduğunda çok hoşgörüsüz davranmışlar, ona yeniden giriş izni vermemişlerdi. Bu izin olmaksızın, başka bir ülke onu kabul etmediği sürece Amerikan vizesi alması için fazla umudu yoktu. Ama Fransa'ya dönüşünün de garanti olması gerekiyordu.

Kimse bir çözüm yolu bulamıyordu. Benden yardım bulmam istendi. İki öğrencimin şans eseri

zamanın bir Fransız bakanı ile çok yakın ilişkileri vardı; bakana meseleyi açtıklarında, dünyada en kolay iş olduğunu söylemiş. Fransız polisinin geri giriş izni vermesi için eski bir Fransız bakanın kişisel referansı yetiyormuş. Birleşik Devletler vizesini ben ve başka bir İngiliz ayarladık, bir kez daha doğru bağlantıları devreye sokarak.

Gürciyev, Bayan de Salzmann ile beraber Le Havre Limanı'ndan Birleşik Devletlere doğru 30 Ekim 1948 günü demir aldı. Gemiye giden trende onlarla gitmem istendi, son dakikada bir sorun çıkarsa diye. O gün öğle yemeğinde kalabalık bir grup vardı. Ben Yönetici'ydim; kadeh konuşması geleneğini kırıp kendisinin sağlığı üzerine bir konuşma yapmasını teklif ettim. Şöyle dedi: "Hayır. İngiliz'in sağlığına içelim. İngiliz sayesinde, arkamda hiçbir borç bırakmadan New York'a gidebiliyorum. *Pure comme bébé.*" Gerçekten de İngiliz grup onun için bayağı bir para toplamıştı. St. Lazare'da Fransız öğrencilerinden oluşan büyük bir grup vardı. Kompartımanın penceresinden her zaman olduğu gibi herkese şekerler, kuruyemişler dağıttı ve veda mesajını verdi: "Ben dönmeden, herkesin duyularla algılama ile duyumsama arasındaki farkı öğrenmiş olacağını tüm varlığımla ümit ediyorum."

Le Havre yolunda, Bayan de Salzmann son derece sinirli ve huzursuzdu. Benim, Alman işgali altındaki Paris'te yaşamış insanların polis dehşetini kavramam mümkün değildi. Sonunda kazasız belasız Amerikan gemisine bindiğimizde Gürciyev öfkeyle içini kustu. İç tarafta olan kamarası konusunda rezalet çıkardı. Tek kişilik kamarada ısrar ediyordu, görevliyse tüm tek kişilik kamaraların iç tarafta olduğunu söylüyordu. O da Amerika'ya gitmeyeceğini, Southampton'da ineceğini söyledi; benimle ertesi gün orada buluşmak üzere sözleşti. Sonra boş lokantadan hızlı hızlı yürüdü, benden Paris'ten aldığı Armagnac şişelerini, havyar kavanozlarını ve çeşit çeşit zakuskaları almamı istedi. Hizmetliler kızgındı, ama onları cömert bir bahşişle memnun etti. Benden Yönetici olmamı istedi, yani kadeh konuşmaları önerilerini ben verecektim. Ben son dakikada gemiden ayrılana kadar içtik.

Vakit gece yarısıydı. Dönüş trenini kaçırmıştım. Leş gibi bir yağmur yağıyordu. Rıhtımda dolaştım. Açık bir otel yoktu, ben de tren istasyonunda sığınacak bir yer buldum. Bir fahişe yanıma geldi; benim yollu biri olduğumu düşünmüş olacak ki yatağını paylaşma teklifinde bulundu. Olabildiğimce kibar, geri çevirdim. Son derece şişman ve müşfikti. O uzaklaşırken kendi kendime şöyle dedim: "Hayatın ne kadar cahiliyim. O mu iyi, ben mi?"

Gün ışıdı. Karmaşık hayatımın iplerini ele almak için Londra'ya döndüm. Durum gerçekten de karmaşıktı, çünkü Gürciyev'in meselelerine duyduğum endişe, işverenlere karşı görevlerimi yerine getirmemi etkilemeye başlamıştı. Coombe Springs'deki kendi öğrencilerim de telaşa düşmüştü. Bazıları için Gürciyev ile tanışma, ondan bir şeyler öğrenme düşüncesi çok büyük bir tatmin olmuştu. Onların bir sorunu yoktu; tek dertleri Paris'te yaşadığı zamanki gibi onu sık sık görmenin o kadar kolay olmayacağıydı. Kimileri de onun davranışlarından gücenmişti. Sofrasında içme fikriyle ve kaba diliyle uzlaşamıyorlardı. Paris'teki özel hayatı, özellikle kadınlarla ilişkileriyle ilgili duyduklarından son derece rahatsız olmuşlardı. Oğulları, kızları ve kadınlara olan dayanılmaz çekimi konusundaki böbürlenmelerini kelimenin doğrudan anlamıyla algılamışlardı.

Öyle ya da böyle her şeyi bir arada tutmam gerekiyordu. Bana göre, Gürciyev'in özel hayatı kendi meselesiydi ve beni tek ilgilendiren ona giden kişilere ve bana yardım edebileceği ve ettiğiydi. Çok fazla rahatsız olanlara onları daha önce uyardığımı hatırlattım. Ben de gördüklerimden, duyduklarımdan, onlardan daha az rahatsız olmuş değildim. Belki ben çok az eleştirel yaklaşıyordum. Gürciyev'in içimde çok sağlam biçimde doğurduğu yeni umut tüm şüpheleri değersiz kılıyordu

gözümde. Dahası kazadan sonra onu görmüştüm. O feci günlerde gördüğümüz sevgi dolu, Tanrı korkusuyla dolu nazik varlık, gerçek Gürciyev'e, skandaldan, ne istediğini bilmeyip kendisine gelen insanları korkutmaktan hoşlanan Gürciyev'den daha yakındı. Benim için o kesinlikle sadece en olağanüstü varlıklardan biri değil, 1923'te Prieure'deki adamdan kat kat ileride, aynı zamanda sihirli bir görev üstlenmiş ve bu görevi kendine maliyeti ne olursa olsun yürüten iyi bir insandı.

Gürciyev etrafındaki olağan hayat yeniden kurulur kurulmaz, Prieuré'de yaptığı çalışmalara yeniden dönmek için daha büyük bir yere olan ihtiyaçtan söz etmeye başlamıştı. Kendisine Rambouillet'deki de Voisins Şatosu teklif edildi; belki de bu yüzyılda inşa edilen şatoların en güzeliydi bu. Son derece zengin bir şeker baronu olan sahibi, vergi meselelerinden dolayı, birkaç yıllığına burayı ucuza kiralamak istiyordu; ben de pazarlıkları yürütmek üzere seçildim. Gürciyev'in kendisi de orayı pek çok kez ziyaret etmiş ve çalışmalarına uygun bir yer olduğunu bildirmişti. Bayan de Salzmann ile diğer Fransız öğrenciler teklifi ciddiye aldıklarından ben de öyle yaptım ve orayı nasıl kiralayabiliriz diye bir mali plan çıkardım; Birleşik Devletlerden ve İngiltere'den gelmesi beklenen, çalışmaları için yardım ve rehberlik arayan ziyaretçi akınının ağır mali yükünü hesapladım. Gürciyev Amerika'ya giderken yanında somut teklifler de götürdü; Şato'yu kiralamak için gerekecek desteği bulma konusunda kendine güveniyordu. İtiraf etmeliyim ki Gürciyev'in ne zaman ciddi olduğunu, ne zaman rol yaptığını asla bilemiyordum.

Amerika'ya kısa bir iş seyahati fırsatı çıktı karşıma. Gürciyev'den birkaç hafta sonra New York'a gittim. 1949 Yılbaşıydı. Wellington Oteli'ne yerleşmişti; ben de orada bir oda tuttum. Birleşik Devletler Patent Ofisi'nde, delaniumun keşfiyle ilgili bir meselenin duruşmasına katılmak üzere Washington'a gitmem gerekiyordu; ancak New York'ta da birkaç gün geçirebilecektim. Gürciyev'in sekseninci yaş günü olduğunu iddia ettiği 13 Ocak'ta da orada olacaktım. Aslında bayağı genç görünüyordu; ve "Eski usulde, 1 Ocak, gece yarısının" sembolik bir yaş günü olup olmadığı şüphe götürürdü. Her neyse, yaş günü (Gürciyev'in takipçileri tarafından kutlandı; Gürciyev'in Wellington'daki odasında düzenlenen partiye Amerika'nın dört köşesinden insanlar geldi.

Sonunda, *Herkes ve Her Şey - Beelzebub'dan Torunu'na Hikâyeler*[1] adlı kitabı yayımlamaya karar vermişti; aynı zamanda Bayan Uspenski de kendisinden Uspenski'nin *Bilinmeyen bir Öğretiden Fragmanlar*[2] adlı kitabının da yayımlanıp yayımlanmayacağına karar vermesini istiyordu. Bir süre bu ikincisi konusunda kararsız kaldı; yüksek sesle okununca, Beelzebub'da fikirlerinin çok daha açık ve iyi ifade edilmiş olduğunu söylüyordu. Sonunda kendi kitabından önce yayımlanmamasına karar verdi.

Gürciyev'in, Uspenski hakkındaki kişisel kanaatini bilemem, fakat ondan her zaman ağır sözlerle bahsederdi; kendi fikirlerini sömürdüğünü, öğrencilerinin çoğunu mutsuzluğa ve hatta Ferapontoff ile İvanof vakalarında olduğu gibi, ölüme sürüklediğini söylüyordu. Ve şayet kendisini terk edip, kendi işini kurmasaydı, "köpek gibi ölüp gitmezdi," diyordu. Bu son lafı örneğin, New York'ta, elli, altmış dostunun ve öğrencisinin önünde söylemişti ve bu büyük itirazlara neden olmuştu, ki Gürciyev'in niyeti de buydu büyük ihtimal. Cesur bir genç adam karşısına çıkıp, "Arada Bay Uspenski olmasaydı biz şu anda burada olmazdık!" dedi. Gürciyev çok sert karşılık verdi: "Senin burada olmanın ne faydası var? Sen de köpek gibi ölmeye adaysın." Gürciyev sık sık Uspenski'nin öğrencilerini aşırı entelektüel yaklaşımıyla mahvettiğinden şikâyet eder, kendisine hiç hazırlıksız gelen kişilerle daha iyi çalıştığını söylerdi. Öte yandan Uspenski'nin yazma kabiliyetini överdi. Bir keresinde *Mucizeyi Ararken* adlı kitabının ilk bölümlerinden birini yüksek sesle okudum. Apaçık bir haz ile dinledi ve

bitirdiğimde şöyle dedi: "Önceden Uspenski'den nefret ediyordum. Şimdi seviyorum. Bu okuduğun çok net anlaşılıyor. Benim söylediklerimi anlatıyor."

Bir keresinde baş başayken bana Uspenski'nin öğrencilerinden yakınıyordu; ona benimkilerin de şımartılmış olup olmadıklarını sordum. "Hayır seninkiler şımarık değil, deli. Delilerle bir şeyler yapabilirim, ama şımarıklarla hayır." Yine de yöntemi, en başından itibaren öğrencilerimi tamamen benim karşıma almak ve Coombe'da yaptığım çalışmaları bozmaktı. Yakınımdaki insanlara benim olgun olmadığım, cahil olduğum ve hoca olarak onlara bir faydam olamayacağı ya da bana yardım edebileceği hiçbir şey olmadığı, gidip kendilerine başka bir hoca bulmaları gerektiği yollu sözleri beni biraz da olsa yıldırmamıştı. Bir taraftan benimle ilgili söyledikleri doğruydu, öte yandan tüm kişisel bağlılıkları kırmaya çalıştığını çok iyi görebiliyordum; en başta kendi ile olan daha sonra da diğer insanlarla olan bağlılıkları.

Kelimeler, Gürciyev'in etrafında yaratmayı başardığı merak, gerilim, şüphe, öfke, umutsuzluk, neşe, eğlence ve alçak sefalet atmosferini tarif etmeye yetmez. New York'tan Washington'a döndüğümde kendimi böyle bir durumun içinde buluverdim. Gürciyev yaş gününden bir gün önce gelmiş geçmiş tüm öğrencilerine bir mektup göndereceğini ilan etmiş; bu mektupta *Beelzebub*'u yayımlamaya karar verdiğini ve herkesin bu kitabı okuyabilmesi için öğrencilerinden karşılıksız, sınırsız bir destek istediğini söylüyordu. Kitabın aynı zamanda dört dilde yayımlanmasını ve Rusya dahil dünyanın dört bir yanına dağıtılmasını istiyordu. Akşam yemeğinde bu mektubun kelimelere nasıl dökületeceği konusunda hararetli bir tartışma çıktı, fakat o tüm önerileri bir kenara attı. Gürciyev bana, "İngiltere'nin kıymetli temsilcisi," diyerek abartılı bir hürmetle muamele etti. Bunun pek de iyi bir şey olmadığını biliyordum ama arkasında ne yattığını da bilemiyordum. Gürciyev, New York'ta Voisins Şatosu'nun fotoğraflarını gösterip kimi zaman orayı satın aldığını, kimi zaman almak için paraya ihtiyacı olduğunu söylüyordu. 5000 dolar vereceklere Şato'dan kalıcı odalar vereceğini söylüyordu. Yaş gününden önceki son akşam yemeğinde *Beelzebub* ile Şato meselesini birbiriyle ilişkilendirdi; kitap yayımlandığında binlerce insanın kendisini ziyaret edeceğini, bu yüzden de büyük bir yere ihtiyacı olduğunu söylüyordu. Hatta İnsanın Uyumlu Gelişimi Enstitüsü'nü bile diriltmeyi önerdi, Voisins Şatosu'nu da enstitünün merkezi yapacaktı.

Ertesi sabah, Gürciyev'in "New York Ofisi" olduğunu bildiğim Beşinci Cadde, 56. Sokak'taki Child's Cafe'ye gittim. Oraya beni o mu çağırmıştı yoksa bir şey mi beni oraya çekmişti, hatırlamıyorum. Orada tek başına oturuyordu. Bana çay ikram etti; sessizce içtik. Sonra bana şöyle söyledi. "Şimdi mektubu yazıyorsun." Bir kâğıt istedim; nasıl ve ne yazacağımı bilmeden yazmaya başladım. İki üç dakika içinde mektup yazılmıştı. Bu yazış tarzı bana tamamen yabancıydı. Öğrenci yerine "çırak" kelimesini kullandım. Bu beni hem şaşırttı, hem kızdırdı, zira "çırak" kelimesi bana fazlasıyla okültizmi hatırlattığından kulaklarımı çırmalardı aslında. "Oku!" dedi. Mektubu yüksek sesle okudum:

6, RUE DES COLONELS RENARD, PARIS 17.

13 OCAK 1949

Bu sirküler mektup eski yeni tüm çıraklarıma ve doğrudan ya da dolaylı olarak benim fikirlerimden etkilenmiş olanlara ve bu fikirlerde insanlığın iyiliği için gerekli bir şeyler hissedenlere ve bunları anlayanlara yazılmıştır. Elli yıllık bir hazırlıktan, en büyük engelleri ve zorlukları aştıktan sonra, ilk seri yazılarımı *İnsan Hayatının Nesnel ve Bütünsel bir Eleştirisi* ya da *Beelzebub'dan Torunu'na Hikâyeler* adıyla üç ciltlik bir kitapta yayımlatma vaktinin gelmiş olduğunu düşünüyorum. Bu yayınla, fikirlerimi tüm

modern ve geleceğin insanlarına aktarma planlarımı gerçekleştirmek için ilk adımı atmış olacağım.

Bu işi başarabilmem için, fikirlerimin değerini anlamış, özellikle de çalışmalarından kişisel yarar ve yardım sağlamış olan sizlerin yardımına ihtiyacım olacak. İlk seri yazılarımın, onların yardımına ihtiyacı olanlar tarafından ücretsiz elde edilebilmesi niyetindeyim. İlk serinin ilk baskısı yaklaşık 1000 sayfalık bir ciltle basıma hazırlanmaktadır ve dört dilde yayımlanacaktır. Böyle büyük bir eserin dağıtımı çok büyük meblağlar gerektirmektedir ve bunun mümkün olabilmesi için, siz ve tüm öğrencilerimden 100 sterlin ödeyerek ilk baskıdan birer kopya satın almanızı istiyorum. Bir kopyadan fazla satın alabilirseniz, ücretsiz kopyalardan daha çok kişinin yararlanmasını sağlamış olursunuz. Kendi başına bir kopya satın alamayacaklar, iki üç kişiyle birleşip alabilirler.

Bu sayede, fikirlerimle temas halinde olup kişisel yarar sağlamış olan kişiler bunun bedelini ödemiş, aynı zamanda da ektiğim ürünün hasadını toplamama yardımcı olmuş olacaklardır.

-G. GÜRCİYEV

Uzandı ve tek kelime etmeden kâğıdı elimden aldı.

O gün öğle yemeğinde kâğıdı cebinden çıkardı. Tam yanında oturuyordum; sonra sanki daha önce hiç görmemişim gibi benden yüksek sesle okumamı istedi. Oradaki herkes onayladı, çok doğru bir hareket olduğunu söylediler; bunu sadece Bay Gürciyev yazmış olabilir, gibi şeyler söylediler. Ben sessiz kaldım; Gürciyev'in oynamaktan hoşlandığı düşünce aktarımı ya da öneri numarasının oyuncağı ya da kurbanı olmuştum.

Sonra şöyle dedi: "Fransa, İngiltere ve Amerika temsilcileri istiyorum." Beni İngiltere, Lord Pentland'ı Amerika ve M. Rene Zuber'i Fransa temsilcisi atadı. Her mektup her ülkede ayrı ayrı dağıtılacak ve herkesten 100 sterlin ya da onun karşılığı dolar ya da frank istenecekti.

O öğleden sonra çocuklar için bir parti vardı. Gürciyev çocuklara her zaman en iyi yüzünü gösterir, onların bozulmamış malzeme olduğunu düşünür, onlara her zaman son derece hassas bir tarzda eğitim verirdi. Birisi fikirlerinin çocuklara ilk olarak en iyi nasıl anlatılacağını sordu: "Asla doğrudan öğretmeye çalışmayın. Çocuklarla çalışmaya her zaman uzaklardan başlayın. Çocuklar bu fikirleri kendileri bulmalı; öteki türlü köle gibi büyürler." Çocukların tamamen başıboş bırakılması gerektiğini kastetmiyordu. Tam tersi çok sıkı disiplinden yanaydı; çocukların içinde bulundukları toplumla her zaman uyum içinde olmaya hazır olmaları konusuna dikkat edilmesi gerektiğini söylerdi. Ancak asla yapay bir şekilde değil. Gürciyev'in, ebeveynlere çocuklarını nasıl eğitecekleri konusunda söylediği sayısız şeyden çok değerli bir kitap yazılabilirdi. Karşısına bir çocuk getirildiğinde şöyle söyleme âdeti vardı: "Anneni babanı sev, onlar senin için Tanrı gibi olmalı. Annesini babasını sevmeyen Tanrı'yı da asla sevemez."

Çocukların partisi bittiğinde büyüklerin bir kısmı gitti, bir kısmı da akşam yemeğini hazırlama işini üstlendi. Onunla yalnız kaldım. Uzun oturma odasının sonunda alçak bir divanda oturuyordu. Yanına diz çöktüm ve ona teşekkür ettim. Bana şöyle dedi: "Şu âna kadar senin için yaptıklarım bir hiçti. Yakında Avrupa'ya dönüyorum. Bana gel, sana nasıl çalışacağını göstereyim. Söylediklerimi yaparsan, sana nasıl ölümsüz olunacağını göstereceğim. Şu anda hiçbir şeyin yok, ama çalışırsan yakında ruhun olur." Bu benim için kutsal bir andı, çünkü 1923'ten beri ikinci defa benimle samimi konuşuyordu ve en azından kendi açısından mutlaka tutacağı bir söz veriyordu bana.

O gece yaş günü partisinde olan olağanüstü şeyleri anlatmayacağım; on ay sonraki ölümünden önceki son yaş günüydü bu. İki gün sonra İngiltere'ye döndüm ve laboratuvarlardaki işime giriştim. Geçen yazdan beri ihmal ettiğim işimi toparlamaya kararlıydım. Powell Duffryn Araştırma Laboratuvarları o dönem en iyi çalışmalarını yapıyordu ve bu benim hoşuma gidiyordu, en azından

laboratuvarlar açısından. Yöneticilerimizin tam, hatta çok coşkulu desteği vardı; ve laboratuvarlarda yıllardır yürüttüğümüz çalışmaların meyvelerini ticaret hayatında görmenin verdiği tatmin. Delaniumun geniş ölçekli üretiminin yolda olduğu büyük fabrikayı ziyaret ettiğimde, yedi yıl öncesinin utangaç düşünsel çocuğumun nasıl da böyle bir dönüşümden geçtiğini görmek beni çok şaşırttı.

Her şeyi bırakıp, Gürciyev nereye git derse oraya gitmeye hazırdım. Ona ne yapmamı istediğini sorduğumda şöyle cevap verdi: "Ne yapıyorsan onu. Değiştirme. Bana en çok, şu anda İngiltere'de yaptığını yaparak faydalı olursun." İş hayatımda başarılı olmakla Gürciyev'e daha iyi hizmet edebilirim kanaatiyle, neredeyse tüm enerjimi Powell Duffryn Araştırma Laboratuvarlarına adamamı sağlayacak bir faaliyet planı çıkardım. Ancak Gürciyev ile dönüşünde Cherbourg'da buluştum; daha gemiden çıkar çıkmaz beni trenin restoranına davet etti. Yutmam için iki hap uzattı bana; yarım saat sonra, bana göstereceği bir egzersizi yapmamı söyledi. Büyük bir geminin liman işlerinin hengâmesi, bağrış çağrışı arasında onunla, tamamen yalıtılmış bir şekilde öyle oturmak garipti.

Böylece hayatımın en zor ve en acılı dönemi olan sekiz aylık dönem başlamış oldu. En önemli olaylar hakkında yazmak oldukça imkânsız görünüyor. Çünkü bunlar o kadar mahrem ki, onlardan bahsetmek bir tür kamusal itiraf anlamına gelebilir.

Bir yandan Gürciyev bana, insanın içindeki psişik enerjileri kontrol etmek ve dönüştürmek için bir seri egzersiz gösterdi. Öte yandan, en yakın ve kıymetli ilişkilerimi yıkma işine koyuldu. Bir önceki yıl eşimle bana tek kişi gibi davranırken, şimdi aramıza girdi ve çok güç bir durum yarattı. Eşime, onsuz yapabilmeyi öğrenmem gerektiğini, bana ise herhangi bir kadına bağımlılığım olmaması gerektiğini söyledi, buna eşim de dahildi. Bu talep, geçen yılın 9 Ağustosu'nda geçirdiğimiz o korkunç haftadan sonra benimle Elizabeth Mayall arasında çok güçlü bir bağ oluştuğundan, yerine getirilmesi imkânsız bir talepti. O ise tüm umutlarını Gürciyev'e bağlamıştı. Önceki yıl, iç âleminde uzun bir çöküntü dönemi yaşamıştı. Ona Coombe'dan ayrılmasını, gidip Paris'te yaşamasını tavsiye etmiştim; Gürciyev'den kendisini öğrencisi olarak kabul etmesini isteyebilirdi. Kendimizi içinde bulduğunuz çözümsüz durumlardan kurtarabilmemizin, ancak tüm niteliklerimizin bütünsel bir dönüşümüyle mümkün olduğunu düşünüyordum. Tavsiyemi tuttu ve sonuçta Gürciyev'i son sekiz ayında, benden daha çok görmüş oldu. Paris'te kaldığı zaman zarfında Elizabeth, Gürciyev'e, Vichy ve diğer Fransa şehirlerine yaptığı gezilerde eşlik etti. Gürciyev Amerika'dan dönerken yanında, ritmik hareketler konusunda özel bir eğitim verip hoca olarak yetiştirmek üzere öğrencilerinin kızlarını getirmişti. Büyük mimar Frank Lloyd Wright'ın kızı Ioanna uzman olmuştu; ileride Taliesin'deki genç mimarlara Gürciyev'in hareketlerini öğretecekti. Kızlar "buzağı" diye ün salmıştı ve Elizabeth de, daha yaşlı olsa da, onlarla bir tutuluyordu. Gürciyev ona özel sorumluluklar veriyordu. Gerçekten de ancak Lisa Racol Gürciyev'i son günlerinde ondan fazla görmüştür; zira Elizabeth her gün pek çok saatini onun dairesinde geçiriyordu. Gürciyev ona son derece güveniyor, ona çok hassas görevler vererek güvenini gösteriyordu.

Gürciyev'in kişisel ilişkilerimi kullanıp, benimle yakınımdaki herkes arasında bu kadar büyük bir gerilim yaratabileceğini düşünemezdim. Buna ek olarak sürekli, itibarımı riske atacak, kömür araştırmalarında çalışarak geçirdiğim on beş yıllık emeğimle kazandığım iyi durumumu feda etmeye zorlayacak taleplerde bulunuyordu. 1949 yılının bahar ve erken yaz döneminde, Uspenski'den ayrıldığımdan beri onca emek sarf ederek kurduğum, önderliğimdeki çalışma koşullarından vazgeçip diğerleri gibi öğrenci olduğum, her şeyin en baştan öğrenilmesinin gerektiği bir hale geçmek zorunda

kalmıştım. Bu dönemde bir sürü hata yaptım; Gürciyev ise bıçağını bilemek için bunları kullanmaktan geri kalmadı.

O sefil yılın az sayıda avuntusundan biri eşimin sağlığındaki büyük iyileşmeydi. Pek çok kez Gürciyev'i görmeye gitti ve sanırım Gürciyev ona bana karşı muamelesinin nedenleri ile ilgili bir şeyler söylemiş olmalı ki, her ne kadar başlarda ona hiddetle karşı çıksa da, sonraları bana bu muamelesinin gerekli olduğunu ve tek umudunun Gürciyev'in benden istediği şeyi yerine getirmem olduğunu söyledi. Bunun ne olduğunu açıkça bilseydim, belki işler benim için daha kolay olurdu; fakat satır aralarını okumam, niyetlerini tahmin etmem gerekiyordu.

Neredeyse her hafta sonu bir uçağa atlayıp Paris'e gidiyordum; ya da yanıma üç dört öğrencimi alıp arabayla gidiyorduk. Her gidişimde beni yeni bir görev ya da öneri bekliyordu. O sıralar Avrupa'nın her tarafından yardım talepleri kabul ediyordu ve sık sık bana başvuruyor, yeni bir grup başlatmamı ya da önemli biriyle buluşmamı istiyordu. Tamamen gücümün dışında olan şeyleri reddetmeyi öğrenmiştim, ama durum böyleyken bile yine de kendime fazlasıyla iş yüklüyordum. Ama yine de biliyordum ki daha azını yaparsam, asla geri dönmeyecek fırsatları kaçırabilirdim.

Mayıs ayının bir cumartesi günü öğle yemeğine zamanında gelmiştim. Gürciyev, Hollanda'da bir grubumun olup olmadığını sordu. Hollanda'da temasımın olmadığını söyledim. "Neden yokmuş? Hollanda'da bir gruba ihtiyacım var; sen ayarlayabilirsin," dedi. Piyanonun yanındaki her zamanki yerinde oturan Elizabeth, Lahey'de yaşayan Hollandalı bir okul arkadaşı olduğunu söyledi. "O sana yardım edebilir. Ona yaz," dedi.

Zaten Londra'da ritmik egzersizler ya da "Hareketler" için ders örgütlemek gibi büyük bir işe soyunduğumuzdan, Hollanda Grubu projesinin çok da ciddiye alınmaması gerektiğine karar verdim. Ona vaktimin olmadığını söyleyince bana bağırdı: "Benim de vaktim yok. Sonsuza kadar yaşayacağımı mı zannediyorsun? Hindistan'dan dolayı Hollanda ile bir bağlantıya ihtiyacım var. Senin İngiliz Hindistanın değil, o beni ilgilendirmiyor, onların Hindistanı ilgilendiriyor beni. Hollanda Hindistanı ile bağlantı kurmak için Hollandalı bir gruba ihtiyacım var." Nereye varmaya çalıştığını anlamıyordum, fakat ciddi olduğu belliydi. Elizabeth hemen arkadaşına yazdı; o sıralar Uluslararası Grass Derneği'nin sekreteri olduğundan bize yarayacak pek çok bağlantısı vardı. Sonuçta, Lahey'de Gürciyev Sistemi üzerine halka açık bir ders vermek üzere davet edildim; böylece ortaya bir Hollanda grubu çıktı. Ancak dokuz yıl sonra Subud geldiğinde Gürciyev'in Hollanda Hintlileri ile neden bağlantıya geçmekte ısrar ettiğini anlayabildim.

8 Haziran'da yaş günümde Paris'teydim. Gürciyev, orguyla benim için özel bir müzik çalacağını söyledi. Dinlerken bir şeylerden çekindiğimi fark ettim; onunla yeni bir ilişki kurmalıydım. Algılarım yeterince iyi olmadığı için içinden geçemeyeceğim bir kapı açıyordu sanki. O sıralar Gürciyev kafamı tamamen karıştıran ruhsal bir egzersiz vermişti bana; zira tüm psişik işlevleri hareketsiz bir dengede tutmayı ama aynı zamanda da herhangi bir sınırlama ya da dikkat çabası olmamasını gerektiriyordu bu egzersiz. Egzersizi ilk defa açıkladığında, eskiden beri üzerinde çalıştığım çok zor ve karmaşık, duyularla algılama, duyumsama ve düşünme enerjilerinin kontrolü ile bağlantılı egzersizlerle karşılaştırıldığında kolay görünmüştü bana. Aşırı basitliği egzersizin başarılmasını son derece güçleştiriyordu. Bana tamamen başarısız oluyormuşum gibi geldi; bir yolunu bulup Paris'te kalmam, kendimi tamamen onun ellerine bırakmam gerekiyordu. Coombe Springs'de vermeyi planladığım bir semineri iptal ettim -ki on beş yıldır ilk defa ağustosta orada kolektif bir çalışma yapılmayacaktı- ve dört haftalık izin istedim. 21 Temmuz 1949 günü yeniden günlük tutmaya

başladım; bu iki yıl sürdü. Amacım olayları kaydetmekten çok iç tecrübelerimi yazmaktı. On bir yıl sonra o sayfaları yeniden okuduğumda, nasıl da kendimi gece gündüz çok basit bir amaca vakfetmiş olduğumu görüyorum. Her sayfa, benden isteneni anlama kıtlığımı gösteren kanıtlarla doludur. Tüm bedensel ve psişik işlevlerime egemen olmaya ihtiyacım olduğuna ikna olmuştum ve bunu da sadece uzun ve acı veren egzersizlerle başarabileceğimi düşünüyordum. Gürciyev'in cinsellik konusunda herkes içinde söylediği ve bana baş başayken tavsiye ettiği her şeye şaşırıyor, hatta öfkeleniyordum. Kadınlardan, bir Hıristiyan'dan çok, çokeşli fanatik bir Müslüman'a yakışacak şekilde bahsediyordu; bir sürü kadından pek çok çocuğu olduğuyla böbürleniyor, kadınların onun için sadece bir amaca hizmet eden araçlar olduğunu söylüyordu. Gürciyev'in yarattığı genel izlenim, cinsel ilişkiyi kutsal bir şey olarak görenleri çok şaşırtıyordu, özel davranışları kutsal falan olmasa da. Gürciyev her zaman en kötü şeyleri gösterir, en iyilerini gizli tutardı.

Kimi zaman genç kadınlar Paris'e onu ziyaret etmeye gelirlerdi. Onlarla edebe aykırı biçimlerde flört eder, onları gece herkes gittikten sonra dairesine davet ederdi. Kadınlar, genelde bunun gizemli bir tür sınav olduğunu düşünür ya da sırf meraktan, giderlerdi. Duyduğum bütün örneklerde, Gürciyev kapıyı açar şaşkın bir ifadeyle, "Nereden çıktın sen?" der, bir avuç şeker verir geri yollardı. Ancak, hareketlerini en kötü şekilde yorumlamak kaçınılmazdı. Dertli ebeveynler, kızlarının onunla yatmak zorunda olup olmadığını sorardı. Hep şöyle cevaplardım: "Kesinlikle hayır. Bunu sadece, yeterince önseziniz, neyin doğru olduğunu fark edecek bir karakteriniz var mı, onu öğrenmek için yapıyor." Yine de söylemeliyim ki yaşlı erkeklere, kadınlara verdiği tavsiyeler, pek çok düzensiz ilişkinin doğmasına neden oldu. Gürciyev'in etrafını saran kişiler arasındaki atmosfer, neyin doğru, neyin eğri olduğunu söylemeyi zorlaştıran ateşli bir heyecana gebeydi.

Gürciyev'in tüm hareketlerinin, tüm hayatın birliğinin ve Tanrı'nın Bağışlayıcılığına bağlı olduğumuzun doğrudan bilincine dayandığına inanıyorum. Bir keresinde, yeni gelen biri, orada bulunan başka birinin aleyhinde kötü niyetli bir hikâye anlatmıştı. Kendi zararsız, görünüşe göre anlamsız hikâyelerini anlatmakta olan Gürciyev sözünü kesmiş ve çok ciddi bir ses tonuyla şunları söylemişti: "Her nefes alan yaratık kendini sever ve işte buna saldırmamalıyız." Bu naçizane isteğinin, insanoğlunu, diğerlerinin iyi düşüncelerine köle olmaktan, bunlara bağımlı olmaktan kurtarmaya yardım etmek için olduğundan şüphe yoktu. Ama insanların ona da bağımlı olmaması gerekirdi ve bu da Gürciyev'in üstesinden gelmesi gereken çok ciddi bir meseleydi. Gürciyev'e güvenime, onun iyi niyetli olduğuna dair tüm inancıma rağmen, kendi yolumu bulma yeteneğime dair şüpheler içinde Paris'te kalacak olmak düşüncesi beni huzursuz ediyordu. Ancak karar alınmıştı. O dramatik haftaları anlatmadan önce, 1949 yazında hayatımın tuzu biberi olan üç olaydan bahsetmek istiyorum.

Bunlardan birincisi Thring, Brown ve benim üzerinde yıllardır çalıştığımız *Birleşik Alanlar Teorisi* makalemizin Royal Society tarafından yayımlanmasıydı. Makaleyi neredeyse bir yıl önce, Amerika'ya gidişimden hemen önce göndermiştik ve makale hakemler tarafından çok ciddi olarak ele alınmıştı. Nihai şeklini, şu anda Royal Society üyesi olan ve isminin saklanmasını isteyen çok iyi bir matematikçiye borçluyuz. Makale çok az ilgi çekti; Uspenski'nin "diğerleri gibi bir fizik teorisinden başka şey değil" derken herkesten çok da farklı düşünmediğini görüyorum şimdi. Yine de, akademik dünyanın dışından üç bilim adamının, dünyanın en ünlü bilim kuruluşundan böyle soyut bir makaleyle kabul görmüş olması önemli bir onurdur.

İkinci olaysa, Dr. Maria Montessori'den, onuruna San Remo'da yapılacak bir eğitim kongresinde

konuşma daveti almamdı. Coombe Springs'deki faaliyetlerimizin yanı sıra, yıllarca Montessori deneysel okulu faaliyetlerini de sürdürüyorduk. Dottoressa ile aramızda gelişen dostluğun onun okullarıyla pek alakası yoktu; bu dostluk daha çok insanlığın birliği için ikimizin paylaştığı güçlü duyguydu.

Üçüncüsü de Seylan hükümetinden Sanayi Gelişimi Danışmanlığı teklifiydi. Royal Society'den birini tavsiye etmelerini istediklerini öğrenmiştim ve o zamanın Fizik Sekreteri Sir Alfred Egerton, Doğu'ya ilgimi bildiğinden benim ismimi vermişti. Hükümet beş yıllık bir mukavele imzalamamı şart koşuyordu. İş çok çekiciydi; ben de uzun zamandır Seylan'a gitmek istiyordum ancak Gürciyev'den, o bunu gerçekten gerekli görmedikçe, bu kadar uzun süre uzaklaşamazdım. Powell Duffryn yöneticilerine konuyu açtım. Bunu, oradaki pozisyonumdan tatmin olmadığım şeklinde yorumlamış olmalılar, Araştırma Laboratuvarları'nın başı ve üç küçük şirketlerinin yöneticisi olmamı isteyen beş yıllık bir mukavele sundular bana. İş dünyasını çok önceleri bırakmış olmam gerektiğine yürekten inandığımdan, teklifi geri çevirdim. Durumu Gürciyev'e açtığımda, "Bir yıl olabilir ama beş olmaz. Bir yıl sonra Avrupa ve Amerika'da sana ihtiyacım olacak."

Dönüp o zamanlara bakınca, gerçekten bana ihtiyacı olduğuna inanmak çok güç geliyor. Kendi üzerimde çalışma fikrim, hayatı kendim için tatsız ve yorucu yapmaktan başka işe yaramadı. Bunca yıldan sonra bu kadar anlayışı kıt olduğumu görmek çok acıklı. O sıralar, zorla farklı bir bilinç düzeyine geçmek için sarf ettiğim akıl almaz çabalara bir örnek vereceğim. Artık düzenli seminerlerimiz olmadığından, Ağustos'taki Bank Holiday'i Coombe'da geçirmek üzere kırk kadar öğrencimi çağırmış ve *Beelzebub*'u baştan sona okuma gibi bir işe girişmiştim. Kitabın daktilo edilmiş hali iki bin yüz sayfadan fazlaydı; bu da yarım milyon kelimeden fazla bir şey yapar. Kitabın tamamını yüksek sesle okudum. Gece ve gündüz, dört saat okuma, iki saat yeme, içme, dinlenme, sonra yine dört saat okuma şeklinde gidiyordu. Sona yaklaştığımızda dilim o kadar yıpranmıştı ki, dişlerim dilimi kesmesin diye buzlu sular içmek zorunda kalıyordum. Böyle zor bir okumayı on altı saat dinleyenlerin işi de çok zordu. Pazartesi akşamı okumayı bitirdik ve bunu İran pilavlı, ızgara etli bir partiyle kutladık. Pilav, Gürciyev'in verdiği İran pirincinden yapılmıştı. Yaklaşık bir buçuk kilo yağın ve üç pint sütün içinde pişmişti. Elli dört yumurta çırpılmış, eklenmişti. Pişene kadar karıştırılmıştı. O zamanlar yiyecek İngiltere'de hâlâ karneyle dağıtılıyordu. Grubumuzun her ferdi bu yemek için bir iki yumurta getirmişti.

Bu gün kendime, böyle çabaların herhangi bir değeri olmuş mudur ya da olabilir miydi diye soruyorum. Yine de o zamanlar gerekli olduğunu düşünüyordum. Bu çabaların arkasında, Gürciyev'in bana verdiği günlük egzersizler yatıyordu. Bu gün bana öyle geliyor ki, kendimi ve diğerlerini daha az zorlasaymışım ve gerçek anlamını ancak yıllar sonra anlamaya başladığım ruhsal egzersizlere yönelseymişim daha iyi edermişim.

5 Ağustos'ta Paris'e gittim. Eşim de benimle geldi. Günde iki kez yapılan okuma ve yemek yeme ayinlerine katıldık. Nedendir bilinmez Gürciyev, *Herkes ve Her Şey*'in Üçüncü Serisi'nden bir bölümü üst üste üç dört kez okutmuştu. Bölümün başlığı şöyleydi: "Hayat ancak BEN OLDUĞUMDA Gerçektir." Buna BEN OLDUĞUMDA bölümü diyorduk. Bölümde, Gürciyev'in genç bir adamken önüne koyduğu, çok büyük psişik güçlerini, hastalıkları iyileştirmek ve başkalarına yardım etmek dışında kullanmama görevi anlatılıyordu. Bölüm, Gürciyev'in tüm hayatı boyunca kendisini zorladığı olağanüstü isteklerin canlı bir resmini çiziyordu. Benden de kendimden daha büyük isteklerde bulunmamı istediği anlamına mı geliyordu bu? Büyük ihtimal onu yanlış anladım ve aslında bana

göstermek istediği şey, insanın kendine, fiziksel ya da duygusal işkence etmesinin çok az bir değeri vardı, belki de yoktu ve gereken şey, uyumamızı engelleyecek "Uyarıcı bir Unsur" idi. Bu acı veren bir şey olmak zorunda değildi; ters dönen bir kılı, insan alıştığında hissetmemeye başlaması gibi.

Sonunda bir şeyler anlamaya başladım. Gürciyev her geçen gün benden daha büyük şeyler istiyordu. Bunların bazıları saçma, hatta imkânsızdı. Sonunda üstüme üstüme gelmeye başladı; bense "Hayır," demeyi öğrenmeliydim ve öğrenebildim. Bu, sanki kör edici bir ışık gibiydi. "Hayır" diyememe benim en büyük zayıflığımdı. O, bu zayıflığı, kırılma noktasına gelene kadar zorladı, nedenini açıklamadan, ne yaptığını söylemeden. Elbette açıklayamazdı, çünkü o vakit her şey bozulurdu.

Tüm bunları eşime anlattığımda bana acıyarak baktı ve şöyle dedi: "Bunu görmek için bu kadar zaman geçmesi mi gerekiyordu? Ben bunu yıllardır görüyordum ama her zamanki gibi beni dinlemedin." Kimseyi dinlemiyordum, Gürciyev hariç; ona son derece büyük bir güvenle bağlanmıştım. Eşim İngiltere'ye döndü. Ayrılırken bana şöyle dedi: "Sana verdiği görevi yerine getirmelisin, bedeli ne olursa olsun. Bu, senin olduğu kadar benim için de zor, ama ben kabul ediyorum. Sadece sana şunu söyleyebilirim, görev yerine gelene kadar artık sana yardım edemem."

O zamana kadar Gürciyev, tüm sorunlarımla ilgili konuşma girişimlerimden kaçmıştı. Sonunda bunu fark etti ve ona tüm yaptıklarımı anlattığımda şöyle dedi: "Fiziksel çabalar gereksizdir." Ona Royal Society'nin kabul ettiği makaleden söz ettim. "Matematik yararsızdır. Dünyanın Yaradılışı ve Varoluşu kanunlarını Matematikle öğrenemezsin. Araman gereken tek şey Varlık Bir Varlığa sahip olduğunda tüm bunları bileceksin, matematiğe ihtiyacın olmayacak," dedi. Ona tam amacımı anlatacaktım ki allahtan dilimi tuttum, zira bana paha biçilmez değerde, insanın iç âlemiyle ilgili açıklamalar yapmaya başladı.

Bu konuşmadan üç dört gün sonra, önceki durumlarda bulunan özel koşullar olmaksızın, bedenimden ayrılma tecrübesi yaşadım. Akşam yemeğinden önce yüksek sesle okuyordum. Aniden, hiçbir ön uyarı olmaksızın, kendimi bedenimden 1-1,5 buçuk metre uzakta hissettim. Sesim hâlâ konuşuyordu, fakat bu artık "benim" sesim değildi, bir yabancınındı. Kendi kendime şöyle dedim: "O nasıl okuyabiliyor? O doğru vurgulamayı bile yapamaz!" Diğer insanları oldukça farklı bir perspektiften görebiliyordum ve acaba içi boş bir kabuğun okumakta olduğunu fark ettiler mi diye merak ettim. Gürciyev'in anlayıp anlamadığını merak ettim ve tam o an bedenimin üzerindeki gözler okumadan yukarı kaydı ve onu gördü ve nasıl oldu bilmiyorum yeniden bedenime döndüm ve okuma devam etti. Bedenimden ayrılma hissi, bedenimin içinde kaldığım halde uzun saatler boyu devam etti.

Bu, dört hafta sürecek inanılmaz tecrübeler çığının sadece başlangıcıydı. Örneğin karaciğerim gibi iç organlarımın, nasıl çalıştıklarının bilincine vardım. Prieuré'de gelen duygusal hallerim üzerinde tam bir kontrol sağlama durumu, bir sabah beklemediğim bir anda yeniden geldi. Bu sefer, başka bir yerde olan olayları görebildiğimi fark ettim. Eşimin evin işlerine bakan kadınla görüşmekte olduğunu görmüş, neler söylediğini duymuştum; sonra Londra'ya eşime telefon edip sorduğumda doğruladı. Yemeklerde Gürciyev ile olağanüstü sohbetlerimiz oluyordu. Bir keresinde Son Yemek ve Yahuda'nın rolünden bahsediyordu. Benimle görece alçak bir sesle konuştu.

Yahuda'nın, İsa'nın en iyi ve yakın dostu olduğunu söyledi. İsa'nın neden yeryüzünde olduğunu anlayan tek kişi Yahuda idi. İsa'nın yaptıklarını bozulmaktan Yahuda kurtarmıştı ve bu hareketiyle de insanoğlunun hayatını, iki bin yıl boyunca şöyle ya da böyle çekilebilir kılmıştı. Sonra bana çok

dikkatle baktı ve şöyle dedi: "Benim Yahuda hakkında söylediklerimle kiliselerin öğrettiklerinin ne kadar farklı olduğunu biliyorsun. Sence hangisi doğru?" Ne cevap vermeliydim? *Herkes ve Her Şey*'in din ile ilgili 8. Bölüm'ünde Gürciyev'in anlattıklarını sorgulamadan kabul etmiş olduğumu gördüm. Şimdi kendi yargımı söylemem isteniyordu.

Kalabalık yemek salonu kayboldu; sanki Gürciyev beni yüzyılları aşıp, M.S. 33 yılının Kudüs'ünde dolaştırıyordu. Sanki önceden de orada bulunmuş gibiydim, ama bu hiç de önemli değildi. İşlemekte olan mucizevi güçlerin son derece bilincindeydim; hem iyi hem kötü güçlerin. Yahuda, hataya yer bırakmayacak şekilde iyi güçlerin tarafındaydı. Tüm bilmem gereken de buydu. Bir anda eve geri döndük; Gürciyev'e şunları söylüyordum: "Sen haklısın. Yahuda, İsa'nın dostuydu ve iyilerin tarafındaydı." Gürciyev alçak sesle, "Anladığına sevindim." Sesi neredeyse duyulmuyordu ve masanın öteki ucundan birisi, tekrar edebilir mi diye sordu. "Sadece onunla konuşuyorum. Bay Bennett bir gün Son Yemek konusunda bir konferans verecek ve pek çok insan ona müteşekkir olacak," dedi. Bu, geleceğim hakkındaki pek çok bilmece gibi kehanetten biriydi sadece.

Çeşitli fırsatlar geldiğinde, benimle ilişkisini Yahuda ile İsa'nınkine benzetirdi. Bir keresinde, bana ve yanımda oturan eski bir dostuma işaret ederek, "Bay Bennett Yahuda'ya benziyor; yaptıklarımın bozulmamasından sorumlu. Sen ise Pavlus'a benziyorsun; fikirlerimi sen yaymalısın," dedi. Sonuçta, bu kehanetin en azından ikinci kısmı gerçekleşti, zira arkadaşım, *Herkes ve Her Şey*'in yayımlanmasına öncülük etti. Benim rolümse belirsizdi. Bir keresinde Gürciyev, "Yahuda evrensel bir tip, her duruma girip çıkabilir; kendine ait bir tipi yoktur," demişti. En azından bu görüş, kendim hakkında yürüttüğüm tahminlerle uyuşuyordu.

Gürciyev'in 1949 yazı boyunca benim hakkımda yaptığı atıfların tamamına bakılınca, gelecekte bir gün, özel bir rol üstleneceğim izlenimi doğuyordu. O zamanlar Gürciyev, bu dünyadan çekilişiyle ilgili karanlık atıflarda bulunuyordu. Asla ölümden değil, çok uzaklara gitmekten bahsediyordu. O sıralar ne kadar ciddi şeyler söylemekte olduğunu, yakında öleceğini söylemek istediğini tahmin edememiştim. Bir keresinde Amerika'dan gelen bir ziyaretçi, "Bay Gürciyev, siz öldüğünüzde hepimiz ne yapacağız?" diye sordu. Gürciyev, öfkeli bir sesle, "Ben Gürciyev'im! Ben ölmeyeceğim," diye cevap verdi.

Dünyanın dört köşesinden gelen ziyaretçi akınları gittikçe artmış, Gürciyev ile özel görüşme ısrarları da buna paralel olarak artmıştı. Kimseyi geri çevirmiyordu. Katlanılmaz gerilim atmosferi sadece dairesiyle sınırlı değildi; ziyaretçilerin kaldıkları otellere de yayılmıştı. Belfast, Rena, San Remo otelleri, gece yarıları buluştuğumuz, sohbet ettiğimiz kafeler, haftada birkaç kez hareket sınıflarının yapıldığı Salle Pleyel'deki stüdyolar... Kendisi de bu buluşmaları pek kaçırmıyordu.

Ağustos boyunca, sadece iki gün Paris'te bulunmadım; o da Montessori Konferansı'ndaki konuşmamı vermek için San Remo'ya gittiğimde. Orada hocaların, öğrencilerini kendi kendilerini eğitmeleri konusunda eğitim almaları ihtiyacından söz ettim. Konuşmamı, oturuma başkanlık eden Dottoressa'nın şerefine İtalyanca verdim. Gürciyev ve hocaların rolü konusundaki fikirlerine atıflarla, İtalyan radyosunda konuşmama değinildi. Paris'e döndüğümde memnun olduğunu gördüm. "Belki Papa dinlemiştir. *Beelzebub*, Papa'nın Sarayı'nda okunur bir gün belki. Belki ben de orada olurum," demişti.

Ben dönmeden önce, Gürciyev arabayla yaz boyu uzun seyahatlere çıkmıştı; "buzağılarıyla" beraber Cenova'ya, Dieppe'e, Cannes'a, Vichy'e seyahatler. Bu muhteşem seyahatlerin ününü pek çok kişiden

duymuştum ve en azından bir defa ben de gitmek istemiştim. Gürciyev çok yorulmaya, çok daha ihtiyar görünmeye, bir yıl önce Paris'e geldiğim zamanlarla karşılaştırıldığında çok daha zor hareket etmeye başlamıştı. Yine de bir seyahat daha yapmaya karar vermişti. Değerlendirmeden çok coşkuyla anlattığım, Lascaux'daki prehistorik mağara resimlerini görmek istiyordu.

Gürciyev'in ölmeden yaptığı son seyahatler Vichy ile Lascaux'ya oldu. Üç arabalık bir konvoyla yola düştük; diğerleri de bizimle Vichy'de buluşmak üzere trene bindi. Gürciyev'in beklenmedik hareketlerinden biri de, kararlaştırılan zamandan önce hareket etmekti. Şayet bu numarasını bilmiyorsanız, tam zamanında gitme gibi bir eğiliminiz de varsa, geldiğinizde herkesin yarım saat önce hareket etmiş olduğunu görebilirdiniz.

İki yüzden, herhangi bir seyahatten önce davetliler, bir saat belki de daha erken bir vakitte toplanırdı. Lise Tracol, Gürciyev'in üvey kardeşi ve yeğeni Luba ve ona yakın olan diğerleri zaman zaman evinin penceresine gelir, arabalara bakarlardı. Yükleme başlamış olurdu. Her zaman büyük bir yemek stoğuyla seyahat ederdi; eğer mevsimiyse arabanın bagajı kavunla doldurulmuş olurdu. Buzağılarının havaleli bagajları arabaların üstlerine bağlanırdı; onlarsa sokakta amaçsızca, tüm bu süreçten canları sıkılmış gibi bir aşağı bir yukarı dolaşırlardı, ki gerçekten çoğunun da canı sıkılırdı. Sonunda Gürciyev, uzun siyah bir ağızlıkla içtiği sigarasıyla, başının arkasına doğru kaykılttığı kırmızı fesiyle, binlik franklarla kabarmış cep kitabıyla ortaya çıkardı.

Bizim seyahatimizde, Paris'in banliyölerinde Gürciyev'in izini kaybettik ama sonra talihin garip bir cilvesi sonucu gece yarısı onu yakaladık. Neredeyse gece yarısı olduğu halde, otel personeli geldi ve hafif bir akşam yemeği servisi yaptı. Bu yemeğe, Paris'ten getirilen havyar, salata ve başka lezzetli şeyler eklendi. Nereye gitse, hatta yolda öğle yemeği için durduğu bir otelde bile, kadeh kaldırma ayini asla atlanmazdı. Her yerde ünlü ve popüler olduğunu görüyorduk.

Vichy'de, yemekler sırasında ve yemek aralarında, anlayabildiğimiz ölçüde önümüzde yeni ve muhteşem görünümler açan pek çok konuşmalarımız oldu. Bir keresinde, tüm hareketlerimizde yönlendirici bir gücü olabilecek "İçsel Tanrı"dan bahsetti. "İçsel Tanrı'ya itaat etmeyi öğrenirseniz, bu bize sadece nasıl yaşayacağımızı anlatan ama nasıl çalışılacağı konusunda yardım edemeyen On Emir'den bin kat iyidir," dedi. Aynı gece ölümsüzlük üzerine konuştu: "Ölümsüzlük çok büyük bir şeydir ama her şey değildir. Bir insan çalışırsa, Tanrı'nın bile işine yarar hale gelebilir." Beni göstererek sözlerine şunu ekledi: "İki tür ölümsüz vardır. Bakın o daha şimdiden Kesdjan Beden'e sahip. Bu beden ölümsüzdür ama hakiki ölümsüz değildir. Hakiki ölümsüz ancak yüce bedenle gelir. Onun ruhuna hizmet eden bir bedeni var; ancak 'Ben'e hizmet eden bedeni de olması gerekir."

Sonra Cennet ile kendisinin Mutlak Güneş diye tabir ettiği şey arasındaki farkları anlattı: "Kesdjan bedeniyle Cennet'e gidebilirsiniz. Ama cennet ancak iki üç gün iyi gelir. Bir de düşünün, bir yıl sonra, bir yıl daha sonra, yüz yıl sonra nasıl gelir insana. Cennet ile tatmin olmamak gerek, *Soleil Absolu*'ye giden yolu bulmak gerek."

Bu konuşma Gürciyev'in diline ve yöntemlerine yabancı olanlara az şey ifade edebilir. Benim içinse, bana sekiz ay önce New York'ta vaat ettiği büyük başarıya doğru büyük bir adım atmış olduğum anlamına geliyordu. O gece şaşkınlıktan uyuyamadım.

Lascaux'daki mağaralara gitti sonra. Uzun araba yolculuğu onu çok yormuştu ve bacakları uğursuz bir şekilde şişmeye başlamıştı. Ama aşağıya, mağaralara inmekte ısrar etti. Orada resimlere bakarken sanki tamamen oraya ait gibi duruyordu. Çeşitli simgeleri, özellikle de Sfenks gibi, gizli bir cemaatin

"amblemi" olduğunu söylediği karışık bir hayvanı açıkladı. "Simge mi?" diye sorduğumda düzeltmemi reddetti. "Hayır. Amblem. O zamanlarda, özel bilgilere sahip cemaatler ve her cemaatin de üyelerinin birbirlerini tanımasına yarayan amblemleri vardı. Tıpkı bizim Ennegram gibi." Geyiklerin tek tek insanların totemi olduğunu söyledi. Boynuzların üzerindeki nokta sayısından, temsil ettikleri insanın hünerinin derecesini bilebilirmişiz. Herkese resimler verdi. Iovanna Lloyd Wright'a özel hazırlanmış bir albüm verildi, babasına "böyle bir yerin varlığını göstermek" üzere vermesi için.

Daha sonra üç arabalık bir konvoyla Paris'e doğru yola çıktık. Arabalardan biri doğrudan Paris'e gitti. Gürciyev arabasına dört kişi aldı; bense Bayan de Salzmann'ın Paris'ten ayrılmadan benden aldığı söze bağlı kalarak onu arkadan takip ettim. Fakat o açıkça beni istemediğini söyledi. Sonunda Tulle'de, lafı dolandırmadan, "Ben sağa gidiyorum, sen sola," dedi. Bense biraz lafı uzatmaya çalışarak, "O zaman birbirimize hoşça kal deme vakti mi geldi?" diye sordum. Kısaca, "Evet, hoşça kal!" dedi ve bir bardak soğuk Vitelloise'ı yuvarlayıp, Clermont Ferrand'a doğru hızla uzaklaştı. Biz de Uzerche üzerinden kuzeye yöneldik ve Paris'e gelmeden Fontainebleau'de durup Prieuré'yi ziyaret ettik. Aramızda bulunan iki kişi orayı daha önce görmemişti. Seine üzerinde, Gürciyev'in satın alma pazarlıkları yaptığı La Grande Paroisse'daki istasyon otelini de ziyaret etmeye gittik. Büyük bir Şato kiralama fikrini çoktan bir kenara bırakmıştı. Bize, otelin arkasındaki hafif eğimli arazide inşa etmek istediği evin planlarıyla ilgili muhteşem hikâyeler anlatırdı; orayı gelecekte çalışmalarının mekânı yapmak istiyordu. İnsanların beraber yaşayıp, çalışacakları bir yer olmadan, yönteminin hiçbir zaman en iyi sonuçlarını veremeyeceğini söylerdi. Anlatıları, doğaçlama bir sembolizmle verebileceği derin anlama iyi birer örnekti. "Tüm işlerimden elimi eteğimi çekip dinleneceğim, sade ve en yakınlarımın geleceği bir ev olacak o tepede. Aşağıda, hareketler, dersler, sınıflar için Çalışma Evi gibi bir mekân olacak. Onun da aşağısında ziyaretçilerin kalabileceği odalar. Otelin her iki tarafında, dışarıdan geçen sokaktan bağlanan iki patika olacak. Bu iki patika mozaiklerle döşenecek. Bu patikaları inşa etmek için özel bir mimar getireceğim. Ayrı ayrı renklerde binlerce taşla döşenecek o patikalar." Bir gün bunları anlattığı bir öğle yemeğinde, kendisine Mefistotel adını taktığı keçi sakallı genç bir İngiliz mimar sözünü keserek "Sana burada, Paris'te iyi mozaik sanatçıları bulabilirim," demişti. Gürciyev ona şöyle tepeden bakarak ihtişamla, "İdiyot! Benim istediğim mozaikleri hiçbir sanatçı yapamaz!" Onun lisanına alışık herkesin bilebileceği gibi mozaik, tüm ülkelerden ve ırklardan gelen öğrencilerini, üç evse, insanın üç bedenini temsil ediyordu.

Gürciyev'in Paris'e döndüğü sabah, reenkarnasyon dehşeti gibi bir görü geldi bana. Bedenimin dışında, aklımdan ayrı bir biçimde var olma durumu yeniden geldi; ancak bu sefer, alınyazımı gerçekleştirmeden ölürsem, "tüm bunları" bir kenara bırakmam ve yine bir başkasının bedeninde yaşamam, bir baş kasının aklıyla düşünmem, bir başkasının duygularını hissetmem gerekebileceğini gördüm. Ve böyle bir durumun ne kadar korkunç olacağını, Gürciyev'in Vichy'de bahsettiği bedene ulaşamazsam başıma gelecek şeyin de bu olacağını gördüm. Böyle bir şey sanki başıma daha önce gelmemiş gibi, sanki böyle bu kaderden kaçabilirmişim gibi geldi bana. Ama sonra her şey bulanık görüntüler halinde çözüldü ve bu tecrübeden kesin ya da elle tutulur bir şey kalmadı geriye.

Dönüşünden hemen sonraki görüşmemizde Gürciyev bana toplumdan dışlanmış muamelesi yaptı. Öğle yemeğinde, dönüş yolunda eşlik edecek kimse olmadığından doğru dürüst bir şey yememiş olmaktan şikâyet ediyordu. "Ama beni gönderdin," dedim. Bana bağırdı: "Ama sen de karımı alacağım dedin, oysa karın hep buradaydı. Dürüst değilsin. Söylediklerin iğrenç şeyler." Onda nasıl hayal kırıklığı uyandırdığımı söylemek için hiçbir fırsatı kaçırmazdı. Umutsuzluğa kapıldım, ölmek

istiyordum. Aslında benden sonra Paris'e gelen eşim de çok derinden üzülmüştü. İkimize de sanki tüm vaktimi boşa harcamışım gibi geldi; ama yine de onun söylediklerini, emirlerini takip etmek için elimden geleni ardıma koymamıştım. Benden isteneni anlayamamıştım ve Gürciyev'in yönteminde en kötü günah da buydu. Herkes ne anladıysa onu yapabilirdi, fakat anlamamak, Kutsal Hayalet'e karşı işlenmiş, bu dünyada ya da bir sonrakinde affedilemeyecek bir günahtı.

4 Eylül Pazar günü Paris'te bir ayım dolmuştu. Bir önceki geceyi düşünerek, can çekişerek geçirdim. Ertesi sabah Rue de Acasias'daki Gürciyev'in kafesine gittim; otelimin önünden geçip oraya giderken görmüştüm onu. Kafeye girince masasına oturmama izin vermedi ve kızgın bir ses tonuyla, "İnsanlar buraya gelip, oturup vaktimi harcıyorlar, sonra da müşterilerim kaçıyor. Müşteriler, meşgul olduğumu zannedip gelmiyor," dedi. Ben de biraz uzak bir yerde oturdum ve neredeyse yarım saat aramızda bir düşmanlık engeli kurdu. Sonra, benden yapmamı istediği bazı para işleriyle ilgili bir şeyler sordum, bana kısa cevaplar verdi. Sonra yavaş yavaş gevşedi ve birisini nasıl iyileştirdiğinden, "ayağa kaldırdığından," annesinin bunun için ona oldukça yüklü bir miktar borçlu olduğundan söz etmeye başladı. Bahsettiği olayı hatırladım; neredeyse bir mucize yarattığını biliyordum; genç adamın ailesi ise buna yeterince değer vermemişti.

Aslında ona, biz İngiltere'ye dönmeden eşimi görebilir mi diye sormak için gelmiştim. Eşime, sağlığı için özel bir yardıma ihtiyacı olduğunu, ben Paris'ten ayrılmadan onun gelip kendisini görmesini söylemişti. Her ne kadar elverişli bir zaman değildiyse de ona bunu hatırlattım. Sesi olağandışı bir kibarlığa büründü: "Söyle ona, biri çeyrek geçe gelsin." Ona yaptığı yardımlar için çok müteşekkir olduğumu söyledim ve "Bana yaptıkların için sana nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum. Bunu asla sana ödeyemem," diye ekledim. Hiçbir şey söylemeden çayını içmeye devam etti, sanki beni hiç duymamış gibi.

Uzun bir zaman geçti, bu arada çeşit çeşit insan gelip onunla görüştü. Yine yalnız kaldığımızda, bana dönüp alçak sesle, "Asla ödeyemem demen büyük bir aptallık. Sadece sen ödeyebilirsin. Sadece sen tüm emeklerimin karşılığını ödeyebilirsin. Düşündüğün para mı? Senin o İngiltere'nin tamamını satın alabilirim. Ancak sen -burada çok büyük bir vurgu yaparak- sen yaptığım işin karşılığını ödeyebilirsin. Ama sen ne yapıyorsun? Seyahatten önce sana bir görev vermiştim. Yaptın mı? Hayır. Tam tersini yaptın. Kendinle mücadele ettiğini asla görmedim. Hep o ucuz hayvanınla meşgulsün."

Çok basit ve sakin konuşmuştu ve hastalarından biri gelmese daha konuşmaya devam edecekti. Gitmek üzere ayağa kalktım, "Git bir dolaş gel," dedi. Otele gittim ve eşime onu biri çeyrek geçe beklediğini söyledim ve kafeye döndüm.

Biraz önce gelenin önceden felçli olduğunu, onu tedavi ettiğini, onu "ayağa kaldırdığını" söyledi. 50,000 frank getirmişti. "Nereden buldu, bilmiyorum. Bir Rus için zor. Ama buldu," dedi. Sonra çok kibar bir gülümsemeyle, "Sanırım bu anlattığımın bizim konuşmamızla da ilgisi var. Senin yüzünden iki gece uyumadım ben. Şimdi ödemen lazım, yapacağın işlerle."

Ona, nerede hata ettiğimi sormak istedim, ama yine o mesafeli tavırlarına büründü. Sonra ayağa kalkıp arabasına yöneldi: "Karına söyle, biri çeyrek geçe gelsin."

Öğle yemeğinde, eşimle görüştükten sonra Vicdan'dan söz etti: "Vicdan her şeye sahiptir. Ama ulaşılamaz. Ancak iç mücadelelerin yoğunluğuyla bilinç düzeyine getirilebilir. Vicdan ile bilinç bir araya gelirse, o zaman böyle hatalar yapmazsın."

Öğle yemeğinden sonra Bayan de Salzmann'ı arabayla evine bıraktım ve ona başarısızlık hislerimden söz ettim. "İş değişiyor. Bir noktaya kadar kişi görece net bir rehberlik alıyor. Sonra öyle bir zaman geliyor ki, insan bir kafa karışıklığı içine düşüyor ve doğru yaptığını zannederken, tam yapması gerekenin aksini yapabiliyor," dedi. Bayan de Salzmann'ın hayatımda oynadığı rol hakkında fazla bir şey yazmadım, çünkü yaptığı iyi işlerin erkekler tarafından görülmesinden nefret ederdi. Fakat o benim ve pek çok başkaları için, Gürciyev'in bizden istediği şeyleri keşfetmede tökezlediğimiz çabalarımız boyunca, çok akıllı bir danışman ve arkadaş olmuştur.

Londra'ya dönerken kendime şöyle diyordum: "Yola, başarı Gururundan ziyade hatalarımdan dolayı çektiğim Vicdan Azabı ile devam etmek iyidir." İngiltere'de yerine getirmek için güç bir görev beni bekliyordu. Paris'e gelemeyen öğrencilerime, öğrenmiş olduğumuz kimi basit egzersizlerden gösterme hatasına düşmüştüm. Bunu Gürciyev'e anlattığımda, "Çok kötü. Senin yüzünden benim onlarla çalışmam zorlaştı şimdi," dedi. Böylece geri döndüğümde, pirincin taşını ayıklamak zorunda kaldım.

Başarısızlık duygusuyla dövüşmeye devam ediyordum. Sanki asıl gerekenin dışında her çabayı gösteriyor, her şeyi feda ediyormuşum gibi geliyordu. Sonra sürpriz bir biçimde George Cornelius Paris'ten döndü ve Gürciyev'in Amerika'ya gideceğini söyledi. Bir öğle yemeğinde şöyle demiş: "Bennett en iyi öğrencim; Amerika'da ona ihtiyacım var. Ama herkes onun enerjisini sömürüyor!" Sonra eşim döndü. Onunla yaptığı son konuşmasında, ihtiyacım olan konuda bana yardım edebileceğini ama bunun vakit alacağını söylemiş. Bu arada dinlenmeliymişim. Eşimle ilgili olarak ise, ona özel bir ilaç sözü vermiş ama hiçbir şey somutlaşmamış. Ama yine de kendini daha iyi hissediyordu; Gürciyev'in uyarıda bulunduğu tehlikeli hastalığın çok yakında geleceğini düşünmediğini söyledi. Onun çok yorulmuş olduğunu, herkesin onun enerjisinden çaldığını görmenin yüreğini parçaladığını da söyledi. Kendi artan fiziksel güçsüzlüğüne rağmen, isteyen herkese dağıtıyordu enerjisini.

Olabildiğince hızla normal hayatıma döndüm. Bu kolay olmadı. Powell Duffryn için yaptığım işlerle ilgili öngördüğüm güçlükler ortaya çıkmaya başlamıştı. Bir gün insanların en kibarı ve kimi Yöneticilerin gereksiz israf olarak gördükleri Araştırma Laboratuvarları'nın vazgeçmez destekçisi Başkan bana "Fabrikadaki insanlara Enstitü'ne katılmaları için baskı yapıldığı yolunda etrafta dolaşan söylentilerin yaptığı büyük zarardan" bahsetti. Tarafgirlik imasının bir dayanağının olmadığını biliyordum. Çalışmak üzere Coombe'a gelenleri kayırma konusunda özellikle çok dikkatli davranıyordum. Kıskançlık ve şüphenin doğmasının kaçınılmaz olduğunu da görüyordum. Aynı zamanda Enstitü'ye üye olan personele, iki ilgilerini ayırma konusunda çifte özen göstermelerini, herhangi bir kusurdan kaçınmalarını söylemiştim. Yine de er geç bir seçim yapma zamanının geleceğini biliyordum. Coombe'da yürüttüğüm türden çalışmalarla sanayide herhangi sorumlu bir pozisyonun bir arada yürümesi zaten pek muhtemel değildi; ya "Birini sevip ötekinden nefret edecektim ya da birine sadık kalıp ötekine ihanet edecektim." Emekli olmak istiyordum, ama henüz zamanının gelmediğini hissediyordum. Hayatımı idame ettirecek yeterli param vardı, fakat araştırma çalışmalarının, delanium ticari başarı elde edene kadar gittiği yeri ve bana bağlanan güvenlerin haklı çıktığını görme zorunluluğu içinde hissediyordum kendimi.

Dengeli tavırlarım olmadığını ben de çok iyi biliyordum. Sık sık kendimi, önünde durduğu fonun rengini alan bir bukalemuna benzetiyordum. Paris'te bir adamdım, Coombe'da başka bir adam, Laboratuvarlar'da da bir üçüncü başka adam oluyordum; Yöneticiler arasında bir adam, personel arasında başka bir adam. Hepsine "evet" diyebiliyordum ve bunun sonucu da kaos oluyordu. Hiçbir

şey elde etmemiş olmam çok şaşırtıcıydı. Eylül ayının sonunda bir hafta sonu Paris'e döndüm. Kafesinde Gürciyev'i gördüm ve ona "Gerçek değişmez Ben" derken neyi kastettiğini anlamak için büyük mücadele verdiğimi söyledim; tüm bulabildiğim, farklı "Ben"ler dizisiydi. Sokağa doğru elini salladı. Açık bir pencerenin kenarında, Avenues des Ternes'i seyrederek oturuyorduk; parlak sıcak bir güneş parlıyordu dışarıda. "Şu insanların hepsi taksi arıyor. Herkes senin taksine binebilir. Ama sen kendi arabana sahip olmaya başlıyorsun. İnsanların taksine binmesine izin vermemelisin. Gerçek değişmez 'Ben' budur, yani kişinin kendi arabasını sürmesi. Şu anda sadece bir iştahın var, ama bir gün böyle bir 'Ben'in olacak ve onun geldiğini anladığında, hayal edemeyeceğin kadar mutlu olacaksın," dedi.

Gerçek mutsuzluk içinde olanlara Gürciyev'in ne kadar olağanüstü kibar ve iyi olduğuna dair herhangi bir örnek anlatmadım. Şu olay ölümünden dört hafta önce oldu. Ona bir Rus bayan götürmüştüm. Devrim sırasında korkunç acılar çekmiş, on üçünde askerlerin tecavüzüne uğramıştı. Bu yaşadıklarının dehşetini asla unutamamış ve hayatın kendisini de son derece aşağılık bir şey gibi görmüştü. Gürciyev'in öğretisinde iğrendiği duygusal iyimserlikten izler bulmadığından, Rusların bir özelliği olan fanatik bir şevkle sarılmıştı. Sonunda onun Paris'e gelişini ayarladığımda, Gürciyev artık çok hasta bir adamdı. Ama yine de onu kabul etti, kızı yerine koydu ve onun güvenini kazanmak için yapmadığı şey kalmadı. Sonra kızı, hayatının büyük bir anlamı olduğuna ikna etmeye çalıştı; sadece, bu anlamın bir şekle girmesine izin vermeliydi. Hayatın adaletsizliğine karşı duyulan acı inancı kızı Tanrı'nın sevgisine inanmaktan alıkoyuyordu. Gürciyev, bireysel özler olarak Tanrı'nın elinden çıkmış birer elişi değil, kalıtımın ve kavrayışımızın koşullarının bir ürünü olduğumuzu ona göstermek için kendini parçaladı. Anne ve babanın durumunu betimlemeye çalıştı. İkisi yatakta yan yana yatarlardı, bahçeden gelen sesleri, güzel kokuları duyar mutlu olurlardı; böylece kaderinde mutluluk olan bir insanın tohumları atılırdı. Fakat onlar tutku, birbirlerine ya da başkalarına karşı öfke içinde olurlarsa, ya da babanın aklı sadece çek defterinde ve bebeğin maliyetinin ne olacağında olursa, o zaman tüm bu etkiler tohumlara karışır ve kendinden nefret ve hırs eğilimleriyle biçimlenirdi. Bundan Tanrı sorumlu değildi. O insanı temiz yaratmıştı; şu anda insan kirliyse bu kendi suçuydu.

İnsani zayıflıklarımızın bu sert anlatısının kıza nasıl huzur ve rahatlık getirdiğini hayretle görmüştüm. Onu ziyaretinden sonra tamamen değişti; sanki geçmişin dehşetleri tamamen temizlenmişti. Gürciyev'in, kendisine gerçek acılar içinde gelen insanlara karşı bu önyargısız iyiliğine dair pek çok örnek hatırlayabiliyorum. Fakat eğer biri sahte dürtülerle gelirse, amacı da kimi kişisel yararlar sağlamaksa, Gürciyev çok acımasız olurdu. Bazı sert işadamlarının öyle sarsıldıklarını gördüm ki, bir gün boyunca ağlamaktan konuşamayacak hale gelmişlerdi.

Meraktan gelenler de genelde çok pis ve edepsiz bir lisanla muamele görürlerdi, özellikle de ülkelerine, ırklarına ya da doğrudan dokunacak başka bir şeylerine yönlendirilmiş olurdu bu hakaretler.

Böylece 1949 Ekimi geldi. Londra'da bir ders serisi vermeye başlamıştım, Gürciyev: Yeni bir Dünyayı Kurarken. Birinci dersten sonra Bayan de Salzmann uçakla Londra'ya geldi. Yüz seksen üç kişi onu Batı Londra'da bir stüdyoda karşıladı; Gürciyev'in Ritmik Egzersizleri üzerine, orada olan, genciyle, yaşlısıyla, güçlüsüyle, zayıfıyla herkesin katılabildiği akıllardan çıkmayacak bir ders verdi. Gürciyev'in Üçüncü Seri yazılarından "BEN OLDUĞUMDA" başlıklı bölümü okudum. Bu da daha önce duymamış pek çok kimsede çok derin bir etki yarattı.

21 Ekim Cuma günü, Bayan de Salzmann ile beraber Paris'e döndük. İngiltere'de Gürciyev'in çalışmalarını yürütecek güçlü bir merkez kurma fikri aklımıza iyice yatmıştı. Gürciyev'in artık çok çok kötü olduğu, dışarı çıkamayacak kadar ağırlaştığı haberleri bize ulaşmıştı. Fakat Rue des Acasias'dan aşağı yürürken onu Bernard ile beraber gördüm; "Pour les Anglais" inanılmaz miktarlarda muz alıyorlardı. Neredeyse bir yıl, zavallı İngilizlerin açlıktan öldükleri, muz yiyemedikleri esprisini söyler dururdu. O kadar kırılgan görünüyordu ki panik oldum ve Londra'ya eşime telefon ettim derhal gelsin diye. Onun da sağlık durumundan dolayı aslında seyahat etmemesi tavsiye ediliyordu. Sadece on gün önce Gürciyev'in doktoru büyütülecek bir durum olmadığı, deniz yoluyla Amerika'ya yapacağı yolculuğun Gürciyev'e iyi geleceğine beni inandırmıştı. Biletler alınmıştı. Onunla gideceklerden biri Elizabeth Mayall idi. O vakit benim Londra'dan ayrılmam mümkün değildi. Sonra korkunç bir hızla fiziksel durumu çöküşe geçti. 22 Ekim Cumartesi son defa evinden çıktı. Onu yalnız başına kafede gördüm. İki üç haftadır oraya gitmemişti; Quartier des Ternes'li kadınlı erkekli bir grup etrafını sarıp onu selamladı. Ne kadar hasta olduğunu kimse fark etmedi. Gelecek üzerine konuştu: "Önümüzdeki beş yıl belirleyecek. Bu, yeni bir dünyanın başlangıcı. Ya eski dünya beni bir bit gibi ezecek ya da ben eski dünyayı ezeceğim. Sonra da yeni dünya başlayacak." Fazla konuşmadı, sonra gitmek üzere ayağa kalktığında, neredeyse yürüyemediğini gördüm. Arabaya bacaklarını benim yerleştirmem gerekti; durumunun ne kadar kötüleştiğini görünce göz yaşlarımı zor tuttum. Tüm zayıflığına rağmen arabayı kendi kullanmak istedi, halbuki bacakları o kadar şişmişti ki frene basmaya takati kalmamıştı. Hayatımın en korku verici araba sürüşüydü. Avenue Carnot'dan geçerken, büyük bir kamyon üzerimize geldi. Gürciyev yavaşlayamadı bile. Sokağı bir mucize eseri geçebildik, fakat sonra arabayı döndüremedi. Aşağı doğru bıraktı, sonra da güç bela toparlayabildi. Onu asansöre neredeyse ben taşıdım. Dört gün sonra bir sedyeyle ölüsü çıkarılana kadar evinden bir daha çıkmadı.

O zamanki hastalığıyla, on beş ay önce geçirdiği kazadaki durumu arasındaki farka tanık olmak çok ıstırap vericiydi. O zaman, canlılığını ve geleceğe ilgisini hiç kaybetmemişti. Şimdi tamamen ilgisizdi. Hatta olabildiğince kısa sürede gitmek ister gibi bir hali vardı. Ölümünden bir gece önce, Beelzebub'un Amerikan baskısının taslağını görmüştü. Belki de bunu, dünyadaki işinin sona erdiğini gösteren bir işaret olarak gördü. İngiltere'de işlerin yolunda gittiğinin güvencesini de beklediğinden emindim. Amerika'ya dönme sözünü tutmak istiyordu kesinlikle; fakat bu, gücünün ötesinde bir şeydi.

Kendi doktorlarıyla, şu ya da bu arkadaşının ya da öğrencisinin göndermekte ısrar ettiği doktorlar arasında büyük ayrılıklar vardı. Yarım düzine birbiriyle çelişen rapor geldi elimize. Tüm pazarı gergin bir şekilde bekleyerek geçirdik. Beni pazar akşamı yanına çağırttı. Onunla sadece yirmi dakika geçirebildim. Yataktaydı. Geleceğe dair planlarından bahsetti, Paris dışında büyük bir mekân arzuluyordu; eğer beklediği desteği İngiltere'den bulabilirse Amerika'ya gitmeyeceğinden söz ediyordu. *Beelzebub* yayımlandığında, tüm öğrencilerinin eserini tüm dünyada yayma görevini üstlenmelerini istediğini söyledi. Ne diyeceğimi bilemiyordum. Birden kelimeler ağzımdan döküldü: "Gelecek zamanlarda, bir sonraki yıl, birinci yıl olarak kabul edilecek, çünkü yeni bir çağın başlangıcı olacak!" Bana garip garip baktı: "Çok belki!" Yani oldukça mümkün demek istiyordu. Korkunç zayıftı; oturağına gitmesine yardım etmem gerekti. "Böyle bir şey hayatımda daha önce hiç olmamıştı,' dedi. Tüm bu hal, tavırlar, söylediği her şey beni tamamen aldattı. Bedeni üzerinde hâkim olduğu o muhteşem gücünü ve sağlığını yeniden kazanacağına emindim. O gün günlüğüme şöyle yazmışım: "Güvenim tamamen tazelendi." Eşimle ben, Gürciyev: Yeni bir Dünya Kurarken ders

serimin dördüncü dersini vermek üzere zamanında Londra'ya döndük. Salonda üç yüz elliden fazla insan vardı; gelen sorulara bakılırsa, Gürciyev ve çalışmalarına çok derin bir ilgi yükselmekteydi.

Her sabah Paris'e telefon ediyordum. Gürciyev bir hemşireyi reddetmiş. Amerikalı doktoru gelmiş ve getirdiği serumu kullanamayacağını söylemiş, çünkü Gürciyev'in kan basıncı çok yükselmiş. Kimsenin herhangi bir şey yapma yetkisi yokmuş. Şimdiye kadar tüm kararları o almış, Bayan de Salzmann da itiraz etmeden yerine getirmişti. Şimdi de yalnız kalma isteğini göz ardı edemezdi.

Doktor duruma el koyup onu Amerikan Hastanesi'ne götürmüş. Gürciyev'in su toplayan yerlerini boşaltmış. Gürciyev sigarasını tüttürüp, şakalar yaparak izliyormuş: "Bravo Amerika," diyormuş. Sonra yatmış ve bir daha kalkmamış. Huzurlu uykuya geçmiş, nefesi yavaş yavaş sönmüş. 29 Ekim Cumartesi sabah saat on birde öldü. Otopsi sonuçlarına göre tüm organları o kadar dejenere olmuş ki, doktorlar nasıl bu kadar uzun yaşadığını anlayamamışlar.

O sabah onda Elizabeth beni telefonla arayıp doktorların, "olağan koşullarda, birkaç saatten fazla zamanı kalmadı," dediklerini söyledi. Eşimle ben ilk uçağa atladık. Elizabeth bizi havaalanında karşıladı; yüzüne bir bakışım, ölmüş olduğunu anlamama yetti. Dosdoğru Amerikan Hastanesi'ne gittik. Bayan de Salzmann, Thomas ve Bayan de Hartmann ile beraberdi, ölünün tahnit edilmesini bekliyorlardı.

Onu görmek için içeri girdiğimde, yıkıldım; şapelin taş duvarlarına yaslanıp acıyla ağladım. Tarif edilemez bir şekilde güzel görünüyordu, yüzünde mutlu bir gülümseme vardı. Daha sonra eşimle beraber gittik oraya ve uzun süre ölüsünün yanında oturduk. Tüm üzüntüm akıp gitti ve ilk huzuru hissettim, sonra da o kadar büyük bir neşe hissettim ki bağırmak istedim.

Bizi sonsuza kadar bırakmış olsa da gücünün kaldığından, çalışmalarının devam edeceğinden emindim. O günden sonra en az üç kez daha gözlemlediğim bir fenomeni fark ettim. Eminim nefes alıyordu. Gözlerimi kapatıp nefesimi tuttuğumda, bariz bir biçimde düzenli bir nefes duydum, halbuki şapelde başka kimse yoktu.

Sonra yine gittim oraya, ölü maskının çıkarılışını görmek için. Bu, bedeniyle son bağını kopardı. Bir daha bunu düşünmekte en ufak bir anlam görmedim, ne kendim ne de onun açısından. En iyi ölümler, insanın ölümlü ve ölümsüz parçalarının en bütünsel ayrılışının olduğu ölümlerdi; her şey bana Gürciyev'in tamamen ve nihai olarak gittiğini, bir daha da asla dönmeyeceğini söylüyordu.

(1) Son baskı: *First Series: Beelzebub's Tales to His Grandson*, Aurora, Oregon: Two Rivers Press, 1993.

(2) *In Search of the Miracoulous* [Mucizeyi Ararken] adıyla yeni yayımlandı.

22

Acı Tecrübeler

Gürciyev'in cenazesi bir hafta Amerikan Hastanesi'nin şapelinde, katafalkta yattı. Öğrencileri, gece gündüz başucunda nöbet tuttu. Şapelin her köşesi çiçeklerle donanmıştı; derin bir sükûnet hâkimdi havaya. Ben de zaman zaman gidip orada bir saat geçiriyordum, özellikle de girenin çıkanın çok olmadığı gece yarısı saatlerinde. Fakat yaptığımız şeyin, bizi terk eden ruhla bir bütünleşmeden ziyade ona bir saygı ifadesi olduğunu düşünüyordum. Ölümünden sonraki ilk bir iki saat içinde Gürciyev zaman ve mekândaki varoluşunun sonuna gelmişti. Ölürken, tüm hayatı boyunca anlatmaya çalıştığını göstermiş olduğuna inanıyorum; yani ölümün, yaşayan insanın farklı bileşenlerinin art arda ayrışması olarak yorumlanışı: Rescuarno. Her bir parça, kendine ait olan yere gider bu yorumda. Yıllar geçtikçe ölümün insanların tahmin ettiğinden çok daha karmaşık ve çeşitli bir şey olduğu kanaati gelişti bende. Gürciyev'in ölümünün bu kanaate tam olarak nasıl bir katkıda bulunduğunu anlatmak zor. Onunki temiz, kararlı bir ölümdü; kendi rızasıyla ve tamamen hazır olarak gittiği bir ölüm. Tüm uçlar bir yere bağlanarak ölmüştü; tamamlanmamış bir tecrübeye ait hiçbir parçası kalmamıştı. Her parça, kendine uygun bir yere gidip yerleşmişti. Bunu söylerken ne kastettiğim sorulursa cevap veremem; fakat çok ileride bunu daha iyi anlamaya başladım.

Benim kişisel durumum acı vericiydi. En iyi dostumu, hocamı kaybetmiştim; onu, bir sonraki adımı atmak için tam en çok ihtiyacım olduğu bir anda kaybetmiştim. Cenazeden önce Paris'teki o boş hafta süresince durumumu gözden geçirmek, planlar yapmak için iyi bir zamanım vardı, ama ikisini de yapamadım. Eşim ve Elizabeth ile Paris yakınlarında arabayla yaptığımız gezilerde kâh neşeli ve kendine güvenli, kâh rahatsız ve acımasızdım. O ışıldama ânında üçümüz de, Gürciyev ile aramızdaki has ilişkinin asla kopmayacağı bilincine vardık; ama şimdi o an geçtiğinde, kendi umutsuzluğumuzu hissetmeye başlamıştık. Fransız grupları arasında patlayan münakaşalarla meseleler hiç de iyiye gidecek gibi görünmüyordu. Bayan de Salzmann'ın otoritesine karşı bir isyana katılmam, ona karşı taraf almam istenmişti ya da geleceğe yönelik kimi hareket önerilerini desteklemem. Gürciyev'in şapelinin sükûnetiyle gruplar arasında kopan karışıklıklar arasındaki tezat kendini benim ruh halimde de gösteriyordu.

Sonunda cenaze günü geldi. Biraz korktum, kişisel duyguların dışavurumu olursa diye. Rue Daru'deki Rus Katedrali duygu enerjisiyle yüklüydü; ancak kişisel duygulanma çok azdı, onu çocuklara şeker veren bir ihtiyar olarak tanıyanlar haricinde. Ortodoks Kilisesi'nde seslendirilen requiem, güzellik ve sembolik derinlik açısından son derece etkileyiciydi. Kilise kalabalıktı. Amerika'dan, İngiltere'den öğrencilerin akınına uğramıştı. Quartier des Ternes'den onlarca gariban da oradaydı, Gürciyev'e son görevlerini yerine getirmek için. Onun ölümüyle duygulanma kapasitemizin fazla zorlandığını düşünüyorduk, fakat o gün farklıydı; sanki insanlığın refahına adanmış hayatından kitlelerin kazanacağı faydaların tadına şimdiden varmak gibi bir şeydi.

O akşam Bayan de Salzmann, Fransız öğrencilerinin kırk, elli kadarıyla konuştu. Bir iki İngiliz de

vardı. "Bay Gürciyev gibi bir hoca gittiğinde yerine bir başkası konamaz. Ardında kalanlar aynı koşulları yaratamaz. Tek bir umudumuz var: Beraber bir şeyler yapmak. Aramızdan tek bir kimsenin yapamayacağını belki bir grup yapabilir. Artık bir Hocamız yok, ama bir grup kurma şansımız var. Gelecekteki en büyük amacımız bu olsun," dedi. Gürciyev'e en yakın olanlar arasındaki sürtüşmeleri görüp, onun bu iyimserliğine şaşmaktan başka bir şey gelmezdi elimden; yine de umudumuzun birlikte yattığını kabul etmek zorundaydım.

İngiltere'deki durum da çok parlak değildi. Birbirine kapılarını kapatmış, hatta düşman olan gruplardan çeşitli insanlar gitmişti Gürciyev'e. Hâlâ keskin bir şekilde birbiriyle çatışan yetki sahaları ve anlayış farkları vardı. Gürciyev bu farklar arasında bir ahenk kurmak için hiçbir şey yapmamıştı. Tam tersi, onun çalışma yöntemi, insanları genelde gereksiz yere biririne düşürmek şeklindeydi. Sık sık bir iki kişiye, diğerlerine söylemeden, özel bir meselede özel bir yetki verirdi. Hepsi işe koyulur, daha sonra aynı alanda başkalarıyla karşılaşırlardı. Her biri Gürciyev'in sadece kendisinden o işi yapmasını istediğini düşünürdü. Buysa, bitmez tükenmez sürtüşmelere, yanlış anlamalara neden olurdu; bunu aramızda daha derin bir anlayışı araştırmak için bir motivasyon olarak kabul ederdik. Fazla kolay dış koşullar, birbirimizi anladığımız ve kabul ettiğimiz gibi bir illüzyona neden olabilirdi. Fontainebleau'de Çalışma Evi'ndeki aforizmalardan biri şöyleydi: "Koşullar ne kadar kötü olursa, çalışma da o kadar verimli olur; yeter ki bilinçle çalışın." Gürciyev, özden yoksunsa ahenk illüzyonuyla asla tatmin olmazdı.

Aramızda dağıttığı mektubunda her ne kadar beni İngiltere sorumlusu ilan ettiyse de, pek çokları için bunun kabul edilemez olduğunu biliyordum. Kendi iç âlemim de karmaşa içindeydi. Yarı yolda kalmıştım; Gürciyev'in söz verdiği nihai dersi almadığımın çok iyi bilincindeydim. Bana gösterdiği egzersizlere devam edebilir, Bayan de Salzmann'dan daha fazlasını da öğrenebilirdim; ama ruhsal egzersizlerden fazlasına ihtiyacım olduğunu biliyordum. Hatta bu şeyin ne olduğunu da biliyordum: O kadar derinlikli bir hareket olmalıydı ki bu, içimdeki ihtiyar adam ölmeli; yeniden genç bir adam olarak doğmalıydım. Gürciyev bir keresinde şöyle demişti: "Doğabilmek için kişi önce ölmelidir; fakat bilinçli olarak doğmak için kişi bilinçli ölmelidir!" O zamana kadar yaptığım tüm şeyler bilinçli ölmemi sağlayabilirdi, ancak bunlar bana ölüm ve yeniden doğuşun sırrını veremezdi. Kişi bu sırrı bilmeden, hakiki anlamda asla bir Hoca olamaz ve sadece bu bile Gürciyev'in İngiltere'deki takipçilerinin önderi olma önerisini geri çevirmeme yeterdi. Kendim şöyle dediğimi hatırlıyorum: "Eğer bu Tanrı'nın İradesi ise bu da olacak, ama zamanı geldiğinde. Bu gelene kadar hazırlanmak dışında yapabileceğin bir şey yok ve bunun içinde gereken araçlar elinde bulunuyor."

1950 Yılbaşı'nda, Powell Duffryn adına Washington'a gitmem gerekti. Bayan de Salzmann New York'taydı. Kurtuluşun grupta yattığı emrini kelimenin doğru anlamıyla anlamıştım. Nereye gitsem uyumsuzlukla karşılaşıyordum; bunların grupluğu sadece isimde kalmıştı. Amerika'da iki fraksiyon vardı. Biri, yirmi yıl önce A.R. Orage'ın başlattığı grup, ikincisiyse daha yakın zamanda P.D. Uspenski tarafından kurulan grup. Birincisi tamamen Gürciyev'e bağlıydı, ötekiyse temel olarak Bayan Uspenski'den rehberlik bekliyordu. Tüm engellerin kırılmasını, tüm parçaların bir araya gelmesini görmek için sabırsızlanıyordum. Bunu Bayan Uspenski'ye anlattığımda güldü: "Bay Bennett her zaman insanlığa hizmet etmek istiyor. Birlik beraberlik istiyor, ama anlayış olmadan bunun olamayacağını göremiyor." İki fraksiyonun önde gelenleriyle konuştuktan sonra, fazla işe yaramayacağımı gördüm ve İngiltere'ye, hakiki görevimin Coombe Springs'de olduğunu bir kez daha görerek, döndüm. Orada, sınırlarımın ötesine geçmeden kendi katkımı verebilirdim.

Kısa bir süre sonra Bayan de Salzmann Londra'ya geldi ve oradaki çalışmaların sorumluluğunu yüklenmeye ikna edilmeye izin verdi. Ona çok müteşekkirim, çünkü neredeyse bütün fraksiyonların saygısını ve güvenini kazanabildi. En büyük birlik umudu onun önderliğinde yatıyordu. Kendi grubumdakileri, onun Londra'da oluşturduğu gruplara katılmaya teşvik ettim. Coombe Springs'deki tüm öğrencilerim, ellerinden geldiğince Fransız sınıfının üyelerinden Gürciyev egzersizleri dersleri aldı.

1950 boyunca, Bayan de Salzmann'dan tavsiye ve yardım almak için Paris'i çok sık ziyaret ettim. Bu yolculuklardan birinde, süre olarak en kısa ama hayatım boyunca yaşadığım en önemli tecrübeyi yaşadım. Tam tarihini söyleyemiyorum, zira kaydetmemişim. Bu olay o andan itibaren her an benimle oldu; her ne kadar hatırası değişmeden kaldıysa da, yıllar geçtikçe çok daha başka anlamlar buldum.

Yalnız başıma Golden Arrow ile Paris'e yolculuk ediyordum. Calais açıklarında tam öğle yemeğimi bitirmiş kahvemi içiyordum. Fincanımı masanın üstüne koyduğumda dikkatim nefes alış verişime gitti. Nefes alışın verişe döndüğü anda Ebediyet bilincine vardım. Hayatımda ilk defa zamansız bir olay yaşıyordum. Öte yandan, bu, uykuyla uyanıklık arasında birkaç saniye süren fakat saatler sürmüş gibi gelen düşlere benziyordu. Ama kesinlikle düşe falan benzemiyordu; ne görüler, ne görüntüler vardı, hiçbir şey olmamıştı, bir düşünce bile gelip geçmemişti. Saf bir algı hali, ışıklı bir kesinlikti. Merkezde duran hakikat, iradenin yok olamazlığıydı. Beden yok olurdu, bedene bağlı tüm işlevler hayale dönüşürdü, er geç söner giderdi. Benliğimin ta kendisi, kendi mevcudiyetim ve buna eşlik eden "Ben" duygusu sadece bir süre devam edebilirdi. Ancak irademe zaman ve mekânın dışındaydı, hiçbir şey onu yıkamazdı. İradem işlevlerimin yani duygularımın, hislerimin, düşüncelerimin, arzularımın mahpusu olduğu sürece, bunların kaderine de mahkûmdu. Bunlar yok olduğunda iradem de yok olacak olmalıydı. Fakat iradem tüm bunlardan bağımsızsa, özellikle herhangi bir şey "olmaktan" bağımsızsa, o zaman gerçekten yok olmazdı, ölümsüz olurdu ve var olmak, çalışmak için kendine gereken araçlar neyse onları yaratabilirdi. Bu özgürlük, Tanrı İradesi'nin yerine gelmesiydi ve o an ve tüm zamanlar için anladım ki bu, ebedi hayatın sırrıydı. Hıristiyan inancının tüm gizemleri, ve sadece Hıristiyanlığın değil, çağlar boyu insana gösterilen tüm inançlara ait tüm izlenimler tek bir tutarlı hakikate dönüştü. Tüm bunlar ve sonsuz sayıda başkaları, çağdan çağa, dünyadan dünyaya gösterildi bana ve yine de yaşadığım tecrübenin tamamı bir kalp atışından kısa sürdü.

O andan itibaren, ebediyetin insan tarafından kavranmasının mümkün olduğuna ve bunun, insanın görünümlerin arkasında yatan gerçekle bir temas kurmasını sağlayacağına inandım; bu, zaman ve mekânda olan olaylar hakkındaki olağan bilincimizden karşılaştırılamaz şekilde daha dolaysız ve bütün bir şeydi. Böyle bir tecrübenin anlatılamazlığının ta kendisi, Olguların her şey olmadığının en ikna edici kanıtıydı. Hiç şüphesiz Wittgenstein ile okulu, Olgu olan her şeyin açıkça ve ikircimsiz biçimde ifade edilebileceğini ve söylenebilecek her şeyin zaten açıkça söylendiğini ileri sürerken haklıydı. Uçucu hafızamın sınırları içinde yaşadığım tecrübenin olgusal içeriğini, istediğiniz kadar çok ayrıntıyla anlatabilirim; ama bir an için zaman ve mekânı terk edip sonsuz bilinç haline geçmiş olduğum kesinliği anlatacak kelimeler yok. Olayların birbiri ardı sıra gelmesi zamanın doğasının ta kendisidir; bu, günlük duygulanım tecrübelerimizde gördüğümüz haliyle zaman ile matematiksel fizikte geliştirilen zamanın tasfiye edilmiş nosyonları için de geçerlidir. Konuştuğumuz dilin tamamı zaman ile o kadar bağlantılı ki, zamansız bir durumu ifade edemiyoruz, geçici terimler kullanmak dışında. Ancak Ebediyet'te art arda geliş yoktur; ne önce ne sonra vardır.

Ebediyeti ifade edecek, insanın iyi bildiği sadece bir yol olduğuna inanıyorum; ressamın sanatı. Sanatçı ânı yakalayıp kanvas üzerine sabitlemekten fazla bir şey yapar; salt olgunun ötesine geçen bir anlam derinliğini resmeder. Dünya sanat koleksiyonlarında örneğin, Rembrant'ın düzinelerce kendi portresi vardır. Bunları bir zaman sırasına dizip, Rembrant'ın "gelişiminden" bahsetmek komik olurdu. Tüm resimler, resimlerin her biri, kendi dış görünüşünü tasarlayan Rembrant'ın ruhunu temsil eder. Bu tasarlama bilinci içinde zamanın pek bir önemi yoktur, hatta belki hiç önemi yoktur. Picasso'nun David ile Bathsbea'nın resimleri serisinde yaptığı gibi sanatçı yaratıcı çalışmasının aşamalarını görmemize izin verdiğinde, zamanın, ebedi ânı herhangi bir art arda gelişin izinden bağımsızlaştırıp atıldığı aşikârdır.

Dolayısıyla ebediyet bilinci, ne olursa olsun insanın çok nadir yaşadığı bir tecrübeymiş gibi geliyor bana. Golden Arrow'daki uyanışım benim için olağanüstü bir şeydi, özellikle de görünün yoğunluğundan dolayı; elden hemen kayıp giden o kısa an, tecrübenin zamansızlık niteliğini vurgulamaktan fazla bir şey yapmadı. O andan sonra buna benzer tecrübeler pek çok kez geldi ve bunlar, Ebediyet'in her zaman yanı başımızda olduğu izlenimini güçlendirmeye yaradı sadece.

1950 yılı boyunca, birbiriyle çarpışan güçler arasında parçalandım. Tüm kalbimle kendimi, kişiliğimi bir grup içinde eritme işine verdim. Fakat girişimde yer alan yedi erkek ve kadın, bunun gerçekleşmesini mümkün kılmak için yapılması gerekenler konusunda o kadar farklı anlayışlara sahiptiler ki! Bir yere gitmiyorduk, ama kimse de bunu kabul etmeye cesaret edemiyordu. Bir kez daha Bayan de Salzmann'ın cesur iyimserliğine şapka çıkarmaktan başka bir şey yapamadım; bizim görmediğimiz yerde o gelişme görüyordu ve kendi örneğinin gücüyle bizi devam etmeye teşvik ediyordu.

O yıl Powell Duffryn Araştırma Laboratuvarları'nın faaliyetleri zirveye ulaşmıştı. Mümkün olan her amaca yönelik dünyanın dört köşesinde kömür araştırmaları yapıyorduk. Hem olanaklarımızı, hem personel sayımızı genişletmemiz gerekiyordu. Zaman, tecrübeli araştırmacılara her yerde talep olduğu zamandı. Şirketler üniversitelerde gelecek vaat eden genç adamları tespit ediyordu, daha derecelerini alıp değerlerini ispatlamadan. Meşhur bir araştırma kuruluşunun prestijiyle ilintilendirmeden bir personel oluşturmam gerekiyordu. Genel olarak bakıldığında şanslı olduğum söylenebilirdi, ancak, karakterlerinde bir sorun olmayıp, iş konusunda vasat olan adamlar yerine orijinal işler çıkarma kapasitesi olan, fakat beraber çalışması zor adamlar seçmem gerekiyordu. Gerçek hazineler istedikleri yere gidebilir, istedikleri kadar para kazanabilirdi. Orijinal fikirleri olan adamları işe alma riskini göze almakta hiç tereddüt etmedim, ister iyi ekip adamı olsunlar, ister olmasınlar. Başkanım bu politikamda beni desteklemiştir.

Bilimsel keşfin psikolojisiyle çok ilgileniyordum. Matematik gibi kimi alanlarda en büyük keşifleri, Newton, Einstein gibi adamların daha yirmi yaşlarında yaptıklarını herkes bilir. Kimyacıların en verimli çağları otuz yaşlarıdır. Her bilim dalının kendine has bir verimli yaşı vardır. İhtiyarlara haksızlık etmeden genç adamlara yeterli bir ufuk vermek zordur. Her araştırma laboratuvarının karşısına çıkan bu soruna bir çözüm bulmakla uğraştım. Sürekli araştırma öğrencileri akışı olan üniversiteler için aynı güçlükten söz etmek mümkün değildir.

Genelde düşünülen çözüm, her biri iyi bir önderin altında çalışan küçük ekipler kurmak ve bunlara belirli bir hedefe ulaşmak için özgür bir alan bırakmaktır. Bu yöntem işler, ancak kayıplar da olur. Çünkü daha genç olup genelde orijinal işler yapanlar bir ekibin başına geçmek için uzun zaman beklemek zorundadır. Ama bu sefer de en yaratıcı dönemleri geçmiş olur. Benim uyguladığım

yöntemse tek tek çalışanları olabildiğince özgür bırakmak, kendi yardımcılarının seçimini onlara bırakmaktı. Bu, sıra dışı orijinal fikirlere sahip adamların genelde yalnız çalışabilmeleri anlamına gelir, öte yandan diğerleri küçük ya da büyük ekipler kurabilir.

Bu yöntem geniş bir fikir yelpazesiyle sonuçlanır. Bu aşamada da hangi fikir tutulacak, hangisi bir kenara konulacak seçimi ortaya çıkar. Buna "çocuğunu öldürmek," denir ve genelde neredeyse kendi çocuğunu öldürmek kadar acı verir insana. Araştırma Müdürü'nün yargısı burada acımasızca hayata geçirilmelidir, yoksa enerji dağılır gider ve fazla bir sonuç alınamaz.

1950 yazı boyunca çok çalıştım. Araştırma faaliyetimizi bir bütün olarak son derece üretken ve başarılı olarak değerlendiriyorum. Personelimde bir iki parlak genç adam vardı; kötü bir şans eseri bunlardan biri açık açık bir komünistti. Benim de yeni personelden herhangi birinin de siyasi ilgileri ya da bağlantıları olmadığından öyle emindim ki "Falancadan dolayı başın derde girecek," diye uyarı aldığımda sadece güldüm. Sonbahara gelindiğinde Battersea'deki Araştırma Laboratuvarları kendi yoluna girmeye başlamıştı. En başından beri bu işi sevmiştim. Coombe Springs'deki görece sakinlik ve Paris ziyaretlerimin sona ermesi, neredeyse tüm vaktimi ve enerjimi laboratuvarlara vermemi sağlamıştı. Delaniumun ticari üretimi henüz çok iyi gitmiyordu. Pek çok hata yapmıştık, özellikle de en çok işe yarayacağını düşündüğümüz pazarları tahmin ederken. Yine de, sabır ve cesaretle her şeyin düzeleceğinden ve harcanan tüm parayı haklı çıkaracağından emindim.

Şirketin üst düzey yönetiminde olan değişimleri hesaba katmamıştım. Ne de Yöneticiler arasındaki yerimin, hakkımda çıkan garip bir gizli cemaate bağlı olduğuma dair söylentiler yüzünden ne kadar zarar gördüğünü fark edebilmiştim. Komünizmle alakam olduğu şüphelerini bir an bile kesinlikle düşünmemiştim; fakat sonradan ortaya çıktı ki Gürciyev'in adı bir Rus ajanı olarak geçiyormuş ve bir komünist olduğu düşünülüyormuş. Yani bilmeden çok ince bir buz üstünde geziyormuşum. Dahası, araştırma laboratuvarlarımızda yaptığımız işlerin atom enerjisi üretimiyle alakası olmasından dolayı herkesin aklına atom bombası düşünceleri geliyormuş.

Buz, beklenmedik bir anda ve gereksiz dramatik bir durum ortaya çıkararak kırıldı. Bir gece, bir rapor yetiştirmek için geç saatlerde çalışıyordum. Ertesi sabah geldiğimde laboratuvarın mühürlendiğini ve içeri girilemeyeceğini öğrendim. Gazeteler olayın üstüne hemen atlamışlardı. Öğleden sonra baskıları şu manşetle yayınlandı: *Atom Enerjisi üzerinde çalışan araştırma laboratuvarı komünist ajan merkezi çıktı.* Etrafım, hikâyenin başka bir yüzünün olduğunu öğrenen gazetecilerle sarıldı. Hiçbir şey söylememek gerektiği aşikârdı. Benim ismim gazetelerde çıkmamıştı bile.

Derhal istifamı verdim; tek talebim komünizm ya da ajanlık şüphesiyle ilgili olmadığının açıkça ilan edilmesiydi. Söylentinin şüpheyi, şüphenin söylentiyi doğurduğu ortaya çıktı, ta ki laboratuvarda suç içeren belgelerin saklandığına ciddi ciddi inanılmaya başlanana kadar.

Elbette bütün arkadaşlarım ve meslektaşlarım olayı biliyordu. Her zaman olduğu gibi, pek çok insan ateş olmayan yerden duman çıkmadığını düşünmüştü. Ortada ciddi bir hata olmalıydı. Kendimi savunmayacak kadar akıllı davranmayı öğrenmiştim, heyecanın dinmesini bekledim.

Hikâye anlatıldığı bu şekliyle yeterince zararsız görünebilir, ancak benim için çok acı vericiydi. Elli üç yaşındaydım. Yirmi yıl çalıştığım sahaya hâlâ katkıda bulunabilirdim. Emekli olmayı, danışmanlık gibi bir görev sürdürmeyi bekliyordum; bu, ruhsal ve dünyevi ilgilerimi denge içinde yürütmemi sağlayacaktı, ki yaşadığımız modern dünyada bir insan için doğru olanın da bu olduğuna

inanıyordum. Tüm bu beklentilerim bir geceden sabaha uçup gitmişti. Kişisel olarak da böyle bir felaket daha kötü bir zamanda gelemezdi. Bu olay patlak vermeden üç hafta önce, eşim geçirdiği bir damar tıkanıklığından neredeyse ölüyordu. İlginin azaldığı bir zamanda Coombe Springs'i ayakta tutabilmek için mücadele verirken kendini çok zorlamıştı. Bir sabah, haftalık çamaşırı yıkaması gereken kadının, kendisi de aşırı yüklendiğinden, işini ihmal ettiğini görmüş. Çamaşırhaneye gidip işi kendisi yapmış, kimsenin de yardım etmesine izin vermemiş. Akşam eve geldiğimde onu aşırı derece yorgun fakat zafer duygusu içinde buldum. O gece bir kalp krizi geçirdi. Westminister Hastanesi'ne götürdük. Durumu günlerce kritik kaldı, vücudunun yarısına felç indi. Yüzünün çarpılmış biçimi çok acıydı; fakat en azından pek çok insan bu acıyı paylaştı. Günde iki kez onu görmeme izin veriliyordu. Powell Duffryn'deki olay patlak verdiğinde, şu hayatımın en kritik dönemlerinde gelen garip, kendimi kendimden başka biri gibi hissetme duygusu geldi. Bir yarım keskin bir acı çekiyordu; diğeriyse sakin bir kaygısızlıkla bakıyordu.

Sekreterimle ofise gitmek, eski bir memurun şüpheci bakışları altında kendime ait eşyaları toplamak son derece tatsız oldu. Laboratuvarlardaki en yakın dostlarımın uyarı aldıklarını öğrenmek acı vericiydi. Umut vaat edici araştırmalar daha filizken budanmıştı ve ben bir araştırma laboratuvarını yönetme yöntemimin, büyük oranda orijinal iş çıkarabileceğini ispatlama tatmininden mahrum kalmıştım. Hiçbir zaman kendimden başkasını suçlama eğilimim olmamıştır, fakat bu da çok hoş bir şey değildi. Şirket Yöneticileri, böyle aceleci davranmış olduklarından kendilerini biraz aptal hissederek bana kibar davrandılar ve emekliliğim için adil bir tazminat teklif ettiler. Ben de kabul ettim. Kendimi, hep doğru olduğunu düşündüğüm bir durumda buldum; artık tüm zamanımı Coombe Springs'e ve çalışmalarıma adayabilirdim. Ancak bunu olabilecek en acılı şekilde elde etmiştim.

O ara tek bir avuntu oldu: Tüm zamanımı eşimle geçirebilecektim artık. Durumu doktorları çok korkutuyordu. Kısa zamanda konuşmaya başlamıştı, fakat sol tarafi felçli kaldı ve gittikçe zayıflamaya başladı. Benden, kendisini hastaneden almamı rica etti. Yalnız gecelere artık dayanamayacağını söyledi. Doktorlar hareket etmesinin söz konusu olamayacağını söyledi; ancak bir hastanenin verebileceği bakıma ihtiyacı varmış.

Sonunda olayı çözmek için yataktan kalkıp eve yürüyebileceğini söyledi. Onun vakasına özel ilgi gösteren ünlü bir kalp uzmanı olan doktoru bana kalbinin çok yorulduğunu ve daha ileri tedavilerin yararsız olduğunu söyledi. Yetmiş beşini geçmişti ve onun yaşında bir insan mucize bekleyemezdi. İstersem onu eve götürebilirmişim, ancak onu eve ölüme götürdüğümü bilmeliymişim. Eve kadar çıkar mıydı, şüpheliydi.

Öte yandan Bayan de Salzmann'dan Profesör Salmanov adlı bir Rus doktorun adını duymuştum; Gürciyev'in Fransız grubundan bazı kişilerde harikalar yaratmış. Bernard Courtnay-Mayesr aracılığıyla eşimi tedavi edebileceğini söylemiş. Evde olması ve iyi hemşireler tutmamız gerekiyormuş.

Ertesi gün bir ambulansa bindirip özenle eşimi Coombe'a getirdik. Salmanov, gün boyu defalarca Paris'ten telefon ederek tedavisini yürüttü. Ölüme bu kadar yakın bir kadına uygulamak için oldukça katı bir yöntemi vardı. Lavmanlar, iğneler, ayrıca bardak ve sülükle kan alma gibi şeyler uygulamak gerekiyordu. Londra'da sülük arayışımız tam bir traji-komediydi; ama sonunda bulduk, uyguladık ve eşime derhal bir rahatlama verdi. Bilinci gidip geliyordu, ama kan çekildikçe bağırıyordu: "Ah. Isırıyor ısırıyor!" Bu ısırıyor lafı aramızda moda olmuştu. Onu neyin kurtardığını söylemek zor, kendi cesareti mi, yoksa Salmanov'un tedavisi mi ya da tüm çevresindekilerden aldığı sevgi dolu ilgi miydi,

bilemiyorum. Galiba söylenecek en doğru şey, henüz vaktinin gelmemiş olduğuydu. Birkaç hafta içinde muhteşem bir iyileşme kaydetti.

İlkbaharda Fransa'da bir motor turuna çıktık. Hayatımın en mutlu günlerinden biriydi. O ve ben baş başaydık. Chamonix'e gittik; oradan da Alpler'e uzandık, Avrupa'nın en güzel manzaralı yolundan. Sonra güneye, Cannes'a gittik. Dorothy Caruso ve Margaret Anderson'la, kiraladıkları muhteşem villada bir hafta geçirdik. Sonra da Provence yolundan döndük. Hastalığı eşimi, gittikçe daha çok kendini hırpalamasına ve arkadaşlarının ona gittikçe daha zor ayak uydurmasına neden olan sürekli bir şeyler için koşturma huyundan özgürleştirmişti. Gürciyev'in hastalığını önceden gördüğü ve ona kendini korumanın yollarını göstermeye çalıştığı konusunda ikimiz de hemfikirdik. Belki bu doğrudur ve eşim anlamamıştır. Son görüşmelerimde eşime şöyle demiş: "Artık çalışmamalısın. Bırak başkaları çalışsın. Şimdi kendini ölüme hazırlamalısın, bu belki pek çok yıl sonra olacak, ama yine de hazırlanmalısın." Gürciyev'in dediklerini birinci anlamlarıyla anlamaya gönlü el vermemişti. Hem ben kim oluyordum da onu suçluyordum? Ben de daha iyisini yapmamıştım.

O sıralar *The Dramatic Universe* [Dramatik Kâinat] adlı kitabım üzerinde yoğun bir biçimde çalışıyordum. Her zamanki gibi kendime yerine getirmesi olanaksız bir görev edinmiştim. İnsanın içsel ruh âlemine dair edindiğim tüm tecrübelerimi ve keşiflerimi, bilim ve tarih disiplinlerinde hisler ve akıl âlemiyle ilgili tüm bilinenlerle bir uyum içinde bir araya getirmek istiyordum. İlerledikçe işler çoğaldı. Okumaya, okuduklarımı hazmetmeye, yazmaya, yeniden yeniden yazmaya saatler harcıyordum. Yazdıklarım o zaman iyi görünüyordu. Onlara üç ay sonra baktığımda bana anlaşılmaz saçmalamalar gibi geliyordu.

1951 yılının sonunda eşim bir kalp krizi daha geçirdi. Bu sefer, Salmanov'un tedavisini biliyor da olsak, neredeyse ölüyordu. Bir gece yanı başında oturuyordum. Cheyne-Stokes nefes alış verişi oluşmuştu, yani çok hızlı çarpıntı ve nefes kesilmesi. Tekrar tekrar sanki o ölmüş gibi geldi bana. On dört yıl önce, St. Mary Hastanesi'nde can çekiştiği saatleri yeniden yaşadım. Bu sefer, girdiği koma ne kadar derin olursa olsun, yanında olduğumu, ona söylediklerimi anladığını biliyordum.

Yirmi dört saat ölümle hayat arasında gidip geldi ve sonunda geri döndü. Bu sefer gerçekten çok değişmişti. Doktorların beyin kanaması diye yorumladıkları bir tür beyin hasarı oldu; uzun haftalar boyu, bunama durumunda kaldı. Fakat bir kez daha müthiş bir şekilde iyileşti ve ilkbahar geldiğinde tüm melekelerini tamamen geri kazandı, tabii çok da zayıf düştü. Komada olduğu zamanlar boyunca yaşadıklarını hatırlayamadı; çok mutlu ve güçsüzdü; her şeyin çok iyi gittiğine tam bir güveni vardı.

1952 yılında Coombe Springs'de hayat eski enerjisinin bir kısmını yeniden kazandı. Halka açık dersler vermeye başladım. Enstitü'ye pek çok yeni öğrenci geldi. Bayan de Salzmann'ın yönetimindeki grupla yakın ilişkilerimizi devam ettirdik. Onlarla Gürciyev'in Ritmik Egzersizleri'ni ve Tapınak Dansları'nı paylaştık. 17 Mayıs günü, Fortune Tiyatrosu'nda halka açık bir gösteri yapıldı. Bu gösteriye hazırlanırken ben de pek çok şey öğrendim. 1948'de Paris'e gidişimden bu yana düzenli olarak egzersizleri yapıyordum. Bunlara oldukça hâkim olduğumu söyleyebilirim, her ne kadar cüssem buna karşı gelse de. Büyük Duacı adlı Ayin Dansları'ndan en azından birine seçilmiştim. Bu dans, kırk yıl önce ilk defa İstanbul'da izlediğimden beri beni hep derinden etkilemiştir. Bu, Gürciyev'in en iyi yaratılarından biridir ve gittikçe derinleşen simgesel bir anlam taşır. İnsan bunu, aylar boyu çalıştıkça daha çok anlar. Özel kostümler giymiştik; eşlik eden müzik derin dinsel bir müzikti. Yaratılan etkinin tamamı muhteşem oldu sonra, hem izleyenler hem icra edenler için. Son provalarda kendimi çok hasta hissetmeye ve hatalar yapmaya başlamıştım; haklı olarak asıl

performansa katılmamamı istediler. Son provaya katıldım; hayatım boyunca bir daha asla bu tecrübede yer almayacağımı biliyordum. Bu farkındalık, bilincimin en derinlerine kadar işlemiştir. Her ânını sanki son ânımmış gibi yaşadım.

Prova bittiğinde, pek çok arkadaşım gelip halka açık gösteride yer almayacağımdan dolayı beni avutmaya çalıştı. Onlara şöyle cevap verdim: "Yaşayan en şanslı adamım ben, çünkü bunu en son kez yaptığımın tam bilinciyle yaptım." Hayatın gizlerinden birine nüfuz ettiğimi biliyordum. İnsanın her şeyi, sanki ilk ve son defa yapıyormuş gibi yapması gerektiğinin söylendiğini duymuştum ve başkalarına, hatta kendime de bunu sık sık tekrar etmiştim; fakat bu tecrübeyi hiç bu kadar açık bir bilinçle yaşamamıştım. O günün hatırası, o günden sonra sık sık yardımıma koşmuştur.

Ancak, yavaş yavaş ciddi hastalanmaya başlıyordum. Tuhaf bir şekilde zayıf düşmüştüm; nefesim gittikçe güç çıkıyordu. Röntgen çektirdim; veremim yeniden canlanıyor gibi görünüyordu. Eşim Paris'e gidip Salmanov'u görmem için ısrar ediyordu. Salmanov, sorunuma oldukça farklı bir tanı koydu. Tam bir dinlenmeye girmezsem hayatımın tehlikede olduğunu söyledi. Hatta İngiltere'ye bile dönmeme izin vermedi; gidip bir ay ormanda yatmam için beni Fontainebleau'ye gönderdi. Kızım Ann gelip bana baktı orada.

Gücüm azar azar geri geldi, fakat İngiltere'ye döndüğümde Salmanov'un uyarısına kulak asmayıp, kısa süre sonra çalışmaya başladım. Bahçede bir elma ağacını budarken merdivenden düştüm ve elimi fena kestim. Bu şok, bedenimde, her tarafımın yaralarla kaplanmasıyla sonuçlanan bir hareket başlattı. Alev alev yanıyordum ve Salmanov'un tavsiye ettiği unla kaplı bir şiltenin üzerinde zar zor yatabiliyordum. Kimse benim için bir şey yapamıyordu. Sürekli yeni yerlerden yeni yaralar çıkıyordu. Gürciyev'in söylediğine uyarak, penisilin ya da başka bir antibiyotik almayı reddettim. Her halükârda bunun bir enfeksiyon olmadığından, bu hastalığın sıradan bir şey olmadığından emindim. O kadar ani gelmişti ve acısı o kadar dayanılmazdı ki öleceğime kesin olarak inanmıştım. Bu durum üç gün devam etti.

Elimden geldiğince hareketsiz yattım; acılarımı azaltacak bir çare yoktu. Hiçbir uyarıda bulunmadan bedenimi terk ediyordum. Artık ne acı ne de başka bir şey hissediyordum. Hafifçe bedenimin dışına çıktım; kelimelere sığmaz bir tür algıyı çok net hatırlıyorum. Şöyle bir şeydi: "Bu, ölüm. Bu kadar huzur dolu bir şey olduğunu düşünmezdim." Bedenimin yatakta uzandığının ve artık nefes almıyormuş gibi görüldüğünün bilincindeydim. Kendi nefeslerimi dinledim, oradaydı; fakat bu fiziksel bir nefes alış değildi. Bu tecrübeyi düşünemiyordum, sadece bilincine varıyordum. Bu anlatması çok zor bir şey; sanki bu tecrübe bana sunuluyormuş gibi. Artık görmüyor, duymuyor, düşünmüyor ya da gönüllü olarak nefes almıyordum. Bir tür beden içindeydim, biliyordum, fakat bu, biraz önce terk ettiğim beden değildi.

Bu durum ne kadar sürdü bilmiyorum, ama eşimin adımla seslendiğini işittim. Keskin bir acı saplandı ve işte yeniden bedenimin içindeydim. Hiçbir şey değişmemişti, fakat birkaç saat içinde yaralar kurumaya başladı ve bir hafta içinde yeniden iyi oldum. Hastalığa gelince, bana ne olduğunu hiç anlayamadım; ancak "bedenin dışındalık" tecrübesinin, Gürciyev'in insanın ikinci ya da Kesdjian bedeni dediği şey olduğu kanaatindeyim. Bu tecrübe bana, Gürciyev'in "Gerçek Değişmez Ben" için farklı bir beden kurma gereğinden bahsederken ne kastettiği konusunda bir şeyler öğretti. Bedenin dışındayken "Ben"im yoktu, sadece neyin mutluluk, neyin huzur olduğunun bilinci vardı; fakat içinde bir hareket enerjisi olmayan bir bilinç.

O yıl daha sonra Bayan Uspenski ile Bayan de Salzmann'ın davetiyle Amerika'ya gidip Gürciyev Sistemi konusunda dersler verdim. New York'ta Carnegie Hall'de dört ders verdim. Hâlâ Gürciyev'e hizmet etmekten gurur duyuyordum, ama kendimi oraya ait hissetmiyordum. Tüm kalbimle, Gürciyev'in çalışmalarını devam ettiren, fikirlerini yayan kişilerle birleşmek istiyordum. Gürciyev'in dünyaya, tüm zamanlar boyunca bilinen en güçlü kendini mükemmelleştirme araçlarını getirdiğine her zamankinden çok inanıyordum. O gerçek bir Usta'ydı.

O bizi bırakıp gittikten sonra hiçbir şey eskisi gibi olmadı. Ancak, Gürciyev'in artık bizim için var olmadığını söylemek hatalı olur. Onun mevcudiyetini hissediyorduk. Her yıl ölüm yıldönümünde hatırasına pek çok ülkedeki Rus kiliselerinde Ağıtlar söyleniyordu. Ondan bir şeyler öğrenenleri birleştiren bağ, bu heybetli kutlamalarla yenileniyordu.

Tüm bunlar benim için de geçerliydi, fakat Gürciyev'in hayatının son günlerinde bana söylediği bir şeyi unutamıyorum. "Ben gittikten sonra bir başkası gelecektir. Yalnız kalmayacaksın." Uspenski'nin, Gürciyev'in esinini aldığı Kaynak'tan daha fazla bir şeyler geleceğinde ısrar edişini de hatırlıyorum. Gürciyev, bana sık sık okuttuğu şu mucizevi "BEN OLDUM" bölümünde kendi rolünü tanımlamıştı. 1924 yılında, fikirlerinin yaşadığı zamanda insanlığa pratikte faydalı olamayacağını görmüştü. Bu yüzden de ölümünden sonra teoride insanların hayatına girmeliydi bu fikirler. Teorinin kapılarını pratiğe açmadığı sürece işe yaramadığını da söylediğinden, bunun sonucu olarak eseri, insanoğlunu Çağlar boyu yöneten o inayetin Manifestosunda ileri bir adım atmak için bir hazırlık olacaktı.

Eğer görevimiz başarmaktan ziyade hazırlanmaksa, birlik olamayışımızın bile bir anlamı olabilirdi. Aldıklarımızı canlı tutmalı ve gelecek olan şeylere de hazırlıklı olmalıydık.

Herkes durumu aynı şekilde görmüyordu. Benzer şekillerde görenler bile, görevin başarılmasında en iyi yolun ne olacağı konusunda ayrılıyordu. Tıpkı Uspenski'nin ölümünde olduğu gibi şimdi de tipik fraksiyonlar ortaya çıkmaya başlamıştı. Kimileri, Gürciyev'in söylediği ve yaptığı her şeyin hiç değişmeden, titizlikle korunması gerekliliğini savunuyordu. Başkalarıysa, onun kendilerine özel bir emir verdiğini, geri kalanlardan bağımsız çalışmakla yükümlü olduklarından emindi. Bir başka grup, birlik için her şeyi feda etmeye hazırdı. Elbette pek çok kişi sorunu başkalarının sırtına yüklemekten memnundu ve kendilerinden daha tecrübelilerden kişisel yardım ve rehberlik alabilseler mutlu olacaklardı. Ben, en önemli şeyin birlik olduğuna inanıyordum ve her nasıl bir bütün oluşursa oluşsun onun bir parçası olmaya hazırdım. Fakat birliğin tekdüzelik olmadığından da oldukça emindim. Üstüme düşen görevi en iyi Coombe Springs'deki hayatı güçlendirmekle yapabilecekmişim gibi geliyordu bana. Gürciyev'in, insanların beraber yaşayıp çalışabilecekleri bir mekânın gerekli olduğunu söylediğini aklımdan çıkarmıyordum; böylece insanlar oradan ayrılıp başkalarıyla çalışmaları gerektiğinde kendilerine gerekecek tecrübeleri edinebilirlerdi.

Kendime, bütüne ait olmak ama aynı zamanda da kendi bütünlüğümü korumak gibi zor bir görev verdim. Kendi kendime şunu sordum: Kendimde ya da o sıralar beraber çalıştığım gruplara katılan üç yüz öğrenciye gerçek bir yardım verecek kaynakları bulabilir miydim? İki ya da üç yıl boyunca, Coombe Springs'de beraber yaptığımız öğrenme, egzersizler ve özellikle de pratik çalışmalardan çoğunluk çok şey kazanmıştı. Fakat, uzun yıllar bu şekilde çalışan insanlarda, bir birine benzeme gibi bir eğilim olduğunu gördüm. Bunu bu şekilde söylüyorum; çünkü bunun bir düşüş olduğunu düşünmüyorum. Gürciyev bize öyle bol fikir ve yöntem ihsan etmişti ki, sürekli olarak bunlardan yeni egzersizler tasarlamak, yeni koşullar yaratmak mümkündü; bu da her şeyi canlı tutmaya yeterdi. Ayrıca hocaya harfi harfine bağlı kalmak da benim tabiatımda yoktu. Yeni fikirler, yeni yöntemler

denemeye hazırdım, yeter ki bunlar Gürciyev'in eserinin temel ilkeleriyle uyum içinde olsun.

Ben bu ilkelerden şunu anlıyordum: İnsan organizması ile hissetme, duygu, düşünce ve arzu psişik işlevleri, bağımsız hareket etmekten âciz çok karmaşık bir makineden başka bir şey değildir. Gerçek insan, "kalıcı değişmez Ben," makinenin efendisi ve kural koyucusu olmalıdır. Ancak neredeyse insanların tümündeki bu iç efendi uykudadır ya da hiç yoktur. Öyleyse, her ne kadar dışarıdan insan gibi gözükseler de, çok acı ama bu insanlar, sadece hisleri aracılığıyla gelen dürtülerle hareket eden birer robottur. Bir "Ben"e sahip olma illüzyonu, ki bu gerçekten böyledir, bilincin tabiatından gelir; bu ise dokunduğu her şeye gerçeklik tadı verir. İnsanların "Ben" ya da "Kendim" dedikleri şey, sürekli akan bir bilinç akışından fazla bir şey değildir. Bu konuda Gürciyev şüpheci filozoflarla, özellikle de David Hume ile tamamen aynı görüşteydi. Ancak, insanın, eğer bedelini ödemeye hazırsa, kendi "kalıcı değişmez Ben"ini elde etmesi mümkündü. Bu bedeli kimse başkası adına ödeyemezdi. Herkes kendi adına çalışmalıydı, ancak çok az kişi, bunu yalnız başına yapabilirdi belki de kimse yapamazdı. Dolayısıyla, gruplar ve grup hocaları, her insanın istediği yardımı vermede değil doğru koşulları yaratmada pratik bir gereklilikti.

Doğru koşulların yaratılması, bu işi üstlenenin gücüne ve bilgeliğine bağlıdır. Kendi gücümün ve dahası bilgeliğimin sınırlarının gittikçe daha çok bilincine varıyordum. Gürciyev'in üstlenmeye hazır olduğu gibi, başkalarının iç âleminin riskini yüklenmeye asla cesaret edemezdim. Bir keresinde sofrasındaki vakur bir bayana nasıl garip bir öfkeli çıkış yaptığını hatırlıyorum. Bana dönüp şöyle demişti: "Böyle bir ihtiyatsızlık nasıl yaptım şaşırmadın mı?" Şöyle cevap verdim: "Hayır, şaşırmadım, çünkü sen ne yaptığını biliyorsun." Şöyle dedi: "Evet. Bu bilim. Ben insan ve insan ruhunun bilimine vâkıfım. Başkalarının yapamadıklarını da bu yüzden yapabiliyorum. Başkaları benim yaptığımı yapsa, ölüme bile sebebiyet verebilirler. Ben bile bazen hata yapıyorum, ama sonra tamir edebiliyorum."

1953 yılındaki seminer tehlikeliydi. Koşullar, benim öngördüğümden ve niyetimin dışında çok çok daha yoğun oldu. Pek çok insan günlerce süren duygusal krizlere girdi. Bir an için korkutucu oldu, ama daha sonra bir mucize gibi her şey huzura kavuştu. Oraya gelenlerin çoğu, daha ağır çalışma koşullarının gerekliliğine inanarak oradan ayrıldı. Başkalarıysa korktu ve deneyi tekrar etmek istemedi.

Beraber geçirdiğimiz on beş gün içinde, bir meditasyon dönemi sırasında bana çok net bir işaret geldi. Göğsümün içinden bir ses art arda şunu tekrar ediyordu: "Doğu'ya git." Bu tecrübemi eşime ve en yakın dostlarıma açtım; aldığım bu işarete uymam gerektiğinde hemfikir oldular.

23

Güneybatı Asya

Doğu engindir. Akdeniz'den Pasifik'e uzanır ve dünyanın geri kalanında yaşayan insanların iki katı kadar insan barındırır. Ya ben nereye gidecektim? Anadilini konuşamadığım bir ülkeye gitmenin pek bir faydası olmayacağını düşünüyordum. İyi bildiğim tek doğu dili Türkçeydi. Sadece Osmanlıca ve modern Türkçeyi değil, pek çok Orta Asya lehçesini de biliyordum. Türk dili kelimenin geniş anlamıyla lingua franca idi, bu dili bilerek insan Balkanlar'dan Çin Türkistanı'na, Volga'dan Nil'e seyahat edebilir, her zaman anlaşabileceği birilerini bulabilirdi.

Savaştan sonra her ne kadar büyük değişimler olmuş olsa da, benim görmek istediklerim eski nesildendi. Türkçe konuşulan ülkelerde seyahat edersem, kendimi evimde hissedebilirdim. Üç dört ayımı Türkiye, Suriye, Irak ve Ürdün'de geçirmeyi, sonra ne yapacağıma da o zaman karar vermeyi düşündüm. İngiltere'den ayrılmakta vicdani nedenlerle tereddüt edeceğim bir şey yoktu. Her ne kadar eşim odasına kapalı kalmış olsa da etrafında onu seven dostları vardı ve bu seyahatin yapılması gerektiğini düşünüyordu. Aynı zamanda kaçınılmaz bir önder konumuna sürüklenmekten de kaçınmak istiyordum. Böyle bir tehlikeden, her şeyi göze alıp kaçmak istiyordum, her şeyi ve herkesi terk etmek anlamına gelse de bu.

Takip edeceğim bir iz vardı. Otuz yıl önce İstanbul'dayken, Kutsal Mekke'nin son Şerifi, Muhammed soyundan gelme Şerif Ali Haydar ile tanışmıştım. Benim yaşlarımda beş oğlu vardı; bunlardan Prens Abdülmecit adlı oğlu benim yakın dostumdu. Eski bir ırktan gelen bu insanların hürmeti ve alçakgönüllü iyiliği beni etkilemişti. Tüm desteğini ailenin genç kanadına veren ve meşru Şerifin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dönmesini engelleyen Arabistanlı Lawrence'ın kötü etkisine -kendimce- esef ediyordum. Arap halklarıyla ilişkilerimizin tarihi, Vahabilerle nasıl başa çıkılacağını bilen Şerif Ali Haydar'ı destekleseydik daha iyi bir yöne doğru gidebilirdi. Ancak şimdi her şey tarihin tozlu sayfalarında kalmıştı. Ali Haydar ölmüş, oğlu da sadakatini kuzeni, Ürdün'ün Haşimi kralına vermişti. Kendisi Londra'da Ürdün temsilcisiydi. 1958 yılında Paris'e geçmişti.

Onu görmeye gittim. Güneybatı Asya'ya gitme telaşımın olduğunu, bunun nedenini anlattım. Dindar bir Müslüman olarak, "Şüphesiz bu Tanrı'nın İradesi, çünkü sana sen aramadan gösterilmiş. Biliyorsun ben yürekten bir Sufi, bir dervişim. Savaş sırasında, talihimin en kötü gittiği günlerde, Şam'da iyi bir şeyh buldum. Büyük bir hürmet ve irfan adamı. Gidip onu gör. Benim bir arkadaşım için elinden geleni yapacaktır. Adı Emin Çiku." Prens daha sonra bana Nakşibendi tarikatından bahsetti; şeyhleriyle, mürit gruplarıyla, zamanın, Fas'tan Endonezya'ya tüm İslam dünyasının en yaygın tarikatıydı. Benim Gürciyev'in fikirlerinin takipçisi olduğumu biliyordu. Bir yıl evvel Kader Tiyatrosu gösterisi davetim üzerine gelmişti. Nakşibendi tarikatıyla ilgileneceğimi düşünmüştü, çünkü bu tarikata bağlı olanlar tekkelere kapanmazlar, Rufai ya da Mevleviler gibi tapınmalarını gösteri haline dönüştürmezler. Tüm dünyevi görevlerini, yüreklerinde Tanrı sevgisini tutarak yerine getirirler.

Prens'in kibarlığı beni derinden etkilemişti, fakat İslamın ezoterik bir kaynağıyla bu kadar yakından temasa geçebileceğimi düşünmezdim. Türkiye'den başlamaya, eski, Konya'yı ziyaret etme arzumu yerine getirmeye karar verdim; burası Mevleviliğin kurucusu, İslami mistik yazarların en büyüğü olan Celalettin Rumi'nin eviydi. Yirmili yılların başında bu tarikattan pek çok arkadaşım olmuştu.

Planlanmış bir güzergâhım yoktu, ancak önüme üç hedef koymuştum. Seyahatimin kimi izlenimlerini geride kalanlarla paylaşmak için bir kamera edindim. Seyahatimi de dolu dolu yaşamaya karar verdim. Üçüncü olarak da, Hıristiyan, Müslüman ve Güneybatı Asya'nın daha küçük tarikatlarının çeşitli ayin ve ruhani egzersizlerini gerçekleştirdikleri eski, yeni binalar üzerine çalışmaya karar verdim. Amacım, mümkün olursa, kapalı mekânların psişik enerjiyi nasıl yoğunlaştırdığını keşfetmekti. Kendi teorik çalışmalarım, binaların şekil ve boyutları ile insanların içerideki dağılımının, içeride bulunup bir tecrübeye katılanların psişik halleri üzerinde büyük bir etki yaptığına inanmama yol açmıştı.

15 Eylül 1953 günü yola çıktım. Roma'dan geçtim ve orada iki gün geçirdim. İstanbul'da Prens Muhittin Haydari [*Şerif Muhiddin Targan*] ile buluştum. Kendisini daha küçük bir çocukken babasının sarayında tanımıştım. Eşi [*Safiye Ayla*] belki de yaşayan en iyi Türk musikisi ses sanatçısıydı. Onu dinlerken, beni Asyalı insanlara bağlayan bağın ne kadar güçlü olduğunu anladım. Kendimi hem evimde hissediyordum, hem de evine geri dönen, ailesine ne diyeceğini bilemeyen küçük bir oğlan gibi çekingendim.

Her gün yürüyerek eski İstanbul'da dolaşıyordum. Sultan Beyazıt Camii'nin gölgesi altındaki eski çarşının duvarının yanında, 1919 Nisanı'nda Harbiye Nezareti'nde çalışırken hep kebap yediğim Kebapçı Kâmil'in lokantası çıktı karşıma. İhtiyar Kâmil ile oğlu ölmüştü, fakat iki torunu beni çok güzel ağırladı. Eski şehirden, Edirnekapı'dan çıktım ve 1920'de hep ziyaret ettiğim Mevlevi dervişlerinin tekkesini buldum. Otuz beş yıl önce dervişler sürgüne gönderildiklerinden terk edilmiş olduğu halde, hiçbir şey değişmemişti. Semahane'yi açması için bir bekçi buldum. O an eski hatıralar birden hücum etti. Eskiden ne kadar kör olduğumu düşünüp hayrete düştüm. Tozla kaplı yerde dururken, çatırdayan ahşaplara bakarken, yedi asırdan uzun zamandır, hayata karşı dervişçe bir tavrın Türkler için ne anlama geldiğini gördüm. Türkiye'nin dinsel hayatının formalizme dönüşüp bozulmasını engelleyen, pratiğe geçmiş mistisizmin mayasıydı dervişler. Kemal Atatürk'ün yönetimindeki otuz yıllık laik hükümetin, Türklerin derin dinsel duygularını yıkıp yıkamadığını sormaya başladım kendi kendime.

Tekkeden ayrılmadan önce, Semahane'yi ölçtüm, eskizler çizdim. Daha sonra aynısını Pera'daki, şimdi polis karakolu olarak kullanılan Mevlevihane'de de yaptım. Temel boyutların aynı olduğunu gördüm. Günbatımında, adı Batı'da pek bilinmeyen, dünyanın en büyük mimarlarından ve matematikçilerinden biri olan Kayserili Mimar Sinan'ın gençlik şaheseri Büyük Süleymaniye Camii'ne gittim. Görüşüm yıllar geçtikçe incelmişti. Kubbelerinin mahir inceliği, dünya ile cenneti birbirine bağlayan bir ahenkle aşağı doğru kıvrıla kıvrıla inen kulelerinin görüntüsü karşısında kendimden geçmiş bir halde dış duvarlarının önünde durdum. Ludgate Hill'deki St. Paul katedralimiz bu mucizevi yapının yanında ne kadar cansızdı; ya da Roma'daki devasa, anlamsız San Pietro kilisesi. Bu üstün sanat yapıtıyla Mimar Sinan, Muhteşem Süleyman'a verdiği sözü tutmuştu: Ayasofya'nın Bizanslı mimarlarını geçme sözünü. İçeri girdim ve Kuran'dan parçalar okuyan müezzinin sesini duydum. Bir kez daha akustiğin berraklığı gözlerimi yaşlarla doldurdu; ama şimdi sesin içinde başka bir ses duyuyordum. Mimar dünyevi bir tapınağın içinde ruhani bir tapınak inşa etmeyi başarmıştı.

22 Eylül'de trenle Konya'ya doğru yola çıktım. Bir Türk gibi yaşamayı, bir Türk gibi seyahat etmeyi kafama koymuştum, çok az parayla. Otel bulmak kolay iş değildi, fakat Belediye bana yardımcı oldu. Bulduğum otel kesinlikle yabancılara yönelik olarak düşünülmüş bir yer değildi. Otellerin olmadığı eski günlerde, kervansaraylardaki hanlara "konulan yerler" anlamında konak denirdi. Tabiatlarında göçerlik olan Türkler, çadırda uyur gibi kalabalık gruplarla beraber uyumayı hâlâ severler. Tek kişilik odalara talep yoktur. Bense, biraz müşkülpesentçe, tek kişilik bir odada ısrar ettim ve üç yataktan başka mobilyası olmayan bir odaya altı şilin karşılığı Türk parası ödedim. Tüm iyi Müslümanlar gibi Türkler de titizlik derecesinde temiz insanlardır; otelin yerleri de her gün siliniyordu. Ancak temizliğin yaşayan fauna ile bir ilgisi yoktur, özellikle de sinekler ile döşeklerde, yorganlarda yaşayan tahtakuruları ile. Türkler bize, vücudumuzun özel bölümlerini günde birkaç kez yıkamadığımız için, pis insanlar gözüyle bakarlar. Bizim için önemli olmayan konularda onlar müşkülpesentlik yaparlar. Fakat biz de kendi adımıza onları pis buluruz çünkü onların hijyen ilkeleri bizimkinden farklıdır.

Ben otele yerleştikten sonra, Konya'nın tüm minarelerinden öğle namazı çağrısı geldi ve ben de izlemek için Selimiye Camii'ne gittim. Şehir, Selçuklu Sultanlarından gelen derin dinsel havasını hiç kaybetmemişti. Neredeyse bütün dükkânlar, sahibi öğle namazına gittiği için kapatılıyordu. Tapınan insanların samimiyetinden o kadar etkilenmişim ki şu notu yazmışım: "Sürekli tekrarlanan *Tanrı Kadir-i Mutlaktır* [*Allahü Ekber*] sözlerini dinlerken, Tanrı'nın İradesi'ne teslimiyetin bu ikrarının ne kadar doğru olduğunu anladım. Bu teslimiyeti inanarak, sürekli söyleme ve kendi öz irademizi bir kenara bırakma ihtiyacı içime girdi; en azından bunun burada öğrenebileceğim bir şey olduğunu fark ettim."

Konya'da geçirdiğim her gün büyük Mevlevi Dervişleri Cemaati'nin kurucusu, şair Celalettin Rumi'nin evi olan büyük Mevlevi Tekkesi'ne gittim. Semahane'si oğlu Sultan Veled'in yönetiminde, Konya'nın Selçuklu Sultanları tarafından 12. yüzyılda inşa edilmişti. Bu yapı, Güneybatı Asya'ya yayılmış 365 benzerinin prototipiydi. İnceledikçe gördüm ki, binanın boyutu ve oranları, kaybolmuş, psişik enerji yoğunlaşması yaratan bir sanattan geliyordu; Tanrı'ya tapmak için içeride bir araya gelenlerin iç hallerini etkileyen bir yoğunlaşmaydı bu.

Oturmuş notlar alırken Mevlana'nın mezarının bekçisi yanıma geldi. Dikkatim ona yöneldiğinde, benimle konuşmak isteyen ihtiyar bir Türkü işaret etti. Bir önceki gün onu fark etmiş, beni izlediğini hissetmiştim. Abdülhamit zamanından beri sivil polisler Türkiye'deki hayatı gölgelemişlerdi; ajanlığın bastırılması hiçbir devrimin başaramadığı bir reformdur. Garip hareketlerde bulunan bir yabancının kaçınılmaz olarak takip edileceği gibi beni de izlediklerini düşündüm. Yanıldığımı görünce mutlu oldum. İhtiyar, bir derviş, sofu bir Müslümandı. Beraber bir *çayhane*'ye gidip çay içtik. Dikkatle ağzımı yoklar gibi şöyle dedi bana: "Dervişsiz bir ülke var olamaz. Hakiki tek bir derviş bin kişinin günahlarını ödeyip onları kurtarabilir." Bir dervişle, derviş olmayıp hakiki inanan biri arasındaki farkı sordum. "İkincisi tek bir dünyada yaşar, dervişse iki dünyada. Camide izlediğin görünür bir tapınma vardır; fakat bir de görünmez tapınma vardır ki, yürektedir. Dervişte ikisi de vardır," diye cevap verdi. Yüreğimizdeki duayı okuduğumuzu söyledim ama kişinin uygulayabilmesi için bir *mürşit*'e yani yol göstericiye ihtiyacı var, dedim. Bu, besbelli benden beklediği açılıştı, çünkü bana dikkatle bakarak şöyle dedi: "Elbette *mürşit*'siz hiçbir şey yapılamaz, ama her yer hoca dolu." Türkiye'de bunların varlığıyla ilgili bir iki laf ettikten sonra şüpheli bir ses tonuyla şöyle dedi: "Adana'da bir Büyük Hoca var, ama onu tanımıyorum." Başka da bir şey söylemeyince ona Adana'ya

gideceğimi, seyahatimin nedenlerinden birinin Sufizmin eski usullerinin Türkiye ve Suriye'de hâlâ uygulanıp uygulanmadığına bakmak olduğunu söyledim. Büyük Hoca'nın öğrencilerinden birini tanıdığını, onunla bir görüşme ayarlayabileceğini söyledi.

Günün ilerleyen saatlerinde bahsettiği kişinin Konya dışında olduğunu, fakat birkaç gün içinde döneceğini söyledi. Hamama ve *çayhane*'ye gidip sorduysam da ihtiyarı bir daha görmedim.

Konya'da, yaşadıklarıma uzun bir bölüm ayırmam gerekir. Sanki bir deriyi bırakıp bir başkasını giyinmek gibi bir şeydi. Konya'dan ayrılırken kendimi Hıristiyan bir İngiliz'den ziyade Müslüman bir Türk gibi hissediyordum. Bir gün bir Türk Hamamı'nda dinlenirken, Coombe'da "kendi ellerimizle inşa ettiğimiz" bir Semahane'nin görüsü belirdi gözümün önüne. Şöyle yazmışım: "Belki iki üç yıl alır ama bu en büyük eserimiz olacak. Korkacak bir şey yok, iyi bir tasarımla yola çıkarız, azar azar nasıl gittiğine bakarız."

Konya'dan, ağır bir trenle, Adana'ya gittim. Vahşi Toros Dağları'ndan geçerken altın renkli bir kartal gördüm. Birbirlerinden sadece 60-70 metre uzaklıkta duran ikiz kayaların arasındaki Kilikya Uçurumu, aniden buz kaplı bozkırlardan, pamuğun, muzun fişkırdığı kıyı şeridi ovasına açılıyordu.

Eylül ayında Adana, güneş altında kavruluyordu. Konya'dan sonra, 130.000 sakiniyle gelişmekte olan bir şehirle, Türkiye'nin pamuk sanayiinin merkeziyle karşılaşınca hayal kırıklığına uğradım. Planım gereği, rehber kitaplarda adı bile geçmeyen, fakat Konya'daki konağımdan birkaç sınıf yukarıdaki Bağdat Otel'e gittim. Öğle vakti en yakın camiye gittim. Arkada durmuş tapınanları izlerken, geç kalan birinin acele acele abdest alıp diğerlerine katılmasını seyrettim. Dışa vuran saygılı tavırları ilgimi çekti. Topluluk dağılırken bu genç adam peşimden gelip beni çaya davet etti. Oturduğumuzda bana şöyle dedi: "Yabancı olduğunuzu fark ettim. Türkçe konuşmanızı beklemiyordum. Ama sizinle konuşma ihtiyacı hissettim, çünkü namazımızı çok samimi bir şekilde izliyordunuz. Şunu söylemeliyim ki duamı sizin için yaptım ve Allah'a, kalbinizi İslam dinine açması için yakardım."

Bu tür sohbetlerde sıkça rastlanan başlangıçtaki çekingen sözleri bir kenara bırakıp, inanç hakkında konuşmaya başladık. "Ben basit bir adamım ve size yolumuzu açıklayamam, ama benimle gelirseniz, sizi anlatabilecek biriyle tanıştırabilirim," dedi. O sırada başını kaldırdı ve oradan geçmekte olan sakallı, köylü kıyafetli yaşlıca bir adama el sallayıp yanımıza çağırdı. Hasan Efendi'yi benimle tanıştırdı. İhtiyar adam orta boyluydu, kendini ele vermeyen neredeyse pejmürde bir tarzda giyinmişti. Çok güzel iri elleri, canlı hal ve tavırları, gür kaşlarının altından doğrudan bakan muhteşem gözleri vardı. Gri sakalı uzundu, dikkatle taranmıştı. Tüm utanç duygularından uzak haliyle, her hareketi ve her sözüyle etrafına yaydığı derin huzur duygusuyla insanda güçlü bir etki bırakıyordu. Hasan Efendi'nin, Konya'da duyduğum Büyük Hoca'nın öğrencisi olduğu ortaya çıktı. Ertesi günü kendisiyle, şehirden fazla uzak olmayan bir meyve bahçesinde geçirmeye davet etti beni. Onunla üç gün geçirdik ve ondan o kadar çok şey öğrendim ki hepsini yazmaya bir cilt ayırmak gerekir. Çok sade bir adamdı. Hakiki bir azizdi. Pazarda ikinci el kıyafetler satarak geçiniyordu.

Üç gün sonra, pek çok hafta geçireceğim Şam'a doğru yola koyuldum. Şam'da sadece Türklerin ve Suriyelilerin kaldığı bir otel seçtim. Elli yıl önce Şam'da kurulan ilk oteldi bu, fakat şimdi şehrin modası geçmiş, metruk mahallesinde kaybolup gitmişti. Gördüğüm haliyle Şam, tarifin ötesinde hoşuma gitti. Hemen her sabah erkenden kalkıp zanaatkârları iş üstünde seyrediyordum: Dokumacıları, metal işçilerini, marangozları, sepet örücülerini, deri işçilerini. Bu insanların hayat

tarzları bana mükemmele yakın bir tarz gibi göründü. Babaların oğullara öğrettiği, tüm ailelerin beraber çalışıp, şarkılar söylediği, güldüğü yaşadığı bir hayat tarzı. Fakat eğitimli Suriyeliler eski mahallelerden utanıyorlardı. Öğrenciler filme kaydetmemi, hatta arka sokaklarda dolaşmamı engellemeye çalıştılar. Şam, hakir görülen, aslında köle gibi Fransız, İngiliz hayat tarzlarının taklit edildiği sofistike modern mahalleler ile hakiki, hiçbir şeyin taklidi olmayan basit eski mahallelere bölünmüştü. Sanırım hâlâ da öyledir. Somurtkan, şüpheci ve mutsuz modern Şamlılar ile eski şehrin neşeli ama ciddi, doğal, açık sakinleri arasındaki fark, sokaklarda dolaşan dikkatsiz birinin bile gözünden kaçmaz. Şam'ı her gün biraz daha sevdim.

Oraya varır varmaz, derviş Emin Çiku'yu aramaya giriştim. Elimde adres yoktu; tek bildiğim Muhacirin adında bir mahallede oturduğuydu, yani Türklerin kaybettiği Kafkasya ve Balkanlardaki ülkelerden buraya gelen Müslüman göçmenlerin oturduğu mahalle. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı yönetimi buraya, durumlarını pek düşünmeden binlerce sığınmacı yerleştirmişti. Muhacirin, şehrin kuzeyindeki tepeler boyunca 4-5 kilometre kadar bir bölgede uzanıyordu. Üç günlük bir arayış ve pek çok maceradan sonra Emin Çiku'yu buldum ve o andan itibaren Şam'da kaldığım günler boyunca günün büyük kısmını o ve öğrencileriyle geçirdim. Emin Çiku, büyük Nakşibendi tarikatının yumuşak görüşlü bir kolunun şeyhi, önderiydi. Irk olarak Arap değil Kürt olduğundan ve Türk ordusunda subaylık yaptığından Türkçe çok iyi biliyordu, fakat tıpkı benim gibi yıllardır konuşmamıştı. Yine de birbirimizi anlamakta güçlük çekmedik. O sıralar sırf Şam'da iki yüz kadar, genç erkek müridi vardı. Ayrıca Güneybatı Asya'da çeşitli yerlere dağılmış müritleri bulunuyordu. Son derece sıra dışı olan hayatını bana bol ayrıntıyla, İlahi İrfan tarafındlan nasıl yönlendirildiğini, yönetildiğini de gösteren ispatların da altını çizerek anlattı. Ondan Nakşibendi Dervişleri'nin yaptığı ruhani egzersizlerin doğasını ve yöntemlerini öğrendim. İçten gelerek yapıldığı takdirde bu egzersizlerin, öğrencinin içini temizleyeceğinden, iç bilincini uyandıracağından şüphem yok. Her gün yarım saat yapmayı önerdiği bir egzersizi yapmayı kabul ettim, ancak besbelli onun beklediği hızlı sonuçları vermedi.

Emin Çiku öğretisinin ve benimle yaptığı bütün konuşmaların kalbinde yatan tema, İsa'nın İkinci Gelişi ile özdeşleştirdiği Yeni Takdir-i İlahi idi. Muhammed ile Müslüman azizlerin söylediklerinde saklı olan kehanetleri bana göstermek için saatlerini verdi; hepsi de insanlar doğanın enerjisini ele geçirdiğinde bu çağın sonunun geleceğini söylüyordu. Ona, benim de insanlık tarihinde Yeni bir Çağa girdiğimize inandığımı, fakat İkinci Geliş kehanetini, Armageddon ve Doğruluk Milenyumu kehanetlerini kelimenin doğrudan anlamıyla anlamadığımı söyledim. Her ne kadar onun doğrudan ahiret görüşüne katılmasam da, kendisinden derinden etkilenmiştim. Onunla, başka kimseyle konuşmadığım gibi konuşabiliyordum, hatta Gürciyev ile bile konuşamadığım kadar iyi. Ona hayatımı anlatmamı istedi; bu kitapta yazılı olan olayların çoğunu ve yazılamayacak kadar mahrem olan başkalarını anlattım. Açıklamalarını aydınlatıcı, çoğu zaman da şaşırtıcı buldum. Pek çok kez ikimizin hayatları arasındaki garip paralelliklere dikkat çekti ve birden çok kez öğrencilerine de Arapçaya tercüme ederek anlattı bunları.

Hayatımın kimi olaylarını yorumlarken şöyle dedi: "Şuna emin ol ki, böyle şeyler herkesin başına gelmez. Bazı insanlarda Allah bir karşılık bulma kapasitesi görür ve onlara özel bir yolla öğretir. Başkalarıysa gönüllerince yaşar; çok geç olana kadar hareketlerinin sonuçlarını fark edemez bu insanlar. Ama sen Allah tarafından özel büyük bir amaca hizmet için seçildin, bu yüzden de senin eğitimini doğrudan O yürütüyor." Muhammed Peygamberi bir görü şeklinde gördüğünü söyledi;

kendisine, çağın sonunu göreceğini söylemiş. Tanrı'nın Gücü'nün gelişine tanık olacağımı söyledi; Batıdaki insanları bu Gücü karşılamaya hazırlamada özel bir rolüm varmış. Bu kehanetleri ciddiye almaya cesaret edemedim, ama yine de Emin Çiku'yu son derece etkileyici buldum. Öğrencileriyle yaptığı pek çok toplantıya katılmama izin verdi. Ona karşı hürmetleri beni şaşırtmadı, zira Sufiler arasında öğrencilerin şeyhlerine, yani mürşitlerine Allah'ın vekili gözüyle bakmaları olağandır. Beni daha fazla etkileyen şeyse, ortaya çıkan bütün ahenk ve tüm öğrencilerin önderlerine tam teslimiyetleri oldu. Hasta ve düşkünlere nasıl baktıklarını, nasıl aralarından zengin olan birkaçının yardıma muhtaçlarla zenginliklerini paylaştıklarını gördüm. Uzakta, Dicle kıyısındaki Musul şehrinde Emin Bey'in bazı öğrencileriyle tanıştıktan sonra, kardeşlik duygusunun, zaman ve mekânda ayrı düşmekten ne kadar bağımsız bir şey olabileceğini gördüm.

Eserinin meyvelerine bakarak söyleyebilirim ki Emin Çiku çok başarılı bir ruhsal rehberdi. Aynı zamanda insanın içine işleyen bir zekâya sahipti. Gelmekte olan Yeni Takdir-i İlahi'ye olan ışıltılı inancını göz ardı edemem. Bu nedenle de önemli bir rol üstleneceğime dair söylediği şeyi ciddiye almak zorundaydım.

Bir gün öğrencisini kurtarmak için sağ kolunu veren azizin gömülü olduğu mezarı ziyaret ediyordum. Mezar taşları arasında ilerlerken bir anda otuz üç yıl öncesine, Üsküdar Mezarlığındaki o geceye gittim. Hayatımın en büyük ânının altmış yaşımdan önce gelmeyeceğini bana gösteren büyük görüyü tecrübe ettiğim geceye. Şimdi elli yedi yaşımdaydım ve Emin Çiku, dört yıl içinde hayatımda çok önemli bir olay olacağını söylüyordu; ben de bunda önemli bir rol oynayacaktım. Fakat olayın Şam'da olacağında ısrar ediyordu; eski yüzyıllara dayanan, İsa'nın Şam'da ortaya çıkacağı ve Mehdi'nin bunu büyük Emevi Camii'nin minaresinden duyuracağı söylentisine atıfta bulunuyordu.

Bana söylediği her şeyde, esinin ve iyi bir hissin şaşırtıcı bir karışımı vardı; tüm fikir farklılıklarına karşı geniş, hatta modern bir bakış, cömert bir tahammül; İlahi Vahinin geçerliliği varmış gibi alıntı yapılan arkaik anlayışlar ve eski gelenekler; içinde bir saflık taşıyan bir kurnazlık, daha çok kendi misyonunun heyecanlı bir kabulüyle bir arada var olan basit bir hürmet vardı. Bana söylediklerini ne kabul edebilir ne de onlara itiraz edebilirim; ancak üç hafta sonra, Gürciyev ile tanıdığım tüm hocaları birbirinden ayıran o derin sezginin onda olmadığını anladım. Yeterli vaktim ve sabrım olsaydı, Emin Çiku'dan pek çok şey öğrenebilirdim sanırım; fakat sadece ondan, şüphesiz Güneybatı ve Orta Asya'da halen korunan eski Sufi geleneğini öğrenemezdim. Benimle ilgili atıflarında söylediği gibi, "Seçilmiş araç" izlenimi uyandırmamış olmayı ümit ederdim. Tam tersi bu atıflardan utandım, çünkü sadece ahlaki kusurlarımın değil, ruhani duygusuzluklarımın çok acı bir şekilde farkındaydım. O yüzden de onu çok ciddiye alamıyordum.

Şam'da kaldığım süre boyunca Dürzi Dağı'nı ziyaret ettim; Türkçe konuşan ihtiyar bir müridiyle karşılaşmam da şans oldu. Bu kişi bana Çin'de milyonlarca Dürzi olduğuna inandıklarını söyledi; bu insanlar kararlaştırılan bir vakitte Orta Asya'nın bozkırlarını geçip Batı'ya gelecek, Mısır ve Suriye'deki din kardeşlerini özgürleştireceklermiş. Güneybatı Asya halklarının ahiret konusunda çok çeşitli ve farklı inanışları vardı. Lübnan'da, yaşadıkları hayatta Parouisa'yı bekleyen Maruni Hıristiyanlar ile tanıştım örneğin. İlginçtir, sadece Museviler Mesih fikrine olan ilgilerini kaybetmiş gibi görünüyorlar.

Suriye'den ayrılmadan önce, birkaç günlüğüne Kudüs'e gittim. En büyük izlenimim, Kutsal Şehir'de işleyen insan, insanüstü ve insanaltı güçlerin arasındaki tezatlar oldu. Yürek paralayan bir tecrübe oldu benim için; zira sürekli huşu ve hürmet, tiksinme, dehşet ve şaşkınlık duyguları arasında gidip

geldim. Öyle kutsal bir mekân, orada tapınma taslayan kişiler tarafından nasıl da kirletiliyordu. Bu, acı vericiydi çünkü ben de kendi içimde aynı çatışan güçleri hissediyor, o insanları yargılamaya hakkım olmadığını biliyordum.

Kudüs'ten Şam'a geri döndüm. Birkaç gün sonra da, Nairn Taşımacılığın büyük otobüslerinden biriyle Bağdat'a hareket ettim. Arkamızda Lübnan üzerinden batan güneşi bırakıp tüm gece boyu yol almak, sonra kıpkırmızı güneşin Fırat'ın üzerinden doğuşunu görmek kimsenin unutamayacağı bir tecrübedir. Daha sonra aynı seyahati uçakla yapmam gerektiğinde, seyahatte hız ve konfor gibi bir açgözlülükten dolayı nasıl da insana hayat veren kimi tecrübelerden kendimizi kopardığımızı görmek beni mutsuz etmişti.

Babil, Ur, Musul ve Ninive'yi ziyaret ettim. Her yeni mekânda yeni bir şeyler öğrendim. Özellikle de yanımda kimse olmadan gittiğim, yerel sakinlerin hayatına karıştığım seyahatlerde. Onlarca olaydan sadece ikisinden bahsedeceğim. Musul'dayken, British Council'dan Ross-Thomas beni Yezidilerin önde gelen mabedi Şeyh Adi'ye götürmüştü. Bu tarikat her zaman ilgimi çekmiştir, zira bir yandan "şeytana tapan", öte yandan da son derece ahlaklı ve sebatlı bir inanış olarak bilinir. Bin beş yüz yıldır binlercesi öldürülmüş hatta katledilmiştir, ama her zaman inançlarına ve ibadetlerine bağlı kalmışlardır. Mabedin sürekli şeyhi ya da bekçisi Kemal ile tanıştığımda anladım ki karşımdaki ruhani bakımdan ermiş bir adamdı. Bekçiliğini yaptıkları mabedin kendine has kutsallığına göre Kemal, sürekli iffet ve yoksulluk yemini etmiş az sayıda Yezidi şeyhinden biriydi. Bir Kürt tercümanın yardımıyla ve büyük zorluklarla, ona ilgimi çeken konularda sorular sorup cevap alabildim.

Yezidi dininin hakiki Mitraizmin hayatta kalmış hali olduğunu anladım; Sasan İmparatorluğu'nun yıkılmasından bin beş yüz yıl sonra bile hâlâ ayakta kalmıştı. Yezidiler'e şeytanatapar denmesi hatadır. Çünkü insanın dünyevi hayatının yerini, Hasım Ehrimen'in, onların deyişiyle Büyük Melek'in, hükmü altında Allah'ın aldığına inanıyorlardı. İki amblemleri vardı: Siyah Yılan ile Gümüş Tavuskuşu. Mabedin üçüncü kapısının arkasındaki kayanın üzerine oyulmuş yılanı gördüm. Kutsal Tavuskuşu ise şeyhler dışında ve özel bir temizlenme ayini dışında kimse tarafından görülemiyordu. Şeyh Kemal'in anlattığına göre, sıkı bir ahlaki hayat, Yılan'dan korunmanın tek yolu olarak görülüyordu; öte yandan ayinsel temizlenme ve tapınma, cennetin simgesi olan Tavuskuşu'na götürüyordu. Şeyh Kemal ile konuşurken Gürciyev'in Yezidi hikâyelerini hatırladım ve yüzyıllık bir ölümle nasıl yaşayan bir bağ kurduklarını gördüm. Sırlarını bulmaya çalışan yolcuların asla yeterince derinlere inemeyeceklerini de gördüm. Zira bu insanların ne doktrinleri ne de uygulamaları önemliydi. Önemli olan ölümle yüzleşmelerini, hatta dönüşü olmayan bir şehitliği kabul etmelerini sağlayan içten gelen tecrübeleriydi.

İkinci olay Babil harabelerine yaptığım ilk ziyaretti. İster İngiliz ister Iraklı olsun karşılaştığım herkes hayal kırıklığına uğrayacağımı söyledi. "Babil'de, bir kadınla çiftleşen münasebetsiz bir aslan heykeli dışında görecek bir şey yok. İştar Kapısı'nı gör, sonra da git - geri kalan döküntüden başka bir şey değil," dediler. İşte bunlar arkadaşlarımdan gelen tipik yorumlardı.

Bir araba kiraladım; şoförüm Babil, Kerbela ve Fırat üzerindeki Hindya Barajı'nda bir tur atmayı teklif etti. Günün sıcağına yakalanmamak için gün doğmadan yola çıktık; hava gölgede 48 dereceydi. Hayat boyu istediğim bir şey gerçekleşiyordu, fakat hayal kırıklığına uğramaya hazırlamıştım kendimi. Tam tersi büyük bir heyecan duydum. Tüm gün, ben doğmadan hemen önce başlamış olan Alman kazısının yapıldığı harabelerde dolaştım. Şehir canlanmıştı; ben de halkın, bilim ve sanattaki

olağanüstü başarılarının, dinsel inançlarının ve ruhani arayışlarının bilincine vardım. Babil'in ne kadar büyük olduğunu ve bu büyüklüğünün hâlâ nasıl saklı kaldığını gördüm; isterse halkı orayı terk etmiş, yapıları harabeye dönmüş olsun. Gürciyev'in genç yaşlarında neden Babil'de onca vakit geçirdiğini, neden en dramatik yazılarından bazılarının Babil'in şaşaalı zamanlarında geçtiğini anladım. O günden sonra Babil'i pek çok kez ziyaret ettim ve her seferinde de şehrin harabelerine hâlâ hükmeden yaşayan bir gücü hissettim.

Tüm seyahat boyunca, olabilecek en ucuz şekilde yaşamak ve Avrupalılarla temas etmemek şeklindeki kararıma elimden geldiğince bağlı kaldım. Kimi zaman güç durumlara düştüm, ancak haftalar geçtikçe sanki üstüme başka bir deri geçirmişim, sanki yenilenmişim gibi hissettim. Hemen her gün eşime uzun bir mektup ile günlüğümü gönderdim; o da Coombe'da kendisiyle yaşayanlara bunları okudu. Yüz gün sonra bin sayfadan fazla el yazması çıkmıştı ortaya. Bunları beş yıl sonra okuduğumda, maceralarım o zaman olduğundan bile daha çok önemli ve olağanüstü göründü bana. Bu tecrübenin tümü, üç yıl sonra başlayacak olan yeni hayatıma bir hazırlık niteliğindeydi.

Öz uyanışımın şahikası 3 Kasım günü geldi, trenle eski Bağdat demiryolundan Musul'dan Halep'e giderken. Doğuda, uzaklarda, Kerkük'teki petrol yataklarından çıkan dumanları görebiliyordum. 1924 yılında Paris'te Ritz Oteli'nde Walter Teagle ile yaptığım konuşmayı hatırladım; Musul petrollerinin yüzde iki buçukluk hissesi önerilmişti bana. Bu günün parasıyla günde yarım milyon sterlin değerinde petrol anlamına geliyor bu. Kara duman huzmesi, Şeyh Adi'deki Yezidi mabedinin üçüncü kapısının bekçiliğini yapan yılan sembolünü hatırlattı. Kuzeyde yüksek Kürt Dağları'nın karla kaplı tepeleri görünüyordu. Güneyde ise Mekke'den Kızıldeniz'e 2000 kilometre uzanan çöl vardı. Demiryolu, Suriye'nin kuru, tozlu çölünün ortasından geçiyordu. Tren sevimli, tek hattın üzerinde ağır ağır ilerlerken, gördüğüm ve duyduğum her şeyi düşünüyordum. Halep ve Anadolu'da yapacaklarımı tasarlıyordum.

Dört saat sonra Suriye sınırındaki Tel Koçek'e vardık. Kasım ayında olduğumuz halde öğle güneşi kavuruyordu; gölge yoktu. Görevli Suriyeli gümrük memuru bana transit vize vermeyi reddetti, halbuki trendeki üç Türk yolcuya vermişti. Kondüktör, yirmi Suriye lirası kadar bir hediye vermenin âdetten olduğunu söyledi. Bir anda inat ettim ve vermeyi reddettim. Benzeri onlarca durumda davrandığım gibi davranırken buldum kendimi. Vize parasının dört katı olan yirmi Suriye lirası öyle ahım şahım bir rüşvet talebi değildi. Her şey bir yana memurun berbat bir işi vardı ve mutlaka çok düşük bir ücretle çalışıyordu. Aklımdan tüm bunlar geçerken yine de yapmak istemediği bir işe zorlanan bir katır gibi inat ettim.

Sonuçta tren bensiz hareket etti, ben de önümde iki seçenekle kaldım: Ya iki gün sonra gelip doğuya gidecek yolcu trenini bekleyecektim ya da hemen canlı kümes hayvanları ile yarım düzine Irak askeri dolu bir yük treniyle geri dönecektim. İkinci seçeneği tercih ettim ve çok ilginç bir seyahat yaptım. Tel-el-Hugnah'da saatlerce beklemek zorunda kaldık; küçük bir tepeye çıkıp güneşin batışını seyrettim orada. Birkaç saniye içinde berrak mavi gök, güneş ışıklarıyla tutuşmuş bulutlarla kaplandı. Kürdistan'ın uzak dağları soluk mu soluk bir maviydiler, sanki saf sudan yapılmışlar gibi.

Yapayalnızdım. İç bilincime varmışım gibi aşırı büyük bir mutluluk yaşadım; kendi aptallığımın ifadesiyle bile sarsılmayan bir mutluluktu bu. Çölün üzerine soğuk gece çöktü. Makinist trene dönmem için bana ıslık çaldı.

Birkaç saat sonra Musul'daydım; Bağdat'a giden gece trenini ucu ucuna yakaladım. Böylece Nairn

taşımacılıkla, birkaç hafta önce yaptığım gibi çölden geçerek Şam'a doğru yola düştüm. Çölde bir kum fırtınasıyla karşılaştık ve tren beş saat rötar yaptı. Yarı vaha gibi bir yerde durduk; yüz kadar Bedevi tacir, koyunlarıyla, develeriyle su kenarında konaklamıştı. 400 kilometreden sonra gördüğümüz ilk bodur ağaç vahanın olduğu yeri gösteriyordu.

5 Kasım akşamı, dört haftada beşinci kez Şam'a geldim.

Şam'a istemeden yaptığım bu ziyaret sayesinde Ürdün'ün başkenti Amman'a kısa bir ziyaret yaptım. Orada İngiltere'den bir arkadaşın bir işini takip etme fırsatım oldu ve seyahatimin masraflarını çıkaracak kadar bir para kazandım. Emin Bey ile son bir buluşmamız oldu. Peygamberlerin ve kutsal kitapların yanılmazlığı tezine karşı çıktım. O ise kendisiyle tamamen hemfikir olduğumda ısrar ediyordu. Orada bulunan öğrencilerin, "Çok az Müslüman, Allah'a Bay Bennett kadar yakındır. Çünkü o kendini Allah'ın İradesi'ne teslim etmiş. Dinimizin dışa dönük ibadetlerini yapmaya ihtiyacı yok onun," dedi. Bu söylediklerinden çok memnun olmadım. Çünkü asıl tezini kabul etmiyordum; yani kendisinin İkinci Geliş'in öncüsü olduğunu söylediği tezini. İnancından, samimiyetinden ve Allah aşkından şüphem yoktu; ve bu da onunla tartışmamı zorlaştırıyordu, fikrine katılmadığım durumlarda bile. Din mesleğine karşı geniş yaklaşımı ile, doğrudan yorumlar konusundaki ısrarı tuhaf bir tezat oluşturuyordu. İslam'a döndürdüğü bir Hıristiyan rahipten söz etti. Rahip dönüşünü halka açıklamak istediğini söylediğinde bunun çılgınlık olacağını söylemiş. "İslam dejenere oldu," demiş ona, "en az Hıristiyanlık kadar. Senin fedanla kimse dine dönmez, zira sahte bir kahramanlık olarak görürler bu hareketini. Hayır, neredeysen orada kalmanı tavsiye ederim. Kuran'ın gereklerini yerine getirerek yaşa, ki bunlar Kitabı Mukaddes'tekilerle aynıdır. Dualarını gizli et, ama insanlara yapacağın iyilikleri açıktan yap. Yaptığın iyi işleri görenler sana danışmaya gelecektir, sen de o zaman nasıl doğru düşünüleceğini onlara göstermeye çalışırsın. Halka açık bir itiraftansa böyle yapmakla daha iyi edersin."

Bana söylediği son sözler şunlardı: "Tüm dinlerin özü tek bir kelimede saklıdır: İNSAN. Dünya üzerindeki görevimiz İNSAN olmaktır, yani iç bilinçleriyle Allah'ın İradesi'ni bilen ve yerine getiren varlıklar. Tüm mesele insan olmaktır, dış görünüşlerin hiçbir anlamı yoktur."

Ertesi sabah Halep'e doğru yola çıktım; orada Mevlevi Tarikatı'nın son mirasçı önderinin torunu ve muhterem bir Dedegân dervişi olan Ferhad Dede ile tanıştım. Dedegân dervişleri, yoksulluk ve iffet yemini edip kendini hayatı düşünmeye adayan az sayıda Müslüman tarikatından biriydi. Tanrı İradesi'ne inanç ve teslimiyeti, hayatının her ânına ondan daha bütün bir şekilde taşımış bir insanla hiç karşılaşmamıştım. Mevlevi dervişlerinin yüzyıllardır uyguladığı ruhsal eğitim yöntemlerini en ince ayrıntısına kadar anlatacak sonsuz sabra sahipti. O sıralar küçük cemaatin şeyhi hakiki bir alçaktı; Suriye hükümetinin maşasıydı. Zengin olmak için manastıra ait tüm arazinin kamulaştırılmasında iş birliği yapmış, artık sayıları üç ihtiyara kadar düşmüş küçük derviş grubunu açlığa terk etmişti. Ferhad Dede bu durumdan hiç şikâyet etmiyordu ve benim yanımda şeyhin kendisine layık gördüğü rezil muameleye katlanıyor, kılı kıpırdamıyordu. Bir kere ikimiz baş başa kaldığımızda bana şöyle demişti: "Neredeyse altmış yıldır dervişim. İlk şeyhim büyük bir hocaydı; Konya'daki asıl tekkemiz geleneksel disiplinini tamamen kaybettiğinde kurdu burayı. Daha sonra pek çoklarını gördüm. İstanbul'da, Kahire'de, Kıbrıs'ta, Kudüs'te, Afyonkarahisar'da, Halep'te ve elbette Konya'daki tekkelerde bulundum. Şeyhler, biz Dedegânlar gibi yoksulluk ve iffet yemini etmezler. Onlar dünyevi insanlardır. Her şey eğitime bağlıdır. Kesin olan bir şey var: Bir hoca altında çalışmayan bir insan kesinlikle ders veremez. Sadece hakiki bir ruhani rehber, bir mürşit, hakiki bir

mürşit yaratabilir. Hakiki şeyhler her zaman az bulunmuştur, şimdiyse hiç kalmadı. Kısa zaman sonra da tarikatımız yok olacak. Her şey bitti.

"Ben kendi adıma mutluyum, zira benim ruhum Allah'a teslim ve O ne isterse beni mutlu eder. Eğer İngiltere'ye gelebilirsem ve sen beni kabul edersen, seni şeyh olarak kabul ederim, zira görüyorum ki senin iraden Allah'a teslim olmuş. Bana bir hırka bir lokma yeter, bu hayatta başka hiçbir şey istemem." Mevlevi dervişlerin küçük büyük tüm hareketlerine yansıyan ağır, dikkatli hareketlerle bana çay yaptı. Yanından tazelenmiş, Sufi gelenekleri konusunda son derece zenginleşmiş olarak ayrıldım.

Halep'ten, İskenderun üzerinden Adana'ya gittim. Suriye'den ayrıldıktan sonra bir Roma zafer tâkının altından geçtik. Doğanın güzelliğine hayran herkese kuzeye giden bu yolu tavsiye ederim. Dar kıyı şeridi boyunca tepeler gidiyordu. Her 20-30 kilometrede bir, Haçlı kalelerinin mağrur harabeleri vardı. Toros Dağları kuzeye doğru muhteşem bir şekilde uzanıyordu. Sonbahar renklerinin mevsimiydi; çınarlar ve meşeler, sarı, kırmızı, altın renkleri. Belen Geçidi, 1200 metreden aşağı, Zakie Asnuk'un masmavi sularına bakıyordu.

Adana'da, New York'taki Birleşmiş Milletler Örgütü'nden gelen bir mektup bekliyordu beni. Mektupta beni Türk hükümetine, Türk kömür sanayiini geliştirmek için danışman olarak tavsiye ediyorlardı. Teklif edilen ücreti görünce küçük dilimi yuttum ve teklifi ciddi olarak değerlendirmem gerektiğine karar verdim.

Ertesi gün yine doğuya doğru, Fırat'ın Anadolu yaylalarından gelip Mezopotamya ovalarına aktığı yerden çok da uzak olmayan küçük bir kasabaya gittim. Burada küçük bir derviş cemaatiyle birkaç gün geçirdim. Oradaki koşulları ne o zamana kadar ne de daha sonra hiç görmedim. Sadece altı hafta önce Adana'da yanıma gelen dervişin ölmekte olan kayınpederinin evinde kaldım. Küçük bir kulübede, çıplak toprağın üstünde uyuduk. Nefes alış verişinden çok acı çektiği anlaşılıyordu; uykusunda sürekli inliyor, yerde debeleniyordu. Her sabah gün doğmadan bir saat önce namaz kılmak üzere kalkıyordu. İzlemesi acı veren bir çabayla, günün ilk namazı için kendini yakındaki camiye zar zor götürüyordu. İç duası, yani *zikr*'i, hiç durmuyordu.

Olabildiğince bütün olarak bu insanların hayatına girmeye karar verdim. Londra'dan ayrıldığımdan bu yana sakal bırakmıştım; şimdi dağınık, gri bir sakalım ve muhterem bir görüntüm vardı. Bu sayede, pazarları dolaşırken, çayhanelerde otururken bana Baba lakabını takmışlardı. Günlük ibadet için günde beş kez camiye gidiyordum; geri kalan zamanımda da dervişleri yaşadıkları yerlerde ziyaret ediyordum. Buralarda Kuran ezberliyorlar ya da Emin Bey'in bana gösterdiği gibi zikir yapıyorlardı. Akşamları uyuduğumuz kulübede buluşuyorduk. Bir grup derviş beraber dua etmek ve sohbet etmek için geliyordu. Şunu itiraf etmeliyim ki geceleri geriliyordum, çünkü döşeğimin altında gezinen hamamböceklerine bir türlü alışamadım.

Üçüncü akşam, otuzlarında sakallı bir adamla buluştuk; adı Kayserili Hacı Hasan idi. Türkiye'nin en ücra köşelerinde bile tutkulu dua edişi ve güzel sesiyle nam salmıştı; Kuran ya da ezan okuduğunda cemaati gözyaşlarına boğuyordu. Adana'dan eski dostum Hasan Efendi, genç Hacı'nın sadece dış görünüşte duacı olduğunu söyledi. Gerçekte Büyük Hoca'nın seçtiği öğrencilerden biriydi.

Beraber, yerde bağdaş kurmuş vaziyette, köylerde âdet olduğu şekliyle ellerimizle ya da ekmek parçalarıyla yemek yedik. Yemekten sonra Hacı Hasan dışarı çıktı ve abdest aldı. Dönünce, önceki gibi benim yanıma değil odanın uzak bir köşesine oturdu. Bunun nedenini merak ettim, ta ki Türkçe,

doğaçlama, mükemmel dizeler ve müzikle beni karşılamak üzere uzun bir şarkı söylemeye başlayıncaya kadar. Sesi, Türkler için sıra dışı bir şey olan kırılgan bir berraklıktaydı ve o geleneksel nazal vurgulamaları yoktu. Müziğin ölçüsünü, kafiyesini ve tonunu iki ya da üç kez değiştirerek on dakika kadar söylemiş olmalı. Gelişimden duydukları mutluluk, İngiltere'ye dönerken yanımda götüreceklerimle ilgili sözler söyledi; öğrencilerime selamlarını yolladı. Ama her şeyden önemlisi kalbimde yatan bir Mürşid-i Kâmil -yani Mükemmel Hoca- bulma arzularımın yerine geleceğini ve kendimin de mükemmeliyet yolunda çok ilerilere gideceğimi söyledi. Tüm dervişlerin beni kardeşleri olarak görmekten duyduğu mutluluğu dile getirdi ve orada uzun süre kalmamı, sık sık onları ziyaret etmemi istediklerini söyledi.

Kişisel duygulardan uzak ama yine de çok derin bir hissiyatı olan muhteşem bir icraydı. Şarkısı bittikten sonra kalkıp yine yanıma oturdu. Orada bulunanlardan hiç kimse, ne o zaman ne sonra, bu şarkıdan bahsetti. Benden, dinsel hayatın durumu hakkında farklı ülkelerde edindiğim tanıklıkları anlatmamı istediler. Saatlerce oturduk; maceralarımı vecit halinde dinlediler.

Türk hükümetine kömür konusunda danışmanlık yapmam yönündeki teklifi söyledim onlara. Bunu, Gökten gelen bir işaret olarak yorumladılar; İngiltere'den ayrılmam ve kendimi tamamen derviş hayatına vermem için bir işaretmiş. Kürdistan'ın ücra bir köşesinde yaşayan dünyada tanınmayan ruhani bir hocadan söz ettiler. Bu şahıs Mutasarrıfu'z-Zeman imiş, yani Allah'ın dünyadaki Vekili; ve yeterince sabırlı olursam onunla tanışabilir, yakın öğrencileri arasına girebilirmişim. Bu durumda ilk Avrupalı öğrencisi olurmuşum.

Bu adamların sorgusuz sualsiz inançlarının ve derin tevekküllerinin yarattığı etki o kadar güçlüydü ki, İngiltere, eşim, dostlarım, Coombe Springs'deki sorumluluklarım gittikçe uzaklaştı, bulanıklaştı. Hayatım boyunca pek az tattığım bir huzur ve mutluluk hissettim; bana öyle geldi ki bu, içinde bulunduğum ortamdan kaynaklandı, zira ben değişmemiştim. Bana söylenenler üzerinde düşünürken, Hacı Hasan sol elimi sağ eline aldı ve bir süre öylece sessiz oturdu; bedeni, içinden bir duayı tekrarlarmış gibi hafifçe sallanıyordu. O anki iç âlemime karşı hassaslaştığını hissettim ve dikkatimi şu soru üzerinde yoğunlaştırdım: "Türklerin bu teklifini kabul etmeli miyim?" Kendine geldiğinde, "Bu gece uyumadan önce tepeden tırnağa yıkan. On üç kez secdeye var ve sorunu Allah'a sor. Bu gece sana cevap verecek."

Sabah dört buçukta birden uyandım. Kulübenin içi kapkaranlıktı. Diğer sakinler uyuyordu. Bir anda tamamen ayıldım ve dizlerimin üzerine çöküp Allah'ın adını tekrar tekrar söylemeye başladım. Karşımda solgun bir ışık belirdi; sonra ışık bir çeşmeye dönüştü. Susamış bir adam çeşmenin üzerine eğildi, ama çeşmenin tulumbası yoktu. Benim elimde bir tane vardı ve bir ses Türkçe şunları söyledi: "Evvela vazife yap, sonra kendine bak." Yani önce görevini yerine getir, sonra kendinle ilgilen. Görü geçip gitti ve kendimi Coombe Springs'e dönmüş olarak hissettim. Gün yeni ağarmaktaydı. Ben bahçede yalnızdım. Sabah işlerinin başlamasını bekliyordum. Bu da geçti ve işte yine ölmekte olan adamın hırıltılı nefesini duyuyordum.

Ertesi akşam yaşadığım tecrübeyi anlattığımda, herkes bunun bir süreliğine İngiltere'ye dönmem için bir işaret olduğunda hemfikir oldu. Yine herkes, Coombe Springs'de yeni bir gün doğumu olacağını söyledi; oradaki büyük değişimlere kendimi hazırlamalıymışım.

Dervişlerle geçirdiğim günler, tüm seyahatimin en zor sınavıydı. Hiç alışık olmadığım koşullar altında yaşadım. Ben, bir Hıristiyan, Müslüman ibadetlerini yerine getiren bir adam muamelesi

gördüm. Bir zaman sonra, camiye gitmekten utandım, zira yaşlısı genci etrafımı sarıp elbiselerime dokunuyorlardı. Dervişlerin, hakkımda, Hıristiyanlıktan dönme bir Müslüman olduğum hikâyesini uydurduklarını anladım; çok az bulunur bir dindar olduğumu, çeşitli olağanüstü işaretler aldığımı anlatıyorlarmış. Eskilere dayanan, kutsal bir adama dokunarak kuvvet kazanma fikri elbette tüm Asya köylerinde, kasabalarında hâlâ geçerliydi. Bu tecrübe beni kötü yaptı, zira kutsallıktan ne kadar uzak olduğumu hiç bu kadar keskin biçimde anlamamıştım. Hatalarım, kendimi içinde bulduğum yapay durumun yarattığı perdenin üstüne abartılı bir canlılıkla yansıyordu. Orada kalışımın sonuna yaklaştıkça, oradan kurtulacağım saate doğru geri saymaya başlamıştım; ama yine de hiçbir şey için fırsatı kaçıramazdım. Yaşadığım tecrübenin yoğunluğundan dolayı her saat bir gün, her gün bir ay kadar uzun geliyorsa, bundan şikâyet edemezdim. Doğu'ya yeni izlenimler edinmek için gelmiştim ve bunları sıkıştırılmış bir şekilde hatta daha da fazlasıyla alıyordum!

Dervişlere yaptığım ziyaretten sonra Ankara'ya gittim. Oradan da doğuya, Gürciyev'in gençlik yıllarını geçirdiği Kars'a. Mevsimsiz kar ve keskin soğuk yüzünden Büyük Aziz Basileios'un yurdu ve Kappadokia Hıristiyanlığının merkezi eski Kaisareia yani Kayseri'de konaklamam gerekti. Kapadokya Ovası'na hükmeden volkanik Erciyes Dağı eteklerinde yürüyüşe çıktığımda, sakalım dondu. Sonunda Erzurum'a ulaştığımda, sıcaklık sıfırın altında kırk dereceydi. Sadece birkaç hafta önce, Babil güneşi altında kavruluyordum. Kar kalınlığı o dereceydi ki, Gürciyev'in deyişiyle "en uzun çam ağaçlarının yetiştiği" Sarıkamış'tan geri dönmek zorunda kaldım.

Kuzey İran

İngiltere'ye, sanki başka bir dünyaya dönüyormuşum gibi döndüm. Eşim kısa sürede beni, sakalımı kesmeye ikna etti. Coombe Springs'in sorunları yine üzerime üzerime gelmeye başladı. Çok önemli bir kararla yüz yüze geldim. Ya çalışmalarımız genişleyecek, daha çok insan toplayacaktı, ya da desteksizlikten çökecekti. Gürciyev'in fikirlerini takip eden öteki gruplarla amaç ve eylem birliği sağlama umuduyla, cesaretim yettiğince bu kararı almaktan kaçınmıştım. Birliğin vaktinin henüz gelmediği ortadaydı. İtaat, içten gelmediği, zorlama olduğu sürece birlik sağlamazdı. Ben kendimi ancak, Gürciyev'in arkasında durduğu her şeyi kısırlaştırmaktan başka bir kapıya çıkmayacak eğilimleri kabul etmeye zorlayabilirdim, ancak içimden bunlarla hemfikir olamazdım.

1954 benim için büyük acıların yılı oldu. O yıl seksen yaşında olan eşim, neredeyse ölümüne neden olacak bir beyin kanaması geçirdi. Bir kez daha günlerce hayatla ölüm arasında gitti geldi; döndüğündeyse aklı hasar görmüştü. Artık tanınmaz bir hale gelmişti, sevgi ve ilgisini Coombe Springs'e akıtan o kadın değildi; şimdi oradan nefret ediyor gibiydi. Onu araba gezilerine çıkarmaya gayret ediyordum; fakat o ya durmadan kendini arabadan dışarı atmaya çalışıyor ya da bana dönüp, saçlarımı yoluyor, araba kullanmamı imkânsız hale getiriyordu. Bir saatin sonunda, korkmuş bir hayvan gibi bağırıp çağırmaya başlıyor, hiçbir müsekkin onu sakinleştiremiyordu. Sadece Coombe'daki arkadaşlarının sevgisi ve şefkati sayesinde onu yanımızda tutmak mümkün oldu; zira gece gündüz asla yalnız bırakılamıyordu.

Çektiğimiz acıları ancak, böyle asil bir ruhun çözülmesinin, tamamen bedensel organizmada yatan sebeplerden kaynaklanışının benzer bir örneğine tanık olan biri anlayabilir.

Yıl boyu grup toplantılarıma devam ettim; onlarca öğrencim her pazar düzenli geliyordu. Eşimin davranışları oldukça tahmin edilemezdi; bizse hiçbir şekilde onu sınırlayamıyor, ne de böyle bir şeye yelteniyorduk. Bu, hepimiz için bir sınavdı, ama sanırım en zor durumda olan da bendim. Otuz yıldan fazla zaman boyunca karı koca hayatı yaşadık; acıların, facialarn üstesinden beraber geldik ve beraber neredeyse mükemmel bir mutluluk yaşadık; şimdiyse onun için hiçbir şey yapamıyordum.

Birkaç ay sonra sakinleşti; ama dışavurum açısından artık o bildiğim kadın değildi. Hiç aklıma gelmeyecek gizli kalmış garip korkuları, kızgınlıkları yüzeye çıktı. İstenmediği duygusu, bitmek tükenmek bilmez bir ilgi odağı olma arzusuyla yer değiştirmişti. O yıla kadar, acı çekmenin ne olduğunu bildiğimi düşünürdüm, fakat şimdi bildiğim her şeyden daha kötü şeyler yaşıyordum. Suçlanacak kişinin ben olduğunu, onu daha iyi anlamış olmam gerektiğini hissediyordum derinden.

İleri düzey bir bunama durumuyla beraber yaşama tecrübesini anlatmak benim gücümün ötesinde bir şey, ancak bunu becerebilseydim bile anlatmanın doğru olacağına da inanmıyorum. Tüm o berbat aylar boyunca, iyileşeceğine dair inancımı bir an olsun yitirmedim. Onun hakiki benliğinin saklı olduğuna inanıyordum; dıştan benliğin çözülmesi gibi görünen şey aslında sadece iletişim makinesinin bozulmasıydı.

1947'den beri bizimle Coombe Springs'de yaşayan en yakın arkadaşı Edith Wichmann en ağır yükü taşıyan kişiydi; fakat ihtiyacı olan bakım, bir kişinin, iki kişinin yapabileceği bir iş değildi. Onlarca arkadaşı bu işi üstlendi. Defalarca onu bir hastaneye yatırmam tavsiye edildi. Doktorlar, ihtiyarlığa bağlı bunamanın tedavisi olmadığını söylüyordu. Coombe dışından arkadaşlar, tüm evi böylesi büyük bir acıya maruz bırakmam konusunda dostça uyardılar beni. Fakat ona yakın olan kişiler bir an bile onu yanımızda tutma konusunda tereddüt etmedi, şüpheye düşmediler.

Bu sorunlu zamanlar boyunca kendimi yazılarıma verdim. Yıllardır *The Dramatic Universe* [Dramatik Kâinat] ile boğuşuyordum. O zamana kadar dört beş kez baştan yazmıştım onu. On yıl öncesiyle karşılaştırıldığında tatminkâr bir versiyona çok az yaklaşabilmiştim. Dr. Maurice Vernet'nin kitabı iki bölüme ayırma tavsiyesi de o yıl olmuştu; maddi olanla ruhani olanı ayırmak, tüm Olguları sistematize etmek, tüm Değerleri yeni bir ilkeyle ilişkilendirmek fikri. Dr. Vernet, tüm hayatım boyunca edindiğim en yakın dostlarımdan biridir. Onu, 1952 yılında Londra'daki Fransız Enstitüsü'nde dersler verdiği zaman tanıdım ve yıllarca birbirimizi çok az görmüş olsak da, her zaman birbirimizi anlayacağımızdan, seveceğimizden emin oldum. Eşimin hastalığıyla ilgili olarak tavsiye ettiği, İngiliz doktorların denemediği bir tedaviden dolayı ona özel bir borcum var. Tedaviye iyi karşılık verdi ve beyin kanamasından sonraki yılda akut bunaklığın, sevdiği, kutsal bulduğu her şeye bağırıp çağırdığı, küfrettiği korkunç dönemlerini görece hafif atlattı.

O güzel yaz boyunca, pırıl pırıl güneş alan bahçede ona uzanması için yerler hazırladık. Maalesef insanlar yanına gidip, şöyle mekanik sohbetler yapıyordu: "Güller ne kadar güzel, değil mi?" Herhangi bir samimiyetsizlik onu çileden çıkarıyordu: "Güllerden nefret ediyorum, bana bir daha asla güllerden bahsetme!" diye bağırıyordu. Ona yakın olanlar yavaş yavaş, insanları "adaplı", "uygar" davranışlara zorlayan sınırlayıcı mekanizmaların hepsinden arındığını anlamaya başladı. O an tam ne hissediyorsa, dile getiriyordu.

Bu bazen çok acı verici oluyordu, fakat karşısındaki insan hakkında ne düşündüğünü en sert bir dürüstlükle söylediği o "hakikat anlarına" her şeyin ötesinde değer veriyorduk. Bir keresinde eski bir dostu, uzun bir aradan sonra ziyaretine gelmişti. Her zaman gizliden gizliye eşimden korkardı ve eşimin sağlığında bile bazen taşıması güç doğrucu davutluğundan kaçınmaya çalışırdı. Kadın ayrılırken eşimi, bahçedeki gezinti yolunda tekerlekli sandalyesinde oturmuş uyuklarken gördü; yanına gidip yüzüne eğilerek, "Hoşçakal Polly canım, seni seviyorum!" dedi. Eşim gözlerini açıp onu itti ve çınlayan sesiyle, "Yalancı!" dedi, gözlerini kapayıp yine uykuya daldı. Söz konusu bayan evimizi bir daha hiç ziyaret etmedi. Orada bulunup samimiyetsizliği fark edenler, bu tepkiye şaşırmadılar. Fakat genelde ziyaretçiler duruma hiçbir anlam veremeyip, kızgın ya da nefret etmiş bir şekilde orayı terk ediyordu.

Benim için tecrübenin tamamı sil baştan bir eğitimdi. Hatalarım ve zayıflıklarım, bunları yıllarca benden ve diğerlerinden saklayan sesin ta kendisi tarafından yüzüme vuruluyordu. Psikiyatristlere bunama gibi görünen şeyin, sıradan insanın benliğinin korktuğu ve kabul etmek istemediği gizli kalmış bir bilgeliğin önündeki perdenin kalkması olabileceğini öğrendim. Bunu düşünen tek ben değildim. Benden başka pek çok insan, eşimle beraber olmanın arafta çekilen acıları yaşamak gibi bir şey olduğunu biliyordu ve aklanmak istediklerinden, tüm söylediklerine ve yaptıklarına karşı derin bir şükran duygusu içindeydiler.

Dertlerim eşimin hastalığıyla kalsa iyiydi. Uyumsuzluk her yanımı sarmıştı. 1954 yazı boyunca, Bayan de Salzmann'ın yönettiği gruplarla birleşmeyi başaramayacağımız gittikçe daha belirgin bir

hale geldi. Eşimin hastalığı, tüm ilişkilerimiz üzerinde belirleyici olmuştu. Onun başına gelenlerin onun için bir aklanma, etrafındaki insanlar için de derin bir eğitim olduğundan emindim. Onu, beyin kanamasından sonra beyni hasara uğramış ihtiyar bir kadın olarak gören ve bir akıl hastanesine yatırılması gerektiğini düşünenler bizim gözümüzde, derinlerde yatan hakikatlere karşı duyarsız insanlardı. Yürek parçalayıcı bir olay illa trajedi ya da facia olacak diye bir şey yoktu. Böyle bir olay inancı güçlendirebilirdi, tabii bunu sarsma ya da yıkma ihtimali de vardı.

Eşimin hastalığına korkunç fakat son derece değerli bir ders gözüyle bakanlarla, bir facia ya da hatta en kısa sürede kurtulmak için dua etmemiz gereken acı bir bahtsızlık olarak görenler arasında derin bir uçurum vardı.

Hayatta sarih ayrımlar asla olmaz; eşimi tanıyan herkesin iki kampa bölündüğünü söylemek de oldukça yanlış olur. Ama yine de bir ayrım vardı. Ancak ona yakın olma cesareti ve sevgisi olanlar, içsel duygularına hükmettiği zamanlarla karşılaştırıldığında, bu bunamış halinde bize ne kadar çok şey verdiğini görebilir. Kendini uzakta tutanların, bizim gördüklerimizi görmeleri beklenemez.

Bayan de Salzmann ile aramız, Coombe Springs'e karşı tutumlarımızdan dolayı biraz daha açıldı. Buranın değerine inanıyorduk biz. Pek çok ülkeden ziyaretçi geliyordu ve ruhsal faaliyetlerin odağı olarak tanınmaya başlamıştı orası. İyi maaş aldığım dönemlerde orayı idame ettirebiliyordum, fakat şimdi artık oraya mali bir katkıda bulunamıyordum. Coombe Springs'i gereksiz bir zorlama gayretle idame ettirmemek için, üç yüz, dört yüz üye ve öğrencinin desteğine ihtiyacımız vardı. Bu desteği alabilmek için halka açık dersler vermem gerekiyordu; ancak bu konuda önemli ölçüde fikir ayrılıkları vardı. Gürciyev'in öğretisine daha geniş kapsamlı bir ilgi uyandıracak derslerin ya da herhangi bir faaliyetin istenip istenmediği konusunda ayrılıklar. Bu tavrı anlayamıyordum, zira kendisi de kaç kez *Herkes ve Her Şey* yayımlandığında, her türlü reklam yoluyla tüm dünyada tanıtılması konusunda ısrar etmişti. Öğrencilerinin kitabının kopyalarını gittikleri her yere götürmelerini, hatta kamusal mekânlarda bulunup yüksek sesle okumalarını istiyordu.

Kitabının olağan ticari kanallardan dağıtımı kararının ona bir ihanet olduğunu düşünüyorum. 13 Ocak 1949 tarihli, Child's'da onun için yazdığım kendi aramızda dolaşan mektubu büyük meblağlarda para toplanmasını sağlamıştı; bu sayede kitabın binlerce kopyası basılabilir, bedava dağıtımı sağlanabilirdi. Sağduyumsa böyle bir şeyin faciayla sonuçlanacağını söylüyordu; kimse bedava dağıtılan bir kitabı okumazdı. Ama yine de kitabın dağıtılması için daha çok çaba sarf edilmesi gerektiği kanaatindeyim. Beelzebub'unsa tam tersi, arka planda tutularak, gözden düşmüş ihtiyar bir akraba muamelesi gördüğünü düşünüyorum. Bu, benimle aynı duyguları paylaşmayanlara yabancılaşmama neden oldu.

Elbette ayrılmanın sebepleri tek bir tarafa yüklenemez. Ben beraber çalışılması zor bir insandım ve bu hep böyle oldu. Bir iş yapılırken önce hemfikir olup sonra kafama göre işler yapma gibi çileden çıkarıcı alışkanlığım, hurdayla karışmış az miktar altına değer verebilecek insanlar için katlanılabilir bir şeydi ancak. Birlik adına gerçekten büyük fedakârlıklar yapabilir, sonra da önceden hemfikir olup sonradan inkâr edeceğim bir hareketle tüm iyi niyeti bir anda yıkabilirdim. Altıncı sınıftayken öğretmenim bana şöyle demişti: "İtaat etmek fedakârlık yapmaktan, kulak vermek, şahmerdanların gürültüsünden iyidir." Aradan kırk yıldan fazla zaman geçmesine rağmen, bu dersi hâlâ öğrenememiştim.

Elizabeth Mayall, şimdi Elizabeth Howard, iki oğlu George ve William'la beraber hikâyeye

yeniden giriyor burada. Gürciyev'in ölümünden sonra Fransa'da kalmıştı; Coombe Springs'de iki çocuğuyla beraber yaşama kararını ancak üç yıl sonra verdi. Arada geçen yıllar, aramızda Paris'te yeşeren karşılıklı anlayıştan bir şey eksiltmemişti. Savaşın son günlerinde ilk defa derslerime geldiği zamandan beri, kaderlerimizin iç içe geçtiğine inanıyordum. Hayatta hakiki önem taşıyan şeyler konusunda aynı duyguları taşımak gibi tam bir güven hissettiğim başka bir kimseyle karşılaşmamıştım.

Elizabeth'in o zamanlar, çekingenliğini fark edemeyen insanları sinirlendiren soğuk bir havası vardı. Kötü niyet karışmamış keskin espri anlayışı, derinde yatan tevazusunu göremeyen insanları huzursuz eder, hatta gücendirirdi. İlk tanıştıkları andan itibaren eşim onun ahbaplığından hoşlanmıştı ve pek çok seyahate beraber çıkmıştık. Eşime duyduğum derin sevgi ile Elizabeth ile aramdaki bağ arasında bir çelişki görmezdim. Bir erkek olarak ikisini de anlamaz, farkında olmadan onlara bir acı verdiğimi bilmezdim.

Eşimin hastalığının, olağan anlamda aramızda bir iletişimin mümkün olmadığı ileri aşamalarında, Elizabeth destek vermede ve gönül almada hiç geri kalmadı. Olağan bilincin çatlayarak serbest bıraktığı daha derinlerde yatan bir bilincin yavaş yavaş ortaya çıkışını izledik. Tıpkı benim gibi, bu değişimi insanın hakiki ve yalan benlikleri şeklinde yorumladı. Gördüğümüz bir mucize değil, bir şaheserdi. Deli olarak belgelenen ve çeşitli yıkıcı muamelelere maruz kalan pek çok insanın, insan ruhunun bilinçaltı bilgeliğinin derinliklerine giden kanalları olması çok muhtemeldi bize göre. Ne zaman akıl hastası bir insanın "uzlaşmaz" olduğu söylense aklıma eşim gelir. Bir keresinde psikiyatrisi bir sosyal hizmet uzmanı, Sağlık Bakanlığından alınacak bir tekerlekli sandalyenin formlarını imzalatmaya gelmişti. Orada bulunduğu kısa sürede, "Bu kadar anlaşması zor biriyle çok az karşılaştım. Onu evde tutmanın akıllıca bir fikir olduğuna emin misiniz?" demişti. Hayran olunacak İngiliz Sağlık Hizmetlerine eleştirel bakıyormuşum gibi görünsem de, mükemmel eğitim almış hemşirelerin yardımı olmaksızın eşime evde bakamayacağımızı da eklemeliyim; elbette Coombe'da yaşayan kırk, elli kişinin yardımları da olmaksızın. Küçük bir evde ya da sevimsiz insanların yanında yaşıyor olsaydık neler olabileceğini düşünmeye bile cesaret edemiyorum. Maalesef, biri için mümkün olan bir şeyin bir başkası için imkânsız olduğu da hâlâ bir gerçek.

1955 Martına dönmeliyim; Gürciyev'in eski bir öğrencisi Amerikalı mimar Paul Beidler'in yerleşmiş olduğu Bağdat'ta kendisini ve eşi Margaret'i ziyaret etmem için beni davet ettiği zamana. O zaman eşim, Doğu'ya küçük bir seyahat yapmamı engellemeyecek kadar iyileşmişti. Elizabeth Howard ile oraya on beş günlüğüne gitmeye karar verdim. Kıbrıs üzerinden giden ucuz uçaklardan yararlanmayı düşünmüştüm.

11 Mayıs akşamı yola çıktık; sabahın erken saatlerinde Kıbrıs'a varmayı ümit ediyorduk ancak yolumuz, birkaç saatliğine Afrika'nın görüntülerini, seslerini ve kokularını tattığımız Bingazi'ye saptı. Kıbrıs'a akşamdan önce varamadık ve Beyrut'a gidecek uçağa transferimizi yapmak için ucu ucuna zamanımız kaldı. Dostlarımız Ronimud von Bissing ile eşi bizi karşıladı. Bir Türk dervişin bir mesaj vermek için tüm gün beni beklediğini söylediler. Mürşidi Dağıstanlı Şeyh Abdullah'ı ziyaret etmemi isteyen gençle konuştum. Şam'ın Kürt mahallesinde oturuyordu. Bağdat'a sabah erkenden hareket etmemiz gerektiği için bunun mümkün olmadığını söyledim. Israr etmedi ama şeyhin beni görmeyi beklediğini söyledi.

Beyrut havaalanından bir taksi tutup, son defa Şam'dayken pek çok kez geçtiğim yoldan geçip dosdoğru Şam'a indik.

Şam'a geldiğimizde, Nairn'e giden otobüsün ertesi günden önce hareket etmeyeceğini öğrenince Şeyh Abdullah'ı ziyaret etmeye karar verdim.

Elizabeth, Muhiddin İbn Arabi'nin mezarına kadar geldi. Emin Çiku kesinlikle kadınlarla konuşmayı reddettiğinden, aynı şeyi Abdullah'tan da bekliyordum ve bu yüzden Elizabeth'i otele gönderdim. Şeyhin nerede yaşadığını bana söylememişlerdi, fakat Türk Ali adlı bir berberin, İbn Arabi Cami'nin karşısındaki dükkânına uğrayıp sormayı planladım. Türk Ali hastalanmış, hastaneye kaldırılmıştı, kimse de nerede olduğunu bilmiyordu. Baltayı taşa vurmuştum galiba; ancak Aziz'in mezarından ayrıldıktan sonra, on sekiz yıl önce beni Armaein tapınağına götüren hacıyla burun buruna geldim. Besbelli beni bekliyordu. Şeyh Abdullah'ın evini bilip bilmediğini sorduğumda, basitçe şunu söyledi: "Son defa izlediğimiz yola yakın bir yerde." Yolda bana şeyhin çok kutsal bir kimse olarak görüldüğünü anlattı. Hazar Denizi yakınlarında Dağıstan'da doğmuş, bundan dolayı da ona Dağıstanlı Abdullah deniyormuş. Uzun yıllar Türkiye'de yaşamış, Türkçeyi de çok iyi konuşuyormuş. Uzun seyahatler yapmış ve pek çok ülkeden gelen ziyaretçileri kabul ediyormuş. Şahsi kullanımı için öğrencilerinin inşa ettiği küçük camide onu bulabilirmişiz büyük ihtimal.

Şeyh beni evinin çatısında bekliyordu. Ev şehrin üzerinde kartal yuvası gibi bir yerdeydi; muhteşem bir manzarası vardı. Dağıstanlı Abdullah orta boylu, ak sakallıydı; ancak hacının ona biçtiği yetmiş beş yaşından çok daha genç görünüyordu. En baştan itibaren onun yanında kendimi rahat hissettim ve kısa süre sonra da mekânı dolduran büyük mutluluğu tattım. Karşımdakinin gerçekten iyi bir adam olduğunu biliyordum.

Olağan selamlaşmalar, Türkçemin ne kadar iyi olduğuna dair tebriklerden sonra bana şu soruyu sorarak, şaşırttı: "Neden yanındaki bayan kardeşimi getirmedin? Senin gibi ona da bir mesajım vardı." Ona kimse Elizabeth'ten bahsetmiş olamazdı. Doğrudan evine gelmiştik ve dadji, yani rehberim onunla lek kelime konuşmadan kapının önünden ayrılmıştı. Müslüman olduğundan bir bayanla konuşmak istemeyeceğini düşündüğümü söyledim. Basitçe: "Nedenmiş? Kurallar ve töreler aptalların korunması içindir; beni ilgilendirmezler. Bir daha Şam'dan geçerken, onu bana getirir misin?" dedi.

Fırsat olursa getirmeye söz verdim. Uzun süre konuşmadan oturduk. Eski şehri seyrettik. O konuşmaya başladığında, içine düştüğüm derin düşüncelerin içinden çıkmakta güçlük çektim. Şöyle diyordu: "Bu gün birini bekliyordum, ama bunun sen olacağını bilmiyordum. Birkaç gece önce yanıma bir melek geldi ve senin beni ziyaret edeceğini, sana üç mesaj vereceğimi söyledi. Eşin için Allah'tan yardım istemişsin. O Allah'ın gözetiminde. Ona yardım etmeye çalışmışsın, ama bu yanlış. Allah'ın, onun ruhu üzerinde yapmaya çalıştıklarını mahvetmişsin. Onun durumundan endişelenmek için bir neden yok, senin anlamaya çalışmansa faydasız. İkinci mesaj evinle ilgili. Kendi yolunda gitmek ya da diğerlerini takip etmek konusunda Allah'ın yol göstermesini istiyorsun. Kendine güvenmelisin. Ermenilerden kötülük gelecek sana, ama korkmamalısın. Yanınıza çok insan çekmelisin ve diğer insanlar kızıyor diye tereddüt etmemelisin."

Sonra yine sessizliğe gömüldü. İlk iki mesaja şaşırmıştım, çünkü tam da bu iki soruyla Tanrı'ya yakardığım kesinlikle doğruydu. Eğer haklıysa, o zaman önümdeki yol açık demekti. Daha şimdiden sonbaharda vereceğim halka açık ders serisini tasarlamaya başlamıştım, tam o anda düşüncelerimi yarıp girdi. "En önemli mesaj sonuncusu. Dünyada çok büyük kötülükler olduğunu biliyor olmalısın. İnsanlar kendilerini maddi şeylere tapınmaya vermişler, Allah'a tapma iradelerini ve güçlerini kaybetmişler. Allah her zaman insanları bu gibi durumlardan kurtarmak için haberciler göndermiştir;

ve bunu yaşadığımız çağda da yaptı. Şu anda dünyada bir Haberci var; pek çok kişi tarafından tanınıyor. Kısa zaman sonra Batı'ya gelecek. Onun yolunu açmak için çalışacak insanlar seçildi." Bu noktaya kadar alçak ve açıklayıcı bir ses tonuyla geldi. Sonra tavırları değişti, dikkatimi çekmek için iyice ağır konuşmaya başladı: "Senin, bu yol açıcılar arasına seçildiğin gösterildi bana. Batı'da görevlisin. İnsanlar seni dinleyecektir, sen de ne zaman konuşacağını bileceksin. Haberci senin ülkene, hatta evine gelecek. Şimdi ülkene dönmeli, onu karşılamak üzere evini hazırlamalısın. Sana anlattıklarımı kimseye söylememelisin, çünkü vakti gelene kadar kimse sana inanmayacak. Ermeni'nin [Gürciyev] takipçileri, yaptıklarını bilirse sana zulmeder. Bu nedenle her şeyi kendine saklamalısın."

Ne demek istediğini anlayamamıştım ve bunu ona söyledim. Anlamamın gerekmediğini sadece hazırlanmam gerektiğini söyledi. "Allah'a dua etmeyi asla bırakmamalısın, yalnızca bunu dışarıdakilere gösterme. Dışarıdan, diğer insanlar nasıl davranıyorsa öyle davran. Allah sana bakmaları için iki melek gönderdi. Bunlardan biri, eskiden yaptığın gibi hatalar yapmaman için sana yol gösterecek, seni yönetecek. Ötekisi, senin yapamadığın dini görevleri yerine getirecek."

Mesajların bu kadar olduğunu söyledi; fakat kişisel bir tavsiye olarak sözlerine, Allah'ın İradesi'ne kendimi bırakma işini hiç ara vermeden yapmamı ekledi. Kişi kendini Allah'ın İradesi'ne faal ve bilinçli olarak bırakırsa, ona hiçbir zarar gelmez, dedi. "Kalbinle şu sözleri tekrar et sık sık: la ilahe il Allah. Yani kendimi sadece Allah'a teslim ediyorum demektir bu sözler." Bu sözlerin Müslümanların inançlarını ifade eden sözler olduğunu söylediğimde, bunların en az Müslüman olduğu kadar Hıristiyan da olduğunu, çünkü tüm dinlerin temelinde insanın kendi değil, Allah'ın İradesi'ni takip etmesi gerektiğinin yattığını söyledi. Daha önce söylediğini tekrarladı: "Hiçbir şeyden korkmana gerek yok, zira şu andan itibaren korunuyorsun. Artık işlerin ters gitmeyecek."

Uzun süre beraber oturduk. Ona, Anadolu'da var olduklarını duyduğum dervişlerin büyük mürşidini sordum. "Onu tanıyorum. Benim dostumdur, sık sık buraya gelir, beni ziyaret eder. Dıştan önemsiz küçük bir adam gibi görünür, fakat hakiki bir *veli*'dir," dedi, yani aziz. İslam âleminde gelecek olanı bilen ve kendilerini ve başkalarını buna hazırlayan başka insanlar olduğunu da ekledi sözlerine. Konuşmasına ahrete dair göndermelerle devam etti; fakat söyledikleri Emin Çiku'dan duyduklarımdan bazı açılardan çok farklıydı. Ona Emin'den bahsettiğimde, cevap vermeden önce yüzünden bir tereddüt izi geçer gibi oldu: "O iyi bir adamdır, çok iyi işler yapar," dedi.

Gitme vaktim geldiğinde, on gün içinde bir daha kendisini ziyaret etme izni istedim. Otele tramvayla döndüm; tepeden aşağı takır takır inerken, bu tuhaf kehanetlerin ciddiye alınıp alınmayacağını sordum kendi kendim. Eşim ile evim hakkındaki iki "mesaj"ı dikkat çekecek şekilde yerindeydi gerçekten de. O an için bu iki sorunun benim için ne kadar önemli olduğunu bir insandan öğrenebilmem pek mümkün değildi. Ermenilerle ilgili söyledikleri biraz huzurumu kaçırdı. Gürciyev'in annesi Ermeniydi, ailesi de Yunanlıdan çok Ermeniydi. Bu uyarı, Gürciyev'in takipçilerinin benim karşıma geçecekleri şeklinde yorumlanabilirdi.

Acaba onda gizli güçler mi vardı? Gerçekten bir melek tarafından mı uyarılmıştı? 1947 Eylülünde benimle ölüm hakkında "konuşan" meleği hatırladım. Meleklere inanırdım, her ne kadar hakiki nitelikleri hakkında pek bir fikrim olmasa da. Şayet Dağıstanlı Abdullah benim hakkımda, his, algı ya da düşünceyle açıklanamayan kişisel bir bilgiye sahip olabiliyorsa, dünya üzerinde şu anda Allah'ın bir Habercisi'nin olduğunu da bilebilirdi. Böyle bir çıkarsamadan irkildim. Yakında olmasından korkulan sonuyla ilgili duyurulardan dünya sıkılmıştı; insanoğlu da yeni peygamberlerden usanmıştı. Ve ben de, yedi yıl önce Yeni Çağ ile ilgili şeyler yazmış, İlahi Affedişin yeni bir ifadesine olan

kanaatimden bahsetmiştim. Şeyhin söylediklerinde çok da yanlış bir şey yoktu, içinde yatan olanaksızlık dışında. Herhangi bir neticeye varamadım ve söylediklerini anlamaya çalışmamam konusundaki tavsiyesini tutmaya karar verdim.

Elizabeth'i buldum. Şeyhle kendisinin de tanışabilecek olması onu üzdü. Öğleden sonra, daha önce gittiğim ıssız yoldan Bağdat'a doğru yola çıktık. Beidlerler bizi bekliyordu ve sıcağa, yorgun olmamıza rağmen aynı gün Babil'i ziyaret etmeye karar verdik. Önceki seyahatimde edindiğim izlenimlere göre Babil aslında ölü bir şehir değildi; önceki tecrübelerinin hatıralarını korumayı başarmış, bunlar başkaları ile paylaşılmış, güçlenmişti. Irak'ta uzun süre kalmak istemiyorduk. Ertesi sabah erkenden arabayla İran sınırına, Hanikni'ye doğru yola düştük. Sınıra akşamdan önce ulaşamadık; vardığımızdaysa gümrük memurları çoktan öğleden sonra uykusuna çekilmişlerdi. Her tarafı sımsıkı kapalı karanlık gümrük ofisine girdim. Orada tek başına sandalyesinin üzerinde şekerleme yapan ihtiyar bir Türk buldum. Uyandı, beni selamladı; sohbeti hemen koyulaştırdık. Önceden Türkiye'de devlet memuruymuş, Babıâli'de görevliymiş. Ortak tanıdık memurlar çıktı ve bu sayede aramızda bir bağ kuruldu. Sultanlığın kalkmasıyla, Irak kökenli biri olarak İstanbul'dan ayrılmış, şimdi de Irak hükümeti için çalışıyormuş. Bende, ruhani ya da dini hayatta, kendini kaybettiği servetine karşı kayıtsız yapan bir huzura ulaşmış bir adam izlenimi bıraktı.

Kendi başını büyük belaya sokup, gümrükten saatlerce beklemeden geçmemizi sağladı. Birbirimizle vedalaşırken, bana usulca, "Tahran'a giden pek çokları geceyi Kirmanşah'ta geçirir. Bense Kerind'de durmanızı tavsiye ederim. Orada iyi bir konaklama yeri var, orada başka ilginç şeyler de bulursunuz," dedi. Tavrından öyle anlaşılıyordu ki, tavsiyesinde iyi bir konaklama yerinden öte bir şeyler vardı; biz de sözünü dinlemeye karar verdik. Hepimizi son derece ilgilendiren karşılaşmalarla da ödüllendirildik.

Bu karşılaşmalardan biri yalnız bir dervişle oldu. Bir başkası da bizi, küçük şehrin dış mahallelerinden birinde yaşayan bir derviş cemaatinin tekkesine götürdü. Kerind'de hem giderken hem dönerken birer gece kaldık.

Daha muhteşem bir manzara hayal edilemez. Kuzey Irak boyunca sıradağlar uzanır. Güneybatıda Kebir Kûh'tan, kuzeydoğuda Elburz'a kadar, 3000 metreden 6000 metreye kadar art arda zincir şeklinde uzanır bu dağlar. Doğu'ya doğru yolculuk ettikçe, üç dört geçitten geçtik. Kerind de Kirmanşah ovasından yüce dağlara yükselen dar bir vadideydi. Her yerden dereler akıyordu, atlarla katırların mırıltılarının arkasında şelalelerin sesleri duyuluyordu. Esmer Kürt çobanlar, sert, haşin yüzleriyle yakışıklı İranlılarla karışmışlardı, ki o bölgedekiler en az Çerkezler kadar hoştu. Kerind'in kadınları da erkekleri de olağanüstü güzeldiler.

Küçük kasaba çağlar boyu, metal işçiliği merkezi olmuştu. En son Şah'ın eğitimde yaptığı reformlarla asimile olmuşlar, ancak eski karakterlerini de kaybetmemişlerdi; şimdi iyi bir orta okulları vardı. Ama ne radyo, ne elektrik, ne gazete vardı; tek tük arabayla karşılaşılabiliyordu. Asya İnsanları'nın, sulama ve diğer kalkınma programlarıyla ilintili olarak yeniden mesken edinme sorunları üzerine derin bir araştırma yapan Paul Beidler, gördüklerimizden hoşnut oldu, zira Asya'nın sakin hayatının, çocukları eğitim fırsatlarından, büyüklerini de sağlık sisteminin faydalarından mahrum etmeden, korunabileceğinin ispatıydı o kasaba. Birbirimize, hayatta eğer bir gün emekli olabilirsek, başka bir yere değil buraya gelmeye karar verdiğimizi söyledik. Güzellik her yerdeydi. Şüpheci, hassas Suriyeliler'den farklı güleryüzlü, misafirperver İranlılar, fotoğrafları çekilsin diye, ya da bize çocuklarını göstermek için etrafımıza üşüşüyorlardı.

O sıralar derviş Ahmet Tebrizi kasabadan iki kilometre yukarıda, unutulmuş bir azizin mezarının yanı başındaki kulübesinde yaşıyordu. Paul Beidler dere boyu yukarı yürüyerek onu buldu, tek başına oturuyordu. Bense, Dağıstanlı Şeyh Abdullah hakkındaki izlenimlerimle bana söylediklerini yazmak üzere aşağıda kaldım. Zira bu, Şam'dan ayrıldığımızdan beri elime geçen ilk fırsattı. İşimi bitirdikten sonra, kasabalıların söylediklerine uyarak ötekileri takip ettim ve bir jandarmanın evinin çatısında, ailesiyle beraber çay içerken buldum onları. Paul bana dervişi bulmaktan söz etti; artık gün yavaş yavaş çöktüğünden, ertesi sabah, hareket etmeden önce ziyarete gelmeyi önerdi. Hiç düşünmeden, "Hemen gidelim," dedim. Bu ihtiyar adamı hiç gecikmeden görme ihtiyacı hissettim. Geniş çınarların gölgesindeki koyak boyunca yukarı tırmandık, ta ki ovadan 500-1000 metre yukarıda uzanan geniş bir vadiye varana kadar. Uzakta, güneybatıda, Puş-i Kûh'un karla kaplı tepeleri batmakta olan güneşin son ışıklarını yakalamıştı. Görüntü, biz Ahmet Tebrizi'nin kulübesi önünde oturduğu küçük korunağa yaklaşırken, hem şaheserdi hem de huzur doluydu. Artık yalnız değildi; sonradan hepsinin derviş olduğunu öğrendiğimiz pek çok genç adam yerde ayaklarının dibinde oturuyordu. Arapça bilmiyordu; bu yüzden Paul genç adamlardan birini yanına çağırdı ve dervişe sorular sormaya başladı. Dervişle ben Türkçe konuştuk. Kuzey İran diyalekti konuşuyordu; Osmanlı Türkçesi'ne çok yakın bir diyalekt olduğundan onu kolayca anlıyordum. Konuşmayı başlatmak amacıyla ona Tebrizli Şeyh Hasan Şebüsteri'den bahsettim. Adını duymuştu, ama besbelli pek ilgilenmedi. Buhara'da bulunup bulunmadığını sordum. Türkistan ve Afganistan boyunca dolaştığını, Mekke ve Kerbela'ya hacca gittiğini söyledi. Bir süre Kerbela'da yaşamış ama hiçbir zaman bir tarikata bağlanmamış. "Tüm hayatım boyunca," dedi, "yalnız yürüdüm. Din hakkında iyi bir şeyler öğrenebileceğim her yerde durdum. Alabileceklerimin hepsini aldıktan sonra yoluma devam ettim. Şimdi dünyada ihtiyacım olan her şeyi bulmuş bulunuyorum, geriye kalan tek şeyse Allah'ın İradesi, bu yüzden de hayatımın sonuna kadar burada kalacağım." Ona şu soruyu sordum: "Tüm hayatın boyunca dini aradın. Senin anlayışına göre hakiki bir derviş nasıl olur, söyler misin?" Cevap olarak Tarikat ile Marifet ayrımından söz etti, yani Yollar ile Aydınlanma arasındaki ayrımdan. Yollara karşı büyük bir saygısı vardı ve kimi insanlar için bir mürşit, yani rehber şarttı. Ancak hocayla öğrenci arasındaki ilişkide bir sürü tehlike yatardı; bu yüzden de aydınlanmanın Allah'tan gelmesini beklemeyi tercih etmişti. Allah affediciydi ve ona pek çok belada yol göstermişti. Dinin Allah'ın İradesi'ne teslim olmakla başladığını ve bittiğini ekledi sözlerine. Tek bu bile hakiki derviş yapardı insanı. İnsan ne zaman kendi anlayışına, kendi iradesine güvenirse, ölümcül bir günaha düşerdi.

Ona kendi durumumdan bahsettim. Sorunun Allah'ın İradesi'ni bilmememden kaynaklandığını söylediğimde şöyle dedi: "O zaman sabırla beklemelisin. Sabrın teslimiyetindir ve bu da inancının ispatıdır."

Konuşmamızın burasında, dervişlerden ikisiyle heyecanlı heyecanlı Arapça konuşan Paul Beidler geldi; kasabada bir Celali tekkesi olduğunu söylemişler ona, yani Mükemmeliyetçiler Tarikatı. Ahmet Tebrizi'nin fikrini sordum: "Bu kardeşlikler iyidir. Durmadan, yılmadan Allah'ın adını söylerler. Bana göre bu tür şeyler gereksizdir, çünkü Allah'ın melekleri sürekli bizi izler, kalplerimizde yatan gizleri bilirler. Ama tavsiyem yine de gidin, görün onları. Kim olduklarını, ne olduklarını kendi gözlerinizle görün."

İhtiyar adamın yanından ayrılmak istemiyordum. Bana yeni bir şey öğretmemişti, ne de eski bir şeye açıklama getirmişti, ama yine de onun yanında bir inanç coşkusuyla, Allah sevgisiyle dolmuştum. Onun tam tersi, işlenmemiş çamurdum ben. Ferhat Dede bile Allah'ın Varlığı'nın bu derece bilincine

varamamıştı. Kendi uygunsuzluğumu hissettim; hâlâ kendi öz irademin kölesiydim. Samimice şunu söyleyebilirdim: "Tanrı'nın dediği olur." Fakat aynı inançla, "Kendi iradem Tanrınınki içinde eriyip gitsin," diyemiyordum. Tanrı'nın İradesi'ni kabul etmekle, kişinin kendi iradesini ona teslim etmesi arasında yatan uçurumun çok iyi farkındaydım.

Ahmet Tebrizi'nin yanından ayrılıp, genç dervişlerden birkaçıyla Kerind'e döndük. Tekkenin kısa zaman önce Türkistan'dan gelen bir şeyh tarafından ziyaret edildiğini söylediler bize; onun onuruna Celalilerin ayinsel danslarından, şarkılarından bir gösteri yapılmış evvelki gece. Bu kadar ilgili olduğumuzu görürse şeyhin aynı gösteriyi tekrarlayacağına inanıyorlardı. Anlayabildiğim kadarıyla Paul Beidler, özel ayinlerinin şekliyle ilgili sorular sordu, Gürciyev hareketleriyle bir bağlantı bulunabilir mi diye merak ediyordu.

Tekke, Bağdat'tan Tahran'a, Kâbil'e giden anayoldan 50 metre kadar içerideydi. Biz doğuya giderken buradan geçmiş, böyle bir yerden de haberdar olmamıştık. Eminim bu yüksek duvarların yanından her yıl yüzlerce yolcu geçiyordur da duvarların arkasında meyve bahçeleri ve bağlar olduğunu düşünüyordur, tıpkı yol boyunca uzanan onlarca öteki duvarlar gibi. Kerind'e ilk geldiğimizde dervişleri sormuş, dervişlerin o bölgelerde bilinmediği cevabını almıştık. Şüphesiz Celalileri tüm kasaba biliyordu, ama kimse onların varlığı konusunda bir ipucu vermedi. Bu durum, oraya giden başkaları tarafından da doğrulandı sonra; İran'a giden iki üç gruba o tekke ile ilgili tüm ayrıntıları ve şeyhe verecekleri birer tanıtım mektubu vermiştim halbuki. Kimse bir şey bulamadı. Kasabada soruşturduklarında, dervişlerin bölgeden ayrıldığı söylenmişti onlara.

Celalilerin şeyhi uzun boylu, yakışıklı bir İranlı'ydı, çok az Türkçesi vardı. Tekke de yüksek duvarlarla çevrili geniş bir arazideydi; içeride pek çok yapı vardı. Bu dervişler evliydi; bizi Selamlığa, yani kabul salonuna aldılar; şeyhin eşiyse yanımıza gelip Elizabeth ve Margaret Beidler ile oturdu. Türkçe konuşan bir ihtiyar gönderildi; biz bir düzine başka insanla beraber uzun bir masanın yanında oturduk. Elizabeth de ben de hemen bu düzen ile Gürciyev'inki arasındaki benzerlikleri fark ettik. Konuşulanları anlatmayacağım, ancak tek şunu söylemeliyim ki birbirimizi kelimelere fazla ihtiyaç duymadan anlayabiliyorduk. Hepsi *zikr*in tekrar edilmesi şeklinde yapılan ruhsal egzersizi yapıyordu; yan yana duran gövdelerinin ya da ileri geri giden kafalarının belli belirsiz sallanışından bunu anlayabiliyorduk. Paul, ayinlerine katılabilir miyiz diye sorduğunda, şeyh bizi bir hafta kalmak üzere davet etti, zira bu ayin sadece Cuma'dan önceki gece yapılırmış. Maalesef Kıbrıs'ta bir ders sözüm olduğundan dönüş tarihimiz belliydi.

Şam'a geri geldiğimizde Elizabeth'i Dağıstanlı Şeyh Abdullah'a götürdüm. Ona şöyle dedi: "Bu adam Allah tarafından büyük bir görev için seçildi. Sen de ona yardım ve hizmet etmek için seçildin. Yanında sana ihtiyacı olacak, asla onu terk etmemelisin. Meleklerin görülmez dünyada yapacaklarını sen de görünür dünyada yapmalısın." Elizabeth evli olmadığımızı söyledi, fakat o elinin tersiyle bu sözleri bir kenara itip, "Onun yoldaşı olman, ruhunun onunkiyle birleşmesi Allah'ın İradesi," dedi. Yapması gereken işlerle ilgili bazı ayrıntılardan bahsederek konuşmasına devam etti, sonra bana dönerek, "Çok yakında bir işaret alacaksın," dedi.

Dünyada çok az manzara, gün batımında, yükseklerden Şam'ın görüntüsü kadar muhteşemdir. Yanımızda bembeyaz cüppesi ve türbanıyla, bir o kadar ak sakalıyla oturmuş şeyhle, sessizce oturmuş tepeden eski şehri seyrederken çok yoğun bir mutluluk duyduk. Gizliden gizliye kalbimizde taşıdığımız şeyi, kelimelere o dökmüştü. İkimiz de Gürciyev'in çok büyük etkisi altında kalmıştık. Çok daha ağır bir sınav olan eşimin hastalığını beraber yaşamıştık. Elizabeth'e bir an bile başka

anlamda düşünerek ya da herhangi bir kişisel avantaj açısından bakmamıştım. İkimiz de, hiçbir zaman hayatlarımızın şeyhin söylediği kadar yakınlaşacağını hayal etmeye bile cesaret etmemiştik.

Yanından ayrıldığımızda çoktan gece olmuştu. Tek kelime etmeden gürültülü şehre doğru indik. Bize verdiği mesaj hakkında konuşabilmemiz için üç yıl geçmesi gerekecekti.

Kıbrıs'a vardığımızda beklenmedik şekilde Rodney Collin-Smith ve eşiyle karşılaştık. Yakındoğu'da kısa bir seyahat yapmışlardı, görünüşe göre benimkine benzer bir dürtüyle. Onlar da eski bilgeliğin yok olmadığına dair bir şeyler bulmaya gitmişlerdi oraya.

Londra'dan ayrılışımızdan tam on beş gün sonra işte yine Coombe Springs'deydik. Alınması gereken iki karar vardı. Enstitü Kurulu'na, Coombe Springs'de büyük bir salon inşa etme teklifi götürebilirdim, kendim de Londra'da sonbaharda halka açık bir ders dizisi verebilirdim. Bu kararların, kaçınılmaz olarak Bayan de Salzmann ile gruplarıyla aramızın açılması demek olacağının bilincindeydim. Fakat bu ayrılmanın geçici olacağını, daha özgür bir şekilde daha sonra bir araya gelebileceğimizi umuyordum. Bu özgürlük çok yakın zamanda gelmesini beklediğim yeni etkilere yeterince açık, yeterince esnek olmayabilirdi. Robert Whiffen'in önderliğinde bir grup mimar, inşaat kararını memnuniyetle karşıladı. Gereken para, öğrencilerimizin bir sterlinden iki bin sterline kadar değişen miktarlarda verdikleri borçlarla toplandı. Coombe Springs'de yeni bir hayatın esintileri dolaşıyordu. Eşimin neye karar verdiğimizi anlayacak kadar iyileştiğini görmek beni çok mutlu etti. Gücü gittikçe azalıyordu ve dışavurduğu hareketleri açısından normal olmaktan çok uzaktı hâlâ, ancak hakiki benliğine ait derinde yatan bilinciyle temasa geçebilmek daha sık ve daha uzun süreler için mümkün olabiliyordu.

Temmuz ayında İtalya'ya, Bayan de Salzmann'ın çekildiği Como yakınlarındaki yere gittim. Onun adına Gürciyev'in ailesiyle, Gürciyev'in eserlerinin telif haklarıyla ilgili görüşmeleri yapmayı üstlenmiştim. Bu görüşmeler kötü gitti ve aramızda açılmakta olan uçuruma bir köprü atma fırsatını kaçırdım gibi geldi bana. Şeyh Abdullah'ın, bana Ermeniler'den bir zarar geleceği yönündeki uyarısını unutmuştum, ta ki ne kadar büyük bir hakaretle karşılaşacağım o an gelene kadar; o zaman anladım ki tek başıma ayakta kalmak zorundaydım.

Her halükârda Bayan de Salzmann, Coombe Springs'de yapmakta olduğum şeylerin sorumluluğunu paylaşamazdı, paylaşmazdı, bu aşikârdı.

1955 Ekimi'nde Londra'ya geldi ve tüm faaliyetlerimizin tamamen ayrılması için düzenlemeler yaptı. O tarihten itibaren, onun gruplarından herkesin Coombe Springs'deki herhangi bir faaliyete katılması yasaklandı; benim gruplarımdan hiç kimse de onun yönetimindeki derslere katılamayacaktı. O bu düzenlemeleri bildirdiği zaman ona bu ayrılığın bir yıldan uzun sürmeyeceğini ümit ettiğimi söyledim. 1956 sonbaharı gelmeden belirleyici bir şeylerin olacağına dair bir önsezim vardı; o zamana kadar yeniden birleşememişsek, o andan itibaren gitgide daha çok birbirimizden uzaklaşacaktık.

1955 kışı geldi geçti. Eşim, 23 Mart 1956 günü, seksen birinci yaş günü onuruna verilen yemeğe inip katılabildi; bu bizi çok mutlu etti. Bundan kısa süre sonra durumu yine kötüleşti ve yaz ayları boyunca pek çok yürek paralayıcı gün yaşadık. Büyük salonun inşasının başlayacağı günü onun yaş gününe denk getirdik. Biz çalışmaya başladığımızda daha yerde kar vardı. Haftalar geçtikçe, çiğdemler, fulyalar, çançiçekleri çıktı. Ekip kendi kendine oluştu. Coombe'da kalan İngilizlerin yanı sıra, Amerikalılar, Kanadalılar, AvustralyalIlar, Güney Afrikalılar ve bir Norveçli vardı. Ne zaman

bir uzmana ihtiyacımız olsa, bir yerden çıkıp geliyordu.

Mimarlar grubunun çıkardığı eser olağanüstü bir şey oldu. Mimarlık konusunda son derece farklı zevklere ve görüşlere sahip, sayıları on iki ile on beş arası değişen mimarlar ne bir ücret ne de şahsi bir çıkar olmaksızın beraber çalıştılar. Hepsinin hemfikir olmadığı tek bir şey yapılmadı binaya. Bu, kimi zaman binanın bir bölümünün ilerlemesi için haftalar, aylar geçmesi demekti. Tüm bu süreçte benim de bir rolüm oldu, ama tek bir kişinin bir şey yapamayacağını biliyorduk. Binanın bir planı, kendine has bir amacı var gibiydi; tüm yapabileceğimiz, planda bir bölümün bitip bir diğerinin ortaya çıkmasını beklemekti.

The Dramatic Universe'ün [Dramatik Kâinat] ilk bölümü *Doğal Felsefenin Temelleri* alt başlığıyla mayıs ayında yayımlandı. *The Times Literary Supplement*'te çıkan şaşırtıcı derecede iyi bir not dışında, ya yok sayıldı ya da alay konusu oldu. *Nature* dergisinde kitap eleştirileri yazan biri, bilim adamlarına fantastik spekülasyonlardan uzak durmaları için korkunç bir uyarı niteliğinde olduğunu yazmış. Hiçbir zaman hiçbir eleştirmen ya da kitabım hakkında bana bir iki satır yazan birkaç okur, altı boyutlu geometriye atıfta bulunmadı, ta ki kitabımın yayımlanmasından iki sene sonra Amerikalı astronom Gustav Stromberg son derece iyi karşılanan bir dizi makale yazana kadar. Kitabın kusurlarının çok iyi farkındaydım, özellikle de bir düzine yeni hantal dinsel öğretinin sunulmasıyla okurun işini gereksiz yere zorlaştırmak gibi bir kusuru vardı. Özgür seçimi sağlayan altıncı boyutu açıkladığım *hyparxis* kelimesi mistifikasyonun nedeni ve pek çoklarının canını sıkan şeydi. Ama bundan da farklı şekilde yazamazdım. Kitapta hem yeni hem de ancak o sıralar moda olmuş düşüncelere karşı o kadar çok şey vardı ki, bilim adamları ya da felsefeciler arasında iyi karşılanmasını zaten bekleyemezdim. Sunum tarzı da, okurların büyük bölümüne fiilen erişimini olanaksız kılacak şekilde olmuştu.

En büyük derdimin, yayıncılarımın zarar etmemeleri olduğunu dürüstçe söylemeliyim. On dört yıl bu kitap üzerinde çalışmak, kişisel eğitimimin kaçınılmaz bir parçası olmuştu. 1920'de gördüğüm şey doğru idiyse, beşinci ve altıncı boyutların gerçekliği de kaçınılmaz olarak bunun arkasından geliyordu. Bu kitapta anlatılan tecrübelerin çoğu, bana görünen ilk görüyü doğrular ve genişletir nitelikte olmuştur. Şayet bu doğruysa, bilimsel araştırmalar da er geç bu keşfe varmalıydı. Bunun ben hayattayken ya da öldükten sonra olması benim için fark etmezdi.

Zaman zaman kendisine erişebildiğimiz Büyük bir İrfan'ın olduğuna kanaat getirmiştim ve daha sonra olan olaylar sadece bu kanaatimi güçlendirmeye yaradı. Biz farkında olmasak da bu Büyük İrfan insan işlerini etkilemeye devam ediyor. Eğer bu Büyük İrfan bana modern düşüncenin farkında olmadığı bazı derin sırları gösterdiyse, mutlaka bir gün diğerlerine de gösterecekti. Ama şayet öte yandan kitabın tamamı, *Nature* dergisi eleştirmeninin söylediği gibi, yarım akıllı, sözde bilimsel bir fanteziden ibaretse, unutulmaya terk edilmesi de iyi olurdu.

Yine de ikinci cildin yayımlanması gibi bir durumla karşı karşıya kaldım; bu cildin adı *Ahlaki Felsefenin Temelleri* olacaktı. Kitabıma ne kadar düşük not versem de, önümde bir görev vardı. Tüm insanlık tecrübesini kucaklayacak, hissi tecrübelerimizin çeşitliliğinin ve kaosunun ardında yatan büyük bir ahenk olduğunu göstermeye gayret eden bir kitap yazmayı hedeflemiştim. İkinci cilt pek çok kez baştan yazıldı, ama yine de içime sinmekten çok uzaktı. Gürciyev'in fikirlerine fazlasıyla bel bağlamış, gerçekten kendime ait diyebileceğim bir senteze ulaşamamıştım. İkinci cildin tamamını yeniden yazmaya karar verdim; değerler ve zorunlulukların çeşitliliğinin, bir, iki, üç, dört, beş, vs şeklinde giden sistemlerin ayrımlarından çıktığı şeklindeki kişisel kanaatlerimle yeniden kaleme

alacaktım. Bu fikir Gürciyev Sistemi'ne içkindi fakat orada küçük bir yeri vardı. O özellikle üç ile yedi elemanlı sistemlere yoğunlaşmıştı. Bu bana yapay geliyordu ve büyük ihtimal üç ile yedi sayılarının kutsal olduğunu söyleyen geleneksel inançların etkisinden kaynaklanıyordu. Revizyon işiyle boğuştum, ama çok az ilerleme kaydettim. İç dünyamda son derece huzursuzdum, hayatımda gerekli olan bir şey eksikmiş gibi.

Coombe Springs'deki grupların çalışmaları bu duygumu doğruladı. Yeni gruplar iyi gidiyordu, fakat 1950'den önce başlamış olanlar bir tür kriz yaşıyorlardı. Salonun inşası, çabalarınıza bir yön vermişti, fakat yaşlıca olanlar burada çalışamıyorlardı ve yetersiz oldukları duygusuna kapıldılar. İçinde bulunduğumuz durumun tamamının aleyhime dönüştüğünü görebiliyordum. Hocalık ya da önderlik pozisyonunu kabul etmiştim. Verebileceğim bende olandı ancak ve bu da çok sınırlıydı. Yalnız derviş Ahmet Tebrizi'nin, öğrenci-hoca ilişkisinin kusurları hakkında tüm söyledikleri kafama dank etmişti. Bu ilişki bir noktaya kadar çok iyi sonuç veriyordu, ancak bir kimsenin bir başkasını taşıyamayacağı bir sınır vardı her zaman.

Ben bu sorunlarla güreşip dururken, bir insan elinden daha büyük olmayan bir bulut ruhsal ufukta belirdi. Yazın başlarında Japonya'dan bir mektup aldım; Cava'dan çıkan ruhsal bir hareketten söz ediyordu mektup. Hareketin Gürciyev'in fikir ve yöntemleriyle pek çok ortak noktası vardı. Bu hareketin bir temsilcisinin Kıbrıs'ta olduğunu ve belki de İngiltere'ye geleceğini duydum. Mektubu yazan kişinin betimlemesi özel olarak ilgimi çekmedi, ama yine de bu konuda daha başka bir şeyler öğrenme gereği hissettim.

Kıbrıs'a gidip duruma bakma teklifini dinlememin bir nedeni, Mont Blanc'a çıkmak gibi tuhaf bir projeye kendimi kaptırmış olmamdı. Atletik girişimlere alışkanlığımı yitirmiştim. Ancak, Snowdon ile Göllere yaptığım ziyaretlerde kaya tırmanıcılığı konusunda bir miktar tecrübe edinmiştim. Kayada çok iyi değildim, üstelik çok korkusuz da sayılmazdım. İnsanın kendini eğlence için tehlikeye atmasını aptalca buluyordum, ama yine de bir denemek istiyordum. Elizabeth'e benimle gelmesini söyledim. Tereddüt etmedi, hatta bu teklifi bekliyormuş gibiydi; halbuki yükseklerden dürtüsel olarak korkardı ve çok eskiden geçirdiği bir hastalıktan dolayı herhangi bir fiziksel güç gerektirecek işe dayanıklı değildi. Gilles Josserand isimli genç bir Fransız, Coombe'da, 1951 yılında daha küçük bir çocukken bizle geçirdiği bir yıldan sonra dağ rehberi olmuştu. Ona yazdım; bizi zirveye götüreceğini söyledi, ancak ciddi bir hazırlanmadan sonra. İlkbahar ve yaz boyu hazırlandık.

Coombe'daki seminerlerden dolayı, çıkışı kar henüz sertleşmeden, mevsimin daha başlarında yapmamız gerekiyordu. Ayrıca sadece iki günümüz vardı, zira Gilles o sıralar, Chamonix'te bir rehberlik okulunda hocalık yapıyordu ve sadece hafta sonu iki gününü bize ayırabiliyordu. Hava çok değişkendi. Fakat her şey iyi gitti, sanki cennettekiler biz zirveye çıkabilelim diye sözleşmiştiler. Gilles, yüksekliğe alışmamız için 3500 metre yükseklikte birkaç gün geçirmemizi tavsiye etti. Aiguille du Rocher'in altında, Refuge du Tête Russe'a gittik. Tüm gün krampon ve hediklerle yürüme çalışması yaptık. Henüz mevsimin başları olduğundan sadece iki dağcı gelmişti oraya; tek arkadaşımız dağ kuzgunlarıydı, onlar da dışarı, kara koyduğumuz yiyeceklerimizi çaldı.

Dönüş vakti gelene kadar bu haylazlığın nedeni kendini göstermedi, evet bu yaptığımıza ancak bu denir. Üç kez ciddi tehlike atlattık. Aiguille de Rocher'de gevşek karda geçiş yapmamız gerekti; biz geçtikten birkaç dakika sonra bir çığ düştü ve ayak izlerimizi tamamen sildi. Kısa süre sonra, önümüzde giden dağcılar bazı kayaları yerinden oynattı ve biz ucu ucuna kendimizi kayalardan kurtardık, inişte bir yıldırım düştü ve iki İtalyan dağcı öldü. Buz kramponlarımızdan gelen elektrik

şoklarının uyarısını anlamadık ve yıldırımdan nasıl kıl payı kurtulduğumuzu bile fark etmedik.

Pırıl pırıl güneşin altındaki zirvede geçirdiğimiz çeyrek saatin kendisi bile yeterli bir hediyeydi, fakat tüm tecrübenin anlamı, Chamonix'ye dönüp, yolda güneş gözlüğüm kırıldığımdan geçici kör olduğum zaman ancak kafama dank etti. Büyük acılar içinde yatakta uzanırken, tüm bu maceranın anlamsız bir kabadayılıktan başka bir şey olup olmadığını sordum kendime. Gelen cevap şöyleydi: Kendimizi doğanın güçlerinin insafına bırakmayı öğrenmek için ve umarsız, hiddetli kainatın karşısında insanın ne kadar âciz olduğunu ilk elden anlamak için bu gerekliydi.

Coombe Springs'de verilen seminer için Londra'ya döndük. Yeni salonun çalışmaları iyi başlamıştı, fakat ertesi haziranda bitirmek istiyorsak büyük bir çaba göstermeliydik. Üç yüz kadar insan Coombe Springs'e gelip bir hafta ya da daha uzun süreler geçirdi. Gönüllü çabalara müthiş bir örnek teşkil etti bu faaliyetler.

Pek çoğumuz binanın canlandığını, kendi inşasını yönettiğini hissetmiş ve bunu dile getirmişti. Kendi formunu ve inşasını mimarların beyinlerine iletiyor, ihtiyacı olduğu uzmanları kendine çekiyordu. Burada benim rolümün, geçici bir süre için bittiği apaçıktı. Bina kendini, kendi yoluyla ve kendi zamanında tamamlayacaktı.

25

Subud Tecrübesi

1955 yılından beri Subud ile ilgili söylentiler duyardım; fakat onu, seyahatlerimde bana söylenen kehanetlerle ilişkilendirmek hiç aklıma gelmemişti. Söylentilerin arkasındaki adam, Muhammed Subuh, 1956 yazına kadar belli belirsiz bir figür olarak kaldı benim için. Subud'a kişisel ilgim, bir yıl önce beni Kıbrıs'ta ağırlayan Ronimund von Bissing sayesinde kabardı. İngiltere'ye gelişlerinden birinde bana Muhammed Subuh'un temsilcilerinden, Husein Rofé ile tanıştığını söyledi; bu şahıs İslama dönen bir Museviydi. *Latihan* denilen ruhsal egzersizi yapmadan insanın Subud'u anlayamayacağını sözlerine ekledi. Kendisi de kısa zaman önce bu egzersize başlamıştı. İlk sonuçlar onu o kadar etkilemişti ki, Subud'un tüm ruhsal sorunlarımızı çözecek anahtar olduğuna inanmıştı.

O sıralar *The Dramatic Universe*'ü [Dramatik Kâinat] gözden geçirmek işiyle başarısızca boğuşmaktaydım ve yeni bir şeye yönelip dikkatimi dağıtmak istemiyordum. Ama yine de, Kuzey Londra'da oturan Rofe'yi ziyaret etmeyi kabul ettim. Olağandışı zekâsı ve çok okumuş olması beni çok etkiledi; fakat dış görünüşü tuhaf biçimde materyalistti. Subud'u şarklı "başarı hikâyeleri" ile tanıttı. Anlattığı, ölmekte olan insanların şipşak iyileştirilmesi hikâyelerini öğretici bulmadım; ya da kırk yıl sonra gençliğin cinsel gücüne ulaşıp yeniden evlenen adamların; ya da hiç beklenmedik bir mukavele ya da kâr yapan işadamlarının, ya da en yaman muhaliflerini taraftar olarak kazanan siyasetçilerin hikâyeleri bana bir şey vermiyordu. Astral düzlemde uçmak ya da doğru çıkan önseziler falan gibi mucize hikâyeleri ve okült sevenlerin aşina olduğu psişik fenomenler benden uzak dursundu. Rofe, anlattığı hikâyelerin beni, hareket olarak ve kişisel olarak Subud'un karşısına koyduğunu anlıyormuş gibi gözükmüyordu. Dahası, Tanrı'ya tapınmanın karşısında beklenen maddi çıkarlar, benim Emin Çiku'da kabul edilemez bulduğum tipik Müslüman yaklaşımlarıydı. Hayatın acı gerçekleri, doğru insanın başına iyi şeylerden başka bir şey gelmeyeceği inancıyla pek bağdaşmıyordu. İnanç, mantıki düşünme silsilesi sonucu sadece saçma önerilere varabilirdi; örneğin Doğru İnsan İsa'nın Çarmıhta ölmesi *a priori*'sinin inkârı gibi.

Eylül ayında, iki üç eski dostumun da Subud üzerine araştırma yaptığını öğrendim. Bunlardan ikisi 1948'de Bayan Uspenski'ye giden, sonra Gürciyev'e katılan ve bir süre Londra'da Bayan de Salzmann'ın gruplarında çalışan adamlardı. Onların Subud'a yaklaşımları benimkinden çok farklıydı. Gürciyev canlı kanlı mevcut olmadıkça, Sistem'in önemli bir unsurunun eksik olduğu sonucuna varmışlardı. Sadece yeni değil, önceden elimizde olandan radikal şekilde farklı bir şeyler bekliyorlardı. Londra'da ya da başka yerlerde Gürciyev ile Uspenski'nin takipçilerinin yapmaya çalıştıkları şekliyle gruplarda çalışmanın durgunluk ve kısırlığa mahkûm olduğunu düşünüyorlardı. Böylece tüm aktif katılımdan ellerini eteklerini çekmişlerdi. Dolayısıyla hem içsel hem dışsal olarak taahhütlerden oldukça özgürdüler.

Benim durumumun ise onlarınkiyle alakası yoktu. Gürciyev'in fikirleri ile yöntemlerinin pratik yararlarına inancımı hiçbir şekilde kaybetmemiştim, Gürciyev hayatta olsun olmasın. Rehberliğime

muhtaç olan dört yüzden fazla öğrencime kendimi adamıştım ve bu insanlar için Coombe Springs'i yaşatmalıydım. Ayrıca herkese Gürciyev'e olan bağlılığımı açıklamıştım. *The Dranıatic Universe*'ün [Dramatik Kâinat] birinci cildinin girişinde, ondan "insanüstü olarak tanımlamakta tereddüt etmeyeceğim bir dâhi" olarak söz ediyordum. Bu kelimeleri yazarken bile doğruluklarını sorgulamıştım ve basılı olarak karşımda gördüğümdeyse, acaba bunlar yanlış anlaşılır mı diye kendi kendime sormuştum. Şimdi aradan iki yıl geçtikten sonra yazmış olduğum şeylere geri dönüp bakmak istemiyorum. Eğer bir insan şu hayatta insanüstü olmayı başarabilse eminim bu Gürciyev olurdu. Ayrıca onun, yaklaşmakta olan Çağ'da insan anlayışının uyumuna katkısı, eminim zaman geçtikçe daha çok anlaşılacaktı. Eğer Subud, benim Gürciyev'in iyi kurulmuş kozmopsikolojisi dediğim şeyle uzlaşamazsa, o zaman bana göre değildi.

Bayan Uspenski bana bir mesaj göndererek, yazmak için istediğim kadar Franklin Farms'da kalabileceğimi söyledi. Coombe Springs'de sakin bir ortam yoktu benim için. Eşimin akli durumu yine kötüleşmişti; ne zaman evde olsam, peşinde bakıcısı oda oda gezip beni arıyor, ismimi çağırıyordu. Doktoru benim bir süre uzaklaşmamı tavsiye etti. Böylece bu aşırı heyecanlı aşamayı atlatabilirdi. Genel olarak sağlığı iyiydi, fakat son krizde gelen hemianopsiyaya bir de katarakt eklenince görmesi iyice gerilemişti.

Tek korkum o değildi. O sıralar, çok ağır bir yük altındaydım; bana gelip kişisel sorunlarını açmak isteyen insanların sürekli akınına uğruyordum. Her hafta on ila yirmi kadar grup toplantım oluyordu. Bu koşullar altında yazmak imkânsızdı. Dahası, üzerime fazla yük aldığımı görüyordum. Bu yükü paylaşacak birilerini bulmazsam, ruhsal bir merkez olarak Coombe Springs'in amacına ket vurulacaktı.

Eşim benimle olduğu sürece Coombe'da yaşamaya ve çalışmaya devam edeceğime söz vermiştim. Onun ölümünden sonraysa, ancak eğer oranın kişisel olarak bana bağımlı olmadığına kanaat getirirsem kalacaktım orada. Bu yaşadığımız modern çağda hiçbir ruhsal hareketin, tek bir adamın önderliğine bağlı olduğu sürece, değerli bir sonuç veremeyeceğine inanıyordum. Önderlik sonuçlar elde etmenin kolay bir yoluydu, ancak bu hem önderi, hem de peşinden gelenleri mahvedebilirdi. İnsan ırkının henüz önderlerden tamamen kopacak kadar olgunlaşmadığının çok iyi farkındaydım, fakat kendi küçük çevremde bunun en aza indirgenip indirgenemeyeceğini görmek istiyordum. Bu, ancak insanlar birbirini anlayabilir, birbirine güvenebilirse olabilirdi ve onca yıldır beraber araştıran ve çalışan bizlerin bir nevi karşılıklı güvene ulaştığına inanıyordum. Maalesef benim karakterim büyük bir engel teşkil ediyordu. Eylemlerde, iyi bir ekip üyesi olamayacak kadar zorba ve serttim. Böylece en iğrenç önderlik türü -yani diktatörlük- ile bir o kadar başarısız, herkesi belirsiz bir durumda bırakan sorumluluğun reddi gibi bir önderlik arasında yön değiştirip duruyordum. Bu tür çelişkiler, tabiatımızın yavaş dönüşümünde büyük ihtimal kaçınılmazdır; fakat bunlar taşıması güç bir kaos hali yaratıyordu, sadece başkaları için değil, kendim için de.

Kafamda bu tilkiler dolaşırken, *Queen Mary* ile Birleşik Devletler'e bir seyahate çıktım. Bayan Uspenski'nin misafiri olarak Mendham'da altı hafta kadar kaldım. Yazmamı sağlayan mükemmel bir yalıtılmışlık içindeydim. Çıkan işe ben bile şaşırdım. Beş haftada, *The Dramatic Universe*'ün [Dramatik Kâinat] çok zor on iki bölümünü yazmıştım.

Orada kaldığım sırada, 29 Ekim 1956 günü Gürciyev'in ölümünün yedinci yıl dönümüydü; Rus Katedrali'nde olağan anma törenleri yapıldı. Şans eseri Bayan Uspenski de bana Subud'dan tam o gün söz etti ilk; o da Roni Bissing'den coşkulu hikâyeler dinlemişti. Bana fikrimi sordu. Kafamı

toparlayamadığımı söyledim. Ona Gürciyev'in Hollanda Hindistanı'ndan bahsettiğini hatırlattım; kendisinden sonra gelecek adamdan acaba Muhammed Subuh'u mu kastetmişti gibi bir sorunun aklımı kurcaladığını anlattım. Şöyle cevap verdi: "Bay Gürciyev gittiğinden beri birini bekliyorum. Hâlâ bekliyorum, henüz gelmedi; belki de ben yaşarken gelmeyecek." Bana birkaç soru daha sordu: "Eğer yeni bir hoca gelirse, onu nasıl tanıyacağını düşünüyorsun?" Tamamen yeni bir şeyler getireceğini söyledim; onu tanımamız gerekirdi çünkü Gürciyev bizi buna hazırlamıştı. Söylediklerime tamamen katılmadı, ama kendi düşüncelerini de açıklamadı.

Amerika'da kaldığım süre boyunca New York'taki gruplarla fazla karşılaşmadım. Franklin Farms'da, Bayan Uspenski'nin üzerimden hiç eksik etmediği ilgisiyle ağırlandım. New York'ta ise durum farklıydı. Gürciyev grupları soğuk ve şüpheciydi. Bir tanesi bana onları hayal kırıklığına uğrattığımı, çünkü Bayan de Salzmann'a ihanet ettiğimi düşündüklerini söyledi. Bayan de Salzmann'ın taşımakta olduğu korkunç yükün ağırlığının çok iyi farkındaydım; Gürciyev'in fikirlerinin yüzlerce takipçisinin inanç ve cesaretini diri tutmak gibi bir yükün altındaydı; çektiği güçlüklere yenilerini eklemek istemiyordu. Fakat kendisini zorlayanlara karşı tam bir otorite sergileyebilecek kadar akıllı olduğundan da emin değildim. Yine de, Gürciyev ile hepimiz için yaptıklarını unutmuşsam şayet ciddi şekilde vefasızlık yapıyorum demekti. O tek başına Gürciyev'in ardında bıraktığı görevi yüklenecek güce ve cesarete sahipti. Dahası bir yanlış anlama olduğunu düşünüyordum ve bana layık görülen bu muamelenin ondan kaynaklandığına da emindim. Daha sonra öğrendim ki durum aslında öyleymiş ve insanların nasıl davrandığını duyduğunda Salzmann, işleri düzeltmek için adımlar atmış; ama o sırada ben çoktan İngiltere'ye dönmüştüm.

Tüm bu olaylar sırasında Bayan Uspenski'nin davranışları hiç değişmedi. Ne onaylayıp ne de onaylamayarak, ne de herhangi bir tarafı tutarak, her zaman tek amacı, Çalışma'nın temel ilkelerinden ödün vermeyerek birliğe ön ayak olmaktı. Hayatım boyunca tanıdığım tüm önemli insanları düşününce Bayan Uspenski'nin, amacının tekliği ve bu amacın peşinden yılmadan koşuşuyla, ayrı bir yeri olduğunu düşünüyorum. Öz disiplini, onu tanıyan herkese esin kaynağı olmuştur. Kendi anlayışı ve gücünün ötesinde bir işi asla üzerine almamıştır. Bana başka bir hocanın geleceğinden söz ederken kendi için de şöyle demişti: "Madame bir hoca değil. O her zaman kendini çocukları okula hazırlayan bir bakıcı olarak görür." Hiçbir zaman kendinden "Ben" diye söz etmez, hep üçüncü tekil şahısla, "Madame" diye ya da hatta "o" diye söz ederdi.

Kasım ortasında eve döndüğümde, eşimin gözle görülür biçimde iyileştiğini gördüm. Sevdiği ve güvendiği bir gece bakıcısı olduğu için şanslıydık. Onu "Küçük Dadı" diye çağırırdı; Küçük Dadı'sının odada olduğunu bilirse hemen her zaman huzur içinde uyurdu. Gün boyu bakımı ise daha büyük bir sorundu; eğitimli hemşireler neden ona sakinleştirici ilaçlar vermediğimizi anlayamıyorlardı. En ağır yük Edith Wichmann'm omuzlarmdaydı; ancak Coombe'un pek çok sakini ve ziyaretçisi, gün boyu sırayla onun yanında kalıyordu, zira asla yalnız bırakılmaması gerekiyordu. Ben ona fazla vakit ayıramıyordum, ama genelde kahvaltısını ben veriyordum. Beraber geçirdiğimiz o sabahlarda hep mutluyduk; bazen aklını örten bulut aralanır, bana geçmiş ile gelecek, ölüm ile hayat hakkında derin sezgilerinden bahsederdi. Sohbetlerimiz her zaman ciddi olmazdı, ancak kafasının açık olduğu anlarda beraber geçirdiğimiz maceralardan bahsetmekten, genelde fanteziye kaçan, geleceğe dair planlar kurmaktan hoşlanırdı. Fantezilerinde bile, çok önemli bir sembolizm yakalayabilirdik; sanki sadece kendi bilinçaltının algılayabileceği bir gerçeği ifade ediyormuş gibi.

Londra'da yine o kadar çok yapacak iş vardı ki bir kez daha yazmayı bir kenara bırakmak zorunda

kaldım. Bu bana acı veriyordu; zira Tanrı, insan ve Kâinat hakkında birtakım derin neticelere varmıştım ve bunları ifade etmem gerekiyordu. Bana ait en mahrem tecrübelerim ve evrensel bir sentez için yaptığım girişimler, beni Tanrı'nın, her yerde ve her şeyde kabul ve inkârı ahenkle bir araya getiren Uzlaştırıcı Güç olarak kendini gösteren Yüce İrade olduğu kanaatine götürmüştü. Tanrı'yı bir Varlık olarak düşünmenin, insanlığın gelişiminin bu günkü aşamasında artık gerekmeyen antropomorfik bir aldanma olduğunu düşünüyordum. Öte yandan Ruh fikri derin ve muhteşem bir anlam kazanmıştı. Bana öyle geliyordu ki Hegel, Gerçekliği birleştiren ilerlemeci ilke olarak *Geist* fikriyle, beş elemanlı bir sisteme gerek duyan Özün Gerçekleşmesi doktrinine giden yolu hissediyordu. Benim, her biri kendinden öncekine nazaran daha kompleks sistemlerin sonsuz açılımı gibi bir görüm vardı. Bana gösterilmiş olan şeyi anlatma girişimlerimde, dilin sınırlamalarıyla elim kolum bağlanmıştı. En hakiki somut Gerçekliği, yavan, tuhaf biçimde soyut terimlerle tanımlamak durumunda kalmıştım. Fakat yazdığımda en azından bir şeyler ifade edebiliyordum. Yine de Coombe Springs'de haftalarca tek satır yazamadım.

Kendi kendime şöyle demem çok da şaşırtıcı değildi: "En azından Rofe'den uzak durabilir, kitap bitene kadar Subud ile ilgili başka bir şey yapmayabilirim." Ama sonra, ne ilginçtir, güvenmeyi öğrenmiş olduğum aynı iç ses araya girip şöyle dedi: "Tam tersi, şimdi gitmelisin."

Rofe'ye gidip, benim için Subud *latihan*'ında işleyen Hayat Gücü ile temasa geçmek için gereken olağan tanışmayı ya da başlangıcı yapmasını istedim. Günlerden 25 Kasım 1956 idi. Rofe, teması, istendiği zaman açılıp kapanabilecek elektrik akımına benzeterek açıkladı. Varlığını bir titreme, bir zıngırdama gibi hissedeceğimi söyledi. Bana Tanrı'ya inancımı ve Tanrı İradesi'ne teslimiyetimi söylemem gerektiğini neredeyse mekanik bir şekilde söyledi. Bir zıngırdama gibi tarif edilebilecek herhangi bir değişim hissetmedim ama, düşüncelerimin huzursuz hareketlerinin durduğunu ve sadece uzun ve yoğunlaşmış bir çabayla tutulabileceğini düşündüğüm bir bilinç düzeyine girdiğimi fark ettim. Kısa bir zaman sonra hiç düşünmemeye başladım; ancak tüm beyinsel faaliyetten özgürleştim ama yine de canlı ve neşe dolu neredeyse kesintisiz bir bilinç haline girdim. Bu halin ne kadar sürdüğüne dair bir fikrim yok, zira tüm zaman mefhumunu kaybettim. Rofe'nin şöyle dediğini duydum: "Yeter, durabilirsin artık." Ve bir anda olağan halime geri döndüm, çevremdeki her şeyi fark ettim. Yaşadığım tecrübenin huşu uyandıran niteliği, Gürciyev'in kendini hatırlama dediği şeyden çok mistik yazarların yayılan tefekkür duası dediği şeye benziyordu.

Derinden etkilenmiştim. Rofe memnun oldu; beni gördüğü ilk andan itibaren Subud'un biricikliğini çabucak fark edeceğimi anladığını söyledi. Ben Amerika'dayken başlattığı bir grupla beraber *latihan* yapmak üzere, haftada iki defa ona gelmemi istedi.

Kabul edilebilecek bir teklif gibi görünüyordu, fakat Coombe'dan kimsenin bundan haberdar olmasını istemiyordum. Pek çok insan rahatsız olabilirdi; bir başkası kendi denemek isteyebilirdi, daha başkalarıysa Gürciyev yöntemlerine inancımı kaybettiğimi düşünebilirdi. Bunu başkalarına anlatma sorumluluğunu yüklenmeden önce çok uzun bir deneme süresi gerekiyordu.

Latihan benim için tamamen yeni bir tecrübeydi. Gürciyev egzersizlerinde ulaşılmaya çalışılan bir sonuç, niyete, iradeye bağlı bir edim sonucu ulaşılacak önceden belirlenmiş bir durum vardır. Burada her şey kendiliğindendi. İki *latihan* birbirinin aynısı olmuyordu; her zaman öğrenilecek yeni bir şey vardı, öte yandan önceden öğrendiğim her şeyin çarpıcı bir biçimde özetlenmesi. Gürciyev psikolojisi hakkında bunca yılılır öğrendiğim ve öğrettiğim pek çok şey, *latihan* ile hayata geçiyordu.

Kısa sürede tamamen alıcı olma ve herhangi bir gönüllü edimden kaçınmanın son derece güç bir şey olduğunu anladım; gerekenin ne olduğunu görmeye başladığımdaysa, içsel bilincimde yeni anlam derinlikleri açılmaya başladı.

Şubat ayında egzersizlerimizden birinden sonra Rofe, orada bulunan beş kişiye Pak Subuh'un İngiltere'ye gelme ihtimalinden söz etti. "Cava'daki takipçileri, ben 1950'de Cava'dayken, Pak Subuh'un ta 1934'lere dayanan bir dürtüyle bir gün tüm dünyayı dolaşmaya çıkacağı, bu işe de İngiltere'den başlayacağını söylemişlerdi. İngiltere'de, Subud'u anlamak için gereken ruhani niteliklere sahip insanlar olduğunu söylemişti bana. Ben de İngiltere'ye gittiğimde bu insanları bulmalıymışım. Kastedilen insanların sizler olduğunuza inanıyorum; şimdi size soruyorum, yol masraflarını da karşılamak koşuluyla Pak Subuh'u buraya davet etmeye ne dersiniz?"

Ertesi gün öğlen yemeğinde Rofe'siz buluştuk ve elimizde ne var ne yok hesapladık. Her birimizin diğerinden bağımsız olarak, *latihan* ediminin Bilinci uyandırdığı sonucuna vardığını keşfetmek benim için çok çarpıcı oldu; hepimiz, Gürciyev'den öğrendiğimiz egzersizlerden daha hızlı ve verimli sonuç alındığında hemfikirdik. Gürciyev ile Uspenski'nin eski öğrencilerine Subud'u deneme fırsatının verilmesi konusunda hepimiz çok heyecanlandık.

O sıra Bayan de Salzmann New York'taydı; ben de ona ve Mayan Uspenski'ye kısa bir ziyarette bulunup, bulduğumuz şeyi anlatma işini üstlendim. Yine Franklin Farms'a davet edildim ve hemen her gün Bayan Uspenski'yi gördüm. Gücü azalıyordu, konuşmakta çok güçlük çekiyordu. O sıralar New York'ta çok meşgul olan Bayan de Salzmann pek çok kez oraya geldi. Benimle öteki arkadaşların Subud'da ne bulduğumuzu iki kadın da en ince ayrıntısına kadar öğrenmek istiyordu. Pak Subuh'u İngiltere'ye davet etmenin doğru olacağına karar verdiler. Bayan de Salzmann, onunla tanışmaktan mutluluk duyacağını söyledi; ancak bu şekilde onun beklenen Hoca olup olmadığı konusunda bir fikri olabilirdi çünkü.

12 Mart günü İngiltere'ye döndüm. Davet gönderildi ve kabul geldi. Arada geçecek süreyi *The Dramatic Universe*'ü [Dramatik Kâinat] tamamlamakla değerlendirmeye karar verdim. Londra'da yazmayı ümit bile edemeyeceğime göre, Christopher Baynes'in, Kuzey Galler'de, Lleyn'in, en ucundaki en son yerleşim yeri olan Cae Cin'deki kır evini bana açma teklifini kabul ettim. Oraya gittim ve tüm görevlerimden uzakta, kitap üzerinde çalıştım. Pak Subuh'un, 21 Mayıs 1957'de İngiltere'ye doğru yola çıkmasından birkaç gün önce bitti kitap.

Galler'i bu ziyaretim sırasında önemli bir şey oldu: Eskilere dayanan iki bedensel zayıflığımın iyileşmesi. Bunlardan biri İzmir'de kaptığım dizanteriden kalan bir sorun, ikincisiyse ciğerlerimin tüberkülozdan kalma zayıflığıydı. Bu tecrübe, ve *latihan*'ı uygulayan kadınlı erkekli başkalarının anlattığı benzer başka olaylar beni Subud'un "sağaltıcı" yönünü daha ciddiye almaya zorladı.

Benim için çok daha önemli başka bir şey ise, açılmamdan yaklaşık beş ay sonra nisan ayındaki moral tazelemesiydi. Bu tecrübe gerçekten temizleyiciydi. Canlı bir iç ışığı, geçmişimden bu güne acımasızca parlamaktaydı. Hayatım tüm ayrıntılarıyla karşımda duruyordu. Bu, kaprisli ve seçici hafızaya benzemiyordu. Güzel, çirkin her şeyi hatırladım, özellikle de unutmak istediğim parçaları. Örneğin, tüm ayrıntısına kadar eski Hıdiv Abbas Hilmi Paşa ile olan meselelerimi ortaya çıkardım ve aslında ne kadar bayağı bir hareketimi nasıl da kendime meşrulaştırdığımı anlayıp, utancımdan öldüm. Kadınlarla olan tüm ilişkilerimi hatırladım ve o zamanlar onların yalnızlıklarını şefkatle paylaşma ya da yardım etme gibi niyetlerin aslında nasıl da kaba saba hayvani güdülerin maskesi, ya

da derinde yatan kadın korkumu kendimden saklama niyeti olduğunu gördüm. Erkeklerle ilişkilerimdeki güvenilmezliğim ve samimiyetsizliğim, utanç verici durumlardan kaçışım ve her şeyin ötesinde diğerlerinin duygularına karşı duyarsızlığım ve kendimi yiyip bitiren burnumun dikine gitme huyum... Bunların hepsi gözümün önüne geldi ve keskin ve acımasız bir şekilde, beni bedhah habis ruhlar gibi kovalayan yüzlerce epizot şeklinde gösterildi. Bir an olsun bunları unutamadım. Geceleri vicdan azabından, kendime lanet etmekten uyuyamıyordum. Ya delirecektim ya da ölecek.

İşin tuhafı, dış dünyaya ait hayatım bunlardan pek etkilenmemişti; sanki kimse içinde bulunduğum can çekişme halini fark etmiyordu. Eğer hafızam beni yanıltmıyorsa, bu temizlenme hali iki hafta kadar sürdü.

Yazmaktan vakit buldukça, kafa dağıtmak için Endonezyaca çalışıyordum; Pak Subuh geldiğinde, *Susila Budhi Dharma* adlı eserini güçlükle de olsa okuyabiliyordum. Rofe, Endonezya'da üç dilde basılmış bir kopyasını vermişti bu kitabın.

Londra'ya döndüğümde, Pak Subuh'un sadece eşini değil, kendi yol paralarını ödeyecek iki yardımcısını da getirmek istediğini öğrendim. Nerede kalacaklardı? Rofe, Coombe Springs'in kesinlikle en uygun yer olacağı kanaatindeydi. Bu, bir miktar kıskançlıkla, Subud'u kendime ayırmaya çalışabileceğim korkusuna neden oldu. Londra'da mobilyalı bir daire kiralamayı önerdim. Subuh ve yanındakileri Coombe Springs'e davet etme konusunda kendi çekincelerim de vardı. Subud benim için hâlâ Gürciyev'den öğrendiklerimize yardımcı bir konumdaydı; onun yerini almamıştı. Onun hakkında daha çok şey öğrenene kadar, kendimi Subud'la o kadar da çok özdeşleşmiş hissetmenin akıllıca olmayacağını düşünüyordum; Coombe Springs'i onların karargâhı haline getirmek böyle bir anlama gelebilirdi.

Vakit daraldıkça, yüz yüze olduğum sorumluluk karşısında gittikçe büyük bir korkuya düşüyordum. Kendi temizlenme tecrübem Subud'un yeterince gerçek, ama bunun yanında harap edici bir güce sahip olduğunu gösterdi. Ya uzun yıllardır acılar çekerek kendini bu işlere verip dayanıklılık kazanan benden daha az dayanıklı olanlar ne olacaktı? Subud'a gidecekleri nasıl seçecektim? Diğerleri, içinde bulunduğum bu kötü durumu gerçekten çok ümitsiz gördüler. Tabii onlar özgürdü. Başkalarına Subud'dan bahsedebilirlerdi; ama doğrudan bir sorumluluk almak zorunda da değillerdi. Ama şayet ben kendi öğrencilerime bu egzersizleri altı aydır yaptığımı söylesem, pek çoğu deneyleri kendileri de yapmak isteyecekti.

En doğru çözüm galiba Subuh'un Londra'da kalmasıydı; ben de sadece seçtiğim bir grubu ona götürür, diğerlerine de Subud'u nasıl anladığımı anlatırdım. Eğer planımın işlemesini istiyorsam, olabildiğince az şey söylemem ve Pak Subuh'un Coombe Springs'de görünmemesini sağlamam gerekiyordu. Beklenmedik bir olay kendini dayattı. Sinema sanatçısı Eva Bartok bir süredir öğrencimdi, gruplarıma geliyordu. Beni içtenliğiyle etkilemişti; öte yandan mesleğinden gelen özellikleri onun katıldığı toplantıları biraz intizamsız kılıyordu. Sonlara doğru bir film çevirmekte olduğu Holywood'dan telefon edip çok hasta olduğunu, Amerikalı doktorlarının ciddi bir ameliyatın kaçınılmaz olduğunu söylediklerini bildirdi. İngiltere'ye gelip tavsiyemi almak istiyordu. O anlattıkça hep aklımdan Subud ile tedavi edilmesinin alınyazısı olduğunu ve bu sayede de Subud adının tanınıp yaygınlaşacağını düşündüm. Tüm hayatımın bir karışıklığa yuvarlanacağını, Subud'un beni yutacağını gördüm. O âna kadar, Subud'u, iç âlemimi derinden değiştiren, ama dış âlemime önemli bir etkisi olmayacak kişisel bir şey olarak görmüştüm.

Eva'yı davet ettim; 22 Mayıs'ta gelirse ona yardım konusunda özel bir fırsat vereceğimi söyledim. Kelimeler ağzımdan döküldükçe zarın çoktan atılmış olduğunu, pazarlığını yaptığımın çok ötesinde bir maceraya doğru sürüklendiğimi biliyordum.

Pak Subuh beraberindekilerle geldi. Biz de küçük bir grup olarak onları havaalanından karşılamaya gittik. Pak Subuh'u, sessiz sakin bir sandalyede otururken gördüm; etrafından akan yolcu kalabalıklarına kayıtsız, yalnız başına. Bir tanesi gümrük memuruyla münakaşa ediyordu. İster istemez bu karşılaşmayla Gürciyev'in Amerika'dan gelişi arasında bir karşılaştırma yaptım. İki adamın da, çevrelerinde, içine yabancı etkilerin sızamayacağı kendi kalabalıklarını oluşturma gücü vardı. Her ikisinde de o aynı jest ve hareketlerdeki asgarilik vardı; inancıma göre kurtulmuş bir ruhun işareti olan tam bir sakinlik. İşte aralarındaki benzerlik de burada bitiyordu. Gürciyev herhangi bir camiada çarpıcı ve etkileyici bir figürdü. O muhteşem tıraşlı başıyla, ateşli bıyıkları, çakmak çakmak gözleriyle her zaman dikkati üzerinde toplardı. Pak Subuh ise tam tersi silikti; sanki kendi isteğiyle dikkatleri özellikle üzerinden atmak ister gibiydi. Ayağa kalktığında, önceden tanıdığım Endonezyalılardan çok daha uzun olduğunu gördüm. Yüz hatlarına bir anlam veremedim; bir Hintliden çok Arabınkilere benziyorlardı. Cildi kahverengi olduğu halde, tropik yerlilerine benzer bir izlenim uyandırmıyordu.

O akşam, Pak Subuh ve grubunu davet edenler Rofe'nin evinde buluştuk. Grup geçici bir süre orada kaldı. O akşam ona, Subud'a bağlananların, Gürciyev yöntemleriyle çalışmaktan vazgeçmelerinin gerekip gerekmediğini sordum. Şöyle cevap verdi: "Hayır. Bir şey değiştirmeyin. Bapak hoca değil. Gürciyev sizin hocanız; ve insanın bir kez bir hocası oldu mu ondan asla ayrılmamalıdır, ister hayatta olsun ister ölü. Ama Bapak size şunu söylüyor: *Latihan*'ı inanarak yaparsanız, Gürciyev öğretisini oldukça farklı bir biçimde anlayacaksınız." Söyledikleri tercüme edilsin diye bir süre sustu, sonra şunları ekledi sözlerine: "Bapak diyor ki, ileride hocanız Gürciyev'den, onun daha önce hiç söylemediği şeyler öğreneceksiniz."

Bu söylediklerinin önemini o zaman kaçırdım. O sıralar benim Subud ile Gürciyev sistemlerinin birbirini tamamladığı inancımın doğrulanması şeklinde yorumladım bu sözleri. Bundan memnun oldum ve hemen Bayan Uspenski'ye yazıp, anlattım. Fazla zaman geçmedi ki Pak Subuh'un genelde insanlara duymayı istedikleri şeyleri söylediğini anladım; genelde asıl söylemek istediğine dair küçük bir ipucu ekliyordu sözlerine ve insanlar da genelde bunu tamamen atlıyorlardı. Pak Subuh'un söylediklerinin sadece o anki duruma uygulanabilir olduğunu, başka bir zaman aynı konuyla ilgili tamamen farklı, hatta kendiyle çelişen bir şeyler söyleyebildiğini ancak iki yıl sonra anladım. Bunu çok daha kısa sürede anlamalıydım, zira ondan oldukça bağımsız olarak kendim de, o zamana kadar nihai hakikatin göstergeleri olarak düşünülen mantıki tutarlılık ve çelişkilerden uzak olmanın aslında en sınırlı düşünme türü olduğu sonucuna varmıştım. Bunlar bir peygamberin esinle söylediği sözler ya da bir azizin tereddütlü kekelemeleri gibi algılanmamalıydı.

1957 Haziranında Coombe'da yaratılan kafa karışıklığı kadar büyüğünü hayal etmek güçtür. Dikkatle seçilmiş yirmi tecrübeli öğrenci yerine, gelmek isteyen herkesi götürmek zorunda kaldım. Bapak Subuh bir seçim yapılmaması konusunda ısrar etti ve yukarıda çalışma odamda verdiğim açılış konuşmaları dışında başka bir hazırlığın gerekmediğini söyledi; ben yukarıda anlatırken bir yandan aşağıda, yemek salonunda gruplar oluşturuluyordu. Bir ay içinde, dört yüzden fazla erkek ile kadın, neredeyse tüm öğrencilerim temasa geçti ve *latihan*'a başladı. Oda bir defada sadece yirmi kişi aldığı için, gecede en az yedi sekiz egzersiz yapmamız gerekiyordu genelde. Akşam yedide başlıyor,

gece yarısı gittiği yere kadar devam ediyorduk. Bapak ile Ibu'yu günün daha erken bir saati başlamaya ikna edemedik, zira *latihan*'ın en iyi gece yapıldığını söylüyorlardı.

Subud korkunç bir şiddet içeriyordu. Oraya gelenlerin çoğu, insan benliğinin bu kadar acımasızca teşhir edilmesinden ya dehşete düşüyor ya da iğreniyorlardı. Zira *latihan*'da benlik tüm çıplaklığıyla ortaya seriliyordu. Bu kişilerin çoğu ayrılıp başka gruplara katıldı, gördükleri, duydukları hakkında korkunç hikâyeler anlattılar. Başkalarıylaysa öyle bir coşku düzeyine çıktı ki, Pak Subuh'un verdiği haftada iki üç *latihan* sınırlamasına uymak için çok zor ikna edildiler. Sağlık açısından ciddi düzeylerde iyileşmeler gördük. Anlatılan mistik tecrübeleri dinledik. Pak Subuh'un tahminlerinin nasıl doğru çıktığını dinledik. Tüm bunlar bir yana, her birimiz inanılmaz boyutlarda bir enerjinin sürekli bilincinde olduk, bunun bizi nereye götüreceğini fazla düşünmeden. Bu arada, Eva Bartok'un hastalığı, onu Coombe Springs'e getiren bizler için büyük endişe kaynağı oldu. Görünür bir kötüleşme döneminden sonra, gözle görülür bir değişim oldu. Günlerden 20 Haziran'dı; üç kritik haftadan sonra durumu bir anda iyileşti. İki hafta sonra hamile olduğu ortaya çıktı ve Pak Subuh, normal ve sorunsuz bir doğum yapacağını önceden tahmin etti, ki doğru da çıktı. Gerçek mucize ise Eva'nın iç âleminde hepimizin fark ettiği dönüşüm oldu; ruhunda bir ölümün ve doğumun tanıklığını ettik.

Daha sonra Pak Subuh şöyle dedi: "Bay Bennett çok güçlü. Tanrı onu ağır yükler taşımaya hazırladı; gelecekte taşıyacağı başka şeyler de olacak." Bu tür sözler beni hayrete düşürüyordu. Sadece kendimi fazla güçsüz hissetmiyordum, tüm hayatım da bu güveni yalancı çıkarıyordu. Güçlü olduğum için değil, pervasız olduğum için ağır yük altına giriyordum. Gürciyev ile geçirdiğim zaman bana kendime karşı nesnel olmayı öğretmişti ve her ne kadar en az diğer insanlar kadar methiyeye karşı hassas olsam da, bunlara o kadar kolay da aldanmazdım. Bana öyle geliyordu ki Pak Subuh, benim için güçlü derken, diğer insanların beni geriye çekmeye çalıştığı bir zamanda ileri doğru gitmem için bana cesaret vermek istiyordu. Pak Subuh bir ara eşimi ziyaret etmeye geldi ve Ibu, her ne kadar eşim söylenenleri anlamasa da, onu açtı. O sıralar, hayatının sonuna çok yaklaşmış gibi görünüyordu; aklının bir daha hiç yerine gelmeyeceğini düşünüyorduk.

Eşimin açılması, onunla yapılan *latihan*'ın etkisi, özellikle de Bayan Wichmann ile yaptığı, gerçekten muhteşemdi. O sıralar Pak Subuh, Edith'in ismini Margaret yapmıştı ve bu isim değişikliğiyle son derece şaşırtıcı bir karakter değişikliği de gerçekleşmişti. Herkesin çağırdığı şekliyle "Bayan B."ye karşı tavırları ustaca değişmişti. Olaya duygusal olarak yaklaşırken, sonradan şefkat ve anlayış kazandı. Eşim de bizimle yeniden iletişim kurmaya başladı; kimi konuşmaları çok aydınlatıcıydı. Her şey bir yana, aklını yitirdiği hallerdeki can çekişmeleri ve dehşeti bitmişti. Bir kez daha erkeğini seven kadının bilinci yerine gelmişti; ama şimdi farklıydı. Artık sahiplenici ve baskın değil usul usul bir sevgi. Eşimin geldiği bu nokta için Subud'a duyduğum şükran, geri kalan her şeyin ötesindedir.

Böylece haftalar geçti. Ağustosta bizim seminerler başladı. Öncekilerden çok farklı oldu bu seminerler. Coombe'a Amerika, Güney Afrika, Kanada, Fransa, Almanya, Hollanda ve Norveç'ten ziyaretçiler geldi ve açıldılar. Subud tanınmaya başlamıştı.

Sonra California'dan beklenmedik bir davet geldi. Benim oraya gitmem ve Subud'un gelişini hazırlamam isteniyordu. İlginçtir, Pak Subuh Elizabeth ile iki oğlunun da benimle gelmesi gerektiğini söyledi. "California'dan sonra Cava'ya gidiyorsun," dedi. Bunun pek mümkün olamayacağını, en azından yol paralarını karşılayamayacağımızı söyledim.

Fakat, şaşırtıcı olaylarla sürüklendik. California'da geçirdiğimiz iki ayın sonunda, tam İngiltere'ye dönmeye hazırlanırken, Bapak Avustralya'ya davet edildi. Benden bir kez daha önden gidip yolu hazırlamam istendi; Elizabeth ile oğlanlar İngiltere'ye döneceklerdi. İki aydır durmadan dinlenmeden San Francisco, Sacramento, Los Angeles ve Carmel arasında mekik dokumak, dersler, konuşmalar, toplantılar, açışlar, büyük kalabalıklarla ya da hasta, ölmek üzere olan kadınlarla, erkeklerle yaptığımız *latihan*'lar hepimizi fazlasıyla yormuştu. Ancak Pak Subuh şöyle dedi: "Hayır, Elizabeth'e ihtiyaç var. Ve çocuklarsız olamaz o; onlar ona güç veriyor."

Honolulu ve Fiji üzerinden Avustralya'ya uçtuk. Pasifik Adalarını, oralarda tamamen cahil olduğum gelenek, bilgelik ve insanlık geleneğinin olduğunu anlayabileceğim kadar bir süre tepeden seyrettim. Sydney'e çok yorulmuş, bir iki günlük dinlenme umutlarıyla vardık.

Gümrüğe gelmeden etrafımızı gazeteciler sardı. Onlara önceden ne söylenmiş olduğu konusunda hiçbir fikrim yoktu, ya da neden Pak Subuh, Eva Bartok, ben, uçan büyücüler ve de her türlü halt konusunda soru bombardımanına tutulduğuma dair! Ev sahibimiz Dr. Phillip Groves ile buluştuğumuzda, basına dağıtılan bir bilginin korkunç bir ilgi uyandırdığını gördük; öyle ki benden yaklaşık yirmi gazeteciye bir basın açıklaması yapmam, bir televizyona röportaj ve iki radyo kanalına konuşma vermem bekleniyordu. Elizabeth'in oğullarıyla bile röportaj yaptılar, fotoğrafları gazetelere çıktı.

Sonunda bayılacak kadar yorulmuş bir vaziyette, öğleden sonra beşte havaalanından tam ayrılırken, benden kırk erkeğin, Elizabeth'ten de elli kadının hemen o akşam açılmayı beklediklerini öğrendik. Olayı toparlamak için bir giriş dersi vermem gerekiyordu. Havaalanından elli dakika mesafedeki Manly Beach'te kalıyorduk; o yüzden ancak yıkanıp, üstümüzü başımızı değiştirip şehre dönme vaktimiz vardı. Toplantılar, Teozofi Cemiyeti tarafından bu iş için kiralanan Adhyar Hall'de yapılacaktı.

Burası, elli yıl önce Annie Besant ile C.W. Leadbeater'ın, Krişnamurti kişiliğinde gelecek olan Mesih'i ilan ettikleri yerdi. Sydney'e arabayla inerken, Mesih'in gemisinin içinden geçeceği Sydney, Heads'i gördük. İçimdeki bir uyumsuzluk duygusuna saplanıp kalmıştım. Gazeteciler Pak Subuh'un, vaat edilen Mesih olup olmadığını sordular; bense bunu ilk onlardan duyduğumu söyledim. Fakat içimde bir huzursuzluk vardı, hatta acınacak haldeydim. Pak Subuh 14.000 kilometre uzaktaydı ve biz orada yalnızdık. Subud'a inancım ve kendime güvenim, karşılanışımızın absürtlüğü içinde boğulup gitmişti. Adhyar Hall'e girmek, işaretlere, alametlere ve mucizelere çok fazla kolay bir inanışın çılgınlığına karşı bir uyarıydı.

İçten gelen bir başkaldırıyla yanıp tutuşarak salona girdim; salonu kadınlı erkekli üç yüz kişi doldurmuştu ve konuşmamı bekliyorlardı. Ne söylediğim konusunda en ufak fikrim yok, nasıl bir izlenim uyandırdığım konusunda da. Yirmi dakika konuştum ve büyük ihtimal insanlara önemli olanın açıklamalar değil yaşanan tecrübeler olduğunu söyledim. Büyük güçlüklerle ve artan bir kafa karışıklığıyla boşaldı salon. Gazetecilere, açılışa alınmayacakları kesin bir dille söylenmişti. Tüm erkekler odayı terk etti ve Elizabeth, altmış yetmiş kadınla baş başa kaldı.

Şöyle sakin bir oturup, huzursuzlanmış, ayağa kalkmış duygularımı sakinleştirmeye vaktim olmadı. Kırk dakika sonra erkeklerle beraber salona geldik. Elli kişiden fazlaydılar.

Yüzlerine bakınca kendi kendime şöyle dedim: "Bu insanlar açılamazlar. Tüm bunlar yanlış. Burada, böyle bir durumda olmaya hakkım yok."

Açışlardaki olağan formülü söyledim, gözlerini kapamalarını, ne olursa olsun açmamalarını söyledim ve kendimi Tanrı'ya bıraktım. Tam o anda salon, Mevcudiyet hissiyle doldu; inanılmaz bir huzur geldi bana ve oradaki insanları görmez oldum.

On on beş dakika sonra gözlerimi açtım ve olağanüstü bir görüntü karşıladı oradaki insanları. Odadaki hemen herkes daha şimdiden *latihan*'a karşılık vermeye başlamıştı. İngiltere'de bir ayda olan şeylerden fazlası on beş dakikada gerçekleşmişti. O an, Subud'un içinde çalışan Gücün tüm şüphelerin ötesinde olduğunu, benimle ya da başka biriyle ilgisi olmadığını anladım. Onun gerçek, yani nesnel, mevcudiyetini artık sorgulayamazdım. Odadaki hiçbir kişi daha önce bir *latihan* görmemişti, ne de ne beklemeleri gerektiğini biliyorlardı. Ama yine de İngiltere ve Hollanda'da, Almanya ve Amerika'da insanlar nasıl tepkiler veriyorlarsa, burada da aynı tepkileri veriyorlardı.

Sonunda, gece geç vakit Manly'e döndüğümüzde, Elizabeth ile ben notlarımızı karşılaştırdık. Tecrübeleri benimkilerle aynıydı. O da üzerinde gölge gibi dolaşan esrarlı Mevcudiyet'in bilincine varmıştı ve bu Mevcudiyet'in açılışı yaptığını görmüştü.

Sonra Singapur ile Seylan'a gittik. Colombo'daki Subud merkezi garip bir olaylar dizisi sonucu açıldı ve ben de bunun önde gelenlerinden biriydim. Daha uzun kalmam için çok rica ettiler. O sıralar ülkede sıkıyönetim vardı ve toplu isyanlar daha yeni durulmuştu. Açılmış olan Budist, Tamil, Müslüman ve Hıristiyanlardan oluşan elli kişinin olaylarda hiçbir zarar görmemiş olmaları pek de rastlantı sayılmazdı. Kalmak, olabildiğince çok şey görmek isterdim. Elizabeth kız kardeşinden bir telgraf aldı; geri gelmesini istiyordu. O da hemen oğlanları alıp döndü. Fakat geç kalmıştı. O sabah, İngiltere'ye varmadan annesi ölmüştü. Ben de Hindistan ve Pakistan üzerinden döndüm; oralarda da pek çok arkadaş edindim.

Sonunda İngiltere'ye geldim. Eşim beni bekliyordu. Aşırı zayıflamıştı, ama iç âlemi çok hareketliydi; beni her şeyin iyi gittiğine ikna etti. Margaret Wichmann, evden uzak olduğum o süre zarfında, daha önceki tüm gitmelerime bakıldığında ilk defa olarak akut üzüntü bunalımına girmediğini söyledi. Margaret'e, sık sık saatime baktığımı ve Londra saatiyle sabah sekizde, sanki eşimin yatak odasında ona kahvaltı veriyormuşum gibi hayal kurduğumu söyledim. Margaret, eşimle aramda bir tür haberleşmenin olduğunu, eşimin de tam o saatlerde sanki ben oradaymışım gibi konuştuğunu ve hep o zamanlarda sakin ve mutlu olduğunu söyledi.

Sanki beni görmeyi beklemiş gibiydi. Geliş günümden itibaren gücü her gün azaldı, azaldı. Gündüz ve gece sık sık onu görme fırsatım oluyordu. Beraber çok mutluyduk. Her ne kadar yabancılara tuhaf görünse de, ona yakın olan bizlere tamamen asıl kendisi gibi görünüyordu. Kimi zaman onunla geçmişten konuşurduk; hafızasının keskinliği beni çok şaşırtırdı. Benim neredeyse tamamen unuttuğum bir olayın tüm ayrıntılarını hatırlardı. Bir andan ötekine hâlâ yaşadığı için mutluydu. Zaman mevhumu onu tamamen terk etmişti. Beş aylık bir aradan sonra ilk geldiğimde sanki odadan biraz önce ayrılmışım gibi beni karşıladı. Bazen de yanından beş dakika ayrılsam, "Hiç geri gelmeyeceksin zannettim," derdi. Günbegün daha bir koptu ama hep sevgi doluydu, sanki ilişkimiz zamandan kopup sonsuzluğa uzanıyormuş gibi. Gerçekten de öyleydi, ama yine de tamamen değil.

24 Haziran günü beklenmedik bir ziyaretçi geldi Coombe'a; İstanbul'da Polly'nin İngilizce hocalığı yaptığı okulun sahibesi Sabiha Esen. Aradan otuz dokuz yıl geçmişti; her ne kadar zaman zaman haberleşmiş olsak da Sabiha'dan çeyrek yüzyıldır haber almamıştık. İngiltere'ye pek çok kez geldiğini, her seferinde de bizle bağlantıya geçmek isteyip bir türlü izimizi bulamadığını söyledi. Bu

gelişindeyse, bizi mutlaka görmek istemiş. Şansa bakın, önceki yıl, yalnızca bizi tanıyan değil, Coombe Springs'e de önceden gelmiş olan bir arkadaşımızla tanışmış. Bizi o sayede bulabilmiş.

Ona kısaca durumu anlattım ve Bayan B.'nin onu tanıyıp tanımayacağından emin olmadığımı söyledim. Fakat doğrudan yatak odasına gittik. Eşim şekerleme yapıyordu; Sabiha alçak sesle ona İstanbul'dan, Bezm-i Âlem okulundan, eski dostluklarından bahsetmeye başladı. Bir anda tanıdı onu. Eşim, Sabiha'yı kendine çekti ve gözyaşları içinde sarıldı. Aklı mükemmelen yerindeydi, Sabiha'ya, "Vaktinde geldiğin için o kadar mutluyum ki. Yakında bu dünyadan ayrılıyorum ve seni bir daha görmeyi o kadar istiyordum ki," dedi.

Bir saat kadar beraber kaldılar, geçmişi tazelediler. 1920 yılı üçümüz için de dönüm noktası olmuştu ve başka hiçbir olay hayatlarımızın birliğini yeniden böyle kuramazdı. Sabiha birkaç gün sonra Londra'dan ayrılıyordu, gitmeden bir daha geleceğine söz verdi. Eşim, "Seni bir daha gördüm ya, artık ölsem gam yemem," dedi.

O gece taze bir güç kazanmış gibiydi. Fakat sabaha karşı beşte odasına gittiğimde küçük Dadı kulağıma sonun çok yakın olduğunu fısıldadı. Margaret yatağının yanındaydı. Hep söz verdiğim gibi elini elime aldım ve adını söyledim. Gözlerinden bir ışıltı geçti, dudaklarına bir kabul gülümsemesi yerleşti. Nefesi gittikçe ağırlaştı. Elleri çoktan soğumuştu.

Pek çok kez nefesinin durduğunu zannettim ve söz verdiğim gibi adını tekrarladım. Her seferinde ince bir nefes daha geldi. Sonunda bitti. Uzun süre başında tam bir sükûnetle oturduk. Adını söyledim; ne güzel ve ne ilginçtir, bir nefes daha geldi, sonra ikinci, bir üçüncü... Sonra gelmedi. Ölürken bilincinin yerinde olduğuna ve benim bunu bilmemi istediğine dair bir işaret verdi bana.

Yanında otururken odadaki mevcudiyetini hissedebiliyorduk; bundan büyük bir mutluluk duyduk. Sonunda kişisel bağlarından kurtulmuş, ne ölümün ne de başka bir varlığın çözebileceği bir ruh bütünlüğüne ulaşmıştı. O zamandan beri asla kendimi ondan ayrı hissetmedim.

26

Elizabeth

Subud geldiğinden beri olan olayların hiç azalmayan baskısı bende yazmak için ne vakit ne de niyet bırakmıştı. The *Dramatic Universe*'e [Dramatik Kâinat] dönmek, ilk cildin yayımlanmasıyla havada kalan işimi tamamlamak zorundaydım. Bu birinci cildi, 1921 yılında Pera Caddesi'nde bana görünen görüden sonra içimde ağır ağır olgunlaşan fikirlere bir girişten fazla öteye gitmeyen bir kitap olarak görmüştüm. Düalizmin ötesinde triada geçmenin gerekliliğini fark ettikten sonra, her sayının, varoluşun toplam anlamına katkıda bulunan bir niteliğin taşıyıcısı olarak önemli olduğu fikri uyandı içimde. 1941 yılında yazdığım ilk kitap, 1956 geldiğinde en azından sekiz kez yeniden yazılmıştı. Her versiyonun sonuna geldiğimde, yazdıklarımın kafamdakileri ifade etmediğini fark ediyordum. Ama yine de 1956'da, tüm olay bütün olarak karşımda duruyor gibiydi. Söylemem gereken daha fazla bir şey kalmamıştı, elbette daha iyi söylemeyi isterdim.

Şimdi 1958 Ağustosunda bir kez daha işe koyuluyordum. Franklin Farms ve Bapak gelmeden önce sığındığım Galler'deki kır evi Cae Cin'de yazdıklarımı bir daha okumaya başladım büyük bir isteksizlikle. O zamanlar yazdıklarımla şimdiki görüşlerim arasında büyük bir tutarsızlık bulacağımı düşünüyordum. Tüm şüphelerin ötesinde ben çok değişmiştim. Bilincinde olduğum değişimlerden biri, tecrübelerimin ağırlık merkezinin yer değiştirmesiydi, kafamdan kalbime doğru. Tüm hayatım aklım tarafından yönetilmiş ve ezilmişti. Prens Sabahattin'in eşime yani, o zamanki Bayan Beaumont'a söylediği, "*Notre enfant génial a le coeur glacé*" sözleri, tüm geçen yıllara rağmen doğruluğunu hâlâ koruyordu. Subud taştan kalbimi eritmişti ve artık hiçbir şey eskisi gibi olamazdı. Böylece yazdıklarımı okumaya başladığımda, ilginçlikten uzak, hatta iğrenç bulmayı bekliyordum. Eski arayışlarıma, teorilerime başkaldırmıştım; soyutlamalar içinde yaşama, hakikatleri yok sayma eğilimime karşı. El yazmalarımı yakmak ve kalbimden gelen sesi yazana kadar bir daha da yazmamak eğilimindeydim.

Okumaya başladığımda şaşırdım. Kitap düşündüğüm gibi değildi. Bolca soyutlama ve teori vardı; fakat bunların içinde ve arkasında, Subud tecrübemle tamamen uyum içinde bir anlayış vardı. *The Dramatic Universe*'ün [Dramatik Kâinat] ikinci cildi birincisinden oldukça farklıydı. Sezgiyle yola çıkan akla dayanan bir kurguydu birincisi. İkincisiyse akla dayalı kurgunun içinde var olan, onun içinden çıkan sezgiye dayanıyordu. Önemli bir kitaptı ve yayımlanmalıydı; çok az insanın anlayacağını da biliyordum.

Çok ilginçtir, kendi yargılarıma güvenmeye başladığımı gördüm. Tüm hayatım boyunca kendi burnumun dikine gittiğimi, başkaların görüşlerine pek de aldırmadığımı biliyordum; öte yandan kendime de asla güvenmemiştim. Arkamı Uspenski ile Gürciyev'e, eşime, ya da hatta neyin yapılıp neyin yapılmayacağı konusunda fikir beyan edecek en son kişiye yaslamıştım hep. En yakın dostlarıma karşı davranışlarım genelde dargınlıkla sonuçlanıyordu, sırf şu sürekli devam eden, kendi burnunun dikine gitme ile kendini hiç görme arasında gidip gelen ruh halinden dolayı. Pak Subuh bana

başka kimsenin yapamadığı bir şey yapmıştı. Kendisini bir dayanak olarak kullandırmayı reddederek, kendi ayaklarım üzerinde durmamı sağlamıştı.

"Şimdi Elizabeth ile evlenmem gerek," dedim kendi kendime. Kendisine sorduğumda, bana garip bir hikâye anlatarak cevap verdi:

"Çocukken etrafımda birtakım kişiler görürdüm. Biliyorsun hasta bir çocuktum ben, sekizimden on sekizime kadar hastaydım. Bu 'arkadaşlarım' hep yatağımın yanına gelirdi. Onlardan aileme hiç söz etmedim; ve nasıl diye sorma, ama aynı zamanda odada 'gerçek' insanlar olduğunda, 'arkadaşlarımı' görmezden gelmem gerektiğini biliyordum. Halbuki onları da herkesi gördüğüm gibi görüyordum. Yaşım ilerledikçe, on beşime gelmeden, bu arkadaşları birden görmemeye başladım, fakat hatıralarını garip ama hakiki bir şey olarak hep sakladım." O bunları anlatırken onun savaş zamanı tecrübelerini hatırladım; W.A.A.F.'de, Avcı Uçakları Komutanlığı'nda haritacı olarak çalışmış, bolca ölüm ve savaş vahşeti görmüş. Sonra benimle ve daha sonra Gürciyev ile tanışmasından söz etmeye başladı. Gürciyev'in ölümüne kadar her gün onu gördüğü Paris'te geçirdiği on aylık süre, üzerinde öyle mucizevi bir etki bırakmıştı ki, hiçbir şey eskisi gibi olmamıştı bir daha.

Böylece, 1957 yazında, çocukken tanıdığı o "arkadaşlarına" benzer birini bir anda yeniden görmesi hiç beklenmedik bir şey olmuş. O sıralar iki oğluyla Coombe Springs Lodge'da yaşıyordu. Eva Bartok da Coombe'da kaldığı ilk günlerde orada bir odada kalıyordu ve Elizabeth, Ibu ve Ismana ile beraber Eva üzerinde egzersizleri yapan tek kadındı. Pak Subuh ile Ibu'nun, Elizabeth'i, olağanüstü ruhani yetenekleri olan biri olarak gördüklerini fark ettim. Bunu Elizabeth'e söylediğimde, "Hayır, kesinlikle hayır," deyip hikâyesine devam etti.

"Eva Lodge'da kalırken bir gece uykum kaçtı; kendi değersizliğim ve inanç eksikliğime kafamı takmıştım. Neredeyse gözümü kırpmadan geçirdiğim geceden sonra sabah beş sularında kalkıp çocuklar uyanmadan bahçede çalışmaya çıktım. Eve girme vakti geldiğinde kendimi çok huzurlu ve yorgun, fakat mutlu hissediyordum. Sakin, güneşli bir yaz sabahıydı. Eve yöneldiğimde, kapı eşiğine yaslanmış beni seyreden mavi elbiseli, uzun boylu bir kadın gördüm. Son derece huzurlu, sakindi, kollarını göğsünde kavuşturmuştu. Yüzünü tam olarak göremiyordum ama bir yabancı olduğunu biliyordum. Erken vakitte gelen bir ziyaretçi olduğunu düşündüm ve onu beklettiğim için üzüldüm. Onunla konuşmak için ileri doğru adım attığımda, eve girdi; hiç acelesi yoktu. Onun peşinden salona geldiğimde, kimseler yoktu orada. Ancak öteki odalara baktıktan sonra anladım ki canlı bir insan değildi o. Çocuklara kahvaltılarını yedirip, okula hazırlarken pek çok kez belirdi, genelde de kapı aralarında; ve hiçbir zaman bana sırtını dönmedi. Dikkatimi ona yöneltmedim ve bildiğim kadarıyla çocuklar da onu görmedi; her neyse onun hakkında bir şey söylemediler. Öğleye doğru aşağıda yalnızdım, yine ortaya çıktı ve mutfaktan bana doğru geldi. Bu sefer onunla yüz yüze geldim ve tanışmak için yanına gittim; bir anda kayboldu. Dostaneydi ve oldukça da güven vericiydi. Yüzünü hiç ayırt edecek kadar göremedim, fakat hayal meyal gülümsediği izlenimi uyandırdı bende. Gün ışığı hafif hafif solarken onu bir kez daha gördüm, akşam sekiz buçuk sularıydı. Yine kolları göğsünde birleşmiş mutfak kapısından beni izliyordu; fark etmemiş gibi yaptım. Bir kez daha baktığımda gitmişti. Onu bir daha hiç görmedim, fakat o uzun boylu bedenini ve hareket ediş biçimini çok net hatırlıyorum, ama yüzünü tam görmüş gibi değilim. Tüm bunları çok önemsemedim, zaten çok da meşguldük; öyle ki Bapak ile kişisel olarak konuşmak için o kadar az fırsatım oldu ki, bir ay, altı hafta kadar sonrasına kadar Ona mavili kadından bahsedemedim. Hikâyeyi dinlediğinde, 'Neden Bapak'a önce anlatmadın?' dedi."

Ibu ile Ismana, Elizabeth hikâyeyi Bapak'a anlatırken oradalarmış ve üçü de anlattıklarıyla olağanüstü ilgilenmişler. Ibu, "Saçları nasıl yapılıydı?" diye sormuş. Elizabeth tarif etmiş, Ibu, "Evet, çok doğru!" demiş. Bapak sonra olayın açıklamasını yapmış; "Mavili Kadın" ın Bay Bennett'in hakiki karısı olduğunu söylemiş. Elizabeth'in içine girecekmiş, böylece ruhları bir olacakmış. Vakti geldiğinde Bay Bennett Elizabeth ile evlenecek ve o da ona Tanrı'nın hakiki hizmetkârları olacak çocuklar verecekmiş. Elizabeth şöyle cevap vermiş: "Ama Bay Bennett zaten evli ve karısıyla beraber." Bapak bunun üzerine ona, kadın ile erkek arasındaki hakiki ilişkiyle ilgili çok aydınlatıcı bir açıklama yapmış. Erkek ile kadın doğasının karşılıklı birbirlerini tamamlaması birden fazla ruhta gerçekleşebilirmiş. Bay Bennett'in dünyada yapması gereken işler onun yanında bir yol arkadaşı olmasını gerektiriyor, demiş ve Elizabeth'in de alnında bu yol arkadaşı olmak yazılıymış.

Elizabeth bu konuşmadan kimseye söz etmemiş, ama şimdi artık bahsedebileceğini düşünmüş. Hem dünyevi hayatlarımızda, hem de ruhani umutlarımızda birbirimize yakından bağlı olduğumuzu uzun zamandır biliyorduk. Hikâyesini bitirdiğinde ve ona "Mavili Kadın" hakkında sorduğum birkaç sorudan sonra, Bapak'ın söylediklerinin, üç yıl önce Dağıstanlı Şeyh Abdullah'ın ikimize de söylediği şeylerle tuttuğuna dikkatini çektim.

"Mavili Kadın" bir gizem olarak kaldı, fakat Bapak'ın söylediklerinde bir hakikat payı olduğuna inandım; zira Elizabeth, Subud'dan sonra bildiğim herkesten daha çok değişmişti. Burada bir psikoloğu bütün bütün hayrete düşürecek bir durum vardı. On dört yıldır tanıdığım Elizabeth hâlâ oradaydı, fakat yanılgıya pay bırakmayacak kadar büyük bir nitelik zenginleşmesi olmuştu onda. Önceden mesafeli ve yaklaşılamaz bir insanken, çok az arkadaşı varken, şimdi insanlara çok ilgi gösteren, güvenlerini kazanabilen bir insan olmuştu; öyle ki çeşit çeşit karakterde insan gelip onu Lodge'da arayıp buluyor, sorunlarına yardım etmesini istiyordu. O keskin espri gücünü korumuştu, ama artık kırıcı değildi. Ondaki değişimlerin yansıması çocuklarında görüldü; önceden kaba saba çocuklarken şimdi kibar, kendilerini bilen, yaşlarının ilerisinde akıllı çocuklar olmuşlardı.

Sadece ona hayran değildim; oldukça yeni bir şekilde sevmeye başlamıştım onu. Önceden asla aile hayatı istememiştim. Aslında, bir eş ve çevremde dolaşan çocuklarımdan oluşan bir hayatın beni tatmin edebileceğimi hiç düşünmezdim. Kendime ait bir evim bile olmasını istememiştim hiç. Kırk yıllık evlilik hayatımda, özel hayatın ne olduğunu doğru dürüst hiç bilmedim. Seyahat ettim, evden eve taşındım ve sonunda Coombe Springs'de yerleşik hayata geçtiğimizde bunun amacı bir ev kurmak değil, çalışmalarımı yürütmek için bir merkez kurmaktı.

Şimdi hayretle görüyordum ki, altmış bir yaşımda, yirmi bir yaşındaki bir delikanlının özleyeceği bir hayat istiyordum. Elizabeth resme tamı tamına uyuyordu; ve hangisi neden hangisi sonuç söyleyemem şu anda; ona olan aşkım mı aile hayatını bana çekici göstermişti, yoksa aile hayatına duyduğum ihtiyaç mı beni ona çekmişti, bilemiyorum. Her neyse 27 Ekim günü evlendik, onun kırkıncı yaş gününden üç gün önce. Onunla son eşim arasında kırk üç yaş fark vardı. Belki de bu, gençleşme hissiyatıma katkıda bulunmuştur, fakat değişimin daha derinde yattığına inanıyorum. Ahenk'in gerçek anlamını anlamaya başlıyordum. Hiçbir şeyin kendini yalıtarak devam edemeyeceğini anlayalı çok olmuştu; farklı türden varlıkları bağlayan bağlar, onları ayıran engellerden daha önemliydi. Ancak bir önermenin doğruluğu, kendi tecrübelerimizden gelen doğrulamasının gelen kesinliği yanında önemsiz kalabilir. Karakterimden nefret ediyordum; hareketlerim beni üzüyordu, ama bunları değiştirmeye gücüm yoktu. Bunun için mücadele ettim, çok şey de kazandım, çok şey öğrendim, fakat asıl karakterim hiç değişmedi. Şimdi sonunda "karakter"in

de ötesinde, yeni bir benliğin doğduğu bilincine varıyordum.

İçinde bulunduğumuz hakiki durumu sınayan en önemli sınavın korku karşısındaki tutumumuz olduğunu düşünüyorum. Her zaman derin korkularım olmuştur, çünkü kendi hakiki benliğimin içinde yaşamıyordum. Bana öyle geliyor ki bu korku erkekte de kadında da evrensel bir şey, her ne kadar görünen bilinçlerinde bir yerlerde saklı olsa da. Korkarız çünkü gerçekten yaşamıyoruz; korkumuz, bize ve başkalarına gösterdiğimiz yaşamıyor olduğumuz gerçeğidir. "Kral çıplak" sözleri hepimizin içindeki imparatorun, masum bir çocuktan duymaktan dehşete düşeceği sözlerdir; içimizde de olan bir çocuktur bu.

Şimdi sonunda, artık o kadar da çıplak olmadığımı görerek uyandım. Bir adamın sadece bir hayaletiydim ve şimdi bu sahte görüntünün arkasında gerçek adamın, gerçi hâlâ genç ve tecrübesiz de olsa, doğru yerini aldığını görüyorum. Böylece bir kadınla, bir koca ve baba olarak yaşamaya hazırdım.

The Dramatic Universe'te [Dramatik Kâinat] çok-terimli sistemleri, ahengin katlanarak derinleşmesini yazdım; ikiden üçe, üçten dörde geçen bağımsız terimler. Şimdi de kendi hayat tecrübemde ahenk merdiveninden tırmanmaya başlıyordum. Elizabeth ile ben, gerçek anlamda tek bir ruhu paylaştığımızın farkındaydık. Ama yine de tamamen kendimiz kaldık; bir erkek ile bir kadın nasıl ayrılarsa o şekilde bir erkek ve kadın olarak.

Sufizmde erkekle kadının durumu Beyt el-Muharrem diye anılır, yani Gizli Mesken. Pak Subuh sık sık bundan söz ederdi ve insan ruhunun girebileceği ilk cennet olduğunu söylerdi. İnsanın kavrayışından çıkan en kutsal alınyazısı şeklindeki evlilik yaklaşımı ikimizi de derinden etkilemişti. Erkekle kadının birleşmesinin ne anlama gelebileceği bilincine Elizabeth ile evliliğime kadar varmamıştım. İçimizde garip ve muhteşem bir şekilde fark ettiğimiz mükemmel ahenk beni ölen eşimden ayırmadı. Tam tersi, aynı Gizli Mesken'i bizimle paylaştığına eminim. Her ne kadar erkek ile kadın arasındaki ahenk ikili ya da iki-terimli sistem idiyse de bunun ayrılma ya da yalıtılma anlamına gelmediğini gördüm. İlişkimiz yakınlaştıkça, kendimizi başkalarına daha çok yaklaşmış bulduk.

O günlere geldiğimizde, Subud'a olan ilgi tüm dünyada yayılmıştı. En azından elli ülkede insanlar onunla temasa geçme arzularını dile getirmişti, pek çoğu da Bapak'ı kişisel olarak görmek istiyordu. Tabii Bapak'ın seyahat masraflarını üstlenmek biz İngiltere'dekilere artık ağır gelmeye başlamıştı. Birleşik Devletler dışında hiçbir ülke, bizimki kadar bile bir katkıda bulunamıyordu. New York'ta küçük ama etkin bir grup kuruldu. Onlardan destek istediğimde cömert bir cevap verdiler, ama benle Elizabeth'i New York'a gelip ön hazırlıkları yapmak üzere davet ettiler.

Seyahat planlarımız yavaş yavaş şekillendi. Pak Subuh ilk önce Singapur, Hong Kong ve Japonya'ya gitti; sonra Avustralya ve Yeni Zellanda üstünden Meksika'ya gidecekti, biz de onunla orada buluşacaktık. Elizabeth ile ben, iki yakın dostumuz Pat Terry-Thomas ve Karl Schaffer ile Queen Elizabeth gemisiyle yola çıktık. Bu ikisi de Subud'un sahiciliğine farklı yollarla tanıklık etmişlerdi. Pat 1957 Haziranı'nda açılmıştı. Hâkim olan kaosun göbeğinde, gelip, daha önce hiç duymadığı bir şeyi benden dinlemişti. Yanlışlıkla yemek odasına yollanmış orada on beşten fazla kadını açmakta olan Ibu ile karşılaşmış. Herhangi bir açıklama almaksızın ona, "Gözlerini kapat. Sadece bir Tanrı var. İstediğini yap," denmiş. İç âlemindeki bir değişimi fark etmiş, ama ne olduğu hakkında hiçbir fikri yokmuş. Bu olaydan sonra iki yıl geçti. Pek çok olay onu *latihan* konusunda iyice ikna etmiş, artık hem kendi hem başkaları için *latihan*'ın değeri konusunda hiçbir şüphesi

kalmamış.

1958 Martında Karl Schaffer bana Atina'dan yazıp kendiyle ilgili son derece umutsuz bir durumda olduğundan bahsetmişti. Coombe'da kalmaya geldi ve Ekim ile Şubat arasında uzun süren dinsel bir krize girdi. Çok iyi tanıdığım bir kendine lanet etme durumuna girdiğini fark ettim. Kendini geri dönülemez biçimde kaybolmuş, Tanrı tarafından reddedilmiş hissediyordu. Böyle durumlarda hep olduğu gibi kendi kendini lanetlemesinin sınırı yoktu. En büyük günahkârdı, dünyadaki tüm acıların nedeniydi; sonsuz lanetle cezalandırılmıştı. Krizi boyunca onunla ilgilenmeyi üstlendim. Hemen her gün, bazen günde birkaç defa, hatta gece yarısı falan, evlendikten sonra Elizabeth ile beraber yaşamaya başladığımız Lodge'a gelip çaresizce lanetlendiğini söylüyordu. Ona Tolstoy'dan ya da John Bunyan'dan, Aziz Juan de la Cruz'un *Ruhumun Karanlık Gecesi* kitabından ve benzer bir krizden geçmiş başka kimselerin eserlerinden pasajlar okuyordum. Ona hep bunun bir temizlenme tecrübesi olduğunu, bir lanetlenme hali olmadığını telkin etmeye çalışıyordum. İçi rahatlamış olarak gidiyor, birkaç saat geçmeden geri gelip, benim kesinlikle yanıldığımı, onun ne kadar affedilmez bir günah çukuru içinde olduğunu anlayamayacağımı söylüyordu.

Tüm bunlar olurken, ben hayatımda daha önce tatmadığım bir mutluluk yaşıyordum. Elizabeth, iki oğlum ve ben mükemmel bir ahenk içinde yaşıyorduk. Birbirimizi o kadar iyi anlıyorduk ki, örneğin benim aklımdan bir düşünce geçerken Elizabeth daha ben ağzımı açmadan onları söyleyiveriyordu; bu çok sık olan bir şeydi aramızda. İki insanın böylesi bir mutluluğu paylaşabileceğine inanamıyorduk. Karl'ın çektiği acıların üzerimizdeki etkisi hayal edilebilir. Gürciyev ile beraber Paris'te nasıl acı çektiğimizi hatırlıyorduk; ve kendi açılmamıza dair acı yanılsamaları hatırlıyorduk. Halen Kabuk Değiştirmekte olan bir insana ne dense boştu; Karl'ı kardeşimiz gibi sevmeye başlıyorduk.

Amerika seyahatimize çıktığımızda daha iyi olmuştu, fakat krizi henüz geçmemişti. Bir riske girdiğimi biliyordum, ama her şeyin iyi olacağından da emindim. Gerçekten de rıhtıma yanaşmamızdan bir önceki karanlık gecede bu gerçekleşti. Amerika'da kaldığımız süre boyunca, Karl, Subud'un güçlü kalesi oldu. Montreal ve Washington'a ziyaretler yaparak, dersler vererek, her gün pek çok erkek ile kadını açarak, insanların içinde bulunduğu sorunları ve korkuları dinleyerek New York'ta geçirdiğimiz çok yoğun haftadan sonra Elizabeth, Pat ve ben 9 Mart günü Meksika'ya geçtik. Karl ise, Subud'a çok büyük talep olan Florida'ya gitti.

Subud'un Meksika'ya gelişi Maurice Nicoll'un eski öğrencilerinden Stella Kent tarafından çok iyi ayarlanmıştı, dolayısıyla bana bir iki ders vermek dışında pek bir iş kalmamıştı. Dersi İspanyolca veremedim, ama tercümeyi doğrulayacak kadar anlayabiliyordum. 26 Mart'ta Pak Subuh geldiğinde kadınlı erkekli yaklaşık elli kişi açılmıştı. Kişisel görüşüme göre, beni en derinden etkileyen olay Paskalya Cumasında oldu. Derin bir mutsuzluk hali içinde olan bir adamla *latihan* yapmaya gitmiştim. O adamın durumuyla ne kadar ilgili, bilemiyorum. *Latihan*'ın ortasında çarmıha gerilmiş İsa'yı fark ettim; yükseldim ve Onun bedeninin içine girdim; Onun gözlerinden aşağıdaki deli, anlamaz gözlerle bakan kalabalığa baktım. Beden'inden yayılan korkunç leş kokusunu ve sinek sürüsünü fark ettim. İçimdeki her şey rezil ve iğrençti. Hiçbir yerde insaf yoktu, hiçbir şey temiz değildi. Ve biliyordum ki İsa bunun farkındaydı, ve başka şeylerin de; zaman ve mekânda yayılıp giden insan anlayışsızlığının farkındaydı. Her şeyi görebilen, her şeyi affedebilen sevginin yoğunluğunun da farkına vardım. Kollarımın havaya kaldırıldığını hissettim; çarmıha geriliyordum. Sonra her şeyin uzaklaştığı bir tür bilinçdışı haline girdim; karanlıktan bir ışık belirdi, gittikçe büyüdü, parladı. Bu ışığın içinde İsa'nın Öteki Tabiatı'nın bilincine vardım; varolan hiçbir şeyin

kirletemediği muhteşem Kutsal Tabiat. Yavaş yavaş ışık üstümde yükseldi ve ben geride kaldım. Sonra yine kendim oldum; bu yaşadığım şeyin ne anlama gelebileceğini düşünerek.

Latihan bittiğinde kendimi ölecek kadar yorgun hissettim. Orada bulunanların varlığına katlanamadım ve normal halime dönmek için gidip bir yerde saklandım. Yalnız başıma otururken, Hıristiyan inanışlarının gerçekliğiyle beraber yaşamayı öğrenmem gerektiğini düşündüm; orada insan aklının asla nüfuz edemeyeceği, etmeyeceği bir gizem olduğunu düşündüm.

Meksika'da Pak Subuh ile beraberken oradaki yardımsever bir gruba yaptığı bir konuşma, Subud'un en anlaşılması güç kısımlarına açıklık getirdi. Birisi, neden kendisinin bir sağaltıcı olduğunu ya da Subud'un bir sağaltma yöntemi olduğunu inkâr ettiğini sordu. Cevap olarak şöyle dedi Bapak: "İnsanın içinde, inzivaya çekilme suretiyle açığa çıkarabileceği pek çok güç vardır. Bunlar arasında geleceği bilme, insanların düşüncelerini okuma ve tabii sağaltma gücü vardır. Bir insan kendi çabalarıyla bu güçleri geliştirdiğinde, bunları istediği gibi kullanabilir, tıpkı akılsal ya da fiziksel eğitimle edinilen tüm güçler gibi. Subud'da ise tam tersi geçerlidir. Bize gelen güçler Tanrı tarafından ihsan edilir; Tanrı onları geri de alabilir. Eğer Bapak'a yol gösterilmişse ve diğer insanlara da yol gösterebiliyorsa, bu Bapak çok şey öğrenmiş, doğaüstü güçler kazanmış demek değildir. Hayır; sadece Bapak, Tanrı İradesi'ne kendini tamamen teslim ettiği içindir. Bir kimsenin iyileşmesi eğer Tanrı İradesi'ne bağlıysa, Bapak sadece bir aracı olabilir; kendi kendine iyileştiremez. O halde Bapak'a sağaltıcı denemez; yalnız Tanrı sağaltır. Ne de Subud bir sağaltma yöntemidir denebilir; o sadece kişinin iradesini Tanrı'nın İradesi'ne teslim etme yöntemidir. Eğer Bapak bir soru sorar ve bu Tanrı'nın İradesi'ne uyarsa, konu Bapak'ın bilgisinin çok dışında bile olsa bir cevap alır. Ama Tanrı'nın İradesi'nde değilse Bapak çaresiz kalır; kendi kendine hiçbir şey yapamaz. İşte kendi kendini geliştirme ile, Tanrı İradesi'ne teslimiyet arasındaki fark buradadır."

Bu açıklama bana son derece tatminkâr gelmişti. Subud'un, kişinin okült güçler edinme yolu olarak bir tür sihir olduğunu söyleyenlere bu konuşmadan çok atıfta bulunmuşumdur. Bu aynı zamanda Pak Subuh'un söylediklerinde yanılmaz olduğu ya da sıradan insanlara verilmemiş olan güçlere sahip olduğu gibi sözlere de bir cevaptı.

Pak Subuh'u New York'ta pek çok ilginç insan ziyaret etmeye geldi. Bunlar arasında Aldous Huxley ile İtalyan eşi de vardı. Aldous'u ilk defa otuzlarda, o ve Gerald Heard, Uspenski'nin Colet Gardens'daki toplantılarına düzenli gelirken tanımıştım; gelir hiçbir şey söylemez kalkar giderdi. Los Angeles'ta Subud gruplarının deneme sürecine girmişti, Doğu'ya da kısa bir ziyaret yapacaktı.

Bapak'a üç soru sordu: "Sen kimsin? Bir peygamber mi yoksa Vücut Bulmuş bir Varlık mı?" Bapak böyle bir iddiası olmadığını söyledi. O sadece yol gösteren biriydi. İnsanların, isterlerse girebilecekleri bir kapı açıyordu. "Ama," dedi Aldous, "kendini kendi pozisyonundan tecrit edemezsin. Sen Subud'un kurucususun ve ruhani önderisin. Takipçilerin sana bağımlı olmasınlar da ne yapsınlar?" "Hayır, Bapak önder değil. Ön saflarda gitmiyor. En başta insanlar yanlış anlayabilir ve Bapak'ın kendilerini yöneteceğini düşünebilirler. Fakat sonra şayet *latihan*'ı samimi bir şekilde yaparlarsa sadece Tanrı onların önderi ve rehberi olur; o zaman Bapak'a bağımlı olmazlar," diye cevap verdi Bapak. "İnsanların önderi olmasan da en azından hocasısın. Senden bir şeyler öğreniyorlar, o anlamda da sana bağımlılar," dedi Aldous. "Hayır, Subud'da bir öğreti yok, dolayısıyla hoca da yoktur. Bapak açıklamalar yapıyor olabilir, ama bunlar hep geçici şeylerdir. Zaman geçtikçe her insan kendi anlayışını geliştirir ve artık açıklamalara ihtiyacı kalmaz," dedi Bapak. Besbelli Aldous tatmin olmamıştı, ama şöyle dedi: "Bu söylediklerin doğru olsa ne kadar

harika olurdu. Bu dünyanın, başka hiçbir şeye kendi bağımsız yargılarını verebilen insanlar kadar ihtiyacı yok."

Huxley'ler sonra çocukların durumuyla ilgili sorular sordu; şayet insanoğlu için herhangi bir umut varsa, bu yeni nesillerde yatmalı, zira bunlar hâlâ yanlış eğitimlerimizden etkilenmemişlerdir, diye düşünüyorlardı. Bapak uzun bir cevap verdi; çocuklara doğrudan yardım edilemeyeceğini, bunun ancak anneleri, babaları aracılığıyla olabileceğini söyledi. Bir kez daha Huxley'lerin etkilendiğini ama ikna olmadıklarını gördüm. Aldous o gün açıldı; gerçekten temasa geçtiğine eminim. Ancak girdiği taahhütlerin acımasız baskısı, onun *latihan*'ı düzenli yapmasını engelleyecek olması beni üzdü. Onu oteline götürürken şöyle dedim: "Bu sadece deneyerek sınanabilecek bir şey. Kişinin kendi tecrübesi dışında içsel ruhani eylemini ispatlayan ya da buna karşı duran bir gösterge yoktur." Kabul etti ama çok da gönlünü vermedi. Ben de başka bir şey demedim; zaten çok fazla şey söylemiş olabileceğimden korkmuştum.

Meksika'dayken, Fransa'daki Benediktin St. Wandrille Manastırından bir rahip olan Peder Bescond'dan bir mektup aldım. Peder Bescond, Subud üzerine yazdığım kitabımı okumuştu; o ve manastırdan başka rahiplerin Pak Subuh ile tanışmak istediklerini yazıyordu. Subud tecrübesinin sözlerle anlaşılmayacağını anlamışlardı, kendileri denemek istiyorlardı. Elime Meksika'da ulaştırılan bu mektup Pak Subuh'un ilgisini tüm ötekilerden daha çok çekti. Bana oraya gidemeyeceğini ama benim gidebileceğimi söyledi. 1959 Haziranında gittim oraya ve manastırda yedi gün kadar kaldım. Rahiplerin çoğuna Subud'u anlatmam istendi; hepsi de araştırmacı bir ruhla sorular sordu. Kitabımda geçen pek çok ifadenin Katolik bakış açısından kabul edilemez olduğu ortaya çıktı. Kitabı yazışımda cahillikle ve acelecilikle suçlandım. Sonuçta rahiplerden üçü benimle temasa geçmek istediklerini söyledi. Bu ricalarını söylerken de bunun, henüz Subud'u resmen kabul etmemiş olan Katolik Kilisesi'ni bağlamadığını da açıkça belirttiler. Onlara, her an bırakabilecekleri bir deney yapmakta oldukları garantisini verdim.

Sadece Tanrı İradesi'yle bir işi olan, dünyevi insanları ilgilendiren maddi çıkarlarla bir dertleri olmayan insanlarla *latihan*'ı paylaşmak sonsuz bir mutluluktu. Manastırda kaldığım süre boyunca hayatımda ikinci kez Tanrı Aşkı'nın bilincine vardım. O zamana kadar çok iyi biliyordum ki her ne kadar Tanrı'ya inansam ve O'nun İradesi'ne itaat etsem de, Tanrı'yı sevmeyi hiç başaramamıştım. Bunu antropolorfizmden, yani Tanrı'yı bir Üstün İnsan olarak görmeme konusundaki uzak durmak konusundaki kararlılığıma bağlıyorum. Bir imajı sevmek kolay gibi görünür bana; bu, şüphesiz, entelektüel tereddütlerin hücumuna uğramamış kimseler için büyük bir yardım ve huzur kaynağıdır. Fakat ben Tanrı'nın tüm bireyselliklerin ötesinde Yüce İrade olduğunu düşünüyorum, en saf ve mükemmel formların bile ötesinde. Tanrı benim için filozofların Mutlak'ı ya da Vedanta'nın Brahmanı değildir. Kendimde bulduğum Panteizm ya da Monizm eğilimlerinden her zaman kendimi uzak tutmaya çalıştım. Ama şayet naif antropomorfizm ya da sıradan dinsel inançlara düşmek istemiyorsam, Tanrı'yı salt İrade olarak gören fikirde durmalıyım, yani tüm Ahengin Kaynağı olduğu fikrinde. Hiçbir zaman anlamayı umut edemeyeceğim bir İrade'yi *sevme*k bana mümkün görünmüyor.

Şimdi mucize gerçekleşmişti. Tanrı Aşkı'nın herhangi bir imaj ya da düşünce olmaksızın tecrübe edilebileceğinin bilincine varmıştım. Tanrı'yı sevmek, Tanrı Aşkı'na katılmaktı. Bu bilinç çok hassas ve uçucu bir şeydi. Bir umut ışığıydı, bir marifet değil.

Ahengin hakiki doğası ne aktif ne pasif olmaktır; Aşk, Özgürlük ve Düzen, Uzlaşma ve Hakikat gibi farklı nitelikleri bir arada kucaklayan üçüncü bir haldir ahenk. Bu üçüncü hal bizim modern

düşüncemize o denli yabancıdır ki, lisanlarımızda bunun için bir kelime bile yok. Bunu Pak Subuh'un *Roh İllofi*'ye yani Uzlaşma Ruhu'na yaptığı atıflarda anladım. Bunu Çinlilerin Taosu, Hinduların *Sattva*'sı, Yunanlıların Harmonisi, Eski ve Yeni Ahit'teki Tanrı'nın Kutsal Ruhu, İslamın Kutsal Özü, *Zatullah*'ı olarak biliyordum. Bütün hayatım boyunca bu Üçüncü Hali aradım durdum. Bunu anlamak ve tecrübe etmek gereği, Gürciyev'in öğretisinin tam temelinde yatar ve tüm egzersizleri de buna ermek içindir. Aktif ve pasif durumlardaki çeşitli kombinasyonlarıyla, üçüncü halle beraber düşünülen nitelikler, yıllardır yaptığım çalışmaların en önde gelenini teşkil etmiştir.

The Dramatic Universe [Dramatik Kâinat] adlı eserimin en temel temalarından biri Benlik ile Bireysellik arasındaki ayrımdı. Şimdi kendi tecrübelerimden edindiğim bütün ve sarsılmaz bir gösterge olarak şunu söyleyebiliyorum: İki benlik tek bir bireysellikte birleştirilebilir. *Bireysellik* derken, zaman ve mekândan bağımsız bölünemez tek bir iradeyi anlıyorum. Kendi Bireyselliğimi, gözün açılıp kapanması kadar küçük bir anda, Paris'ten dönüş yolundaki yemekli vagonda fark ettim. Bunu 1957 yılında yaşadığım temizlenme mücadelem sırasında bir kez daha anladım ama dıştan değişmedim. Bu, ölürken eşimle beni temas altında tutan bağdı. Şimdi Bireyselliğimin kendi gemisine bindiğinin bilincindeyim ve bu gemide ben ve Elizabeth bir olup sonsuza kadar yaşayacağız. Ama asıl mucize bu bir oluşun hiçbir şeyi dışlamamasında yatıyor. Benim Polly'm de orada; başkaları da girebilir. Orada tek bir irade var. Bu "benim kendi" irademdeğil, ama aynı zamanda "benim" irademBenliğin Bireyselliğin hükmünde olduğunu bilenler ne demek istediğimi anlar.

İki bin beş yüz yıl insanoğlu, kişiliğin "atomik" teorisi denebilecek şeye bağlı kaldı. Ruh ya da benliği, eğer tabii bunlara inanıyorsak, bölünemez ve kalıcı bir şey olarak gördük, tıpkı 19. yüzyılda bilim adamlarının atomları gördüğü gibi. Subud sadece psişik atomu bölmekle kalmıyor, onu daha kompleks formlarda yeniden inşa ediyor. Tıpkı insanlığın bildiği en büyük eneji kaynağı olan atom çekirdeğinin "füzyonu" gibi; yani benliklerin "füzyonundan" muazzam bir ruhani gücün yaratılacağı sonucuna varıyoruz. İsa'nın dediği, "İki üç tanenizin Benim Adımda bir araya geldiği yerde, ben de aranızdayım," sözleri, ruhların ayrı atomlar gibi düşünüldüğü uzun zaman dilimi boyunca imkânsız gibi görünen somut bir önem kazandı.

Doğrudan edindiğimiz tecrübelerin, insan benliklerinin yalıtılmasının içsel bir atomizmden değil, algının kapılarını kapatmaktan kaynaklandığı göstererek, *latihan* insanın alınyazısında yeni bir yol açmıştı. Psişik ve sosyal atomizmden, hakiki insan toplumuna doğru gidiyorduk. Ancak bu süreç yavaş olduğu kadar acılı da olacaktı, zira insan ruhunun atomik olduğu ön kabulü üzerine kurulan pek çok fikri bir kenara bırakmamızı gerektirecek; yani kalıcı ve dolayısıyla ölümsüz; kendine yeten dolayısıyla Tanrı gibi olan. Geleceğin insanlığı değerlerle yaşayacak, gerçekleri arayacak; ki bunları bu hamlığımızla kabaca hissedebilir ama kesinlikle ifade edemeyiz.

Pak Subuh bana sürekli işler veriyordu. Wolfsburg'da, Münih'te, Viyana'da, Cenevre'de, Nice'te ve nihayet Atina'da verdiği konferanslarda tercümanlık yaptım. Bu günlerde öncekilerden farklı bir içsel krize girdim. İsyan beni ele geçirdi. Coombe Springs'i kapatıp satmayı istedim. Yazdığım her şeyi yok etmek istedim. Bir yandan bu duygular içimde başkaldırırken, her zamanki gibi hareket etmeye hatta düşünmeye devam ettim. Sanki vahşi ve yaralı bir hayvan ruhumun derinliklerinde debeleniyordu da dış benliğim bu can çekişmeden hiç etkilenmemiş gibiydi. Tüm bunlar ne anlama geliyordu, anlayamıyordum; ta ki 4 Ocak günü Nice'ten Roma'ya, Pak Subuh'la beraber ettiğimiz seyahate kadar. Hissetmekte olduğum şeyleri ona açtım. "Evet. Bapak izliyordu, içinde yaralı bir hayvan olduğu doğru. Çok büyük bir hayvan," dedi. Durdu, sanki söyleyeceği şeylerin yaratacağı

etkiyi artırmak ister gibiydi: "Bu bir fil. Ruhunda ölmesi gerek son hayvan bu. Ama korkmana gerek yok, Tanrı'nın Habercisi'nin ruhu daha şimdiden içinde ve gelecekte de her zaman sana yol gösterecek, seni yönetecek."

Bu sözler bir uyanış gibi oldu. İçimdeki "fil"i çok açık bir şekilde gördüm, yani hayvanların lordu olarak tanınmayı talep eden, asla unutmayan, kızdığında hayatı değil maddi şeyleri yok eden karakteriyle fili. Atina'ya vardığımızda kriz bitmişti. Fil ölmemişti, ancak evcilleştirilmiş olabileceğini umut edebilirdim. Eğer bu doğru idiyse, yerli yersiz her türlü yükün altına kendimi sokma dürtümden kurtulmalıydım; ve her zaman taşıdığım ve kökünden söküp atmak istediğim "hayvanların lordu" izleniminden de kurtulmalıydım.

Atina'da, Bapak ile kızı Rochanawati'ye hiç olmadığı kadar yakınlaştım. O karşısındakine söz hakkı tanımayan talepkârlığıyla, şüphe götürmeyen hassasiyeti ile doğaüstü güçleriyle her zaman beni ürkütmüştü. Beş çocuk sahibiydi; çocuklarını Cakarta'da görmüştük. Çocukların en az ikisinin esrarengiz bir kavrayış gücü vardı.

Bir gün Atina'da Rochanawati'yi kadın *latihan*'ına götürmem gerekti, zira Ibu çok yorgundu ve gidemeyecekti. Bana benden bahsetti; Londra'dan ayrıldığımızdan bu yana bende gördüğü değişiklikten çok memnun olduğunu söyledi: "Şimdi görüyorum ki Bay Bennett her zaman Tanrı'ya tapıyor." Sonra beklenmedik bir şekilde ekledi: "Bay Bennett için alkol almak çok kötü. Hayatını kısaltıyor. Bay Bennett genç ölmemeli çünkü dünyanın ona ihtiyacı var. O halde alkol almasa iyi olur."

Bu söylediklerine biraz şaşırdım çünkü *latiha*n'a başladığımızdan beri ben dahil herkesin şarap ya da başka bir şey içemediğimizi fark ettik. Bu olaydan sadece nasıl bir tavsiye verildiğini anlatmak için bahsettim.

Atina'dan dönüşümün hemen ertesinde bir kez daha Benediktin manastırına gittim. Bu sefer rahiplerin teslimiyet egzersizlerine olabildiğince tam katılmaya çalıştım. Sabah 5:20'de yapılan Matins ve Lauds bir buçuk saat kadar sürüyordu, bazen daha uzun. Egzersiz saat 8:30'daki *ompline* [*gece duası*] ile bitiyordu. Kendimi hakikaten evde hissettim orada. Muhterem Peder Abbot'un yardımseverliği ve tüm rahiplerin nezaketi hayatımın bir hâzinesi oldu.

Açılmış olan rahipler son ziyaretimden bu yana *latihan*'ı inançla ve düzenli olarak yapmışlardı; bunun, onlarda yarattığı değişimi görmüştüm. Modern, aşırı entelektüel gelişmemiz manastır hayatına da nüfuz etmişti. Rahipler bile çok fazla düşünme eğilimindeydiler, böylece de Tanrı'ya tapınmanın aracısız olduğu derinlerde yatan bilincin kanallarını kapamışlardı. *Latihan*, "üçüncü hale" ermek için kendimizi eğitmede kullandığımız doğal egzersizlerden fazla bir şey olarak görülmese bile, kendini düşüncelere vermiş bir hayat sürdüren herkes için mutlaka inanılmaz büyük bir değer taşıyor olmalıdır.

Rahiplerden biri dikkatimi *latihan* hali ile büyük İspanyol mistiklerinin özellikle Aziz Juan'ın tanımladığı şekliyle *yaygın derin düşünce* hali arasındaki analojiye çekti. Asıl mucize şuydu ki, eski zamanlarda uzun sofuluk ve meditasyonların meyvesi olarak görülen derin düşünce, şimdi Subud'un uygulanmasıyla olağan hayatımızda erilebilecek bir şey haline gelmişti. Mistik yolun üç aşaması, Temizlenme, Aydınlanma ve Birleşme, bunlar benim için şimdiden gerçek olmuştu, her ne kadar Birleşme halini kısa anlar için tattıysam da.

Manastırda kaldığım süre zarfında, *latihan*'da pek çok aydınlatıcı tecrübeler yaşadım. Bir

keresinde içimden bir sesin şöyle seslendiğini duydum: "Tanrı İradesi'ne teslimiyet tüm dinlerin temelidir." Sonra İsa'nın Mevcudiyeti'nin bilincine vardım ve O'nun Tanrı Aşkı'nın İfadesi olduğunu gördüm. Aklıma şu düşünce düştü: "O halde Hıristiyanlık tek hakiki dindir." Aynı anda, kendimi Kuran'ın açılış bölümünü mırıldanırken buldum: "*El hamdü'lillâhi Rabbü'l-âlemîn er-Rahman er-Rahim*: Hamd âlemlerin Rabb'i olan Rahman ve Rahim Allah'ındır." Sonra aynı ses şöyle dedi: "Kilisemle İslam'ın birleşmesi benim İradem." Şaşkınlıkla şöyle sordum: "Böyle bir görevi kim başarabilir?" ve cevap geldi: "Meryem." Sonra *latihan* sona erdi.

Bu ifade tarzı beni hayrete düşürdü. Bunu ben keşfetmiş olabilir miydim? Kutsal Bakire'nin rolünü asla anlayabilmiş değildim. Dinler tarihi okumuştum ve Kilise'nin büyük doktorlarının örneğin Aquinolu Aziz Tommaso'nun Theotokos kültünü genişletme yönünde gelen popüler talebe nasıl direndiğini biliyordum. Kutsal Bakire ile, Hıristiyanlık ve İslamı birleştirecek bir hareketi bağdaştırmak kadar benim düşüncemin bütününden uzak bir şey olamazdı.

Bu tecrübemi muhterem Pederlere anlattım. Aralarından nezaketi beni derinden etkileyen son derece aziz bir insan olan en yaşlısı, Meryem'in Tanrı'ya tapanları yürek temizliğiyle bir araya getirme işini üstlenecek olması fikrinde şaşıracak bir şey olmadığını söyledi. Meryem'in mevcudiyetinin kozmik önemini o andan itibaren anlamış oldum.

Daha sonraki bir ziyaretimde, "Tanrı İradesi" ile ilgili bir aydınlanma geldi. Yıllardır şu sorunla güreşip duruyordum: "Tanrı İradesi'ni bilemem. Peki, benden ne istendiğini bilmeden nasıl kendimi Tanrı'ya teslim edebilirim?" Bir gün rahiplerle beraber yaptığımız bir *latihan*'da, Tesniye'deki şu sözler geldi aklıma: "Tanrı birdir; ve Tanrı'yı tüm kalbinle ve tüm ruhunla ve tüm aklınla seveceksin. Bu gün emrettiğim bu sözler hep kalbinde kalacak." Sonra Levililer'den şu sözler geldi: "Komşunu sev; ben Tanrı'yım." Bu sözler içimde yeniden yeniden geçtikçe bunların nasıl İsa'nın onayıyla atıfta bulunulduğunu ve nasıl Kuran'da tekrar edildiğini hatırladım. Bu sözler benim ve hepimiz için Tanrı'nın İradesiydi.

Tüm bu fikirler bilincimde kaynaştı. Aşkla doldum. Elizabeth'e duyduğum aşk tüm insanlığa duyduğum aşka dönüştü. Sonra insani ve kişisel olan her şey yok oldu. Tanrı Aşkı ile benim aşkımın tek ve aynı olduğu bilincine vardım. İç geçirmelere benzeyen derin nefesler alıp vererek titriyordum. İçimden akıp duran aşkı artık taşıyamıyordum, sonra yere yığıldım. Yerde hareketsiz yatarken bana daha fazla bir şeylerin gösterildiğini fark ettim. Sözler yoktu, o yüzden elimden geldiğince yorumlamak zorundayım. Şöyle bir etki oldu: Tanrı İradesi'ni genel olarak bilmekle yetinmeliydim şu anda. Herhangi özel bir an için bunu bilmeye hazır değildim henüz. Ancak ileride bana başka şeyler, çok daha fazla şeyler gösterilecekti. O an için tatmin olmalıydım.

Bunlar sakat sözler; bana tutmak zorunda olduğum bir söz verildiğini yeterince anlatamayan sözler. Şayet ben kendi adıma komşumu sevmeyi başarabilirsem, o zaman Tanrı Aşkı'na kabul edilebilirim.

27

Hizmet ve Feda

Tanık'ın. ilk edisyonunu yazdığımdan bu yana on beş yıl geçti. Şimdi yetmiş yedi yaşımda, ben, onu yazmış olan adama bir miktar tarafsız gözle bakabilirim. Hayatımı "bu en son uyanışım" dediğim uyanışların art arda gelmesi olarak görebiliyorum; bunların her biri beni bir adım ileri götürdü; öte yandan bunlar, üzerlerinde durup yeni zirveler gördüğüm yanıltıcı küçük zirveler oldu. Yıllar önce bir yanılsama ânında Elizabeth'e şöyle demiştim: "Tüm işlerim Cebrail'in işleri gibi." Olanlara değilde, ne olabilirdilere bakmışım hep; kendimi de mevcut gerçekliği görmekte olduğuma ikna etmişim. Elli yıl önce Uspenski aynı fikri bir hikâyeyle anlatmıştı; kahramanı mezarda yaşamakta ısrar eden bir Çin meselindeki adama benzediğimi söylemişti. Adam ölülerin yaşadıklarına inanır, o yüzden mezarda yaşarmış.

Gürciyev'in insan tabiatına dair ustaca sezgilerinden biri, "önde gelen özellik" doktriniydi. Her birimiz, dünyada olup bitenlere verdiğimiz tepkilerin rengini belirleyen merkezi bir özelliğe sahiptik ona göre. Bu bizim kör noktamızdı; ve her ne kadar tezahürlerini fark edebilsek de, bunların nereden kaynaklandığını göremiyorduk. Bu özellikler içimizde mekanik ve bilinçdışı bir şekilde çalıştığı sürece, en önde gelen zayıflığımız oluyordu; ancak ne zaman ki kendimizi bunlardan ayırıp, eleştirel bir gözle gözleyebilirsek, işte o zaman en önde gelen özelliğimiz haline geliyorlardı. Yakın zamanda bu özelliklerin işleyişini yaklaşık yüz öğrencimde izledim ve şu anda her zamankinden çok, insan psişesinin en garip özelliklerini anlamada anahtar rol oynadığını düşünüyorum.

1961 yılına dönüp baktığımda, Pak Subuh'un "Cebrail" olduğuna inanmakta nasıl da ısrar ettiğimi görebiliyorum; uzun zaman sonra, Subud'un hareketlerinde, bizim inanmamızı istediğinden çok daha sınırlı bir insan olduğunu görebildim. Bir yandan da kendi tutunduğum dallar elimden kayıp gidiyordu. Coombe Springs tam bir karmaşaya sürüklenmişti. Yönetiminden feragat etmiş, *The Dramatic Universe*'ün [Dramatik Kâinat] son cildini yazmak için başkalarına devretmiştim. Coombe Springs'deki hayata gerektiği gibi giremiyordum, ne de ondan bağımsız olabiliyordum. Sürekli ihtilaflar, mali krizler, dünyanın dört bir yerinden gelen ziyaretçiler, tüm bunlar vaktimi fazlasıyla alıyordu. Huzur içinde yazma fırsatı bulamıyordum.

1960 sonbaharı geldiğinde, kendi üzerimde çalışmayı bir kenara bırakıp, çabalarımla yapmam gerekenleri, fazlasıyla *latihan*'a bağımlı bir şekilde yapmaya başladığımı fark ettim birden. Kimseye haber vermeden, Gürciyev'den öğrendiğim disipline ve egzersizlere geri döndüm; neredeyse döner dönmez de hemen durumum iyileşti. Eski dostlarımdan ve öğrencilerimden bazıları gelip bana bazı şeylerin yanlış olduğunu söylediler ve benimkine benzer belirtilerden bahsettiler. Sabahın erken vakitlerinde yaptığımız egzersizlere yavaş yavaş dönmeyi, özellikle de çaba ve feda gerektiren "irade görevleri" vermeyi teklif ettim onlara.

Gözlemlerimizi birbirimizle paylaştığımızda gördük ki, *latihan*, her ne kadar kalbi açmak içim mükemmel bir araç idiyse de, iradeye bir etkisi yoktu. Aradaki dengeyi yeniden kurmak için bir yol

bulmalıydık. Birkaç ay içinde kırk, elli kişi, Subud gelmeden önceki gibi çalışmaya başladık yeniden. Bu, Londra'daki Subud Cemaati'nin kulağına gittiğinde, çoğu son derece şaşırdı ve üzüldü. Pak Subuh'a, benim tüm Subud kurallarını çiğnediğime dair mektuplar yollandı. Pek çok "sınav" yapıldı ve tüm sonuçlar istisnasız yolumu kaybettiğim ya da hatta "Satanik etkiler altında kaldığım" şeklinde oldu. Daha önce de hayatımda pek çok kez olduğu gibi olan biten yanlış aksettirildi, söylentiler abartıldı; ta ki o sıralar Endonezya'da bulunan Pak Subuh, kendimi Batı'da Subud'un sesi olarak öne çıkardığıma ve kendisinin otoritesini inkâr ettiğime inanmaya başlayana kadar. Bir kez daha kendimi eski dostlarımdan kopmuş buldum; kendimi, acaba kendi öz irademin içine mi düştüm yoksa yeni bir anlayışa mı uyandım gibi şeyleri sorgular buldum yine.

Latihan'ın ben ve Elizabeth'te harikalar yarattığından şüphem yok. Durumu iyiye giden pek çok insan da gördüm. Subud gelmeden önceki zamanlara nazaran daha özgürdük, daha açıktık, daha önemlisi daha umutluyduk. Gürciyev gruplarının gereksiz karamsarlığı ve sınırlılığının verdiği zararı açıkça görebiliyordum. Artık F.H. Bradley'nin *Görünüş ve Gerçeklik*'in Giriş'inde tanımladığı karamsar amentüye inanamazdım: "Her şey çürüdüğünde, kokmuş balığa ağlamak insanın görevidir." Ne de Bradley'in tanımladığı gibi Gürciyev'e iyimser bir şekilde bağlı olanlar gibi düşünebilirdim: "Bu mümkün olan tüm dünyaların en iyisi ve içindeki her şey kaçınılmaz olarak kötü."

Değişmiş olduğumdan, içimde olup bilincimin ötesinde olan bir akıl kaynağıyla iletişim kurabildiğimden şüphe etmem mümkün değildi. Benim için o kadar çok şey yapmış olan şeyin ta kendisinden kendimi koparmaya zorunlu görüyordum kendimi. Bu Kader'in acımasız dönüşü idi. Londra'daki, aslında tüm dünyadaki Subud gruplarının saplantı halinde söyledikleri "sınavın" büyük kısmının kendini aldatma ve olduğundan iyi yorumlama olduğu gün gibi açıktı benim için. Dr. Buchmann'ın başlattığı "Oxford Grubu" nda bir tür gelişme görmüştüm; ki bu daha sonra Ahlaki Yeniden Silahlanma'ya dönüştü ve "iç sesin rehberliğine" inancı sarmalayan tehlikeleri fark etti. Kendimde bel bağladığım şeyleri başkalarında inkâr etmek gibi absürd bir durumda buldum kendimi. Kendi bilincimle iletişim kurabileceğime inanıyordum; fakat Tanrı'dan mesajlar ve doğrudan yol gösterme aldığını söyleyen insanlara inanmıyordum.

Aylar süren bu kendini sorgulama mücadelesinden sonra, bu paradoksun çözümünü buldum. Ne zaman kendi arzumla "sınavdan geçsem", yani kendimi oldukça pasif bir şekilde *latihan*'a bıraktığımda ve özel sorular sorduğumda, ya kafa karıştırıcı cevaplar alıyordum ya da hiçbir cevap almıyordum. Fakat sorduğum sorunun rengine göre özel bir cevaba azıcık meyletmeye izin versem, o cevap hemen geliyordu; bu da çok ustaca ve dolaylı bir yoldan kendini kandırmayı çok kolay bir hale getiriyordu. Öte yandan hiçbir soru sormasam, sadece yol gösterme istesem, ne yapmam gerektiğine dair bir işaret hiç beklenmedik ve tahmin edilmedik bir şekilde, *latihan*'sız, özellikle de hiç düşünmezken ortaya çıkıyordu. Bu işaretler o kadar hassas, genelde yapmak istediğimden ya da düşündüğümden o kadar farklı şeyler oluyordu ki, gerçekliklerinden şüpheye düşemiyordum. "İç sesimin" hatırlatmalarını kabul etmek için deneme kabilinden şu kriterleri formüle etmiştim:

1. Bunlar sağduyuya karşı olmamalıydı.

2. Şaşırtıcı, en azından beklenmedik olmalıydı.

3. "Yardım isteme" gibi çok genel terimler haricinde aceleye getirilmemiş ve talep edilmemiş olmalıydı.

Kişi, Vicdan'ın dediğini yapacaksa, o nereye götürürse oraya gitmeye hazır olması gerektiği de

bana çok aşikâr gelmeye başlamıştı. Bu emir verici bir buyruk değil, kolayca susturulabilecek "kısık, ufak bir ses" idi. Ne bağırır, ne çağırırdı, ama biz ona inanmaya başlarsak o da bize güvenmeye başlar, azar azar açılırdı; yani akli kavrayışımızda.

Ocak 1961'de önemli bir olay oldu. Ocak ayında bir gün Jamiçnatra'da oturmuş, o sıralar evde kalan on beş, yirmi kişiyle sabah egzersizimi yapıyordum; Şivapuri Baba'nın bana "çabuk gel, yoksa çok geç olacak," diyen sesini duydum birden. Onun adını yirmi yıl önce, sonradan Uspenski'nin sadık bir öğrencisi olan Seylanlı Budist Profesör Ratnasuriya'dan ilk duyduğumdan bu yana onu ne görmüş ne de fazla düşünmüştüm. 1950'de ani ölümünden sonra eşi Vajira bir yıl kadar bizle Coombe Springs'de kalmıştı. Nepal'de, Himalayalar'daki dağlarda yaşayan yüz otuzunu aşmış bir bilge olduğunu biliyordum. Uspenski'nin başka bir öğrencisi Hugh Ripman'dan Şivapuri Baba'nın o sıralar Nepal'de, Katmandu yakınlarında yaşadığını duymuştum Onu orada ziyaret edebilirmişiz. Fakat bu seyahati yapabileceğimi ciddi olarak düşünmemiştim, ne de buna özellikle heves göstermiştim. O yüzden, bana gelen "davet" hem beklenmedik hem de talep edilmemiş bir şeydi. Düşününce bunun bir anlamı olduğunu gördüm. Hem akıllı, hem tarafsız birinin tavsiyesine ihtiyacım vardı; Şivapuri Baba'daysa bu iki özellik de var gibi görünüyordu.

Olmayacak bir dizi olay seyahatimi mümkün kıldı. Böylece Elizabeth ile beraber yakın bir dostumuz Pat Terry-Thomas ile 1961 Paskalya tatilinde Katmandu'ya gittik. Bu ve 1962'deki ikinci ziyaretimi *Long Pilgrimage* (Uzun Süren Hac) adlı kitabımda anlattım. Şivapuri Baba, öğretisini yazmam gerektiğini söyledi; en baş takipçisi Takur Lal Menandar da kendi notlarını vermeyi üstlendi. Onun üzerine yazma görevinin benim için gerekli olduğunu şimdi görebiliyorum; zira bu, zihnimi, Dr. Kanhere ile kırk küsür yıl önce yürüttüğüm Sanskritçe çalışmalarımdan bu yana ihmal ettiğim Hint ruhani âlemine açtı. Şivapuri Baba evrenseldi. Öğretiler ve dinler ayrımının ötesine geçmiş, kişisel varoluş koşullarından özgürleşmiş bir insandı. Ama bir Yogi idi ve Bagavad Gita'yı kutsal kitap kabul ediyordu. Onunla beraber olmak, özgürleşmenin mümkün olduğu güvencesini duymak demekti. 1962 yılındaki ikinci ziyaretimde, her ne kadar Subud anlamında "teslimiyet" gerekliyse de, bunun öz-disiplinsiz işe yaramayacağı şeklindeki kanaatimi onayladı. Gerçekten de, Doğru Yaşamak dediğimiz tüm öğretisi, beden, akıl ve ruhun üç katmanlı disiplini şeklinde özetlenebilir. Kendisiyle temasım her ne kadar kısa süreli olmuşsa da, Şivapuri Baba gelişimimde tayin edici bir rol oynamıştır. Öte yandan karşılaşmamızın böyle kısa süreli oluşu, gelişimim için büyük potansiyel sunan bir faaliyete aşırı bir şekilde kendimi verme eğilimime karşı bir koruma oldu.

Şivapuri Baba, "burada, bu hayatta" ermenin alnıma yazılı olmuş olabileceği inancının tohumlarını aklıma düşürdü; tıpkı Buda'nın söylediği ve Gürciyev'in bana 1949 yılında vaat ettiği dönüşüm gibi. Şöyle demişti bana: "Cennet ile yetinme, sadece Mutlak Güneş'e varmak için uğraş." İlk defa bu cüretkâr arayış, uzak bir görü olmaktan öteye geçti.

Türkiye üzerinden dönerken, ilk defa 1919 yılında çıktığım ve Kadir Gecesi'ne ilk defa tanık olduğum Ayasofya'daki galeriye bir kez daha çıktım; bu gidişimde, art arda gelen darbelerle kendime güvenimin nasıl paramparça olduğunu gördüm. Tüm dayanaklarım birer birer gidiyordu ve bir kez daha gizli dünyamla yüzleşmek zorunda kalıyordum. Tekrar edip durduğum hatalarım, yanlış yargılarım, iç görüm önünde karşıma çıktı ve beni bir faciadan bir başkasına sürükleyen zayıflık ile kabalığın, sahte alçakgönüllülükle, inatçılığımın sefil kombinasyonunu görebildim. Ancak kesin bir rehber de görebildim. Her bir facia içimdeki bir parçanın ölümü oldu, ama her olayda ardından bir yeniden diriliş geldi. Dıştan bakıldığında hayatım yerine getirilmemiş sözlerin toplamıydı; içte ise

adım adım dış görünüşüme sahte bir inançtan özgürleşmek, iç âlemime de gittikçe artan bir güvendi. Şivapuri Baba küçük bir fiskeyle dengeyi benim yararıma olacak şekilde sağlamıştı.

Onunla yaptığım özel sohbetlerden birinde, Katolik Kilisesi'ne katılmak konusundaki niyetim hakkında bir soru sordum. Dine, diğer bilgileri dışlayıp Tanrı'nın bilgisini taşıyacak kadar zayıf bir akla sahip insanların sığınağı gözüyle baktığını söyledi. Yani, Kilise'ye girmenin benim için doğru yol olduğunu bana bu kadar ani bir şekilde söylemesi karşısında hazırlıklı değildim. Tanrı-gerçekleşmesini, dedi, İsa aracılığıyla bulabilirmişim. 26. Bölüm'de, St. Wandrille'de Benediktinlerle ilk karşılaşmamı anlatmıştım. Oraya gidip rahiplerle günler, hatta haftalar geçirmekten çok mutlu olmuştum; fakat henüz bunu bir görev olarak görme konusunda kafam net değildi.

Nepal'den dönüşümden kısa süre sonra, St. Wandrille'e gittim ve bana yine yol gösterilmesi için dua etmeye karar verdim. İşaret her zaman gibi beklenmedik fakat ikna edici bir şekilde geldi. Bir gün Büyük Ayin'deydim; koronun arkasında, Manastıra gelen misafirlere ayrılmış, halka komünyon dağıtılan sıranın önünde oturuyordum. Ayini yöneten papaz önümden geçti. Düşüncelerim karmakarışıktı; bir an tüm bedenimde bir titreme hissettim. Ayinde İsa'nın bana doğru yaklaştığının tam bir bilincine vardım. O'nun gelip geçişini hissettim; son derece derin bir huşu ve mutluluk geldi. Diz çöktüğümde, Tanrı'nın tüm şüphelerin ötesinde kutsal ekmeğin içinde olabileceğini ve olduğunu anladım. Çoğu Hıristiyan teolojisinde beni rahatsız eden antropomorfizmin Gerçek Mevcudiyet doktrininde nasıl bir kenara bırakıldığını bir parlama şeklinde gördüm. Eğer Tanrı salt İrade ise, o zaman O bunu herhangi bir araçla tezahür edebilir. Üçlü birliğin ikinci Şahsı'nın nasıl tezahür etmesi gerekeceğini gördüm; aslında o, tezahür gereği bir şahıstı. Tüm bunlar ve pek çok başka anlayış zihnime aktı, aynı zamanda tüm bunlar bana gösterildiği için bir mutluluk ve şükran duygusuyla doldum. Her şey bir yana, Tanrı Aşkı'nın bilincine, düşüncelerimizin dayandığı tüm varoluş sınırlamalarının -"isim ve form" sınırlamalarının- ötesinde varmıştım. Bu her yerde varolan aşkın, şapelin ortasında diz çöken bana, bu küçük varlığa eriştiğinden emindim.

O andan itibaren hazırlanmaya başladım ve birkaç ay sonra, dostum Baş Rahip sayesinde kiliseye kabul edildim. Bir yıl sonra eşimle çocuklar da kabul edildi. Elizabeth başlarda ibadetini benimle paylaşmak için gelmişti. Fazla bir zaman geçmeden o da Gerçek Mevcudiyeti kavramasını ve daha önce anlayamadığı kiliseyi ve dogmalarını kabul etmesini sağlayacak kişisel bir uyanış geçirdi. Roma Kilisesi ayinlerinin ve dolayısıyla sonra gelen Havarilerin geçerliliğine olan inancıma rağmen, insanların ne kadar çok spekülasyon yaptığını, hatta Kilise öğretisine insan fantezisinin ne kadar çok karıştığını görmekten kendimi alamıyordum. Yeni Ahit'teki İncil hikâyesi ile Celile ile Kudüs'te gerçekte olup biten olaylar arasında ne kadar az benzerlik olduğunu biliyordum ve yeni bir Yeniden Vücut Bulma anlayışı kurmanın ne kadar gerekli olduğunu görebiliyordum. Kilise hem tutucu hem modern kanatlarında yoldan sapmıştı; merkez de bir o kadar kötüydü. Katolik Kilisesi anlamadığı bir gizemin bekçisiydi; öte yandan ayinler ve işleyişleri bundan daha az gerçek değillerdi.

Şivapuri Baba'ya ziyaretim ile St. Wandrille'deki tecrübelerimin birleşik etkisi şöyle oldu: İçine düşmüş olduğum depresyondan kurtuldum ve Subud'da bulmayı başaramadığım ruhani gerçeği bulabilme umudunu kazandım. İçimde yeni fikirler, yeni sezgiler açılıyordu; ben de bunlarla bir şeyler yapmaya kararlıydım.

Kendime bu yeni güvenimin meyvelerinden biri, 1962 yazında Coombe Springs'de düzenlediğim bir seminer oldu. Bu seminerde, Gürciyev psikolojisi üzerine kendi yorumumu kattım. Büyük bir

değişim geçirdiğimi görebiliyordum. İlk defa kendim olmaya cesaret ediyordum. Çok değil sadece iki yıl önce, arayışımın sonuna geldiğimi düşündüğüm noktaya varmıştım. Sonra Subud ile maddi benliğimin öldüğü bilincine varıp, gerçek bir başkalarını sevme ve anlama kapasitesiyle yeniden doğmuştum. Şimdiyse sona yaklaşmaktan bile çok uzakta olduğumu, hâlâ bir çocuk olduğumu ya da en iyi ihtimalle bir yetişkin olduğumu gördüm. Altmış beş yaşımdaydım ve "büyümeliydim."

Seminer, katılan herkes için heyecan verici bir tecrübe oldu. Bir Quaker olan Isabel Turnadge ve Polly'nin Dick diye çağırdığı John Holland bana yardım ettiler seminerde. İkisi de o sıralar Coombe Springs'de yaşıyordu. Subud'dan çıkmak gibi acı verici bir işte bana yardım ettiler; hayatımda dördüncü, beşinci kez ileri gitmeye teşvik ettiler beni.

Seminer sırasında yapılan tartışmalar, şu müthiş buluş olan teybe kaydedildi. O sıralar, bunun tamamen insanın yararına olan az sayıda keşiften biri olduğunu söyler dururdum. Daha sonra kötü sonuçlar doğuracak özel konuşmaları kaydetme gibi bir amaçla kullanılıp insanın sonsuz ahmaklığını bir kez daha ispatladı, o başka. Ancak bizim örneğimizde durum farklıydı; teyp sayesinde tüm seminer kaydedildi ve Isabel Turnadge'nin yardımıyla kitaplaştırıldı. Seminer notlarını, Paul Hodder Williams'a yolladım, basılabilir mi diye. İlginçtir, birkaç hafta sonra cevap geldi; okurları beğenmişler ve olduğu gibi yayımlama tavsiyesi vermişler. 1964 yılında *Ruhani Psikoloji*(*) adıyla çıktı. Baskısı tükendi; üç dört baskı yaptı. Bu noktada, büyük ihtimal psikolojik teknikleri geliştirmeye devam edebilir, Coombe Springs'i Gürciyev öğretisinin hizmetinde kullanılacak şekilde yeniden kurabilirdim. Ancak başka gelişmeler oldu.

1962 Haziran'ında seminere hazırlanırken, Uspenski'nin erken dönem öğrencilerinden Reggie Hoare'den bir mektup aldım. Türkiye'den geldiği 1924 yılında kurduğu gruba gelirdi. Reggie benimle Uspenski, Gürciyev ve Subud'un inişlerini, çıkışlarını yaşamıştır. 1960 senesinde sessiz sedasız Subud'dan ayrılmış, Subud Kongresi'nin arkasından kopan tartışmalara bulaşmayı reddetmişti. Mektubunun yanına bir gazete kupürü eklemişti. Yazar Orta Asya'da bir mabedi ziyaret etmiş ve Gürciyev'den öğrendiklerimizle yanılgıya pay bırakmayacak şekilde aynı kökten gelen bir öğreti bulmuştu. Bu mektup, Reggie ile üç dört eski dost, eski Gürciyev öğrencisinin Idries Shah ile buluşmasının yolunu açtı; bu kişi daha sonra Gürciyev fikirlerinin takipçilerini bulmak üzere İngiltere'ye geldi. Öğretilerini tamamlamak üzere onlara bilgi ve yöntemler verme niyetindeydi.

En başta biraz ihtiyatlı yaklaştım. Tam yalnız başıma gitmeye karar verdiğim bir anda başka bir "hoca" çıkmıştı ortaya. Reggie ile yaptığımız bir iki konuşma sonunda en azından kendi gözümle görmem gerektiği sonucuna vardım. Elizabeth ile beraber, Shah ile buluşmak üzere Hoare ile yemeğe gittik. Adam kırklarında genç bir adam çıktı. Kusursuz bir İngilizcesi vardı; sakalı ve kimi jestlerinden dolayı, pekâlâ İngiliz devlet okulundan çıkmış bir tip zannedilebilirdi. İlk izlenimlerimiz pek iyi değildi. Shah, kabına sığmayan biriydi. Korkunç sigara içiyordu. Fazla konuşuyordu; iyi bir izlenim bırakmaya fazlasıyla kendini kaptırmış gibiydi. Gecenin ikinci yarısında ona karşı tutumumuz tamamen değişti. Sadece fevkalade yetenekli bir adam değildi; kendi üzerinde çok iyi çalışmış olduğunu gösteren tanımlanamaz bir şeyler vardı onda.

Uzun aylar boyunca onunla bir daha temasa geçmedim. Sonbaharda Reggie Hoare onu bir daha görmeye ikna etti beni. "Ehliyetini" mükemmelen kanıtladığı konusunda bana garanti verdi. Afganistan'daki ezoterik bir okuldan Batı'ya gönderildiğine inanıyordu. Büyük bir ihtimalle Gürciyev'in *Olağanüstü İnsanlarla Görüşmeler* adlı eserinin son bölümünde bahsettiği okuldu bu. Reggie, Shah'ın kendisine anlattığı Dokuzlu sembole çok büyük bir önem atfediyordu. Shah bu

sembolde, Uspenski'den duyduklarımızın çok ötesinde gizler ortaya çıkardığını söylüyordu. Reggie'nin çok dikkatli bir adam olduğunu, dahası Haber Alma Servisi'nde bilgi toplama konusunda uzun yıllar eğitim aldığını bildiğimden verdiği garantileri ve aynı zamanda Shah'ın Batı'da çok önemli bir misyon yürüttüğü inancına katıldım. Bu görevini başarması için ona yardım etmemiz gerektiğine inanıyordu.

Bu olaylar, beni yeni bir duruma soktu.

Shah bir hoca değildi, öyle bir iddiası falan da yoktu; fakat hocası tarafından gönderildiğini, kendisine "Geleneğin Bekçileri"'nin desteğinin verildiğini iddia ediyordu. Bana bir belge verdi ve bunu kendi öğrencilerime ve uygun düşeceğini düşüneceğim herkese gösterme yetkisi verdi. Bay Shah'ın izniyle burada bazı pasajları aktarıyorum:

GELENEĞİN İNSANLARI DEKLARASYONU

Yayın hakları Octago Press, 1966 ve 1974

Tüm halklar arasında, tüm ülkelerde, gizli, gizemli, özel, üstün bir bilgi formuyla ilgili, bir insanın çeşitli sınavlardan geçerek ulaşabileceği bir gelenek vardır.

Bu deklarasyon bu konuyu ele almaktadır.

Böyle bir bilginin var olduğunu ilan ediyoruz; içinde bulunduğumuz zamanda ve bu yazının seslendiği insanlar için bu bilginin iletilmesi şansı vardır.

Bu bilgi ve işleyişi, bilgiden beklenilenden farklı bir tabiata sahip olduğundan, bulma ve kullanma girişimleri genelde başarısız olur. Ancak belli bir şekilde yaklaşılırsa karşılık verir ve tam olarak işler. Bu, "yolda" karşılaşılan güçlüklerin ilkidir.

Çok az insan, "arayışın" gerekli koşullarını deneme yanılma yoluyla keşfetmeye yetecek kadar yaşar. Özelleşmiş bir bilgi ve teknik şarttır. Kitlesel girişimler, bireyin cehaletini telafi etmez.

Bu bilgi, verili herhangi bir zaman için üç tür birey tarafından yoğunlaştırılır, yönetilir ve nezaret edilir. Bunlar "Görülmez Hiyerarşi" altında olagelmişlerdir; çünkü normalde bunlar sıradan insanlarla iletişim ya da temas halinde değildirler, özellikle de iki yönlü iletişim halinde.

Bir anlamda bilgiye giden yol, bir "art arda gelişler zincirinde" yatar. Burada sıradan insanın algısının üst düzey bir teması başarabilmesi için yardım gerekir. Din, folklor, vs bu sürecin gizli örnekleriyle doludur.

Pek çok dinsel, büyü, simya, psikolojik ve diğer tezahürler gerçekte şu anda bahsettiğimiz bilimin kıyısında köşesinde kalan şeylerdir. "Hakikate Giden Yollar" vesaire gibi görülen konular genelde geçmişten bu yana yukarıda söz edilen bağlantıya ulaşmakta kullanılagelmiş tekniklerin aşağı yukarı izlerinden başka bir şey değillerdir.

Üst düzey bir tür bilgiyi bu büyük arayıştaki büyük "güçlüklerden" biri, bu hayatta kalışların tam da varoluşları ve suistimal edilmeleridir. Bir kelebeğin kozası tırtılın hapishanesidir, ki bunu kelebek olmak için kullanır. Genelde kendi kozasını yapması gerektiğini fark etmez.

Öyleyse özel ve üst bir işlevi olan ayin, inanç ve kişilik formlarıyla bağımız vardır. Bu bir "uygun duruma getirme" haline dönüşür, ister hissi, ister entelektüel olsun. Bu tür kurumların, bireylerin ve süreçlerin hakiki büyüklüğü ve önemi, dış görünüşleriyle hastalıklı bir şekilde özdeşleşmek yerine gerçekten gerçekleştirilebilirse, paradoksal olarak bu tür önde gelen metodolojilerin taraftarları o zaman, mevcut olan işaretlerle tehdit edildiğini düşündükleri bu şeylerin hakiki güzelliğini, ihtişamını ve yüceliğini anlayabilirlerdi.

O halde insan genelde orada bir yerde olması gerektiğini düşündüğü hakikatle genelde aynı düzlemde olamaz. Bu hakikatle aynı düzleme geçmek zorundadır. Bu ancak, geçmiş bağlantılarla kirlenmemiş bir arayış formülasyonu kullanarak yapabilir. Hakikatin Yolu'na dair geçmişte varolan pek çok formülasyonun nedenini burada buluyoruz.

Yani kişi, her şeyi sıfırdan kurmak için varolan bağlarını ya da otomatik yaptığı şeyleri bir kenara bırakmalı; çünkü o zaman hemen şimdi bu uygun duruma gelme maskesinden kurtulup, aklın fiilen kullanılmayan bir kısmıyla algıya geçme ihtimali doğar.

Şu anda meşgul olduğumuz girişim budur.

Şu anda seslendiğimiz toplulukta şimdi bu tür bir işin yapılabilmesi için gereken koşullar mevcut. Bu noktada ve düzeyde, bu koşulların varoluşunun "nedenlerini" tartışmakta herhangi bir avantajımız yok. Bu tür tartışmalar beyin jimnastiği niteliğindedir, buna paralel tecrübeler olmadığı sürece faydasızdır.

Geleneği ellerinden geldiğince, söylenen şeylerden faydalanabilecek kişilere, hangi dilde olursa olsun yaymak bekçilerinin görevidir. Seslenilen insanların kapasitesi ve salt kapasite ile ilgilenirler. Seslenilen insanların ortalama bilgi birikimleri, yetkinlikleri ya da satıhtaki psikolojik eğilimleri özel bir ilgi konusu değildir.

Elimizdeki tek tutarlı şey, her gelenekten uygun adayların bulunması deneyidir.

Hakikate Giden Yol'daki diğer "güçlüklerden" biri de, söz ettiğimiz bilginin, beklenmeyen insanlarda ve yerlerde bulunması olagelmiştir. Dolayısıyla dış görünüşü genelde beklenenin aksine olur.

"Güçlükler" hakkında söylenenler, bunların her zaman gerçekten ziyade görünüşe dair şeyler olduğunu gösterecektir. Bir güçlük, kendisini bir durumun gerçek olgularına uyarlayamayan insan için her zaman büyüktür.

Bir duyuru yapma, belli düşünce alanlarına birtakım fikirler verme ve bu çalışmayı saran kimi unsurlara dikkatleri çekmenin yanı sıra, bu deklarasyonun düşünürlerinin pratik bir görevi de var.

Bu görev, elimizde olan özel bilgiyi alabilecek insanları bulmak; bunları gelişigüzel olmayan, özel bir tarzda gruplamaktır; öyle ki her grup ahenkli bir organizma oluştursun. Bunu doğru yer ve zamanda yapmak; çalışabilecek dışsal ve içsel bir biçem vermek; yerel koşullara uygun bir "fikirsel" formülasyon vermek; teori ile pratiği dengelemek görevimizdir.

Bu Deklarasyon Coombe Springs ve Londra'daki gruplara okundu. Gelenek ve "İnsanlığın İçsel Çemberi" hakkında onca şey duyduktan sonra, İngiltere'de "Görünmez Hiyerarşi"den söz eden bir adamın varlığını duymak onlar için şaşırtıcı olmuştu. Shah'ın bir şarlatan ya da yüksekten atan bir adam olmadığını, kendisine verilen görev konusunda son derece ciddi olduğunu anlayacak kadar onunla vakit geçirmiştim. Her zaman kendi girişimiyle değil, Deklarasyon'un son paragrafında tanımlanan misyonu kendisine vermiş olan Hoca'sının talimatlarıyla hareket ettiğini söyler dururdu.

1963'ün başlarıydı; kendime Shah'ın emrine girmek zorunda olup olmadığımı, ona yardım etmek için elimden geleni yapmam gerekip gerekmediğini sordum. O sıralar Notting Hill'deki dairesinde her hafta onu ziyarete giderdim; baş başa saatlerce sohbet ederdik. İlginçtir, benden otuz yaş genç olduğu, o sıralar pek tanınmamış olup çok az takipçisi olduğu halde, o beni çok az ziyaret etmiştir. Her hafta Coombe Springs'den Londra'ya o yorucu yolculuğu yapan bendim; konuşan ise oydu. Açıkça amacı "kendisini geçerli kılmaktı," yani beni misyonunun ve arkasındaki gücün gerçekliğine ikna etmekti. Sık sık bir Sufi doktrini olan "Bereket"e atıfta bulunurdu, ki ben de bunu Gürciyev'in Prieuré'de 1923 yılında bahsettiği "Yüksek Duygusal Enerji" ve *Beelzebub Hikâyeleri'nde Hanbledzo*in diye bahsettiği ve hayatının son günlerinde söz ettiğiyle aynı şey olarak görürdüm.

Kendime şunu açıklamam gerekiyordu: Idries Shah gerçekten Geleneğin Bekçilerinden gelen bir haberci miydi yoksa benim *The Dramatic Universe*'te [Dramatik Kâinat] söylediğim gibi "Gizli İdareden" miydi? Ocak 1965'te, şimdi anlatacağım açıklaması imkânsız şu olaylar olunca buna inandım. Bir sabah dua ederken, Shah'a tamamen güvenebilir miyim diye sordum. Londra'ya inerken cevap geldi: "Bunun için beraber dua etmelisiniz." Onunla buluştuğumda, olanları anlattım. Şöyle cevap verdi: "Doğru; hakikat sadece duada ortaya çıkar." Bu cevap beni tatmin etti ve başka soru sormadım. Sonra, istediğim şeyi yerine getirmediğini fark ettim, yani beraber dua etme işini. Sonra kendime, acaba aldığım işareti takip etmekte başarısız mı oldum, diye sordum.

Daha sonra bu olay, Shah'ın, yetkili ve iktidar sahibi, insanoğlunun sorunlarının ekonomik, siyasi ya da toplumsal hareketlerle çözülemeyeceğini biraz da olsa anlamış olan insanlara planlarını açma planları sonucu etrafında büyüyen ilgi furyasında unutuldu gitti. Bu insanlar, demişti, gelmekte olan

krizden sağ çıkabilmek için insanoğluna yardım etmek üzere harekete geçen yeni güçlerden etkilenmişlerdi. Bu görüş, verdiğim bir dizi derste ifade ettiğim ve bir yıl önce çıkan *Zamanımızın Ruhani Devrimi* adlı eserimde verdiğim kendi çıkarsamalarımla uyuşan bir görüştü. İnsanların, otorite pozisyonlarına yükselmek ve buraları işgal etmek için gerekecek niteliklere pek sahip olmayan, dışa dönük ruhani ya da ezoterik hareketlere ilgi duydukları görüşüne de tamamen katılıyordum. Tüm dünyada, önemli pozisyonları işgal eden, ulusal ve kültürel sınırların ötesini görebilen, insanoğlunun tüm umudunun Yüce bir Kaynağın devreye girmesinde yattığını kendileri görebilen insanların zaten var olduğuna inanmak için yeterli zeminin olduğu da doğruydu.

Zaman geçtikçe, Shah'ın benden bir karar vermemi beklediğini anladım; yani işini yeni ve daha büyük bir ölçeğe taşımasında yardım etme taahhüdüne girip girmeme kararı. Coombe Springs gibi bir yer istediğini, daha çok insana ulaşmak istediğini söyledi açıkça. Ona çeşitli tekliflerde bulundum; bunlar arasında Coombe Springs'i tamamen hizmetine sunmak da vardı. Hepsini geri çevirdi. Sonunda ona sunabileceklerim konusunda daha büyük bir baskı yapmaya başladı: "Vakit dar. Kervan yola çıkmak üzere. Katılmaya hazır olmayanlar geride kalacak," diyordu.

İstediğinin Coombe Springs'i kullanmak değil, tüm mülkiyet haklarını almak olduğunu gördüm; yani sadece öğrencilerime erişmek değil işine yarayacakları kendi kanatları altına alma hakkını da istiyordu. Bunu, o mekâna olan bağlarımdan özgürleşme fırsatı olarak da gördüm. Bir yıl ara hariç 1941'den beri orada yaşıyordum; orada ölmek ve çalışmalarımın belki de oğullarım tarafından orada devam ettirilmesini istiyordum. Orayı canı gönülden seviyordum; özellikle de kendi esinimin ürünü olan Jamiçunatra'yı. O, arkamda bırakabileceğim tek anıttı. Onun ihmal edilme ihtimali düşüncesine bile katlanamazdım. Öyle yürüyüp gitmek, arkamda her şeyi bırakmak kadar zor bir şey olamazdı, içimde bu duygular büyüdükçe, bu fedakârlığı yapma zorunluluğuna da o kadar ikna olmaya başlıyordum.

Shah, ona Coombe Springs'i vereceksek, mutlak, geri alınamaz biçimde ve tamamen gönüllü olarak vermemiz gerektiğini söylüyordu. Bunu yapmak istiyorsam, o değil ben, Konseyi ve Enstitü üyelerini bunun doğruluğuna ikna etmeliydim. 1965 Haziranı geldiğinde kararımı vermiştim. İşe giriştim. Zor olmayacağı anlaşıldı. Üyelerin büyük çoğunluğu, sorgusuz sualsiz söylediklerime uymaya hazır gibiydiler. Çok azı itiraz etti ve garanti istedi. Onlara müteşekkirim, zira anlık bir dürtünün peşinden gidip gitmediğimi araştırmaya sevk ettiler beni. O yaz Coombe Springs'deki son seminerimizi yaptık. Shah gelip öğrencilerle konuştu. Onları ikna etmeye çalışmadı, hatta asıl meseleyle ilgili tek söz etmedi. Ama yine de onlara misyonunun ne kadar önemli olduğunu anlattı ve bir tür aciliyet duygusu yarattı.

Ekim ayında, Konsey'e Enstitü'nün en değerli varlığını verme yetkisini vermek üzere Olağanüstü Yönetim Kurulu yaptık. Uzmanlar Coombe Springs'in fiyatının 100.000 sterlinden fazla olduğunu söyledi; pek çok üye de satıp gerekirse paranın yarısını Shah'a verip diğer yarısıyla taşrada bir yer almamız gerektiği fikrini savundu. Sonunda karar alındı ve taşınma hazırlıklarına başladık. O kocaman evde geçirilen yirmi yılda çok büyük bir mülk birikimi olmuştu. Satabildiğimizi sattık, kullanamayacağımız, götüremeyeceğimiz her şeyi de yok ettik. İçindeki halılarıyla, mobilyalarıyla Jamiçunatra'yı ve istediği her şeyi Shah'a bıraktık.

O sıralar bizi, işinin artık gecikmeye tahammülü olmadığını söyleyerek acele ettiriyordu. Nereye gideceğimi bilmiyordum. Bir gün Kingston'da satılık bir ev olduğunu duyduk. Aynı sabah Elizabeth ile ben evi görmeye gittik; bir bedel biçtik, kabul edildi. Brunswick Road, 23 Numara'ya taşınmak

üzere hazırlıklara koyulduk. 13 Ocak 1966 günü, iki yüz elliden fazla üyenin ve arkadaşın katıldığı büyük bir partiyle Gürciyev'in doğum gününü kutladık. Son kez, Jamiçunatra'da Gürciyev hareketleri gösterisi yaptık, içimde derin bir yarık oluşmuştu. Shah'ınm, Coombe Springs'de bir Sufi merkezi kurabileceği konusunda pek de olumlu düşünmüyordum; tamamen serbest bırakılması gerektiği konusunda ısrar ediyordu. Yönetim Kurulu toplantısında ben de şöyle demiştim: "Diyelim Shah Coombe Springs'i satsın ve cebinde yüz bin sterlinle Afganistan'a geri dönsün. Bu bizim için ne anlama gelir? Misyonu için tüm imkânları ona vermekle doğru bir şey yapıyoruz. Garanti istemek, hareketin ruhunu mahvetmek olur." Bu cesur sözlere rağmen, kuruntularım devam ediyordu. Yola kendi başıma devam etme kararlılığıma ne olmuştu? Kendi misyonuma güvenim nerede kalmıştı? Büyük ve kararlı bir feda yapmanın en önemli şey olduğu kanaati yüzünden her şeyin batağa saplanmasına izin vermiştim. Kendime, her türlü maddi duruma ya da öğrencilerim karşısındaki pozisyonuma olan bağlarımdan bağımsız olduğumu kanıtlamak istemiştim. Hepsini de yapmıştım; ama yine de doğru şeyi yaptığımdan emin değildim.

Sonraki birkaç ay çok zor oldu. Fazla zaman geçmeden mülkiyeti ele geçiren Shah, bizden insanların Coombe Springs'e girmelerini yasakladı. Tasfiyedeki gecikmelerden öfkeyle şikâyet etti. Bana orada artık yerim yokmuş hissi verdi. Ben de ayağımı kestim oradan. Bana yaptığı muameleyi protesto etmek amacıyla oraya giden kimi öğrencilerime konuşma fırsatı bile vermedi. Sonra aldığım tek davet iki gün, iki gece süren, Shah'ın o sıralar öncelikle çevresinde toplamaya başladığı genç insanlar için düzenlenen "Yazdönümü Şenlikleri" oldu. Shah zarif tavırları, ince hassasiyeti olan bir adamdı. Davranışı, Coombe Springs ile olan tüm bağların koptuğundan emin olmak için kasti olarak takınılmış tavırlar olarak yorumlanabilir. En sadık destekçileri arasında popüler olmadığımı, örgütlenmesinde herhangi bir yerimin olmadığının çok iyi farkındaydım. Ben üzerime düşeni yapmıştım, daha fazla zorlamanın âlemi yoktu. Geleceğin ihtiyaçlarına, şayet başarılı olursa, çok iyi katkılarda bulunacak Eğitim Araştırması projesine daldım. Her zamanki coşkumla, yöntemimizin eğitimi hocanın öğrenciye hükmettiği edilgin bir süreç olmaktan çıkarıp, kişinin yönettiği, herkes için etkin bir sürece dönüştürmede kullanılabileceğini gördüm.

1966'da Shah'ın Coombe Springs'i satmaya karar verdiğini duyduk. İlk bilgi, Yardım Komisyonu ve Eğitim Bakanlığı'nı tatmin etmek için kapılarına asılmış satış niyet mektubundan geldi. Komisyon, Enstitü'müzden, bir tröst olarak kurulup, yardım maksatlı diye bilinen Fikirlerin Temelini Anlama Cemiyeti, yani SUFİ'ye transferini gönülsüzce kabul etti. Üç, beş ay sonra mülkün yirmi sekiz lüks konut inşaatı için geliştirilmek üzere 100.000 sterlinin üzerinde (300.000 dolar) satıldığını duyduk.

Shah ile ailesi, Kent'te Langton House'a taşındı. Şüphesiz Coombe Springs'e göre amaçlarına daha uygun bir yerdi burası. Bense Coombe'un kimliğini kaybetmesinden üzüntü duymadım. Sadece Jamiçunatra'nın yıkılması bana acı verdi. Rosemary Rutherford'un şahane vitraylarının kurtarılması için kimi çabalar sarf edildi. Ama sonradan bunun imkânsız olduğu ortaya çıktı. Her şey hurdaya çıktı.

Bütün bunlar 1966 yılında oldu. Ben o sıralar kendimi tamamen eğitim projesine vermiştim. İşine yarayabilecek tüm gruplarımı Shah'a teslim etmiştim. Üç yüz kişiden yaklaşık yarısı kendine bir yer buldu, geri kalanlarsa boşluğa düştü. Onlara fazla bir şey yapamadım. Gruplarla azar azar yeniden çalışmaya başlamamın nedeni de budur.

Subud'dan ayrılmaya başladığım 1960 yılından, bir kez daha tamamen kendi başıma kaldığım 1967'ye kadar geçen dönem benim için son derece kıymetli bir dönem oldu. Hizmet ve feda etmeyi

öğrendim; bağlarımdan özgür olduğumu gördüm. Bir iş için Amerika'ya gidişim ve New York'ta Bayan de Salzmann ile buluşmam da o dönemin sonuna denk gelir. Bayan de Salzmann, Idries Shah'ı çok merak ediyordu; bana onunla yaptığım mukaveleden ne kazandığımı sordu. "Özgürlük!" diye cevap verdim. O zamana kadar sürekli bir destek aramışım; hem umut hem inanç sahibi olduğumu fark etmem bile kendi alınyazımı gerçekleştirebilmem için beni özgürleştirmemişti. Shah'ın misyonu için, ki orada kişisel olarak bir yerim yoktu, gücüm yettiği her şeyi yapmaya kendimi vererek sağdan soldan yardım almak suretiyle aldığım borçları ödemiştim. Şimdi de Yaradan'a olan borcumu ödemek üzere içime dönmem gerekiyordu.

O sıralar kendimi silme ve elimi ayağımı çekme fikrine takmıştım kafamı. Yetmişinci yaş günüm yaklaşıyordu; pek çok arkadaş ortak bir hediyeyle kutlamak istiyordu. Yüzden fazla kişiden büyük miktar para toplamışlar. Bana ne istediğimi sordular. Çok sıkıcı ve kaba bir tarzda her şeyi reddettim; paranın bağışlayanlara geri verilmesinde ısrar ettim. Yaş günü partisi de istemediğimi söyledim. Bu gayri medeni davranış, içimde kopan fırtınalara verilebilir.

1921 yılında, 7. Bölüm'de anlattığım tecrübelerime dayanarak, hayatımın hakiki anlamını yetmişimden önce bulamayacağım kehanetinden söz etmiştim. Vakit yaklaşıyordu ve bu kehanetin ne anlama geleceğini hâlâ göremiyordum. Tavsiye için dünyada gidebileceğim tek insan yoktu ve içimdeki ses susmuştu. Hayatıma yeni bir açıdan bakmayı öğrenmiştim. En çok iki şeyin bana faydası olduğunu görmüştüm. Biri kibrimin kırılmasına izin vermek; öteki, bana ait olmayan bir amaca hizmet edip fedalar yapmak. Sadece özgürlüğümü kazanmamış, anlayamadığım insanları sevmeye başlamıştım. Artık *l'enfant au coeur glacé* değildim, hâlâ bir çocuktum. Gerçi yetmiş yaşıma gelmiştim ama hâlâ "varoluşumun anlamını ve amacını" bilmiyordum. Tek bildiğim şuydu: Sadece ne yapılacağını değil, ne zaman ve nerede yapılacağını açıkça bilmeden tek bir girişimde daha bulunmak, faciaya davetiye çıkarmak olacaktı.

(*) Bir sonraki baskı: Santa Fe: Bennett Books, 1998.

28

Hayat Yetmişinde Başlar

1960 ile 1970 arasında geçen on yıl zarfında, dış dünyam temel olarak, insan tabiatı hakkında öğrendiklerimi, modern hayatın hızlı temposunun yarattığı sorunlara uygulama girişimiyle dolu oldu. Dünyanın her yerinde eğitim, çağın yüzyıllarca gerisindeydi. Üniversitelerimiz ortaçağdan kalmaydı; hem köken hem dış görünüş olarak. Okullarımız, yüzyıllardır olagelen bir model olan öğretmen-öğrenci ilişkisinden, bir sınıf içine sıralanmış okul sıralarından daha yeni yeni kurtulmaya başlıyordu. Tüm eğitimimizi çocukluk ve gençlik yıllarına sıkıştırıyoruz; halbuki bu yaşlar pek çok insanın daha ne yapacağından bihaber olduğu yaşlardır. Yirmi yaşında öğrenilen mesleklerin büyük çoğunluğu kırk yaşına gelindiğinde eskir. Değişim hızı gittikçe ivmelenmekte ve hayat boyu süren bir eğitime ihtiyaç her geçen gün daha bariz ortaya çıkmakta. Ancak mevcut sistemin ataleti, tüm o binalara ve insanlara yaptığı büyük yatırımlarıyla, hızlı bir değişimi imkânsız kılıyor. İnsanın örgütlü yaptığı her türlü faaliyetten daha çok eğitime para harcanıyor. Fakat bunun sonuçlarını pek göremiyoruz. Az eğitimli ya da eğitimsiz insanlardan ne daha iyi insanlar, ne de daha iyi yurttaşlarız. "Gelişmiş" ülkelerde, "geri kalmış" denilen ülkelere nazaran daha büyük bir tatminsizlik, daha büyük bir mutsuzluk ve daha çok sayıda büsbütün deli insanlar var. Uygarlık artık uygar değil.

Başka bir zaman olsa tüm bunlara bakar, burun kıvırır, "İnsanoğluna yardım etmekten" başka amaçlarım olduğu için yıldızlara şükrederdim. Şimdiyse kendi beceriksizliğimin çok iyi farkındayım. Asıl meselenin bu olmadığını gördüm. Yaptığımız işlerin ölçeği gücümüze denk olmak zorunda; daha fazlasına soyunmaksa hiçbir şeyin hiçbir şekilde gerçekleşmediği bir düş âleminde yaşamak olur.

1957 ile 1960 yılları arasında Coombe Springs'e gelen kadınlı erkekli gençler arasında Tony Hodgson diye biri vardı. *The Dramatic Univers*e'ün [Dramatik Kâinat] birinci cildini yalayıp yutmuş, her şeyi denemeye hazır bir kimya araştırmacısı. Norveç'te bir tırmanışta feci şekilde yaralanmıştı; bu olay da düşüncelerini "varoluşumuzun anlamı ve amacı" sorusuna çevirmişti. Londra'ya taşındı; beraberinde de Birleşik Bilim Eğitim Grubu (ISERG) adlı bir grup getirdi. Grup, *The Dramatic Universe*'ün [Dramatik Kâinat] birleşik fikirlerini bilim eğitiminde yapılacak bir reforma uygulama işini üstlendi. Bu girişimde büyük bir umut görüyordum.

Şans eseri, ilginç bir şekilde Middlesex Bölge Konseyi'ne bağlı bir komiteye davet edildim: "Nasıl düşünülür?" Amaç, işyerlerinden bir yıl teknik kolejlerde eğitim almak üzere izinli ayrılan genç mühendislerin neden bu kadar az fayda sağladıklarını anlamaktı. ISERG bir miktar araştırma yaptı ve teknik derslerin hepsinin kapalı uçlu olduğunu, yani önceden belirlenmiş kesin işlem ve sonuçlar üzerine odaklandığını keşfetti. Gerçek mühendislik problemleriyse açık uçludur ve o sıralar okullarda öğretilen yaklaşımlardan tamamen farklı bir yaklaşım gerektirir. Programdaki çalışmaların sonunda kısa bir yapılandırma dersi vermeyi denedik. İlk sonuçlar muhteşem oldu. Düşük eğitim seviyeli pek çok öğrenci birden "tüm meselenin ne olduğunu gördüler."

Maalesef bu ders için yetenekli, kendini adamış, bu iş için gereken kontrol ve kaos arasındaki

dengeyi tutabilecek eğitmenler gerekiyordu. Böyle eğitmenleri bulmak çok zordu; zira gereken niteliklere sahip olanların daha üst düzey işlerde çalıştırılmaları gerekiyordu. Sürecin mekanize edilmesi mümkün olabilir miydi, örneğin bilgisayar kullanmak gibi? Bu sorunun peşinden yöneldiğimiz araştırma sonucu, G.E.C.'den arkadaşımız Bob Arbon'un keşfi, yeni bir tür öğretme makinesi olan Systemaster ortaya çıktı. Daha önce Subud bahsinde söz ettiğim Karl Schaffer, Amerikan Yöneticiler Derneği'nin 1965 New York Toplantısı'nda Systemaster'ın sergilenmesini sağlayarak büyük bir iş başardı. Sergide ortaya çıkan büyük ilgi sayesinde İngiliz General Electric Şirketi'nden destek aldık. Bu tür bir keşfin ortaya çıkışındaki olaylarda fazla şaşıracak bir şey yok. 1968 yılında, Yapısal İletişim Merkezi [*Centre for Structural Communication*] adlı bir eğitim tröstü kurduk ve tekniğimizi yapılandırmaya başladık. Akademik çevrelerde daha o zamandan iyi bir yer edinen enstitümüzün *Systematics* adlı dergisinde uygun bir ortam yarattık.

Eğitim kurumlarının içine nüfuz etmenin uzun vakit alacağını görüp dikkatimizi sanayiye yoğunlaştırdık. 1969 yılında, Yapısal İletişim Sistemleri Limited (S.C.S. [*Structural Communication Systems Limited*]) adlı, Londra'nın önde gelen finans çevrelerinden iyi destek alan bir şirket kurmayı başardık. Gittikçe daha çok finans, idare ve satış işlerinin içinde buluyordum kendimi. Yirmi beş yıl önce Delanium ve Powell Duffryn'da yaptığım işlerden sonra ilginç bir tecrübe oldu bu. Bir kez daha yazmaya vakit ayıramaz oldum ve gruplarımla temasım koptu. Sadece, her sabah düzenli evimize gelip egzersizlere katılan ve çalışma yöntemleriyle ilgili benden birkaç bilgi alan S.C.S'de benimle beraber çalışanlarla ve Kingston'da yaşayan üç, beş kişiyle temas halindeydim. Bu grup hepimiz için kurtarıcı nitelikteydi. Asıl işimin bu olduğunu görmeye başlıyordum; ne sanayi, ne finans benim asıl işimdi. Şirket çok iyi bir sosyal hizmet veriyordu, ancak orayı idare edecek adam ben değildim. Zayıflığım, özellikle de "Hayır" diyememe özelliğim hâlâ bakiydi; bunların üstesinden gelmek için de elimden pek bir şey gelmiyordu.

1968 yılında hayatıma yeni bir etki girdi. Hasan Şuşut ile ilk görüşmem, Elizabeth ve Pat Terry-Thomas ile Türkiye'ye 1962 yılında yaptığım ziyaret sırasında olmuştu. Kız kardeşim Winfred'in bir ahbabı olan bir Türk hanımın teşvikiyle, Boğaziçi'nin Tarabya sırtlarında yaşayan, iyi bir Sufi olan hocasını ziyaret ettim. İlk buluşmamızda bana *Hacegân Hanedan*ı adlı kitabını verdi; önde gelenlerinden biri olduğu Mutlak Kurtuluş -Itlak Yolu- anlatısının yanı sıra Orta Asya'nın Bilge Ustaları'nın hikâyesini anlatıyordu kitap. O sıralar fazla ilgimi çekmedi; zira hâlâ Şivapuri Baba'ya yaptığım ziyaretin etkisi altındaydım. Birkaç yıl sonra, Idries Shah'a yardımcı olmak için varımı yoğumu verip vermemeyi düşünürken Hasan'a da yazmış, fikrini istemiştim. Kendi yolumu izlemem gerektiğini, tüm hocalardan, tüm okullardan özgürleşmem gereken zamanın geldiğini söylemişti. Her ne kadar kelimelerin ardındaki gizli mesajı gördüysem de tavsiyesine uymamıştım. Üç yıl sonra Hasan İngiltere'ye beni ziyarete gelene kadar da haklı olduğunu görmedim.

Hasan ilk önce Brunswick Road'da bizle kaldı, ama sonra huzursuzca oradan oraya dolaştı. Üzerimdeki iş baskısından dolayı onu görmeyi umut ettiğim kadar görememekten utanç duydum. Yine de niyetini açıkça belirtti: Alınyazım konusunda beni uyandırmak ve bunu başarabileceğim konusunda kendime güvenimi yeniden kazandırmak. Benim bir "Usta" olduğumda ısrar ediyordu; hoca olarak gördüklerimin hepsinin ötesine geçmiştim ona göre. Bana ve diğerlerine *zikr-i dâim*, yani kalpten sürekli duayı öğretti; bunda kelimeler yoktur ve tüm dinleri kapsar. Bunun üzerinden beş yıl geçti ve hâlâ bu egzersizden inanılmaz şeyler kazanıyorum. Önceden bildiğim her şeyden daha etkin bir nefes kontrolü de var bu egzersizde. Başta *zikr*'i hemen benimsemedim, çünkü Gürciyev'den öğrendiğim

nefes kontrolü tekniklerinden farklı çalışanlara şüpheyle yaklaşıyordum. Ancak birkaç hafta içinde son derece güvenilir ve yararlı bir şey olduğunu gördüm. Nefes kontrolü *zikr* edimini, fiziksel bedenden *kescan* yani astral bedene taşıyordu; bu da fark edilir şekilde güçleniyor ve etkinleşiyordu.

Hasan, bu kitabın 7. Bölüm'ünde anlattığım görünün -ki bunu okumuş ve kesinlikle çok iyi anlamıştı- hakiki olduğunu ve şimdi de gerçekleşmekte olduğunu söylüyordu. "Ümit edebileceğinden", diyordu, "çok daha ötesine gitmek yazılı alnına". Büyük bir çağ yaşayacaktım ve zikr sadece hayatımı uzatmayacak, enerjimi de artıracaktı. Bu vaatlerin içimde bir şeyler gıcıkladığını kabul etmeliyim; zira ben de büyük bir şeye hazırlanmakta olduğumu hissediyordum. Ölüm ve yeniden diriliş önsezisi olarak yorumlamayı öğrendiğim bir tür şaşkınlık ve uğursuzluk hissi vardı içimde. Yetmişli yaşlarda hayat gerçekliğini kaybediyor. Kişi kendine 'yolumu kaybettim mi' diye soruyor, ya da 'acaba gücüm artık bitiyor mu' diye. Dış dünya artık fazla bir anlam ifade etmemeye başlıyor. Ama yine de görünüşte her şey yolunda gibi görünüyor. Bu haller, en azından benim durumumda, bir kavşağın yaklaştığına işaretti.

Hasan, ne kadar önemli olduğuma beni ikna etmek için kendini parçaladı. Bana söylediği her şeyi burada tekrar etmek çok da gerekli değil. Ancak bundan bahsetmem gerekiyor, zira hayatımda büyük bir etkisi oldu bu sözlerinin. Bu etkilerden biri ufkumu genişletmek oldu; tüm insanlığın durumunu onyıllar değil yüzyıllar ölçeğinde ciddi olarak düşünmeye sevk etti beni. İnsan bunu yaptığında, önümüzdeki yirmi yıl içinde geniş çaplı bir hareketin mümkün olmadığını bariz bir biçimde görüyor. Dünyadaki toplumsal sistemlerin ataletinin üstesinden, dört başı mamur bir kopuş olmaksızın, gelinemezdi. Uspenski'nin 1924'te söylediği önemli bir söz vardır: "Değişimi engelleyenler, tehlikeli gerilimleri rahatlatan, supap görevi gören reformculardır." Dünyayı değiştirmek için acele edenler, hakiki değişimi, tüm konservatiflerden daha çok engelliyorlardı.

Hakiki değişimlerin fikirlerin gücüyle geldiğine inandım her zaman; ancak gerçekten yeni olan fikirler, son derece ağır hareket eder. Tüm insan hayatlarının eşit olduğu fikri M.Ö. 6. yüzyıldan önce bilinmiyordu. Bu fikir dünya üzerinde yaşam olan her yerde Buda ve Konfüçyüs, sürgündeki İbrani peygamberler, Solon ve Pythagoras ve dünyanın tam merkezindeki Zerdüşt sayesinde yerleşti. Bu elçiler bu mesajı iletene kadar, insan ırkının küçük bir üstün varlıklar ve kişisel hakları ya da önemi olmayan karanlık bir proletarya kastına bölünmesi, evrensel kabul görmüş bir fikirdi. Kahramanlar, ya da *The Dramatic Universe*'te [Dramatik Kâinat] söylediğim gibi Hemiteandrik Çağ, şehir devletlerini yaratmış, ticareti, deniz ve kara ticaret yollarını kurmuş, yazı sanatını keşfetmiş, büyük teknik ilerlemeler kaydetmiştir. Fakat bu Çağ, bir fatihin bir emriyle on binlercesi katledilebilen sıradan insan için hiçbir şey yapmamıştır; bu katledişlere karşı ahlaki bir öfke yükselmemiştir, hatta rahiplerden, şairlerden bile. İnsan hayatının kutsallığı ve her insanın kendi kurtuluşunu arama hakkı şeklindeki yeni fikirler hem güçlü hem umut vaat ediciydi. Eğer insan ırkı faciadan kurtarılacaksa bu fikirler kaçınılmazdı. Yine de tarihte, bu fikrin doğurduğu yeni değerlerin kabul görmesi için yüzyıllar geçmesi gerektiğini görüyoruz.

Şimdi, saf bireyselciliğin artık yeterli olmadığı bir Yeni Çağ'a giriyoruz. Dünya o kadar karmaşık bir hale geldi, insan çıkarları birbirine o kadar bağımlı oldu ki başkasını düşünmek kendini düşünmenin önüne geçmek zorunda artık. Hıristiyan öğretisinin kalbinde yatan temalardan biri şudur: "Birbirinizin yükünü taşıyın, böylece Mesih'in Yasası'nı yerine getirirsiniz." (Pavlus'tan Galatyalılar'a Mektup: 6:2). İki bin yıllık Hıristiyan kültürü, bu bariz ve gerekli hakikatin kabul görmesi konusunda neredeyse tamamen başarısız oldu. Egoizm, başkaları için olduğu kadar bizim için

de korkunç sonuçları olan bir şeydir. Bu güne kadar "başkalarını sevmeye" yönelten şeyin işe yaramadığını ve yaramayacağını kabul etmeliyiz. Akıldan önce hayal gücünü yakalayacak yeni bir şeye ihtiyaç var ve bu "yeni şey" küçük ölçekte, fazla dikkat çekmeden gelip, daha geniş kapsamlı kabul arayışına girmeden kendini ispatlamak zorunda. Sanayi devrimi, tarım toplumlarının modasını geçirmişti; onlar da göçebe hayata aynı şeyi yapmıştı. Komünizm, derin bir dinsel inanç ve disiplin olmaksızın işlemez. Tarih, sadece Rusya'da değil, pek çok başka örnekte de göstermiştir ki ateist komünizm, acımasız bir baskı olmaksızın işleyemez.

Peki insan ırkına hayat konusunda yeni bir bakış getirecek yeni fikir nereden gelecek? *The Dramatic Universe*'te [Dramatik Kâinat] Yüksek Güçlerle beraber çalışma -*Sinerjizm*- fikri gelecek çağın anahtar fikri olacaktır, demiştim. Bunu yazarken bile, gücünü tam olarak görememişim. "Yüksek Güçler"i hâlâ insanlığın dışında bir şey olarak düşünüyordum. Nesnel aklı başarmış, dolayısıyla Kâinatın Yaratıcı Güçleri ile iletişim kurabilen insanlardan oluşan bir "gizli liste" hipotezi atmıştım ortaya.

Şimdi Hasan Şuşut ile yaptığımız konuşmaların akışında, hatta daha da çok zikir yapmamın bir sonucu olarak, "Yüksek Güçler'in insanın dışında işleyemeyeceğini görmeye başladım, insani araçlar olmaksızın bu güçler hiçbir şey yapamaz. Sinerji, Kâinatın Yaratıcı Özü ile işbirliği değil, kişinin kendisinin kâinat yaratıcı bir zekâya ermesi demektir. Bunu çok önceden görebilmeliydim, zira daha 1960'ların başında, *The Dramatic Universe*'ün [Dramatik Kâinat] ikinci cildinde, Kâinatın Yaratıcı Özüyle insanın "yüce doğasını" eşleştirmiştim. Teoride kabul ettiğim şeyi gerçekte yaşamaya başlayana kadar, "iç çemberin" nasıl işlediğini anlayamamıştım. Bu "işlemenin" içimde olabileceğine hâlâ inanmıyordum. Hasan, bunun aslında mümkün olduğuna inandırdı beni, her ne kadar bunu kendi *Itlak* Sufizmiyle ifade etse de. Her şey bir yana bu, Gürciyev'in ta en baştan beri öğrettiği şeydi. Bu, kendimle ilgili olduğunu düşünmeden kabul ettiğim bir dogmaydı, ki dogmalara bağlanma genelde bu şekilde olur. Ancak şimdi kırk yıl sonra, Uspenski gruplarında girdiğim şekillenmeden başımı kaldırıyordum; bu gruplarda sürekli telkin edilen şey, varoluşun üst düzeylerinin çok uzaklarda olduğu ve nesnel bilincin bizim işimiz olmadığıydı.

İç âlemimdeki değişimleri göz ardı etmem imkânsızdı. On beş yıl önce yazdığımda doğruyu söylemiş olduğumu şimdi kendim görebiliyordum: "İrade yoktur," ve "Salt İrade olarak Tanrı yoktur." Bu önermenin doğal sonucu şudur: Kendi gerçek varlığım söz konusu olduğunda, Ben de yokum. Kişinin varolmadığını, "varolan" şeyin sadece hakiki bilincin yerini düş âlemindeki bir bilincin aldığı maddi bir nesne, bir mekanizma olduğunu, oldukça açık ve nesnel bir biçimde görmesi, kulağa geldiği kadar korkunç bir şey değildi; tam tersi bu gerçeğin mihenk taşı, tek umut kaynağıydı.

İç âlemim yeni görünüşlere açıldıkça, yaşama biçimimin bir anlam ifade edip etmediğini sormaya başladım kendime. Tüm hayatım boyunca, ağır bir yük taşımak zorunda kaldığım durumlara sokmuştum kendimi. Bunların hepsinde yeterli dış desteğin gelmesini engelleyen yapay, neredeyse kurgusal bir unsur vardı. Sırf işlerin yürümesi için aşırı bir çaba sarf etmem gerekti hep. Sanki, sahte bir inançtan gerçek bir durum yaratmaya çalışıyordum her seferinde. Bir keresinde Yapısal İletişim'in farklı olacağını düşünmüştüm. Bu oluşumda, modern hayatın gittikçe artarak bağımlı olduğu öğrenme ve iletişim süreçlerini geliştirecek büyük bir potansiyel taşıyan gerçekten orijinal ve değerli bir teknik vardı. Zeki ve kendini adamış insanların desteği vardı, yeterince paramız da vardı. Planlarımızı inceleyen müşavirlerin verdikleri tavsiyelere uymuştuk. Başarı garantiymiş gibi görünüyordu. Ve yine de aksilikler birbiri ardı sıra ortaya çıkmaya başladı. Önceden görülemez, ya

da en azından bizim örneğimizde görülememiş, olan olaylar, sunduğumuz makinelerin üretilmesini geciktirdi. Örneğin, General Electric Şirketi'nin başı Sir Arnold Weinstock'un kararıyla araştırma, geliştirmeye ayrılan paranın aniden kesilmesi gibi olaylar. Böylece, ABD Donanması ile yapılacak çok önemli bir mukaveleyi kaçırdık. IBM ile çok iyi üst düzey temaslarımız vardı; hatta bize, Systemaster'ın bilgisayarlı eğitimde olası bir araç olarak kullanılmasını deneyecek bir ekip yollamışlardı. Sonra IBM üst düzey yönetimi birden, eğitim alanındaki bu heyecanlı programı iptal etmeye karar verdi; bizse bir iki cesaretlendirme ve mali destekle kaldık, öte yandan da büyük bir hamle umudundan mahrum kalmış olduk. Bay Nixon'un başkan seçilmesinden sonra, diğer binlercesi gibi, sosyal ödeneklerimiz kesildi. İşi sürdürebilmek için Birleşik Devletler'e art arda seyahatler yaptım; şirkete her geçen gün daha çok vakit ayırmaya başlamıştım. Yönetim Kurulu başkanıydım; aslında şirketi idare etmekle yükümlü olmamam gerekiyordu, fakat kaderimin izlediği yol kendini tekrar ediyor gibi görünüyordu yine.

Baştaki niyet, şirkete ayda birkaç gün, vaktimin geri kalanını da yazmaya ayırmak şeklindeydi. Yayıncılarımla mukaveleler yapmıştım. Sistematik bilimini geliştirmek ve *The Dramatic Universe*'ü [Dramatik Kâinat] yazdığım sıralarda yapılan araştırmaları izlemek istiyordum. İç âlemime ayırmak için de daha çok vakte ihtiyacım olduğunu biliyordum.

Hasan Şuşut, sağlığıma daha çok dikkat etmemi rica ederek Türkiye'ye geri döndü. Tavsiyesini göz ardı ettim. Aralık geldiğinde sadece aşırı yorgun değil, ciddi biçimde hastaydım. Ne büyük talihtir, o sıralar Ratnasuriya'nın 1948 yılında tanıştırdığı, kesintili bir ilişki sürdürdüğüm Doktor Chandra Sharma ile yeniden temasa geçtim. Sharma, tanıştığım en olağanüstü insanlardan biriydi. Gözlerini hayata Güney Hindistan'da bir köyde açmıştı, sonra bir tapınağa girip Sri Ramana Maharşi'ye hizmet etmişti. Maharşi onu Bombay'a "doktor olmaya" yollamıştı. Daha sonra İngiltere'de geçerli bir doktor, homeopati ve diğer doğal tıp yöntemlerinin önde gelenlerinden biri oldu. Hastalarının durumunu esrarengiz, neredeyse mucizevi şekilde teşhis etme yeteneğine sahipti. Ortodoks tıbbın yardım edemediği durumda olan yüzden fazla öğrencimi, dostumu ona yollamışımdır. Şaşırtıcı tedavileri ona, özellikle İngiltere, Kuzey Avrupa ve ABD'de o kadar büyük bir ün sağlamıştır ki şu anda ülkede en aranan doktorlardan biridir.

Konudan, Ocak 1969'da başıma gelen şeyi anlatmak için saptım. S.C.S. Ltd. daha yeni kurulmuştu ve tüm dikkatimi talep ediyordu, ancak kendimi zorla ofise sürükleyebiliyordum. Doktor Sharma, bir prostat ameliyatı olmam gerektiğini söylemişti; fakat önce gücümü artırmak istiyordu.

Sonra 28 Ocak'ta bir anda çöktüm. Eşim Sharma'yı arayıp hezeyan içine girdiğimi, büyük tehlike altında olduğumu söyledi. Derhal geldi ve ben tehlikeyi atlatana kadar on altı saat benimle kaldı. Ne onunla ne başkasıyla iletişim kurabiliyordum, zira bedenimden ayrılmıştım. Söylediğim, yaptığım hiçbir şeyin bilincimle bağlantısı yoktu. Elizabeth'in mevcudiyetinin farkındaydım ama bunu ona iletmek için hiçbir şey yapamıyordum.

Sonra hayatımın en önemli ve aydınlatıcı tecrübesini yaşadım. Kanımın tamamen zehirle dolu olduğunun bilincindeydim; eğer belli bir yoğunluğa erişirse beynimin zarar görebileceğini, bir daha asla bir iletişim kuramayacağımı biliyordum. Hemen ölmeyeceğimi, tam bir aptallık hali içinde kalacağımı da biliyordum, ta ki dış dünya ve oradaki insanlar anlayana kadar. Yine de tamamen ve doğrudan "Kendimin" tüm o dünyanın dışında olduğumun ve hep öyle olacağının bilincindeydim. "Ben kendim" özgür kalabilirdim ve hatta iletişimin de mümkün olacağı anlar olabilirdi. Sonra eşime bunları anlatmak, onu rahatlatacak bir şeyler söylemek istedim. Ama tamamen umutsuz bir

durumdaydım. Konuşuyordum; ama konuşan "Ben" değildim. Doktor Sharma'nın bana bir şeyler yaptığının bilincindeydim, ama ağzımı aç dediğinde açamıyordum bile.

Bu durum saatler sürdü, belki de yirmi saat; bu saatlerin çoğunda da, geri dönülemez hasar sınırına çok yaklaştım. Yine de, neşe ve güvenle doluydum; zira kesinlikle ve sonsuza kadar biliyordum ki, sadece "bedenimi" değil "aklımı" da kaybederdim, ama yine de "kendim" kalırdım.

Bu krizden kurtulduktan sonra ameliyat için altı hafta beklemem gerekti. O sıralar, daha yeni Somerset, Sparkford'da yüzyıllarca Bennett ailesinin mülkü olmuş, 1919 yılında yabancılara satılmış bir kır evini satın almıştık. Nekahet devremi geçirmek üzere oraya gittik; elli yıl önce Fransa'da ağır yara aldıktan sonra geçirdiğim ciddi ameliyatta olduğu gibi. Hayatıma büyük bir dönemini tamamlamış gözüyle bakabilirdim. 1919 Martında, bedenim olmaksızın olabileceğimi görmüştüm; şimdiyse aklımın da genişleyebilir bir şey olduğunu görüyordum. Herhangi bir akli süreç ve dış dünyaya ait bir tezahür olmaksızın salt "görmekten" oluşan bir bilinç haliyle varolmak mümkündü. Bu bilinç hali uzay ve zamanın "içinde" değildi; daha açık söylemek gerekirse, uzay ve zamanın koşullarından bağımsızdı. Ne "burada" ne "oradaydı," ne "şimdi" idi ne de "değil." Böylesi bir uyanıştan sonra "iş" düşünmek tuhaftı. Yine de, her zamanki gibi Sharma sağ olsun, inanılmaz bir hızla iyileştim. Tüm gücüm geri döndü ve yine enerji doldum.

Şirkete geri döndüm ve bir buçuk yıl kuruluşunu sağlamlaştırmak için mücadele verdim. Bunun ayrıntıları ilginçtir, özellikle de dünyanın en büyük şirketleriyle yaptığımız mukaveleler açısından. Ancak bunlar hayatımın önemli temalarından değil, dolayısıyla 1970 Temmuzuna atlamak istiyorum. O dönem, ya birkaç yıl kendimi tamamen işe adamam ya da başkalarına devretmem gerektiğini gördüm. Çok başarılı bir şirketin başkanı bir arkadaşım sayesinde, şirketi başkalarına devretme fırsatı doğdu. Bizi satın almaya ve felaket derecede ihtiyacımız olan yönetim tecrübelerini bize aktarmaya hazırdılar. İşten çekilirsem, yeniden yazmaya dönebilirdim, fakat eğitimde reform için keşfettiğimiz teknikleri kullanma fırsatını kaçırmış olacaktık. Bunun nedeni hedef müşterilerimizin sanayi ilişkileriyle, okul ya da üniversite eğitimine nazaran daha çok ilgili olmalarıydı. Sekiz yıl önce, eğitim sistemini büyük bir yenilikle tanıştırmak üzere yola çıktığımız projeye girişimin tam da nedeni, derinde yatan amacımıza ihanet gibi görünüyordu.

O sıralar, Burroughs Holding'in Elektronik Parça Bölümü'nün Genel Müdürü Saul Kuchinsky tarafından Amerika'ya davet edilmiştim. New Jersey'de bir şato kiralamıştı. Orada Sistematik üzerine bir seminer verdim. Seminere Amerika'nın önde gelen işadamları ve mühendislerinin yanı sıra, Michigan, Ann Arbor'da Amerikan Davranış Bilimleri Laboratuvarı'nın kurucusu Warren Avis de katıldı. Bana verilen iki gün çok kısaydı ve Sistematik'in tüm gücünü yeterince aktaramadım. Buna rağmen, büyük bir ilgi gördü. Warren'in "paylaşımcı katılımcılığına" gerçekten yarayacak bir teknik buldum, ki o günden bu yana kendi çalışmalarımda da kullanmışımdır bunu. Avrupa'ya bundan sonra ne yapacağım konusunda her zamankinden daha belirsiz bir durumda döndüm. Amerika'da, çok genç Amerikalı kadın ve erkeklerden oluşan iki çok önemli toplantı yapılmıştı. Gruplardan biri "hipi" idi, ötekiyse New England orta sınıfından gelen saygın kolejli erkek ve kadınlardan oluşuyordu. İki grup da, çalışma fikirlerime neredeyse tutkulu bir ilgi gösterdi; bir yıllığına Boston ya da New York'a gelsem, binlerce takipçim olacağını söylediler. Bunların bir kısmı daha sonra, Paul ile Naomi Anderson ile çalışan bir gruba dahil oldular.

Bir seçim yapılması gerekiyordu. Eylülde, durum üzerine sakin kafayla ve yalnız başıma düşünebilmek ve dua edip yardım istemek için St. Wandrille'e gittim. Karar rasyonel temellerle

alınamazdı, zira iki yoldan herhangi birini seçmek için açık bir neden yoktu ortada. Beklenmedik şey oldu. Kriz anlarında içimden gelen sesten olabilecek en açık işaret geldi. "Bir okul kurmalısın." Bu, Sabah ayini sırasında 94. İlahi'yi söylerken oldu: *Si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra* (Benim sesimi işitince, yüreğinizi katılaştırmayın). Ve ses dikkatimi, gelecekte ne yapacağımdansa, geçmişte bana söylenen şeyi takdir etmememe çekti. Başta bunun eğitim projesini kastettiğini düşündüm; ama kısa süre sonra anladım ki, tamamen yeni başka bir girişime çağırılıyordum. O günü tamamen dua ve meditasyonla geçirdim. Gürciyev'in bana 1923 yılında söylediği bir şeyi hatırladım; bir gün onun izini takip edeceğimi, Fontainebleau'de başlattığı işi yükleneceğimi söylemişti. Öldüğü cumartesi sabahı geçirdiğimiz saatleri bir kez daha yaşadım. Bana, "Sen. Sadece sen tüm emeklerimin karşılığını alabilirsin," demişti. Yirmi bir yıl boyunca kendimi, istikrarlı bir şekilde, bir önder ya da hoca olarak ortaya koymayı reddetmiştim. Coombe Springs'te, Gürciyev'in ya da Subud'un ya da Şivapuri Baba'nın sözcüsü olmuştum. Onlardan atıflar yaparak kendi otoritemi desteklemiştim. Bunun salt korkaklıktan gelmediğini biliyordum; daha çok henüz vaktimin gelmediğini düşünüyordum.

Şimdi vakit gelmişti. Bir sonraki görevim ne işadamlığı ne da yazarlıktı; bir okul kuracaktım. Neden bir okul? 1932 yılında Krişnamurti'nin Uspenski'ye sorduğu bu soru yine karşıma çıkmıştı ve derhal bir cevap bekliyordu. "Çünkü insanlar karşılarına çıkacak sorunlara hazırlıklı olmalılar." Sonra, "Dördüncü Yol"'un öneminin bilinci girdi devreye. Yerine getirmem gereken bir görev vardı ve bunda bana yardımcı olacak insanları hazırlamam gerekiyordu. Kurulacak okul Dördüncü Yol'un okulu olacaktı.

Öğretme şekilleriyle ilgili oldukça tecrübeliydim. Uzun süre devam eden merkezler görmüştüm: Prieuré, Gadsden, Lyne Place, Franklin Farms, Coombe Springs. Elli yıldır çeşit çeşit grup çalışmaları içinde bulunmuştum; on beş günde bir, haftada bir ya da daha sık buluşan ama bir hocayla beraber yaşamayan ya da sürekli çalışmayan gruplar. Subud ve Transandantal Meditasyon gibi doğal bir gelişme kapasitesi olan yollar görmüştüm. St. Wandrille'deki Benediktin manastırındaki hayatı ve çalışmayı görmüştüm. Asya'daki derviş cemaatlerini de görmüşlüğüm vardı.

Şu anda ihtiyaç duyulan şeyi bunların hiçbiri veremezdi. İşe yarayacak bir şey yapacaksam, bunların hepsinden farklı bir şeyler olmalıydı bu. Gürciyev'in her zaman insanlarla sınırlı bir süre içinde çalıştığını, sonra onları yolladığını, hatta postaladığını düşünmüşümdür. 1923 yılındaki en parlak döneminde bile Fontainebleau'deki Enstitü'sünün bir deneyden başka bir şey olmadığını aslında çok iyi biliyordum. Orayı yürütebilmek, öğrencilerine yeterince vakit ayırabilmek için gereken parayı kazanmakla fazla uğraşıyordu. Hareketler bir yana, kullanılan yöntemlerden hiçbiri kalıcı sonuç verecek kadar uzun süre kullanılmıyordu; hatta hareketler bile 1924'teki Amerika seyahati için uyarlanmıştı, yani görünüş, içeriğin önüne geçmişti.

Daha iyi bir sonuç elde etmek istiyorsam, kendimi tamamen bu göreve adamalıydım, bunun için de doğru insanlar, uygun bir mekân ve maddi korkularla uğraşmamak için yeterli para bulmalıydım. Elimde bunların hiçbiri yoktu. Kendime şöyle dedim: "Eğer Yüce Güçler bu görevi üstlenmemi gerçekten istiyorlarsa, bana para, mekân ve insan verirler."

İngiltere'ye dönüp projemi Enstitü Konseyi Başkanı Michael Franklin'e açtım. Hiç tereddüt etmeden, tam destek vereceğini söyledi. Daha sonra benzeri bir fikrin kendi kafasından da geçtiğini söyledi. Kısa süre sonra, ekimde, Yıllık Olağan Toplantımız oldu. Orada bir okul kurma fikrimi söyledim. Sorular ve çekinceler vardı, özellikle de benim üç sorum hakkında: Para nereden

gelecekti? Bu işi nerede yapacaktım? Böyle bir girişim için hayatlarından bir yılı vermeye hazır insanları nasıl bulacaktım? Kafamdan geçenleri onlara açmadım, sadece "Bu eğer Yüce Güçlerin istediği bir şeyse, gerekenleri de onlar sağlayacaktır", dedim.

Enstitü'nün kuruluşunun yirmi beşinci yıldönümü şans eseri 1971 Nisan'ına denk gelmişti. Bir jübile yapmayı, aynı zamanda da yeni okulun kurulmasını önerdim. Herkes de coşkuyla kabul etti. O sıralar, Kingston'da bir evde yirmi beş öğrenciyle başlamayı düşünüyordum işe. Öte yandan gerçek bir okul için, şehirde bulamayacağımız, toprakla daha yakın bir temas kurulabilecek bir yerin şart olduğunu da çok güçlü hissediyordum. Jübile yemeği tarihi yaklaştığında elimde altı aday ve yirmi yıldır en sadık destekçilerimden olan Lili Hellstenius'un teklifi vardı. Kingston'daki evini kullanmamızı ya da satmayı öneriyordu. Okula, Uluslararası Sürekli Eğitim Akademisi adını verdim. Amacım bir yandan Platonik esine bir gönderme yapmak, öte yandan da oraya gelecek tüm erkeklere, kadınlara tüm hayatları boyunca eğitim verileceğinin altını çizmekti.

Arkadaşım ve yayıncım Paul Hodder Williams onur konuğuydu. Yemek, Hindistan Yüksek Komiserliği H.E. Apa Pant'ın desteğiyle gerçekleşti. St. Ermin's Oteli'nin balo salonunu yaklaşık üç yüz üye ve misafir doldurmuştu. Akşam yemeğinden önce tüm gün "Bütün İnsan" adlı konferansa ayrıldı. Ben kısa bir konuşma yaptım. Akademinin o gün kurulduğunu ilan ettim. Resepsiyon iyiydi. Ne reklam, ne gazete ilanı ne de gürültü patırtı oldu. İnsan, mekân ve para ihtiyacı ise hâlâ mevcuttu.

Sonra garip rastlantılar sonucu, Amerikan Gençlik Hareketinden müthiş bir genç adam ve ABD'den bir takım arkadaşlarım sayesinde çeşitli merkezlerde ders vermek üzere davet edildim. Mayıs çoktan gelmişti, eğitim dönemi bitmek üzereydi. Reklam yapılmaksızın dinleyici nasıl bulunacaktı? Yine de gitmeye karar verdim ve Boston'da eski dostlarım Paul ile Naomi Anderson ve 1970 ziyaretimden sonra etraflarında toplanan grup beni karşıladı. Dersler aceleyle, doğaçlama usulü Harvard ve Worcester, Massachusetts'te Clark Üniversitesi'nde öğrenci birliklerinde gerçekleşti. Dünyadaki eğitim sistemlerine ağır eleştiriler yönelttim; bu sistemlerin, dünyadaki korkunç değişimlere öğrencileri hazırlamak için hiçbir şey vermediğini söyledim. Akademi'nin "Bütünsel İnsan"a tamamen yeni bir yaklaşım için bir deney olacağını anlattım. Bir yıllığına gelip benimle ağır bir çalışma temposuna girmeye hazır olanları dersten sonra gelip benle konuşmaları için çağırdım. Aldığım tepki beni şaşırttı. İki gün içinde, otuz iyi adayım vardı.

İngiltere'de Elizabeth'i aradım ve çok büyük bir eve ihtiyacımız olduğunu söyledim. Sherborne House'u görmeye gitmiş; burası yüz kırk oğlan çocuğuna okulluk yapmış, çok güzel bahçeleri, çayırları olan bir yerdi. İngiltere'nin en güzel yerlerinden Cotswold Hills'in tam kalbindeydi. Hemen oraya gidip satın alıp alamayacağımıza bir bakmasını söyledim.

Boston'dan, Karl Schaffer ile New Hampshire'a, Franconia State College'de bir ders vermek üzere gittim. Buradan da iki aday çıktı. Sonra San Fransisco, Berkeley ve sonra State'e gittim. California'dan ayrılmadan, Akademi azami sayı olarak düşündüğüm yetmiş iki adayın kaydıyla tamamen dolmuştu. Irving Kahan'ın isteği üzerine St. Louis'e gittim; sonra Washington Üniversitesi'nde konuştum. O sıra neredeyse tüm öğrenciler tatile girmişti, yine de pek çok harika aday çıktı. Son olarak New York'ta, sevgili Frances Steloff'un himayesinde Gotham Book Mart'ta konuştum; seksen beş yaşına rağmen her zamankinden gençti.

İngiltere'ye döndüğümde, Sherborne House'u satın almak için elimde yeterli para ve Birinci Temel Ders için yetmiş öğrenci bulunuyordu. Yüce Güçler ziyadesiyle kendilerine düşeni yapmışlardı.

Hayatımda asla bunla karşılaştıracak bir şey olmamıştı. Şimdiye kadar mümkün olan şeyler yokuşa sarmıştı hep. Şimdiyse imkânsız olan gerçekleşiyordu. Akademi 15 Ekim 1971 tarihinde açıldı. Hiçbir şey planlamamış, hiçbir şey hazırlamamıştım. Her şeyin iyi gideceğinden tamamen emin, hayatında olmadığı kadar delicesine çok çalışan Elizabeth'im vardı. Bana yardım etmesi için, eski dostum, daha önce de adı geçen John (Dick) Holland'ı çağırdım. Hareketleri öğretmek üzere Anna Durco vardı. Mekânın tasarımı içinse Gilbert Edwards. Hepsi o. Sherborne House'a 7 Eylül'de yerleştik; tamir, dekorasyon, tesisatlar, berbat haldeki mutfağı yenilemek, mobilya satın alıp yerleştirmek ve bir sekreterya kurmak için beş haftamız vardı. Mektuplarımı yazacak bir sekreterim bile yoktu.

Ama yine de her şey önceden alnımıza yazıldığı gibi gitti. Ders kendini açtı. Elli yıllık araştırmalarımın bana verdiği zengin fikir ve teknikler orada çağırılmayı bekliyordu. Yirmi beş yıllık Coombe Springs tecrübem vardı, ve tabii tüm o seminerler, yaz okulları... Yine de bu kadar çok şeyin bu kadar hızlı olması hem ben, hem katılan herkes için sürekli bir şaşkınlık kaynağıydı. İçinde bulunduğumuz ortamın saçmalığı, başarmak için kararlı olma duygusunu yaratan kuvvetli bir etkendi. Başlarda örneğin, büyük ocağımız çalışmaya başlamadan önce, birkaç sterline alınmış elektrikli bir ocakta yüz kişiye yemek pişiriyorduk. Boya kokusu içinde yaşıyorduk. Merkezi ısıtma sık sık bozuluyordu ve yıkanmak için sıcak su bile bulamadığımız zamanlar oluyordu. Odalar soğuk, nemliydi; doğru dürüst mobilya bile yoktu.

Bu koşullarda, Gürciyev hareketleri için sıkı çalıştık; mutfak bahçesini zararlı otlardan ve ekilmiş bitkilerden temizledik; bunları güvercinlere ve tavşanlara verdik, acele acele yediler. Öğrencilerin büyük kısmı daha yüce şeylere olan coşkularını, yemek ve oradaki hayat koşulları ile ilgili her tür önyargılarıyla bağdaştıramadılar. İlk konuşmam "hoşlanma, hoşlanmama" üzerine oldu. Kişi, hoşlanma, hoşlanmama; arzu ve nefret gibi tepkilerinden kurtulamazsa, daha en baştan işe başlayamayacağını söyledim. Hepsi, bu alışılmadık taleplerle hünerle mücadele etti.

Hep yaptığım gibi kendimi aşırı yordum. Genç adamlara toprağın nasıl kazılacağını göstermek için bahçede çalışarak fıtığımın kopmasına neden oldum. Fıtık ameliyatı için iki hafta ara vermek zorunda kaldım. Bu bana yine içimde bir arayışa girme fırsatı verdi. Kendim değiştiğim için hayatım da değişmişti, bunu görebiliyordum. Daha Yüksek bir bilgelikle iletişim halindeydim ve bu, gerçek bir iki yönlü iletişimdi. Yardım ve rehberlik isteyebiliyor, isteğime cevap alabiliyordum. Verilen mesaj üzerine fikir yürütüp ısrar bile edebiliyordum. Ne yapmam konusunda hiç yalnız bırakılmadım. Zayıflıklarım ve aptallıklarım artık önemli değildi. Bir yıl önce geçirdiğim hezeyanda, aklım *olmaksızın* kendim olabildiğimi görmüştüm. Şimdiyse aklıma *rağmen* kendim olabildiğimi keşfettim. Çalışma benim onu becerebilmeme bağlı olmadığından, başarılı olacağına güvenebiliyordum.

Yılbaşı geldiğinde gerçekten yol katetmekte olduğumuzu gördüm. 13 Ocak 1972'de Gürciyev'in doksan beşinci yaş gününü büyük bir partiyle kutladık, kırk dokuz yıl önce Fontainebleau'de yaptığımız gibi kadehlerimizi Budalalara kaldırdık. Cumartesileri halka açık gösteriler yapmaya başladık; o günlerde gelen ziyaretçilere hareketlerimizi gösteriyor, yapmayı düşündüğümüz şeyleri anlatmaya çalışıyorduk.

1971 Nisanında Hasan Şuşut Sherborne'da kalmak üzere geldi. İngiliz taşrasında mutluydu ve beni görmekten de memnundu. Ama öğrenciler hakkında pek de iyi düşünmüyordu, ne de yaptığım şeye bir anlam veriyordu. Görevimin hocalıktan çok öte bir şey olduğunu söyleyip duruyordu. "Senin alnına, varoluş koşullarından nihai kurtuluşa giden yolu geçmek yazılmış, sen seçilmiş nadir insanlardan

birisin. Tek evin mutlak Boşluk senin," dedi. Gürciyev'in 1949 Ağustosunda bana söylediklerini hatırladım: "Şimdi Cennet'e erdin, fakat *Soleil Absolu*'ye erene kadar tatmin olmamalısın."

Her gün Hasan ile sohbet etme şansım oluyordu; iki yıl önce Kingston'da bunu yapamıyorduk. Birkaç gün sonra görüler ve sesler gelmeye başladı. Sesler genelde İngilizce geliyordu, ama bazen de Türkçe. Daha önce, *Hâce Ubeydullah Ahrar* zamanında Orta Asya'da yaşamış olduğumu düşünmeye başladım ve Hasan'a, anayurdumdan bu kadar uzakta nasıl doğduğumu sordum. Asya'da her zaman kendimi evimde hissetmiş, Avrupa'da ise yabancılık çekmiştim. "Rüzgâr tohumları kıtalar boyu uzaklara savurabilir. Rüzgâr şimdi İngiltere'ye doğru esiyor. Burada doğmanın nedeni bu," dedi.

Bir hafta sonra Hasan öğrencilerin çoğuyla ayrı ayrı buluşup, özel konuşmalar yaptı. Onlar hakkındaki intibaı biraz iyileşti ve pek çoğunun yardımcı olabileceğini söyledi. Öğretme biçimimde de bir anlam bulmaya başladı. Önceden mükemmeliyete giden tek yolumuzun oruç ve zikirden geçtiğini söylüyordu, ki ikincisi nefes kontrolünü de içeriyordu. Şimdi benim yöntemimi, zamanımız ve batılı insan için ideal bulduğunu söylüyordu. Öğrencilerin bu kadar azında yüksek bir potansiyel olmasının umudumu kırmaması gerektiğini söyledi. Böyle insanlar az bulunurdu. Tüm hayatı boyunca, başlangıç aşamalarını geçebilen sadece iki kişi tanımıştı. Bunlardan biri benmişim, öteki de Detroit'te yaşayan bir Türk doktormuş; ama o bile sınırlıymış, zira bedensel terbiyelere fazlasıyla bağımlıymış.

Öğrencilerin çoğu gelip, onun söylediklerini açıklamamı istedi. Onlara, Meister Eckhart'tan sonra, Mutlak Kurtuluş'un sırrını kavrayan ilk Avrupalı olduğumu söylemiş. Güldüm ve sadece doğrulayabildikleri şeylere inanmalarını söyledim. Varolmayışın gerçeklerini anlayabileceklerini nasıl hayal edebilirlerdi? Hasan onlar için zor lokmaydı, fakat onun varlığı Koşullanmamış Dünya'nın gerçeğinin derin hissiyatını veriyordu.

Bir yandan da bir sonraki yılın girdileri yavaş yavaş ortaya çıkıyordu. Gerçekten muhteşem bir yapı olan, orta Victoria dönemi mimarisinin incisi ahır binasını almak istedik. Lord Sherborne satmadı, fakat geniş bir arazi, bahçeler ve kır evlerini kiraya verdi; böylece kalacak yer konusunda bayağı bir rahatlamış olduk. Yapı işleri, taş işçiliği ve diğer yapı sanatlarında şaşırtıcı beceriler edinen bir grup öğrenci tarafından yürütüldü.

Dersin son haftalarında, öğrencilerimden birbirlerine Sherborne'da öğrendiklerini öğretmelerini istedim. Ancak başkalarıyla paylaştığımız sürece gerçekten sahip oluruz. Vermenin almakla bütünlendiğini söyledim onlara. Geri döndüklerinde küçük gruplar toplayıp öğrendiklerini onlara iletmelerini istedim. "Ancak şu koşullanmış tabiatımızla hiçbir şey yapamayacağımızı, anlayamayacağımızı hatırlayarak," dedim, "öğrettiğimiz insanlardan daha iyi olduğumuzu düşünme aptallığından korunabiliriz."

Ders bitip öğrencilerin gidişlerini seyrederken, pek çoğunda ne kadar da çok değişiklik olduğunu görüp şaşırdım. Başlangıçta en az umut vaat eder gibi görünen bazıları çok iyi başarı göstermişti. Bu durumda bile, hâlâ maddi nesnelerin, duyu algılarının ve düşüncelerinin koşullandırdığı dünyada yaşadıklarını kabul etmek zorundaydım. Hiçbiri, Koşullandırılmamışlık konusunda ufak bir ışıltı dışında bir şey görmemişti. Kendi hatalarımı da görebiliyordum. Aklı besleyen derslere ve faaliyetlere fazla zaman ayrılmış, kalbi harekete geçiren pek az şey yapılmıştı.

Her geçen ayla değeri daha canlı biçimde ortaya çıkan emin olduğum bir yöntem vardı: "Karar verme egzersizi." Bu, Gürciyev'den neredeyse tesadüfen öğrendiğim bir tekniği kendi uyarlamamdı; o da neredeyse tesadüfen, Üçüncü Seri yazılarında, *Hayat ancak "Ben Olduğumda" Gerçektir*'de atıfta

bulunur bu tekniğe. Burada açıklamayacağım, zira hoca ile öğrenci arasında kişisel bir temas olmadan bunun anlatılamayacağını düşünüyorum.

Ders bittiğinde Elizabeth ve kızlarla Türkiye'ye gittim; orada sadece Hasan'ı değil, Halveti Dervişleri halkası'nın şeyhi Hacı Muzafferi [Ozak] de gördüm. *Tekke*leri İstanbul'da Valens Sukemeri yakınlarındaydı. Menderes zamanından bu yana Sufizmin kendini nasıl yeniden kurduğunu görmek beni memnun etti. Şimdi artık gerçek şeyhleri bulmanın yanı sıra, onlar tarafından kabul edilmek de mümkündü. Kendi adıma, Sherborne'da ne kadar daha fazla şeyimiz olduğunu görebiliyorum; dünyanın her yanından gelen fikirleri, yöntemleri bir araya getirmiştik orada. Dolayısıyla da çalışmaya istekli olanların çok hızlı gelişebileceği bir teknikler repertuarı oluşturmuştuk.

İkinci Ders şu anda bitmek üzere ve 1973-74 yılı adayları da geçen yıldan da hızlı gelmeye başladı. Bu, reklamsız oluyordu; daha çok geçen yıl gelen öğrencilerin ya da aile ve arkadaşlarının yarattığı izlenim sayesinde. 1975-76 dönemine kadar bu şekilde beş ders vermeyi tasarlıyordum. 1976-77 döneminde, öğrendiklerini iletmeyi başarmış ve bir ileri adım atmaya hazır olanları çağırmaya niyetliydim.

1972 Haziranı'nda, Gürciyev'in yeğeni Valya Anastasief'in, Janus Yayınevi ile aile arasındaki meseleye arabulucuk yapmamı istemesi sayesinde hayatımın bir yönü daha ortaya çıktı. Bu, Gürciyev'in kitapları ve müziği için anlaşmış olduğu yayıneviydi. Gürciyev'in hayattaki tek kız kardeşi Sophie İvanova birkaç ay önce ölmüştü ve hayatta aileden sadece dört kız yeğen ve Valya kalmıştı. Janus'un Gürciyev'in Üçüncü Seri yazılarını basmamasından ve müziğiyle danslarını yaymakla fazla ilgilenmemesinden dolayı bir mesele çıkmıştı. Gürciyev'in ailesiyle yeniden yakın bir ilişki kurmak beni mutlu etmişti, özellikle 1948 ve 1949 yılında Paris'te olanlarla. Hepsi insan tabiatına dair insanın içine işleyen bir anlayışa sahiptiler, çok çeşitli beceri alanlarında kendilerini gösterebilmişlerdi. Yabancı bir ortamda hayatta kalabilmek için esas olan bu özellikleri Gürciyev'in kendi ailesine de uyarladığı garip eğitim yöntemlerinin doğruluğunu gösteren şeylerdir. Ben de Sherborne'daki öğrenciler için bunlardan elimden geldiğince uyarlama yaptım.

Ailenin bana gelmekteki amacı, *Hayat ancak "Ben Olduğumda" Gerçektir*(*) adlı eserinin Gürciyev'in, son kitabının sonsözünde belirttiği şekliyle, istekleri doğrultusunda yayımlanması konusunda benim işbirliğime başvurmaktı. Bu çok hassas bir meseleydi, zira ben Gürciyev takipçileri arasındaki "ortodoks" olanlardan değildim. Onlar onun öğretisini "hiçbir değiştirme ya da ekleme yapmaksızın" saklamak istiyorlardı. Bense tam tersi, araştırmalar yapmış, yeni fikirler, yöntemler bulmuş, yeni ustalara hizmet etmiştim. Gürciyev'in kimi takipçileri, onun 1949 yılında söz ettiği "gelecek olan"ın Pak Subuh olduğunu söylediğimde, özellikle çok şaşırmışlardı. Beni reddetti diye kimseyi suçlayamam. Üçüncü Seri'nin editörlüğü gibi büyük bir sorumluluğu üstlenip işlerin daha da kötüye gitmesini istemezdim. Ancak duruma daha yakından bakıp, Fransa ve Birleşik Devletlerde başka eski öğrencilerle görüşüp danıştıktan sonra, bunca yıldır kanayan yaraların tedavi edilmesine yardımcı olabileceğimi hissettim. Gürciyev'in ailesinin hiç de adil olmayan bir muameleye maruz kaldığı konusunda güçlü bir hissiyat içindeydim. Ama onlar da kendi adlarına, Gürciyev'in takipçilerinin samimi, kendilerinden doğru hareketi yapmalarını beklemeleri arzularını takdir etmiyorlardı. Eserin editörlüğünü üstlenip, bir yayınevi ayarlamanın en doğru şey olacağına karar verdim.

Üçüncü Seri'yi yayıma hazırlamak, bana büyük yardımı dokunan Gürciyev öğretisinin hassas

noktalarının zihnimde uyanmasına yardımcı oldu. Ailesi, Gürciyev'in verdiği derslerin de dahil edilmesini istedi, kendisinin belki de Üçüncü Seri'ye dahil etmek istediği ama bu şekilde söylemediği şeylerin de. Bu, Gürciyev'in yazdıklarının neye hizmet etmesini istediği sorusunu doğuruyor; ki bu da Gürciyev'in tüm hayatının ne anlama geldiği sorusunu zihinlerimizde uyandırıyor. Gürciyev'in bir biyografisini ve eserinin eleştirel bir incelemesini yazarken kafamda dolaşan sorular bunlardı. Biyografi Turstone Books'un yayın programına alındı. Bu kitabı yazmaya Akademi'nin kuruluşundan hemen önce başlamıştım. Bu görevi, Gürciyev ölürken kendisine verdiğim sözü tutma yolundaki bir adım olarak görüyordum. Fikirlerinin tanınıp anlaşılması için elimden gelen her şeyi yapmak sözü.

Gürciyev'in bir Hoca'dan fazla, bir Peygamberden ise az bir şey olduğu sonucuna vardım. Hakiki bir misyonu olan bir adamdı ve tüm hayatını da buna adamıştı. Mesajını anlayabilecek insanlara ihtiyacı vardı. Ama yine de bu mesajı karışık ve anlaşılması güç hale getirmeye mecbur etmişti kendini. Dolayısıyla, eserini ileri götürebilecek keskin zekâya ve amaçta tekilliğe sahip insanlar aramalıydı. Bu gün ölümünden yirmi dört yıl sonra, dünyanın çeşitli yerlerinde öğretisini yayabilecek nitelikte otuz, kırk kadar insan var; öte yandan onun ötesine geçip mesajını görebilecek çok az insan var. Mesajının derinlerine inip özünü ortaya çıkarma vakti geliyor; bizse, daha büyük imgenin ortaya çıkması için kendi sınırlı bakış açılarımızdan fedakârlık etmeliyiz. Bu, yıllar alacak bir şey ve kaybedecek vakit yok. Zira her şey yakalaması zor bir şekilde olup bitiyor.

Sanki beş, on, yirmi yıl daha yaşayacakmışım gibi yazıyorum. Kim bilir? İnsan ömrünün süresi çok az anlaşılmış bir konu. Kimi insanların başkalarından daha yavaş yaşlandıklarını gözlemek kolay; sağlıklı bir erkek, bir kadın neden yüz yıl, belki de daha çok yaşamasın? İhtiyarlıkbilim hakkında yeni yeni şeyler öğrenmeye başladık. Fakat, bunların hiçbiri, kendini gerçekleştiren bir adamın istediği kadar yaşayıp yaşayamayacağı sorusunun cevabını vermiyor. Şivapuri Baba'nın yüz otuz altı yaşında olup halen tüm melekelerini koruduğunu biliyorum. 1919 yılında, bir Türk hamal tanımıştım; 1776 yılında doğduğunu gösteren hakiki belgeler göstermişti bana, yani Fransız Devrimi'nden on iki yıl önce. Ağır aksaktı, sağırdı, ama hiçbir şekilde bunak değildi. Gürciyev uzun hayatın insanoğlunun en önemli sorunu olduğunu söylerdi. Bir insan, dünya üzerindeki misyonunu gerçekleştirmeye yetecek kadar yaşamalıydı, yani daha üst düzey varoluş bedenini tamamlayacak ve "öznel aklın elzem tırmanışını" sağlayacak kadar.

Kendi adıma şunu söyleyebilirim: Ölüm, koşullandırılmış dünyanın bir fenomenidir. "Hayatta kalma" ya da "ölümden sonra hayat" da koşullandırılmış bir haldir ve çok da arzulanır bir şey değildir, zira uyanışı olmayan bir düş halidir. Kişinin içinde uyanacağı ve içinden geleceği bir bedene ihtiyacı vardır!

Gerçeğin yolu geleceğe yönelmez; tamamen zaman ve mekânın dışına çıkar. Kişi bu basit hakikati anladı mı, hayat ve ölüm farklı bir perspektife geçer. Hayat ile ölüm, zaman ile mekân varolmaya devam eder, ancak varoluşun kendisi bir mucize olarak görünür artık.

Öte yandan insanın şu dünyası ve içinde bulunduğu çıkmazlar ortada. İnsan ırkı için gelecek yeterince gerçek. Sırtımızı dünyanın ihtiyaçlarına dönemeyiz, özellikle de bunların bu gezegenle sınırlı kalmayıp daha büyük ölçeklere taşındığını düşünüyorsak. "Bilinçli emek ve niyetli acı çekme" istenir, özellikle de yeni çağın tohumlarını ekme imkânları olmayanlar tarafından. Dünyanın, hiç olmadığı kadar iç özgürlüklerini başarmış, kendi çıkarını düşünmeden yaşayan, seven kadınlara, erkeklere ihtiyacı var. Bu koşullandırılmış dünyadan ayrılmadan önce ümit ettiğim ve niyetlendiğim şey, pek çoklarına yollarını bulmakta yardımcı olmak.

Sorular sormaya başlayalı ve cevaplarını hatırlayalı yetmiş yıldan fazla zaman geçmiş. Anneme şöyle sormuştum: "Neden Tanrı'yı göremeyiz?" Şöyle cevaplamıştı: "Umarım görmemizi istemez." Bu cevap o zaman beni tatmin etmemişti, ama şimdi ediyor. Neden kimi sırların sır olarak kalması gerektiğini, neden kimilerinin açıklanabileceğini çok daha iyi anlayabiliyorum şimdi. Dünyada işleyen bir İlahi Takdir olduğuna tamamen inanıyorum, ancak bizim rızamız olmadan bunun bize yardımcı olamayacağını da düşünüyorum. İlk baskıyı olduğu gibi, *Tanık*'ın bu baskısını da Gürciyev'den bir sözle bitirmek istiyorum: "İki şeyin sınırı yoktur: İnsanın aptallığının ve Tanrı'nın merhametinin."

(*) Yeni baskı: New York: Penguin Arkana, 1991.

Sonsöz

J.G. Bennett, *Tanık*'ı gözden geçirme işini tamamladıktan yaklaşık on sekiz ay sonra, Sherborne'da verdiği Dördüncü Temel Ders'in üzerinden henüz iki ay geçmişken, 13 Aralık 1974 günü öldü.

Ölümü dünyanın dört köşesinden öğrencileri ve dostları için büyük bir şok oldu, her ne kadar perşembenin gelişi çarşambadan belli olsa da. Eşi Elizabeth, tuttuğu günlüklerde, son on sekiz aylık döneminde JGB'nin yaşadığı sağlık sorunlarından günbegün bahseder. JGB özellikle yüksek tansiyondan mustaripti. Aşırı çalışmanın, onu mezara erken götürdüğü görüşüne kimse itiraz edemez.

Elbette doktoru, efsanevi homeopati uzmanı Chandra Sharma ve Elizabeth dışında kimse sağlık durumundan pek haberdar değildi. Bayan de Salzmann'dan en basit öğrencisine kadar tüm dünya, kendisinden üstün insan gibi hareket etmesini bekliyordu.

Yine de bir düzeye kadar JGB'nin kendisi de fiziksel ölümünün yaklaştığına dair birtakım işaretler almıştı. Dördüncü sınıf öğrencilerine, önceki sınıflarda göstermediği ileri düzey egzersiz ve fikirleri göstermişti. Temel Ders'in değil ama kendisinin son haftasında seçtiği "tema" ise "Tamamlanma" idi.

Elizabeth ile Sherborne'daki küçük çalışanlar grubu -ki bunlar arasında Pierre ve Vivien Elliot, Michael Sutton ve Anthony Blake de vardı- Dördüncü Ders'i devam ettirmeye karar verdi; onun ardından da Beşinci Ders'i. Böylece JGB'nin beş yıllık formal ders taahhüdünü yerine getirmiş olacaklardı.

Pierre Elliot, dördüncü sınıf öğrencileri, JGB'nin cenazesinden hemen sonra, Noel için ayrılırken, JGB artık olmadığı için geri dönmek istemezlerse diye ders için ödedikleri ücreti iade etmeyi teklif etti. Öğrencilerden hiçbiri teklifi kabul etmedi; hepsi dersin kalanını tamamlamak üzere geri döndü. Bu hareketlerinin ne kadar faydalı olduğunu sonradan gördüler.

Beşinci Ders'in sonunda dul eşi Elizabeth, JGB gibi bir hocanın yokluğunda böyle bir girişimi bir arada tutma çabalarının fiilen boşuna olduğuna karar verdi. Böylece başta girdiği beş yıl taahhüdü yerine getirilir getirilmez Sherborne House, yakınlardaki Beşara adlı bir Sufi grubuna satıldı.

Öte yandan, JGB'nin cenazesinin olduğu gün yapılan Karşılaştırmalı Çalışmalar Enstitüsü Konsey toplantısında (Sherborne'un mülkiyeti bu Konsey'e aitti), Birleşik Devletler, Batı Virginia'da, Charles Town yakınlarındaki Claymont Court'ta, JGB'nin Sherborne'daki hocalığı sırasında kullandığı ilke ve tekniklere dayanan deneysel bir topluluk kurarak yola devam etme şeklinde bir karar çıktı.

Bundan sonra, Claymont, yeni Amerikan Sürekli Eğitim Derneği faaliyetlerinin ağırlıklı merkezi oldu. Orada bir topluluk kuruldu; 80'lerin ortalarına kadar onar aylık bir dizi ders verildi. Bu girişim, ziyaretçiler, Claymont sakinleri ve diğer cömert yardımlarla desteklendi; ancak bir topluluk olarak asla, JGB'nin hayal ettiği yüzlerle ölçülecek sayılara ulaşmadı. Geçmişe bakıldığında görülüyor ki bu, sadece onunki gibi bir çekim gücü sayesinde ayakta tutulabilecek bir projeymiş. Öte yandan JGB'nin yeğeni Pierre Elliot, Claymont'a önemli bir destek olmuştur; hâlâ da dünyanın dört köşesinde geniş ve artan sayıda gruplara verdiği desteği sürdürmektedir.

Amerika'nın başka yerlerinde de JGB'nin başka öğrencileri, daha alçakgönüllü ölçülerde gruplar ve topluluklar kurdular; bunların çoğu halen gelişmektedir. Santa Fe'de bir Sherborne dördüncü sınıf öğrencisi, Bennett'in, elinizdeki kitap da dahil çoğu kitaplarını yeniden basmak ve eski öğrencilerinin çalışmalarını, her ne kadar bu çalışmalar şu âna kadar oldukça mütevazı olmuşlarsa da, teşvik etmek üzere 1988 yılında Bennett Books'u kurdu.

İngiltere'deki Sherborne işinin sona ermesiyle, Daglingworth yakınlarında daha küçük ölçekte benzer bir merkez kurma girişiminde bulunuldu; ancak girişim, hemen her hocanın ölümü ardından olduğu gibi hizipleşmelerin pençesine düştü kısa sürede. JGB örneğindeyse, Amerika'da yeni güçlü bir figürün ortaya çıkması, JGB Karşılaştırmalı Çalışmalar Enstitüsü'nden arta kalanların parçalanmasına neden oldu; JGB'nin önde gelen pek çok öğrencisi, bu yeni şahsın altında bir grup oluşturdu. Eşi Elizabeth de dahil bunların dışında kalanlar da geleneksel gruplarla çalışmalara devam ettiler, İngiliz ve Amerikalı gruplara destek vermeyi sürdürdüler.

Bunlar arasında, 1940'lardan beri JGB'nin öğrencisi olmuş olan George ve Mary Cornelius tarafından Oregon'da başlatılan ilginç bir girişim vardır. (Cornelius'lar, Pierre ve Vivien Elliot, JGB ve eşi Elizabeth, hayatının son günlerinde Gürciyev'i Paris'te sık sık ziyaret etmişlerdir.) Cornelius'lar ve kurdukları Enstitü'nün üyeleri, Bennett ve Gürciyev'in dağılmış grupları arasında bağlantılar kurmak gibi bir görev edindiler kendilerine, ki bu grupların bazıları birbirlerine ciddi bir şüpheyle yaklaşırlar.

1980'lerde Oregon, Cave Junction'da verilen bir dizi seminere, ta Gürciyev Vakfı'ndan, İngiltere, Almanya ve Birleşik Devletlerin çeşitli yerlerindeki JGB'den esinlenmiş gruplardan ve Oregon, Two Rivers Farm'daki Bayan Staveley topluluğundan insanlar geldi. Bu etkinliklerin en dikkat çeken özelliği farkların ortadan kalkması ve temel bir amaç birliğinin ortaya çıkması oldu.

Birlik fikrinin önde geldiği başka bir etkinlik de Aralık 1994'te, JGB'nin ölümünün yirminci yıldönümü nedeniyle düzenlenen, bu kitabın giriş bölümünde de söz edilen konferans oldu. Dünyanın dört köşesinden JGB esinli gruplar ve kişiler arasındaki bağları yeniden kuran konferansın, heyecanını oldukça kaybetmiş olan Claymont üzerinde de harekete geçirici bir etkisi oldu.

Bu gün, JGB mirasının merkezi olarak değil, bu mirasa dayanan bir şeyler yapma mücadelesi veren pek çok gruptan biri olarak görülen Claymont, yeni bir yenilenme süreci başlatıyor.

Önde gelen fikir, JGB'nin, kendilerini dönüşüme adamış insanların oluşturduğu tarım temelli topluluk fikrine dönüş.

Bu yıl JGB'nin yüzüncü doğum yıldönümü; bu, eski öğrencilerin kendilerini, pratik eğitime dayalı ruhani bir hayata yeniden adamaları için bir vesile. Bir kez daha şapkamızı önümüze koyup şunu değerlendirmeliyiz: JGB'nin hayatından bir ders çıkarılacaksa, o da eskileri taklit etmek değil, bunları kendi keşiflerimiz için temel olarak kullanmaktır.

—George Bennett

Londra, Şubat 1997

Son Bir Not

Elizabeth Bennett, 22 Ağustos 1991 günü, yetmiş iki yaşında öldü. Onun ölümüyle, *Tanık*'taki bir çelişkiyi düzeltme konusunda kendimizi özgür hissediyoruz. JGB, metinde bizden, önce "Elizabeth'in oğulları" ve "çocuklar"ı (s. 452, 459, 461), daha sonra "oğullarım" (s. 464) diye söz ediyor.

Elizabeth'in, 1951 ve 1952 yıllarında, yani JGB'nin ikinci eşi Polly'nin ölümünden birkaç yıl önce, JGB'den iki oğlu oldu: George ve Ben. Bize her zaman bunun Polly'nin onayıyla olduğu söylendi; o sıralarda yazılmış özel mektuplar da bunu doğruluyor.

Elizabeth'in çocuklarının babasının JGB olduğu Coombe Springs'de herkesin bildiği bir sırdı. Ancak Elizabeth öz annesinden bu hakikati saklamak konusunda çok hassastı; zira "gayri meşru" torunları olduğunu öğrenirse çok şaşırıp kırılacağına inanıyordu.

Böylece, William Howard adlı hayali bir koca uydurdu; bu şahıs kurgu gereği sonradan öldü. Bu, annesini tatmin etmiş gibi görünüyor. Öte yandan erkek ve kız kardeşleri hakikati ya biliyorlardı ya da kendileri tahmin ediyorlardı. JGB, *Tanık*'ın ilk edisyonunda Elizabeth'in "sırrına" saygı duydu. O nedenle oğullarından "Elizabeth'in çocukları" diye söz etti ve daha sonra gözden geçirilmiş ikinci baskıda "oğullarım" tabirini kullandı.

JGB ile Elizabeth evlendikten sonra iki kızları oldu, Hero ile Tessa (1960 ve 1962 yıllarında). Metinde onlardan "kızlar" (s. 510) diye söz ediliyor.

—George ve Ben Bennett

Londra, Şubat 1997

FOTOĞRAF ALBÜMÜ

Genç John Bennet (arkada), anne babası, kız kardeşi Winifred ve erkek kardeşi Arthur (önde) ile (yaklaşık 1907)

Prens Sabahattin. Bennet'i ikinci eşi Polly ve Gürciyev'le o tanıştırmıştı.

Genç istihbarat subayı (soldan üçüncü)

J.G. Bennet, ikinci eşi eski bayan Beaumont ile, Atina, 1926

Piyotr Damien Uspenski.

Sofia Grigorevna Uspenski, Gadsten, 1938.

Fotoğraf: Pierre Elliott

1941'de Coombe Springs'de B.C.U.R.A.'nın yeni laboratuvarlarının Prof. Marcello Pirani tarafından açılışı. "Balık kavanozu" adıyla bilinen bu bina sonradan yatılı öğrenciler için yatakhane olarak kullanılmıştır. JGB'nin sağında yer alan R.L. Brown ile sağdan beşinci olan M.W. Thring, Birleşik Alan teorisi'nde JGB ile birlikte çalışmıştır.

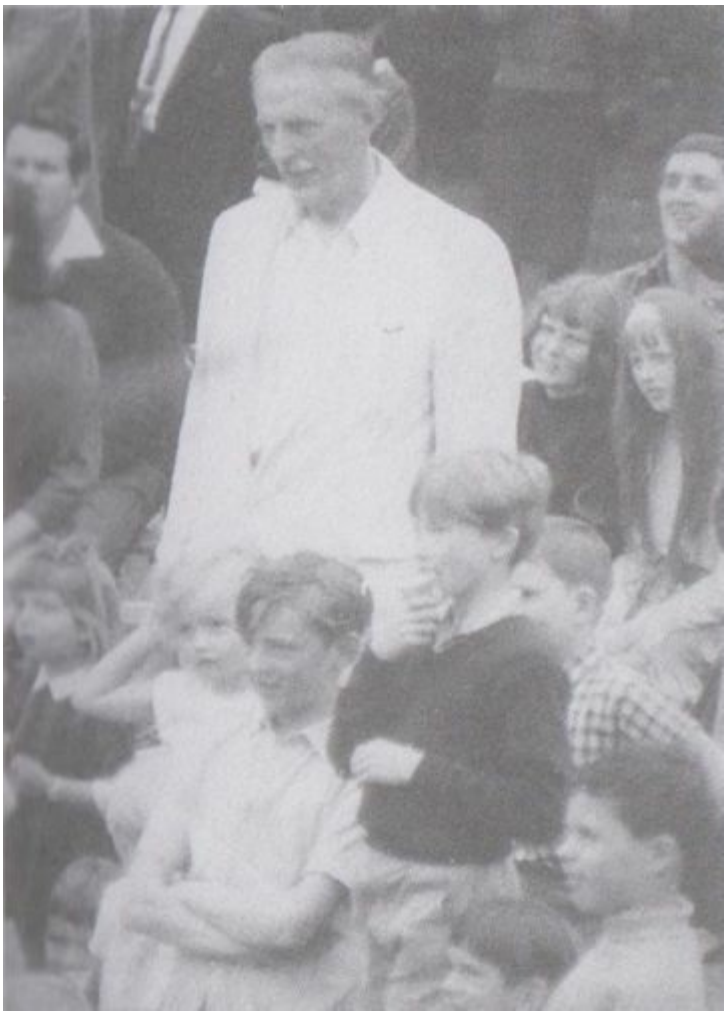
Coombe Springs, Bennett'in çalışma odası zemin kattaki camlı kapılı odadır.

Gürciyev, Paris.

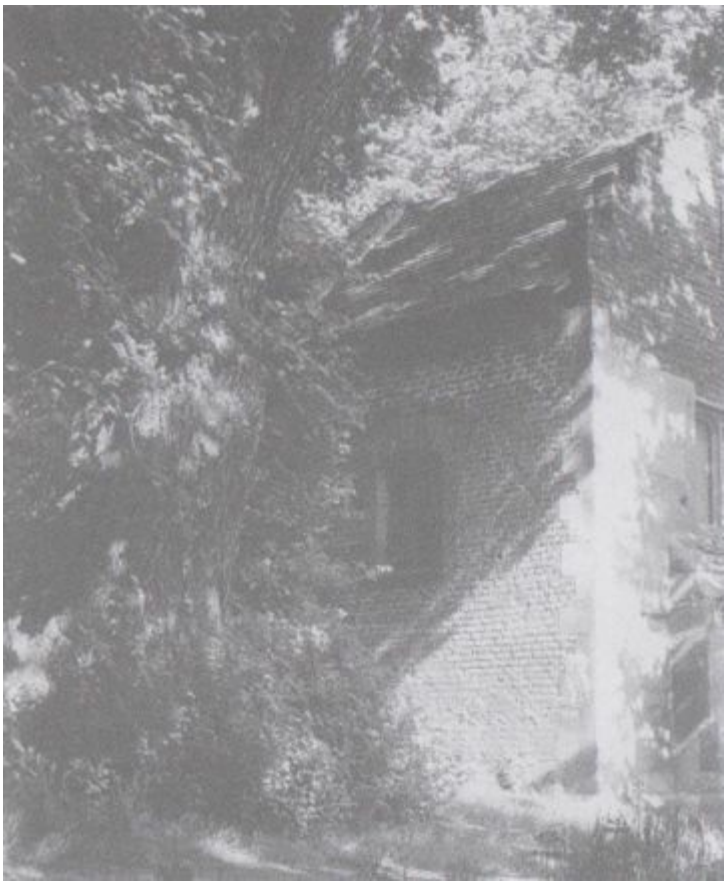
J.G. Bennett Jeanne de Salzmann ile, Paris, 1949.

JGB, Coombe Springs'de doğum günü için hazırlanan çocukların partisinde. Kızı Hero ile oğlu George onun önünde duruyorlar. Yaklaşık 1965.

Coombe Springs'de grup çalışması, 1943.

Coombe Springs'de Bennett'in "sabah banyosu"nu yaptığı 16. yüzyıl soğukluğu (su kaynağı üstüne kurulan soğutma odası)

Coombe Springs'de çim üstünde hareketler, 1955.

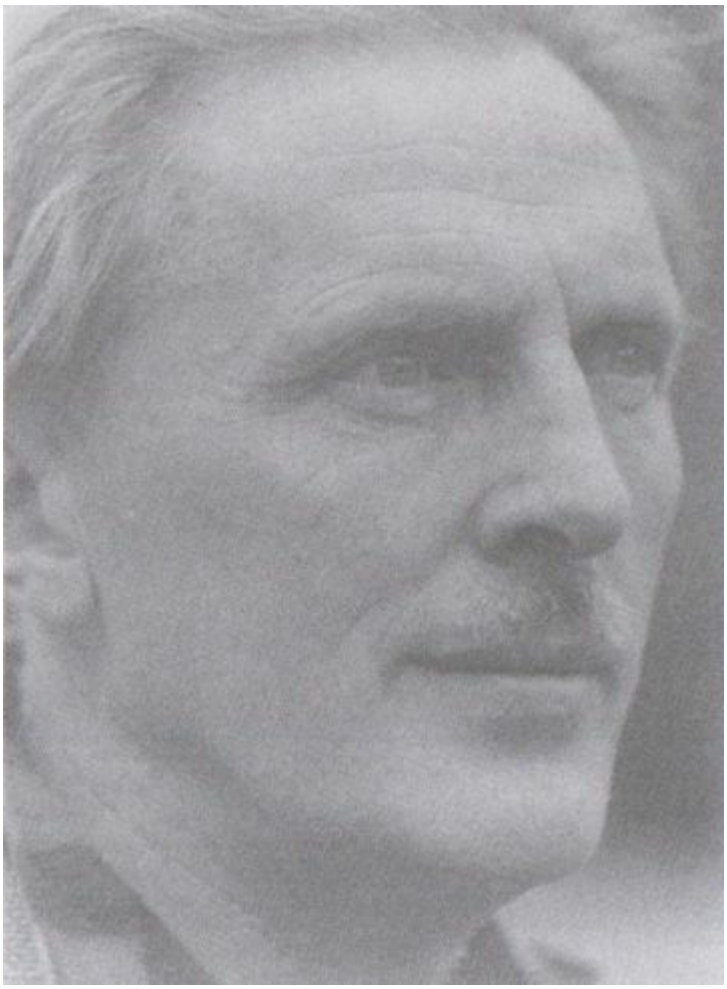
Coombe Springs'de Jamiçunatra (Djamichunatra), 1958. Sağda Pak Sunuh ve Endonezyalı bir grup. Binanın adı *Beelzebub's Tales*'de "Djanichoonatra" biçiminde yazılmıştır.

Frank Lloyd Wright, inşaat sırasında Jamiçunatra'nın kurulduğu yeri geziyor, 1957.

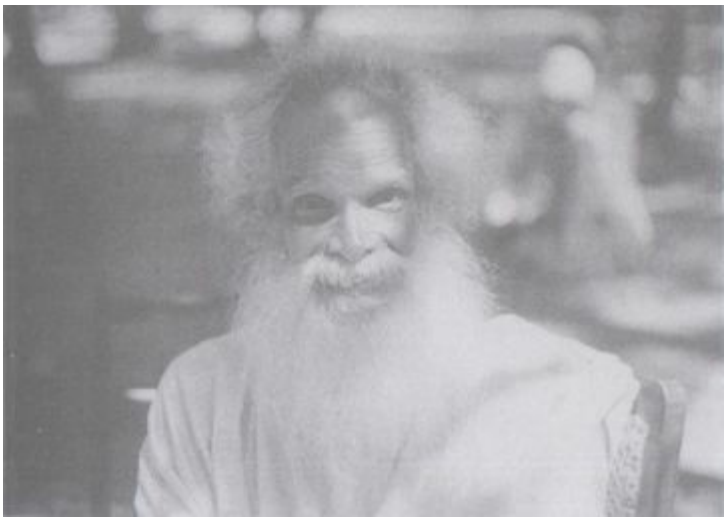
Elizabeth'le (arabada) birlikte Coombe Springs'den New York'a yola çıkış, 1959.

J. G. Bennett Coombe Springs'de, 1960.

Pak Subuh'la, 1957.

Şivapuri Baba, 135 yaşında, Katmandu, 1961.

Elizabeth Mayall (sonradan Bennett) 18 yaşında.

Elizabeth ile nikah gününde, 27 Ekim 1958.

JGB, Isle of Weight Blues Festivali'nde, sahnede Joni Mitchell, Ağustos 1970.
Fotoğraf: Ben Bennett

Hasan Lütfi Şuşut'la Şuşut'un İstanbul Levent'teki evinin dışında, Ağustos 1972.
Fotoğraf: Nezih Uzel

JGB, Sherborne House'da Birinci Temel Ders'te hareket öğretirken, 1972. Önde Ben Bennett. *Fotoğraf: Diane Ciliento*

Dördüncü Temel Ders sırasında Sherborne House, 1974. *Fotoğraf: Joe Stoner*

JGB Şeyh Muzaffer Ozak'la, Ozak'ın kitabevinde, İstanbul, 1972.
Fotoğraf: Nezih Uzel.

60'lı yaşlarında aile babası. JGB kızı Hero'yla satranç oynuyor, 1960.

Sherborne House'da bir Tema Toplantısı'nda.

Elizabeth Bennett'in yaptığı bir karikatür.

[*Konuşma balonundaki yazı:* "Yüksek bilinç mi yoksa A vitamini yetersizliği mi olduğundan emin değilim." - Ed.N.]